

СЕРГЕЙ ФОМИН

**ГИБЕЛТА
НА БОГОВЕТЕ
РУСКАТА ИМПЕРИЯ И
ГЕРМАНСКИЯ РАЙХ**

2025 г.

превод Живко Войников

2026 г.

«ГИБЕЛЬ БОГОВЪ»

РОССІЙСКАЯ ИМПЕРІЯ

и || и

DEUTSCHES REICH

**С. В. ФОМИН. ГИБЕЛТА НА БОГОВЕТЕ.
РУСКАТА ИМПЕРИЯ И / UND DEUTSCHES
REICH.**

Москва, 2025 г.

**С. В. Фомин «Гибель боговъ».
Россійская Империя и || und Deutsches Reich.
Москва 2025 г.
превод Живко Войников, 2026.**

Тази книга разглежда подробно събитията, непосредствено предшестващи разпадането на Историческа Русия в резултат на Първата световна война от 1914-1918 г., изследва процесите, довели до трагедията, и разглежда някои от събитията, които са я съпътствали.

Читателите, не бива да очакват систематично изложение на самата война или на подготовката за нея. Отделните глави са по-скоро есета, посветени на малко проучени епизоди, често смятани за „неудобни“ и следователно „недосегаеми“ и недостатъчно разбрани от съвременниците и по-късните изследователи.

Повечето от темите, разглеждани в това ново издание – припомнят наблюдението на австрийския философ Лудвиг Витгенщайн, че те ще бъдат много по-разбираеми за тези, които вече са мислили в тази насока.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	- 5
ПРЕДГОВОР: „СТРАНАТА, КОЯТО МОЖЕШЕШЕ ДА БЪДЕ РАЙ“	- 10
ЧАСТ 1. ТАЙНАТА В КОЯТО СЕ РОДИ ВОЙНАТА	- 11
МАХМУРЛУКЪТ ОТ ЧУЖДЯ ПРАЗНИК	- 11
ЛУКАВИЯТ	- 21
СТЪЛБ НА ГЕРМАНОФОБИЯТА	- 38
ПОДХЛЪЗВАНЕТО КЪМ ВОЙНАТА	- 43
САМО ЧУДО МОЖЕ ДА СПАСИ РУСИЯ	- 59
А НЯМА ЛИ ПРИРОДАТА ДА БЪДЕ ПРОТИВ НАС?	- 77
ЦАРСКИЯТ ПРИЯТЕЛ И НИКОЛАША	- 83
ЧАСТ 2. ФУНИЯТА НА ВОЙНАТА	- 108
НИКОЛАЕВЦИТЕ	- 108
МИКОЛАЙ	- 137
РАЗПАДАЩОТО ЕДИНСТВО	- 174
„ЛАТИШКИТЕ (ЛАТВИЙСКИТЕ) СТРЕЛЦИ“ И МАДЖАРСКИТЕ (УН- ГАРСКИТЕ) ГЛАВОРЕЗИ	- 189
„РЕВИ, КИТАЙ!“	- 207
„БРАТЯТА“ ВРАГОВЕ	- 212
МОСКОФИЛИТЕ И МАЗЕПИНЦИТЕ	- 235
НЕНАВРЕМЕННОТО ПЪТУВАНЕ	- 259
НАОКОЛО САМО ШПИОНИНИ	- 278
ЧАСТ 3. НОВИТЕ ТРИХИНИ	- 312
ДИХАНИЕТО НА РЕВОЛЮЦИЯТА	- 312
ГЕРМАНСКАТА ТОЧНОСТ И РУСКАТА ДУХОВНОСТ	- 349
„ВСИЧКО ТОВА СА ГЛУПОСТИ“	- 362
ПРИНОСЪТ НА ПЪРВОПРЕСТОЛНАТА СТОЛИЦА	- 380
ЖЕЛЯЗОТО ПРОТИВ ЗЛАТОТО	- 411
ВИТЕ, РАСПУТИН Е ЕВРОПЕЙСКИЯТ МИР	- 464
ПОХОДЪТ КЪМ ВЕРСАЙ	- 499
КОЙ Е СЕРГЕЙ ФОМИН	- 523

ВЪВЕДЕНИЕ

Една от най-хубавите новини тази пролет е издаването на новата книга на високоуважавания Сергей Владимирович Фомин, „Гибелта на боговете: Руската империя и Германският райх“.

Поредицата от публикации, върху които е написана книгата, е публикувана в LiveJournal от Фомин през 2020 г. – началото е тук: <https://sergey-v-fomin.livejournal.com/439719.html>.¹

Важно е да отбележим колко по-актуална е станала работата през 2025 г., когато Германия отново е откъсната от Русия и възможността за нов военен конфликт между тях бавно се промъква от заблуда до изпълняващо се пророчество – развитие, за което и двете страни вече се подготвят.

Сега ни е много по-лесно, отколкото през 2020 г., да разберем чувствата на руснаци и германци през 1914 г., когато двете държави, сраснали една с друга, внезапно се сблъскват в ожесточена и кървава битка, забравяйки дългогодишни династични, културни, икономически и исторически връзки.

Взаимният гняв, който избухва, с особената си кръвожадност, потвърждава предишната тясна връзка – непознати не се нападат толкова брутално и само бивши приятели, смятащи се един друг, за виновни в предателството на отминалото приятелство, си отмъщават толкова ревностно.

Не е изненадващо, че този гняв бързо избледнява, многократно се прераждайки в трайно приятелство – от голямата руска емиграция в Германия през 20-те години на XX век до близкото приятелство между режимите в двете страни. Нещо повече, при различни режими неизбежно се появява картел между двете страни – от монархическия Свещен съюз до Комунистическия интернационал, преобладаващото мнение е, че тесен съюз между Русия и Германските държави ще осигури победа и установяване на желания ред в Европа.

В началото на XX век сключването на нов Свещен съюз между германската и руската монархия неминуемо щеше да обрече всяка европейска революция на провал. От друга страна, победата на революциите в тези страни ще позволи създаването на непобедим съюз от революционни сили, срещу който никой в Европа не може да се противопостави.

Избухването на Първата световна война през 1914 г. бележи началото на верига от катастрофи, които сринаха стария ред в Европа и доведоха до частичен триумф на революционните сили.

Многобройни книги са посветени на причините и предпоставките за войната, но изследването на Фомин се откроява с това, че се фокусира по-малко върху хрониката на събитията и повече върху личностите в Русия, които се стремят към война с Германия и играят решаваща роля в нейното избухване.

Много интелигентни съвременници разбират, че една голяма европейска война ще предизвика монументална революция и ще осигури тектонична промяна в цялата политическа карта на света, че не става въпрос просто за разделяне на колонии или митнически споразумения, а за бъдещето на консерва-

¹ Използвал съм точно тези публикации в „Живия журнал“, за да сглобя цялата книга и да я преведа на български език, тъй като книгата не се открива в интернет. (б. пр.)

тивните и прогресивните партии – достатъчно е да си припомним пророческия меморандум на П. Н. Дурново.

Въпреки това, дори и най-информираните свидетели на събитията не можеха да видят пълната картина на подготовката за войната, често бъркайки маски с истински лица, губейки се в мрежа от разнообразните лъжи. В това отношение съвременният историк, благодарение на публикуваните мемоари и документи, е в по-добра позиция и е способен да различи истината през натрупаната мъгла. Трябва да има воля и по-важното, смелост да се признаят и защитят неприятните истини.

Високоуважаваният Фомин е смел човек, освободен от ограниченията на сервилния академизъм, което му позволява да избягва да се поддава дори на най-приятните илюзии за изследователите и читателите.

Съвременен читател, отдавна закачен за пропагандната игла на вечното негодувание срещу злите европейци, които от векове мислят само как да унищожат Русия, винаги е силно поласкан от доказателства за изключително германска вина за избухването на войната.

Фомин обаче, напротив ни предлага безпристрастен поглед върху това как от руска страна са прекъснати въжетата на старото приятелство; кой например е отговорен за нарушаването на тайния договор от Бюркьо за съюза на империите и какви интереси са отговорни за нарушаването.

Оттук и подробният анализ на възгледите на великия княз Николай Николаевич и анализът на доста неочакваните синхроничности в действията на личности, от които изглежда невъзможно да се очаква сътрудничество.

Способността да се забележи синхроничност в действията е като цяло изключително полезна за историка. Когато такива, различни хора като великия княз Николай Николаевич и външния министър С. Д. Сазонов (безспорен масон) единодушно желаят разрыв с Германия и Австро-Унгария – и всъщност именно Сазонов, а не военните, е най-войнственият в този тандем. Тогава възниква напълно логично предположение не за спонтанен импулс, а за умишлено пресметната политика, която е предопределила войната, въпреки че самият цар първоначално изобщо не е бил склонен да воюва.

Фомин рисува Николай Николаевич в напълно негативна светлина, а посещението му във Франция през 1912 г. е изобразено като съвсем не случайно, след което именно френското правителство настоява за назначаването му за главнокомандващ на руската армия във войната.

А изследването на това как се е стигнало дотам, че френските интереси напълно доминират над руската вътрешна и външна политика, неизбежно води до друга фигура: С. Ю. Вите, когото Фомин също смята за ключов участник в интригите, осигурили катастрофата на германо-руските отношения.

За Вите, Германия наистина е враг, срещу който е насочена предимно неговата протекционистка политика. Не бих заключил обаче от това, че Вите, в стремежа си да постигне целите си, е по-загрижен за интересите на френските си съюзници, отколкото за тези на Русия.

Вите прави това, което е смята за необходимо за Русия, но неговите разбирания все повече се е разминават с възгледите на Николай II. Нарушаването на

лоялността му към монарха – несъмнено преминаването на границата на държавна измяна е съмнително.

Вите не отъждествява царя със страната, очевидно както прави и П. Л. Барк, чиито действия Фомин също смята за насочени срещу царя и неговата политика. За мен лично, ще отбележа, главите за Вите, Барк и чуждестранния капитал, предимно френски (с неизбежните му еврейски оттенъци), са най-интересни, тъй като са прочетени през двойна призма: от една страна, политическите ми убеждения през последните години се насочват към откровен монархизъм с целия придружаващ го мистицизъм; От друга страна, като икономист, напълно разбирам логиката на Вите и Барк, защото идеализмът и мистицизмът не могат да бъдат записани в книгите, а с тях не можете да си купите локомотиви и параходи.

Дори днес има истории в големи компании, където директорът се отдава на визионерско мислене и свята мисия да спаси душите на цялото човечество, последвано от мащабен конфликт със счетоводния отдел, който е готов да продаде душата си на дявола, за да балансира счетоводните книги, напълно игнорирайки пророчествата и предчувствията в своите изчисления.

В по-голям мащаб, фундаментално подобен конфликт всъщност се е разигравал в Царска Русия. Когато Николай II си представя как ще поведе хилядолетния кораб на Русия по бушуващия прилив на времето в бъдещето, неговото правителство е пълно с технократи, за които миналото е безполезен отпадък, а бъдещето е разглеждано като делови бизнес план, математически калибриран, изчислен върху сметки и въплътен в метал и машини, и следователно изискващ съвсем различни решения за изпълнение.

Така се оказва, че руските финансисти намират за по-лесно да преговарят с чуждестранните си колеги, отколкото със собствения си цар, а царят не може да игнорира техните споразумения в политиката си, въпреки предчувствието си за катастрофалните им последици.

За Фомин зловата на финансистите изглежда практически доказана; за мен същността на въпроса е по-вероятно да се сведе до неразбиране на идеологическите перспективи на двете страни.

Царят предвижда предстоящата катастрофа, осъзнавайки крехкостта на страната. Технократите обаче не могат да си представят опасността и затова са по-оптимистично настроени относно способността на Русия да издържи на кризи. Това прави позицията на царя особено уязвима. Той действа по-предпазливо от опозицията си, която възприема съмненията му като слабост и в крайна сметка мечтае за смяна на режима. В резултат на това, в рамките на шест месеца след заминаването на царя в Могилъв, всичко се разпада.

Фомин, изучавайки маневрите на онези, които подкрепят войната, отделя значително внимание и на действията на онези, които са против нея – като Распутин и княз В. П. Мещерски.

Катастрофалният характер на войната с Германия им се е струва толкова неоспорим, че те директно го посочват на царя. При такъв дисбаланс на силите между поддръжниците и противниците на войната обаче, тя става неизбежна. Фомин уместно озаглавява глава от книгата си „Фунцията на войната“.

Попадналите във фунията може дори да не разберат накъде са дърпани – в началото течението е слабо, кръговете са широки, спускането надолу едва се усеща. Но колкото по-близо са до центъра, толкова повече се ускорява движението и толкова по-забележимо е падането. Според Фомин, фунията е прецизно оркестрирана, така че войната е планирана. Царят успява да избегне голяма война в Европа по време на кризите започнали от 1910 – 1913 г., но вече през лятото на 1914 г. спускането във война става практически неизбежно.

Особено интересни са главите, в които Фомин изследва натрупването на сили, подкрепящи войната, а след това и самата революция. Фиността на примамването на държави и общества в капаните на властта надхвърля точните науки и се превръща в изкуство – изкушението на шовинизма, подхранването на националните недоволства, култивирането на общественото мнение, установяването на връзки и координация се случват толкова незабелязано и имплицитно, че понякога резултатите им са напълно неочаквани за съвременниците.

За руснаците падането във войната през 1914 г. е още по-ужасяващо, защото е ревностно посрещнато от мнозина; Русия приема предстоящата си гибел с радост, а Фомин изследва и как е организирана тази радост.

Показателно е, че в определен момент Русия се превръща в обединителна точка за други проекти за революция и сваляне на консервативния ред – оттук и китайското влияние върху Руската революция и Гражданска война, както и участието на унгарците и латвийците на страната на червените като предварително организирани сили.

Координацията на поддръжниците на световната революция надминава всякакви опити за съпротива срещу тях. Нека признаем колко успешно е задвижено махалото за краха на стария ред – с помощта на германците, руските революционери победиха, само за да започнат веднага от Русия революция в самата Германия.

И въпреки че консервативните сили в Германия, дори след свалянето на монархията, успяха да предотвратят изпадането на страната в левичарството на болшеvizма, като цяло резултатите от войната бяха изключително впечатляващи в полза на революционерите и поддръжниците на новия ред.

Уроците от 1914 г. остават ненаучени и, най-важното, неразбрани от нашите съвременници. Книгата на Фомин не е само за миналото, тя е за нашето настояще и бъдеще.

Нещо повече, Русия се управлява от наследниците на самите сили, които триумфираха преди повече от век. А политиките, които те провеждат и повтарят успешните тактики на миналото, дори до степен на буквално съвпадение. Прекъсването на този порочен кръг е възможно само чрез откриване на истината за нашето минало, което веднага ще доведе до преосмисляне на настоящето и сваляне на много маски и илюзии. Затова книгата на Фомин трябва да се чете много внимателно.

ПРЕДГОВОР: „СТРАНАТА, КОЯТО МОЖЕШЕШЕ ДА БЪДЕ РАЙ“

Тази книга, както подсказва заглавието, е за руско-германските отношения. От огромния исторически обхват на тази наистина обширна и многостранна тема, ще се съсредоточим само върху малък период, ограничен до периода, предшестващ и съпътстващ Първата световна война от 1914-1918 г. и нейния край, който се оказа трагичен за основните ѝ участници.

В пламъците ѝ загинаха три европейски империи: Руската, Германската и Австро-Унгарската. Германия и Австро-Унгария бяха победени от обединените сили на Европа и САЩ. Русия обаче беше победена от вътрешен враг, враг в самата нея. (Този отдавнашен погром определя сегашния ѝ облик и състояние.)

Унижена до безмерна степен, Германия впоследствие се опита да се издигне и да си отмъсти, но като умишлено отхвърли монархическия си строй, тя се постави извън границите на традиционната европейска цивилизация, като улесни враговете си да я обявят извън закона.

Примирена след поредното поражение, тя стана като всички останали, но успя да осигури материалното благополучие на германците.

Русия обаче така и не успя да се измъкне от хватката на червената болест, която я обзе. Затворена в тяло, чуждо на нея и измита с отхвърлена кръв, истинската ѝ същност се влошава.

Поданиците на Императора на цяла Русия, превърнали се в народ, губят волята си за живот и стават все по-бедни и бавно измиращи.

Повече от век е минал, откакто онази историческа Велика Русия престана да съществува, но днес, както тогава, дните на трудностите се завърнаха...

...«Пахнет гарью» ...

А где-то и...

...жужжат шрапнели, словно пчелы,

Собирая ярко-красный мед...

Да, опять всё как и в ту пору...

Разве что мечта поэта –

Но тому, о Господи, и силы

И победы царский час даруй,

Кто поверженному скажет: «Милый,

Вот, прими мой братский поцелуй!»

... "Мирише на изгоряло"... И някъде... ...шрапнели бръмчат като пчели, Събирайки яркочервен мед... Да, всичко е точно както тогава... Може би мечтата на поета — Но на него, Господи, дай сила И царския час на победата, Който ще каже на победения: "Скъпи, приеми братската целувка!" — сега е далеч по-неосъществима, отколкото беше тогава.

Поради това, понякога чисто повърхностно, „сходство“, в неевклидовото руско пространство възниква илюзорно усещане за безкрайно лутане в един и същ порочен кръг. ...Тук отново се спънахме, загубихме равновесие и после отново паднахме, неспособни да намерим сили или смелост да станем и да про-

дължим пътя си, или още по-лошо – скочихме и отново тръгнахме по грешен път.

Тази руска реалност-мечта уверено отрича утешителната хегелианска формула за историята, която уж се повтаря само два пъти: „първия път като трагедия, втория като фарс“.

Понякога изглежда сякаш просто сме обречени да попадаме в едни и същи капани, упорито да стъпваме на едни и същи гнили дъски.

„Повластвовать, побарствовать,
Покняжить, побездарствовать,
Порушить в полный мах
И раскрошиться в прах –
И снова мрак и гарь...
Россия, где твой Царь?“

Да властваме, да се самовластваме, Да царуваме, но и да бъдем клошари, Да разрушаваме с всички сили, И да се разпадаме на прах – И отново мрак и дим... Русия, къде е твоят цар?

Може би причината се крие в ненаучените уроци от миналото, че знаем толкова малко за собствената си история?

Изглежда диагнозата-изречение, произнесена от Пушкин преди почти два века, все още е актуална: „Ние сме мързеливи и нелюбопитни“?

Без да осъзнаем това, без да се преобразим, без да се опитаме с цялата си останала воля най-накрая да променим съдбата си, връщайки се на Божия път – как иначе можем да се измъкнем от това безмилостно въртящо се, лудо колело на живота, което сами задвижихме? Но къде е нашето място в пространството? Къде трябва да отидем? И с кого? Къде е нашето, къде е врагът? Къде беше бяло – сега червено...

Да игнорираме тези въпроси, да не се опитваме да им отговорим, означава отново да се отправим за никъде и, изгаряйки да рискуваме да бъдем напълно изхвърлени от историята, изчезвайки като скала.

Сергей ФОМИН 15/28 май 2024 г.

ЧАСТ 1. ТАЙНАТА В КОЯТО СЕ РОДИ ВОЙНАТА

МАХМУРЛУКЪТ ОТ ЧУЖДИЯ ПРАЗНИК

Нека започнем с откъси от два документа, адресирани до император Николай II – от двама държавници, съставени преди избухването на Първата световна война.

От доклади до император Николай II, на Барон Роман Романович Розен²

Ако се вгледаме внимателно в сегашното състояние на Европа, не можем да не признаем, че великите сили са разделени на два лагера, фундаментално враждебни един към друг, независимо колко официални твърдения може да има за противното. Сред мотивите за тази враждебност на първо място стои

² (1847–1921) – руски дипломат, таен съветник, камерхер.

непримиримият френско-германски антагонизъм, произтичащ от френската идея за отмъщението за Седан и анексирането на Елзас-Лотарингия.

Към този мотив през последните години се присъедини друг, под формата на англо-германски антагонизъм, произтичащ от колониалното и търговско-индустриалното съперничество, както и от конкуренцията и разширяването на военноморските въоръжения.

И двата мотива очевидно са напълно чужди на жизненоважните интереси на Русия. Същото може да се каже и за третия мотив – руско-австрийския антагонизъм, основан на нашите чисто идеологически славянски интереси, които по никакъв начин не засягат реалните интереси на Русия.

В нашите сили е да елиминираме този антагонизъм. Ако той не бъде елиминиран, ще трябва да очакваме, че на тази основа в близко бъдеще ще възникнат усложнения, които ще доведат до кървава развръзка на европейската драма, в която по неумолимата логика на събитията ще бъдем принудени да участваме въпреки най-искрената си любов към мира. [...]

Междувременно, ако се откажем от фетиша на „великославянската идея“, въпросът за отношенията ни с Австрия веднага ще се появи от съвсем различна перспектива. Приемайки за аксиома, че ние не само не се стремим да завземем Галиция, или дори само онази част от нея с предимно малоруското ѝ население, която Наполеон I ни предложи след поражението на Австрия, но и не таим никакви агресивни намерения срещу съседната монархия, единствената цел на нашата политика може да бъде само поддържане и укрепване на възможно най-приятелските отношения с нея, не по-малко важни от подобните отношения с Германия, за осигуряване на сигурността на западната ни граница.

В това отношение обаче трябва да вземем предвид естествените стремежи на нашия съсед да разшири сферата си на влияние. В края на краищата е невъзможно да се основава рационална политика на теорията, толкова обичана от нашите вестникарски политици, че само ние имаме легитимни интереси, докато съседите ни имат само „апетити“ и „машинации“.

Австрия, подобно на Германия, е в период на развитие и пълен разцвет на своите сили, за чието изобилие се нуждае от някакъв отдушник. Това е единственият възможен изход за нея, посочен от самото ѝ географско положение.

Изгонена от Германския съюз от Пруссия, тя следователно съвсем естествено насочи поглед към славянския юг. Това е още по-естествено за нея, тъй като самата тя е славянска сила, и е време да свикнем с тази идея. Сега тя е почти 2/3 славянска и ще става още по-славянска, колкото повече славянски елементи успее да включи в своите граници или в своята сфера на влияние. Следователно тази посока на австрийската политика несъмнено съответства на интересите на австрийските славяни.

Най-проницателните лидери на австрославизма³ очевидно разбират това отлично, което обяснява тяхното изцяло симпатично отношение към анексирането на Босна и Херцеговина. Желанието на Австрия за славянския юг по никакъв начин не засяга реалните, а не илюзорните интереси на Русия. Напро-

³ Най-проницателният е престолонаследникът Франц Фердинанд, убит заедно с чешката си съпруга, от сърбите в Сараево на 28 юни 1914 г. (б. пр.)

тив, ако подозираме Австрия в агресивни планове срещу нас, е в наш интерес да не възпрепятстваме нейния напредък именно в тази посока.

По пътя си към Егейско море тя ще се сблъска с достатъчно тревоги и усложнения, които да я принудят особено да цени и култивира приятелски отношения с Русия, които са изключително важни за нас във връзка с друг въпрос, който изобщо не е свързан с Балканската политика. Това е Полският въпрос.

Дори ако разделянето на Полша е престъпление, както го описва император Павел, то е исторически факт, установяващ връзка между силите, съучастници в това „престъпление“, чиято неприкосновеност единствено може да осигури общия им интерес по този въпрос.

Австрия, е била в състояние, или по-скоро е имала възможността, благодарение на някои особености на държавната си организация, да провежда в Галиция политика, която е определена от съдба, превърнала австрийските поляци в най-предани служители на Хабсбургската монархия и по този начин е подготвила оръжие, което ще използва срещу своите съучастници, особено срещу Русия, в случай на разрыв с нея. Добре е да си спомним, че успяхме да се справим с Полското въстание, материално и морално подкрепено от Франция и Англия, сравнително лесно само благодарение на повече от приятелския неутралитет, и дори косвена помощ на Прусия и поне формалния неутралитет на Австрия. Следователно, от тази гледна точка, е крайно желателно Австрия да бъде успокоена от опасенията за Балканските си интереси, а не от евентуални интриги по Полския въпрос.

Не може да не отбележим, че признаците за влошаване на отношенията ни с Австрия обикновено съвпадат с възраждането на Полския шовинизъм. [...]

Поддръжниците на настоящата система от съюзи твърдят, че тя е необходима, защото балансът на силите, установен чрез съществуването на тези съюзи, служи като най-добрата гаранция за мир. Като оставим настрана въпроса колко искрени могат да бъдат подобни уверения, не можем да не признаем, че те противоречат на постоянното увеличаване на въоръженията, което е безсмислено, ако не е предназначено да служи като подготовка за широко очакваната война.

Самата идея за необходимостта от баланс на силите за осигуряване на мир очевидно предполага наличието сред силите на елемент, който представлява постоянна заплаха за европейския мир.

Приятелите на Франция виждат този елемент в предполагаемото желание на Германия за „хегемония“ в Европа, каквото и да се подразбира от този доста неясен термин; Германия обаче счита този елемент за френската реваншистка идея на отмъщението за Седан и връщането на Елзас и Лотарингия.

Ако сега се обърнем към историята на последните 40 години, ще видим, че през първите 20 години след френско-пруската война европейският мир не е заплашен нито от Германия, нито от Франция. [...]

Това е епохата, когато с Франция в отслабена и изолирана позиция, Германия, първо сама, после в съюз с Австрия и накрая с Италия, притежаваше безспорно превъзходство на силите и когато идеята за френското отмъщение непременно е оставала в сферата на мечтите, което, по думите на Гамбета [през

1881-1882 г. министър-председател и министър на външните работи на Франция]. – С. Ф.], „човек винаги трябва да мисли, но никога не бива да говори“.

Възраждането на тази реваншистка идея за отмъщението, става основен мотив с влизането на Франция в съюз с Русия, и е очевидно, че Франция преследва точно този интерес.

В същото време френско-германският конфликт на интереси естествено се засилва. Германия счита за свой основен жизнен интерес запазването на целостта на новосъздадената Германска империя в сегашния ѝ състав, включително с Елзас и Лотарингия, които Луи XIV отнема от Германия и са върнати в резултат на победоносната война от 1870-71 г.;

Франция, отказва да признае Франкфуртския договор като окончателно и безвъзвратно установяващ границата между двете сили и счита идеята за реванша и връщане на отнетите от нея територии за национален идеал, от чието преследване френският народ не може да се откаже, без да загуби самоуважение. Такъв фундаментален конфликт може да бъде разрешен само по два начина: или чрез отказ от претенциите на едната или другата страна, което очевидно е напълно невъзможно, или чрез нова война за владението на Елзас и Лотарингия.

Но този конфликт е истинският източник на европейските вълнения и може да остане хроничен, без да заплашва с непосредствен кървав резултат, стига, при очевидното превъзходство на силите от едната страна, войната да е ненужна за по-силната и невъзможна за по-слабата.

Установяването на баланса на силите едновременно възстановява потенциала за война между двете сили.

От това е логически възможен само един извод: а именно, че този баланс на силите, създаден от френско-руския съюз, е реална заплаха за мира и в никакъв случай не е предпазна мярка срещу опасността от неговото нарушаване.

Въпреки това, дори за поддръжниците на идеята за баланс на силите не може да не е ясно, че баланс, основан на два съюза, единият от които обгръща другия от двете страни и следователно представлява постоянна заплаха за него, може да осигури мир само докато необходимостта от постоянно нарастващите нужди от превъзоръжаване стане непоносима за силата, пряко застрашена от двете страни. Тогава, убедена в безсмислието на търсенето на друга групировка на сили, тази сила ще бъде принудена, волно или неволно, да търси единствения останал изход от тази ситуация: война, поне на два фронта.

Такава е позицията на Германия и е съвсем естествено, нейната политика да бъде насочена към това едната от силите в двойния съюз, която да стане агресор, а на другата да се даде възможност, по силата на условията на съюзния договор, да се въздържи ако пожелае, от участие във войната.

Именно в това трябвало да търсим отговорите на много от нещата, които изглеждат загадъчни в маневрите на германската политика.

Мнозина смятат, че участието на Русия в политическа система, създала несъмнено тревожно състояние на нещата, отвъд загрижеността за нашите уж исторически цели в Близкия изток, които са не само напълно чужди на интересите на нашите съюзници и приятели, но в някои случаи и директно противополо-

ложни, е наложено от нуждата на Русия да се противопостави с всички сили на предполагаемите стремежи на Германия за хегемония в Европа. [...]

Подозренията, че Германия се стреми да постигне хегемония по модела на Наполеон, изглеждат напълно немислими в нашата епоха и очевидно няма рационално основание за това. Но отвъд основната си грижа за запазване на целостта и неприкосновеността на новосъздадената империя, Германия желае да заеме и осигури място на арената на световната политика, съизмеримо с нейната култура, богатство и военноморска мощ. Ограничена от географското си положение, въпреки бързо нарастващото си население и колосалното развитие на търговията и индустрията, Германия несъмнено се стреми да разшири колониалните си владения, да отвори нови пазари за търговията си и да намери нови области за приложение на излишната енергия и предприемчивост на своя народ, накратко към всичко, което император Вилхелм има предвид, когато провъзгласи идеята, че „бъдещето на Германия е в моретата“.

Тя очевидно се стреми да подчини или включи в сферата си на интереси по-малките държави, които блокират достъпа ѝ до открити морета. Ако всичко това може да се нарече желание за хегемония, тогава Германия несъмнено се стреми към такава хегемония.

Нейните западни политически, търговски и индустриални съперници, могат да гледат на тези германски стремежи като на крайно нежелани и заплашващи техните интереси. Но защо и как подобна хегемония в Западна Европа може да застраши жизненоважните интереси на Русия, остава напълно неясно.

Сега възниква въпросът: за да се бори с подобни германски стремежи и да защитава напълно чужди на Русия интереси, призвана ли е Русия да се придържа към политическа система, която рано или късно логично ще ни доведе до въоръжен конфликт със западните ни съседи – конфликт, който, ако бъде победоносен, не може да предложи на Русия нищо, но ако бъдем победени, заплашва с териториални загуби на западните ни граници, и с други думи, до разпадането на Империята. Отговорът на този въпрос е очевиден.

Русия, притежаваща повече от половината от европейския континент, е не само най-голямата европейска сила, но и цял континент, разположен между Европа и Азия. Истинските ѝ интереси в световната политика трябва да се разглеждат от гледна точка на тази позиция.

Като предостави на Германия превъзходство в западната половина на Европа и се оттегли от всякакво участие в съперничествата на европейските сили, основани на чисто европейски интереси, Русия ще си осигури западната си граница, напълно свободна да изпълнява мисията си в Азия, императивно отредена ѝ от географско положение, мисия от която ще бъде още по-трудно да се откаже, колкото по-ясно става пробуждането на азиатските народи.

Авторът на този меморандум си спомня рисунка, която е видял на крайцера „Россия“, подарена на каюткомпанията лично от император Вилхелм през 1900 г. Тя изобразява Русия и Германия като две женски фигури, стоящи в унисон с извадени мечове, гръб до гръб, едната обърната на изток, другата на запад. Това алегорично изображение ясно изобразява идеала за желаните отношения между двете монархии, както е изобразено в поетичния образ на импе-

ратора. Подобно отношение на двете най-могъщи сили на Стария свят би им осигурило съвместна „хегемония“ на двата континента и трябвало да е еднакво желателно и за Русия. [...]

...Мотивът, който подтикна Англия да стане участник в т. нар. Тройна Антанта, е чужд на интересите на Русия. Тази сила с право вижда безспорното господство над моретата като основно условие за сигурността на своята островна територия и своите колонии, разпръснати по целия свят, и затова постоянната готовност за борба с потенциални съперници е наложителна.

За очакваната борба срещу бързо нарастващата военноморска мощ на Германия, която вече е най-опасният ѝ съперник, Англия естествено трябваше да потърси подкрепата на континенталните сили. Тя намери такава подкрепа във Франция, непримиримо враждебна към Германия, и очевидно търси същата подкрепа и от нас.

Но Русия няма задгранични колонии, морската ѝ търговия е сравнително незначителна и английското господство над моретата не засяга съществените ѝ интереси, при условие че се поддържат приятелски отношения с нея.

При евентуална борба между Англия и Германия за такова господство, Русия не вижда причина да застане на страната на която и да е от сили. Това определя нашето отношение към Англия, като съучастник в заговора на Тройната Антанта, защото тя е насочена срещу Германия. [...]

Навикът да се вижда във всички руски действия в Близкия и Средния изток скрита заплаха за английското господство в Индия е твърде дълбоко вкоренен в Англия, за да се поддава лесно на нововъзникващите тенденции, почувствени към Русия, водени от надеждите да се използва сухопътната мощ на Русия и съюзът ѝ с Франция, за да се уредят сметките между Англия и Германия. [...]

...Въпросът за доверието на Германия към нас е неизмеримо по-важен. Степента на това доверие диктува посоката на нейната политика спрямо Русия, а окончателното му изчезване сигнализира за онзи въоръжен сблъсък между двете сили, който най-съществените ни интереси изискват да избягваме и който само вътрешните врагове на Русия желаят, надявайки се да унищожат военната ни мощ и мечтаейки за сваляне на съществуващата система и разчленяване на Империята.

Първите 20 години от царуването на император Александър II са епоха на пълно взаимно доверие между Русия и Прусия, а след това и на Германската империя, възродена под нейно ръководство. Нашите отношения със съседната монархия по това време ни позволиха спокойно да се възстановим от последствията от Кримски погром, да потушим Полското въстание и победоносно да отблъснем коалицията от почти всички европейски сили, организирана срещу нас от Англия и Франция с цел намеса в Полския въпрос; тези отношения позволиха на Прусия да победи и изгони Австрия от Германската конфедерация и да осъществи дългогодишния идеал на германските държави, като ги обедини под егидата си в Германската империя.

Първият сериозен удар върху тези взаимно доверени отношения беше нанесен от нас, когато през 1875 г. нашата дипломация, изкушена от ролята на спасител на Франция и укротител на необоснованите опити на Германия, уж

насочени към нанасяне на нов погром на Франция, позволи да бъде използвана като инструмент за интриги, насочени към разрушаване в интерес на Франция и Англия, на близките отношения между Русия и Германия.

Това действие от наша страна беше не само политическа грешка, заплашваща да ни лиши и както показаха последствията, всъщност ни лиши от плодовете на 20-годишната мъдра политика на император Александър II, която изцяло отговаряше на истинските интереси на Русия, но беше и напълно нелогичен акт. Или обединението на Германия и създаването на могъщата Германска империя нарушаваха нашите интереси, както император Наполеон III смяташе, че нарушава интересите на Франция, в който случай ние трябваше да се опитаме, в съюз с него, да предотвратим осъществяването на планове на Прусия и едновременно с това поражението на Франция; или обединението на Германия и поражението на Франция по никакъв начин не нарушаваха интересите на Русия, както правилно смяташе император Александър II; в който случай ние нямахме основание да се намесваме, дори по най-приятелски начин, в понататъшното развитие на френско-германските отношения, дори ако тези отношения доведат до нова война между тези две сили нещо за което някой си мислят, Германия дори не е мечтала както заяви принц Бисмарк в най-категорична форма.

Междувременно с това наше поведение, ние посяхме първото семе на онава взаимно недоверие, което доведе Германия до съюз с Австрия, насочен срещу нас, а нас – до съюз с Франция, също толкова ясно е насочен срещу Германия.

Така в крайна сметка възникна състоянието на въоръжен мир, което сега разделя Европа на два враждебни лагера под грандиозното име „баланс на силите“.

Барон Р. Р. Розен 1/14 октомври 1912 г. Париж.

(„Източник“. Москва, 1997, № 6, стр. 38-39, 42-45, 47-49. В нашата публикация е променено местоположението на два параграфа, отнасящи се до Австро-Унгария.)

Меморандум на Пьотър Николаевич Дурново, министър на вътрешните работи на Русия (1905 – 1906 г.)

„...Централният фактор в настоящия период на световната история е съперничеството между Англия и Германия. Това съперничество неизбежно води до въоръжен конфликт между тях, чийто резултат ще бъде фатален за победената страна. Интересите на тези две държави вече са твърде несъвместими и едновременно им съществуване като велики сили рано или късно ще се окаже невъзможно. [...]

...За Англия, Германия е напълно неуязвима. Всичко, с което разполага е да завземе германските колонии, да наруши германската морска търговия и в най-добрия случай да унищожи германския флот, но това е всичко на което е способна; и така не може да принуди врага към мир. Следователно е сигурно, че Англия ще се опита да прибегне до метод, който е опитвала толкова успешно много пъти, и ще реши да се справи с въоръжени действия, едва след като осигури участието на стратегически по-силни сили във войната на своя страна.

И тъй като Германия, несъмнено няма да се окаже изолирана, бъдещата англо-германска война ще се превърне във въоръжен сблъсък между две групи сили, едната с германска, другата с английска ориентация. [...]

...Англо-руското сближаване не ни е донесло нищо наистина полезно. В бъдеще то неизбежно ни обещава въоръжен сблъсък с Германия. [...]

Тя [Германия] няма нужда от война, тъй като може да постигне целта си – да сложи край на едноличното господство на Англия над моретата – дори и без война. Но тъй като тази жизненоважна цел среща противопоставяне от страна на коалицията, Германия няма да се оттегли преди войната, дори ще се опита да я провокира, избирайки най-благоприятния момент за себе си.

Основната тежест на войната несъмнено ще падне върху нас, тъй като Англия не е способна да участва широко в континентална война, а Франция, бедна на човешка сила, ще се придържа към строго отбранителна тактика, предвид колосалните загуби, които ще съпътстват войната при сегашните военни технологии. Ролята на таран, пронизващ самата дебелина на германската отбрана, ще бъде наша [...]

Не си струва дори да спомена какво ще се случи, ако войната завърши неуспешно за нас. Финансовите и икономически последици от поражението са невъзможни за изчисляване или дори предвиждане и несъмнено ще доведат до пълен колапс на цялата ни национална икономика.

Но дори да постигнем победа, тя ни обещава изключително неблагоприятни финансови перспективи: напълно разрушена Германия няма да може да ни възстанови направените разходи. Мирният договор, продиктуван в интерес на Англия, няма да ѝ позволи да се възстанови достатъчно икономически, за да покрие военните ни разходи, дори по-късно. Малкото, което бихме могли да извлечем от него, ще трябва да бъде споделено със Съюзниците, а нашият дял ще бъде само трохи в сравнение с военните разходи.

Междувременно военните заеми ще трябва да бъдат изплатени, не без натиск от страна на Съюзниците. А след краха на германската мощ, те вече няма да се нуждаят от нас. Нещо повече, увеличената ни политическа сила след победата ще ги подтикне да ни отслабят, поне икономически.

И така, неизбежно, дори след победоносен край на войната, ние ще попаднем в такова финансово и икономическо робство на нашите кредитори, че сегашната ни зависимост от германския капитал ще изглежда идеална в сравнение. [...]

Не бива да се пренебрегва фактът, че Русия и Германия представляват консервативния принцип в цивилизования свят, противопоставен на демократичния принцип, възпитан от Англия и в много по-малка степен от Франция.

Колкото и странно да изглежда, Англия, монархистка и консервативна до мозъка на костите си у дома, винаги е действала като покровител на най-демократичните стремежи във външните си отношения, неизменно отдавайки се на всички народни движения, насочени към отслабване на монархическия принцип.

От тази гледна точка, борбата между Германия и Русия, независимо от нейния изход, е дълбоко нежелателна и за двете страни, тъй като несъмнено води до отслабване на световния консервативен принцип, чийто единствен на-

дежден бастион са двете гореспоменати велики сили. Нещо повече, не може да не предвидим, че изключителните обстоятелства на предстоящата общоевропейска война, независимо от нейния изход, представляват смъртна опасност както за Русия, така и за Германия. Дълбокото ми убеждение, основано на щателно, дългогодишно проучване на всички съвременни антидържавни течения, е, че в победената страна неизбежно ще избухне социална революция, която по силата на обстоятелствата ще се разпространи и в победилата страна.

Връзките с които в продължение на много години мирно съвместно съществуване двете страни невидимо са обвързани, са твърде многобройни, за да не се отразят върху фундаменталните социални сътресения, развиващи се от едната в другата империя. Че тези сътресения ще бъдат социални, а не политически по природа, е без съмнение и това се отнася не само за Русия, но и за Германия.

Русия предлага особено плодородна почва за социални сътресения, защото масите изповядват принципите на несъзнателния социализъм. Въпреки противопоставянето на руското общество, което е толкова несъзнателно, колкото и социализмът на широките маси, политическата революция в Русия е невъзможна и всяко революционно движение неизбежно ще се изроди в социализъм.

Нашата опозиция няма подкрепа; тя няма подкрепа сред народа, който не вижда разлика между държавни служители и интелектуалци.

Руският обикновен човек, селянинът и работникът не търсят политически права, от които нито се нуждаят, нито ги разбират. Селянинът мечтае да му се даде чуждата земя безплатно, а работникът – да му бъдат предадени всички капитали и печалби на фабриканта, и отвъд това, желанията им не стигат подалеч.

И ако тези лозунги бъдат широко разпространени сред населението, ако правителствените власти позволят агитацията в тази посока да продължава безпрепятствено, Русия несъмнено ще бъде потопена в анархията, която преживя по време на известните сътресения от 1905-1906 г.

Войната с Германия ще създаде изключително благоприятни условия за такава агитация. [...] Ако войната завърши победоносно, потискането на социалистическото движение в крайна сметка няма да представлява непреодолими трудности. Ще има аграрни вълнения, произтичащи от агитацията за необходимостта от компенсиране на войниците с допълнителни поземлени разпределения. Ще има трудови вълнения по време на прехода от вероятно увеличените военновременни заплати към нормалните ставки.

Да се надяваме, че това ще е всичко, което ще има значение, докато вълната на германската социална революция не ни достигне.

Но в случай на провал, който не може да се пренебрегне, когато воюваме с противник като Германия, социалната революция в най-крайната си форма е неизбежна. Както посочих, тя ще започне като за всички провали ще бъде обвинявано правителството. В законодателните институции ще последва яростна кампания срещу него, водеща до революционни вълнения в цялата страна.

Последните веднага ще издигнат социалистически лозунги – единствените, способни да раздвижат и сплотят широки слоеве от населението, първо за насилственото преразпределение на земята, а след това за общо разделение на

всички ценности и имущество. Победената армия, ще е лишена от най-надеждния си личен състав по време на войната и обхваната от спонтанното, общо селско желание за земя, ще бъде твърде деморализирана, за да служи като бастион на закона и реда.

Законодателните институции и опозиционно-интелектуалните партии, лишени от реална власт в очите на народа, ще бъдат безсилни да спрат надигащите се народни вълни, които самите те са предизвикали, и Русия ще бъде потопена в безнадеждната анархия, чийто резултат дори не може да бъде предвиден.

Колкото и странно да изглежда на пръв поглед, предвид изключителната уравновесеност на германската природа, при поражение, Германия също ще понесе не по-малки социални сътресения. Неуспешната война ще има твърде тежко въздействие върху населението, и ще излязат наяве дълбоко скрити разрушителни тенденции. [...]

С поражението на Германия, тя ще загуби световните пазари и морската търговия, защото целта на войната за истинския ѝ подстрекател, Англия, е унищожаването на германската конкуренция. След като това бъде постигнато, работническите маси, лишени не само от увеличени заплати, но и от всякакви заплати, страдащи по време на войната и естествено озлобени, ще станат възприемчива почва за антиземевладелската, а след това и антиобществената пропаганда на социалистическите партии.

На свой ред тези партии, вземайки предвид нараненото патриотично чувство и натрупаното народно раздразнение, произтичащо от загубената война срещу милитаризма и феодално-бюрократичната система, която е измамил надеждите на населението, ще изоставят пътя на мирната революция, към който толкова твърдо се придържат, и ще поемат по чисто революционен път. [...]

Като се вземе предвид всичко гореизложено, не може да се не заключи, че сближаването с Англия не ни обещава никакви ползи, а английската ориентация на нашата дипломация е в основата си дълбоко погрешна.

Ние не споделяме един и същ път с Англия; тя трябва да бъде оставена на произвола на съдбата си и нямаме причина да се караме с Германия заради нея.

Тройното съглашение е изкуствена комбинация, неоснователна в каквито и да било интереси, и бъдещето принадлежи не на нея, а на несравнимо по-жизнено тясно сближаване между Русия и Германия, Франция, помирена с последната, и Япония, обвързана с Русия чрез строго отбранителен съюз.

Такава политическа комбинация, лишена от каквато и да е агресия към други държави, ще осигури мирното съвместно съществуване на цивилизованите нации за много години напред. Това съвместно съществуване е застрашено не от войнствените намерения на Германия, както се стреми да докаже британската дипломация, а единствено от напълно естественото желание на Англия да запази своето неуловимо господство над моретата.

Всички наши дипломатически усилия трябва да бъдат съсредоточени в тази посока, а не в безплодното търсене на основания за споразумение с Англия, което коренно противоречи на нашите национални възгледи и цели.

П.Н. ДУРНОВО Февруари 1914 г. („Меморандум от П.Н. Дурново. Париж.“ Б.Г. стр. 6-7, 12-14, 24-26, 28-31).

ЛУКАВИЯТ

Мненията за този човек, който по волята на царя става Върховен главнокомандващ в началото на Първата световна война, са белязани от остри противоречия. На практика не е имало спорове и колебания от рода на „от една страна... от друга страна...“.

Положителните отзиви принадлежат изключително на неговите поддръжници, както и на недоволните от състоянието на нещата в Русия, от несъгласните до откровени заговорници, а в наши дни – на доста широк кръг от противници на традиционния руски начин на живот: Авторитарната монархия.

„От всички членове на императорското семейство, великият княз Николай Николаевич, най-големият син на моя чичо, великия княз Николай Николаевич-старши, е оказал най-голямо влияние върху нашите държавни дела“, пише за него великият княз Александър Михайлович в мемоарите си (Великият княз Александър Михайлович. „Мемоари“. Москва, 1999. С. 138).

Той има такова влияние, на първо място, поради благоволенieto на император Николай II към него. В мемоарите на известния международен юрист и дипломат, професор барон М. А. Таубе, тези отношения са характеризирани по следния начин: „През 1900-1903 г. [...] дворцовата „камарила“, която все повече обгръща императора и императрицата в мрежа от своите съвети, предложения и интриги“, се състои от няколко души „под ръководството на великия княз Николай Николаевич, когото аз смятам за прекия „зъл гений“ на император Николай II“.

Освен това, „има две „черногорки“, които също са фатални за Русия – великите княгини Стана (Анастасия) и Милица Николаевни“ (М. А. Таубе „Зарница“: Спомени за трагичната съдба на предреволюционна Русия (1900-1917)“. Москва, 2007. С. 43).

Въпреки това, в предвоенния период, както отбелязват съвременниците, Николай Николаевич „има значително влияние върху императора“ („Из архива на С. Ю. Вите. Спомени“. Т. 1. Кн. 2. Санкт Петербург. 2003. С. 688).

Първоначално великият княз заема длъжността генерален инспектор на кавалерията (6 май 1895 г. – 8 юни 1905 г.). На 8 юни 1905 г. е назначен за председател на Държавния съвет за отбрана, сформиран малко преди това (5 май) по негова инициатива.

„По същество въпросът се свежда до това, че великият княз Николай Николаевич е назначен, под прикритието на председател на Държавния съвет за отбрана, за ръководител на военното и военноморското министерство“ (пак там).

Като постоянен председател на Съвета до неговото премахване на 26 юли 1908 г., Николай Николаевич постоянно се намесва в дейността на военното и военноморското министерство, което не винаги е от полза за отбранителната способност на империята. През този период, като осигурява назначаването на

близкия си сътрудник, генерал Ф. Ф. Палицин, за началник на Генералния щаб, Николай Николаевич изважда въпросите на мобилизацията и стратегическото планиране от компетенциите на военния министър.

Едновременно с председателството си на Съвета за държавна сигурност, считано от 26 октомври 1905 г., великият княз е главнокомандващ на гвардията и на Санктпетербургския военен окръг.

В самото навечерие на Първата световна война (20 юли 1914 г.) той е назначен за върховен главнокомандващ на Сухопътните и военноморските сили.

„Братовчед ми Николаша“, отбелязва великият княз Александър Михайлович, „беше отличен строеви офицер“. „Той нямаше равен в изкуството за поддържането на дисциплината, обучението на войниците и подготовката на военните прегледи. Всеки, който случайно е присъствал на парадите на гарнизона в Санкт Петербург, е имал възможността да стане свидетел на безупречното изпълнение на военните разпоредби от перфектно обучените войски: всяка рота е облечена строго в униформа, всяко копче е на мястото си, всяко движение радва сърцата на най-запалилите любители на маршируването“ (Великият княз Александър Михайлович, „Мемоари“. стр. 139).

Още по време на Първата световна война колегите му в щаба приписват положително преувеличени черти на неговата личност... „В личните си качества“, твърди например адмирал А. Д. Бубнов, „Великият княз Николай Николаевич беше изключителен човек и сред членовете на императорското семейство представляваше приятно изключение.

По природа честен, прям и благороден, той съчетава всички качества на волева личност, т.е. решителност, възискателност и упоритост. [...] Всички – включително министри и високопоставени служители, се страхуват, докато небрежните и некомпетентните се ужасяват от него. [...]

По време на управлението на император Николай II, когато държавният апарат е доминиран от слаба воля и непотизъм⁴, присъствието на волевата личност на великия княз Николай Николаевич като върховен главнокомандващ беше една от основните гаранции за успешен изход на войната и затова цяла Русия посрещна назначаването му на този пост с единодушно удоволствие. [...] ...Великият княз, издигнал се през всички степени на военната йерархия, беше истински експерт по военното дело, което искрено обичаше и на което посвети целия си живот. [...] Отдавна Русия не е виждала човек, който по своите качества да отговаря толкова пълноценно на длъжността върховен главнокомандващ като великия княз Николай Николаевич“ (А. Д. Бубнов „В царската щабна квартира“. Москва, 2008. С. 25-26).

„Неговото назначение“, пише генерал В. Ф. Джунковски, съратник на великия княз, „беше единодушно посрещнато от цяла Русия. Той беше изключително популярен; около името му се появиха множество легенди, всички в негова полза; той винаги беше изобразяван като рицар, борец за истината. И той наистина беше такъв. [...] Беше невъзможно да се гледа без възхищение внушителната фигура на великия княз, върховния главнокомандващ, пълен с огън, енергия и желязна воля, към когото погледите на цяла Русия се обръщаха с такава надежда“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Москва, 1997. стр. 383-384).

⁴ Връзкачество и шуробаджанащина. (б. пр.)

„Считам великия княз“, казва друг близък съратник, М. В. Родзянко, председател на последната Дума, „за един от най-честните и прекрасни хора“. [...] Това е войник, военен човек, който никога не е предал съвестта си“ („Падането на царския режим“. Том VII. Москва-Ленинград 1927. Стр. 123).

„Армията“, твърди ръководителят на разрушителната кадетска партия П. Н. Милюков, „беше водена от главнокомандващия, великия княз Николай Николаевич, когото Първият земски конгрес удостои с титлата „руски герой““ (П. Н. Милюков, „Мемоари“. Том 2. Москва 1990. Стр. 184).

На 12 март 1915 г., в деня на откриването му, председателят на Всеруския земски съюз, кадетът и масон княз Г. Е. Львов, изрази възхищение от подвизите на руската армия „под ръководството на славния епичен герой“ великия княз Николай Николаевич.

Като цяло, както отбелязват военните служили в Щаба, Върховният главнокомандващ „се е радвал на голяма популярност“ сред обществените среди, събрани около Думата. (А. Д. Бубнов, „В царската щабквартира“. стр. 13).

Либералът С. Д. Сазонов усърдно повтарял формулировките на членовете на Думата и Земството на заседания на Министерския съвет: „Неговата репутация, сред войниците и населението, е много голяма: в очите на народа той е руски рицар, който се бори за Руската земя срещу нечестив идол, и стотици молитви се отслужват за него ежедневно в най-отдалечените кътчета“ („Трудни дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.). Съч. от А. Н. Яхонтов // „Архив на руската революция“. Том XVIII. Берлин. 1926. стр. 55, 62).

Както виждаме, тези хвалебствия в никакъв случай не са дело на народа; те са възникнали в коридорите на Думата и на земските събрания. Що се отнася до молебните, наистина ли Сергей Дмитриевич (Сазонов) не е разбирал, че ако някой друг (който и да е друг) беше назначен за Върховен главнокомандващ, името му щеше да бъде провъзгласено по подобен начин на „стотици молебени“?

Различната формула звучеше много по-естествено, особено идваща от министъра на външните работи, англофил: „Той е не само патриот, но и джентълмен“ (пак там, стр. 55).

По този последен въпрос, трябва да се признае, има много по-обосновано мнение от човек, който е познавал великия княз много добре, буквално от най-ранните му години и това е министър на императорския двор.

Веднъж, когато Николай Николаевич го пита: „Защо всички го мразят, докато баща му е бил обожаван?“, граф В. Б. Фредерикс му отговаря: „Не разбирате, затова ще ви обясня: баща ви беше джентълмен“ (Н. А. Епанчин, „На служба у трима императори. Спомени“. Москва, 1996, стр. 144).

Друг „обществен активист“, А. И. Гучков, личен враг на царя, характеризира великия княз като човек „достоеен“, „смел“ и „отговорен“ („Александър Иванович Гучков разказва... Спомени за председателя на Държавната дума и военен министър на Временното правителство“. Москва, 1993, стр. 29).

Протоиерей Г. Шавелски подчертава „величествения му външен вид, при видно непристъпната му природа, уникалното му положение сред великите

князе, като [...] човек, чието мнение царят особено уважавал“. „По години той беше най-възрастният от великите князу“.

„Още преди войната той служи в продължение на много години като главнокомандващ на Санктпетербургския военен окръг, докато други велики князе заемаха по-ниски длъжности и много от тях му бяха подчинени. Въпреки че през последните години в отношенията между дома на великия херцог Николай Николаевич и дома на царя имаше много, какво да се желае, великият княз продължава да има огромно влияние върху царя и следователно върху държавните дела. В допълнение към всичко това, общата представа за великия княз като горещ, строг и безмилостен водач, очевидно, беше здраво установена в семействата на великите князе и те много се страхуваха от него“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1. Москва, 1996. Стр. 127-128).

„Неговият волеви характер беше добре известен и имаше пълна увереност, че той ще поведе армията към победа“, твърди един от „младотурците“ на Гучков, генерал А. С. Лукомски (А. С. Лукомски, „Очерки из моя живот. Спомени“. Москва, 2012, стр. 271).

Самият цар първоначално има същото мнение. В една от своите депешии френският посланик М. Палеолог цитира думите на императора, изречени още в първите дни на войната: „...Както знаете, великият княз Николай Николаевич е изключително бърз и решителен човек“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция. 1914-1915“. Москва-Минск, 2002, стр. 25).

„Николай Николаевич“, пише генералът-нагаждач А. А. Брусилов, „изискваше строга и справедлива дисциплина във войските, грижеше се за нуждите на войника [...] Считах го за отличен главнокомандващ“ (А. А. Брусилов, „Моите спомени“. Москва, 2001. стр. 65-66).

„Разбира се от само себе си“, твърди Н. А. Бигаев, командир на конвоя на Николай Николаевич в Кавказ, „че всякакъв вид влияние от близки роднини, свита и т.н. беше чуждо на този железен човек. Според наблюденията ми смятам, че интригите и т.н. бяха непознати в двора на великия княз.“

Генерал-квартирмейстерът Ю. Н. Данилов, който е служил в щаба при Николай Николаевич и бъдещ съучастник на М. В. Алексеев, Н. В. Рузски и А. С. Лукомски, в описанието си на своя покровител, също не е лишен от ентузиазъм: „Великият княз Николай Николаевич! Кой не е чувал това име? Кой не е преценявал действията му, понякога криво! [...] Той знаеше как да води армията под негово командване към големи победи; успяваше да запази достойнството ѝ дори в периоди на тежки неуспехи. [...]

...Император Николай II, който царува през 1914 г., не притежаваше необходимите качества за висш военен лидер. [...] Освен липсата на необходимите теоретични знания и силна воля, император Николай II трябваше да се бори и с липсата на личен опит в ръководенето на големи въоръжени сили, дори в мирно време. [...] Той не можеше да не осъзнае вътрешно, пред себе си, че личният му авторитет в определена част от руското общество е разклатен от фаталната вътрешна политика на Неговото царуване, провала в руско-японската война и революционните преживявания на страната през 1905 г. [...]

Несъмнено, сред всички членове на Императорския дом, Николай Николаевич е най-видната, жизнена и отличителна личност и затова е най-достойният представител на Дома Романови през трудния период на световната война. [...] Младите велики князе го наричаха „Страшния чичо“, изразявайки не толкова страх от понякога грубите му думи, колкото от чувство на благоговение и подсъзнателно приемане на неговото превъзходство. Това благоговение е особено ясно подчертано в Щаба по време на посещенията на членове на Императорския дом, които винаги се отнасят към Великия княз с известно чувство на угодничество.

Великият княз Николай Николаевич поражавал всички, които го виждат за първи път, с изключителния си, царствен външен вид, правещ незабравимо впечатление. „Изключително висок, строен и гъвкав като стъбло, с дълги крайници и гордо вдигната глава, той рязко се открояваше над тълпата, която го заобикаляше, колкото и значителна да беше тя. Фините, сякаш гравирани, черти на откритото му и благородно лице, обрамчени от малка, посивяваща клиновидна брада, с остър, пронизителен поглед от очите му, допълваха отличителната му фигура. Неговите импулсивни движения и нервна, но винаги дълбоко искрена реч омайваха събеседника му, който лесно попадеше под влиянието на думите му. [...] Руският народ отсега нататък ще пази благодарни спомени за този рицар, за когото щастието на любимата му Родина беше над всичко“ (Ю .Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. 2-ро изд. Москва, 2006. стр. 40-43, 56).

Съвсем наскоро глас издигна и вторият братовчед на великия княз (той, както е добре известно, няма свои деца в брака) – княз Николай Романович, който е прекарал целия си живот в развъждане на бикове и производство на вино в Тоскана и сега най-накрая реши да се изкаже във връзка с продажбата на търг на някои семейни реликви.

„Време е“, смята той, „да се възстанови истината за Николай Николаевич, историческа личност, която е незаслужено и брутално отстранена от поста си, след като е играла ключова роля в армията. [...] Може ли това да е интрига от страна на царицата, която не е търпяла възражения? Не е ли това прищявка на императрицата, слушаща само Распутин, който ѝ е наложил волята си...“

Според княза, Николай Николаевич „е предизвиквал чувства на завист и ревност у мнозина, включително у императрицата, която се е страхувала, че роднината на царя иска да заеме трона. Това не е било така и Николай II винаги го е защитавал, но е казал, че: „Когато жена ми получи нервен срив, не искам да ѝ противореча.“

Такива разкрития... И те съвсем не са случайни: тук не само роднинските връзки говорят, но и идеологическият компонент. Както е добре известно, този човек, който се обяви за „Глава на императорския дом“, постоянно заявява своята привързаност към републиканската система: „Монархията“, заявява той в интервю за ИТАР-ТАСС, „е система от миналото; там, където тя функционира добре, да я оставим на мира; тя е декоративен елемент. Но ако монархията е паднала, тогава няма смисъл да се възстановява.“

Проучването на материалите доведе автора на тези редове до доста интригуващ извод: всички онези, които по една или друга причина са станали

привърженици на семействата Николаевичи и черногорските им съпруги, не са могли да се спрат само с възхвала на заслугите на техните членове; под една или друга форма това неизбежно е съпроводено с категорично отхвърляне на Царското семейство, а с него и на легитимната система на управление в Русия. Спирането по средата е невъзможно за тях. Това е особено ясно в примера на съвременния историк З. И. Белякова, авторка на книгата „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“.

Журналистите и други читатели са щедри в похвалите си: „писател-историк, изследовател на съдбите на руското императорско семейство“. (Дори се стига дотам, да се каже, че е „международно признат историк“.)

„Книгите ѝ са уникални“, тя е „специалист [...]“, който чрез дълбоките си познания дава обективно разбиране за трагичния край на Руската империя: „Трудно е да се надцени работата на Зоя Йосифовна Белякова: книгите ѝ не само ни връщат полузабравената ни история, но и дават високи модели за подражание за образованието на младите хора и на всички нас, за да не бъдем „Ивановци, които не помнят роднинските си връзки“.

Оказва се, че нейната ерудиция произтича от факта, че тя „владее перфектно английски“ и „разчита в проучванията си на справочна литература на този език. Зоя Йосифовна не пести нито време, нито усилия, нито пари за пътувания до други страни, за да се срещне с потомците на великите князе, и те с удоволствие си сътрудничат с нея. Авторката мъдро използва информацията, която получава, без да се рови в мръсните дрехи.

„На последното заседание на клуб „Отечество“ историкът и писател Зоя Белякова представи новата си книга „Чест и лоялност. Руските херцози на Лойхтенберг“ // (Интернет материали).

Тя наистина не се рови в „мръсното бельо“ на великите князе, предпочитайки... царското. В книгата си, с която започнахме разказа си, експлоатирайки единственото безспорно предимство на „Страшния чичо“, З. И. Белякова, с настроение, което като шило в чувал, не може да бъде скрито, пише: „Поразително е колко упорито императрицата водеше война срещу великия княз, чичо на императора и авторитетен военен водач в армията. Аликс никога не е харесвала избухливия, внушителен роднина, който е бил с глава по-висок от нейния външно незабележим, нисък съпруг“ (З. И. Белякова З. И. „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“. Санкт Петербург. 2002. Стр. 216-217).

Тогава тази дама е напълно полудява (за историчката става дума, разбира се) – тя лъже безсрамно, знаейки много добре какво прави (защото отдавна е добре известно, че това, което твърди, е невярно): „Тя [императрица Александра Фьодоровна] е била особено раздразнена от неумолимата омраза на Николай Николаевич към Распутин. Един ден Распутин, надявайки се да си върне благоволенieto на човека, който някога го е запознал с царското семейство, телеграфира на великия княз за намерението си да дойде в щаба и да освети икона. „Елате“, отговори Негово Височество, „и ще ви обеса“ (пак там, стр. 217).

(Първо, отдавна е добре известно, че Г. Е. Распутин е бил представен на царското семейство от черногорската си съпруга, когато великият княз все още е бил влюбен в своята александрийска любовница, Мария Потоцка.

Второ, къде е телеграмата на Григорий Ефимович? Трето, къде някой е виждал някога обикновен мирянин да освещава икона?

Така че, поздравления, Зоя Йосифовна, че напълно „се превърна в лъжкия“.) Като цяло, тази омраза към Григорий Ефимович, която не се основава на факти или доказателства, е направо ирационална.

„Враждата между „стареца“ (Распутин) и Николай Николаевич“, пише съветски историк, много близък до З. И. Белякова (която тя цитира по-често от други, включително и в тази книга), „е била от чисто личен характер... Уплашен от огромната власт и влияние на Николай и опасяващ се от репресии срещу него, Распутин заключава, че само позорът на великия княз може да го спаси. Стареца води систематична кампания, доказвайки на императрицата, че Николай Николаевич иска да стане цар“ (А. Я. Аврех, „Царизъм в навечерието на свалянето“. Ленинград, 1989. С. 35).

З. И. Белякова продължава да заблуждава своите читатели. Така, въпреки добре познатия факт, че царят забранява на великия княз да се намесва във военни операции в Кавказ след преместването му в Тифлис, ограничавайки контрола му до цивилната администрация там, учената дама се опитва да припише всички военни успехи на генерал Н. Н. Юденич, на своя любим „Железен княз“: „...Руската армия под командването на заместника велик княз в Кавказ действаше доста успешно. Заедно с генерал Юденич и Янушкевич той предприе мощно настъпление едновременно на два фронта, в Армения и Персия“ (З. И. Белякова, „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“. стр. 227).

Дали това е историческа неграмотност или, за пореден път, умишлена лъжа? Впрочем, показателно е и интелектуалното ниво на читателите на книгите на З. И. Белякова. Един от тях например пише с ентузиазъм: „...Малко са издадени книги за Ела, велика княгиня [sic!] Елизавета Руска, която основава благотворителното дружество „Марта [sic!] и „Мария“ в Москва“ („Запознайте се със Зоя Йосифовна Белякова, съвременен историк и писател“ // Интернет материали).

Размислите на читателите върху книгите на Зинаида Йосифовна също могат да разкрият много. Така, някоя си Валентина, дискутирайки в читателски клуб, пита: „...Как можем да съгласуваме живота на великия Толстой, който се отказва от графската си титла и правата си на собственост, със семейство Романови, което обожаваше собствеността и произтичащите от нея привилегии до края на дните си на Земята? В края на краищата, те са живели по едно и също време и в една и съща страна. Невъзможно е да се съгласува. Вижте писмото на цар Николай II до майка му Мария Фьодоровна, в което ясно личи неприкритата му омраза към евреите. Два различни подхода към собствеността, нали? (пак там). Естествени и напълно предвидими съзвучия... Но нека продължим разглеждането на книгата на З. И. Белякова за великите князе Николаевичи, защото по-нататък на нейните страници се случват още по-удивителни неща.

Многобройни мемоари и исторически изследвания отдавна знаят за контактите на великия княз с кмета на Тифлис, масона А.И. Хатисов, който изпълнява заповеди на заговорниците в центъра: Ето някои свидетелства за т.нар. „Мисия на Хатисов“: С. Смирнов, „Върху историята на една конспирация“ //

„Последни новости“. № 2587. Париж. 1928. 22 април; А.И. Хатисов, „На разтърсващия се трон... Из историята на предреволюционните дни“ // „Илюстрирана Русия“. Париж. 1931. № 50. 5 декември. Стр. 1-2, 4; А. И. Хатисов, „Почетно изгнание. Из историята на отстраняването на великия херцог Николай Николаевич от поста върховен главнокомандващ и назначаването му за наместник в Кавказ“ // „Илюстрирана Русия“. Париж. 1932. № 14. Стр. 4-6, 14-15.

По едно време един от видните историци на руската белоемигрантска диаспора се опитва да анализира тази конспирация: С. П. Мелгунов, „По пътя към дворцовия преврат“. (Конспирациите преди революцията от 1917 г.)“. Париж. 1931. Стр. 105-112. За съжаление, той не е бил запознат с най-важните уточнения (от гледна точка на коригирането на публикувани източници): „Александър Иванович Гучков разказва...“ стр. 30-32; Б.И. Николски, „Записки от разговори с масона Б.И. Елкин (преговорите на Хатисов с великия княз Ник. Ник. В навечерието на февруари 1917 г.)“ // О. А. Платонов, „Тайната история на масонството. Документи и материали.“ Том II. Москва, 2000. стр. 279-280.

Ето как този доста деликатен момент е представен от З. И. Белякова: „Като наместник на Кавказ, Николай [Николаевич] остава непоколебимо лоялен към своя император, въпреки че най-вероятно, е имал определено мнение за военните и държавническите таланти на Монарха-племенник [...] Местните политици в Грузия през 1916 г., които са били заети с конспирации, питат наместника дали могат да разчитат на него. Верен на клетвата си към царя, Николай Николаевич отказва, без да информира никого за това предложение (З. И. Белякова „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“ . стр. 227).

Не е ясно обаче как човек може да бъде верен на клетвата, като същевременно нарушава съдържанието ѝ („веднага щом науча за някаква вреда или загуба на интересите на Негово Величество, трябва не само незабавно да я съобща, но и да предотврати с всички възможни средства и усилия“). Но по-нататък: „Верен на убеждението си, че армията трябва да остане извън политиката, Николай се държеше с всички сили“ (пак там).

Относно добре познатата роля на великия херцог в абдикацията на царя, който е молил императора на колене, З. И. Белякова, подобно на своя „герой“, също се държи с всички сили, разчитайки на това, което смята за безспорен „авторитет“: „Според историка [sic!] княз Николай Романович Романов, това е устна легенда, неотразена в дневниците на царя. Тя се появява за първи път в емигрантския печат след 1924 г.“ (пак там, стр. 229). В края на краищата, съществува оригиналният текст на самата телеграма на „Николаша“. Но с такива историци както от емигрантски, така и от домашен произход е трудно да се примириш с подобни неща.

Какво могат да кажат Фоменко и Носовски за тях! Рецензията на З. И. Белякова за племенника на нейния любим Николай Николаевич е доста показателна: „Той е голям историк.“ И след това: „Думите на Николай Романович за мен струват много: „Аз самият научих много от нея. Щастлив съм, че Зоя Белякова пише историята на моя род.“ Обикновено в такива случаи казват: Едната ръка мие другата. Или си спомнят нещо добре запомнено от училище:

„Защо тогава, без страх от греха,
Кукувицата хвали Петела?

Защото е хвален от Кукувицата“.

Идеологическата близост между този „учен човек“ и „учената във всяко отношение дама“ се доказва в едно от интервютата на последната: „На практика Русия е имала доста лош късмет с монарсите. [...] Последният цар не е бил автократор по природа. Николай II се е потопил в семейния си живот, бил е обременен от царските си задължения, не е бил наясно с много проблеми и дори не им е вярвал, когато са му били докладвани. Той ни управлява 23 години и през 1917 г. ни е довел до ръба на разрухата. Тук той е виновен като Суверен.“ А относно перспективите: „Няма да има монархия; не можем да се върнем към миналото. Свидетели сме на политическата игра“.

И сега е моментът да разберем кой всъщност е бил великият княз Николай Николаевич, в чии интереси е действал и т.н. Неговите съвременници, тези, които са го познавали лично и дори са служили под негово ръководство, са започнали да се интересуват от това. Дори без да се вземат предвид враговете му, повечето съвременници са единодушни в негативните си оценки за Николай Николаевич. Нещо повече, дори съратниците на великия княз се съгласяват с редица неласкателни оценки. Само една негова характеристика, изглежда, остава непоклатима: „Най-високият човек в Зимния дворец“ (Великият княз Александър Михайлович. „Мемоари“. Стр. 45).

И как би могло да се спори за това: неговите 198 см говорят сами за себе си. „Той е изненадващо рязък, упорит и бездарен“, П. А. Столипин (М. П. Бок, „П. А. Столипин. Спомени за баща ми“. Москва, 1992, стр. 230).

„Той е причинил и вероятно ще причини много проблеми на Русия...“, предупреждава граф С. Ю. Вите през юни 1907 г. И предсказанието му се сбъдна („Из архивите на С. Ю. Вите. Спомени. Т. 2. Санкт Петербург, 2003, стр. 16).

Според руския военен агент във Франция, граф А. А. Игнатиев: „Лукавият – това е прякорът, който великият княз получи в руската армия (Граф Алексей Игнатиев, „50 години в строя: Спомени“. Москва, 2002, стр. 301-302).

Генералът от пехотата Н. А. Столипин, директор на Пажеския корпус, който го познавал добре отдавна, Епанчин дори го наричал „незначителен“ (Н. А. Епанчин, „На служба при трима императори“. Стр. 400). „За великия княз“, писали те в изгнание, „се говорело, че е изключително строг, избухлив и суров командир“ (А. А. Левицки, „Орденарската служба при великия княз Николай Николаевич. (Лично Спомени)“ // „Военна история“. Париж. № 26. С. 13).

„Винаги изпитвах голяма антипатия към великия княз Николай Николаевич“, спомня си офицерът Е. Н. Гиацингов, участник във Великата и Гражданската война. ...

...„Много висок, винаги облечен в униформата на Лейб-гвардейския хусарски полк на Негово Величество с голям шлейф на кожената си шапка, той беше необичайно груб, рязък и много строг“ (Е. Н. Гиацингов, „Записки на белия офицер“. Санкт Петербург, 1992, с. 51-52).

Генерал В. А. Сухомлинов подчертава „ограничените духовни качества“ на този „далеч не смел човек“, неговия „зъл и арогантен характер“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. Минск, 2005, с. 315).

Б. А. Енгелхардт, който заема различни длъжности в щаба на Гвардейския корпус по време на Великата война, пише в непубликуваните си досега мемоа-

ри, че е познавал добре великия княз Николай Николаевич, но не изпитвал „голямо съчувствие“ към него поради неприемливо грубите му обноски. „Да вика и да хвърля камшика си на земята по време на военните прегледи беше нещо обичайно за него. ...Спомням си, пише мемоаристът, как по време на строевия преглед на Обединената дивизия във Варшава той толкова грубо се скара на командирите на полковете, че трима от тях се почувстваха принудени да подадат оставка.“

За да потули по някакъв начин този необикновен инцидент, великият княз трябвало чрез командира на Варшавския военен окръг да „предаде на командирите на полковете извинението си за грубите думи, които са му се изплъзнали“ (А. Б. Николаев, „Спомени на Б. А. Енгелхард за великите князе“ // „Императорското семейство в историята на Русия“. Санкт Петербург, 1999. С. 47).

Още повече подробности могат да се извлекат от мемоарите на друг съвременник: „Когато Николай Николаевич беше генерален инспектор на кавалерията, той често инспектираше кавалерийските полкове. Той беше особено педантичен, с хронометър в ръка, в проверката на скоростта на всеки ездач на измерено разстояние с определен ход на коня алюр. Ако ездач не успееше да измени това разстояние в рамките на определеното време, великият княз губеше самообладание. Ако този недостатък се повтаряше от няколко кавалеристи в един и същи ескадрон, особено офицери, той често, в пристъп на раздразнение, избухваше в нецензурни думи, понякога се обръщаше директно към офицерите. Имаше случаи, когато някои по-заможни офицери, получили такъв укор, веднага напускаха военна служба“ (Е. А. Николски, „Записки за миналото“. Москва, 2007. С. 130).

Един от най-близките сътрудници на Николай Николаевич, протоиерей Г. Шавелски, също не отрича това: „Разказите на близки до великия княз, негови бивши колеги и подчинени, единодушно свидетелстват, че в младостта си и преди брака си великият княз Николай Николаевич се е отличавал с голяма невъздържаност, необузданост, понякога грубост и дори жестокост. За това, в армията, и особено в гвардията, с която е свързана цялата му служба, се разпространяваха много истории, които вдъхваха страх у онези, които не познаваха добре великия княз“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Т. 1. С. 129).

Много от поддръжниците на Николай Николаевич, неспособни да отрекат очевидното, твърдят, подобно на цитирания по-горе отец Георги, че поведението му се е променило коренно с назначаването му на висок пост през 1914 г.

Но ето свидетелството на офицер, служещ в Щаба, който е направил следния запис в дневника си през октомври 1915 г.: „Всички някога са чували за горещия, импулсивен и необуздан характер на Николай Николаевич. Сега са му приписали благородните черти на армейски реформатор, пламенен привърженик на истината, решителен изкоренител на лъжите, и така са задоволители търсенето положителни качества у него. Оттук и легендите не за това какво е било и е, а за това, което човек толкова много би желал да бъде. Преди войната отношението към Николай Николаевич е било противоречиво. Армията се е отнасяла към него доста сдържано, особено към онези части, в които някога е

пристигнал в лошо настроение, гонейки ги при проверката с нецензурни думи и т.н. [...], критикувайки [...] необузданите му викове, липсата на сдържаност и неспособността да изслуша обясненията на някой, обвинен за виновен в нарушаване на военните разпоредби.“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щабквартира. 1914-1915“. Минск, 2003, стр. 104).

„Необичаният син на великия княз Николай Николаевич Старши“, както пише известният емигрантски военен историк А. А. Керсновски, го характеризира като „стоящ настрана от императорското семейство, където е широко недолюбван. Великият княз не спечели сърцата на подчинените си. Необичайно груб и безмилостен човек, той не зачита военната етика и проявява най-скандално поведение спрямо подчинените му офицери“ (А. А. Керсновски, „История на руската армия“. Том 3. Москва, 1994. С. 43).

В многобройните мемоари и исторически трудове Великият княз обикновено е характеризиран като човек, познаващ военното дело.

Генерал-адютант А. Н. Куропаткин, военен министър от 1898 до 1904 г., който е познавал Николай Николаевич доста добре, обаче многократно е изразявал своите „най-негативни мнения относно проектите на Николай Николаевич и като цяло относно военните му способности“. Цитирайки това мнение на министъра, граф С. Ю. Вите добавя: „Що се отнася до оценката на Великия княз Николай Николаевич като човек, меко казано, самоуверен и неуравновесен, с много малка резерва от логика, бях напълно съгласен с Куропаткин в това отношение“ („Из архива на С. Ю. Вите. Спомени“. Т. 1. Книга 2. Санкт-Петербург. 2003. С. 636).

Още в първите месеци от ръководството на руската армия от Великия княз през 1914 г. напълно се потвърди предвоенната прогноза на друг военен министър, генерал А. Ф. Редигер: „... Не виждам сред нас военни водачи и не очаквам много от изкуството да се ръководи армия“ (А. Ф. Редигер, „История на моя живот. Спомени за военния министър“. Т. 1. Москва, 1999. С. 372).

„...Аз лично не очаквах нищо добро от назначаването на Негово Височество за Върховен главнокомандващ“, пише генерал А. А. Мосолов (А. А. Мосолов, „В двора на последния руски император“. Санкт-Петербург, 1992, с. 88).

„...Великият княз бидейки неуравновесен“, описва генерал В. Н. Воейков стила му на командване на армията, „се поддаваше на впечатленията на момента; Без никога да има конкретен план за действие, под влиянието на многобройни съветници, той често даваше, както казват французите, „ordre“ (заповед), „contre ordre“ (отмяна на заповедта) и така създаваше „desordre“ (объркване)“ (В. Н. Воейков, „С и без царя“. Хелсингфорс, 1936, стр. 133).

„Великият княз беше експерт по кавалерията, дилетант по стратегия и пълен лаик в политиката“ (А. А. Керсновски, „История на руската армия“. Том 3, стр. 131).

Въпреки това, дори тази характеристика, първоначално написана от А. А. Керсновски, изисква, според нас, известно уточнение. Офицер от Сините кирасири описва великия херцог като „кавалерист от старата школа, голям привърженик на кавалерията като цяло, освен това много темпераментен човек, и както се казва, „дръзък“, затова изискваше от нас смелост на всяка цена!“ (В. С.

Трубецкой, „Записките на кирасира“ // „Наше наследство“. Москва, 1991, № III, стр. 140).

Вярно е, че всичко това не е било особено полезно по време на Първата световна война, но това е отделна тема. И още един важен детайл. Според княз Гавриил Константинович „Николай Николаевич е бил красив и поразителен на кон.“ „Той яздеше сръчно, макар че не харесваше конете“ (Княз Гавриил Константинович. „В Мраморния дворец. Из летописите на нашия род“. Санкт Петербург, 1993. С. 129).

Що се отнася до политиката, описана от А. А. Керсновски, тя заслужава специално обсъждане. Разбира се, ако приемем, че великият княз е действал стриктно в съответствие с интересите на автократията в Русия, тогава неговите намеси в политиката изглеждат аматьорски. Последниците обаче остават изключително вредни и разрушителни. До 1905 г. ствата два случая на тясно взаимодействие между великия княз и С. Ю. Вите, които се свеждат до груби нарушения на царската воля. Именно тези две личности допринесоха за унищожаването на т. нар. договор от Бьоркьо, сключено между руския и германския император през юли 1905 г., и това им действие, допринася за избухването на Първата световна война („Из архивите на С. Ю. Вите. Спомени“. Том 2. Санкт Петербург. 2003. Стр. 16, 192, 415-416).

Известният международен юрист и дипломат професор барон М. А. Таубе свидетелства: „...Сформира се коалиция срещу споразумението от Бьоркьо и императорския подпис, водена от братовчеда на императора, миротвореца от Портсмут (Вите) и самия министър на външните работи (Ламсдорф). Поради липса на по-добър аргумент, те разпространяват слуха, че Юлското споразумение между двамата монарси е съставено срещу Франция и противоречи на договорните отношения на Русия с нея. Това е откровена лъжа, тъй като декларацията, напротив, споменава за желателността от участие на Франция в този руско-германски пакт“ (М. А. Таубе, „Зарница: Спомени за трагичната съдба на предреволюционна Русия (1900-1917)“. стр. 86).

Анулирането на това споразумение, според този дипломат, „изиграва фатална роля в постепенната ескалация на европейския конфликт“ (пак там, стр. 181). Заслужава да се отбележи, че Николай Николаевич не е крил тази „заслуга“ сред най-близкото си обкръжение.

Съпругата на дългогодишния му адютант си спомня: „Великият княз, подозрителен към германците, се страхуваше от вниманието на кайзера към нашия владетел и нашата страна. [...] Той използва цялото си влияние, за да анулира договора“ (Ю. Кантакузина, „Революционните дни“. Гл. 10).

Друго съвместно начинание на Николай Николаевич и С. Ю. Вите е Манифестът от 17 октомври 1905 г., който бележи началото на края на руската авторитарна система. „Хора, добре запознати с дейността на великия княз Николай Николаевич от 1905 г. насам“, отбелязва генерал В. Н. Воейков, „знаеха, че той използва добрите си отношения с царя, за да подкрепи предложението на граф Вите за издаването на Манифеста от 17 октомври. Оттогава нататък той поддържа контакти с онези, които очевидно работят срещу император Николай II“ (В. Н. Воейков, „С и без царя“. С. 283).

„Този манифест, ограничаващ правомощията на автокрацията и създаващ Държавната дума“, пише А. А. Вирубова в мемоарите си, „беше издаден от царя [...], защото великият княз Николай Николаевич и граф Вите настояваха за това. [...] Царят не се съгласи веднага на тази стъпка [...] ... Той се съмняваше, че пълната промяна в държавното управление може да е от полза за страната. В крайна сметка беше убеден да подпише манифеста“ („Верни на Бога, Царя и Отечеството. Анна Александровна Танеева (Вирубова) – Монахиня Мария“. Автор и съставител Юрий Расулин. Санкт Петербург, 2005. Стр. 32).

Последният министър на вътрешните работи на империята, А. Д. По време на разпита си в ЧСК на 21 юни 1917 г., Протопопов съвсем ясно заявява: „...Царят каза, че подписът му за 17 октомври е даден под най-силен натиск от Николай Николаевич“ (А. А. Блок, „Тетрадки, 1901-1920“. Москва, 1965, стр. 368). С. Ю. Вите твърди същото („Червен архив“, том 4, Петроград, 1924, стр. 411-417; том 11-12, Москва-Ленинград, 1926, стр. 44).

Казват, че Николай Николаевич е силно впечатлен от срещата си с работника М. А. Ушаков, организатор на Независимата социално-трудова партия, която се е състои на 16 октомври, в навечерието на представянето на манифеста. Този работник, в присъствието на най-видния му чичо, се е осмелил да заяви какво ще се случи, ако царят не даде конституцията: „Няма да пипаме Николай. Той не представлява заплаха за нас, но ще заколим кученцето му“, т.е. престолонаследника Алексей, тогава 2,5 месеца (Н. А. Епанчин, „На служба при трима императори“, стр. 326).

Началникът на Дворцовата канцелария А. А. Мосолов цитира в мемоарите си разказа на министъра на императорския двор В. Б. Фредерикс относно последвалите действия на великия княз след разговора му с този работник. „...Великият княз, в някакво неестествено вълнение, извади револвер и извика: „Ако императорът не приеме програмата на Вите и иска да ме назначи за диктатор, ще се застрелям пред очите Му с този револвер.“ [Същото е написано и от А. А. Вирубова, близък човек в семейството на министъра на двора („Верни на Бога, Царя и Отечеството“. Стр. 32). – С. Ф.]

„Трябва да отидем при императора. Дойдох при вас, за да кажа това, което току-що казах. Подкрепете Вите на всяка цена. Това е необходимо за нашето благо и на Русия.“ И тогава видяхте как той избяга като луд. [...] Вродена олденбургска истерия“ (А. А. Мосолов „В двора на последния руски император“. Стр. 214-215).

Струва ни се обаче, че въпросът не е бил просто истерия... Връщайки се в Санкт Петербург след подписването на Манифеста, великият княз, не без евтин патос, казва на С. Ю. Вите: „Днес е 17 октомври и 17-ата годишнина от деня, в който Династията беше спасена в Бьоркьо. Струва ми се, че дори сега Династията се спасява от не по-малка опасност от историческия акт, който се случи днес“ („Из архивите на С. Ю. Вите. Спомени.“ Т. 2. Санкт Петербург. 2003. С. 229).

Що се отнася до самия Николай Николаевич, смятаме, че той не е взел предвид един неоспорим факт: тази инициатива обикновено е наказуема. След скандала в Думата, избухнал в резултат на Царския манифест, Великият княз е принуден да подаде оставка през 1908 г. и да избяга в любимата си Франция. В

брошурата „Безделието и погрома“ (1937 г.) на френския писател Луи-Фердинан Селин има забавен епизод, разказващ за посещението на Николай Николаевич през 1910 г. при известния бижутер Бен Корем в Ница, който обслужвал изключително елита и висшето общество: „Сред нашите клиенти беше един много високопоставен човек, [...] той беше [...] чичото на царя, великият княз Николай Николаевич.“ Той имаше поразителен външен вид... поне 2 метра ръст. Именно този гигант най-накрая загуби войната, унищожавайки руската армия. Можех да му кажа още през 1910 г., че ще загуби всичко... Никога не е знаел какво иска... Един ден, просто ей така, без да има какво по-добро да прави, той влезе в магазина ни... бързаше и за да мине през вратата, трябваше да се наведе... Удари се силно... Очевидно беше недоволен... Седна и започна да опипва главата си... „Слушай, Бен Корем, бих искал да купя подарък за една дама от теб... Трябва ми гривна...“ Веднага му донесоха стоката... цели тави... беше цяло състояние... Корем имаше много за показване... Той разгледа всичко... прерови ги... Но не избра нищо... После се изправи в пълния си огромен ръст... И се насочи към изхода... „Довиждане!“ Бам!.. Отново се удря в рамката на вратата... После отскача от вратата... Оглежда се... Отново опипва черепа си. Свива се от болка... – Ах! Слушай, дай ми всичко това, Корем!.. Той събира всички гривни от масата... пълни с тях всичките джобове на палтото си... – И така!.. – казва той... – Сега ми покажи и табакерите! Носят му всичко, което имат... Той стои там, зашеметен, за миг... златни кутийки... диамантени „обковки“ ... после започва да ги отваря всички... и да ги затваря... развеселен от щракащия звук, който издават... После му омръзва... Взима целия асортимент... две... или три дузини... Натъпква всичко това в джобовете си, които са пълни с гривни... Става... Тръгва към вратата... „Господине! Господине! Пазете си главата!“ Бен Корем дори подскача... Великият херцог се навежда... минава с усмивка... Но ето, на прага, той отново се обръща... маха с ръка... Явно с намерение да се върне в магазина... Бам! Още един удар в главата! Той се хваща за главата с две ръце... отстъпва... „Корем!“ „Корем!.. Изпрати сметката си в Санкт Петербург! На племенника ми... Той ще уреди всичко... Сам!... Така ще е по-добре!.. Ще е най-добре за всички!.. Каква прищявка!.. [...] Горкият Николай Николаевич, той беше толкова капризен и своенравен... По някаква ирония на съдбата, големият му дворец на Нева е превърнат в „Институт за мозъка“ през 1918 г., където сега изучават психически явления. Това е абсурдно съвпадение, но доста типично. Виждате ли колко странно е устроен животът... каква жестока шега е изиграл дори на великия княз Николай Николаевич, който всъщност изобщо нямаше мозък...“ (Л.-Ф. Селине, „Безделието и погрома“ // „Невски архив. Сборник за историко-краеведски изследвания“. № 2. Москва-Санкт Петербург. 1995. С. 120).

И още нещо: именно царят трябваше да плати за „счупените гърнета“, включително тези на великия княз, както тогава, през 1910 г., така и впоследствие, по време на войната.

Продължавайки с тази реплика за висшето общество, нека си припомним, че в обществото Николай Николаевич е бил наричан „първият руски ловец“, и т.н.

Протоиерей Шавелски си спомня за друга негова страст: „От всички клонове на обществения живот земеделието беше най-голямата любов на великия княз. В тази област той притежаваше обширни и разнообразни знания. [...] В крайградското му имение се намираше, най-добрата млечна ферма в Русия – не по размер, а по организация. [...] Фермата беше създадена и управлявана под личното и постоянно му наблюдение, който беше усвоил млекопроизводството до съвършенство.“ Вярно е, че с такова голямо внимание към животните, отбелязва същият мемоарист, той проявяваше „хладко отношение към положението на нисшите класи и обикновените хора, което изискваше най-сериозни грижи и радикални реформи“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1. Стр. 135, 137).

Както често се случва, някои недостатъци са продължение, дори не винаги безусловно, на добродетелите. „Известна злоба в него“, отбелязва генерал А. А. Мосолов, „на пръв поглед ми се стори признак на силна воля. Външният му вид и известната рязкост в държанието му, създаващи впечатление за решителност, бяха много привлекателни“ (А. А. Мосолов, „В двора на последния руски император“. стр. 87).

„Като всички военни, свикнали да се справят със строго определени задачи“, пише великият княз Александър Михайлович, „Николай Николаевич се объркваше във всички сложни политически ситуации, където навикът му да повишава глас и да заплашва с наказание не произвеждаше желания ефект“ (великият княз Александър Михайлович, „Мемоари“. стр. 139).

Тази характеристика е потвърдена от друг негов роднина, княз Гавриил Константинович. Според него Николай Николаевич „изобщо не е бил силен, волеви човек, а само външно е изглеждал такъв“ (княз Гавриил Константинович, „В мраморния дворец“. стр. 129).

„Импулсивен и изключително рязък, великият херцог създаваше впечатление за волеви човек“, отбелязва А. А. Керсновски в своята „История на руската армия“. „Но това впечатление беше чисто повърхностно: липсваше му именно тази воля и той през цялото време беше напълно на милостта на обкръжението си...“ (А. А. Керсновски, „История на руската армия“. том 3. стр. 131).

По-задълбочена и, ако се замислите, унизителна характеристика на Николай Николаевич е дадена от човек, на когото той несъмнено е имал доверие. Протоиерей Шавелски твърди, че главнокомандващият е неспособен за „тежка, усърдна и продължителна работа“. „Великият княз Николай Николаевич е смятан за решителен от всички“, но „решителността му избледнява, когато се изправи пред сериозна опасност“. Той „пазеше спокойствието и здравето си до краен предел“, „никога не отиваше на фронта отвъд Щаба на главнокомандващия, страхувайки се от заблуден куршум“.

„...Пред лице в лице с голяма опасност той изпадаше в паника и се оставяше на течението, както се случива неведнъж по време на войната и в началото на революцията. Великият княз имаше много патриотичен ентузиазъм, но му липсваше патриотична жертвоготовност“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 136-138).

„Прехвалената решителност на великия княз Николай Николаевич, която променя хората без задръжки“, пише барон Н. Н. Врангел⁵, който наблюдава дейността му на високия му пост, през ноември 1914 г., „по същество изобщо не е полезен за развитието на каквато и да е дейност. Трябва да се борим с обстоятелствата, а не с хората, и отстраняването на когото и да било, дори на виновните, не е решение. Необходими са фундаментални решения, основен план, а след това трябва да изберем хора, които да го изпълнят“ (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта. Дневник 1914-1915“. Санкт Петербург, 2001, стр. 91).

Неговата нерешителност, съчетана с нелоялността му към клетвата, се проявява напълно през злополучната 1917 г. През август 1917 г. В. В. Шулгин си спомня разговора си в чужбина, в изгнание, с генерал П. Н. Врангел, добавяйки, че последният „споделял за това само на много близки свои сътрудници“: „Те мислят, че великият княз Николай Николаевич е човек със силна воля... Но това не е така. [...] Той, великият княз, можеше да бъде рязък и дори груб. Можеше да удари с камшик тръбач, който даде грешен сигнал... Можеше да нагруби този или онзи офицер... Но в решителния момент той показва слабост. Той напусна Кавказкия фронт, който командваше по време на Февруарската революция, за да поеме върховното командване на целия фронт – пост, който вече беше заемал, преди царят да го поеме лично. По пътя, беше пресрещнат от двама министри на Временното правителство (не помня кой – В. Ш.). Те се опитаха да го убедят, че член на династията Романови не може в момента да бъде главнокомандващ на армията. И накрая го убедиха...

Попитах: „Какво трябваше да се направи?“

„Трябваше да изпрати тези двама министри по дяволите, да дойде в щаба, да поемем командването на кавалерията, която беше все още запазена... не дезорганизирана и деморализирана... и да възстанови реда.“

Това чух от Врангел. Мисля, че е бил прав. По-късно, когато великият княз живееше в Крим, Деникин го помоли да оглави Доброволческата армия. Писмото е доставено от „княгиня“, млада дама, много подходяща за такава мисия, принадлежаща към „Азбука“ [тайна бяла организация, ръководена от В. В. Шулгин. - С. Ф.], но след като великият княз го прочел... отказа да оглави Доброволческата армия... Не помня дали го е направил писмено, но със сигурност го направи. „Той изпратил „княгинята“ и останал в Крим при своите черногорки⁶“ (В. В. Шулгин „Последният очевидец. Спомени. Есета. Сънища“. Москва, 2002. стр. 499-500).

Говорейки за първите дни след Февруарската революция от 1917 г., генерал П. Н. Врангел пише: „...великият княз реши, за да избегне ненужните усложнения, [...]и се подчини. Считах това му решение за фатално. Великият княз беше изключително популярен в армията, както сред офицерите, така и сред войниците. Неговият авторитет беше от съществено значение и за всички висши командири: командирите на фронтове и командирите на армии. Само той можеше да защити армията от надвисналата гибел; Временното правителство не би посмяло да се впусне в открита война с него“ (Мемоари на генерал барон П. Н. Врангел. Ч. 1. Москва, 1992. С. 31).

⁵ Бащата на П. Н. Врангел.

⁶ Съпругата и балдъзата му.

Уви, нищо подобно не последва. Имаше само по-нататъшно предателство. „Властта е установена в лицето на новото правителство“, провъзгласява Николай Николаевич в първата си революционна заповед към войските. „За доброто на нашата родина аз, Върховният главнокомандващ, го признах, като по този начин дадох пример за нашия воински дълг. Заповядвам на всички от редиците на нашата славна армия и флот непоколебимо да се подчиняват на установената власт чрез своите преки началници. Само тогава Бог ще ни дари победа“ (А. И. Деникин, „Очерци за руското Смутно време. Крахът на властта и армията. Февруари–септември 1917 г.“ Москва, 1991, стр. 62). Но Бог, както знаем, не им дари нищо подобно...

Генерал Н. А. Епанчин, който е служил на трима императори, коментира подобни документи, често писани от такива фалшиви лоялисти в онези лъжесвидетелстващи дни: „Удивително е, че след като са предали императора, след като са нарушили клетвата си, всички тези висши командири си въобразяват, че всичко това се е случило по „Божията воля“; Те упорито посочват на войските, че „техен свещен дълг е да останат послушни на своите законни командири“, че „всички ние трябва свещено да изпълняваме дълга си да защитаваме Родината и стриктно да спазваме дисциплината“ и всичко това, и през цялото това време тези командири са давали на подчинените си престъпен пример за измяна и предателство. Те са забравили, че примерът на старшите е задължителен за младшите и е трябвало да помислят внимателно за това, преди да решат да предадат законния император, Помазаника Божий. Те са забравили какъв грях е „да се изговаря името Божие напразно“. Те са забравили и вероятно не са знаели думите на Спасителя: „Тези хора идват при мен и казват: Господи, Господи, но техните сърцата са далеч от мен.“ Да, сърцата им бяха далеч от Бога, от Царя, от Русия“ (Н. А. Епанчин, „На служба при трима императори“. стр. 463).

Николай Николаевич не само отказва да приеме властта през 1917 г., но и вече в изгнание не приема фрагментите от мощите на Царските мъченици, донесени във Франция от следователя Н. А. Соколов, които той открива близо до Екатеринбург (княз А. Щербатов, Л. Криворучкина-Щербатова, „Правото на миналото“. Москва, 2005. стр. 453).

Очевидец, имал рядката възможност да посети Николай Николаевич в Антиб през 1927 г., си спомня: „Двойката се опитваше да изглежда доволна, но разговорите им разкриваха все повече колко дълбоко великият княз скърбеше за загубата на Русия. Не можах да устоя да не попитам: „Защо не поехте управлението през 1917 г.?" Той, по необичайно груб начин, отговори дрезгаво: „Това касае само мен и никой друг.“

И между нас остана празнота. Изведнъж осъзнах, че голямата им къща е също толкова празна. [...] Срещата остави в мен горчив послевкус. Две години по-късно Николай Николаевич почина; само баща ми присъстваше на погребението. Той се върна тъжен [...] и просто каза: „Тъжно и потискащо беше“ (пак там, стр. 58).

СТЪЛБ НА ГЕРМАНОФОБИЯТА

Германофобията на Николай Николаевич е добре известна много преди войната. Авторът на първата биография на великия княз, генерал Ю. Н. Данилов, един от най-близките му сътрудници, се опитва безуспешно да опровергае дългогодишното мнение за политическата ориентация на Николай Николаевич, основано не на предположения, а на факти.

За да се обоснове това мнение, е достатъчно да се припомни решаващата му роля в анулирането на договора от Бюркьо от 1905 г. между руския и германския император, което предизвика неудържимия завој към войната.

Нека се върнем към опита на генерала да представи лицето на един от подстрекателите на глобалната касапница като гълъб на мира: „За мнозина, особено в Германия, името на великия княз Николай Николаевич се свързва с образа на фигура имаща силно влияние върху руската външна политика в годините преди войната. Част от германското общество дори приписва на неговото предполагаемо постоянно влияние върху царя и дори върху френското правителство създаването на ситуацията, която направи избухването на война с Германия през 1914 г. неизбежно. [...] ...Тези личности [...] търсят доказателства за предположението за някаква специална мисия, изпълнена от великия княз Николай Николаевич по време на посещението му във Франция през 1912 г., както и в съдържанието на онези мимолетни разговори, които г-н Поанкаре, президент на Френската република, проведе с великия княз Николай Николаевич по време на посещението си в първия в Русия през 1914 г., в навечерието на войната.

На великия княз се приписва ролята на някакъв таен военствен подстрекател в преговорите, които са били напълно естествени между случайната [sic!] среща на... министри на външните работи на две приятелски и съюзнически нации. Категорично опровергавям това предварително заложено мнение“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. стр. 128-129).

Позната картина: „синигерът заплашил че ще подпали морето“. „...Всичките му стремежи“, отбелязва П. А. Столипин, „са насочени единствено към война, която поради безграничната му омраза към Германия, е много опасна. Той не иска да разбере, че сега ни е нужен само мир и мирно, хармонично развитие, и отговаря остро и грубо на всички мои аргументи. „Ако не беше миролюбието на царя, той щеше да съсипе много“ (М. П. Бок, „П. А. Столипин. Спомени за баща ми.“ стр. 230).

Тези думи са изречени през зимата на 1910-1911 г. Според Н. В. Столипин, бивш сътрудник на „Новое время“ преди революцията, а по-късно монархист.

Според Снесарев, ориентацията на великия княз „към Франция, към френските капиталистически кръгове и към лидерите на Кадетската партия е направила името на Николай Николаевич неприемливо за Русия“, както и последвалото му, вече в изгнание, „разчитане на военната намеса за сваляне на властта в Москва“ (Н. В. Снесарев, „Кирил Първият император... на Кобург.“ Берлин, 1925, стр. 19).

Според генерал Н. А. Епанчин, великият княз „гледал лекомислено на въпроса за войната с Германия“ (Н. А. Епанчин, „На служба при трима императори“). стр. 405).

Според властимащите, и следователно добре осведомените, Николай Николаевич е мечтал да я разгърне още преди Руско-японската война. Спомняйки си това време, граф С. Ю. Вите отбелязва: „По това време, що се отнася до военните приготовления, ние бяхме много по-загрижени за военните приготовления на западната граница, отколкото в Далечния изток. На западната граница сякаш очаквахме нещо. По това време остро възникна въпросът за командването на армията в случай на война на Запад.“

Решено е главнокомандващ на армията, която ще се противопостави на Германия, да бъде великият княз Николай Николаевич, а главнокомандващ на армията, която ще действа срещу Австрия, да бъде военният министър генерал-адютант Куропаткин“ (Из архива на С. Ю. Вите. Спомени. Том 1. Книга 2. Санкт Петербург. 2003. стр. 635-636).

Според съвременници Николай Николаевич „винаги е мразел германците и се е радвал на перспективата за война с тях“ (княз Д. Чавчавадзе, „Великите князе“. Екатеринбург, 1998, стр. 171).

Най-близките му сътрудници и роднини го помнят с това. Така княз Гавриил Константинович, разказвайки за сблъсък много преди войната между нашите улани, разположени на пруската граница, и пруската кавалерия, си спомня, че „Николай Николаевич, който не харесваше германците, беше много доволен, че сме ги „победили“, и изрази надежда, че „в бъдещата война“ „ще ги победим отново“ (княз Гавриил Константинович, „В Мраморния дворец“, стр. 90).

Освен приказки, имаше и много конкретни действия. „Великият княз“, отбелязва един от най-близките му сътрудници по време на войната, „беше добре познат в чужбина. Няколко години преди войната той посети Франция, където направи силно впечатление и на него също гледаха като на бъдещ главнокомандващ на руската армия“ (Ю. Н. Данилов, „По пътя към краха: Очерци за последния период на руската монархия“. Москва, 2000. стр. 35-36).

„През септември 1912 г.“, описва това пътуване същият автор в друга книга, „великият княз Николай Николаевич, начело на голяма свита, включваща, началник-щаба на гвардията и войските на Санктпетербургския военен окръг и специалисти от различните родове войски, е изпратена във Франция за маневрите, провеждащи се в западния граничен район. [...] Посрещането на великия княз Николай Николаевич в Париж е доста тържествено. Пристигайки във френската столица на Северната гара на 11 септември в 17,00 ч. със специален влак, изпратен до границата за него, той е посрещнат на перона от президента на републиката и всички министри. Тръгвайки от гарата сред ентузиазирани викове на огромната тълпа, в карета с председателя на Министерския съвет Поанкаре, великият княз се отправя директно към Елисейския дворец за официално посещение при президента на републиката Фалиер.

Маневрите продължават от 11 до 17 септември и се провеждат в района на Турен и Поату“ (Ю. Н. Данилов „Великият херцог Николай Николаевич“. Стр.

120-121. С други думи, те са в близост до териториите, претендирани от френските реваншисти след поражението им във войната от 1870-1871 г.

„В Париж“, твърди известният международен юрист и дипломат професор барон Таубе, „е имало група „войнствени“ политици и военни, които не забравят за „отмъщението“, а в Санкт Петербург – група съмишленици на великия княз Николай Николаевич, чиято враждебност към Германия е подкрепена от омразата към нея и Австро-Унгария от двете черногорски велики княгини“ (М. А. Таубе „Зърница“: спомени за трагичната съдба на предреволюционна Русия (1900-1917). Стр. 181).

Съпругата на Николай Николаевич, великата княгиня Анастасия Николаевна, според хора, които са я познавали отблизо, е била „ярастна антигерманка“ (Ю. Кантакузина, „Революционни дни“. Глава 10).

Присъстваща на големите маневри във Франция през 1912 г., тя „решава да играе ролята на ултрафренски патриот и за голямо смущение на френското правителство, желае да направи специално пътуване до границата в Елзас, което е наистина нескромно и провокативно. [...] Черногорката, без да се съобразява с никого, инсценира истинска комедия на границата: тя коленичи в краката на френски граничар, протегна ръка към германската страна и грабвайки шепа пръст, започна да я целува. С това тя постигна голям успех сред евтините репортери на парижките жълти издания“ (Граф А. Игнатиев, „50 години служба“). „Спомени“. Москва, 2002. Страница 303).

Излишно е да се казва, че германската страна следи отблизо всички обстоятелства на това пътуване. Според германския историк Вернер Боймелбург, „през есента на 1912 г. великият княз Николай Николаевич, който присъства на големите френски маневри като представител на Руската империя, вдига пълната си чаша шампанско на прощална вечеря и възкликва, под ентузиазирани аплодисменти на френските офицери: „Пия за нашата обща бъдеща победа! Ще се видим в Берлин, господа!“ (П. В. Мултатули, „Нека Господ благослови моето решение...“ Император Николай II начело на Действащата армия и заговорът на генералите.“ Санкт Петербург, 2002. Страница 25. С позоваване на книгата: В. Боймелбург, „Войната от 1914-18 г., разказвана от германец, Париж. 1998 / W. Beumelburg «La Guerre de 1914-18 racontée par un Allemand». Bartillat. Paris. 1998).“).

Събитията на Балканите през 1912-1913 г. дават нов тласък на германофобията на великия княз Николай Николаевич. По брак, той е тясно свързан с черногорския и сръбския крал, които жадуват за териториални придобивки за сметка на съседите си. Неслучайно още по време на Първата световна война сръбският княз Александър Карагеоргиевич, „любящ и предан племенник“ (както е подписвал писмата си до своя „чичо“, върховния главнокомандващ), се е обръщал към Николай Николаевич с такива ласкателни думи: „генералисимусът на руската армия, държащ съдбата на славяните в ръцете си“ („Дневници и документи от личния архив на Николай II“. Минск. 2003. стр. 142-144). Както се казва, „Умри, Денис, по-добре няма да го кажеш“⁷.

⁷ Думи, приписвани на княз Григорий Александрович Потьомкин, казани от него на Денис Иванович Фонвизин след премиерата на пиесата му „Непълнолетният“ на 24 септември 1782 г. Според друга версия, тези думи принадлежат на Гаврила Романович Державин, а не на княз Потьомкин. Фразата се е

Напразно един от неговите последователи (генерал Ю. Н. Данилов) се опитвае да твърди: „Бивши висши служители на министерството на външните работи [...] съвсем наскоро категорично ми свидетелстваха за изключително тактичното и съдържано поведение по Балканските въпроси на великия княз Николай Николаевич, който предпочиташе пълна ненамеса в стремежа на великите княгини. Това доказателство съвпада изцяло с моите лични наблюдения, но в по-късен период от време, през 1914-1915 г., неутралитетът на великия княз Николай Николаевич към черногорските претенции беше толкова голям, че дори по въпроса за бъдещите граници на Черна гора (през 1915 г. дипломатията на силите на Антантата когато много усърдно се занимаваше с въпросите за границите!) великият княз предпочете да остави определянето на желанията на Черна гора на великата княгиня Милица Николаевна, която ги изложи по предложение на император Николай II в специално писмо от 5 април 1915 г. написано в Киев, където живееха и двете черногорски княгини.“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. стр. 135-136).

В действителност нещата са различни. Босненската криза донякъде допринася за избухването на Първата балканска война (9 октомври 1912 г. – 30 май 1913 г.), чийто подстрекател е тъстът на Николай Николаевич, крал Никола Черногорски, който обявява война на Турция на 8 октомври. Чрез дъщеря си, великата княгиня Анастасия Николаевна, се опитва да повлияе на император Николай II (Ю. Я. Соловьев, „Спомени на дипломата 1893-1922“. Минск. 2003. стр. 204-205).

Участието на великия княз в това се потвърждава от показанията на много авторитетни фигури. Министърът на флота, адмирал И. К. Григорович пише в мемоарите си от 1912 г.: „Мечтаех за почивка, дори резервирах билети за чужбина за два до четири месеца, но императорът не ми позволи. В Черно море и на Балканския полуостров назряват военни усложнения. Негово Величество моли да изчакаме, тъй като военната партия изисква намеса; това е именно великият княз Николай Николаевич, когото не го е грижа дали флотът е готов или не, стига да иска да започне война с готова армия (без артилерия и пр.).“

„Вълнения на Балканите“, спомня си А. А. Вирубова, „започнаха през 1912 г. Тази част на света стана известна като най-неспокойната в Европа. Мнозина предвиждаха през 1912 г., че пожарът, вече е готов да обхване Европа, и ще избухне тук. Онези руски дипломати, които бяха под влиянието на британците и французите, направиха всичко възможно, за да въвлекат Русия в Балканската авантюра. Великият княз Николай Николаевич и черногорската велика княгиня се опитаха да повлияят на общественото мнение и да го насочат в полза на войната. Майка ми, на един от приемите на великата княгиня Анастасия, чу думите: „C'est si beaux, la guerre!“ („Войната е толкова красива!“)“ („Непубликувани спомени на А. А. Вирубова“ // „Новый журнал“. № 131. Ню Йорк. 1978. Стр. 145).

На 16 март 1913 г. „славянските демонстрации“ излязоха по улиците на Санкт Петербург. Тълпите нарастваха като снежна топка. Те маршируваха по

превърнала в метафора, възхваля на нечий успех. Има много нейни варианти, от най-дългата „Умри сега, Денис, или поне не пиши нищо повече: името ти ще бъде увековечено от тази единствена пиеса“ до най-кратката „Умри, Денис...“. (б. пр.)

Невския проспект и пееха „Боже, пази царя“ и „Шуми, Марица“. Те маршируваха към българското, а след това и към сръбското посолство.

По същество подобни действия предизвикаха сериозни проблеми с Австро-Унгария, чието посолство наистина беше направило представителство пред председателя на Министерския съвет В. Н. Коковцов. Тълпите продължиха да циркулират в продължение на три дни. Междувременно бяха направени опити за натиск върху царя. Имаме предвид, на първо място, великия княз Николай Николаевич, който водеше военната партия. „Войната ще бъде посрещната с радост и ще издигне престижа на властта“, опита се да убеди царя председателят на Думата М. В. Родзянко. В отговор на цялото това красноречие царят „упорито мълчеше“ (М. В. Родзянко, „Разпадането на империята, Държавната дума и Февруарската революция от 1917 г. Пълно издание на бележките на председателя на Държавната дума. С допълнения от Е. Ф. Родзянко“. Москва, 2002. С. 87).

Да се противопоставиш на подобни общи настроения не беше лесна задача. Дори по време на руско-японската война царят признава пред германския император: „Очевидно континенталните сили в такива случаи трябва да търпят натиска на общественото мнение, което може да принуди правителството да се откаже от по-разумната си позиция. Принудено да следва желанията на страната, то предприема рискови стъпки и изпраща гръмотевични ноти с напълно неприемливи условия. Това са последствията от действия, предприети в разгара на момента!“ („Кореспонденция на Вилхелм II с Николай II. 1894-1914.“ Москва, 2007. С. 341).

„Малко хора разбират и помнят“, пише монархистът полковник Ф. В. Винберг, „че през 1912 г. Европа дължеше изцяло на нашия Господар, предотвратяването на бедствията, станало по-късно през 1914 г. дължим изцяло на най-нещастния и благороден Монарх. Тогава, за последен път, Руската национлана Кауза успя да надделее над натиска на сатанински обсебените сили“ (Ф. В. Винберг, „Кръстният път“. Част 1. Корените на злото. 2-ро издание. Мюнхен. 1922. стр. 47).

С. Д. Сазонов, който наблюдавал отблизо царя по това време, отбелязва, че той „проявил в този смущаващ момент яснота на политическата мисъл и твърдостта на волята, които сложиха край на интригите, тласкащи ни по пътя на европейска война, при най-неблагоприятните за нас условия и за интереси, които не оправдават тежките жертви които ще даде Русия“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. Париж. 1927. С. 93).

Курсът на царя към мирно разрешаване на Балканската криза предизвиква истинска ярост сред френските му съюзници. „Този неочакван завой на царска Русия“, пише историкът Н. П. Полетика „вбеси френските империалисти. В крайна сметка международната обстановка беше изключително благоприятна: Балканският съюз все още не беше имал време да се разпадне и можеше да бъде насочен срещу Австро-Унгария. Но царският Генерален щаб заяви на френския военен агент, че дори в случай на австрийско нападение срещу Сърбия, Русия няма да воюва“ (Н. П. Полетика „Подготовка на империалистическата война от 1914-1918 г.“ Москва, 1934. С. 46).

В подкрепа на мислите си, изследователят цитира доклад на руския посланик във Франция А. П. Изволски от 18 декември 1912 г.: „Този отговор хвърли Поанкаре и всички френски министри в изключителна изненада. Според цялата получена тук информация, Австрия в момента завършва пълната мобилизация на 10 корпуса... Някакви решителни действия от австрийския кабинет могат да се очакват всеки ден. Това действие, както смятат тук, би могло да предизвика отпор от Русия, а това автоматично и неизбежно ще въвлече първо Германия, а след това и Франция във войната. Френското правителство гледа на тази възможност съвсем спокойно, съвестно и с твърда решимост да изпълни съюзническите си задължения. От негова страна са взети всички необходими мерки. Мобилизацията на източната граница е извършена. Техниката е в пълна готовност и т.н. И точно в този момент Франция се сблъска със съвсем различно отношение към ситуацията от страна на своя съюзник, този, който изглеждаше най-заинтересован.“ (пак там, стр. 46-47).

Всичко върви гладко и изведнъж се разпада! Колко жалко. Още по-непоносим за „обикновените европейци“ е обстоятелството, че тази рязка промяна на курса е предизвикана от съмнителен руски селянин (Распутин). Беше невъзможно и унижително да се повярва. Но, уви, беше така! Малцина знаят тогава какво се крие зад твърдата позиция на царя, а тези, които предполагат, предпочитат да мълчат. Опитът за покушение срещу царския приятел през лятото на 1914 г., скоро след убийството на престолонаследника на Австро-Унгария в Сараево, изглежда напълно естествен.

ПОДХЛЪЗВАНЕТО КЪМ ВОЙНАТА

Адмирал И. К. Григорович смята, че в навечерието на войната, военните „наистина ще ни въвлекат във война и то много скоро.

Не е чудно, че Николай Николаевич постоянно се суеи около военноморска демонстрация в Бургас; добре, че царят не е съгласен“ (П. В. Мултатули, „Нека Господ благослови моето решение...“, стр. 26-27).

Предчувствието на Иван Константинович е било правилно. В понеделник, 7 юли 1914 г., точно в 14 ч., френска ескадра влиза в рейда на Кронщат: бойните кораби „Франсе“ и „Жан Барт“, ескортирани от два разрушителя. Преди пристигането на съюзниците избухва проливен дъжд и гръмотевична буря.

На водещия кораб е президентът на Френската република, наричан от съвременниците си „Поанкаре – това е война“.

„Трудно беше да си представим“, пише граф А. А. Игнатиев, руски военен агент във Франция, „по-обикновен външен вид от този, с който природата беше дарила да бъде бъдещ арбитър на съдбините на следвоенна Европа. „François mouen“ – прилагателното на средностатистическия французин, което идеално подходеше на външния вид на Поанкаре. Дребен на ръст, с плешива глава на набита шия, с тесни безцветни и студени очи, с червеникав сплеснат нос и мъничка, неопределено оцветена клиновидна брада – такъв беше този невзрачен човек; обаче, щом започваше да говори, в скандираната му реч и авторитетен тон се усещаше воля, или инат, или абсолютна самоувереност и нарцисизъм. Този блестящ оратор би могъл да бъде адвокат по граждански дела,

но никога не е имал достъп до човешката душа.“ Граф Алексей Игнатиев „50 години във войските. Спомени“. Москва, 2002. С. 294).

Присъстваща на президентския прием, сестрата на царя, великата княгиня Олга Александровна, усетя фалша на този мъж: „Изобщо не харесвах Поанкаре. Той беше нисък, дебел мъж с пресилена усмивка. В разговорите беше уклончив. Обсипваше всички с комплименти и подаръци, постоянно произнасяйки помпозни речи за взаимно приятелство и уважение. Но тези цветущи фрази бяха просто празен въздух. Ще минат мина едва три години, преди той да се отнесе толкова подло със семейството ми“ (Велика княгиня Олга Александровна, „Мемоари“. Москва, 2003. Страница 140).

Руският народен химн „Боже, пази Царя!“ постоянно се редуваше с Марсилезата:

Какво искат тези злодеи,
Предатели и царе?
Да ни върнат в робството пак!
И затова нечистата им кръв
ще тече като поток!

„Публичните личности“, отбелязва комендантът на двореца, който присъства на всички събития, свързани с приема на високия гост, „получиха нова възможност да демонстрират своята безгранична преданост и лоялност към републиканска Франция“ (В. Н. Воейков, „С царя и без него“, стр. 80).

В Берлин и Виена събитията, развиващи се по време на тази грандиозна демонстрация на брега на Нева, са следени с разбираемо напрежение. „Цар Николай“, четем в един от германските документи от онези дни, „и винаги подозрителният господин Сазонов ще бъдат подложени на личното влияние на двамата агитатори – Изволски и Поанкаре“ (Н. П. Полетика, „Произходът на Първата световна война“, Москва, 1964, стр. 74).

За руския посланик във Франция А. П. Изволски (преди това ръководител на руското министерство на външните работи), неговият английски колега пише, че той „не е привърженик на мира“ (лорд Бърти, „Зад кулисите на Антантата: Дневник на британския посланик в Париж 1914-1919“. Москва, 1927, стр. 18). Когато войната избухва, този руски дипломат, според показанията на великия княз Александър Михайлович, открито заявява при напускане на френското министерство на външните работи: „Това е моята война“ (великият княз Александър Михайлович, „Мемоари“. стр. 246). Това твърдение – дословно! – съвпада с казаното от един представител на фамилията Ротшилд: „Световната война е моята война“ (В. Ф. Иванов, „Руската интелигенция и масонство от Петър I до наши дни“. Москва, 1997, стр. 398).

Известният изследовател на международните тайни общества В. Ф. Иванов обяснява истинското значение на тези думи на аудиторията си по време на лекцията си през есента на 1936 г. в института „Свети Владимир“ в Харбин, основавайки се на откровени публикации в печата: „Международното еврейство“, пише еврейският вестник *Pejewische Wordle* на 13 януари 1919 г., „принуди Европа да приеме войната, за да въведе нова еврейска ера в целия свят“ (В. Ф. Иванов, „Външната политика на Русия и международното масонство“ // О. А.

Платонов, „Тайната история на масонството: документи и материали“. Том II. Москва, 2000. Стр. 34).

„Разговорът на четири очи, между президента и царя се състои сутринта в сряда, 9 юли, в Големия дворец на Петерхоф. Император Николай II пътува от Александрия специално за този случай. „Никой от служителите на свитата, които се разхождали из парка, не може да предположи какви въпроси са повдигнати“ (Граф Алексей Игнатиев. „50 години служба“. Стр. 327-328).

По време на това посещение бяха взети много решения, без да се оставят следи в документите или мемоарите на малкото преки участници в тези събития. Това впоследствие позволява на Поанкаре лесно да отрече всякакви обвинения. Един от малкото неофициални разкази за тези разговори се съдържа в писмото на царя до датските му роднини: „Поанкаре не се нуждае от мир толкова, колкото аз заради самия мир. Той смята, че съществуват добри войни“ (П. Н. Милуков, „Мемоари“. Том 2, стр. 150).

„Който някой ден се заеме да разплете задкулиската история на избухването на войната“, смята военният министър генерал В. А. Сухомлинов „ще трябва да обърне особено внимание на дните на престоя на Поанкаре в Санкт Петербург, както и на последващия период, приблизително 11 (24) – 15 (28) юли. Твърдо вярвам, че през това време е взето решението за войната или мира, като великият княз Николай Николаевич, Сазонов и Поанкаре се сговарят да парализират всеки опит за мирен изход на всяка цена (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“, стр. 300-301).

След преговорите в същия Голям дворец на Петергоф се е състояла официална закуска в чест на Поанкаре. Граф А. А. Игнатиев, който е присъства, седнал на масата до германския военен аташе, си спомня: „...Когато Николай II се изправи и започна речта си, исках да потъна в земята. Никога не си представях, че въпросът за войната вече е станал толкова належащ.

Едно е Поанкаре да говори за значението на нашия съюз сред собствените си журналисти, а съвсем друго – царят, пред целия дипломатически корпус, да заяви директно срещу кого е насочен този съюз. [...] Жалко, че не мога да възпроизведа точно речта на царя, но ясно си спомням, че прекарах целия следващ ден под впечатлението на онези изрази, които пряко засегнаха Германия. Знаех, че речите от този вид винаги се изготвят и съгласуват с външните министри и е очевидно, че финият Вивиани [министър-председател от юни 1914 г. до октомври 1915 г.] се е опитал да вложи в речта на царя всичко, което е искал, но не е искал да го каже Поанкаре, който се ограничи до красноречив и безкомпромисен отговор“ (Граф Алексей Игнатиев. „50 години в редицата“. Стр. 327).

След закуска тръгнахме за Красное село. Прегледът на войските приключи в 7,15 ч. и след това последва обилен обяд в специално издигната палатка. Считан за „голям гастроном“, Николай Николаевич беше натоварен с организирането на празничния обяд (З. И. Белякова, „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“. Стр. 205).

Представлението, което започва през есента на 1912 г. във Франция, е продължено през лятото на 1914 г. близо до Санкт Петербург. Особено внимание е обърнато на факта, че гостът (президентът Поанкаре) е от Лотарингия. Френският посланик, г-н Палеолог, си спомня: „Аз съм един от първите, които прис-

тигнаха. Великата княгиня Анастасия и сестра ѝ, великата княгиня Милица, ме поздравяват с ентузиазъм. И двете черногорки говореха едновременно.“ „Знаете ли, че преживяваме исторически дни, свещени дни? Утре, на прегледа, музикантите ще свирят само Лотарингския марш и Марша на Самбра и Маас... Днес получих телеграма от баща ми, в доста загадъчни думи: той ми съобщава, че преди края на месеца ще бъдем във война... Какъв герой е баща ми... Той е достоен за „Илиада“... Вижте тази бонбонiera, която винаги е с мен, тя съдържа пръст от Лотарингия, да пръстга, която взех отвъд границата, когато бях със съпруга си във Франция преди две години. А после погледнете там, на почетната маса: тя е покрита с магарешки бодил; не исках други цветя там. Е, това са лотарингски магарешки бодил. Откъснах няколко клона от анексираната територия. Донесох ги тук и заповядах семената да бъдат посеяни в градината ми... [...] На обяда седях отляво на великата херцогиня Анастасия. И рапсодията продължи, прекъсвана от предсказания: „Ще избухне война... нищо няма да остане от Австрия... Ще си върнете Елзас и Лотарингия... Нашите армии ще се срещнат в Берлин... Германия ще бъде унищожена...“ После изведнъж: „Трябва да се съдържам, защото императорът ме наблюдава...“ И под строгия поглед на царя, черногорската сибилa внезапно се успокои“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 22-23).

„В разговорите си“, пише великият княз Александър Михайлович за черногорските жени, „те бяха напълно безотговорни. По време на последното посещение на президента на Френската република Поанкаре в Санкт Петербург през юли 1914 г. Милица Николаевна атакува Австро-Унгария по най-нетактичен начин и заявява, че се „радва“ на предстоящата война. Тогава царят ѝ отправя строго порицание...“ (великият херцог Александър Михайлович, „Мемоари“. стр. 141).

Тези сервилни личности, получили поради щастливата случайност⁸ статута на велики княгини, не могат да разберат, че не трябва да го унижат, които с радост правят с евтина, особено публична сервилност, пред главата на революционната република, чието правителство се е състои изцяло от масони от всякакви прослойки и рангове.

Това странно възхищение на черногорките може да се обясни с близостта на поне единия от съпрузите им Николай Николаевич до масоните?

В четвъртък, 10 юли, в деня на заминаването на президента, царят записва в дневника си: „Голям облак се приближи от запад; гръмотевична буря с проливен дъжд премина точно преди нашето заминаване с Поанкаре за Кронщат. Сякаш самата природа ни предупреди...“.

На борда на бойния кораб „Франция“, готов за отплаване, според посланик М. Палеолог, „разговорът между царя и президента беше продължителен“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 23).

Време е за прощалната вечеря. „Накрая започнаха тостовете. Поанкаре произнася последна фраза, която звучи като звук на войскава тръба: „И двете страни споделят един общ идеал за мир – със сила, чест и величие.“ Тези последни думи, трябва да бъдат чути, за да бъдат напълно оценени, предизвикват бурни аплодисменти.

⁸ Браковете им с братята Николай и Пьотър Николаевичи.

„Великият княз Николай Николаевич, великата княгиня Анастасия и великият княз Николай Михайлович ме гледат с искрящи очи“ (пак там, стр. 24). Един от преките участници в събитията свързани с това посещение, си спомня: „Остана смътно и тъжно впечатление от вечерята, дадена от Поанкаре в чест на царя на линейния кораб „Франция“, закотвен на рейда в Кронщат и готов за отплаване. [...] Насипът на могъщата Нева беше тих и пуст, когато се връщах от кея на Николаевския мост към Литейния мост, близо до който стоеше изоставената къща на родителите ми.“ [...] Когато заспивах, звуците на „Марсилезата“ и „Боже, пази царя“ все още отекваха в ушите ми – тези химни бяха толкова несъзвучни, но и двата звучаха като военна тревога“ (Граф Алексей Игнатиев, „50 години служба“, стр. 328).

Въпреки това самият цар все още се надявал, че войната все още може да бъде избегната. Според същия френски посланик, отплавайки с яхтата „Александрия“, след като се сбогувал с Поанкаре, царят му казал: „Въпреки всичко, император Вилхелм е твърде предпазлив, за да хвърли страната си в безразсъдна авантюра... А император Франц Йосиф иска само едно – да умре спокойно“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 27).

През онези дни великият княз Николай Николаевич упорито се бори за изключително влияние над царя, опитвайки се да неутрализира онези, които изразяват различни от неговите възгледи. Според съпругата на неговия адютант, княз М. М. Кантакузин, „носели се слухове, че определени придворни кръгове, противопоставящи се на войната, упражняват силен натиск върху Негово Величество, че е напълно възможно да го убедят да се откаже от нашата прославянска политика и да не подкрепя Сърбия“ (Ю. Кантакузина, „Революционни дни“. Глава 11).

Разбира се, изненадващо е, че тази „наша прославянска политика“ звучи така от устата на американката Юлия Фредериковна, внучка на 18-ия президент на САЩ, която е родена в Белия дом във Вашингтон.

Както и да е, почти веднага след заминаването на Г. Е. Распутин на 21 юни, от Санкт Петербург в родното си село, императорът има нов събеседник. „Не участвах в решаването на дипломатическите въпроси“, отбелязва генерал В. А. Сухомлинов в мемоарите си, „Николай Николаевич успя да отблъсне от царя всички неудобни за него съветници [...] В онези предвоенни дни царят беше изцяло под влиянието на чичо си“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. Стр. 293).

А. А. Вирубова споделя същото мнение като военния министър. След „катастрофата в Сараево“, спомня си тя, „царят прекара часове в съвещания с великия княз Николай Николаевич, министър Сазонов и други държавници, които го призовават да подкрепи Сърбия“ (Верни на Бога, Царя и Отечеството. Стр. 72). Телеграмите, изпратени от тежко ранения Г. Е. Распутин, разбира се, не можеха да заместят личната комуникация. С тези телеграми, Ю. Ю. Расулин правилно смята, че приятелят на царя „се е опитал по някакъв начин да повлияе на хода на съдбовните събития, неумолимо влачещи Русия в бездната“.

В същото време „Григорий Ефимович не е налагал волята си, нито се е опитвал диктаторски да се намесва в държавните дела, а по-скоро предпазливо и ненатрапчиво, но упорито, е предлагал улики, които биха помогнали, в але-

горична, фигуративна форма на народната реч, да се разкрие истинският фон на събитията...”

В първата телеграма, „очевидно визирайки Хиония Гусева (една луда която прави опит да го убие), той разкрива значението на злодейското нападение срещу него в село Покровское. Той моли да не се фокусираме върху формалната страна на въпроса, а да погледнем по-дълбоко и да видим онези зад външната фасада на събитията, намеквайки за конспирация и участието на влиятелни фигури в нея.” След това дискусията продължава, като се казва, че Русия трябва да бъде предпазена от въвличането ѝ във война, че Русия не се нуждае от война и че всички ще бъдат благодарни, ако тя може да бъде избегната.”

Григорий Ефимович „предаде позицията си на царя, вярвайки, че е тласкан към тази съдбовна стъпка от най-близките си съветници и най-вече от великия княз Николай Николаевич, образна алюзия към когото откриваме във второто писмо. Според нас писмата са изпратени чрез Анна Вирубова до самия цар” (пак там, стр. 506).

Въпреки това, дори тези кратки, може би не винаги ясно формулирани думи, будеха страх като от огън. Тайната на подобно въздействие е много точно разкрита от един от героите в романа на Ф. М. Достоевски. Обръщайки се към втория си баща, странник, „юношата” (Аркадий Долгорукий) изразява искрено възхищение: „Изразявате се ужасно неточно, но аз разбирам. Удивлява ме, че знаете и разбирате много повече, отколкото можете да изразите [...] Може би отдавна ви очаквам. Не харесвам никой от тях: нямат благоприличие... Няма да ги последвам [...], ще тръгна с вас...” (Ф. М. Достоевски, Пълни съчинения в тридесет тома. Т. 13. Л. 1975. С. 290-291).

Откъс от доклад за полицейско наблюдение от 20 юли 1915 г. смътно намеква за страха на влиятелни фигури в империята от тези кратки съобщения, написани от селянина на леглото му в Тюменската болница: „По време на разходка Распутин започна да говори за войната. „Миналата година, когато бях в болницата и беше ясно, че скоро ще избухне война, помолих царя да не воюва и по този повод му изпратих около двадесет телеграми, една от които беше много сериозна, за която, уж, искаха да ме изправят пред съд. Докладвах това на царя, а той отговори, че това са „наши вътрешни работи и не подлежат на съд“...” (Распутин в светлината на охраната // Червен архив. Т. 5. Москва, 1924. С. 277).

„След като получих доклад за „сериозната“ телеграма“, коментира Е. С. Радзински, „Върховният главнокомандващ възнамеряваше да проведе също толкова сериозен разговор с [император] Николай за селянина, който се осмелил да заплаши с поражение Господаря на цяла Русия. [...] На великия княз му беше показано мястото му” (Е. С. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. Москва, 2000. С. 296). Но, както се казва, силата чупи сламката...

Срещата на 12 юли, събота, се е състои, според присъстващия военен министър, в Красное село в малкия летен дворец на великия княз Николай Николаевич.

„Императорът“, спомня си военният министър генерал В. А. Сухомлинов „влезе в заседателната зала с чичо си. Той беше облечен в лятната униформа на хусарския си полк. Както винаги, усмихвайки се приветливо и не показвайки

емоционално вълнение, императорът поздрави присъстващите с общ поклон и седна на масата без церемонии. Горемикин седеше отдясно, а великият княз отляво на царя. Залата, в която се събрахме, беше голяма трапезария, скромно обзаведена, с големи стъклени врати, водещи през балкон или веранда към парка. В центъра стоеше голяма маса за хранене, покрита със зелена покривка, на която, по знак на императора, седнахме.

Сазонов седеше срещу императора; аз седнах до министъра на финансите Барк. Не видях министъра на флота на заседанието. Без никакво представяне императорът даде думата на министъра на външните работи, който в половинчасова реч очерта ситуацията за Русия, възникнала в резултат на австро-сръбския конфликт. Докладът на Сазонов беше сериозно обвинение срещу австроунгарската дипломация. Всички присъстващи придобиха впечатлението, че това е планирано предизвикателство, срещу което силите на Антантата, Франция и Англия щяха да се вдигнат заедно с Русия, ако последната се опита да извърши насилие срещу славянския ни брат. Сазонов оказа дълбоко влияние върху военните ни настроения. Той заяви, че единствената противодействие на тези прекомерни искания, след като всички дипломатически средства за постигане на споразумение се оказаха безплодни, е военната демонстрация. Той заключи, като посочи, че се е появила възможност руската дипломация да постави австрийската дипломация на място ѝ, чрез частична мобилизация срещу Австрия. Технически това означаваше заповед за периода на военната подготовка. Нямаше и споменаване за вероятността или дори възможността за война. Царят беше напълно спокоен. По-късно се оказа, че преди срещата е провел дълъг личен разговор с чичо си, великият княз Николай Николаевич, който седеше мълчаливо до царя, пушейки нервно. За мен, след като наблюдавах отношенията между тези две августейши личности в продължение на много години, беше напълно ясно, че великият княз вече е подготвил царя насаме и нямаше нужда той да говори на срещата сега. Въпреки, че Австрия очевидно беше хванала юздите между зъбите си, много членове на срещата се надяваха на благоприятен изход от конфликт. Заключителните бележки на царя изразяваха същата надежда, но той вярваше, че сега е необходима някаква сериозна заплаха. Австрия беше стигнала до точката, в която дори не отговаряше на нашите дипломатически предложения за мир. Следователно царят счете за целесъобразно да осъществи частичната мобилизация, подготвена специално за този случай, която ще послужи като доказателство за Германия за липсата на враждебни действия от наша страна спрямо нея. На тази основа беше решено предварително да се обяви началото на подготвителния период за войната, на 13/26 юли. Ако след това не се постигне подобрене в по-нататъшните дипломатически преговори, тогава ще бъде обявена частична мобилизация“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“, стр. 287-288).

Цитираният пасаж ясно показва как царят е примамен и убеден в „правилното“ решение твърдейки, че това е нищо повече от демонстрация. Нещо повече, това не беше толкова трудно за разгадаване, като се припомнят сравнително скорошните усложнения, свързани с Балканските войни.

Военният министър оценя ролята на тази среща в последващото развитие на събитията по следния начин: „Сазонов и великият княз действаха зад кули-

сите до заминаването на френския президент, но след срещата на 12 (25) юли, разчитайки на взетите тогава решения и мандата, даден на министъра на външните работи, те действаша без никакъв контакт с военния министър. Великият княз се ангажира да подтикне царя към войнственост и да го подкрепя в това настроение. Сазонов действаше в съответствие с директивите, които получаваха чрез Изволски...“ (пак там, стр. 301).

Съществуваше и масонско влияние. Министърът на външните работи на Руската империя принадлежи към една от английските ложи, и това става известен едва след революцията („Руски масони“ // „Лъч на светлината“. Книга IV. Мюнхен. 1922. Ст 90; Списък на руските масони, публикуван в списание „La Franc-Maçonnerie démasquée“, редактирано от генералния секретар и основател на Френската антимагонска асоциация абат Жул Турмант (10-25.12.1919. № 23-24): А. Д. Нечволодов „Император Николай II и евреите“. Москва, 2013. Страница 39; О. А. Платонов „Тайната история на масонството 1731-1996“. Москва, 1996. Стр. 371).

Един от участниците в извънредното заседание на Министерския съвет, проведено на 11 юли, чиито протоколи не са документирани (записват се само взетите на него решения), подчерта, че „министърът на външните работи С. Д. Сазонов е бил най-пламенен в отношението си“. (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.). Бележки, мемоари, материали и спомени на бившия помощник на администратора на Министерския съвет“. Уводна статия и коментар от Р. Ш. Ганелин и М. Ф. Флорински // „Руското минало“. Книга 7. Санкт Петербург, 1996 г. Страница 254).

Изводите за водещата роля на този министър в разпалването на войната са очевидни след прочитане на дневниковите записи за тези дни на френския дипломат М. Палеолог. „Той определено не харесваше Германия“, характеризира С. Д. Сазонов, А. Н. Яхонтов, помощник-администратор на Министерския съвет, „[...] Той смяташе избухналата война, белязана от обединението на мощната тройна коалиция (Антантата), за справедливо възмездие. Първоначално не симпатизираше на Балканските славяни. Но след австрийския ултиматум към Сърбия, речите на С. Д. Сазонов придобиха различен тон и той пламенно защити каузата на нашите славянски братя“ (пак там, стр. 326).

П. Н. Милюков пише в дневника си през септември 1918 г.: „Дял от вината за избухването на войната, несъмнено лежи върху нас. Но Сазонов убеди царя да не отменя мобилизацията, дори след като получи обещание от [британския външен министър] Грей. Княз Григорий Николаевич Трубецкой⁹ ме информира, че великият княз Дмитрий Павлович донесъл на царя писмо от крал Джордж, след което всички били особено весели.“ („Дневник на П. Н. Милюков. 1918-1921.“ Москва, 2005. С. 140).

Очевидно ролята, изиграна от външния министър С. Д. Сазонов в избухването на войната, е несъразмерна с неговата позиция. През 1919 г., когато събитията са били все още пресни в паметта на Сазонов, и самите участници са били все още живи, принудил княгиня Ю. Кантакузина, съпругата на верния адютант на другия „ястреб“ великия княз Николай Николаевич, да напише в

⁹ По това време завеждащ Азиатския департамент към външно министерство, после посланик в Сърбия.

спомените си следното: „Сазонов, очевидно загубил надежда за мирен изход, даде заповед за мобилизация“ (Ю. Кантакузина, „Революционните дни“. Гл. 11).

Интересно е, че тази оценка за ролята на С. Д. Сазонов не е чужда на Григорий Ефимович, който смята този министър за „най-виновния за войната с Германия“ („Нашият скъпи отец Г. Е. Распутин-Новый през очите на дъщеря му и духовните му деца“. Автор и съставител С. В. Фомин. Москва, 2012. стр. 117-118).

Същото нещо, според думите на Н. А. Базили, ръководител на дипломатическата канцелария на Николай Николаевич в Щаба, е засвидетелствано в мемоарите му, от сина на старши адютанта на великия херцог (княз А. Шчербатов, Л. Криворучкина-Шчербатова, „Правото на миналото“. С. 383).

Народното съзнание, уловено в селски разговори, впоследствие безпогрешно определя ролята на великия княз като „подстрекател на войната“ (Б. И. Колоницки, „Евреи и антисемитизъм в случаи на обиди на членове на Руския императорски дом (1914-1916)“ // „Световната криза от 1914-1920 г. и съдбата на източноевропейското еврейство“. Москва, 2005. С. 93).

Наистина, през това съдбоносно време преди бурятау не е минавал ден, без великият княз да се опитва да повлияе на царя. Ролята на „Страшния чичо“ през тези дни е очевидна, от ежедневния запис на френския посланик за 12 юли: „В 8,30 ч. моят военен аташе, генерал дьо Лагиш, беше повикан в Красное село за разговор с великия княз Николай Николаевич и военния министър генерал Сухомлинов“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 32).

„...Оказва се“, спомня си генерал В. А. Сухомлинов, „че на 16 (29) юли вместо решената частична мобилизация, те почти обявиха обща. Зад гърба ми се опитаха да получат разрешение от царя да обявят обща мобилизация. Очевидно Николай Николаевич принуди царя да се съгласи с това. Но Негово Величество след това отново промени заповедта си, след като получи телеграма от император Вилхелм. След като Николай II предаде това окончателно решение на Генералния щаб, генерал Янушкевич добави, че императорът поема пълна отговорност за частичната мобилизация“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. стр. 294).

Именно за този вид натиск (естествено, не само от чичо му, но и от поддръжниците на последния) императорът пише в една от последните си телеграми до германския император: „Предвиждам, че много скоро, поддавайки се на натиска упражняван върху мен, ще бъда принуден да предприема крайни мерки, които ще доведат до война“ (В. Шацило, „Първата световна война 1914-1918. Факти. Документи.“ стр. 68).

И кайзерът разбира братовчед си отлично: „...Напълно разбирам колко ти е трудно и на вашето правителство да се съпротивлявате на силата на общественото мнение“ (пак там).

Човек не може да не се съгласи с германския канцлер Т. Бетман Холвег, който още по време на войната обръща внимание на нещо, което мнозина са пренебрегвали: „...Много често войните не се водят и планират от правителствата. Държавите могат да бъдат принудени към въоръжен конфликт от шумни и фанатични малцинства. Тази опасност все още съществува и днес е в още по-

голяма степен отколкото преди, когато общественото мнение, настроението на народа и вълнението все повече клонят към войната“ (О. Ю. Пленков, „Триумфът на мита над разума. (Германска история и катастрофата от 1933 г.)“. Санкт Петербург, 2011. С. 395).

Между другото, това вече се случва в Русия в навечерието на войната с Турция през 1877-1878 г. (С. В. Фомин, „Златният меч на империята. От свитата на Нейно Императорско Величество, генерал от кавалерията граф Фьодор Артурович Келер“. 2-ро издание. Москва, 2009. стр. 18-34).

Съвременните историци оценяват това безпрецедентно влияние върху царя по следния начин: „Царят се оказа под натиск от собствените си военни, които го подтикнаха да се мобилизира; французите също настояваха за мобилизация. [...] Сазонов, когато научи за австрийския ултиматум от 24 юли, посъветва сърбите да го приемат, но няколко часа по-късно посъветва царя да обяви частична мобилизация. На 31 юли военните убеждават царя, че частичната мобилизация е невъзможна и е обявена пълна мобилизация“ (О. Ю. Пленков, „Триумфът на мита над разума“. стр. 175).

Надценяването на собствените сили, натискът, упражняван от германофобите и антиантанofilите върху императора, кулминира първо във Февруарската, а след това и в Октомврийската революция от 1917 г., която доведе до разпадането на Историческа Русия и носеше, според Н. А. Бердяев (и независимо от това какво всъщност се случи), още едно „тъжно и унижително значение за руския народ: руският народ не издържа голямото изпитание на войната. Всички народи участваха в световната война с духовния и материален багаж, който бяха натрупали през дългата си история. Руският народ се оказа банкрутирал. Той имаше недоразвито чувство за чест“ (Н. А. Бердяев, „Философията на неравенството. Писма до враговете в социалната философия“. Париж. 1970. С. 15).

Според генерал Н. Н. Янушкевич, началник на Генералния щаб, „въпросът кой ще бъде Върховен главнокомандващ не беше решен веднага, тъй като самият император желаше да ръководи армиите, но министрите настояваха Негово Величество да не изоставя управлението на държавата“ (П. К. Кондзевски, „Във Върховния щаб. 1914-1917 г.“ Париж. 1967. стр. 10).

Що се отнася до великия княз, предвиденото му назначение в случай на война се променя няколко пъти преди войната. Така, според командния план за случай на война с Германия и Австро-Унгария, съставен през 1903 г., Николай Николаевич е посочен като главнокомандващ на армиите на Германския фронт. Според плана за европейска война, одобрен след потушаването на първата революция от 1905-1907 г., той заема поста главнокомандващ на Действащата армия. През 1910 г. новият военен министър, генерал В.А. Сухомлинов прави значителна корекция в плана за мобилизация: самият император трябва да стане главнокомандващ. Що се отнася до Николай Николаевич, според списъка с длъжностите от 1912 г., той запазва командването на 6-та армия. Накрая, великият княз трябва да бъде назначен да командва армиите на Северозападния фронт (А. Ф. Редигер, „Историята на моя живот: Спомени за военния министър“. Том 2. Москва, 1999. С. 376).

В петък, 18 юли, тъй като император Николай II „реши сам да поеме командването на Действащата армия, предвид предстоящото си заминаване за фронта, се проведе заседание на Министерския съвет, председателствано от самия цар, в Петерхоф, в така наречената „ферма“. По същество това беше малък павилион в парка, само една зала с малки стопански постройки със скромен дизайн и просто обзавеждане“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. С. 295). На тази среща царят, който възнамерява да поеме командването на армията, „под натиск от най-близките си министерски сътрудници“, „беше принуден да отстъпи“ (Ю. Н. Данилов, „По пътя към колапса“ стр. 37).

В императорския указ от 20 юли 1914 г., се казва: „Поради невъзможността, по причини от национално значение, незабавно да поемем командването на Нашите сухопътни и военноморски сили, ангажирани във военните операции, ние счетохме за разумно...“

След тази историческа среща, когато всички министри, включително военният министър, се противопоставят на поемането на Върховното командване от царя, по време на рутинен доклад, генерал В. А. Сухомлинов и императорът водят разговор, осветляващ ситуацията. „Когато влязох в царския кабинет“, спомня си генералът, „той ме поздрави с думите: „И вие ми се противопоставихте, затова сега Ви назначавам за Върховен главнокомандващ. Никога не съм очаквал нещо подобно.“ Владимир Александрович го пита: „Каква позиция ще заеме великият княз Николай Николаевич в тази ситуация?“ Царят отговоря: „Той ще командва 6-та армия“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“, стр. 297-298).

Нежеланието на царя да назначи Николай Николаевич за върховен главнокомандващ е потвърдено и от великия княз Александър Михайлович: „В началото на войната царят не искаше да повери Върховното командване на руската армия на чичо Николаша, напълно осъзнавайки, че неговото военно дилетантство бързо ще избледнее в сравнение с военния гений на Лудендорф и Макензен“ (великият княз Александър Михайлович, „Мемоари“, стр. 176).

И все пак назначението се състоя. Разбира се, имаше причини за това. Според генерал В. А. Сухомлинов „Николай Николаевич е смятан за човек със силна воля, от когото се е очаква да се справя не само с генералите, но и с другите велики князе, и да елиминира или поне парализира придворните влияния върху царя“. Това назначение е възможно е направено и поради „настроенията в Петербургското общество“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“, стр. 306, 310).

Други фактори също налагат това назначение. Още през 1912 г., както вече споменах, „заобиколен от блестяща свита“, Николай Николаевич посещава Франция, където, според неговия биограф, генерал Ю. Н. Данилов, „успява да направи силно впечатление и е смятан за бъдещ руски върховен главнокомандващ в случай на война с Централните сили“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“, стр. 46).

„Това мнение по някакъв начин е съответствало и на свитата, която го е придружавала до Франция.“

„Ако погледнем под повърхността на това твърдение“, съвсем правилно отбелязва авторът на подробния предговор към публикуването на този възторжен панегирик, „не следва ли от това, че Николай Николаевич е назначен за

главнокомандващ по искане на френското правителство, което по това време е просто изпълнителен орган на масонската ложа „Великия Ориент“?

Французите имат здрави лостове за влияние върху императора – прословутите френски заеми, които са използвани за провеждане на военната реформа в Русия“ („Авторът и неговият герой“ // Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. Стр. 18).

Френските дресьори са обучили бойно куче за своя полза, такова което ще се изправи в защита на своя стопанин/хранител, ако е необходимо.

Както Н. С. Лесков пише: „Париж свири, Петербург танцува под звуците на вълшебната флейта“ (Н.С. Лесков, „На нож“. Москва, 2012, стр. 313).

Със своя указ от 20 юли 1914 г. императорът заповядва „генерал от кавалерията на Негово Императорско Величество, великия княз Николай Николаевич, да бъде Върховен главнокомандващ“.

Малцина обаче знаят, че това решение е плод на компромис. Царят не се отказва от идеята да ръководи армията си.

Началник-щабът, генерал Н. Н. Янушкевич, в циркуляр от 20 юли 1914 г. уведомява генерал Я. Г. Жилински, командир на Северозападния фронт: „Императорът заповядва Негово Императорско Височество Великият княз Николай Николаевич да бъде Върховен главнокомандващ, докато Негово Императорско Величество благоволи да поеме лично командването на въоръжените сили“ (Източнопруска операция. Сборник с документи. Москва, 1939. С. 90).

„След закуска“, пише императорът в дневника си в събота, 19 юли, „извиках Николаша и обявих назначението му за върховен главнокомандващ до пристигането ми в армията. Отидох с Аликс в Дивеевския манастир. Разходих се с децата. В 18,30 ч. отидохме на всенощно бдение. След завръщането си оттам научихме, че Германия ни е обявила война.“

Връзката между съдбовните събития в живота на царя и Неговото семейство (от раждането на престолонаследника до избухването на войната и оттам до предсказанията за това какво ще се случи по-късно) е очевидна.

Нека уточним, че „Дивеевският манастир“ в дневника на царя се отнася до двора на Серафимо-Дивеевския манастир в Стария Петерхоф. Великият княз, както много други членове на императорския дом, е командир на Магдебургския хусарски полк на Германската императорска армия. Веднага след обявяването на войната той заповядва да изгорят подарената му униформа на полка, но практичната му съпруга я спасява „заради луксозната ѝ боброва яка“ (З. И. Белякова, „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“, стр. 208-209).

По ирония на съдбата, когато великият княз пристига, за да изпрати вече руския полк, на който е командир, му „довеждат командирския кон, същия този, който току-що е купил от германския престолонаследник“ (княз Гавриил Константинович, „В Мраморния дворец“, стр. 161).

За щастие, не му е съобщено това (б. пр. иначе кой знае какво щеше да се случи на невинното животно).

Какво обаче може да направи той по отношение на връзките с германския свят, които проникват не само в царския дом и руската аристокрация, но и в цяла Русия?

Като главнокомандващ, щабът на Ставката за първи път вижда Николай Николаевич на служба, в църквата на Генералния щаб (П. К. Кондзеровски, „Във Върховния щаб“, стр. 12).

„В деня, в който беше обявена войната“, спомня си княз Д. Д. Тундутов, „аз и моят шеф, генерал Янушкевич, посетихме представление в театър „Красноселски“ в присъствието на императора. Генерал Янушкевич, след като ми заповяда да отида в Петроград и да се явя в Генералния щаб на следващата сутрин, отиде при царя, където беше насрочено спешно заседание на Министерския съвет. Когато на следващия ден, на 20 юли, се явих пред генерал Янушкевич, той ми каза: „Великият княз Николай Николаевич е назначен за върховен главнокомандващ, аз съм негов началник-щаба, вие ще бъдете с мен.“

Същата вечер всички трябваше да се съберем в Нижни Петерхоф до 9 часа, където щеше да пристигне влакът на Върховния главнокомандващ и откъдето великият княз трябваше да замине за фронта същата нощ. Пристигайки в уречения час в Петерхоф, заварих влака вече готов; свитата на Върховния главнокомандващ вече се товареше във вагоните“ (В. В. Марковчин, „Три атамана“. Москва, 2003. С. 275).

„Щабът на Върховния главнокомандващ“, пише адмирал А. Д. Бубнов, „се помещаваше в няколко влака. В първия влак бяха великият княз Главномандващ, брат му, великият княз Петър Николаевич, най-близката им свита — началник-щаба генерал Янушкевич, генерал-квартирмейстера Ю. Н. Данилов с офицери от оперативния отдел на неговото управление, протоиерея на военното духовенство отец Георгий Шавелски и представителите на съюзническите армии към Върховния главнокомандващ [...] Във вторият влак беше канцеларията на дежурния генерал, оглавявана от генерал П. К. Кондзеровски, управлението на военните съобщения, оглавявано от генерал И. А. Ронжин.

„Личният вагон на великия княз беше облицован с мечи кожи и ориенталски килими, а в спалният вагон имаше двеста икони (З. И. Белякова, „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“. стр. 210-211).

„Тръгнахме вечерта“, спомня си генерал П. К. Кондзеровски, „от Царската гара, близо до гара Царское село“. Влакът на великия княз и неговата свита бяха в първия ешелон; те тръгнаха от Петерхоф и, ако не се лъжа, не влязоха в Петербург. Самият щаб беше във втория ешелон, а конвойт - в третия. [...] Пътувахме до гара Барановичи [...] три нощи и два дни и много рано сутринта на 3 август пристигнахме на местоназначението си“ (П. К. Кондзеровски, „В щаба на Върховния главнокомандващ“. стр. 18, 21).

Показателно е, че интригите срещу царя вече бяха започнали сред свитата на великия княз, още преди влакът да ги е откарал до Ставката (Главната квартира или Върховното командване на действащата армия).

„Пристигнах в Петерхоф в уречения час“, пише протоиерей Г. Шавелски в мемоарите си. „Великият княз още не беше пристигнал, но цялата му свита беше събрана. [...] Свитата се тревожеше: ще дойде ли царят да изпрати великия княз? Повечето си помислиха: той трябва да дойде. Тогава пристигнаха великите князе Николай и Петър Николаевичи с великите княгини и децата им. [...] Беше ясно, че всички с нетърпение очакват пристигането на царя. Но... царят изпрати коменданта на двореца, генерал Воейков, да изпрати заминаващия ве-

лик княз. Разочарованието беше голямо..." (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 89).

Простете ми, отче Георгий, но днес сме много по-разстроени, тъй като лъжата, както знаем, по принцип е лошо нещо, а за един духовник е напълно неприемлива. В крайна сметка, в действителност всичко е различно.

„Когато влакът щеше да тръгне“, спомня си един от свитата на Николай Николаевич, „царят пристигна.“ Той влезе във вагона на Върховния главнокомандващ и остана там около 10 минути, след което нашият влак потегли“ (В. В. Марковчин, „Трима атамана“. стр. 275).

По-подробно описание е дадено в мемоарите на генерал В. Ф. Джунковски, който също присъства на сбогуването: „В Петерхоф влакът на Върховния главнокомандващ тръгна от гара Нови Петерхоф. Когато влакът тръгна, всички командващи офицери се събраха в царските покои, след това пристигнаха всички членове на царското семейство, пристигна и Царят. [...] Плавно, без свирки, влакът тихо потегли, превозвайки великия княз и неговия щаб до Щаба. Царят най-накрая благослови и прегърна Върховния главнокомандващ“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“. том 2, стр. 384).

„...В нашата страна (и не само там)“, пише съвременният петербургски историк О. Ю. Пленков за причините, довели до войната, „доминиращото мнение обикновено е за изключително германската вина. Това мнение не е свързано с точни доказателства и документални свидетелства, а с настроения и емоции и най-вече с германофобията, която е широко разпространена през голямата част от XX век. [...] През август 1914 г. мнозинството германци вярват, че войната, която започва за Германия, е отбранителна, справедлива война [...] Впоследствие, поставянето на пълната отговорност за войната върху германците от Парижката мирна конференция е голям психологически шок и пълна изненада за Германия. [...] Любопитно е, че през 1913 г. германските разходи за въоръжаването и армия възлизат на 3,5% от БВП – това е повече отколкото във Великобритания (3,1%) и Австро-Унгария (2,8%), но по-малко отколкото във Франция (3,9%) и Русия (4,6%)“ (О. Ю. Пленков, „Триумфът на мита над разума“. стр. 169-171).

Веднага след назначаването си за главнокомандващ, според френския посланик в Русия, М. Палеолог, великият княз заявява, че „в знак на съюзничеството, той нарежда френското военно знаме, подарено му преди две години от генерал Жофър, да се носи до неговото собствено знаме“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция. 1914-1915“. М.-Минск. 2002. С. 25).

„Още в навечерието на Балканската война от 1913 г.“, пишат съвременни изследователи, „съпругата на великия княз, Анастасия Николаевна, която обожава както обществените, така и политическите интриги, уверява всички след един от техните приеми, че духът на Жана д'Арк се е заклел да защити Николай Николаевич в случай на война. По това време Николай II не се намесва в балканските дела. Сега великият княз често започва речите си с думите: „Духът на Жана д'Арк е с нас.“ (В. Майерова, „Велика княгиня Елизавета Фьодоровна“. Москва, 2001, стр. 289).

Още от първите заповеди, издадени от най-близките сътрудници на Николай Николаевич, започва фалшифициране на причинно-следствените връз-

ки, целящо да прикрие и скрие както от съвременниците, така и от потомството ненормалната зависимост на руската военна мощ от Париж.

„Като се има предвид“, заявява генерал Н. Н. Янушкевич, началник-щаб на Ставката, „че Германия ни обяви война първа и че Франция, като наш съюзник, счеете за свой дълг незабавно да ни подкрепи и да предприеме действия срещу Германия, естествено е, че ние по силата на същите тези съюзнически задължения, трябва да подкрепим и французите, предвид предстоящото основно нападение на германците срещу тях. Тази подкрепа трябва да се изрази в нашето възможно най-ранно настъпление срещу германските сили, останали в Източна Прусия“ („Източнопруската операция: Сборник документи за империалистическата война“. Москва, 1939, стр. 85).

Авторът на вече цитирания предговор към книгата на генерал Ю. Н. Данилов отбелязва, че Русия е преминала „от два века военно сътрудничество с Германия“ към конфронтация с нея, което превръща страната ни в „инструмент на френската политика“.

„...Към началото на Световната война Русия вече се беше превърнала в такова оръжие и цялото ѝ стратегическо планиране, всичките ѝ подготовки за война бяха подчинени на военно-политическото планиране на Франция. Дейностите на ложата „Великия Изток“ бяха отразени в този въпрос с достатъчна яснота и голяма ефективност. Назначаването на доверен главнокомандващ на Източния фронт също беше естествена стъпка. Впрочем, тази версия се подкрепя и от последвалите обвинения на съперника на великия княз, военния министър Сухомлинов, в държавна измяна в полза на Германия“ („Авторът и неговият герой“ // Ю. Н. Данилов „Великият княз Николай Николаевич“. Стр. 18-19).

Руският офицер Ернст Н. Гиацинтов, пише: „Главнокомандващият, великият княз Николай Николаевич, според мен беше повече французин, отколкото руснак, защото жертваше руски войски напълно безотговорно само за да помогне на французите и англичаните“ (Е. Н. Гиацинтов, „Записки на белия офицер“. Санкт Петербург, 1992, стр. 51).

Според генералщабния полковник П. Н. Богданович, „в лицето на великия княз Николай Николаевич, ролята на главнокомандващ съюзническите армии, засенчи руския главнокомандващ“ (П. Н. Богданович, „Нахлуването в Източна Прусия през август 1914 г. Спомени на генералщабния офицер от армията на генерал Самсонов“. Буенос Айрес, 1964, стр. 18).

Генерал М. Д. Бонч-Бруевич, пише, че „Върховният главнокомандващ, беше всеотдайно отдаден на поверената му задача; той мразеше германците с целия плам на неуравновесената си природа и беше готов за всяко решение, дори такова, което само теоретично заплашваше германците, какъвто беше именно случаят с предложението за нахлуване дълбоко в Германия, без да обмисли степента на сигурната германската съпротива“ (Военно дело. Сборник статии по военно изкуство. Т. 1. Москва, 1920. С. 7).

Дори похвалите за генерал Н. Н. Головин, който се отнася с очевидно благоговение към Върховния главнокомандващ, съдържа категоричната присъда за действията му: „...Николай Николаевич, с характерното си рицарство, решава стратегическите задачи, пред които е изправен руският фронт, не от тясната

перспектива на националното ни предимство, а от широката общосъюзническа перспектива. Но тази жертва струва скъпо на Русия“ (Н. Н. Головин, „Военните усилия на Русия в световната война“. Том 2. Париж. 1939. С. 135).

Именно затова „съюзниците“ твърдо застават зад Николай Николаевич и неговия щаб. „Цялата руска военна стратегия през [1914 г.] се осъществява от великия княз и Данилов, а цялото стратегическо планиране се извършва единствено от Ю. Н. Данилов. Те осъществяват стратегията си, по френските предписания. Това обаче е твърде силно казано. Всъщност началните операции на войната са един вид несмилаем компромис между изискванията на стратегията и изискванията на френското правителство.“

В руската военна стратегия, още от самото начало на военното планиране за войната с Централните сили, приоритетите са много ясно определени: Русия ще победи Австро-Унгария, Франция трябва да победи Германия или поне да я задържи, докато Русия не насочи основните си усилия срещу Германия. Но френският натиск принуждава руските стратегии непрекъснато да увеличават силите, предназначени за войната с Германия, и съответно да отслабват силите, насочени срещу Австро-Унгария. В резултат на това, през август 1914 г., руската армия едновременно трябва да се справя с двете задачи: да победи австроунгарската армия с недостатъчни сили и да победи противниковите германски сили. [...] Французите обаче от самото начало настояват за настъпление срещу Берлин, без да обръщат внимание нито на австроунгарските армии в Галиция, нито на германските сили в Източна Прусия. („Авторът и неговият герой“ // Ю.Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. стр. 20-21).

Дори верният слуга на Николай Николаевич, генерал Ю. Н. Данилов не можа да не признае: „След сключването на военната конвенция с Франция през 1892 г. руската стратегия е неограничена. Русия сключи военен съюз с Франция и така се обрече на коалиционна война. Следователно решенията ѝ трябваше да се ръководят не толкова от ситуацията на собствения ѝ фронт, колкото от общото благо. [...] Всеки, който е бил на война, добре знае до какви фатални последици може да доведе един като цяло ненадежден съюзник. Русия осъзнаваше трудното положение на французите и беше нетърпелива честно да изпълни задълженията си към тях. Тези чувства често подтикваха руските войски да извършват подвизи на изключителна саможертва и да търпят жестоки, кръвави загуби, които можеха да бъдат избегнати, ако имаше различен подход към съюзническите ни задължения“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. стр. 175).

Тези разкрития, публикувани в Париж през 1930 г., са напълно уместни за времето си. Авторът не само не рискува нищо, но и печели точки. Господарят му вече е починал, а непризнатият „стратег“, който осигури руските жертви пред олтара на „Красивата Франция“ е пред вас читатели: оценете го, наградете го, за заслугите му.

Руските войски, както пише генерал Данилов, изобщо не „горяха от желание“ да изпълнят „задълженията“ си към Франция, а са принудени от заповедите, които той изготвя от името на главнокомандващия, да се изправят пред бодливата тел, картечните и сигурната смърт, в името на спасението на Париж, и за лозята на Шампан.

САМО ЧУДО МОЖЕ ДА СПАСИ РУСИЯ

Думите на Г. Е. Распутин, за които се твърди, че са изречени след раняването му от психопатката Гусева, са запазени: Кръвта ми тече, в ален поток и ще тече отново в широка река. (Р. Уилтън, „Престъплението срещу царското семейство, извършено от болшевиките и германците“. Съч. Ш. Чиковани. Париж. 2005. С. 61).

„По това време“, спомня си А.А. Вирубова, „пристигна телеграма от Распутин в Сибир, където той лежеше ранен, молейки царя: „Не започвайте войната, защото тя ще бъде краят на Русия и на самия вас, и че е ще опустоши всички не до последния човек.“ (А. А. Танеева (Вирубова), „Страници от моя живот“. Москва, 2000. С. 86).

Матрьона Распутина пише за същото в своите парижки мемоари: „Баща ми все още беше в болницата, когато до него стигнаха тревожни слухове. В един ден той получи няколко телеграми от императора, внушаващи предчувствие за предстояща война. Той веднага отговори с писмо, в което умолява Негово Величество да направи невъзможното, за да избегне войната и да спаси страната и династията. Още по време на първия конфликт с Австро-Унгария, избухнал през 1912 г., когато великият княз Николай Николаевич и съпругата му се опитаха с всички средства да принудят императора да предприеме решителни действия, баща ми падна на колене пред Негово Величество и Го умоляваше да не нарушава мира в Европа. „Помислете“, каза му той, „какво ще ни сполети. Какво ще сполети нашия народ. Войната винаги е била най-голямото зло и най-голямото престъпление на човечеството срещу Бога. Потоци от кръв, хиляди невинни жертви, разрушени семейства, океан от сълзи и страдания, това са последствията от войната. Трябва да направите всяка жертва, за да избегнете войната.“ Намесата на баща ми дълбоко впечатли императора. Прост селянин без политически опит, баща ми винаги следваше сърцето си. Той усещаше страданието на руския народ и трепереше пред бъдещето.

„Запазете мира на всяка цена“, пише той в едно от писмата си. „Смирението е велико пред Бога.“ По-късно стана известно, че императрицата, бившият министър на вътрешните работи П. Н. Дурново, и министърът на двора, граф Фредерикс, са застанали решително против войната, докато други подтикваха царя да вземе противоположни решения. Баща ми вярваше, че конфликтът с Германия може да бъде разрешен „чрез изпращане на имперски посланик, който да убеди император Вилхелм“. Тази идея, на пръв поглед донякъде странна, не беше без основание. [...] Това е мислил баща ми и вярвам, че е бил прав. Бъдещето показва, че той е виждал всичко ясно“¹⁰ (М. Соловьева-Распутина, „Mon père Grigory Raspoutine. Memoires et notes.“ Paris. 1925. pp. 70-71).

Княз В. П. Мещерски също се съгласява със сибирския селянин. Дори по време на Балканската криза от 1912-1913 г. именно решителната позиция на

¹⁰ Това е смятал да направи Николай II, като изпрати генерал Татищев с писмо да кайзер Вилхелм, но впоследствие е разубеден от Сазонов, мисията на Татищев пропада и пак под негов натиск царят обявява общата мобилизация, пътят към войната вече е открит. Сазонов, който е протеже на Изволски е един от главните военнопредстъпници, виновни за войната. (б. пр.)

такъв безпрецедентен тандем като „княз В. П. Мещерски и Г. Е. Распутин“ осуетява плановете на онези, които още тогава се надяват да въвлекат Русия в глобалната касапница, подготвяна зад кулисите. Сходството в позицията на княза и най-важното, в аргументите на селянина е поразително. „Какво“, пита Г. Е. Распутин своя събеседник журналист, „ни показаха нашите „братя“, тези, за които писателите вдигаха шум, тези, които защитаваха, тоест... Видяхме делата на нашите братя и сега разбираме всичко...“ („Разговор с Григорий Распутин“ // „Петербургская газета“. 1913. № 281. 13 октомври). И още: „...Може би славяните грешат, или може би са били изпитани? [...] Бях в Йерусалим, посетих Стария Атон — гърците са големи грешници там и живеят неправилно, не като монаси. Но българите са още по-лоши. Как се подиграваха на руснаците, когато ни превозваха; те са свиреп народ, сърцата им настръхнаха; „Турците са много по-религиозни, учтиви и по-спокойни. Виждате ли, но когато погледнете вестника, той изглежда различно.“ „И ви казвам абсолютната истина“ (В. П. Семенников, „Романови и германските влияния по време на Световната война“. Л. 1929, стр. 29-30).

Ето мнението на княза: „Нека сложим край, на неканеното участие на Русия в съдбата на Балканските славяни и е време веднъж завинаги да приключим с рутинните традиции на нашата дипломатическата славянофилска сантименталност, която ни е струвала стотици милиони пари и потоци от свята руска кръв и не ни е донесла нищо друго освен срамната роля винаги да бъдем заблуждавани от тези псевдобратя... Изглежда е време нашата дипломация ясно и твърдо да разбере всичко това и веднъж завинаги да сложи край на приказката за братството на Русия с някакви авантюристи наречени Балкански славяни“ (В. П. Мещерски „Дневник, 2 юли“ // „Гражданин“. Санкт Петербург. 1913. № 27. 7 юли. Стр. 12-13).

За да оценим напълно смелостта и на двамата, ще цитираме един любопитен факт. Преди Първата световна война, В. М. Пуришкевич, в отговор на призивите на своите сътрудници Ю. С. Карцов¹¹ и Н. Д. Облеухов да пропагандира руската, а не панславистката гледна точка на страниците на десния вестник „Прямой пут“ (Правият път), която неизбежно ще доведе до конфликт с Австро-Унгария, а следователно и с Германия, Владимир Митрофанович, като опитен политик, заявява: „Вие и Карцов сте напълно прави: не трябва да се занимаваме със славяните, а по-скоро със себе си. Да, но ако последвам примера ви, ще остана сам“ (А. А. Иванов, „Владимир Пуришкевич: Биографията на десния политик (1870-1920)“. Москва-Санкт Петербург, 2011. С. 290).

Княз Владимир Петрович и Григорий Ефимович не се страхуват да се противопоставят на общественото мнение. За тях Божията истина и истинските интереси на Русия са от първостепенно значение. Още през 1913 г. княз В. П. Мещерски пише за германския император Вилхелм II като на „честен, интелигентен, искрен човек, с безстрашен, пряк характер; и подобно на самия него, политиката му спрямо Русия е била неизменна. Според Мещерски, най-голямото постижение на Вилхелм и най-голямата страница в световната исто-

¹¹ Юрий Карцов е известен руски дипломат, разсъждаващ геополитически и е противник на панславистката шизофрения обхванала голяма част от руската интелигенция и управляващите кръгове. (б. пр.)

рия пред съда на Бога и човечеството е, че той нито веднъж не се е поддале на изкушението да извади меч си от ножницата“ (Игумен Серафим (Кузнецов). „Православният цар-мъченик“. Съч. С. В. Фомин. Москва, 1997. С. 194).

„В епохата на 1913 и 1914 г.“, спомня си един от служителите на Владимир Петрович, И. И. Колишко, „усилията на княз Мещерски са насочени към помирение на Николай II с Вилхелм II. За тази цел той урежда племенника си, генерал Шебеко, да служи като военен агент в Берлин, обслужвайки каузата за сближаване... Княз Мещерски успява да убеди царя да приеме поканата на кайзера за сватбата на сестра му. Преди да замине, царят му пише [на княз В. П. Мещерски]: „Отивам в Берлин, за да работя за щастието на Русия. След завръщането си ще ви приема и ще ви разкажа всичко за това.“ Царят е много доволен от срещата им в Берлин. Мещерски тържествува, а Сазонов е силно обезсърчен“ (княз В. П. Мещерски, „Гражданин-консерватор“. Москва, 2005. Страница 84).

Столичните вестници писшат: „В Санкт Петербург казваха, че Мещерски се е срещал с Распутин и го е познавал от известно време. Това е напълно невярно. Княз Мещерски е видял Распутин само веднъж и това е била първата и последна среща. Князът не одобрява някои аспекти от поведението на Распутин, предвид позицията, с която се ползва в двореца. [...] Распутин впечатлява княза със познанията си за Светото писание и прилагането му в съвременния живот. [...] След срещата си с Распутин, в едно от следващите си писма до царя, Мещерски изразява впечатлението, което Распутин му е направил. Още на следващия ден царят отговоря на княза, казвайки, че е много доволен от срещата: „Вашето впечатление, макар и от много кратък разговор, е напълно правилно.“ На първата си среща с царя, Мещерски обсъжда по-подробно впечатлението, което Распутин му е направил и го споделя с царя, който остава доволен.

Князът, говорейки за Распутин, изобщо не подхожда към него от гледна точка на някаква „святост“. Мещерски вижда в Распутин истински руски селянин, с всичките му недостатъци: някои вродени, други придобити в Санкт Петербург. Мещерски, който познаваше Александър III отблизо много преди възкачването му на престола, вижда в Николай II привличането към обикновените хора, наследено от баща му, дълбокото осъзнаване, че силата на Русия се крие именно в дълбините на народа, в обикновените хора, там, в дълбините на Русия, сред безграничните полета и степи.

„Привличането на царя към положителните качества на Распутин, като част от това ценно национално наследство, по никакъв начин не му пречи да види личните му недостатъци, тези универсални човешки недостатъци. Недостатъците... всъщност те не бяха привилегия само на Распутин, нито само на селяните, привилегия която Господ беше дал на селяните, но лишил от нея висшата и средната класа. Царят дори оценя грубостта и селската суровост на Распутин, които не се вписват в никакви рамки или обичайно установените форми, в които всички граници между истината и лъжата, искреността и фалша, лоялността и предателството, доброжелателността и завистта – отдавна са заличени...“ (Н. Студенски, „Отгласи от опита“ // „Илюстрирана Русия“. Париж. 1939. № 26. С. 15).

След като научава за опита за покушение в Покровское, князът незабавно изпраща телеграма там на 30 юни, в която се интересува от състоянието на ранения: „Новината за опита за покушение срещу Распутин ми направи голямо впечатление. Вчера, веднага щом научих за това нещастие, веднага изпратих спешна телеграма до дъщерята на Распутин, Матрьона Григориевна, с молба за информация за здравето на баща ѝ. Въпреки че изпратих телеграмата вчера следобед, получих отговор едва тази сутрин. Отговорът е доста успокояващ. Дъщерята на Распутин ме информира, че раната, според заключението на лекарите, е сравнително лека и сега всяка опасност е отминала. Пациентът е много по-добре, той вече говори...” („У приятелите на Распутин“ // „Петербургски куриер“. 1914. № 159. 2 юли С. 2).

Според Н. Ф. Бурдуков, генерал А. И. Спиридович, началник на Дворцовата гвардия, приятел и наследник на княз В. П. Мещерски, разказва за срещата между княза и царя непосредствено преди избухването на Първата световна война. Според него те са провели „подробен разговор за това дали Русия трябва да воюва с Германия, като княз Мещерски е аргументирал пълната неприемливост на такава война...” (А. И. Спиридович, „Сигурност и антисемитизъм в дореволюционна Русия“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 8. С. 31).

П. Н. Милуков, визирайки напрегнатия предвоенен период, пише, че царят „е имал съюзници. Това бяха княз Мещерски и Распутин“ (П. Н. Милуков, „Спомени“. Т. 2. Москва, 1990. С. 156).

Последната среща на княза с царя се състои в Петерхоф на 26 юни. „Беше голяма жегата. [...] След чая приех Мещерски“, пише в дневника си царят.

Според дипломата барон М. А. Таубе, императорът, в отговор на предупрежденията на княза, „дал честна дума, че докато той царува, Русия никога няма да наруши мира“ (княз В. П. Мещерски, „Гражданин консерватор“. Москва, 2005, стр. 84).

Междувременно, според И. И. Колишко, „шовинистическата група (Сазонов, Сухомлинов, Гучков, великият княз Николай Николаевич и други) не спеше. В Държавната дума са внесени извънредни военни кредити. През юли 1914 г. князът, вече тежко болен, пътува до Петерхоф и умолявал царя да „облекчи военното напрежение“. Царят дава „честна дума“, че няма да има война.

Отслабен от нервно напрежение, наставникът се разболява от пневмония и умира...” (пак там). „Съдбата беше благосклонна към стареца: той не видя нито войната, нито революцията“ (А. Амалрик, „Распутин“. Москва, 1992. С. 172).

Князът почина на 10 юли в Царско село. И точно навреме: в същия ден, след като изчака френския президент Поанкаре да замине от Русия, Австрия отправи ултиматум към Сърбия и точно седмица по-късно в Санкт Петербург беше дадена заповед за мобилизация.

Не е случайно, че Л. Д. Троцки, който по времето, което описваме, е на Балканите, държейки пръст на пулса на Европа, и добре разбира значението на петербургския салон на княз В. П. Мещерски, твърдейки през февруари 1914 г., че именно там „се прави история“ (Л. Д. Троцки, „Литература и революция“. Москва, 1991, с. 283).

Странните, но от друга страна закономерни събития настъпват по едно и също време: убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд, опитът за покушение над Г. Е. Распутин, и смъртта на княз В.П. Мещерски... Сякаш полето се разчистваше за игра, все още непозната на света...

Смъртта на княза не е отбелязана в дневника на царя. Въпреки това, в самия ден на прехода на Владимир Петрович към вечния живот, царят прави много важен запис: „Отидох с Поанкаре да прегледаме войските [...] Голям облак се надигна от запад; гръмотевична буря с проливен дъжд премина точно преди заминаването ни с Поанкаре за Кронщат.“

Но Г. Е. Распутин в Тюмен, в болнично легло, отбелязва на 12 юли: „Мещерски е голяма загуба, разумът му е светиня“ (Г. Е. Распутин-Новый „Духовно наследство. (Избрани статии, разговори, мисли и поговорки)“. Галич. 1994. С. 75).

Княз Владимир Петрович Мещерски (1839–1914) е бил много близък с най-големия син на император Александър II, преждевременно починалия царевич Николай Александрович. Князът, който по това време започвал дворцовата си кариера, оказал значителни услуги на Императорския дом.

Както е добре известно, великият княз Александър Александрович (бъдещият император Александър III) по това време е силно увлечен по втората братовчедка на Владимир Петрович, принцеса М. Е. Мещерская, която била придворна дама на императрица Мария Александровна. Ситуацията се усложнява още повече с внезапната смърт на царевича през 1865 г.

Именно по това време княз В. П. Мещерски „поема задължението да конфискува писмата, написани от Александър Александрович до Мещерская, и нейното уведомление за готовността му да се откаже от трона, в името на брака по любов. Тези писма са представени на Александър II, в резултат на което шабратовчедката на Мещерски е изпратена в чужбина, където се омъжила за Павел Демидов, принц Сан Донато“.

Така княз В. П. Мещерски, „спечелва доверието на бъдещия Александър III, който силно почитал паметта на покойния си по-голям брат, а статутът му на личен приятел на Александър III му дава известно право да претендира за специално отношение към сина на покойния император – Николай II.“ (А. С. Карцов „Княз В. П. Мещерски: Семейни връзки“ // „От дълбините на времето“. Брой 6. Санкт Петербург. 1996. Стр. 120, 131).

„Докато умовете бяха в трескава лудост и дипломатическите канцеларии бяха в разгара си“, пише П. Жилиар, „тревожни телеграми пристигаха изпратени от далечен Сибир, където Распутин бавно се възстановяваше от раната си в Тюменската болница. Всички те бяха горе-долу еднакви: „Уплашени сме от войната, която ни заплашва. Мислите ли, че е възможно? Молете се за нас. Подкрепете ни със съветите си.“

Распутин отговорил, че войната трябва да се избягва на всяка цена, за да се предпази династията и цялата страна от най-страшни нещастия. Съветът му съответства на съкровените желания на царя, чиято любов към мира не може да бъде поставяна под въпрос.

„Човек трябваше да го види през онази ужасна седмица в края на юли, за да разбере мъките и моралните изтезания, които е изтърпял“ („Император Николай II и неговото семейство. Въз основа на личните мемоари на П. Жилиар“. Виена. 1921. С. 69).

Интересен е и друг запис в мемоарите на швейцареца¹²: „През зимата на 1918-19 г., когато бях в Тюмен, видях копия на тези телеграми [което означава, че императорът се е интересувал от тях тогава и там! – С. Ф.], текстовете на които впоследствие не успях да получа“ (пак там).

Днес тези текстове са ни достъпни. (12 юли): „Спешно. Тюмен... До Нови Петерхоф.“ „Сериозен момент, заплашва ни война“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. Стр. 293).

Съставителите на сборника „Хроника на голямата дружба“ смятат, че тази телеграма, както и друга (от 16 юли), е адресирана до А. А. Вирубова („Хроника на голямата дружба. Царски мъченици и Божият човек Григорий Распутин-Новый“. Санкт Петербург. 2007. Стр. 136, 138).

Струва ни се обаче, че Е. С. Радзински е по-прав тук, вярвайки, че и двете са на императрицата: няма значение кой ги е написал, а най-важното са под Нейна диктовка. Това е Нейната болка, Нейната грижа!

(13 юли. Тюмен - Петерхоф): „Няма [война] и няма нужда, левичарите я искат, дипломатите знаят как трябва да бъде, опитват се да я предотвратят; те разбраха, че имаме вълнения; „Единствената ми мъка е, че не мога да дойда“ (Г.Е. Распутин-Новый „Духовно наследство“. стр. 75).

(13 юли. Тюмен - Петерхоф): „Вижте как горчиво се радваха в Кострома, почерпиха добре всички гости и изпаднаха в завист. Всичко ще мине, трябва да го изтърпим, не трябва да им даваме никакво извинение. Те ще тичат наоколо, ще викат отново, ту долу, ту долу, сякаш ни защитават, докато самите те искат да го бият с тояга по гърба, когото си поискат“ (пак там).

„Както съобщават от леглото на болния“, се казва в журналистическа телеграма, изпратена от Тюмен на 15 юли, „Распутин е изключително потиснат от телеграмата, която е получил от Санкт Петербург за сръбско-австрийския сблъсък“ („За опита за покушение срещу Распутин“ // „Петербургски куриер“. 1914. № 170. 16 юли. стр. 1).

(16 юли. До Тюмен): „Лоши новини. Ужасни моменти.“ „Молете се за Него, нямам сили да се боря с другите“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. Стр. 293).

(16 юли, Тюмен - Петерхоф): „Не се тревожете твърде много за войната, ще дойде времето, трябва да ѝ сложим край, но сега времето още не е минало, страданието ще бъде увенчано. Целувам всички горещо“ (Г.Е. Распутин-Новый, „Духовно наследство“. Стр. 75).

(16 юли, Тюмен - Петерхоф): „Нахвърлиха се от завист“ (пак там).

(19 юли, Тюмен - Петерхоф): „Скъпи мои, не се отчайвайте“ (пак там).

(19 юли, Тюмен - Петерхоф): „Вярвам, надявам се на покой, те кроят голямо престъпление, ние не сме участници, знам всичките ви страдания, много е

¹² Пиер Жилиар е швейцарец, преподавател по френски език и наставник на престолонаследника Алексей Николаевич. (б. пр.)

трудно да не се виждаме, околните тайно се възползваха, можеха ли да помогнат“ (пак там).

(20 юли. До Тюмен): „Германия ни обяви война, моля, тя е отчаяна“ (Е. Радзински „Распутин: Живот и смърт“. стр. 295).

(20 юли. Тюмен – Петерхоф. До Царя): „О, Възлюбени, Скъпи, ние се отнасяхме с любов към тях, но те подготвиха мечовете си и вършеха зло срещу нас години наред; „Твърдо съм убеден, след като сам преживях всякакви злини и предателства, недоброжелателят ще получи стократно, Милостта Господня е мощна, под нейната закрила ще пребъдем във величие“ (Г.Е. Распутин-Новый, „Духовно наследство“. стр. 75).

(21 юли. В Тюмен): „...Настроението тук е весело“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. стр. 295).

(24 юли. Тюмен – Петерхоф): „На какво се надява, тя се втурва навсякъде, или е хитра, или Бог ѝ е отнел разума, това е краят за нея, колкото и да фантазират, той (Николаша) може да направи такова нещо, което ще съсипе всичко, спомнете си магьосничеството“ (Г.Е. Распутин-Новый, „Духовно наследство“. стр. 76).

Съставители на сборника. „Хроника на голямата дружба“ смята, че тази телеграма се отнася до великата княгиня Милица Николаевна („тя“) и великия княз Николай Николаевич и техните окултни занимания („гадаене“) („Хроника на голямата дружба“, стр. 143).

(24 юли, Тюмен – Петерхоф): „Благословен да бъде вашият път и радостната ви среща (Москва), вижте сами, защото наистина ли ще позволят на врага да мине толкова лесно, че да ви изяде жив? Не мога да ви видя лично. Господ никога няма да отдръпне ръката си от вас, а ще ви утеши и укрепи“ (Г.Е. Распутин-Новый, „Духовно наследство“, стр. 76).

На 3 август царското семейство заминава за Москва.

(26 юли. Тюмен – Петерхоф. До императрицата): „Иди и телеграфирай, като питаш дали Англия е надеждна.“ (Пак там)

На 23 юли Великобритания обявява война на Германия.

(26 юли. Тюмен – Петерхоф. До императрицата): „Всички от Изток до Запад са се обединили в един дух за Родината; това е най-голямата радост.“ (Пак там) Военните грижи вече ни притиснаха...

(28 юли. От Тюмен. До императрицата): „...Възможно ли е да се направят нарове в товарните вагони? Трудно е да се пътува прав.“ (Пак там)

(29 юли. Тюмен – Петерхоф): „Нека Бог ги спаси за победа. Нека прославим Бога за завръщането им (Алексей и Иван Орлов). Искам да видя Москва.“ (Пак там)

(31 юли. Тюмен – Петерхоф): „Часът на врага дойде, трябва да се страхувате, но не се страхувате, нека бъде благословен вашият път към Москва“ (Пак там).

(За болестта на царевича по време на престоя му в Москва вижте: „Император Николай II и неговото семейство. Въз основа на личните мемоари на П. Жилиар.“ стр. 79-80; А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917.“ Том I. Ню Йорк. 1960. стр. 17-18.)

(1 август. Тюмен - Петерхоф. До императрицата): „Напразно се възмущават от действията на другите; всички аристократи последваха примера им и се смятаха за културна страна, а своите – за невежи; това беше Божият пръст, който им показа, че Русия е Божия страна, ние не сме по-лоши от тях, няма нужда да влизаме в чуждо царство за да се обогатяваме“ (пак там, стр. 76-77).

(10 август. Тюмен – Царско село): „Бягам много бързо, ще трябва да довърша лечението си [другаде]; силен ли е духът ми? [Ако] духът ми е силен, тогава им кажете – всичко е наред, това е равносилно на победа“ (пак там, стр. 77).

(19 август. Вятка – Царско село. До императрицата): „...Ние не молим Бога за знамение, а молим за избавление от греховете, победата е свята, от древни времена до днес тя е била свята“ (пак там).

В писмените показания на ЧСК от 18 май 1917 г. А. А. Вирубова пише: „Спомням си, че Распутин беше категорично против войната. Месец преди началото ѝ Гусева го рани и той изпрати куп телеграми. По време на войната той вече беше за това да се бием докрай, но предсказа че ще бъде много трудно, че ще загинат много хора...“ („Верни на Бога, Царя и Отечеството.“ стр. 506-507).

„...Преди да започне войната“, разказва за баща си една от дъщерите на Григорий Ефимович, на Н. А. Ордовски-Танаевски. „Лежащ тежко ранен, започва да се възстановява в Покровское и изведнъж скочи от леглото: Идвам, идвам и не ме спирайте, телеграмите няма да помогнат! Не трябва да се бием със съседите си, а да се бием в съюз с тях, срещу англичаните и французите. Господи, Господи, какво замислят?! Ще унищожат Майка Русия!“ (Н. А. Ордовски-Танаевски, „Спомени. Моята биография“. Каракас-Москва-Санкт Петербург, 1994. Стр. 392).

Цитираните от нас телеграми допълват две други, открити в архивите на А. А. Вирубова („Вярна на Бога, Царя и Отечеството“. стр. 506-507).

„Нов Петергоф. Вирубова. Мила моя, тя не е сама, зад нея има и други. Огледайте се добре. Една [една? те? – С.Ф.] е надута от гордост. Не им давайте повод за раздори. Ще бъдат благодарни, че са издържали. Цяла Русия е благодарна за това – не можеш да ги заплоеш, че се успокоиха. И за тях всички са върти-опашки.“

„Нов Петергоф. Вирубова. Не забравяйте лошата реколта, бедствията, лошият знак е навсякъде. Ще се обърне ли природата срещу нас? Не гледайте шпорите, как дрънчат.“

Издателят Ю. Ю. Расулин с право смята, че с тези телеграми, приятелят на царя, „се е опитал по някакъв начин да повлияе на хода на съдбовните събития, неумолимо влачещи Русия в бездната“.

В същото време „Григорий Ефимович не е налагал волята си, нито се е опитвал да се намесва в държавните дела, а по-скоро предпазливо и ненатрапчиво, но упорито е предлагал улики, които в алегорична, фигуративна форма на простолудие, са помагали да се разкрие истинският фон на събитията...“

В първата телеграма, „очевидно визирайки Хиония Гусева, той разкрива значението на злодейското нападение срещу него в село Покровское. Той моли да не се фокусираме върху формалната страна на въпроса, а да погледнем по-дълбоко и да видим онези зад външната фасада на събитията, намеквайки за заговор и участието на влиятелни фигури в него.

След това той продължава, като казва, че е необходимо да се предотврати въвличането на Русия във война, че Русия не се нуждае от война и всички ще бъдат благодарни, ако тя може да бъде избегната.

Григорий Ефимович „съобщил позицията си на Царя, вярвайки, че е тласкан към тази съдбовна стъпка от най-близките си съветници и най-вече от великия княз Николай Николаевич, фигуративна алюзия за когото откриваме във второто писмо. Според нас писмата са изпратени чрез Анна Вирубова до самия Цар“ (пак там, стр. 506). Ръкописното писмо на Григорий Ефимович до Царя заслужава специално обсъждане: *„Скъпи приятелю, ще кажа отново: заплашителен облак виси над Русия, нещастие, много мъка, мрак и никаква светлина. Море от сълзи и безкрайно много кръв? Какво да кажа? Думите ми липсват, неописуем ужас. Знам, че всички искат война от Теб, а верните, без да знаят, я правят заради разрушението. Божието наказание е тежко, умът не го побира, и започва началото на края. Ти, Царю, баща на народа, не позволявай на лудите да вилнеят и да унищожат себе си и народа. Ще победят Германия, а Русия? Помисли за това, наистина няма по-голямо страдание от това на страдалец, давящ се в кръв, големи разрушения и безкрайна скръб“.*

ГРИГОРИЙ

Следователят Н. А. Соколов го получава в Париж на 12 юли 1922 г. от княз Н. В. Орлов и американския гражданин Уилям Астор Чанлър, които идват при него и обясняват, че „са заинтересовани от случая с убийството на царското семейство, и те чрез г-н Бекман, майор от Американския червен кръст, разположен във Виена при седалището на Американския червен кръст, установяват контакт с Матрьона Григориевна Соловьева, която живее в същия град, и получават от нея“ с това писмо и други предмети, свързани с баща ѝ.

„Споменатите лица обясниха, че Матрьона Григориевна Соловьева, когато им продавала изброените вещи, заявила, че писмото [...] е написано от покойния ѝ баща, Григорий Ефимович Распутин, преди избухването на Великата европейска война от 1914 г.: че това писмо е било съхранявано от императора и е било върнато от Него на съпруга ѝ, Борис Николаевич Соловьев, чрез Волков, камердинер на императрицата, в град Тоболск, когато Соловьев е бил там, доставяйки определени вещи за семейството“ („Руски архив. История на Отечеството в свидетелства и документи от XVIII-XX век.“ Том VIII. Стр. 353).

Корнет С.В. Марков, независимо от цитирания от нас протокол, публикуван за първи път едва през 1998 г., пише в мемоарите си: „По време на престоя ми в Тюмен през 1918 г. зетят на Распутин, Б. Н. Соловьев, ми показва това писмо до царя в оригинала, тъй като императрицата преди това беше дала на Соловьев редица писма и други документи на Распутин за съхранение“ (С. В. Марков, „Изоставеното царско семейство“. Москва, 2002, стр. 54).

По-късно той цитира текста на това „историческо писмо“ в мемоарите си. Писмото е фотографирано на 10 септември 1922 г. и в същия ден, със специален протокол, е признато за „веществено доказателство“ (Руски архив. История на Отечеството в свидетелства и документи на XVIII-XX век. Том VIII. Стр. 395).

„Писмото“, се посочва в доклада от инспекцията, „е написано на лист бяла хартия за писане с размери 34,6 x 21,6 сантиметра. Хартията е донякъде сивкава на цвят, на места леко замърсена. [...] Този лист хартия не е отрязано парче. Той е едно цяло парче и очевидно е напуснал фабриката в това състояние. Сгънат е

на четири и има гънки и стар произход; в областта на тези гънки хартията е мръсна, груба и неравна. Текстът е написан с черно мастило. [...] Прегледът на това писмо не разкри нищо, което би показало, че е апокрифно“ (пак там, стр. 353-354). Оригиналът на това писмо понастоящем се съхранява в библиотеката за редки книги „Байнеке“ в Йейлския университет в САЩ. (Р. Батс, „Пшеница и плевели: Безпристрастен разказ за Распутин“. Москва, 1997, стр. 78).

Авторът на една от най-новите биографии на Царския приятел, А. Н. Варламов, сякаш игнорирайки многото оцелели, изцяло автентични телеграми от Григорий Ефимович (които, между другото, самият той цитира), пише за това писмо: „...Ако в историята за Распутин имаше повече такива безспорни, неапокрифни документи, тогава биографията му ще бъде по-лесна за реконструкция“ (А. Н. Варламов, „Григорий Распутин новият“. Москва, 2007, стр. 425).

„Това е словото на пророка...“, пише И. П. Якобий, авторът на една от най-добрите книги за Царя-мъченик. „Германия ще бъде победена, но какво ще стане с Русия? Тя се дави в кръв, нейната гибел е голяма... Какво ужасно предупреждение, след патриотичните възторзи от първите дни на войната! Каква картина на ужасната съдба на нещастната Русия!“ (И. П. Якобий, „Император Николай II и революцията“. С. В. Фомин, „Генералите се бориха за власт... и само императорът се молеше“. Санкт Петербург, 2005, стр. 52).

Не е известно много за реакцията на император Николай Александрович на обръщенията на „стареца“ към Него.

В първите си мемоари А. А. Вирубова пише: „Телеграмата раздразни Царя и Той не ѝ обърна внимание“ (А. А. Танеева (Вирубова), „Страници от моя живот“. стр. 86). Според нея Г. Е. Распутин „често е казвал на Техни Величества преди това, че войната ще бъде край на всичко за Русия и за Тях. Императорът, уверен в победоносния край на войната, след това скъса телеграмата и от самото начало на войната, както ми се струваше, се отнасяше хладно към Григорий Ефимович“ (пак там, стр. 146).

В по-късна версия на мемоарите си тя допълнително засилва тази враждебност: „Когато войната започна, Императорът забележимо охладня към Распутин. Това охладняване започна след телеграмата на Распутин до Техни Величества в отговор на депеша, която изпратих по Тяхна инструкция до „стареца“ в Сибир, с молба да се моли за успешен край на войната. Телеграмата на Распутин гласеше: „Мир на всяка цена, войната ще бъде гибелта на Русия.“ След като получил тази телеграма, императорът изгуби самообладание и я скъса. Императрицата, въпреки всичко, продължила да почита стареца и да вярва в него“ („Непубликувани мемоари на А. А. Вирубова“ // „Новый журнал“. № 131. Ню Йорк. 1978. С. 170).

Генерал А. И. Спиридович, който понякога прекалено много се е осланял на спомените на други, когато е писал мемоарите си, този път повторя заключенията на Анна Александровна: „...Распутин пристигна в Петроград. Той, който толкова енергично се противопоставяше на войната, сега каза, че щом е започнала, е необходимо да се бори докрай, до пълна победа. В двореца бяха недоволни от него; отношението им към него охладня...“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, Ню Йорк. 1960. Стр. 20).

Външното обаче често е въображаемо и само привидно реално. Това се доказва от доброжелателното отношение на царя към приятеля му, който се завръща в столицата след раняването, и от неоспоримия факт, че царят е запазил пророческото писмо като най-ценното си притежание, докато е бил в пленничеството на болшевиките, намирайки начин да го запази за историята, и за назиждане на потомството. Че царят е взел присърце съвета на стареца, се доказва и от опитите му, чрез спиране на мобилизацията и изпращане на поверителни телеграми до император Вилхелм II, да предотврати свличането на страната в бездната на глобалната касапница. Напълно осъзнавайки безсилието си пред възникналите/и създадени обстоятелства, той е принуден следвайки обкръжението си, да се противопостави на ударите, с всички произтичащи от това последици за него, семейството му и страната.

Негативното отношение на Григорий Ефимович към войната и убеждението му, че ако не е бил ранен, тя никога нямаше да се случи, са потвърдени през 1917 г., пред ЧК на Временното правителство, от хора с различни позиции и възгледи. Съвременниците, които изобщо не са симпатизирали на „Приятеля на царя“, отбелязват синхронността на атентата в Сараево с опита за покушение върху тоболския селянин в сибирското село Покровское.

Усещайки неслучайността на тези съвпадения и същевременно колебаейки се да ги обяснят, те ги отбелязват „за себе си“ в дневниковите си записи (10/23 юли 1914 г.): „Онзи ден австрийският наследствен ерцхерцог и неговата морганатична съпруга бяха убити, докато посещаваха Сараево... Това предизвика вражда между Австрия и Сърбия, която можеше да доведе до война всеки момент. Възможно е Русия, Франция и Германия да не останат безразлични към това. Като цяло политическият хоризонт е помрачен. Още едно събитие: някаква фанатичка ранява Распутин в корема и за всеобща изненада той оцеля и се възстановява“ (М. Л. Казем-Бек, „Дневници“. Москва, 2016. стр. 367-368).

Журналистът Г. П. Сазонов: „Самият Распутин ми потвърди: ако беше в Петроград, нямаше да има война“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. стр. 286).

П. А. Бадмаев: „И по време на тази война той... изпрати телеграма за същото [да не се воюва], но не го послушаха“ (пак там, стр. 294).

А. А. Виѳрубова: „И тогава, когато беше дадена заповедта за мобилизация, преди началото на настоящата война, той изпрати на царя телеграма от селището Покровское с молба по някакъв начин да избегне войната“ (пак там). П. Н. Милюков: „Той имаше негативно отношение към войната. Имах възможност да потвърдя това преди войната. Една от кореспондентките, съпругата на италиански журналист, беше там и ми разказа за спешното си желание да се срещне с Распутин и ме попита какво да го питам. Това беше преди обявяването на войната; научих, че се подготвя и я помолих да попита Распутин дали ще има война или не. Тя доста умело се промъкна в ръцете му, спечелвайки доверието му и му зададе този въпрос; той казал: „Да, казват, че ще има война, планират я, но, ако Бог е дал, няма да има война, и аз ще се погрижа за това“ (Падането на царския режим. Том VI. Москва-Ленинград 1926. Стр. 370. Вж.: П. Н. Милюков, „Мемоари“. Том 2. Москва 1990. Стр. 156).

А. И. Гучков: „Распутин имаше негативно отношение към войната. Един италиански кореспондент го попита още преди войната: „Ще има ли война или не?“ Той отговори: „Да, планират я... Но ако Бог е рекъл, няма да има война, аз ще се погрижа за това“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. Стр. 286).

Въпреки това, по въпросното време партийният печат на тези последни господа „за доброто на делото“ /политиката – често пише лъжи. Така, петербургският кадетски вестник „Ден“ публикува тези думи, приписвани на Г. Е. Распутин, чужди на него по дух и същност: „И какво да кажа... трябва да се борим... Войната е Божия благословия... [...] И ето какво ще кажа: Австрия трябва... трябва да бъде победена“ („С думите на Распутин“ // „Сибирская торговая газета“. Тюмен. 1914. № 142. 1 юли. Стр. 5).

Въпреки предвоенната треска, инцидентът в сибирското село е отразен на страниците на европейските вестници. От Париж се съобщава: „Печата посвещава обширни статии на опита за покушение срещу Распутин, отбелязвайки, въпреки неизвестността му Европа, ролята му в Русия е толкова значима, че „многократно“ е предизвиквала дискусии в Държавната Дума“ („Отговори от чуждестранния печат“ // „Русское слово“. Москва, 1914. № 151. 2 юли. Стр. 5).

„Вестник „Пети Паризиен“ – пише „Гласът на Москва“ – съобщава за случая с Распутин по следния начин: „Известният чудотворец (!) Распутин е бил смъртоносно ранен от жена, последователка на монаха Илиодор. Убийщата обяснила престъплението си, като казала, че Распутин е лъжепророк, заблуждаващ висшите кръгове. Смъртта на Распутин ще е събитие от най-голямо значение поради влиянието, с което само довчера се е ползвала тази любопитна личност, този човек от народа, представящ се за някакъв ясновидец или пророк, влияещ върху умовете на световните величия. ... В неотдавнашно интервю граф Вите нарече Распутин „сврѣхчовек“, „сила на природата“, която според него не може да бъде измерена с обикновения стандарт на студения разум.

Противниците на Распутин, а той ги е имал както в политическия, така и в църковния свят, го обвиняват, че влияе върху умовете „чрез хипнотични средства“. Мощната намеса на Распутин в държавните дела изглеждаше на парламентарните кръгове като някаква необяснимо омагьосана, пълна с опасност.“ Тази телеграма беше препечатана от почти всички парижки вестници“ („Григорий Распутин“ // „Гласът на Москва“. 1914. № 154. 5 юли. Стр. 2).

Повечето германски вестници следват общата тенденция на клевети и фантазии. (Това не е изненадващо, като се има предвид интернационалистският контрол върху цялата европейска преса, включително и германската.)

Така германският вестник „Хамбургер Фремденблат“ от 21 юни 1914 г., под подписа на Аксел Шмит, заявява, че бившият апостол на мира Распутин все повече се насочва към панслависткото мислене. Сега той започва да проповядва обединението на всички православни християни и славяни под скиптѣра на руския цар. Ако това е вярно, тогава европейският свят е в сериозна опасност. „Руската народна дума“, твърди германският вестник, „може да бъде внушена само с войнствени намерения на религиозна основа. „Борбата срещу неверниците, издигането на кръста на „Света София“ – тези думи все още не са загубили магическата си сила над душите на обикновените хора. Дали малката, образувана и миролюбива висша прослойка на обществото ще може да се пребори с

тази агитация в такъв случай, предстои да видим. Но е просто нелепо да се мисли, че мирът в Европа сега зависи от волята на малко желани хитър мистик или дори обикновен авантюрист. Но в страна на неограничените възможности всичко е възможно“, заявява вестникът. Във връзка с тези събития стана известно например, че френският писател Пол Адам подготвя книга за Г. Е. Распутин („Отзиви от чуждестранния печат“ // „Русское слово“. Москва, 1914. № 151. 2 юли. Стр. 5).

Старецът също привлича голямото внимание на чуждестранни дипломати. За 30 юли/12 август 1914 г. френският посланик в Русия Морис Палеолог цитира в книгата си разказа на някоя си графиня Даря Р., за посещението си при семейство Таневи (Вирубова) предния ден. Тя цитира думите на А. А. Вирубова: „Ако старецът беше тук, нямаше да имаме война; не знам какво щеше да направи, какво щеше да посъветва, Господ ще го вдъхнови, но както се случи, министрите не можаха да предвидят нищо, и да предотвратят нещо“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. Москва, 2003. С. 70).

Нека направим още няколко откъса от дневника на този известен дипломат. (30 август/12 септември 1914 г.): „Распутин, след като се възстанови от раната си, се завърна в Петроград. [...] Той говори за войната само с неясни думи; „От това стигам до заключението, че той не я одобрява и предвижда големи нещастия“ (пак там, стр. 101). (14/27.9.1914 г. на Въздвижението на Светия и Животворящ Кръст Господен): „Закусвах в Царско село с графиня Б., чиято сестра е много добра позната с Распутин. Попитах я за „стареца“. – Често ли вижда императора и императрицата след завръщането си?

– Не много често. Имам впечатлението, че Техни Величества го държат настрана в момента [...]

– Наистина ли Распутин е казал на царя, че тази война ще бъде катастрофална за Русия и че трябва да бъде прекратена незабавно?

– Съмнявам се... През юни, малко преди опита за покушение от Гусева срещу него, Распутин често повтаряше на царя, че трябва да се пази от Франция и да се сближи с Германия; Обаче той само повтаряше фрази, на които старият княз Мещерски го беше научил с големи трудности. Но след завръщането си от Покровское мисленето му се промени изцяло. Ден преди това той ми заяви: „Радвам се на тази война; тя ни освободи от две големи злини: пианството и германското приятелство. Горко на царя, ако се съгласи на мир, преди да смаже Германия.“ — Браво!

– Но така ли говори с монарсите? Преди две седмици ми казаха нещо съвсем различно.

– Може би е говорил... Распутин не е политическа фигура със система и програма, която да го ръководи при всякакви обстоятелства. Той е селянин, необразован, импулсивен мечтател, своеволен, пълен с противоречия. Но тъй като е и много хитър и усеща, че позицията му в Двореца е разклатена, бих се изненадала, ако открито се обяви против войната. [...]

– Кажете ми откровенно: не бихте ли искали да се срещнете с него?

– Разбира се, че не! Това ще ме компрометирало твърде много. Но, моля, дръжте ме в течение на неговите действия и лудории; той ме тревожи“ (пак там, стр. 119-120).

На следващия ден (28 септември) френският посланик се среща с руския министър на външните работи: „Казвам на Сазонов какво ми каза графиня Б. вчера за Распутин. Лицето му се изкриви: – За бога, не ми казвайте нищо за този човек. Той ме ужасява... Той не е просто авантюрист и шарлатанин, той е възплъщението на дявола, Антихристът“ (пак там, стр. 120). Няма да го крия: тези думи, извикани от полулуда сифилитичка (Гусеева), звучат странно, идвайки от изискан англофил...“.

Преди два дни М. Палеолог пише в дневника си на 21 октомври/3 ноември 1914 г., че графиня О. Л. му изпраща писмо, в което съобщава, че г-жа А. А. Ви рубова ѝ е изпратила бележка с молба да бъде преведена за френски дипломат. Текстът, преведен обратно, е следният: „Бог дава съгласие да живеете по-доно на Русия, а не като онези нищожества които критикуват на страната ни. От този момент нататък Бог ще ви дава чудотворни сили. Вашите армии ще видят небесната сила. Победата ще бъде с вас и за вас.“ Распутин.“

„Като стана дума за „ничии“ – обясни дипломатът – „има забележка от графиня Л.: „Г-жа Вирубова смята, че това означава, че Русия не трябва да бъде обвинявана за монархическия си принцип“ (пак там, стр. 157).

И така, беше необходимо да си съставя собствено впечатление... И срещата се състоя на 24 февруари 1915 г., в сряда, в дома на „Мадам О.“ Ако оставим настрана трудностите в комуникацията (посланикът знаеше руски език много слабо) и насочеността на автора към потенциална читателска аудитория във Франция (противно на твърдението на Палеолог, това не беше дневник, а мемоари), трябва да се признае, че Григорий Ефимович е направил силно впечатление на французина: „...Изведнъж вратата на хола се отваря шумно. Висок мъж, облечен в дълъг черен кафтан, какъвто носят богатите селяни по празници, обут в груби ботуши, се приближава с бързи стъпки към мадам О. и я целуна силно. Това е Распутин. Поглеждайки ме бързо, той пита: „Кой е това?“

Мадам О. съобщи името ми. Той отново казва: „А, това е френският посланик.“ Радвам се, че се запознах с него: просто имам нещо да му кажа. И той започва да говори с най-голяма скорост. Мадам О., която ни служи като преводач, дори няма време да превежда. Така че имам време да го осмисля. Тъмна коса, дълга и небрежно сресана, гъста черна брада, високо... чело, широк и изпъкнал нос, дебели устни. Но цялото му изражение е съсредоточено в очите му, ленивостта на очите със странен блясък, дълбочина и привличане. Погледът му е едновременно пронизващ и нежен, открит и хитър, директен и дистанциран. Когато речта му се оживи, човек би си помислил, че зениците му излъчват магнетична сила.

В кратки, откъслечни изречения, с многобройни жестове, той рисува пред мен жалка картина на страданията, които войната причинява на руския народ: „Твърде много мъртви, ранени, вдовици, сираци, твърде много опустошения, твърде много сълзи... Помислете за всички нещастници, които никога няма да се върнат, и си кажете, че всеки от тях оставя след себе си пет, шест, десет души, които плачат. Познавам села, големи села, където всички са в траур... А тези, които се завръщат от войната, в какво състояние! Господи Боже!... Осакатените, едноръките, слепите!... Ужасно е!... Повече от двадесет години руската земя ще жъне само мъка.“

„Да, разбира се“, казвам аз, „ужасно е, но ще е още по-лошо, ако подобни жертви останат напразни.“ Несигурният мир, мирът, породен от умора, не само е престъпление срещу нашите мъртви: той ще донесе и вътрешни катастрофи, от които нашите страни може никога да не се възстановят.

„Прав сте... Трябва да се борим до победа.“

„Радвам се да чуя това от вас, защото познавам няколко високопоставени чиновници, които разчитат на вас да убедите императора да не продължава войната повече.“ Той ме поглежда недоверчиво и почесва брадата си. После изведнъж: „Навсякъде има глупаци!“

„Неприятното е, че глупаците са спечелили доверие в Берлин. Император Вилхелм е убеден, че вие и вашите приятели използвате цялото си влияние в полза на мира.“

„Император Вилхелм... Но не знаете ли, че той е вдъхновен от дявола? Всичко, което казва, всичко, което прави, е вдъхновено от дявола.“ [...]

„В такъв случай нашата победа е сигурна... Дяволът, очевидно, не може да остане победител...“

„Да, ние ще победим. Но не знам кога... Господ избира часа за Своите чудеса, както Му е угодно... И ние все още сме далеч от края на нашите страдания; тепърва ще видим потоци от кръв и много сълзи...“

Той се връща към първоначалната си тема – необходимостта от облекчаване на страданията на народа.

„Това ще струва огромни суми, милиони и милиони рубли. Но не обръщайте внимание на разходите... Защото, виждате ли, когато народът страда твърде много, той става лош; може да бъде ужасен, понякога дори стига дотам, че да говори за републиката... Трябва да кажете на императора за всичко това.“

„Не мога обаче да говоря лошо за републиката пред императора.“

„Разбира се, че не! Но можете да му кажете, че щастието на народа никога не е твърде скъпо платено и че Франция ще им даде всички пари, от които се нуждаят... Франция е толкова богата.“

„Франция е богата, защото е много трудолюбива и много пестелива... Съвсем наскоро тя направи големи аванси на Русия.“

„Аванси? Какви аванси? Сигурен съм, че това са още пари за чиновниците. Нито една копейка от тях няма да отиде при селяните, не, повярвайте ми. Говорете с императора, както ви казах.“

„Не, кажете му сами. Виждате го много по-често от мен.“

Съпротивата ми му е неугодна. Вдигайки глава и стискайки устни, той отговаря с почти нахален тон:

„Тези въпроси не ме засягат. Аз не съм министър на финансите на императора, аз съм министър на душата му.“

„Добре. Така да бъде!.. По време на следващата ми аудиенция ще говоря с императора по начина, който желаете.“

„Благодаря ви, благодаря ви... Още една последна дума. Ще си върне ли Русия Константинопол?“

„Да, ако победим.“

„Сигурно ли е?“

„Твърдо вярвам в това.“

„Тогава руският народ няма да съжالياва, че е страдал толкова много, и ще се съгласи да страда много повече.“

След това той целува мадам О., прегърна ме и се отдалечава с големи крачки, затръшвайки вратата.“ (Пак там, стр. 256-258)

„Сибирският селянин“, пише А. Н. Варламов, коментирайки думите на френския посланик, „през всички димни и огледални измислици, създадени от Палеолог, се очертава тук като човек със здрав разум, политически проникателен и загрижен за ежедневните нужди и страдания на своя народ“ (А. Н. Варламов, „Григорий Распутин Новият“. стр. 433). Както се казва, това е било необходимо.

Професор С. С. Олденбург понякога се изразява грубо и безпочвено. Той твърди например, че Г. Е. Распутин, уж „нямайки категорични възгледи, обикновено се е опитвал да „говори със същия тон“ като царя и царицата, адаптирайки се към техните възгледи и желания“. В навечерието на войната, уж „не знаейки какво иска царят по това време, Распутин просто се е страхувал да се изрази категорично“ (С. С. Олденбург, „Царството на император Николай II“. Вашингтон, 1981. С. 579).

Трудно е да си представим по-необосновано и фактически непоследователно твърдение. Единственото оправдание за това е непознаването на документите от страна на автора (същите телеграми на Г. Е. Распутин, мемоари на очевидци). Но днес, притежавайки всички необходими източници за обоснова на оценка на позицията на приятеля на царя, А. Н. Варламов, е невъзможно да се оправдае.

Според негоу Г. Е. Распутин просто „бързо се е опомнил и е променил възгледите си“ (А. Н. Варламов, „Григорий Распутин Новият“. С. 429).

Но Алексей Николаевич, руският селянин изобщо не е подмазвач, чието единствено водещо мото е принципът „каквото желае“. Не неговите възгледи са се променили, а ситуацията.

И противно на съвета му... Нека си спомним думите на Григорий Ефимович към дъщерите му: „Тогава не ме послушаха, а сега нищо не може да се направи“ (Руски архив. Т. VIII. Москва, 1998. С. 183).

Както твърди генерал А. И. Спиридович, след пристигането си в Петроград, когато войната вече е започнала, Г. Е. Распутин „каза, че щом е започнала, трябва да се борим докрай, до пълна победа“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 20).

„Преди войната бях за приятелството с германците“, заявява Григорий Ефимович на генерал А. А. Мосолов. „Това беше по-добре за царя. Но щом войната започне, трябва да се стремим към победа: иначе нещата ще станат зле за царя“ (А. А. Мосолов, „В двора на последния руски император“, стр. 234).

Дори такъв човек като генерал В. И. Гурко, който беше изключително негативно настроен към приятеля на царя, е принуден да признае: „Макар че беше много негативно настроен към вероятността за война с Германия, твърдейки, че ако беше при царя в дните преди войната, щеше да го убеди да не я допусне, Распутин също каза, че щом войната е започнала, е необходимо да я доведем до победа“ (Николай II: Спомени. Дневници. Санкт Петербург, 1994. С. 417).

Да, сега нямаше какво да се направи... Този повратен момент вече беше настъпил, докато Григорий Ефимович все още беше в болничното си легло в Тюмен (достатъчно е внимателно да препрочетем публикуваните от нас телеграми на стареца). Всичко това е потвърдено в мемоарите на много съвременници. „Като противник на започналата война“, пише генерал П. Г. Курлов за Г. Е. Распутин през 1915 г., той говори с голям патриотичен плам за необходимостта да се доведе делото докрай, уверен, че Господ Бог ще помогне на царя и Русия. По този начин Распутин е имал много по-развито национално чувство от много от обвинителите си, които го обвиняваха в стремеж към сепаративен мир и влияние върху императрицата, заедно с „германеца“ Щюрмер. От това следва, че обвинението на Распутин в държавна измяна е също толкова оправдано, колкото и вече опроверганото обвинение към императрицата“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на императорска Русия“. Москва, 1992. С. 168).

„Един ден на вечеря“, разказва Александра Александровна Белинг (съпруга на поручик, и модна певица, която е пяла в Царско село в присъствието на императрица Александра Фьодоровна), „той каза: „Ако не беше онази проклета злодейка, която ми прерязва червата, нямаше да има война... И докато червата ми заздравяваха, германците започнаха да се бият!“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. С. 286). В. М. Баркова, дъщеря на И. Ф. Манасевич-Мануилов (Париж 1920)

„Чух го да говори за войната. Той беше против войната, но не против войната с Германия, а против войната като война защото е грях.“

Относно възможността за сключване на мир, той каза: „Какво мислиш? Ще отидеш да си купиш крава, но дори и тогава няма да я купиш скоро. Първо ще я погледнеш каква е: черна, шарена или млечна; ще помислиш няколко дни и след това ще я купиш. Но сключването на мир не е като купуването на крава; хората са уморени от войната. О, колко са уморени“ (Руски архиви. Том VIII. Москва, 1998. С. 219).

Генерал П. Г. Курлов, пътувайки от Рига до Петроград през лятото на 1915 г., се среща с Григорий Ефимович. „По време на тази среща“, спомня си Павел Георгиевич, „Распутин прояви жив интерес към войната и тъй като пристигах от театъра на военните действия, ме попитал за мнението ми за евентуалния ѝ изход, като категорично заяви, че смята войната с Германия за огромно бедствие за Русия. В последвалия разговор той за първи път засегна връзката си с Царское село. Казват, че напразно се опитвал да убеди императора да не влиза в тази война, което за пореден път потвърждава липсата на изключително влияние на Распутин в държавните дела“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“. стр. 168).

„...Баща ми беше пламенен противник на войната с Германия“, свидетелства Матрьона по време на разследването за Распутин в Чита през 1919 г. „Когато беше обявена война, той е ранен от Хиония Гусева, и лежеше в Тюмен. Царят му изпрати много телеграми, молейки го за съвет и посочвайки, че министрите се опитват да го убедят да започне войната. Баща ми силно съветваше царя в отговорите си да „държи здраво“ и да не обявява война. Бях с баща ми по това време и видях както телеграмите на царя, така и отговорите на баща ми. Баща ми каза тогава, че не можем да се бием с Германия; че не сме готови за война с

нея; че трябва да бъдем приятели с нея, а не да се воюваме с нея, като с голяма сила. Това го разстрои толкова много, че раната му започна да кърви. Не е вярно това, което се пишеше за баща ми, сякаш той се е застъпвал мира с Германия по време на войната. Той каза на мен и сестра ми: „Тогава не ме послушаха;“ „сега нищо не може да се направи“ (Руски архив. Том VIII. Стр. 183). Същото потвърди и полковник А. С. Резанов, помощник-военен прокурор на Петроградския окръжен съд, който, като част от служебните си задължения, е следил Г. Е. Распутин: „...Трябва да кажа съвсем честно, че нямам причина да го смятам за германски агент. Той беше абсолютен германofil. Лично го чух да казва в средата на 1916 г.: „Ако тази кучка не ме беше намушкала тогава, нямаше да има война: нямаше да я позволя.“ Той открито каза, че войната трябва да се прекрати: „стига кръвопролития вече. Германците вече не са опасни: те вече са отслабнали.“ Идеята му беше да склочи мир с тях. Той говореше лошо за „съюзниците“, проклинаше ги и отричаше съществуването на „славянския въпрос“. [...] Мисля, че платен германски агент не би ми казал такива неща толкова открито, и ще се опита да скрие мислите си. „Освен това, никога не съм имал никакви индикации, че Распутин е бил свързан с германците и техните интереси по егоистични причини. Той, трябва да кажа, не беше егоист“ (пак там, стр. 284).

Колкото и да се стараяше А. Ф. Керенски, дори и той не успя да изрови никакви уличаващи доказателства: „Распутин яростно се противопоставяше на войната. Но през решителните дни на юли 1914 г. Распутин не беше близо до своите императорски покровители. Моят приятел Суханов, член на Думата от Тоболска губерния (същата, от която е родом Распутин), ми показва копие от телеграмата, която Распутин изпрати до царя. „Не обявявай война, прогони Николаюшка... ако го направиш, зло ще сполети теб и царевича.“

По време на разследването на обстоятелствата около убийството на императорското семейство, проведено през 1918 г., дъщерята на Распутин, Матрьона, също свидетелства за същото: „Баща ми беше решително против войната с Германия. Когато войната започна, той лежеше ранен в Тюмен. Негово Величество му изпрати много телеграми, молейки за съвет... Баща ми упорито го съветваше да „прояви твърдост“ и да не обявява война. По това време аз бях до него и видях телеграмите на царя и отговорите на бащата. Всичко това го разстрои толкова много, че раната отново започна да кърви“ (А. Ф. Керенски, „Русия в исторически поврат“. Москва, 1993. С. 116).

В мемоарите си А. Ф. Керенски цитира доклад от полицейски служител: „В средата на 1916 г. случайно чух думите му [на Г. Е. „Распутин“]: „Ако тази мръсница не ме беше намушкала, нямаше да има война; нямаше да я допусна““ (пак там). А ето и бележка по същата тема от доклад за полицейско наблюдение от 20 юли 1915 г.: „По време на разходка Распутин заговори за войната. „Миналата година, когато бях в болницата и се носеше слух, че скоро ще има война, помолих царя да не воюва и по този повод му изпратих около двадесет телеграми, една от които беше много сериозна, за която, уж, искаха да ме изправят пред съд. Докладвах това на царя, а той отговори, че това са „наши вътрешни дела и не подлежат на съд“ ...“ („Распутин в светлината на охраната“ // „Червен архив“. Том 5. Москва, 1924. С. 277).

„След като получи доклад за „сериозната“ телеграма“, пише Е. С. Радзински, „Върховният главнокомандващ [великият княз Николай Николаевич] възнамеряваше да проведе също толкова сериозен разговор с [император] Николай за селянина, който се осмелил да заплаши с поражение суверена на цяла Рус. [...] На великия княз ме беше показано мястото“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. С. 296).

А НЯМА ЛИ ПРИРОДАТА ДА БЪДЕ ПРОТИВ НАС?

Малко съвременници са писали за предвоенните бедствия в мемоарите си. Това е разбираемо: скоро ще им се случат много по-важни и трагични неща. Само вестниците и списанията са запазили, на požълтелите си, ронещи се страници, информация и снимки, разказващи за ужасните събития от пролетта и лятото на 1914 г.

Като начало, ето няколко записа от дневника на царя за юни: „Слънцето печеше като в Крим“ (8-ми); „Жегата беше колосална“ (11-ти); „Жегата на палубата беше черноморска“ (20-ти); „непоносима жегата“ (26-ти).

В четвъртък, 10 юли, денят на заминаването на френския президент Поанкаре, царят е записал в дневника си: „Голям облак се приближи от запад; гръмотевична буря с силен дъжд премина точно преди нашето заминаване с Поанкаре за Кронщат.“ Сякаш самата природа предупреждаваше...“.

„...Пролетта“, спомня си генерал А. Ф. Редигер, „беше необичайно гореща и суха, така че горските пожари станаха нещо обичайно, а миризмата на изгоряло висеше във въздуха. При такива условия беше изключително мъчително да останем в града, особено в апартаментата ни, който беше изключително горещ огрят от слънцето“ (А. Ф. Редигер, „Историята на моя живот. Спомени на военен министър“. Том 2. Москва, 1999. С. 365).

Но дори и онези петербургци, които отиват до обичайните си места за почивка (много от тях за последен път в живота си!), не са пощадени от природните бедствия, сполетели Русия през тази година. „Русия гори и е толкова мрачно, толкова страшно, ако се замислите“, пише Горки на Е. П. Пешкова от Мустамяки на 2 юли 1914 г. „От прозореца си през нощта виждам как мъртви дървета внезапно пламват, сякаш е запалена свещ и след това веднага угасват“ (А. М. Горки, „Писма до Е. П. Пешкова. 1906-1932“. Москва, 1966. С. 159).

Той пише същото на сина си: „Лятото е отвратително, диво горещо, горски пожари в двадесет губернии. Наскоро имаше горски пожар на три версти от селото, където живея; изгоряха 5000 акра, гъст задушлив дим се носеше цяла седмица. А близо до гарата, на шест версти от мястото, където живея, все още гори торфеното блато. В Шлиселбургски район пожарът бушува толкова силно, че имаше опасения, барутните фабрики да не експлодират, а ако това се случи, експлодиралият пироксилин ще разруши целия Санкт Петербург...“ (пак там, стр. 357).

По-нататък представяме откъси от вестници, заедно със съобщения за убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд в Сараево и опита за покушение срещу Г. Е. Распутин в сибирското село Покровское, които изпълниха колоните на печата. „Горските пожари“, пише московското списание „Искра“, придружавайки текста с множество снимки, „са се превърнали в често срещано явление“.

ние. Година след година, с настъпването на горещото време, започват пожарите в „Зелена Русия“. Тази година горските пожари станаха особено разпространени. В десетки губернии горите и торфените блатата горяха на огромни площи. Русия се превърна в пламтящ огън. В повечето случаи е напълно невъзможно да се борим с тази бушуваща огнена стихия. Пожарите поглъщат хиляди, десетки хиляди декари, докато дъждът не ги спре. Горящите гори разпространяват мизерията на дим и пепел на десетки километри. Жегата от пламъците беше толкова силна, че на някои места селяните отказват да се борят с пожарите и не могат да копаят канавки, за да спрат разпространението им. На много места към пожарите са изпратени военни екипи. Трябва да се отбележи, че всички усилия за гасене се водят с чисто „домашно приготвени“ средства, които далеч не постигат целта си поради пълната липса на каквито и да било превантивни мерки. Хиляди селяни, прогонени от околните села, и войски, призовани от градовете, са напълно безсилни срещу бушуващата стихия, дори не знаят как да започнат да я гасят.“ Често администрацията научава за горски пожар едва когато той е обхванал огромни площи, което прави гасенето му изключително трудно. През последните две седмици изгоряха гори на стойност милиони, десетки милиони рубли“ („Горски пожари“ // „Искра“. Москва, 1914, № 27, стр. 212).

А ето и картина, така да се каже, от живота. 30 юни. Псковска област. Село Пожнищи. „Гората гори, дим закрива всички низини, слънцето не се вижда, мирише на тлеещи парцали, „поганците“ (змии, таралежи, жаби) пълзи и бяга от гората, а мъжете, с червени ризи, достолепни, високи, красиви, добродушни и величествени, седят, вкъщи, пият чай, отпускат се по случай неделята.

Сивият облак дим зад колибите се поклаща леко. Няма вятър. Той се носи. Продължава да се издига в небето.“ Спирам каретата при първата къща. Висока, сивоока жена на около 50 години от Псков излиза и ни маха любезно: „Здравейте, заповядайте, влизайте!“ [...]

„И вие не гасите горския пожар? Това обществена гора ли е?“

„Нашата, обществена... Уморихме се да го гасим. Сякаш огънят е малко утихнал... Божия воля!“

„Иван!“ питам, предполагаемо.

Иван, строен, красив мъж на петдесет години, с много интелигентни очи и пленителна усмивка, слиза по стълбите на двуетажна къща и ми стиска ръката.

„Не можем ли да стигнем до вашата гора?“, казвам аз. „[...]“

„Имаме достатъчно време, господарю. Огънят вече не гори много силно.“ И Господ ще изпрати малко дървен материал, само около 10 десетини (1 десетина = 10 акра) са изгорели, не повече.“ („В дима на пожарите“ // Биржеви ведомости. № 14232. Санкт Петербург. 1914. 1 юли. Сутрешен брой).

Същият автор съобщава от Изборск на 1 юли: „Трудно е да се определи колко десетини (10 акра) са изгорели и горят в Псковска губерния. Според официална информация, която получих от достоверен източник, са изгорели 100 000 десетини горска земя и около 75 000 десетини торфени блатата. А колко още ще изгорят? [...] Борбата с горските пожари е добре организирана; може да се каже, че помощта се оказва бързо и ефективно. Щом губернаторът получи телеграма: „Там гори, от толкова и толкова време“, веднага се изпраща експе-

диция. На мястото на бедствието е изпратен полицейски служител, който събира съседните селяни и те, както ми каза един от тези най-активни пожарникари, доброволно отиват на пожара. Не е необходима принуда и заплахите са безполезни, предвид ситуацията. Но само държавните гори доброволно се гасят. Нещо повече, губернаторът изпраща екипи от войници, които се държат героично. Губернаторът (барон Медем) е в контакт общува с железопътните администрации и без никакво забавяне пристигат специални влакове. Всичко се извършва бързо, както на война. Самите офицери и генерали влизат в пожара. За съжаление е невъзможно да се потуши. Всички усилия са насочени единствено към предотвратяване и локализиране на пожара. „Трудът е изтощителен: често няма какво да се яде, няма откъде да се купи нищо, жегата е непоносима и няма вода“ („В дима на пожарите“ // Биржеви ведомости. № 14236. Санкт Петербург. 1914. 4 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

Вестникарските колони от онези дни наподобяваха бъдещи хроники на военни операции: „Молога, Ярославска област. Пожарът в градската гора се разраства. Огънят се насочва към града. Общата площ на пожара в градската гора е над 50 кв. версти. [...] В църквите и манастира непрекъснато се провеждат молитви за изпращане на дъжд“ („Горски пожари“ // „Биржевые ведомости“. № 14238. Санкт Петербург. 1914. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Дубровка, Орловска област. В нощта на 1 юли тук изгоряха 10 къщи, стопански постройки и складове. Много стоки бяха унищожени от пожара.

Бежецк, Тверска област. Село Прислон в Селищенската волост наскоро изгоря до основи. 60 селски къщи (предимно богати) и почти всички стопански постройки бяха унищожени.

Нижни Новгород. 4 юли. Почти цялото село Печи в Лукояновски район изгоря. 158 жилищни сгради с всичките им стопански постройки, 80 хамбари, 90 хамбари и 70 бани бяха унищожени.“ („Селски пожари“ // Биржеви ведомости. № 14238. Санкт Петербург. 1914. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Санкт Петербург.“ Масов пожар избухна в държавното горско стопанство на Ново-Ладожски район, обхващайки 19 000 десетини. „Населението е безсилно да се бори със стихииите“ („Пожари“ // „Утро на Юга“. Ростов на Дон. 1914. № 154. 5 юли. Стр. 3).

„Слуцк. Поради сушата през юни на различни места в областта изгоряха над 250 селски домакинства. В най-засегнатите села, с разрешение на губернатора, са открити комитети за оказване на помощ на пострадалите от пожарите. Подадени са петиции за безплатно отпускане на дървен материал за строителство. „Село Селище, което беше изгоряло поради пренаселеността със сгради, единодушно реши да премине към ползване на земеделска земя“ („Суша“ // Биржеви ведомости. № 14238. Санкт Петербург. 1914. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

Горяха обаче не само горите и торфените блата, но и градовете, включително столицата. „На 2 юли в Санкт Петербург избухна голям пожар. Няколко дървени къщи, обитавани от файтонджии и общи работници, горяха на ъгъла на Лиговка и Обводния канал. Всички части бяха извикани на мястото на пожара. Той обаче се разпространи толкова много, че нямаше достатъчно хора или маркучи, а някои райони останаха напълно незащитени. Огънят унищожиха

25 къщи. Хиляда души останаха без дом. Четирима души загинаха в пожара. „Десетки коне, маса сено и овес изгоряха“ („Мащабен пожар“ // „Искра“. Москва, 1914, № 27, стр. 213).

Подробености за този пожар бяха съобщени в националните вестници: „Гасенето на безпрецедентен пожар в Санкт Петербург на Обводния канал беше завършено вчера в 7,00 ч. сутринта. Мястото на пожара е с площ от една кв. верста.“ [...]

Около 4,00 ч. сутринта, по време на демонтаж на пететажна каменна стопанска постройка на № 39 на Обводния канал, лявата страна на сградата се срути. В № 41 двама жители на сградата, възнамеряващи да си вземат последните вещи, бяха убити от срутен комин. Останалите жертви на пожара нямат близки. Ужасни сцени се разиграват по улиците. Въпреки защитата на имуществото им, много жертви на пожара бяха нападнати от хулигани, които, вземайки последните им вещи, твърдяха, че имотът е техен. [...]

Онеправданите жертви на пожара, загубили всичките си вещи, се скитаха на групи из мястото на пожара, търсейки останки сред пепелта и въглените. [...] Пожарът унищожи 27 каменни и дървени стопански постройки...“ („Подробности за пожара на Обводния канал“ // Биржеви ведомости. № 14236. Санкт Петербург. 1914. 4 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Пожарникарите още не бяха успели да си починат от безпрецедентния пожар на Обводния канал, когато в 6,50 ч. сутринта беше получено съобщение за нов голям пожар на улица „Фонтанка“ 61. Новината, че Апраксин двор гори, веднага се разпространи из целия град. [...]

Огънят веднага се разпространи до каретната работилница на Исаков и в рамките на 10 минути и двете работилници (работилницата за сбруя на Салников и каретната работилница на Исаков) се превърнаха в един голям пламък. [...] Батальон от 89-ти Беломорски полк беше извикан да защити имота. Общите загуби от пожара надхвърлят 100 000 рубли“ („Пожар на Фонтанка“ // „Биржевые ведомости“. № 14236. Санкт Петербург. 1914 г. 4 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Пожарът в Невската корабостроителница причини милиони загуби“ („Пожар в корабостроителницата“ // „Утро Юга“. Ростов на Дон. 1914 г. № 154. 5 юли. Стр. 3).

„Големите пожари от последните дни“, отбелязва „Петербургски куриер“, „ясно демонстрираха пълната неадекватност на системата за пожарна безопасност в Санкт Петербург. Няма достатъчно пожарникари; те са изтощени и понякога напълно неспособни да работят. Конете страдат също толкова. [...] Преди се измъкваха сами, когато звънецът биеше, а сега дори не можеш да ги извадиш, казват пожарникарите. Краката на конете са наранени от яздене по камъни. [...] В район „Александър Невски“ хората не са си почивали от три дни. Първо работеха на Обводния канал, още една нощ в корабостроителницата „Невски“ и накрая, отново на Обводния канал близо до Архангелския мост. През това време те също реагираха на редица по-малки пожари.

„Изтощен съм. Ръцете и краката ми сякаш не са мои; не ги усещам. Повярвайте ми, не съм спал три нощи. Точно когато се чувствам малко свободен, алармата звъни и трябва да се приготвям отново! „Един пожарникар ми каза“

(„Градът и пожарникарите“ // „Петербургски куриер“. 1914. № 163. 6 юли. Стр. 2).

Пожари избухнаха дори по водата. „На 60 версти от Казан, срещу Маринския посад, параходът „Царица“ изгоря. Той пътуваше от Астрахан за Нижни Новгород, превозвайки над 200 пътници. Пожарът избухна около 1 часа сутринта, когато почти всички пътници спяха. За минути параходът пламна. Невъзмутим капитанът заповяда параходът да бъде насочен към пясъчния бряг край поляната. „Царицин“, обхваната от пламъци, се носеше към брега с пълна скорост. Викове и писъци отекнаха през реката. Много хора скочиха във водата и загинаха. Досега е потвърдена смъртта на 12 души. Параходството понесе загуби от пожара на обща стойност над три милиона рубли, без да се броят исконите, които несъмнено ще бъдат предявени от жертвите. Освен това, касата на парахода е унищожена при пожара“ („Гибелта на парахода“ // „Искра“. Москва, 1914. № 24. С. 190).

Мария Лвовна Казем-Бек, която по това време е във Франция и дълго време е ръководител на Института за благородни девойки (първо в Казан, после в Санкт Петербург), пише в дневника си (10/23 юли 1914 г.): „...В Русия има суша и навсякъде горят горите. Трудно е да се повярва, че горските пожари в много губернии са причинени от небрежно боравене с огъня. Сякаш всички са се заговорили да палят огньове навсякъде, знаейки колко лесно се запалват горите в горещо и сухо време. От само себе си се разбира, че всичко това е палеш. Враговете причиняват всякакви беди на Русия по всякакъв възможен начин... Стачките също са тяхно дело...“ (М. Л. Казем-Бек, „Дневници“. Москва, 2016. С. 367). (Четейки това, разбирате как, въпреки всички огромни промени, ние по същество малко сме се променили оттогава.)

През тази година Русия беше измъчана не само с огъня. Наводнението в Курган остави всички големи мебелни магазини в града наводнени, принуждавайки хората да търсят убежище на покривите на домовете си.

В московският „Грузини“, след проливен дъжд, хората газили до колене във вода. Градушка унищожи зеленчуковите градини и цветните лехи на московчани (Искра, Москва, 1914, № 24, стр. 190).

На 11 юли товарен влак дерайлира близо до Кисловодск. След три седмици непрекъснати валежи река Подкумка преля от коритото си и отнесе насипа и укрепителните укрепления. Товарен влак с два локомотива, падна в реката заедно с всичките си вагони. Първият локомотив се откъсна след като премина, благополучно опасното място и така се спаси. По това време към мястото на бедствието се приближава пътнически влак, движещ се с 50 мили в час. Машинистът на откъснатия локомотив скочи и подаде предупредителни сигнали с фенера си. Благодарение на това беше предотвратено още по-страшно бедствие. Осемте тела на екипажа на влака бяха извадени от останките на товарния влак. Машинистът на втория локомотив също загина. „Железопътното обслужване беше прекъснато за няколко дни точно когато хората се стичаха към минералните води“ („Влакова катастрофа“ // „Искра“. Москва, 1914, № 24, стр. 190).

„Отвъд Невската застава, на ъгъла на проспект „Архангел Михаил“ и улица „Железнодорожная“, се строеше едноетажна каменна къща. Вчера, 30 юни,

жителите на съседните къщи бяха събудени от ужасен трясък. Мнозина изтичаха на улицата. Продължаващият тътен и огромните облаци прах показваха, че в строящата се сграда се е срутила. На тези, които дотичаха, видяха зловеща картина на разрушението. Главната стена, разположена вътре в къщата, се срути по цялата си дължина и до самите основи, повличайки със себе си таваните и подовите на всичките четири етажа. От купчината развалини се чува човешки стонове. Веднага бяха направени опити да се проникне в сградата и да се окаже помощ на пострадалите, но зловещият рев и падащите отделни трупи всеки път връщаха смелчаците назад“ („Строителна катастрофа с човешки жертви“ // „Петербургски куриер“. 1914. № 158. 1 юли. Стр. 2).

В някои губернии хората са се укривали от водата по покривите на къщите си, докато в други нивите са изсъхнали от сушата. „Тула. [...] Страшната жегата изсуши ръжта, овеса и детелината. Реколтата е лоша; на много места дори няма да има семената за посев“ („Суша“ // „Биржевые ведомости“. № 14238. Санкт Петербург. 1914. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

Проливни дъждове и градушка, които прераснаха в природно бедствие, унищожиха над 200 000 акра зърнени ниви и лозя в Бесарабия в началото на юли („Проливни дъждове и градушка“ // Биржевые ведомости. № 14238. Санкт Петербург. 1914. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Нижни Новгород. От всички краища на нашата губерния идват новини за лоша реколтата. Пчелари докладват на губернското земство, че няма медоносна реколтата и тревата е изгоряла. В цялата губерния се провеждат молитви за дъжд. Населението се страхува от предстоящ глад“ („Суша“ // Биржеви ведомости. № 14238. Санкт Петербург. 1914 г. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Владимирска губерния“. 4 юли. Градушка премина през Березниковата волост в Судогодски окръг. Зимните и пролетните посеви бяха унищожени. Загубите са огромни“ („Градушка“ // Биржеви ведомости. № 14238. Санкт Петербург. 1914 г. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

Пристигнаха и болести, вечните предвестници на вълнения и национални бедствия.

„Вологда“. 4 юли. Антракс се появи във Велски район и части от Кадниковски, Вологодски и Тотемски райони. [...] В рамките на две седмици 13 души се разболяха, трима починаха.

„406 говеда се разболяха, 248 умряха“ („Антракс“ // „Биржевые ведомости“. № 14238. Санкт Петербург. 1914. 5 юли. Сутрешен брой. Стр. 2).

„Според Министерството на вътрешните работи броят на случаите на чума в Астраханска област от 12 май насам е достигнал 48, от които 45 са завършили със смърт“ („Чума в Астраханска губерния“ // „Петербургски куриер“. 1914. № 163. 6 юли. Стр. 2).

„Комисията по мерки за борба с чумата обяви Брацлавски, Винницки, Ямполски и Подолски окръзи за засегнати от холера, а Волинския и Киевския окръг за застрашен от холера“ („Холера“ // „Ранно утро“. Москва, 1914, № 159, 12 юли, стр. 3).

Ние, след като се запознахме днес с „информационната лента“ от юни-юли 1914 г., не можем да не бъдем поразени от тези думи от телеграмата на Г. Е.

Распутин, изпратена до Петергоф в онези дни („Верни на Бога, Царя и Отечеството“. стр. 507): „Няма ли природата да бъде против нас?“

ЦАРСКИЯТ ПРИЯТЕЛ И НИКОЛАША

Всички тези първоначално лични недоразумения, които по-късно се развиха в непримирима конфронтация между Николай Николаевич и черногорските сестри, от една страна, и Г. Е. Распутин, от друга, имаха най-дълбоката си основа в чисто духовни причини. Всъщност, какво според думите на апостола, може да има „общение между правдата и беззаконието? Какво общение има светлината с тъмнината? Какво съгласие има Христос с Велиар? Или какво общение може да има на вярващ с невярващ? Какво съгласие има Божият храм с идолиите? [...] Затова излезте измежду тях и се отделете, казва Господ, не се докосвайте до нечисто...“ (2 Кор. 6:14-17).

Е, сега нека разгледаме конкретните проявления на тази конфронтация. Първо, нека си припомним някои от заключенията, до които стигнахме, докато изучавахме тези отношения в предишните глави на нашето изследване.

„Моят баща“, спомня си дъщерята на Распутин за връзката му с Николай Николаевич, „по време на престоя си в Санкт Петербург винаги посещаваше семейството на великия княз, а през отсъствието си поддържаше постоянна кореспонденция с тях. И двамата [Николай Николаевич, и съпругата му – С. Ф.] се опитваха да убедят баща ми, че е Божият избраник, натоварен с висока мисия за спасението на родината. Отношението му към тях беше доста сдържано, но той нямаше причина да не вярва в искреността на великия княз и съпругата му, към които винаги изпитваше дълбоко чувство на благодарност. Един ден майка ми се разболяла тежко; по настояване на великата княгиня тя беше доведена в Санкт Петербург. Княгинята винаги се интересуваха от нейните дела и я облизваше с внимание. Майка ми, която често беше канена в двореца след възстановяването си, разказваше как великата княгиня ѝ целунала ръка, поднасяла и стол, а сама тя седнала в краката ѝ на пода. Майка ми протестираше че не е редно така, но великата княгиня отговорила, че е недостойна да седи в присъствието на съпругата на Григорий Ефимиевич. Великият княз и съпругата му, никога не забравяха да ни изпращат подаръци в Покровское“ („Нашият скъпи отец. Г.Е. Распутин-Новый през очите на дъщеря му и духовните му деца“. Автор и съставител С.В. Фомин. Москва, 2012. С. 85).

Известно е също, че великата княгиня Милица Николаевна (съпруга на великия княз Петър Николаевич) е дошла инкогнито в Покровское през пролетта на 1907 г., за да види Г. Е. Распутин (Държавен архив на Тюменската област. Файл I-239. Оп. 1. Д. 90. Л. 200).

От своя страна Григорий Ефимович е съдействал за изцелението на родителите на черногорките през 1908 г. – княз Никола и съпругата му, княгиня Милена (тя страдала от жлъчни и бъбречни камъни). От писмо на великия княз Николай Николаевич до съпругата му, великата княгиня Анастасия Николаевна, датирано от 7 декември 1908 г., е известно, че „княгиня Милена е пристигнала в Санкт Петербург в тежко състояние специално за операция“. Григорий донесъл специална „бутилка от Макарий“ за княгинята, а също така дал икони,

верижки с медальони и кръстове за всички членове на семейството на Анастасия и Милица“ (Н.Г. Струнина, „Никола Петрович-Негош и дъщерите му – руските велики княгини Романови“ // „Черногорци в Русия“. Москва, 2011. С. 213).

Пссле великият княз разказва на жена си разговора си с Распутин: „Относно баща ти, той каза, че ще му помогне. Помолил [Бог] не само да не умре, но и да бъде здрав, иначе всичко ще свърши, тъй като всичко се държи заедно от него. Самият той казал, че за негово спокойствие и майка ти трябва да е здрава“ (пак там). „Княз Никола Черногорски“, разказва по-късно Г.Е. Распутин на познат, „ме видя насън, когато беше болен“. Той преживява тежък период и видял насън руски селянин. Селянинът му казал: „Благословен да си!“ „Ще си тръгваш след три дни!“ И така се случи. Той оздравя. Написа писмо за това на дъщеря си, която взе моя портрет и му го изпрати. Когато го получи, той отговори, че е видял насън точно този селянин, изобразен на картичката... И когато той беше болен, аз горещо се молах на Бог за неговото здраве“ (Григорий Распутин. Сборник с исторически материали. Том 1. Стр. 317).

Фактите, които представихме, свидетелстват за продължаващите тесни връзки между Распутин и манастира „Свети Симеон Верхотурски“ в Урал и стареца, отец Макарий, който живее там. Тази близост се предава на всички, които по някакъв начин бяха в тясна връзка с Григорий Ефимович.

„Утре, 30 юни“, телеграфира Николай Николаевич до игумена на Верхотурския манастир през 1910 г., „надяваме се, че освещаването на църквата в името на Свети праведни Симеон Верхотурски Чудотворец ще се състои тук, в Безабетное. Молим Ви да отслужите молебен при мощите на Свети праведни Симеон Верхотурски Чудотворец и да се помолите заедно с отец Макарий за благословия. Николай“ (пак там, стр. 82, 85; Божият слуга Христофор „Старейшина Макарий Верхотурски“ // „Верхотурская старина“. 1999. № 5-6 / 17-18. стр. 5).

И в двете публикации телеграмата е неправилно авторизирана и дешифрирана. Става дума за освещаването на дървената църква „Преображение Господне“ (вероятно с придел, посветен на Свети Симеон Верхотурски) в имението на великия княз Николай Николаевич в имението „Беззаботная“, сега в покрайнините на село Горбунки в Ломоносовски район на Ленинградска област („Невската православна земя. Православни църкви в крайградските райони на Санкт Петербург и Ленинградска област. Кратък църковно-исторически справочник“. СПб. 2000. С. 45).

Григорий Распутин също участва в това. „Бих дошъл сега“, пише той до „Царските деца“ на 17 февруари 1909 г., „но трябва да донеса иконата на вашия чичо Николай за полагане на основния камък“ (Г. Е. Распутин-Новый, „Духовно наследство“. стр. 89). Той носеше тази икона от Верхотурие. Запазен запис на думите на Г. Е. Распутин, изречени от него във връзка с полагането на основния камък за параклиса в чест на Свети Симеон Верхотурски, е свързан с този престой на Григорий Ефимович като гост на Николай Николаевич: „14 юни. Безстижное, у Николай Николаевич“ (пак там, стр. 68-69).

Първата сянка на разрив между императрица Александра Фьодоровна и великата княгиня Анастасия Николаевна се появява през 1907 г., във връзка с брака ѝ с великия княз Николай Николаевич.¹³

Черногорката твърди, че това е било „изискано“ от Г. Е. Распутин. Оказа се обаче, че всичко това е лъжа („Самоцензура. Неизвестни фрагменти от „Меморарите“ на Анна Вирубова“, стр. 66).

Този раздор се изостря допълнително от интригите на черногорките срещу Григорий Ефимович, който се изплъзва от контрола им. Според баронеса С. К. Буксховден, „когато императрицата решила, че братовчедите ѝ са станали жертва на интриганти, настроили ги срещу Распутин, в когото първоначално са вярвали, тя се отвърнала от тях с горчивина и разочарование“ (баронеса С. К. Буксховден, „Животът и трагедията на Александра Фьодоровна, императрица на Русия“, стр. 182).

Потвърждение за това намираме в писмо от великия княз Николай Николаевич, датирано от ноември-декември 1910 г. и адресирано до съпругата му: „Удивително е, че колкото и да моля, не знам как да се справя по-добре, а що се отнася до вас, има отказ на всички нива и от всички“ (Н. Г. Струнина, „Никола Петрович-Негош и дъщерите му, руските велики княгини Романови“. стр. 215).

Именно с настъпването на този раздор се засилва разпространението на слухове за Г. Е. Распутин сред членовете на Царския дом. Генерал В. Н. Воейков датира промяната в отношението на императора към Николай Николаевич към 1911 г. (В. Н. Воейков, „С царя и без царя“. стр. 23).

Окончателният разрив в отношенията между Николаевичи и техните съпруги с Г. Е. Распутин не настъпва веднага. Дори през лятото на 1915 г., докато приема новоназначения главен прокурор на Светия синод А. Д. Самарин (отявлан враг на Г. Е. Распутин), великият княз му признава: „Знаете ли, това е наистина удивителен човек. Аз самият бях под негово влияние [...] Но осъзнах какъв човек е и се отвърнах от него“ („Среща в щаба. Николай II и А. Д. Самарин“ // „Исторически архив“. 1996. № 2. Стр. 184-185).

Въпреки това, много дълго време те се колебаят да се противопоставят открито на Царския приятел. Така, през януари 1912 г. великата княгиня Милица Николаевна, приемайки непокорния епископ Ермоген, който се е приближил до нея, „гневно смъмря Распутин, но отказва да му се противопостави“ (Григорий Распутин. Сборник с исторически материали. Т. 1. Стр. 415).

Противоречия възникват и в политическата сфера. Според великия княз Александър Михайлович „нищо не е могло да попречи на черногорките да се намесват в държавните дела и да действат като проводници на желанията на

¹³ Първоначално Анастасия е омъжена за Георги Максимилианович херцог на Лойхтенберг, също от рода Романови по линия на Мария Николаевна, неговата майка и сестра на Александър II. Но бракът не е щастлив и се разпада. От него Анастасия има син и дъщеря. Николай Николаевич не е бил женен. Причината за неодобрението на императрицата, е че Анастасия започва любовната връзка с Николай, докато все още е в брак с Лойхтенбергския херцог. Той дава съгласието си за развода през 1906 г., и на следващата година в Ялта, в тесен кръг, Николай и Анастасия сключват брак. Тогава той е на 50 год. възраст, тя - на 40 год. Няма деца, но бракът им се оказва щастлив. След революцията семейството емигрира в Антиб, Франция. Николай умира през 1929 г., а съпругата му през 1935 г. През 2015 г. тленните им останки са препогребани в Русия и на 30 април в мемориалния комплекс на героите от Първата световна война в Сокол. (б. пр.)

различните Балкански интриганти“ (Великият княз Александър Михайлович, „Мемоари“. Стр. 141).

Едно от първите големи политически действия на Милица и Стана е косвеното им участие в убийството на сръбското кралско семейство в Белград през 1903 г. граф С. Ю. Вите, пише следното: „Не много преди това, когато царят е бил в Ялта, [сръбският крал] Александър [Обренович], очевидно, е искал да дойде при царя със съпругата си на посещение, но това посещение е отказано, което не се случва без интригите на черногорките“ („Из архива на С. Ю. Вите. Спомени“. Т. 2. Санкт Петербург. 2003. Стр. 20).

Това е потвърдено в мемоарите му и от племенника на черногорките, принц Георги Караджорджевич. „...Тя“, пише той, визирайки Анастасия Николаевна, „била разстроена, защото на сватбата на крал Александър, руският император е бил кръстник. Тя смята този непотизъм за позор за целия дом Романови и чрез царицата особено се стреми да го омаловажи до най-незначителен. Вероятно под нейно влияние царят не изпрати специален пратеник в Белград, който да го представлява на сватбата, което силно обижда самия крал Александър. Според същия княз, великата княгиня Анастасия Николаевна била против „царят да използва властта си, за да прикрие този отвратителен брак“ (Н. Г. Струнина, „Никола Петрович-Негош и дъщерите му – руските велики княгини Романови“. стр. 218).

Подобно открито подкопаване на авторитета на сръбската кралска двойка (демонстративно отстраняване след дадена дума) несъмнено е подпомогнало заговорниците, но това не бива да се счита за основния принос на черногорките за убийството на Александър и Драга. Много по-важно нещо без което заговорът не би могъл да успее са парите. Ясно е, че нито обедняла Сърбия нито пък по-малко заможната Черна гора могат да ги осигури.

Тук талантите на професионалните просяци са полезни. Граф С. Ю. Вите, който е добре запознат със ситуацията като министър на финансите, и пише в мемоарите си: „...Трябва да отдадем дължимото на черногорките: те бяха предани дъщери и постоянно търсеха всякакви финансови субсидии за своя княжески родител. [...] Като цяло тези личности бяха здраво привързани към руските пари“ („Из архива на С. Ю. Вите. Спомени.“ Том 2. Санкт Петербург. 2003. Стр. 18, 20).

„Не след дълго, преди убийството на крал Александър и възкачването на Петър Караджорджевич“, спомня си по-нататък Сергей Юлиевич, „той [Петър] също ме помоли за финансова помощ, а черногорката № 2 [велика княгиня Анастасия Николаевна. – С. Ф.] отново също поиска. [...] Той имаше имение в Румъния и въпросът беше дали да му се отпусне заем, обезпечен с това имение. Не се съгласих да отпусна заем нито от хазната, нито от Държавната банка. Но с най-висше разрешение му беше отпуснат заем от Управителния съвет на Бесарабско-Таврическата банка“ (пак там, стр. 20).

„...Кой знае“, пишат много предпазливо съвременните изследователи, „може би тези руски пари са похарчени за подготовка на преврата в Сърбия“ (Н. Г. Струнина, „Никола Петрович-Негош и дъщерите му, руските велики княгини Романови“. Стр. 217).

В нощта на 29 май (11) юни 1903 г. заговорниците, водени от офицера Драгутин Дмитриевич, щурмуват Кралския дворец в Белград. Отблъскващите подробности за това престъпление не можеха да не ужасят руските православни християни: „Сърбите [...] се покриха не само със срама на цареубийството, което само по себе си не допуска две мнения, но и с наистина бруталното си отношение към трупите на кралската двойка, която бяха убили. След като Александър и Драга паднаха, убийците продължиха да стрелят по тях и да секат трупите им със саби: те убиха Краля с шест изстрела от револвер и 40 удара със сабя, а Кралицата с 63 удара от сабя и два куршума от револвер. Кралицата беше почти напълно насечена на парчета: гърдите ѝ бяха отрязани, коремът ѝ беше разкъсан, бузите и ръцете ѝ също бяха порязани, особено големи порези между пръстите; Кралицата вероятно е хванала сабята с ръце, докато е била убивана, което очевидно опровергава мнението на лекарите, че е била убита мигновено. Освен това тялото ѝ беше покрито с множество синини от петите на офицерите, които я стъпкаха. За другите посегателства върху трупа на Драга [...] предпочитам да не говоря, те са толкова чудовищни и отблъскващи.

„Когато убийците се наситиха с гаврата си върху беззащитните трупове, те ги хвърлиха през прозореца в дворцовата градина, оставяйки тялото на Драга напълно голо“ (В. А. Теплов, „Белградското цареубийство“. Санкт Петербург, 1903, стр. 46).

Цялата тази брутална оргия, трябва, се е състояла пред императорското руско посолство. Коронованите жертви са хвърлени от злодеите в двора на Кралския дворец, и нашите „братушки“ устройват народно тържество.

Патолозите, д-р Едуард Мишел, от чешки произход, и гъркът Демостен Николаевич, представят резултатите от бегъл преглед на телата в специален доклад: „Александър Обренович, 27 години. Деветнадесет огнестрелни рани, включително една в областта на сърцето, една в главната стомашна артерия и една в лявата очна ябълка.“ „Пет дълбоки рани от сабя. Пръстите на дясната му ръка са отрязани. Счупен гръбнак (получено при падането на трупа от втория етаж). Драга Обренович, по рождение Луневич, 37-годишна. Тридесет и шест рани от куршуми, приблизително четиридесет рани от сабя с различна дълбочина, една от които е отворила коремната кухина. Точният брой не може да бъде определен поради множество засъхнали рани. Лицето ѝ е обезобразено до неузнаваемост. Липсва лявата ѝ гърда.“ (М. Фагиаш, „Танцът на убийците“. Москва-Екатеринбург. 2008. С. 534).

Друг детайл демонстрира подлостта на заговорниците: малко след кървата нощ венчалните халки на крал Александра и кралица Драга са заложени от неизвестни лица в белградска заложна къща (В. А. Теплов, „Сръбския смут“. Санкт Петербург, 1903, с. 42).

За съжаление, участието на Русия не се ограничава само до несъзнателното финансиране на заговорниците. Сестрата на убитата кралица Драга и вдовицата на министър-председателя Д. Цинцар-Маркович, който също е убит от заговорниците, свидетелства в мемоарите си за участието на руския посланик в Белград Н. В. Чариков в заговора. За това пишат в своите трудове и авторитетните сръбски историци В. Казимирович, Т. Кацлерович, академик М. Емечич и М. Драшкович. Думите на последния оцелял участник в заговора, изречени по-

ловин век след Белградския акт за кралеубийство, остават актуални и до днес: „За случилото се на 29 май е писано много произволно и непълно. Истинската история все още не е написана“ (А. Л. Шемякин, „Първата световна война. Раждането на Югославия“ // „Югославия през XX век. Очерци по политическа история“. Москва, 2011, стр. 20-21).

Самият император Николай II не е бил наясно с много от подробностите. „Нечувана мерзост“, пише той в полетата на доклада си за кървавата драма (пак там, стр. 21). Царят нарежда 24-дневен траур в императорския двор, считано от 4 юни, в памет на убийството на краля и кралицата на Сърбия („Новости Дня“, 7 юни 1903 г.).

Никой от сръбските офицери, намиращи се по това време в Санкт Петербург, не присъства на заупокойната литургия и служба, проведени в Казанската катедрала („Новости дня“, 8 юни 1903 г.).

За съжаление, тези демонстративни действия очевидно не успяват да подтикнат никого от управляващите в Русия към размисъл. Сръбските дипломати в другите страни се държаха по подобен начин.

Така в София са шокирани от поведението на дипломатическия представител Павле Маринкович, който въпреки официалния траур, обявен от княз Фердинанд Български, „не само не отслужи помен за упокой на душите на кралската двойка, но на третия ден поздравя дошлите при него със съболезнования с чаша шампанско за здравето на новия крал“ (Я. В. Вишняков, „Последните Обреновичи в Сърбия през погледа на руските наблюдатели“ // „Човек на Балканите през погледа на руснаците“. Санкт Петербург, 2011, стр. 185).

Много други видни личности реагираха по подобен начин. „Леля Стана“ (великата княгиня Анастасия Николаевна), според племенника ѝ, принц Георги Караджорджевич, не е казала нито една добра дума за убитите (Н. Г. Струнина, „Никола Петрович-Негош и неговите дъщери, руските велики княгини Романови“. стр. 218).

Едно обяснение за поведението на сърбите, толкова неразбираемо за нормалните хора, камо ли за православните християни, е дадено през същата 1903 г. от руския дипломат В. А. Теплов: „Имало е [...] колективни престъпления, подобни на белградското, и в други страни, но извършителите, дори и да са се оправдавали с патриотизъм или изискванията на държавната необходимост, въпреки това осъзнават тежестта на престъплението си и бързат да изчезнат в мрака на неизвестността. Дали такова е поведението на офицерите, замесени в зверството от 29 май? Не е ли то, напротив, пряко предизвикателство, цинично хвърлено в лицето на цялото обществено мнение, освен ако не допуснем, че у тези офицери присъства онова пълно безразличие към доброто и злото, с което един див островитянин, без най-малко разкаяние, убива и изяжда победения си враг“¹⁴ (В. А. Теплов „Сръбски смут“. стр. 13).

Нещо повече, както същият автор пише в друга книга, „дори зрелището на смъртна схватка с невъоръжени хора и накрая с жена, не намери възмутен

¹⁴ Точна оценка на сръбския менталитет, такива са дивни, примитивни и жестоки садисти и това го показа в Македония многократно, през 1912-13 г., след това между двете световни войни и след 1944 г., доказаха го за поред път по време на войната им с босненците и хърватите през 1990-91 г. (б. пр.)

отклик в душата на нито един сърбин, не разгневи никого срещу хората, принадлежащи към армията, която навсякъде смята за чест да служи и защитава Личността на своя Суверен [...] В Белград и в цялата страна не беше окачено нито едно траурно знаме: дори на камбанарията на катедралата, където се извисява черно знаме при смъртта на всеки повече или по-малко виден сърбин, на 29 май се развяваше огромно трицветно знаме. „Навсякъде не само правителствени сгради, но и частни домове бяха украсени със сръбски национални знамена, както в особено радостни дни. Навсякъде гърмяха военни хорове, а от бъчви с бира и вино, поставени по улиците и площадите, щедро се стичаха освежителните напитки към войниците, които украсяваха шапките си с дъбови клонки в знак на радост, защото техните командири бяха проявили такава храброст към беззащитните жертви“ (В. А. Теплов, „Белградското кралевубийство“, стр. 49-50).

Едно от споменатите обстоятелства (промяната в резултат на заговора не само на конкретния крал, но и на династията: Караджорджевичите заменят Обреновичите) е доста показателно.

Цялостеня замисъл на този династичен заговор се потвърждава от пълното прочистване на потенциалните съперници (подобно на етническото прочистване, печално известно в онези краища и днес).

В тази връзка ще обърнем внимание на редица събития, които малцина помнят или пишат за тях, дори сред професионално изучаващите историята на Сърбия. Факт е, че бащата на убития през 1903 г. Александър Обренович, крал Милан е имал друг син, роден от връзката му с Артемизия, дъщерята на гръцкия архитект на турския султан, Йоанидис. Първо Артемизия е омъжена за Филип Христич, син на сръбския пратеник в Константинопол и по-късно бивш сръбски представител в Санкт Петербург. След раздялата със съпруга си, Артемизия има отворена връзка с крал Милан, от когото има син Георги. Този син, получил фамилията Йесеев, е приразпознат от баща си, крал Милан, както се вижда от множество документални доказателства. За безопасност майката и синът се преместват в Константинопол, където два дни преди убийството в Белград през 1903 г., според местния вестник „Левант Хералд“, „турската полиция проследила [...] двама преоблечени сръбски офицери, които се твърди, че са се опитали да влязат в къщата, където г-жа Йоанидис е живяла със сина си.

Полицията е убедена, че са изпратена да убият момчето – потомък на Обреновичи, макар и незаконен. Бягайки от убийците, майката и синът емигрират в Будапеща (В. А. Теплов, „Сръбския смут“, стр. 28-29).

Срещу Милан Джордже Обренович (1889-1925) като незаконен син на крал Милан, са направени два опита за покушение в Константинопол през 1907 г. (нападение с кама и експлозия на бомба), извършени от агенти на Петър Караджорджевич. Джордже бяга в Париж, а оттам във Виена. Той написва книга за живота на баща си, която е забранена в Сърбия. Умира в бедност на 9 октомври 1925 г. в унгарски приют. Оставя след себе си син.

Точно 100 години по-късно, през 2003 г., задочният престолонаследник Александър Караджорджевич и съпругата му Екатерина запалиха свещи на гроба на крал Александър и кралица Драга Обренович в знак на покаяние.

Петър Караджорджевич (1844–1921) се възкачва на окървавения трон. В продължение на десетилетия той е участвал в различни конспиративни дейности, веднъж насочени срещу крал Милан Обренович (1854–1901), бащата на убития през 1903 г. Александър.

Живял в чужбина от петнадесетгодишна възраст, Петър Караджорджевич завършва Военната академия Сен Сир във Франция. Преди възкачването си на трона той живее в Женева близо две десетилетия, където се прехранва като счетоводител в малък хотел, а след това като преводач на правна литература. Там той се сближава с руските революционери. Подобно на сина си, принц Александър, крал Петър е масон. Съвременната сръбска националистическа историография, естествено не може да отрече членството на крал Александър Караджорджевич в масонска ложа, твърди, че монархът уж е скъсал с нея през 20-те години на XX век. Такива неоснователни твърдения, като неясното датiranje, без никаква основа в достоверни факти, разбира се, са безполезни. Ако баща и син не бяха „братя масони“, щяха ли владетелите на водещите световни сили да си затворят очите за кървавото възкачване на трона през 1903 г.?

Щяха ли да одобряват създаването на Кралството на сърби, хървати и словенци на 1 декември 1918 г., което се превръща в много влиятелен фактор на Балканите и в цяла Европа, и както някои смятат, е масонски проект?

Дори външно Белград се променя значително при Караджорджевичи. Той е украсен с нови, значителни сгради, фасадите на много от които са изпълнени с масонска символика.

През междувоенния период крал Александър, подобно на баща си преди него, покровителства еврейската финансова олигархия в Югославия. Трябва да се отбележи, че по това време влиятелният еврейски капитал е антигермански настроен, възлагайки надеждите си на съюз с Великобритания (Х. Родолюбов, „Дясната борба на Балканите. Сърбия“ // „Отмъщение“. № 4. Москва, 2005. С. 45).

Садистичното убийство на кралската двойка предизвиква всеобщо възмущение в Европа. Британското правителство отзовава своя дипломат от Белград. Британският писател и общественик Уилям Томас Стийд, пишейки в „Таймс“, нарича инцидента типичен за изостаналите азиатски ханства, но срамен за европейските държави (Д. Макензи, „Апис. Блестящият заговорник“. Москва, 2005. С. 82).

„Докато офицерите, компрометирали се в събитията от 29 май, не останат или в непосредственото обкръжение на Негово Величество Крал Петър, или на ключови държавни постове“, се казва в британската дипломатическа нота, „Великобритания няма да установи постоянни дипломатически отношения със Сърбия“. (Пак там.)

Много европейски дворове последват примера на Лондон. Особено възмутително е, че Сръбското народно събрание (Скупщината) единодушно одобри действията на заговорниците-кралеубийци, и вместо да получат заслуженото наказание за нарушаване на клетвата си, заемат видни позиции в гвардията и в държавната служба.

Дори Сръбската православна църква благослови ужасното престъпление. Неговият предстоятел, архиепископът на Белград и митрополит на Сърбия

Инокентий (Павлович, 1840–1905), цинично заяви от амвона на Белградската катедрала, че „Самият Бог унищожи рода Обренович“. [...] Нека благодарим на Бога, че отвори пътя за великия Караджордже. Сега за Сърбия ще настъпи нова ера. Нека имената на онези, които донесоха срам и позор на Сърбия, никога повече не бъдат споменавани. „Бог унищожи тази раса!“ (В. А. Теплов, „Белградското цареубийство“. стр. 52-53).

Известният руски десен публицист А. С. Суворин отправя подходящ упрек във вестника си за тези коварни и по същество нехристиянски думи на сръбския епископ (без да го назовава обаче): „...Бог не е езическият Бог, който благославя убийството, а християнският Бог, справедлив и милостив...“ (Новое время. Санкт Петербург, 13 юни 1903 г.).

Доста показателно е, че белгийският крал в изгнание Алберт, легендарна фигура в редиците на Антантата, който е в Париж след избухването на Първата световна война, категорично отказва да приеме „принца-регента на героична Сърбия“ Александър Караджорджевич, който е пристига във френската столица още през пролетта на 1916 г.

Когато президентът Поанкаре пита официалния белгийски представител за причините за този отказ, отговорът е следният: „Когато белгийското правителство счете за необходимо да присъди на принца кръста, във връзка с войната, кралят не даде съгласието си и аз разбрах, че той обвинява сегашната династия за убийството на крал Александър“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция 1915-1916 г.“ Москва-Минск. 2002. С. 406).

Австроунгарският император Франц Йосиф, който не иска да изостря отношенията с непредсказуемите си съседи, пожела на избрания от Народното събрание крал Петър дълго и щастливо царуване, но добави още едно желание: „да върне мира, спокойствието и уважението на нещастната си страна [...] и да я издигне отново в очите на цивилизования свят, след дълбокия упадък поради неотдавнашното ужасно престъпление, предизвикало всеобщо отвращение“ (В. А. Теплов, „Сръбски смут“. С. 8).

Но ако от Виена не можеше да се очаква нищо друго, Белград имаше големи надежди за Русия, и Петър Караджорджевич пръв се беше обърнал към руския император по телеграф с молба да го признае за крал на Сърбия.

В Санкт Петербург обаче хапката беше донякъде развалена. „Императорското правителство“, се казваше в официалното съобщение от 4 юни, „не може да не изрази увереност, че крал Петър ще може да демонстрира справедливост и твърда воля, като предприеме мерки за разследването на това ужасно престъпление и наложи тежко наказание на клетвопрестъпниците, които се опетниха със срама на кралеубийството“ (пак там). Но как беше възможно да накаже хората, които го бяха издигнали на кралския престол? (Много добре осведомени лица дори са убедени, че Петър е участник в заговора на престъпниците.)

И така, в тази атмосфера, от Цетине до Белград пристига наистина зашеметяваща телеграма с поздрав от княз Никола, която не оставя никакво съмнение, че черногорските сестри в Санкт Петербург също не са бездействали, изпълнявайки, както винаги, желанията на своя скъп баща: „Издавам своята благодарност на Дарителя на корони за Неговата непонятна и чудотворна справедливост. [...] Вашето щастливо възкачване на престола е приветствано от

всички досега потиснати сърби от Адриатическо море до Дунав. [...] ...Ангелската душа на моята Зорка и вашата съпруга, чиято кръв и любов завинаги обединява вашите синове и моите, ще царува над това братство. Да живее кралят на Сърбия! Да живее моят зет!“ (Пак там, стр. 8-9).

Г. Е. Распутин, който по това време все още не е стигнал до Санкт Петербург, въпреки това знае за тази ужасна история. В мемоарите си дъщеря му Матрьона пише, че баща ѝ „не харесвал сърбите, казвайки: „Бог ги наказва, че убиха техния Цар и Царица“ („Нашият скъпи Отче“. стр. 118).

Императрица Александра Фьодоровна пише за същото в едно от писмата си по време на Първата световна война (1 ноември 1915 г.): „Бедната Сърбия е приключила. Но такава, изглежда, е нейната съдба; нищо не може да се направи! Това е вероятно наказанието на страната за убийството на нейния Цар и Царица.“

Що се отнася до Божието наказание, образованите руски вярващи предупреждават за това още през 1903 г. Ето думите на дипломата В. А. Теплов, който е добре запознат със състоянието на нещата на Балканите, веднага след кралееубийството казва следното: „Във всяко престъпление, в момента на извършването му, се посява зародиш на възмездие, който бавно, но безмилостно узрява, докато накрая не свали всичките си воали и не се разкрие пред очите ни. Следователно всяко престъпление, както частно, така и обществено, носи в себе си наказание, което идва рано или късно по начини, често изпълзващи се на човешкото разбиране. Също толкова съм убеден, че голямото престъпление от 29 май няма и не може да остане ненаказано, както никое престъпление не остава ненаказано, самото възмездие ще дойде, може би от посока, различна от тази, от която го очакват властимащите, и едва тогава ще бъдат принесени изкупителни жертви на възмутената човешка съвест и виновните ще понесат наказанието, което заслужават“ (В. А. Теплов, „Сръбско безредие“. стр. 13).

Изстрелите, произведени в Белград на 29 май 1903 г., отекват в Сараево, Босна, където на 28 юни 1914 г. сръбски терорист застрелва ерцхерцог Франц Фердинанд, наследник на австроунгарския престол, и съпругата му. Главните организатори на този акт, както и на царееубийството от 1903 г., са едни и същи хора. Последното убийство обаче, въпреки прецизното внимание на изследователите, все още крие много мистерии. „Огромният мащаб на войната“, смятат съвременните историци, „и многобройните загубите от двете страни все още правят невъзможно пълното разбиране как европейските сили са позволили терористичният акт на убийството на наследника на австрийския престол да доведе до криза, от която няма друг изход освен световна война?“

„Връзката между това убийство, извършено от един непълнолетен младеж, и сблъсъка на милионни армии не изглежда особено очевидна“ (О. Ю. Пленков, „Триумфът на мита над разума“. стр. 172).

В мемоарите си, авторът им, историкът Николай Павлович Полетика (1896–1988), споделя няколко изненади, които по-късно му донася този труд: „В една от статиите си от 1932–1933 г. Карл Радек възразява срещу формулировката ми на въпроса, която предполага, че някои царски сановници в Русия може да са знаели предварително за подготовката на сръбските националисти за убийството на Франц Фердинанд. Но през 1937 г., на процеса срещу него, в

който участват чуждестранни кореспонденти, Радек признава, че В. И. Ленин е отдавал особено значение на атентата в Сараево за разбирането произхода на Първата световна война. „За това признание на Радек на процеса ми разказаха хора, които прочетоха репортажа за процеса в лондонския вестник „Таймс“. Аз лично не можах да го проверя“ (Н. П. Полетика „Видяно и преживяно. (От мемоари)“. Йерусалим. 1990. С. 354).

Тази подробност не е случайна: Троцки, който започва да посещава тези региони през юли 1910 г., е смятан за „специалист по Балканските въпроси“. Впоследствие той е автор на множество доклади от двете Балкански войни, като накрая написва сега малко известната статия „Момчетата, които предизвикаха войната“ за атентата в Сараево.

В началото на 50-те години на XX век, пише още Н. П. Полетика в мемоарите си, „под натиск от югославските националисти, Тито публикува доклада на полковник Димитриевич до принц-регента на Сърбия (а по-късно и краля на Югославия) Александър [...] В този доклад полковник Димитриевич признава, че е организиран убийството на Франц Фердинанд в Сараево през 1914 г. и че руският военен агент в Белград, полковник [Виктор Алексеевич] Артаманов, е дал пари за закупуване на револверите за Принцип, Грабеш и други участници в заговора и за пътуването им да Сараево, без да знае (о, чудо!) за какво дава парите“ (пак там, стр. 155).

Така, що се отнася до определени руски кръгове, 11 години по-късно историята с атентата в Белград се повтаря...

Малко преди края на Първата световна война, не само със знанието, но и по волята на принц-регент Александър, който фактически управлява Сърбия от юли 1914 г., е започнат т. нар. Солунски процес. Той се провежда от 28 май до 5 юни 1917 г. и на него полковник Драгутин Димитриевич, който знае твърде много (и е направил още повече), и най-близките му сътрудници в „Черната ръка“ са осъдени на смърт. Според Н. П. Полетика, „Димитриевич е арестуван през 1917 г., съден от военен съд в Солун и екзекутиран по фалшиви обвинения в заговор за убийството на принц-регент Александър (според мен той е знаел твърде много за тайните на атентата в Сараево, а твърде многото понякога може да бъде опасно). Димитриевич е „реабилитиран“ в началото на 50-те години на XX век, а публикуването, с разрешението на Тито, на признанието на Димитриевич за това, че е замислил атентата в Сараево, предизвиква ентусиазиращи телефонни обаждания от бившите ми студенти, които ме поздравяваха: „Николай Павлович! Вие победихте!“ „Бяхте прав!“ (Пак там).

Интересното е, че оцелелите членове на „Черната ръка“, тези, които са пряко замесени в атентата в Сараево, са намерили убежище в СССР през 30-те години на XX век (очевидно като „социално близки“ до кремълските царевичи) под крилото на Коминтерна и ОГПУ (Пак там, стр. 348-353). При такива обстоятелства познаването на историческия фон на убийството на наследника на австроунгарския престол става направо животозастрашаващо.

Същият Н. П. Полетика разказва за срещата си в Москва през 1936 г. с „висок, тъмнокос мъж с английско телосложение [...], един от най-видните съветски дипломати от 20-те и 30-те години“ (той не казва фамилията му, за да не навреди на събеседника си), който му съобщава съдържанието на рецензия за „Атен-

татът в Сараево“, публикувана през 1930 г. в официалния вестник на Ватикана „Osservatore Romano“: „Разбира се, професор Полетика знае много за атентата в Сараево, но не знае всичко. И това е неговият късмет! Защото, ако знаеше всичко, не само нямаше да се разхожда из Ленинград, но може би вече нямаше да е жив“ (пак там, стр. 354).

Осемнадесет години след Солунския процес, неговият инициатор получи „отговор“. Александър Карагеоргиевич, който се възкачи на кралския трон след смъртта на баща си на 16 август 1921 г., беше, както е добре известно, убит на 9 октомври 1934 г. в Марсилия, заедно с френския външен министър Жан-Луи Барту, който се среща с него. Барту просто се оказа там; както установи аутопсия през 1974 г. (!), в последвалия хаос той бил ранен от френски полицай (куршум улучил министъра в лявото рамо; поради объркването на охраната, и е умрял от кръвоизлива).

Основната цел на убиеца е крал Александър: той получи седем куршума от пистолет „Маузер“ в главата и гърдите. Убийството му всъщност не беше дело на усташките хървати (които само помагат на извършителя), а чрез тях и на германското разузнаване, както историците и печата охотно писаха за това по онова време.

Това е дело на македонски (б. пр. разбирай български) терористи, добре известни със своите визитни картички като бомбата „Македонка“ или стрелбата с две ръце „по македонски“, но практически непознати извън Балканите.

На лявото рамо на осакатения труп на убиеца имало татуировка: череп и кръстосани кости отдолу, с буквите „ВМРО“ – съкращението на (българската) Вътрешната македоно-одринска революционна организация, основана през 1893 г. в Солун. Нейният лозунг „Свобода или смърт“ е татуиран на рамото му. Самоличността му скоро е разкрита: Владо Георгиев Черноземски, както и този, който ръководи операцията: лидерът на ВМРО Ванчо Михайлов (1896–1990). Бащата и братът на последния са убити от сръбските власти през октомври 1927 г. През 1934 г. в Марсилия е извършено отмъщението. Именно тези обстоятелства ни позволяват да разберем много повече от същността това престъпление. Този „спор между славяни“ е безмилостен, кървав спор.¹⁵ Той е очевиден както по време на Втората световна война, така и по-късно в нашето време, след разпадането на Югославия. Какво може да се направи? Старите митове са много упорити и не се пускат лесно: мъртвите здраво държат живите.

Улици в Белград и други сръбски градове, както и в Бар, Черна гора, са кръстени в чест на убиеца на австроунгарския престолонаследник, извършил престъплението, предизвикало световната война, заличила три монархии от картата на Европа и оставила бившите поданици на едната от тях (Русия) да страдат повече от век. Въпреки че самото кралство Черна гора загуби независимостта си в резултат на тази война, улиците са кръстени в чест на убиеца.

¹⁵ Авторът като руснак пропуска най-важното, убийството на българомразеца Александър е справедливото възмездие от българска ръка, заради наложеният кървав режим и геноцид на българите в границите на Югославия, защото по това време, няма македонци, има само македонски българи! Личен мотив е имал всеки български патриот, осолено тези в поробена Македония. Владо Черноземски (Величко Керин) е български национален герой, въпреки че това не се пише официално, заради тъпата политкоректност и да не се дразнят сърбите – патологични шовинисти и убийци. (б. пр)

В стогодишнината от атентата в Сараево, в града където се е случил, е открит паметник на Гаврило Принцип. Милорад Додик, президент на Република Сръбска, който участва в церемонията, заяви, че сърбите се гордеят със своите предци, които са се борили за запазване на своята идентичност.

Внукът на един от членовете на Млада Босна, който също говори на церемонията, заяви: „По онова време е имало култ към тероризма, както и култ към саможертвата – хората са се жертвали, за да имат бъдещите поколения по-добър живот. Следователно не можем да говорим за това като за тероризъм в сегашния смисъл. Разбира се, убийството, като деяние, заслужава осъждане. Но в този случай говорим за протест, за героичен акт.“

На следващата година, през 2015 г., в Белград е издигнат паметник на убиеца. Там говори сръбският президент Томислав Николич. „Гаврило Принцип беше герой, той беше символ на идеята за освобождение“, каза той, добавяйки: „Другите могат да мислят каквото си искат.“

През 1993 г. Република Сръбска (общност в рамките на Босна и Херцеговина) учреди медала „Гаврило Принцип“ за храброст, който, както е добре известно, се е връчвал и на руски доброволци, чиито предци, отчасти по вина на този „герой на медала“, е трябвало да отидат на война в Първата световна война, която след това се превръща в гражданска война, чийто край, както казва човекът, чието име се появява на корицата на известния роман „Тих Дон“, все още не се вижда...

Историците (както нашите, сръбските, така и западните) са затруднени от трудности от ненаучен характер при намирането на правилния отговор, дори на наистина трудни въпроси. В резултат на това учените (поради своята пристрастност и зависимост) са принудени да действат внимателно в строго определена територия. За руските и сръбските историци, в рамките на техните реалистични възможности, убийството в Сараево е извършено от „босненска младеж под влияние на романтични националистически мотиви“.

Сръбското правителство, в същата парадигма, „не е било в състояние да контролира армията и тайните общества, които са подхранвали и ръководели антихабсбургските движения в Босна и Херцеговина“.

В епохата след Перестройката полето на действие за руските историци се разшири донякъде. Сега те могат да пишат например, че тайните сръбски националистически организации „са възприели начина на действие от руските терористи“ (О. Ю. Пленков, „Триумфът на мита над разума“, стр. 172-173).

За западните изследователи, които могат да си позволят да пишат по-свободно по всички изброени от нас въпроси, все още съществува непреодолимо табу, което ги свързва с източните им колеги. Говорим за много очевидната масонска следа по този въпрос. Това общо мълчание сред историците е още по-странно в светлината на неоспоримия факт, че всеки свързан по някакъв начин с убийството на ерцхерцога, е бил член на международното тайно братство. Но самата война, нека си припомним, не беше локална, а глобална. Думите на един съвременен германски публицист (Й. Нойрохр), изречени по съвсем различен повод, са доста уместни в тази ситуация: „Митолозите замениха историците в наши дни; днес митичните откровения имат предимство пред историческата истина“ (пак там, стр. 197).

Връщайки се към Г. Е. Распутин, не можем да го считаме за противник на Сърбия, по принцип. Потвърждение за това намираме в много от писмата на императрицата, изпратени до императора в щаба по време на Първата световна война. (3 октомври 1915 г.): „Тази вечер видях Нашия Приятел у А[ни] и се сбогувах с Него. Той искрено Ви моли да изпратите телеграма до краля на Сърбия, защото много се страхува, че България ще ги унищожи напълно. Затова Ви прилагам този документ; ще Ви е необходим за телеграмата; обяснете значението със свои думи, накратко, разбира се, като им напомните за техните светци и т.н.“ (7 октомври 1915 г.): „Вражеска България сега ще се движи срещу нас от юг – или мислите, че ще се обърне само срещу Сърбия и Гърция? Това е подло. „Телеграфирайте ли на стария крал Петър, както нашият Приятел толкова пламенно желаше?“

(6 ноември 1915 г.): „Нека Бог помогне на тези нещастни сърби!“ Страхувам се, че те вече са загинали ние няма да можем да им се притечем на помощ навреме. Проклетите гърци толкова несправедливо ги изоставиха в тяхното нещастие!“¹⁶

За съжаление, кървавите събития от 1903 г. не направиха нищо, за да разумеят самите черногорци и техните съпрузи.

Специалната роля на сестрите в избухването на Първата световна война не убягне от вниманието на враговете на Антантата.

Стана и Милица.

Ето откъс от статията „Стана и Милица“, публикувана на 5 декември 1915 г. в един от вестниците на Централните сили (Pester Lloyd): „Две черногорски принцеси се омъжиха за руски велики князе през 1889 г.

Оттогава нататък в руската политика започнаха да се появяват нови сили. Тези сили се стремяха да мобилизират Русия за по-активна роля на Балканите. Под влиянието на Стана и Милица възникна партията на великия княз Николай Николаевич. Тази партия непрекъснато настояваше за обявяване на война на Австро-Унгария и Германия.

В продължение на 25 години партията на великия княз работи енергично и неуморно, криейки се зад кулисите на политическия живот, за да подготви обобщевропейската война. Цяла Европа усети резултатите от дейността на тази партия, въпреки, че не знаеше за нейното съществуване. Великият княз Николай Николаевич, съпругът на черногорската принцеса Стана, успя да постигне волята си и да стане водач на руската армия.

Черногорската принцеса Зорка е омъжена за крал Петър Сръбски, който осигури непосредствения повод за война. Така кралят на Сърбия е зет на Николай Николаевич.

Третата дъщеря на черногорския крал, принцеса Елена, се омъжва за краля на Италия. Така Виктор Емануил също става зет на великия княз Николай Николаевич.

¹⁶ Сърбите сами си заслужиха нещастие, изобщо не трябва да се съжаляват. Те са най-агресивният и шовинистичен народ на Балканите, такива са и днес! Най-добре е тази отвратителна държава и народ, да бъдат заличени от картата на Европа! (б. пр.)

Черногорските принцеси участват в разпалването на европейската война. Принцеса Анастасия, след развода си с херцога на Лойхтенберг, се омъжи за Николай Николаевич. [...] „

Кралят на Черна гора Никола, има 12 деца, 9 от които са дъщери, предимно омъжени за европейските престолонаследници. Най-голямата, Зорка-Любица, е омъжена за сръбския крал Петър Караджорджевич. Дъщеря ѝ, Елена, е омъжена за великия княз Иван Константинович, а синът ѝ, крал Александър I на Югославия, се ожени за принцеса Мария от Румъния, правнучка на император Александър II.

След това Милица става съпруга на великия княз Петър Николаевич. Сестра ѝ, Стана, се омъжва за брата му, великия херцог Николай Николаевич.

Другата дъщеря на крал Николай, Елена, се омъжва за бъдещия италиански крал Виктор Емануил III (1869–1947) и доминирала над съпруга си във всичко. Една от дъщерите им, Йоана (Джована), е омъжена за българския цар Борис III. Шестата дъщеря Анна, става съпруга на принц Франц Йосиф Батенбергски, четвъртият син на принц Александър Хесенски, племенник на императрица Мария Александровна и братовчед на император Александър III, който е роднина на английската кралица Виктория.

Осмата дъщеря, принцеса Ксения, наричана „Регентката“ заради мъжествения си характер; в един момент предявява претенции за албанския трон.

Вестникът заключава [...], че още през 1889–1890 г. черногорското княжеско семейство, вероятно с помощта на Петър Караджорджевич, станал близък роднина, е замислило своеобразен заговор.

Възползвайки се от неоспоримата красота на черногорските принцеси, фамлиите Негош и Караджорджевичи „направиха кариера, създавайки своя собствена могъща партия в Петербургския двор и неразривно обединиха интересите на Белград, Петроград и Цетине...

Сръбско-черногорските принцеси, които херцогът на Лойхтенберг шеговито наричаше „черногорските паяци“, успяват в продължение на много години, с цената на упоритост и постоянство, да оплетат много хора, като в мрежа... Тези паяци довели нещата до най-страшната война през 1914 г., надявайки се да постигнат най-висока слава и власт, с тяхна помощ“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската квартира. 1914–1915.“ стр. 391–392).

Авторът на съвременна биографична статия за семейството на черногорския крал Никола, изследовател благосклонен към фамилията, стига до практически същите заключения, след проучване на кореспонденцията и други архивни материали: „Милица е следила отблизо развитието на политическата ситуация на Балканите и в Европа. Когато Босненската криза започва през 1908 г., тя пресмята баланса на силите в Европа в случай на избухване на война. Вярва, че в тази ситуация Русия може да разчита само на Англия и Австрия, но Германия е съмнителна, тъй като нейният император се опитва да обърне всичко срещу Русия.¹⁷ [...]

¹⁷ Или Милица не е била изобищо наясно със ситуацията, или изводите на автора са тенденциозни. Русия не може да разчита на никой тогава, а Австро-Унгария се явява нейният основен враг, и тъй като все още не може да разчита на западните си съюзници с които току-що си започва да укрепва съюза си, предпочита да мирува и приема анексията. (б. пр.)

Въз основа на писма от Балканските войни и началото на Първата световна война, може да се съгласи с черногорския историк Р. Распопович, че Милица е служила като неофициален дипломатически представител на Черна гора в Русия. Тя се опитва да следва политическата линия на баща си.

Тази „черногорка № 1“ пише трогателни и мили писма до своя приятел, император Николай II, щедро го запознава с политически идеи за бъдещето на Черна гора. Тя постоянно се позовава на „важни въпроси в според виждането на баща си“, „инструкциите на баща си“, или „желанията на баща си“, като демонстрира, че не е имала никаква роля по въпроса, и е посредник и представител на интересите на крал Никола. Също тя отбелязва, че нейните мнения напълно съвпадат с тези на баща ѝ и следователно това са важни за нея въпроси. [...]

...След като става руска велика княгиня, Милица си остава черногорка по душа, стремейки се да пропагандира интересите на родината си. Именно към това се стреми баща ѝ. [...]

...Още преди края на Първата световна война, в Русия се изготвят планове за предварителното териториално разграничаване на Балканските държави.

Великата княгиня Милица Николаевна лично участва в този процес, защитавайки интересите на Черна гора и нейния крал. [...] Така буквално е създаден проекта за Велика Черна гора – заветната мечта на черногорския крал“ (Н.Г. Струнина, „Никола Петрович-Негош и дъщерите му – руските велики княгини Романови“. стр. 194-195).

Що се отнася до Григорий Ефимович, неговата позиция влиза в непримирим конфликт с плановете на великия княз Николай Николаевич и черногорските още през 1912 г., по време на Първата балканска война.

Според един руски емигрант: „През 1912 г., когато Балканските славяни, пренебрегвайки мнението на Русия, водят две войни, една след друга, в двора се развива най-оживена дамска дипломация. Великите княгини черногорки Анастасия и Милица Николаевни, започват оживена кампания за участието на Русия във Втората Балканска война между сърбите и българите.

Съпругът на Анастасия Николаевна, великият княз Николай Николаевич, ръководи група провоенни поддръжници и, очевидно повлиян от съпругата си, енергично настоява за намеса в тази шовинистична война. Разбира се, не знам на какви влияния е бил подложен царят по това време, както за, така и против тази намеса. Слава Богу, Русия не се намеси в тази война, и ако се бяхме намесили, щеше да бъде много опасна по своите последици.

Но нашите велики князе, мислейки като балканските си съпруги, ще въвлекат Русия в това ужасно нещастие [...] две години по-рано.

В двора по това време се носят слухове, че само Распутин е успял да убеди царя да стои настрана от безсрамната и братоубийствена свада на Балканите.¹⁸ Излязоха наяве предполагаемите думи на царя към „стареца“: „Докато съм жив, няма да позволя никаква война“.

¹⁸ Кое е безсрамното, че България си потърси правата, въпреки че беше неразумно да го прави по този начин! Но Сърбия не е съюзник а смъртен враг на България, това ограниченият руски ум не може да го разбере и до ден-днешен! (б. пр.)

Русия не се хвърли на кладата по заповед на царя, а може би и под влиянието на сибирския селянин Распутин, против волята на великия княз на Русия, дясната ръка на царя. [...] Оттогава нататък старецът се сдобил с опасен и влиятелен враг в лицето на Николай Николаевич. Въпреки това, както в Санкт Петербург, така и в цяла Русия, той си спечели голямо признание и много приятели“ (В. Криворотов, „Придворният бижутер. (Страшното иго). Мадрид. 1975. С. 23).

Първата информация за това идва от граф С. Ю. Вите, за което писах подробно в една моя книга (С. В. Фомин, „Толкова е болезнено, но ще преживея...“. Москва, 2011. С. 318-322). Без да се повтарям, ще отбележа, че първият запис на подобни истории се съдържа в наскоро публикувания дневник на камерхера граф И. И. Толстой, вицепрезидент на Императорската академия на изкуствата и бивш министър на народното просвещение (13 декември 1912 г.): „Около 15,30 ч. С. Ю. Вите дойде да ме види и разговаряхме около 20 минути. Той ми каза нещо интересно, като предсказва, че мирът, който ще бъде сключен на Балканите, няма да бъде траен и няма да реши Източния въпрос, благодарение на некомпетентното управление на нашата политика от Сазонов, а царят подкрепя любовта му към мира, насърчаван от Григорий Распутин („той нарича Лев Толстой луд престъпник, защото проповядва мир, но вярваше на Распутин!“). Най-скандалното, според Вите, е, че Сазонов подчертава пред австрийците, че ние никога няма да воюваме!“ („С. Ю. Вите върху страниците на дневника на И. И. Толстой (1906-1915)“. Съставители Л. И. Толстая, Б. В. Ананич (Санкт Петербург) // „Отечественная история“. Москва, 1992. № 3. С. 127).

Някои съвременници, чули за тези думи на Сергей Юлиевич, сериозно се съмняват в тази информация. „Това мнение на граф С. Ю. Вите за Р[аспутин] наистина ме изуми“, пише великият княз Андрей Владимирович в дневника си. „Винаги съм смятал и все още смятам С. Ю. за изключителна личност, каквато Русия не е виждала отдавна. Мисля, че мнозина споделят същото мнение. Но как С. Ю. е могъл да стигне до такова странно заключение за Р[аспутин], остава загадка за мен“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“. стр. 184).

„...Спомням си, че руският посланик в Париж А. П. Изволски пише в мемоарите си „колко бях изненадан по онова време да чуя от него такова странно твърдение“ (А. П. Изволски, „Мемоари“. Минск. 2003. стр. 103).

По-късно обаче руският дипломат намира потвърждение за това в книгата „Русия в упадък“ („Затъмнението на Русия“ (Лондон, 1918) от филолога и ориенталист Емил Джоузеф Дилтън (1854-1933), кореспондент на „The Daily Telegraph“.

Според него английският журналист твърди, че императорът „е отказал да започне война поради събитията на Балканите през 1912 г., следвайки съвета на Распутин“ (пак там, стр. 210).

Що се отнася до великия княз Андрей Владимирович, отговорът на съмненията му се съдържа в неговия собствен дневник. Имаме предвид думите на самия граф С. Ю. Вите, както ги е записал за Григорий Ефимович: „Вие не знаете какъв велик ум притежава този забележителен човек. Той познава Русия по-добре от всеки друг, нейния дух, настроение и исторически стремежи. Той знае

всичко по някакъв инстинкт...” („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“ . стр. 184).

Така благодарение на интервютата на граф С. Ю. Вите, широката западна общественост за първи път е информирана за благотворната роля на селянина-миротворец във външната политика на Руската империя.

Трябва да се подчертае, че информацията за ролята, която Г. Е. Распутин е играл по време на Балканските войни, не се е ограничавала само до показанията на Сергей Юлиевич Вите.

А. Ф. Филипов, banker и сътрудник на московското списание „Димът на отечеството“, който някога е отговарял за издаването на книги за Г. Е. Распутин, е призван в Извънредната анкетна комисия през 1917 г., да свидетелства: „През 1912-13 г., в самия разгар на Балканския въпрос, когато бяхме в навечерието на война с Австрия, Распутин, отговаряйки на моите крайни виждания, че Русия активно трябва да влезе във войната срещу германците в защита на славянството, отбелязва: „Германците са сила, с която трябва да се съобразяваме, но нашите „братушки“ са просто свине, за които не си струва да загубим нито един руснак.“ [...] Распутин смята, че не сме готови да се бием с германците [...], докато не се възстановим. от поражението в японската война“ (Е. С. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“ . стр. 216).

Това мнение на Григорий Ефимович има много съществени паралели. Нека си припомним думите на императрицата от писмото ѝ до императора (1 ноември 1915 г.): „Нашият приятел винаги е бил против войната и е казвал, че Балканите не струват, целият свят да воюва помежду си заради тях и Сърбия ще се окаже толкова неблагоприятна, колкото и България.“

И нека ги сравним с една от най-известните фрази на германския „железен канцлер“ Бисмарк: „Целият Източен въпрос не струва и костите на един померански гренадир.“¹⁹ По-подробна (макар и все още изключително оскъдна) информация по тази тема се съдържа в показанията на хора, близки до Григорий Ефимович.

През 1917 г. А. А. Вирубова свидетелства на разследването: „Распутин е бил решителен противник на всякакъв вид война... По време на Балканската война той е бил против руската намеса“ (пак там). В емигрантските си мемоари, Анна Александровна пише по-подробно за събитията от онова време: „Беше през 1912 г., когато великият княз Николай Николаевич и съпругата му се опитаха да убедят царя да участва в Балканската война. Распутин на практика умо-

¹⁹ Това го казва по съвсем друг повод и в друг контекст, подчертавайки на руския посланик Убри в Берлин, че Германия не се интересува от Източния въпрос. Но когато Русия е на крачка от поражение при Плевен, същият този Бисмарк, след неуспешния втори щурм на Плевен, предлага на Русия, евентуално 50 или 100 000 германска армия в помощ, срещу руските гаранции за Елзас и Лотарингия, т.е. тесен военен съюз с Русия. Това е болният му въпрос и заради него е готов да жертва не един а хиляди гренадири! Русия в лицето на Горчаков и Александър II отказва, заради профренската си „несподелена любов“ което е изключително глупава политика, и ще доведе до още по-голямата глупост извършена от Александър III и довършена от Николай II – „сърдечното съглашение“. Тогава Горчаков отговаря, че предпочита Русия да направи отстъпки по Източния въпрос (естествено за сметка на българите) отколкото да даде „Франция вързана на Бисмарк“. Авторът който работи само с мемоари, изобищо не познава същността на въпроса. Отделно авторът е крайнодесен руски националист, православен фанатик, монархист, апологет на Распутин и силно антиеврейски настроен, което се отразява и в трудовете му! (б. пр.)

ляваше царя на колене да не го прави, казвайки, че враговете на Русия само чакат Русия да се включи в тази война и тя ще бъде неизбежно сполетяна от нещастие“ („Нашият скъп отец“ . стр. 201).

Детските спомени на Матрьона за баща ѝ, ярко улавят този епизод: „Още по време на първия конфликт с Австро-Унгария, който избухна през 1912 г., когато великият княз Николай Николаевич и съпругата му се опитаха с всички средства да принудят царя да предприеме решителни действия, баща ми падна на колене пред Негово Величество и го умоляваше да не нарушава мира в Европа. „Помисли“, каза му той, „какво ще те сполети. Какво ще сполети твоя народ. Войната и до днес е най-голямото зло и най-голямото престъпление на човечеството срещу Бога. Потоци от кръв, хиляди невинни жертви, разрушени семейства, океан от сълзи и страдание, това са последиците от войната. Трябва да направите всякакви жертви, за да избегнете войната.“

„Тази намеса на баща ми направи дълбоко впечатление на императора“ (пак там, стр. 103-104).

Това предизвиква неописуем гняв в лагера на военнлюбците. К. Я. Чихачов, председател на Орловския окръжен съд, предава думите на Григорий Ефимович: „Преди това той [Николай Николаевич] ме обичаше много [...] Поддържахме приятелството си, чак до Балканската война. Той искаше руснаците да влязат във войната. Но аз не исках и говорих против това. Оттогава ми е ядосан...“ (Е. С. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“ . стр. 217).

След Февруарската революция от 1917 г. журналистът Пьотър Рис описва срещата си с Г. Е. Распутин във влак през юни 1914 г. Сред очевидните неистини (защо да се крие, това е революция!) и забавните абсурди (как може един провинциален журналист, едва напуснал родното си място, да познава тънкостите на живота в двора) има неща, които не може да са измислени.

Ето например как Григорий Ефимович, със свои думи, е описал връзката си с великия княз: „Той не ме обича. Гледа ме като звяр... Но на мен не ми пука. Не му тая злоба... Седи си там, вижда ме и се готви да си тръгне. И аз му казвам: „Остани“, казвам, „за какво бързаш, рано е...“ А той, изглежда, съблазнява царя... Той все клевети Германия. „Ами, казвам: ще трябва построим кораби, после ще се бием, но сега няма нужда... Николай Николаевич се ядоса, удари с юмрук по масата... и започна да вика, а аз му казах: Защо викаш?.. Той докладва на царя: Трябва да го изгоните, казва. Не трябва да говорите с него за държавни въпроси... И аз обяснявам на царя, че знам истината и ще му кажа всичко предварително. И не е редно Николай Николаевич да е в стаята с мен, да си ходи... Бог да го прости... и не е редно да се прави бъркотия у дома. Николай Николаевич скочи, тропна с крак и си тръгна. И тръшна енергично вратата“ (П. Я. Рис, „Распутин и царският дом“ // „Екзекуцията на Гришка Распутин“. Съч. Е. Сно. Стр., 1917. стр. 9-12).

Разбира се, не бива да се търси буквално предаване на факти в горния цитат. Такава среща на тримата най-вероятно никога не се е състояла. Распутин също не би могъл да говори така. Но настроението и мотивите, изглежда, са предадени точно...

Военното поражение на Черна гора по време на Първата световна война става претекст за нови дискусии относно ролята на черногорците в разпалване-

то на войната и политическите интриги на баща им. „Когато новината за окупацията на Черна гора от австроунгарската армия достига до него“, спомня си Матрьона за баща, „той горчиво отбелязва, че дъщерите на краля искаха война“ („Нашият скъпи баща“. Стр. 118).

Подобни настроения са очевидни и в писмата на императрицата. (5 януари 1916 г.): „Прочетох, че Цетине е евакуирано и че войските им са обкръжени.“ „Е, сега кралят, със синовете и дъщерите, които са тук и които толкова лудо желаеха тази война, плащат за греховете си пред Бога и Вас, защото се разбунтуваха срещу Нашия Приятел, знаейки кой е Той! Господ отмъщава. Но аз съжалявам хората; всички те са такива герои, докато италианците са егоистични животни, те ги изоставиха в бедата, страхливците!“

(7 януари 1916 г.): „Какво ще кажете за Черна гора? Не вярвам на този стар крал и се страхувам, че крои зло, защото не вдъхва доверие и, най-важното, е неблагодарен. Какво направиха тези бедни сръбски войски, когато отидоха там? Италия ме отвращава от страхливостта си: тя лесно можеше да спаси Черна гора.“

(13 януари 1916 г.): „Заради пари и лична изгода той [крал Никола] е способен на всичко, въпреки че си мислех, че обича родината си...“

Григорий Ефимович, точно както императрицата, разбира разликата между трагедията на обикновените хора и възмездие, което техните владетели плащат за престъпните си планове. Ето едно такова свидетелство, запечатано в писмо от императрицата (6 януари 1916 г.): „Нашият приятел скърби за черногорците и за факта, че врагът взема всичко.“

„Самият Распутин“, пише А. Симанович, „трябваше да страда много в резултат на враждебността на Николай Николаевич. [...] Николай Николаевич, превърнал се в негов най-заклети враг, поведе отчаяна борба срещу него. [...] [Въпреки това] дори неограничените правомощия на главнокомандващия на руските армии не помогнаха на Николай Николаевич да сломи властта на Распутин. [...] Обществеността, войските и накрая широките народни маси скоро се включиха в борбата срещу великия княз“ (А. Симанович, „Распутин и евреите: Спомени на личния секретар на Григорий Распутин“. Москва, 1991. стр. 62, 147).

В същото време борбата срещу Г. Е. Распутин (дори и такава цел да е била поставена по някаква причина) не можеше да се ограничи само до него. Тя неизбежно се обърна и срещу Тези, Чийто приятел беше той. „Всички истории и намеци, появили се в печата за някаква „мръсна“ връзка между Распутин и императрицата и нейните дъщери, са пълна гнусна лъжа“. До такъв извод стига полковник Р. Р. фон Раупах, работил в ЧСК²⁰ на Временното правителство през 1917 г. [...]

...Обстоятелствата от живота на царското семейство, установени от разследването, не оставят никакво съмнение относно абсурдността и злонамереността на тези слухове. Тази умишлена лъжливост и упоритостта на разпрост-

²⁰ Извънредната (Черезвичайна) разследваща комисия за разследване на незаконните действия на бившите министри, главните администратори и други висши служители на гражданското, военното и военноморското ведомство, е извънреден разследващ орган, създаден на 4 (17) март 1917 г. от Временното правителство на Русия след Февруарската революция.

ранението на клеветата доведоха Руднев до убеждението, че има някакъв конкретен източник, от който те произлизат. Сложното разследване на случая с Распутин, за съжаление, не е завършено, поради оставката на Руднев, причинена от несъгласието му с Н. К. Муравъов, и принудителното прекратяване на цялата Следствена комисия от Октомврийската революция“ (Р. Р. фон Раупах, „Facies Hippocratica (Лицето на умирация)“. Санкт Петербург, 2007, стр. 167).

Съществуването на опозиционен център става особено очевидно по време на Първата световна война. Всъщност самата А. А. Вирубова свидетелства: „Най-силният гняв срещу Распутин се зароди през последните две-три години от живота му“ („Нашият скъпи отец“, стр. 197).

Едно такова огнище, където се измислят клеветническите слухове и след това се разпространяват из цялата страна, е Главният щаб. Слуховете, идващи оттам, са още по-лесно вярвани, защото е военно време: генералите и офицерите са на висока почит, а популярността на многократно възхвалявания Върховен главнокомандващ, велик княз Николай Николаевич, е буквално заслепяваща. „И на тази стръв, според А. А. Вирубова, са хващаха всички: умните и глупавите, бедните и богатите“ (пак там, стр. 193).

Дори са оцелели някои доказателства. „По време на моя сенаторски мандат“, спомня си С. П. Белецки, „в края на 1914 г., чрез [своя] управител на дворцовия икономически отдел полковник Балински, великият княз Николай Николаевич (който заедно със съпругата си, престанаха да приемат Распутин, от момента в който той влезе в Двореца), се обърна към мен с молба, дали мога да предоставя информация за порочните наклонности на Распутин, защото великият княз е решил непременно да разговаря с царя за отстраняването на Распутин от Петроград. Предоставих тази информация, като имах от доклад, мое лично притежание. По-късно научих, че великият княз е осъществил желанието си...“ („Падането на царския режим“. Том IV. Москва-Ленинград 1925. Страница 150. Вижте също: „Падането на царския режим“. Том III. Москва-Ленинград 1925. Страница 392).

Нека уточним: Николай Николаевич и съпругата му спират да приемат Г. Е. Распутин не „от момента, в който той е влязъл в Двореца“ (т.е. станал е приближен на императорското семейство), а от времето, когато осъзнават, че Распутин няма да стане техен послушен инструмент.

И по-нататък: Великият княз и съпругата му не могли да приемат Григорий Ефимович като семейство в своя дом, тъй като се женят едва през 1907 г., измамно използвайки същия Г. Е. Распутин.

Въпросът на Николай Николаевич до С. П. Белецки означава само едно: Великият княз е наясно, че лесно може да наруши служебните си задължения. Що се отнася до „информацията“, отново е ясно: където има търсене, има и предлагане. Августешият „молител“ иска а не обективна информация, а клеветническа.

И последна бележка: полицейският „доклад“, в нарушение на всички разпоредби, е бил в ръцете на бившия директор на полицейското управление, който вече е уволнен от ведомството.

Щабът е бил център на интриги, което е доказано изобилно, включително и от самите служители там. Задавайки се от привидно неутолимата омраза,

„Данилов Черния“ (генерал-квартирмейстер Ю. Н. Данилов) твърди: „Императрица, Вирубова и Распутин, без предварително споразумение, образуват тесен, неразделен триумвират, в който Распутин играе водещата роля на зъл гений. Вирубова играе ролята на грамофонна плоча, докато императрицата действа като резонатор, упражнявайки неустойчиво влияние върху слабохарактерния император. [...] Распутин се грижи само за запазването и укрепването на собствената си позиция. Вирубова, вярва в божественото призвание на разкрития „старец“, се стреми да запази живота и влиянието му за щастието и благополучието на царското семейство, което обожават. Императрицата, която отъждествявала просперитета на Русия с идеята за автократията, е най-загрижена за укрепването властта на съпруга си, която по-късно ще премине към сина ѝ“ (Ю. Н. Данилов, „По пътя към разрухата“. стр. 171-172).

Подобни неща впечатляват онези, които поради положението си не могат да преценят дали е така, от личен опит, а неинтелигентните, лесно приемат лъжата за реалност.

Истината във всички тези слухове, гъсто смесени с лъжи и клевети, примамваа лековерните, онези които не са твърди в своите убеждения и принципи.²¹ Като в добре познатата поговорка: „Ще ви кажа истината, но тя е по-лоша от всяка лъжа“.

Подготвена от години клевети в Щаба (от времето на великият княз като главнокомандващ) срещу всички, които по някакъв начин са близки до императрицата, дежурният генерал на Върховния главнокомандващ П. К. Кондзеровски, по-късно (когато самият император станва Върховен главнокомандващ) говори така за А.А. Вирубова, която е дошла в Щаба с царското семейство: „Тя също ми направи най-мрачно впечатление: искаше да разиграе представление, в което има някаква роля“ (П. К. Кондзеровски, „В Щаба на Върховния главнокомандващ“. стр. 101).

Но нека се запитаем: не се ли опитваха тези генералщабни възпитаници, събрани в Щаба, също да „играят ролята“ на военни лидери, „преструвайки се“ на командири и се оказаха неспособни не само да победят, но дори са неспособни, използвайки знанията, които са придобили, да се изправят твърдо срещу врага, за което се бяха подготвяли през целия си живот?

Протоиерей Георгий Шавелски, който е много близък до великия княз, също не е изключение. Във връзка с А. А. Вирубова той задава въпроса: „Какво я караше да почита „стареца“: беше ли това разврат, както твърдяха някои, глупост или лудост, както вярваха други, или нещо друго, няма да се наема да съдя. [...] Но, несъмнено, до края на дните на „стареца“ тя беше негова най-пламенна почитателка. Най-вероятно почитта на царя и царицата към „стареца“ е упражнила най-голям натиск върху оскъдната ѝ психика. [Това означава, че почитта, отричана от мнозина, е съществувала!] – С.Ф.] Как от своя страна да се обясни влиянието на Вирубова върху императрицата, която вижда много неща през нейните очи [...] – това ми се струва още по-голяма загадка. На императрицата обаче, въпреки всички особености на духовната и същност, не може да се отрече интелигентността. И всички, които познаваха Вирубова, не без ос-

²¹ Принципно човешкото любопитство винаги се блазни от разни „жълти“ и пикантни истории. (б. пр.)

нование, я наричат глупачка. И все пак, тя беше всичко за императрицата. [...] Остава да се добави едно нещо: Царят и Царицата не могат да изберат победарен и неуспешен „сърегент“ от Вирубова“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 193-194).

Дали отец Георгий умишлено клевети или, този отстъпник, обременен от все още необлагородената си кръв, наистина не е могъл да разбере нито е способен да разбере християнството или неговите ценности, няма да спекулираме. Много по-важно е за нас да разберем кой, кой е, и да установим социалния кръг на всеки такъв събеседник.

Сега контактите на Николай Николаевич с председателя на Думата М. В. Родзянко и личния враг на царя А. И. Гучков не са тайна. Основната тема на разговорите на великия княз с М. В. Родзянко, когато посетява щаба, са Распутин и императрицата. „...Предадох му“, пише председателят на Думата, „слуховете от Петроград. [...] Великият княз сподели за пагубното влияние на императрица Александра Фьодоровна. Той открито заяви, че тя е голяма пречка за всичко. В Щаба царят се съгласява с всичко, но след като отиде при нея, си променя решението“ (М. В. Родзянко, „Разпадането на империята, Държавната дума и Февруарската революция от 1917 г.“, стр. 112).

„...В двора [...] не го харесвах и не му вярвах“, пише генерал Ю. Н. Данилов, имайки предвид Николай Николаевич (Ю. Н. Данилов, „По пътя към разрухата“, стр. 39).

Но преценете сами, как може да бъде другояче, ако според адмирал А. Д. Бубнов, който е служил в Щаба, всички не говорят за нищо друго, освен за намерението на Николай Николаевич да „изисква затварянето на императрицата в манастир“ (А. Д. Бубнов, „В Щаба на царя“, стр. 27).

Спомените на много от служещите под ръководството на великия княз свидетелстват за настроението, царуващо в Щаба по отношение на императрицата. Същият А. Д. Бубнов пише „за пагубното влияние върху царя, на нервно и психически болните. Царица, която е във властта на негодника Распутин и неговата подла клика, чрез нея принуждават Царя да взема решения, вредни за Русия“ (пак там, стр. 128). Страниците от мемоарите на адмирала, очевидно не без причина публикувани от известното либерално-емигрантско издателство „имени Чехова“, което публикува и мемоарите на отстъпника Шавелски, буквално лъхат злоба и омраза: „...Чуждестранна принцеса, родена в културна западноевропейска среда и отгледана в английския двор в духа на позитивизъм и реализъм, попадна под необузданото влияние на този некултурен селянин, се озова в мрака на мистицизма и започна да изповядва а изостанали възгледи за управлението“ като автократичната монархия (пак там, стр. 208).

Бидейки „безкрайно подвластна на волята на Распутин“, императрицата, „възползвайки се от безграничната любов на царя към нея, го принуди да изпълнява желанията ѝ“. Именно „заради неволните си грешки“ царицата прие „венеца на мъченичеството“, според мнението на този предател, вярно служил на масонското временно правителство. (б. пр. има предвид адмирала)

„Предвид мракобесието, което беше оплело живота на царското семейство и започваше все повече да нарушава живота на националния организъм“, пов-

таря отец протопрезвитер, „великият княз ни се струваше като единствената здрава клетка, с която този организъм можеше да преодолее всички злокачествени микроби и да започне здравословен живот. Вярвахме в него и се надявахме на него“ (Протопрезвитер Георгий Шавелски, „Спомени на последния протопрезвитер на руската армия и флот“. Том 1, стр. 303).

Тези думи казани от главата на военното и военноморското духовенство звучат особено забавно след това, което вече знаем за „духовността“ на Николай Николаевич, неговата съпруга и снаха! И все пак, основното тук беше нещо друго: според онези, които са наблюдавали отблизо дейността на отец Георгий в Щаба, той е бил „решителен противник на Распутин и неговите подчинени“ (А. Д. Бубнов, „В Щаба на царя“. Стр. 33).

Чичото на царя не само не крие омразата си към Григорий Ефимович, но, виждайки, че това работи за повишаване популярността му, дори я демонстрирал. Отговорът му на опита на Г. Е. Распутин да посети действащата армия и да благослови войските е широко известен: „Елате и ще ви обеса“.

Все още неизменно цитиран в повечето инкриминиращи книги, този отговор на великия княз никога не повдига основателни въпроси сред онези, които го цитират: къде, кога и при какви обстоятелства е бил изречен или написан (някои твърдят например, че е било телеграма), или дали Распутин изобщо е възнамерявал някога е посещава фронта (известно, че по-късно, когато царят става главнокомандващ, Григорий Ефимович никога не е ходил в Могилъов).

Въпреки липсата на разбираеми отговори на всички тези основателни въпроси, последователите на великия княз и едновременно с това враговете на Историческа Русия, единодушно, но напълно безмислено и без доказателства, продължават да пускат тази отдавна записата фалшива плоча.

Така британският посланик Дж. Бюканън, обръщайки всичко с главата надолу, твърди: „Распутин наистина е имал особена причина да мрази великия княз, защото в началото на войната той телеграфира с молба да дойде на фронта, за да благослови войските, великият княз му отговорил: „Елате и ще ви обеса.“ (Дж. Бюканън, „Моята мисия в Русия“, стр. 187).

Само чужденци обаче можеха да пишат толкова категорично. Техните местни колеги не можеха да си позволят такива безсрамни, лесно разкриваеми лъжи. И го правеха предпазливо. „Когато Григорий Распутин пожелал да дойде в щаба“, пише Шавелски в мемоарите си, „великият княз уж телеграфирал: „Елате и ще ви обеса“ и т.н. Такива легенди нарастват и се умножават, независимо от фактите, данните и причините, просто основавайки се на вкоренената представа за „много строгия и войнствен княз“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 128).

Въпреки това, хитрият протоиерей не пропуска да направи намек: „Той, без да му мигне окото, щеше да обеси Распутин и да затворят императрицата в манастир, ако му беше дадено правото да го направи“ (пак там, стр. 129).

Това, между другото, е в отговор на поговорката, че „Бог рога не дава на бодлива крава“.

Според адмирал А. Д. Бубнов, този отговор „бил твърде широко разпространен от народните слухове и посрещнат с такъв всеобщ ентусиазъм, че неми-

нуемо е достигнал до императрицата“. „Въпреки това е малко вероятно великият княз да е отправил или да а осъществи подобна заплаха [...] Но ентусиазмът, с който тази легенда посрещната в цяла Русия, най-ярко изразява дълбочината на духовната трагедия, която страната преживява, докато навлизала в гигантска борба, чийто благоприятен изход можел да бъде постигнат само чрез единодушното отдаване на всички духовни сили на народа изключително на борбата срещу страховит външен враг“ (А. Д. Бубнов, „В царската квартира“, стр. 27-28).

Дъщерята на Г. Е. Распутин не може да не реагира в мемоарите си на широкото разпространение на този абсурд в емигрантските спомени.

„Още по-абсурдни слухове непрекъснато се разпространявали“, пише тя. „И това беше, че баща ми смятал да иде в Щаба, съобщил намерението си на великия княз Николай Николаевич и той отговорил: „Ела, и ще те обеса!“ Човек трябва да знае отношенията, които са се развили между тези двама души, за да разбере абсурдността на тази измислица. Баща ми беше толкова добре запознат с престъпната политика на великия княз спрямо царя и царицата, че не се страхуваше да разкрие тази игра, напълно осъзнавайки омразата на великия княз към него. Можеше ли той, при такива обстоятелства, дори да си помисли да отиде в Щаба? („Нашият скъп отец.“ стр. 108).

Николай Николаевич също не може открито да потвърди подобни глупости, но в разговор с опозиционно настроените си събеседници той едновременно не ги отрича, създавайки един вид двусмислие: разбирайте го както искате.

По време на едно от посещенията си в Щаба, М. В. Родзянко, предавайки този „петроградски слух“, го питал дали е „истина“. „Великият княз се засмял и казал: „Ами, това не е съвсем вярно.“

В мемоарите си известният любител на този вид клюки, както може да се очаква, интерпретира тези уклончиви думи на Николай Николаевич така, сякаш докосваха душата му: „От отговора му стана ясно, че нещо подобно се е случило“ (М. В. Родзянко, „Разпадането на империята и Държавната дума и Февруарската революция от 1917 г.“, стр. 112).

Има и такива, които наивно вярват на всичко това. Тази наивност обаче някак си противоречи с високите позиции, заемани от някои от тези прекалено доверчиви личности. Един от тях например е лидерът на Бялото движение, генерал А. И. Деникин (А. И. Деникин, „Пътят на руския офицер“. Москва, 1990, стр. 288).

В една от книгите си ултралибералният Антон Иванович, за да прослави предателството на генералите и офицерите от руската армия, които първо обвиняват императрицата в държавна измяна, а след това, след преврата, формират гръбнака на Бялата, по същество републиканска, армия²², извършва следната фалшификация: „Казват, че опитите на Распутин да получи достъп до Щаба са подтикнали Николай Николаевич да го заплаши с обесване. Генерал Алексеев също е имал рязко негативно отношение към него. „Изцяло на тези двама души дължим факта, че пагубното влияние на Распутин не е засегнало старата армия“ (А. И. Деникин, „Очерци за руското Смутно време. Крахът на властта и армията. Февруари-септември 1917 г.“ Москва, 1991, стр. 17).

²² Вярно е че монархистите в Бялото движение са незначителен дял. (б. пр.)

Тези три фрази са лъжи. И предполагаемото желание на Григорий Ефимович да отиде в Щаба: защо да го прави, освен това няма нито едно надеждно доказателство. И великият княз не е изпратил никаква телеграма, както вече видяхме. Негативното отношение на Николай Николаевич и генерал М. В. Алексеев към Царския приятел, разбира се, е известно.

Що се отнася до „пагубното влияние“ върху „старата армия“, е имало, но Григорий Ефимович е причината за него.

Според генерал Н. А. Епанчин, по време на Първата световна война, за разлика от Руско-японската война, „корупцията идва отгоре, от най-висшите чиновници, включително великият княз Николай Николаевич, и е насочена срещу Царя...“ (Н. А. Епанчин, „На служба на трима императори: Спомени“. Москва, 1996, стр. 368).

Що се отнася до митичния отговор на Распутин, той по същество е вятър в платната на Великия княз.

Но през март 1917 г., след последния акт на предателство към Царя, това платно на Николай Николаевич, дотогава енергично надутото отвън, неочаквано (за самия него, преди всичко) се е спуква. Но как може да е различно, „Мавърът вече си е свършил работата...“²³.

ЧАСТ 2. ФУНИЯТА НА ВОЙНАТА

НИКОЛАЕВЦИТЕ

Една от най-характерните черти, присъщи на великия княз, е протекционизмът. Според граф С. Ю. Вите, още от назначаването си за председател на Съвета за държавна отбрана на 8 юни 1905 г., Николай Николаевич, започва „да издига на най-високите позиции, негови близки хора, или на баща му, или на дамата, като любовницата на баща му, танцьорката Числова, или неговата, мадам Буренина, и накрая хора близки на съпругата му Анастасия, черногорската княгиня“ („Из архива на С. Ю. Вите. Спомени!. Т. 1. Кн. 2. Санкт Петербург. 2003. С. 688-689).

Същата характеристика, но този път по време на Първата световна война, е дадена на Николай Николаевич от един от близките му сътрудници, отец Георгий Шавелски: „Великият княз е твърд в симпатиите и приятелството си. Ако някой, служейки под неговото командване или с него, спечели доверието му, привлече вниманието му, тогава той завинаги ще остане негов защитник и покровител. [...] Той никога не се отвръща от „своите“ и упорито ги защитава, дори когато се оказват недостойни за защита. [...] Той се привързва изключително бързо към хората, цени високо всякакви прояви на загриженост към него;

²³ Фраза от драмата на Шилер, „Заговорът на Фиеско в Генуа“. В пиесата тези думи са изречени от главния герой, граф Фиеско, обръщайки се към мавъра Хасан, когото използва, за заговора си срещу владетеля на Генуа. Когато мавърът изпълнява всички необходими задачи, Фиеско неблагодарно го изгонва, казвайки му, че повече не му е нужен. Руският превод на тази фраза се превръща в популярен израз, утвърдил се трайно в руската реч и литература. Използва се в смисъл, на проявена неблагодарност, човек, изпълнил определена задача, се отстранява, защото вече не е необходим. (б. пр.)

привързал се към някого, както вече казах, той му остава верен докрай и особено се страхува да смени най-близките си помощници, като си затваря очите за техните много сериозни недостатъци“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1. Стр. 131-132, 136).

Още в ранната емигрантска литература тези протежета на „Страшния чичо“ са наричани „николаевците“ (Н. В. Снесарев, „Кирил Първият император... на Кобург“. Берлин, 1925, стр. 18).

Това име по-късно се цитира в трудовете на историците: „Убеденият „николаевец“ отец Георгий Шавелски“ (О. Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917“. Москва, 2003, стр. 40).

Генерал Ф. Ф. Палицин, с който великият княз е в близки отношения от много години, говори за това доста неодобрително: „Казах му [...], че е раздал всичко на чиновниците и вече не е господар на собствената си работа“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“. Москва, 2008. С. 142).

Министърът на външните работи С. Д. Сазонов дава още по-сурова оценка на това явление, и то публично, на заседание на Министерския съвет на 24 юли 1915 г.: „Ужасно е, че великият княз е в лапите на такива господа. Не е тайна, че е хипнотизиран от Янушкевич и Данилов. Те ревниво пазят главнокомандващия от контакт с външния свят.“ ... „В Щаба има разделителна стена.“ ... „Нищо не достига до великия княз“ („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г. Съч. А.Н. Яхонтов // „Архив на руската революция“. Том XVIII. Берлин. 1926. Стр. 25).

И все пак едва ли е минала година от деня, в който самият този министър, в тясна връзка със същия генерал Н. Н. Янушкевич, положила значителни усилия за разгръщането на войната, за което обаче ще стане дума по-късно.

Не може да не се отбележат още две важни обстоятелства. Първо, както ще видим по-късно, най-близките сътрудници на Николай Николаевич са тези, които в предвоенния период пряко разработват плана за военните операции срещу Централните сили.

И второ, всички тези влиятелни фигури произхождат от редиците на Генералния щаб... „А в Русия“, пише полковник Ф.В. Винберг, „това беше военната партия, която уверено и победоносно мечтаеше за война с Германия. Тя се състоеше от малка група генерали, която по онова време беше влиятелна и авторитетна, за голямо нещастие на Русия. Тези генерали принадлежаха почти изключително към руския Генерален щаб, известен като „Черната армия“, който се беше покрил с такъв незаличим, мръсен, черен позор, изумявайки света с изключителната си посредственост, мизерия и най-ужасяващото от всичко, с разтърсващото душата, предателство, измяна, безчестие и забравя на свещените завети на войната и неговата неразривно обвързваща, но духовно възвисяваща вярогност към дадената клетва“ (Ф. В. Винберг, „Кръстният път“. Част 1. Корени-те на злото. 2-ро издание. Мюнхен. 1922. С. 50).

Впоследствие многократно ще се убеждаваме във валидността на тази на пръв поглед сурова оценка, която, както се оказва, по същество се споделя дори

от съвременните чуждестранни учени. Така, германският историк М. Матитиаху, в монография, специално посветена на ролята на нашия Генерален щаб, подчертава: „Това беше политически конфликт, в който императорският двор, правителството, Думата и политическите партии се бореха помежду си. Армията, висшето командване и офицерите от Генералния щаб бяха дълбоко въвлечени в този огромен политически конфликт“ (О. Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917.“ стр. 64).

Една от най-важните фигури в нашия списък е генерал Николай Николаевич Янушкевич (1868–1918). На пръв поглед, служебното му досие изглежда така: син на капитан, дворянин, той е получил образованието си в Николаевския кадетски корпус (1885), Михайловското артилерийско училище (1888) и Николаевската Генералщабна академия (1896). С чин капитан служи като столоначалник (военен чиновник) в Генералния щаб (1898–1899). Подполковник (1899). Помощник-писар в канцеларията на министерството на войната (1900–1904). Полковник (1903). Писар в канцеларията на министерството на войната (1904–1905). Началник на законодателния отдел към канцеларията на министерството на войната (1905–1911). Генерал-майор (1909). Помощник-началник на канцеларията на министерството на войната (1911–1913).

Едновременно извънреден (1910 г.), а след това и редовен (1911–1914 г.) професор по военна администрация в Николаевската военна академия. Началник на същата академия (1913–1914 г.). Генерал-лейтенант (1913 г.). Началник на Генералния щаб (5 март 1914 г.).

С избухването на войната е назначен за началник-щаб на Върховния главнокомандващ (19 юли 1914 г.). Разбира се, не можеш да угодиш на всички; всеки има свое мнение. Както се казва, вкусът не се отчита. Що се отнася до Н. Н. Янушкевич, изглежда, че това е особен случай. Относно генерала, съвременниците му са почти напълно единодушни. Според много точните (в този конкретен случай) думи на генерал А. А. Брусилов, той е бил „много приятен човек, но доста лекомислен и лош стратег“ (А. А. Брусилов, „Моите спомени“. Москва, 2001 г., стр. 66).

Кариерата му, както видяхме, по същество беше поредица от инциденти. „...През 1900 г.“, спомня си военният министър генерал А. Ф. Редигер, „го наех като помощник-писар в канцеларията на военното министерство и той остана на тази длъжност до заминаването на Данилов за армията през 1904 г., когато поех поста. По време на петте години съвместна служба в канцеларията опознах добре Янушкевич и го обикнах като честен, прям, кротък и мил човек; по отношение на служебните си задължения той беше съвестен и ефективен работник и нищо повече. Вярвах, че може да бъде назначен за помощник-началник на канцеларията, но че това е нежелателно, тъй като е неподходящ за следващата длъжност началник на канцеларията. Впоследствие, след като напуснах министерството, той наистина получи поста помощник-началника на канцеларията, а след това, съвсем неочаквано, и началник на Военната академия. Наскоро беше получил професорска титла там, но нямаше други квалификации за ръководене на Академията; това назначение очевидно беше направено единствено по желание на Сухомлинов да го замени в канцеларията със своя приятел

от Киев, генерал Лукомски. Още по-неочаквано за всички и напълно неподходящо обаче беше назначението му в началото на 1914 г. за началник на Генералния щаб! Тази позиция изискваше забележителни способности и обширна академична и служебна подготовка; Янушкевич не притежаваше нищо от това, така че назначението му беше озадачаващо за всички, които го познаваха. [...] Така, точно преди войната, нашият Генерален щаб получи нов началник, който беше напълно незапознат с материята! Това не вещаеше нищо добро“ (А. Ф. Редигер, „Историята на моя живот“. Том 1, стр. 369-370).

Дори протойерейт на армията и флота Г. Шавелски, описвайки реакцията на това във военните среди, не можа да не признае напълно очевидния факт: „Това назначение предизвика много разговори по онова време, идвайки като голяма изненада за всички във военните кръгове, защото всички знаеха, че генерал Янушкевич, от предишната си служба, където винаги се е занимавал с икономически и административни въпроси, а не със стратегически или тактически, е л напълно неподготвен за поста началник на Генералния щаб. Още по-голяма изненада, макар и напълно естествена предвид службата му, беше назначаването му на поста началник-щаб на Върховния главнокомандващ (Протойерей Георгий Шавелски. Спомени за последния протойерей на руската армия и флот. Том 1. Стр. 114).

Това ново назначение, началник-щаб на Върховния главнокомандващ беше посрещнато с доста негативна реакция във военните среди, според генерал А. С. Лукомски. Генерал Янушкевич беше известен като добър професор, безупречно порядъчен и честен човек. Но той нямаше опит във фронтовата или щабната служба на отговорни длъжности; той беше твърде кротък и послушен по природа и е смятан за слабохарактерен (А.С. Лукомски. Очерци из моя живот. Спомени. Москва, 2012. С. 271-272).

Други хора, които го познават отблизо, пишат същото за него, използвайки почти същите термини. Генерал В. Ф. Джунковски например подчертава, че Н. Н. Янушкевич „има основен недостатък за началник-щаб – липса на силна воля. Лично аз мога да кажа само хубави неща за него; всичките ми срещи с него са ми оставили много приятни спомени; винаги е било удоволствие да общувам с него...“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 283).

Колегата на Н. Н. Янушкевич в Щаба, А. Д. Бубнов, също пише меко казано за негови „покорен характера“, но също и за „липса на свобода на мисълта“ (А. Д. Бубнов, „В Царския щаб“. Стр. 31).

Една много характерна черта от личността на генерала ни е предадена в мемоарите на министъра на финансите П. Л. Барк, който разказа един от ежедневиите епизоди от престоя си в щаба: „Преди закуска поисках разрешение от генерал Янушкевич да си измия ръцете и той любезно ме заведе в съседното отделение, където бяха разположени спалнята и тоалетната му. Бях изумен от големия брой бутилки с тоалетна вода, парфюми и различни еликсири, които бяха на умивалника на генерала, напомнящи за добре обзаведен парижки фризьор. Тези тоалетни принадлежности, макар и дреболия, бяха изключително характерна дреболия и толкова несъответстващи на представата ми за бойната обстановка, която трябва да обгражда военните лидери, решаващи хода на во-

енните операции, че отидох на закуска под най-потискащо впечатление“ (П. Л. Барк, „Спомени“ // „Ренесанс“. № 167. Ню Йорк. 1965. Стр. 89).

„Янушкевич е човек на салона“, казва офицер, служил в щаба, „мек до мозъка на костите си, където има същия възък и слабост на волята, както на повърхността; весел, оживен събеседник по теми от салоните на Санкт Петербург, човек на външните радости и лесния живот, военен и администратор между другото [...]; без да прониква в материя, която е по същество чужда за него, познавайки я дотолкова, доколкото е осветена от подходящия оратор; теоретик до мозъка на костите си, типичен офицер от нашия Генерален щаб, изпълнен с външна недостъпност, загриженост за декора на високата си позиция, по същество мързелив човек и най-важното, от всички посочени качества, човек, който няма забележимо отношение към евентуалните си заместници“ (М. К. Лемке „250 дни в царската щабна квартира. 1914-1915“. стр. 187).

Като правило, сред тези „шаркуни“ (прякор за паркетните генерали във военните среди), професионалната некомпетентност съжителства с надуты амбиции и върви ръка за ръка с най-срамни интриги. Лудориите на генерал Н. Н. Янушкевич в крайна сметка принуждават дори такъв либерален министър като А. В. Кривошеин, остро да протестира.

На среща през юли 1915 г., говорейки пред колеги, той казва особено „непростима глупост“ за началник-щаб на Генералния щаб, която граничи с „изключителна наивност“. „...Чист самодоволен, гений, преследван от съдбата и човешката несправедливост. За да се възвеличи, той е готов да очерни всички и всичко, дори онези, които под неговото блестящо ръководство умират кротко сред безкрайните отстъпления и неразбираемите провали. [...] Господа, само помислете в чии ръце е съдбата на Русия, на монархията, на целия свят“ („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“. стр. 24.)

„По отношение на професионалната му подготовка“, според дежурния генерал П. К. Кондзеровски, „Н. Н. Янушкевич не е стратег, а администратор. [...] В Академията той преподаваше администрация и е напълно неподготвен за поста началник на Генералния щаб, още по-малко началник-щаб на Върховния главнокомандващ. [...] Ето защо, още от самото начало, той самият отреди главната роля в цялата стратегия на генерал-квартирмейстера...“ (П. К. Кондзеровски „В щаба на Върховния главнокомандващ. 1914-1917“. Париж. 1967. Стр. 22-23).

Пълно потвърждение за това намираме в мемоарите на отец Георгий Шавелски: „Имам достатъчно основания да твърдя, че Н. Н. Янушкевич, като честен и интелигентен човек, е осъзнавал своята неподходящост за поста, на който е бил назначен [...] Бидейки напълно неподготвен за стратегическа работа, която представлява основния аспект, от задълженията на началник-щаба на Върховния главнокомандващ, той се оттегли от нея, предавайки я изцяло в ръцете на „господаря“ на това дело, генерал Данилов...“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 114-115).

Великият княз Андрей Владимирович честно се опитва да разбере нездравословната ситуация, която съществува в Щаба. Трябва да отбележа, че диску-

сията се отнася до чисто военни въпроси. И все пак, излизат наяве чудовищни неща. Оказва се, че стратегическите въпроси са в компетенциите на генерал Ю. Н. Данилов от самия момент, в който Н. Н. Янушкевич е назначен за началник на Генералния щаб – от март 1914 г.! Записът в дневника на Андрей Владимирович от 25 октомври 1914 г. дава известна представа за това: „Когато нашият генерал-квартирмейстер Бонч-Бруевич разговаря с началник-щаба Янушкевич в Щаба на Върховния главнокомандващ за съображенията на щаба на [Северо-западния] фронт относно бъдещите планове, Янушкевич отговаря: „Ами, що се отнася до стратегията, ще се обърнете към Юрий Никифорович (Данилов); това е негова работа.“

При това положение на нещата всички стратегически съображения се разработват от самия Данилов и без участието на Янушкевич, който му поверява изцяло тази задача. Когато Янушкевич е назначен за началник на Генералния щаб, той е много по-млад от Данилов и му предоставя пълна автономия в неговата област, не желаейки, като младши, да буди недоверие с действията си или, по-точно, не желаейки да упражнява служебен контрол над Данилов, който той, като началник-щаб е трябвало да упражнява. При мобилизация, в щаба на Върховния главнокомандващ, те отново са в същите отношения, и Янушкевич напълно заема пасивна роля и вместо да служи като връзка между Върховния главнокомандващ и Данилов, той се оттегля и подписва всички телеграми, съставени от Данилов, без да ги проверява. „Във всички лични преговори Янушкевич, избягва да засяга стратегическата страна. Затова във всички телеграми от Щаба на Върховния главнокомандващ, които дават основни директиви за установяване на общия военен план, липсва точно този общ план. Аз лично прочетох много от тези телеграми, но е абсолютно невъзможно да разбере какво искат“ („Военен дневник на великия херцог Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“, стр. 61).

„Самият той винаги казваше, че не познава стратегия и че оперативните въпроси не са негова специалност“, пише в дневника си за генерал Н. Н. Янушкевич, М. К. Лемке, служещ в Щаба. „Когато е награден с Георгиевски кръст, той свиква щаба и го повтаря публично, посочвайки, че дължи всичките си оперативни успехи (?) на Ю. Данилов и офицерите от службата на генерал-квартирмейстера, които са му помагали, и следователно се смята за незаслужено награден. Разбира се, той е трябвало категорично да откаже отговорния си пост, а не формално често да го „отказва“, и за това трябва да бъде съден. Когато Янушкевич напуска щаба, и заминава за Кавказ, той казва на събралите се скорошни подчинени: „Само аз съм виновен за всичко, което се е случило“, и повтаря тези думи два пъти“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щабквартира. 1914-1915 г.“ стр. 192).

Въпреки това, неговият „вроден такт“ и демонстративното му външно отдръпване от стратегическите въпроси на фронта, което впоследствие (при големи неуспехи) поне частично го освобождава от отговорност, не пречва на генерал Н. Н. Янушкевич активно да се противопоставя на ясно изразената воля на царя, който преследва общите политически цели на империята, чрез военни средства. Един такъв ярък пример е описан в дневника на същия велик княз Андрей Владимирович.

В запис от 12 август 1915 г. той цитира важни факти: „Министърът на външните работи С. Д. Сазонов вечеря у мама. След вечеря ето какво ни разказа. „Началник-щаба на Върховния главнокомандващ, генерал Янушкевич, си позволява да прави абсолютно невероятни неща. Напълно невъзможно е да се работи при тези условия. Ще цитирам само няколко инцидента като пример. Когато съюзниците решиха да проведат операция на Галиполския полуостров, те ни помолиха да участваме в тази експедиция. Това не само беше помощ, но имаше значение, ако се превземе Константинопол [...] След комуникация с Върховния щаб, корпусът на генерал Ирманов беше събран в Одеса. [...] Известно време по-късно случайно научих, че този корпус е изпратен в Галиция.“ Когато докладвах това на царя, аз му разказах за случая и той ми каза, че научил за това случайно от великия херцог Георгий Михайлович [...] ...Трябва да се вземе предвид, че този корпус е назначен по заповед на царя и изведнъж е отведен в Галиция без предупреждение на царя. [...]

„...Янушкевич [...] си позволи и напълно неприемлив подход по отношение на активната ни намеса в Персия. Негово Величество счете за необходимо да изпрати още една дивизия в Персия, където делата ни вървят много зле и само наказателна експедиция може да възстанови престижа на Русия и да възстанови реда в страната, където цари хаос. В отговор Янушкевич обяви, че дивизията няма да бъде изпратена. Подобно отношение към Върховната воля е напълно неприемливо, но основното е, че е невъзможно да се води политика при такива условия. Оказва се, че две сили действат едновременно, но действайки по взаимно изключващ се начин. С разрешението на царя писах на Янушкевич, че въпросът за експедицията не е детска игра, а много важен фактор за нашата външна политика“ (Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917). стр. 169-170).

Въпреки всички провали, грешки и липса на професионализъм на Н. Н. Янушкевич, каква е тайната на особената привързаност на великия княз към него? Николай Николаевич със сигурност е имал известно влияние от този генерал (по полски, немски и еврейски въпроси), но не чак толкова, както твърди П. Н. Милюков: „Неконтролираната заповед на началник-щаба, генерал Янушкевич, който държеше великия княз, главнокомандващия, в „джоба си“ (П.Н. Милюков, „Мемоари“. Том 2, стр. 166).

Павел Николаевич се изразява още по-категорично: „Янушкевич е подъл, мръсен човек, който напълно е оплел Николай Николаевич“ („Военен дневник на великия херцог Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“. Стр. 170).

Може би отговорът на нашия въпрос за тайната на Н. Н. Янушкевич за влиянието му върху великия княз трябва да се търси в дните непосредствено предхождащи влизането на Русия в Първата световна война, когато на генерала е предопределено да изиграе неочаквано видна роля, която за съжаление е останала в сянка и досега.

Неговата първостепенна роля в този исторически момент и видното му място сред отговорните за разгръщането на войната от страна на Русия се подчертават от много преки участници в събитията, заемали различни длъжности. Специалната роля на Н. Н. Янушкевич, дори косвено, е подчертана от генерал-майор С. К. Доброролски, началник на отдела за мобилизация на Генералния

щаб: „Сухомлинов беше много сдържан през тези съдбовни дни, сякаш нарочно беше прехвърлил водещата роля във Военното министерство на Янушкевич [...] През тези критични дни той сякаш нарочно беше предал щафетата на началника на Генералния щаб, който след няколко дни трябваше да стане началник на щаба на Върховния главнокомандващ...” (С. К. Доброролски, „Мобилизацията на руската армия през 1914 г.“ // „Военен сборник“. № 1. Белград. 1921. стр. 105-106).

Кой стои зад началника на Генералния щаб? За генерал В. А. Сухомлинов това не е тайна. Според него великият княз Николай Николаевич успява да отблъсне от царя, всички неудобни за него съветници, включително и мен на първо място. В онези предвоенни дни царят е изцяло под влиянието на чичо си. Ако сега се окаже, че освен мен, началникът на Генералния щаб е планирал да започне обща мобилизация, вместо частична, то за мен тази новина е обстоятелство, умело прикрито по онова време. Янушкевич е интелигентен и предпазлив човек и не може сам да се реши на подобно престъпно деяние. Няма съмнение, че е ръководен от човек с изключително влияние върху царя, и Янушкевич не рискува нищо. [...] В онези съдбовни дни Янушкевич е човекът, през чиито ръце открито се предаваха заповедите за армията. Неговата роля обаче е фалшива и незавидна. „Той беше сякаш държан на каишка от Николай Николаевич“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. стр. 293, 300).

От мемоарите на военния министър, написани скоро след революцията, вече в изгнание, може да се разбере, че той е подозирал нещо от самото начало, но е стигнал до по-задълбочено разбиране едва по-късно, но не е пожелал да го разясни: „Ролята, която Янушкевич изигра в нощта на 29 срещу 30 юли, все още не ми беше ясна. Сега съм напълно убеден, че в пълно съгласие с великия княз, ако не и по негова пряка заповед, той не е дал на царя и най-малката надежда за запазване на мира“ (пак там, стр. 301-302).

Сред веригата от „съвпадения“, предшествали избухването на войната, великият княз Александър Михайлович споменава това: „Началникът на нашия Генерален щаб, генерал Янушкевич, „случайно“ побърза да издаде заповедта за мобилизиране на руските въоръжени сили и когато царят заповяда тази заповед да бъде отменена по телефона, нищо не можеше да се направи“ (великият херцог Александър Михайлович, „Спомени“. стр. 52).

Последното „съвпадение“, както е разказано от великия княз, е потвърдено в мемоарите на най-големия син на генерал Н. Н. Янушкевич, Николай: „Това, което пиша, ми е известно от думите на баща ми, когато бях на 17 години, както и от майка ми и близките ни роднини. [...] През пролетта на 1914 г. баща ми получава писмо от Швейцария, адресирано директно до него, написано на френски език и подписано с псевдонима „Цезар ле Венкьор“.

В това писмо мистериозният автор предсказва война между Русия и Германия в близко бъдеще, която ще доведе до революция и падане на съществуващия режим в Русия, като съветва баща ми да не се противопоставя на тези събития. Баща ми незабавно довежда до вниманието на детективската полиция това писмо за правилно разследване, но впоследствие не чу нищо повече за странното предсказание нито от „Цезар“, нито от неговата гвардия. Като началник на Генералния щаб баща ми е отговарял за прилагането на общата мо-

билизация и в това отношение само самият император е притежавал най-голямата и най-решителна власт. Както е добре известно, император Николай и германският император Вилхелм проведоха лични преговори непосредствено преди войната и нашият император беше убеден, че войната може да бъде предотвратена чрез тези преговори. Вилхелм се опита да убеди императора, че докато не започне обща мобилизация в Русия, няма да има война. От друга страна, баща ми знаеше, благодарение на нашето разузнаване, че германският военен план е изненадваща атака без обявяване на война. Императорът не повярва на тази информация и категорично забрани на баща ми да започва мобилизация без личното му разрешение. Баща ми осъзнаваше опасността от възникващата международна политическа ситуация, както и огромната си отговорност за успеха на мобилизацията и следователно за успешното начало на войната. Той прекара тези критични дни почти изключително в кабинета си, заобиколен от телефони, единият от които беше свързан с директна линия с кабинета на императора в Царско село. През тези няколко дни баща ми буквално посивя, въпреки че преди това никога не беше имал нито един сив косъм. Вечерта преди мобилизацията, баща ми беше информиран, че според нашето разузнаване, германският флот е напуснал Кил и се е насочил с пълна пара към руското Балтийско крайбрежие с намерението да дебаркира войски, както е планирано за изненадваща атака. Единственото решение за спасяването на Русия беше незабавна заповед за обща мобилизация, първата стъпка от която предвиждаше минирането на Рижския и Финския залив и крайбрежието. Следващите няколко часа, каза баща ми, бяха най-критичните в живота му. Той знаеше, че е невъзможно да убеди царя в истинността на нашата информация. От друга страна, ако германският флот дебаркира войски преди обявяването на мобилизацията, планът щеше да бъде толкова нарушен, че щеше да се наложи импровизация. Освен това, след като мобилизацията бъде обявена, тя не можеше да бъде спряна и ако нашите разузнавателни доклади бяха неверни, заповедта щеше да послужи като официален претекст за война и следователно баща ми щеше да бъде подстрекателят на войната, ако я беше заповядал. Баща ми пое отговорност и, без да докладва на царя, заповяда обща мобилизация. Ясно си спомням как по-късно баща ми ми разказваше, че от този момент нататък е седял сам на бюрото си с револвер до себе си, с намерението да се самоубие, ако решението му се окаже неправилно. Около 2 часа сутринта му съобщили, че германски военен кораб се е взривил от новопоставените мини и германският флот се е обърнал назад. На сутринта баща ми отишъл при царя и докладвал за събитията от нощта и че мобилизацията е в разгара си. Трябва да се каже, че царят веднага оправдал решението му, целунал го, казал, че е спасил Русия и подписал указа за обща мобилизация. Изглежда, че този инцидент останал лична тайна между царя и баща ми. [...] Във военните си мемоари Вилхелм, въпреки че споменава инцидента с германския флот, приписва на баща ми заслугата за подстрекателството на войната, позовавайки се на личната му заповед за мобилизация. Нито Германия, нито Русия имаха намерение по това време да оповестят публично този инцидент, тъй като германският ход, благодарение на баща ми, се беше провалил, докато от руска страна той трябваше да се пази в тайна, защото баща ми е превишил правомощията си, и щеше да бъде съден. Спомням

си как баща ми обясни всичко това, като накара майка ми, мен и брат ми да обещаем стриктно да пазим тази тайна и да не казваме на никого за нея. Едва по-късно, след революцията, баща ми написа за това в мемоарите си. За съжаление, тези мемоари бяха заровени по време на болшевишката епоха в нашето имение в Черниговска област и сега трябва да се считат за изгубени“ (Н. Н. Янушкевич, „Генерал от пехотата Н.Н. Янушкевич“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 23. Париж. 1964. стр. 12-13).

Допълнителна информация се предоставя от мемоарите на император Вилхелм II, които разказват за срещата му през 1918 г. с княз Дмитрий Давидович Тундутов-Дундуков (1889–1923), който е служил като адютант на началника на Генералния щаб Н. Н. Янушкевич преди войната и е бил на разположение в щаба при избухването на войната. Също е бил ординарец на великия княз Николай Николаевич след преместването му на поста на Главнокомандващ на Кавказкия фронт.

„Той“, пише германският император, визирайки княз Тундутов, „разказва, че преди избухването на войната е бил изпратен от Николай Николаевич в Генералния щаб, за да държи великия княз в течение на събитията там. И тук той е станал свидетел на прословутия телефонен разговор между царя и началника на Генералния щаб генерал Янушкевич. Дълбоко впечатлен от решителната телеграма на германския кайзер, царят решава да спре мобилизацията. Той нарежда на Янушкевич по телефона да не я извършва незабавно или да я спре напълно. Но Янушкевич не изпълни тази ясна заповед, а вместо това се съветва с външния министър Сазонов, с когото беше в постоянен контакт в продължение на много седмици, интригувайки и подстрекавайки война. Сазонов отговори, че заповедта на царя е глупост. Нека генералът извърши мобилизацията, а той, Сазонов, ще убеди царя отново на следващия ден и ще обясни глупавата телеграма на германския кайзер. След това Янушкевич докладва на царя, че мобилизацията вече е в разгара си и не може да бъде отменена. „Това беше лъжа“, заключи княз Тундутов, „тъй като самият аз видях заповедта за мобилизация на бюрото на Янушкевич. Следователно заповедта все още не беше изпратена.“ [...] На моя въпрос към княз Тундутов дали великият княз Николай Николаевич, който беше известен като мразец германците, е подстрекавал война, Тундутов отговори, че великият княз, е агитирал енергично за войната, но това подстрекателство като цяло е ненужно, тъй като в целия офицерски корпус царуваше силно милитаристично настроение срещу Германия. Този дух е пренесен от френската армия върху руските офицери“ („Вилхелм II. Събития и хора 1878-1918. Спомени. Минск. 2003. стр. 173-174).

Доскоро беше невъзможно да се потвърди или опровергае това свидетелство. Наскоро обаче бяха публикувани някои документи за княз Д. Д. Тундутов, атаман на Астраханската казашка войска, които се намират в Лубянка. Връщайки се в СССР през 1922 г., князът е арестуван и екзекутиран няколко месеца по-късно. В предсмъртната си „Изповед“ той потвърждава аудиенцията си с германския император, която се е състояла в палатка в гората близо до императорския влак, до малкото френско село Авен (В. В. Марковчин, „Три атамана“. Москва, 2003. стр. 284-286). Вярно е, че за разлика от кайзера, който смята, че срещата се е състояла през лятото, бележките на княз Тундутов показват, че

тя се е състояла не по-късно от май 1918 г. Според княза, по време на разговора Вилхелм II „няколко пъти е повторил“: „Каква ужасна грешка беше, че ние, съседите, се бихме един срещу друг.“ И по време на закуска, когато се сервира шампанско, император Вилхелм предложи да вдигне тост „за установяване отнова на приятелски отношения между Германия и Русия“ (пак там, стр. 286).

В същите предсмъртни спомени, княз Д. Д. Тундутов пише как около 3 ч. сутринта на 26-27 август 1915 г. в Могильов, след като става известна оставката на великия княз Николай Николаевич като върховен главнокомандващ, генерал Н. Н. Янушкевич го поканил на разходка. „Беше прекрасна, есенна, топла, лунна нощ“, спомня си князът. „Днепър блестеше сребристо долу. С Янушкевич стояхме на балюстрадата на верандата, над брега на Днепър. „Направихме ужасна грешка“, казал развълнуваният Янушкевич. „Спомняте ли си, онази нощ, когато се върнах от Красное село, отидох направо в Генералния щаб. В 2 ч. сутринта телефонът звънна и аз отговорих. Императорът беше на линията. „Отменете мобилизацията“, чух заповедта на императора. „Да, господине, сега ще разбера;“ „Ако заповедта за мобилизация още не е изпратена, ще я отменя.“

Прекъсвайки този разговор, викам на Сазонов и казвам: „Какво да правим? Току-що получих заповедта на императора за отмяна на мобилизацията.“ „Докладвайте, че е твърде късно, мобилизацията е в ход“, отговаря Сазонов.

Обадих се в Петерхоф и докладвах, че е твърде късно, мобилизацията е в ход, вече не е възможно да се отмени, но пакетът все още лежеше на бюрото ми. Наистина допуснахме ужасна грешка? Какво още очаква горката Русия в бъдеще?“, заключава замислено генералът“ (пак там, стр. 279).

Пламенното участие на Н. Н. Янушкевич в разпалването на войната е допълнително демонстрирано от поведението му по време на заседанието на Министерския съвет следобед на 17 юли, което надхвърля границите на подчинение (генералът е известен като дисциплиниран, сдържан и дискретен човек).

„В края на това заседание, което се проведе в Мариинския дворец“, спомня си един от участниците, „генерал Н. Н. Янушкевич буквално нахлу в залата. Това неочаквано и недисциплинирано нахлуване не хареса на И. Л. Гореминкин, който отбеляза: „Генерале, тук се провежда заседание на Министерския съвет.“ Янушкевич игнорира това и бързо приближавайки се до масата близо до мястото на председателя, заяви с повишен глас: „Негово Императорско Величество благоволи да нареди обявяването на обща мобилизация.“ Все още виждам с удивителна яснота и живост фигурата на Янушкевич, очите му светят и са в някакъв екстаз“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915). Бележки, бележки, материали и спомени на бившия помощник на администратора на Министерския съвет.“ Уводна статия и коментар от Р. Ш. Ганелин и М. Ф. Флорински // „Руско минало“. Книга 7. Санкт Петербург, 1996. Стр. 360).

Пламенящият поглед на великия княз, черногорките, Янушкевич... Русия е в плен на импулсивни хора. Епизодът със злоупотребата с власт (умишлено нарушаване на личната заповед на императора, заблуждаването му, и посегателство върху императорските прерогативи) от генерал Н. Н. Янушкевич, въпреки благосклонното отношение на царя по това време, не е напълно забравен по време на мобилизацията на руската армия през юли 1914 г.

На 18 август 1915 г. генерал Н. Н. Янушкевич е назначен за помощник на Наместник на Кавказ по военните въпроси. „Едва много по-късно“, спомня си синът на генерала, „беше обяснена причината за решението на царя да изпрати баща ми с великия херцог Николай Николаевич в Кавказ. Царят каза, че не може да разчита на безпрекословното му подчинение в бъдеще. Кавказ беше изгнание и за двамата – те нямаха право да го напуснат без личното разрешение на царя. Майката на баща ми почина през 1916 г. и баща ми трябваше да чака телеграфно разрешение, за да присъства на погребението ѝ в Псковска област. „И двамата напуснаха Кавказ едва след абдикацията на царя“ (Н. Н. Янушкевич, „Генерал от пехота Н. Н. Янушкевич“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 23. Париж. 1964. С. 13).

Последващите събития показаха, че това е била разумна предпазна мярка на императора. Известният изследовател на масонството Н. Ф. Степанов в монашеството Александър (1886–1981), пишец под псевдонима „Н.“ публикува през 1953 г. в Бразилия труд, посветен на дейността на масоните сред генералите и висшите офицери.

Свитков, цитира важен цитат от този труд „Работата на военната ложа“, написан от неговия съименник Николай Степанов, който е служил като дежурен генерал в Щаба на Върховния главнокомандващ през 1916 г. и останал непубликуван поради смъртта на автора.

Говорейки за предвоенния период, той пише: „...Брат А. И. Гучков тайно сформира постоянен кръг за обсъждане по актуални военни въпроси, в който участваха членовете на Държавната дума Никанор Василиевич Савич, Павел Николаевич Крупенски и граф Владимир Александрович Бобрински, както и някои офицери, предимно от Генералния щаб (Н. Н. Янушкевич, А. С. Лукомски, Д. Ф. Филатиев и др.), от Главните управления на министерството на войната, начело с генерал Василий Йосифович Гурко. Към този кръг принадлежаха и генералите Алексей Андреевич Поливанов и Алексей Мишляевски. (Н. Ф. Степанов (Н. Свитков). „Военна ложа“ // О. А. Платонов, „Тайната история на масонството. Документи и материали“, том II, Москва, 2000, стр. 172).“

Събитията, довели до преврата от 1917 г., показват, че Янушкевич е бил добре запознат с масонските тънкости, и принадлежността на най-високопоставените генерали. По време на известните преговори между масона А. И. Хатисов с великия княз Николай Николаевич в Тифлис, генералът е задал въпросите на. Както пише емигрантът Б. И. Николаевски, който е събирал материали за масонството, „Янушкевич е поставял въпроси от практическо естество: Кой е на ваша страна? Кои генерали ви подкрепят? Командирите на кои фронтове?“ (Б. И. Николски, „Записки от разговори с масона Б. И. Елкин (Преговорите на Хатисов с великия княз Николай Николаевич. В навечерието на февруари 1917 г.)“ // О.А. Платонов, „Тайната история на масонството. Документи и материали“. Том II. Москва, 2000. С. 279).

Кавказката дейност на генерал Н. Н. Янушкевич, която осъществява под патронажа и подкрепата на великия княз, за съжаление са описани от малцина съвременници. Последващият преврат и годините на гражданската война замъгляват, а след това и напълно изтриват тези събития от паметта на малкото останали очевидци. И все пак, такива свидетелства са достигнали до нас. С ид-

ването на Николай Николаевич в Тифлис, според един мемоарист, „неизвестни досега интриги и политиканства започнали да се прокрадват във висшето командване“.

Достатъчно е да си припомним арменско-кюрдската „политика“ на генерал Янушкевич, която представлява повторение на еврейско-галицийската „политика“ [...] ...Според показанията на много офицери от щаба на Кавказката армия, кървавите арменско-кюрдски сблъсъци са пряк резултат от политиката на генерал Янушкевич и високопоставените служители на военното контраразузнаване на фронта. Като цяло, клането на арменците от кюрдите по време на операциите на руската армия в направления Ван и Урмия, и компрометираща Кавказката армия, е резултат от играта в щаба на Николай Николаевич с кюрдските лидери. Пътуванията на генерал Янушкевич до Персия, преговорите му с кюрдските лидери, като Симко и други, освен получаването на богати „подаръци“ за генерала: килими, окрадени от джамиите, и различни ориенталски „дрънкулки“, които украсяват апартамента и кабинета му, имат други резултати, те струваха много кръв на взаимно избиващото не арменското и кюрдското население.

„Бакшишовските апетити на някои от генералите, обкръжаващи Николай Николаевич, сочеха не само особените порядки и съмнителния морал на някои от обкръжението му, но и неговото безволие“ (С. Верещак, „Заминаването на Николай Николаевич от Кавказ. (Из мемоари)“ // „Воля России“. Прага. 1929. № 2. стр. 60-61).

С пристигането на великия княз Дмитрий Павлович, един от убиеците на Распутин, заточен на юг в Персия, според съвременниците, „се развива активна политическа дейност сред офицерския корпус“ (пак там, стр. 62). „Навсякъде, и може би най-вече в казармите и окопите, се говореше за държавна измяна, която се извършва в Царската щабквартира. Говореше се за участието на царицата в шпионаж. Военното контраразузнаване усилено издирваше военни шпиони, а следователят по особено важни дела в щаба на губернатора, Кочубински (който се беше занимавал със случая на бившия военен министър генерал Сухомлинов и подполковник Мясоедов) създаваше фантастични шпионски организации и пълнеше кавказките затвори с „шпиони“ ...

Достатъчно е само да си спомним прословутата шпионска организация „Андерс“, чиито „членове“ бяха затворени в много кавказки затвори! Същият този Кочубински по-късно говореше за различни дворцови шпионско-авантюристични измислици, според негови думи, по които Николай Николаевич е напълно обсебен. Тук трябва да отбележа, че Николай Николаевич има съветници като Кочубински, напълно неуравновесен човек с болезнено въображение, който според мнозина страда от шпиономания, което начин не пречи на истински шпиони от извършване на шпионската им дейност“ (пак там).

След революцията генерал Н. Н. Янушкевич остава да живее със семейството си в имението си в Черниговска област. През февруари 1918 г. двама комисари пристигат за него със специален влак (два вагона). Той е убит, докато спи, прострелян от упор в главата. Тялото е предадено на роднините му за погребение. Според техните показания генералът „е бил облечен в роба, с един изгорен от изстрел мустак и отрязан пръст на ръката си, на който е носел диаман-

тен пръстен“. Известно време по-късно вдовицата му получава лична телеграма от Троцки, в която той пише, че смята това убийство за „непоправима грешка и голяма загуба за Русия“ (Н. Н. Янушкевич „Генерал от пехотата Н. Н. Янушкевич“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 23. Париж. 1964. стр. 13).

Друг влиятелен съратник на великия княз е приятелят и съперник на Н. Н. Янушкевич, генерал Юрий Никифорович Данилов (1866–1937). В армията е известен като „Данилов Черния“, за разлика от генерал Н. А. Данилов, началник на снабдяването за Западния фронт, който е наричан „Данилов Червения“. Произхожда от дворянски род от Киевската губерния. Образованието си получава във Владимирския киевски кадетски корпус (1883), Михайловското артилерийско училище (1886) и Николаевската Генералщабна академия (1892). С чин капитан служи като помощник-старши адютант на щаба на Киевския военен окръг (1894–1898), след това като помощник-деловодител в канцеларията на отдела за мобилизация на войските (1898–1903). Полковник (1903). Началник-отдел в Генералния щаб (1904–1905). Помощник на 1-ви главен квартирмейстер на Главния щаб на Генералния щаб (1906 г.). Командир на 166-ти пехотен Ровенски полк (1906–1908 г.). Главен квартирмейстор на Главния щаб на Генералния щаб (1908–1909 г.). Генерал-майор (1909 г.). Генерал-квартирмейстер на Главния щаб на Генералния щаб (от 1909 г.). Генерал-лейтенант (1913 г.). Генерал-квартирмейстер на щаба на Върховния главнокомандващ (19 юли 1914 г.).

Ю. Н. Данилов принадлежи към „ястребите“. По силата на позицията си „разработването на целия военен план е в негови ръце“ (П. К. Кондзеровски, „В щаба на Върховния главнокомандващ“, стр. 68).

Именно той ръководи подготовката на военния план срещу Австро-Унгария и Германия. „По време на Юлската криза от 1914 г.“, смятат историците, „генерал Данилов е участвал в разработването на решаващи политически решения“. Именно той, заедно с генерал С. К. Доброролски, началник на отдела за мобилизация на войските, „повдигнал пред управляващите кръгове на Русия въпроса за необходимостта от незабавно обявяване на обща мобилизация“ (В. А. Авдеев, „Генерал Ю. Н. Данилов и неговите мемоари“ // Ю. Н. Данилов, „По пътя към краха“. Стр. 9).

Според адмирал А. Д. Бубнов, служил в Щаба, Юрий Никифорович „несъмнено е бил един от най-образованите и знаещи генерали в руския Генерален щаб. Строг и вискателен в службата си, той е всявал респект у подчинените си...“ (А. Д. Бубнов, „В Царската щабна квартира“. Стр. 31–32).

Според мнозина запознати с дейността на Щаба, Ю. Н. Данилов „ефективно е оказвал пълен контрол над съдбата на великата руска армия“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 115).

Той обаче очевидно не е правилният човек за това: „сух педант [...] Той не познава живота. Не разбира и не отчита моралния елемент, който представлява основният успех на една битка. Всъщност, на картата, върху която той чертае бойните действия, няма хора. [...] ...Този сух човек не можеше да разбере, че на нася много по-голям удар на собствените си войски, отколкото на вражеските“

(Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917). Стр. 60-61).

Офицер, служещ в Щаба, си спомня едно обстоятелство от предишната служба на Юрий Никифорович: „В администрацията на Генералния щаб, Ю. Н. Данилов беше удушвач на всичко живо, човек, който развърташе всичко около себе си. Оттук и съставът на неговия щаб в кабинета на генерал-квартирмейстера“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щабквартира. 1914-1915 г.“ стр. 200). „...Генерал-квартирмейстерът“, пише дежурният генерал П. К. Кондзеровски, „веднага зае по-висока позиция в нашия щаб, отколкото му се полагаше“. Той беше човек „изключително властен, арогантен, с много високо мнение за себе си. [...] ...В дни на успех на фронта той се представяше почти като гений, велик командир, а това беше твърде много“ (П. К. Кондзеровски, „Във Върховния щаб“ стр. 23).

Мнозина знаят за амбициите му. Още през октомври 1914 г. дневникът на великия княз Андрей Владимирович съдържа следния много характерен запис: „От разказите на различни хора става ясно, че Данилов е имал само едно желание – да води цялата война сам.“ Да не пита никого, да не се съветва с никого и да приписва цялата слава и доблест на нашите войски на собствените си стратегически таланти. Ох, тези кабинетни стратегии!“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“ стр. 63).

Протоиерей Георгий Шавелски оставя по-задълбочена характеристика на генерал Ю. Н. Данилов, основана на дългогодишната му връзка с него: „Честен, усърден, изключително трудолюбив, той обаче, не притежава онази „искра“, която бележи печата на специалния Божия избор. Той е висококвалифициран работник, но може да бъде полезен и може би дори трудно заменен във второстепенни роли, където е необходимо събиране на подготвен материал и разработване на готова, дадена идея. Но той не може да води огромна армия; и ще е опасно цялата армия да го следва. [...] ...Винаги ми е правил впечатление, че бавно мисли, лишен е от орловия поглед в кръгозора си и в известен смисъл тесногърд [...] Голям инат, по-голяма самоувереност от необходимото, съчетана с недостатъчни комуникативни умения и неспособност за подбор и използване на талантиливи помощници, допълват вече отбелязаните черти от характера на генерал Данилов. Най-близкият помощник на генерал Данилов, неговата дясна ръка, единственият служител, на когото той безрезервно се доверява, е генералщабния полковник Ив. Ив. Шчелоков, известен сред офицерите от Генералния щаб като „Ванка-Каин“. Омразата към този полковник, сред всички чиновници на Генералния щаб, особено сред офицерите, не знае граници. [...] С глупостта си, и арогантността и грубостта в отношението си, дори с равни на него по чин, и както казват колегите му, с нечестността си, Шчелоков постигна да бъде намразен и презиран от абсолютно всички: и старши, и младши. И зад гърба и право в очите е осмиван и подиграван. Шчелоков се отнася към всичко това снизходително. „Това не попречи на генерал Данилов да обожава любимеца си, с когото решаваше всички въпроси, свързани с отдела на генерал-квартирмейстера, оставяйки на останалите офицери от Генералния щаб малко повече от чиновнически задължения“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 115-116).

„...Тесногърд и упорит човек“, характеризира Ю. Н. Данилов генерал А. А. Брусилов. „Неговите доклади несъмнено са повлияли значително на стратегическите съображения на Върховния главнокомандващ“ (А. А. Брусилов, „Моите спомени“. стр. 66).

А адмирал А. Д. Бубнов директно нарича Юрий Никифорович „най-близък“ сътрудник на великия княз, който високо го „цени и уважава“ (А. Д. Бубнов, „В щаба на царя“. стр. 31-32).

Според военния министър В. А. Сухомлинов, той предупреждава Николай Николаевич относно Юрий Данилов, когато все още формира щаба си: „Не го приемайте на борда“ (Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917). стр. 113).

Една от възможните тайни за благоволенieto на Върховния главнокомандващ към генерал-квартирмейстера на неговия щаб е, че генерал Юрий Данилов, според информация на швейцарския масон Карл Хайзе, съдържаща се в една от неговите книги, публикувани през 1920 г., е член на т. нар. „Ложа на великия княз“, сред чиито членове са великите князе Николай Николаевич, Дмитрий Павлович, Александър, Андрей, Кирил и Борис Владимирович (Карл Хайзе, „Масоните на Антантата и Световната война“. Базел. 1920. Страница 107; Н. Ф. Степанов, „Статии за руското масонство от абат Ж. Турментин“ // О. А. Платонов, „Тайната история на масонството. Документи и материали“. Том II. Москва, 2000. Страница 146).

От мемоарите на самия Юрий Никифорович се знае за близостта му с А. И. Гучков. Руските монархисти, вече в изгнание, след Гражданската война, проследяват принадлежността на някои важни личности към масоните, пишат, че генерал Ю. Н. Данилов принадлежи към „френската ритуална ложа“ („Руски масони“ // „Лъч на светлината“. Книга IV. Мюнхен. 1922. Стр. 90). Известно е също, че Юрий Никифорович е автор на първата и до момента единствена биография на Николай Николаевич, публикувана за първи път в Париж през 1930 г. Но нещо не се получава между великия княз и генерала по-късно...

Една от причините за този раздор са чертите от характера на Ю. Н. Данилов: неговата непримиримост и прекомерна жажда за власт и амбиция, които създават напълно невъзможна ситуация в Щаба. В резултат на това самият Николай Николаевич се озовава в двусмислено положение. Използвайки една от директивите, изпратени от Щаба още през октомври 1914 г., великият княз Андрей Владимирович описва истинската роля на генерал Ю.Н. Данилов по следния начин.: „...Телеграма, в която се посочва, че директивата е подписана от началник-щаба Янушкевич, и в нея многократно се повтаря фразата: „Негово Императорско Височество Върховният главнокомандващ изисква, установява, разпорежда и т.н.“ Създава се впечатление, че директивата е издадена лично от Върховния главнокомандващ. И генерал Данилов казва за същата телеграма: „Аз я написах така.“ Най-вероятно той наистина я е написал лично, дори без указания от Върховния главнокомандващ. Иначе е невъзможно да се обясни как той може да каже за толкова важна телеграма: „Аз я написах, вие ме разбрахте погрешно, това не е вярно“ и т.н., а след това да се съгласи с промени в директивите. Ако телеграмата представляваше личната воля на Върховния главнокомандващ, тогава за генерал Данилов е по-лесно да каже, че не може да

промени нищо, без да докладва на Върховния главнокомандващ, защото това е негово воля.“ „Всички ние, които знаехме тази тайна, ясно си съставихме впечатлението, че името на Върховния главнокомандващ се използва от други, независимо от самия Върховен главнокомандващ. Те пишеха от негово име и ако се е търсело мнението на Върховния главнокомандващ, то вероятно е укривано, прикривала се е информация, която може да повлияе на Върховния главнокомандващ, като промени в съображенията, които му се докладват. [...] Сравнявайки всички подробности, картината става ясна: Върховният главнокомандващ не е наясно със ситуацията, няма общ план и в резултат на това няма обща воля, няма цел, няма идея“ (Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917). стр. 60, 62).

И това не беше единственият подобен разговор. Началник-щаба също се оплаква на генерал П. К. Кондзеровски „колко му е трудно да работи с Ю. Н. Данилов, който си позволява да действа в пряко противоречие с инструкциите, изрично дадени му от Янушкевич“ (П. К. Кондзеровски, „В Щаба на Върховния главнокомандващ“, стр. 67-68).

Виждайки подобна връзка, много командири на фронтове бяха основателно разтревожени. Великият княз Андрей Владимирович цитира думите на Н. В. Рузски, главнокомандващ на Северозападния фронт, изразени в началото на 1915 г.: „Според полевого командване на войските във военно време“ (той взема копие от този правилник от бюрото си), началник-щаба на Върховния главнокомандващ е негов най-близък помощник по всички въпроси, а генерал-квартирмейстерът е само помощник на началник-щаба, а не независима фигура. И когато се обърнах към Янушкевич по оперативни въпроси, той ме насочи към Данилов с думите: „Ще обсъдите това с Юрий Никифорович. Аз няма да се меса в тези въпроси.“ „...В сегашната ситуация“, коментира Андрей Владимирович според тези думи на генерала, „те работят поотделно, което е погрешно и вредно. [...] Липсва им единство на действията, единство на волята“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“ стр. 117).

Показателно е, че името на Н. Н. Янушкевич се споменава предимно неутрално в царската кореспонденция. Ю. Н. Данилов е съвсем друг въпрос. Така, разказвайки разговора си с великия княз Павел Александрович, императрицата пише (14 юни 1915 г.): „...Той ми каза за [...] нещо, за което, дори и неприятно, е по-добре да ви предупредя – а именно, че през последните шест месеца в Щаба се говори за шпионаж и когато попитах името му, той посочи генерал Данилов (Черния). Чувал е от мнозина, че нещо не е наред, а сега говорят за това и в армията. Моят приятел Воейков е хитър и умен, говорете с него за това и му кажете да наблюдава този човек умно и внимателно. Разбира се, както казва Павел, сега имаме шпиономания, но все пак предвид такова силно подозрение, което може да знаят само близки, посветени хора в Щаба, става известно в чужбина. [...] Само не казвайте на Николаша за това, докато не получите достатъчно информация, защото той може да съсипе всичко с пламенността си и да каже всичко в лицето на Данилов или да не му повярва. Но мисля, че е напълно честно да го държите под око, въпреки че може да изглежда доста честен и симпатичен. Докато сте там, и другите трябва да си държат ушите и очите отворени и да следят телеграмите му и хората, с които се вижда. Казват, че често получава

големи суми. Пиша ви всичко това, без да знам дали има основание за тези слухове, все пак е по-добре да ви предупредя. Мнозина не харесват Щаба и се чувстват неспокойно там, и тъй като имахме много шпиони (както и невинни хора, обвинени от Николаша), сега трябва внимателно да проучите всичко...”

„Що се отнася до Данилов“, пише царят в отговора си от 16 юни, „не мисля, че идеята за е шпионин, струва и пукната пара. Знам също, че той не е харесван, дори мразен в армията, от Иванов до най-ниския офицер. Има ужасен нрав и е много суров с подчинените си.“

Въпреки това, очевидно недоволна от това, царицата отново се опитва да привлече вниманието на царя към тази фигура. „Трябва да има причина, различна от лошия му характер“, пише тя на 17 юни, „защо цялата армия и старият Иванов го мразят. Всички казват, че той контролира Николай и другите велики князе.“

Не може да не се забележи широкото разпространение на подобни слухове за генерал Ю. Н. Данилов. Подобни мисли, например, са изразени от адютанта на Николай Николаевич, граф А. С. Замойски. Според негово мнение, изразено в разговор през април 1915 г., „след войната несъмнено ще има революция, която ще отнеме всички земи от земевладелците. Данилов Черния ще бъде начело на това селско движение...” („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“ стр. 137).

Друг събеседник, неназован от великия княз Андрей Владимирович, заявява, че „всички отдавна говорят, че Данилов Черния е главният революционер“.

„Защо“, попитах аз, „знаят ли това?“

„Да, извинете, защото „всички знаят“, че той се придържа към принципа „Колкото по-лошо, толкова по-добре“, а това е лозунгът на всеки революционер.“

„Но къде“, попитах любопитно, „Данилов-Черни приложи на практика този принцип? Как се прояви той?“

„Много е просто“, отговори ми, „той систематично унищожава Гвардията, унищожава единствената крепост на царя“ (пак там).

Първоначално великият княз Андрей Владимирович, наблюдавайки отблизо дърпането на въжета в Щаба, останва с впечатлението, че Николай Николаевич не е напълно наясно какво се случва. Това обаче не е така. Според М. К. Лемке, „Към 5 – 6 месец на войната великият княз вече ясно осъзна колко неправилна е била оценката му за Янушкевич, колко трагично се е заблудил в знанията и разбирането си, за същността на военните дела; пълната стратегическа неграмотност на Данилов, който замествал Янушкевич по всички оперативни въпроси, също му беше ясна. Неведнъж, слушайки аргументите на този „стратег“, Николай Николаевич му казваше: „Глупости, Юрий, глупости.“ И великият княз, в любовта си към Русия, не можеше да намери сили незабавно да се справи с бурлеската в Щаба. Той знаеше, че Алексеев, началник-щаба на Юго-западния фронт, е единственият истински заместник на Янушкевич, но му липсваха сили да разреже възела, затегнат от времето“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щабна квартира. 1914-1915 г.“ стр. 193).

Един ден, вече към края на кариерата си като началник-щаба, Н. Н. Янушкевич, според дежурния генерал П. К. Кондзеровски, му споделя. „...Той ми каза, че великият княз, както и той самият, е обременен от присъствието на Данилов и не го харесва, но не смятат за възможно да го заменят, предвид, че Данилов е генерал-квартирмейстер на Главното управление на Генералния щаб от няколко години [...], следователно е напълно подготвен за поста си във Върховното командване, докато Янушкевич знае отлично, че самият той не е подготвен за длъжността началник-щаб. Въпреки това се оказва, че решението за замяна на Данилов е взето съвсем наскоро и Н. Н. Головин е избран за негов заместник. [...] Тази промяна трябваше да се случи още през юни“ (П.К. Кондзеровски, „Във Върховното командване“. стр. 67-68).

Същевременно П. К. Кондзеровски съобщава и друг много интересен детайл: че председателят на Думата М. В. Родзянко енергично се застъпва за смяната на генерал-квартирмейстер Ю.Н. Данилов (пак там, стр. 68).

Защо е така, след като професионално погледнато, точно този генерал е бил на мястото си? Янушкевич, е пълна нула в това отношение. Подобно еднородушие може да се обясни или с предварителен стговор на заинтересовани страни, или с някакви общи инструкции. Може би ключът към мистерията се крие в членството на генерал Н. Н. Головин, широко известен с либерализма си, в масонска ложа, както по едно време писа Н. Н. Берберова, позовавайки се на кореспонденцията на масоните в архивите на института Хувър (Н. Н. Берберова, „Хора и ложи. Руски масони на 20-ти век“. Харьков-М. 1997. стр. 148).

В тази връзка, по-късната препоръка на генерал М. В. Алексеев, съветващ А. Ф. Керенски да назначи Н. Н. Головин на негово място, също не изглежда случайно съвпадение. Всички тези „замествания“ обаче се оказат нищо повече от предложения (може би дори с цел да подведат някого).

Но има едно неоспоримо доказателство по този въпрос: писмо, лично написано до великите князе и публикувано наскоро. То е датирано точно на 1 август 1915 г. Този документ е адресиран до един от сътрудниците на Николай II, А. В. Кривошеин, който е трябвало да предаде съдържанието му на царя. („Дори Кривошеин“, пише царят до царицата от Щаба (16.6.1915 г.), „говори с мен по тази тема. Той намира например, че Николаша трябва да направи промени в щата си и да избере други хора, които да заменят Янушкевич и Данилов. Посъветвах го да каже на Николаша за това, което той да направи, разбира се от своя лична гледна точка. След това ми каза, че Николаша очевидно не харесваше неговата откровеност.“)

„...От замяната на тези хора“, пише великият княз в това писмо, визирайки генералите Н. Н. Янушкевич и Ю. Н. Данилов, „ще произлезе само вреда от това, тъй като причината за неуспехите не са тези лица, а липсата на снаряди, пушки и патрони – недостигът и ненавременното пристигане на подкрепления и лошата им подготовка“ (З. И. Белякова, „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“. Стр. 219).

След като великият княз Николай Николаевич е назначен за губернатор на Кавказ, той не взема Ю. Н. Данилов със себе си. Освен това, знаейки, че Данилов пише биографията му в изгнание, той под различни предлози отказва да му предостави каквито и да е материали, като нито веднъж не го приема, об-

щувайки с него чрез трети лица. Юрий Никифорович обаче не напуска Щаба толкова лесно.

М. К. Лемке пише в дневника си: „На 20 август 1915 г. Алексеев вече е на новия си пост, след като е предал фронта на Еверт, и получава доклади. Данилов служи като негов генерал-квартирмейстер няколко дни; той не иска, както се очакваше, да бъде назначен при военния министър и потърси корпус. Това трябваше да се уреди, за да може бързо да се даде работа на Пустовойтенко (бъдещият генерал-квартирмейстер), който вече пристигна и се разхождаше из града“ (М. К. Лемке, „250 дни във върховното командване. 1914-1915 г.“ стр. 185). Последващият живот на генерал Ю. Н. Данилов е доста характерен. Първоначално назначен за командир на 25-ти армейски корпус (30 август 1915 г.), той става началник-щаб на главнокомандващия армиите на Северния фронт, генерал Н. В. Рузски (11 август 1916 г.). Позовавайки се на разговор с М. Д. Бонч-Бруевич, генерал-квартирмейстер и началник-щаб на армиите на Северозападния и Северния фронт с генерал Н. В. Рузски, императрицата докладва на императора (28 октомври 1916 г.): „Говорих с него за „Черния“ Данилов. Той казва, че е човек, годен само за канцеларска, а не за реална работа, заровен в документи и освен това е безскрупулен; „Старият Рузски, бидейки доста болнав човек (има лош навик да смърка кокаин) и бавен (мързелив), се нуждае от силен, енергичен помощник, за да придвижи нещата правилно напред - добрите хора бяха отстранени, други напуснаха по собствено желание, не желаейки да продължат да работят под ръководството на Данилов.

Той ми каза защо Р[узски] е настоявал Дан[илов] да бъде под негова защита, поради родството му с жена му или нещо подобно (забравих какво точно каза), но във всеки случай не го е взел за заслуги.“

Именно с Рузски, този прословут генерал-предател, „черният“ Данилов се среща с император Николай II вечерта на 1 март 1917 г. на перона на Псковската гара. Трябва да се уточни, че „всички преговори с Щаба, фронтите и Държавната Дума за абдикацията на царя са водени от него от името на [...] генерал Рузски“, Ю. Н. Данилов (В. А. Авдеев, „Генерал Ю. Н. Данилов и неговите мемоари“ // Ю. Н. Данилов, „По пътя към колапса“. стр. 20).

Проектът на манифеста на императора е написан от името на генерал М. В. Алексеев от Н. А. Базили, който е отговарял за дипломатическата канцелария в Щаба по времето на Николай II като главнокомандващ, и генерал А. С. Лукомски.

В нощта на 1 срещу 2 март 1917 г., след като о императорът напуска щаба и заминава за Царско село, при семейството си, и спира на гара Псков, генерал-адютантите М. В. Алексеев и Н. В. Рузски, с помощта на генералите Ю. Н. Данилов и А. С. Лукомски, произволно спират движението на верни на императора войски към бунтовната столица.

През февруари 1918 г. Юрий Никифорович Данилов пътува до Брест-Литовск като консултант в съветската делегация за преговори с германците. Това е въпреки както пишат изследователите, „никой от висшите служители на Генералния щаб, разположени по това време в Петроград, не е искал да поеме тази трудна мисия“. „Някои генерали дори се преструваха на болни“ (пак там, стр. 11). Юрий Никифорович не е против това. По-късно генералът участва в

разработването на план за развитие на Червената армия, докато поради неспособността си да намери общ език с Троцки, не подава оставка. Заминава за Украйна по време на управлението на хетман П. П. Скоропадски. Скоро става ръководител на военната администрация в правителството на генерал П. Н. Врангел (есента на 1920 г.). През 1920 г. емигрира първо в Константинопол, а след това в Париж.

А генерал-лейтенант Александър Сергеевич Лукомски (1868-1939). След като е помощник-началника на канцеларията на министерството на войната от януари 1913 г., с началото на мобилизацията е назначен за началник на тази канцелария, играейки основна роля в нейната дейност. От юни 1915 г. е помощник на военния министър, като запазва поста началник на канцеларията. Член на Военната ложа на А. И. Гучков. (Н. Ф. Степанов (Н. Свитков) „Военна ложа“ // О. А. Платонов „Тайната история на масонството. Документи и материали“. Том II. М. 2000. С. 172.)

От 21 октомври 1916 г. генерал-квартирмейстер на щаба на Върховния главнокомандващ. Изказва се в полза на абдикацията на царя. След болшевишката революция служи като помощник-командир на Доброволческата армия (1918-1919) и председател на правителството на генерал А. И. Деникин (1919-1920). Уволнен от Деникин, защото се изказва в подкрепа на генерал Врангел. Заминава за Франция през март 1920 г. Умира в Париж.

Третият човек, за когото смятам за необходимо да говорим конкретно във връзка с великия княз Николай Николаевич, е протопрезвитерът на военното и оенноморското духовенство, отец Георгий Шавелски. Писахме за него вече няколко пъти. Най-обстойно в предпоследната книга от поредицата ми за „Царския приятел“ (Распутин) в „Лъжата е велика, но истината е по-велика...“ (Москва, 2010), в главата с характерното заглавие: „Върколакът“.

Ето защо този път ще кажем малко за него, само във връзка с връзката му с великия княз и някои последващи факти от биографията му, които отлично осветяват характера на този неискрен, двуличен човек.

Според адмирал А.Д. Бубнов, „в дейността на Великия княз по воденето на войната и в грижите му за доброто на Русия, две лица са заемали място в непосредствена близост до него и са могли да му повлияят; тези лица са: генерал Ю. Н. Данилов и отец „Георги“ (А. Д. Бубнов, „В щаба на царя“, стр. 33).

Великият княз обикновено е сядал до Янушкевич и Георги на масата за вечеря (П. К. Кондзеровски, „В щаба на Върховното командване“, стр. 32). Това показва особено влияние на Шавелски върху Николай Николаевич, и според М. К. Лемке „всички в щаба са се отнасяли към него с голямо външно уважение“ (М. К. Лемке, „250 дни.... 1914-1915“, стр. 47).

„Великият княз“, отбелязва генерал П. К. Кондзеровски, „особено е ценял и почитал отец Георги, с когото е бил близък, а в трудни моменти витаги се обръщаше към него, в търсенето на утеха успокояваща душата му“ (П. К. Кондзеровски, „Във Върховния щаб“ стр. 25). Подобно почитание повлиява и на най-близките сътрудници на Николай Николаевич. „Рядко можеше да се срещне сред йерарсите на Църквата“, твърди адмирал А. Д. Бубнов, „човек толкова проникателен, мъдър и очарователен във високите си качества.“ [...] „Отец Георгий имаше голямо влияние върху великия княз, на когото беше изключител-

но предан, виждайки в него спасителя на Русия“ (А. Д. Бубнов, „В царската ставка“. стр. 33).

Поради неизвестността на тази фигура, за него все още се измислят всякакви легенди. Така, цитирайки мемоарите за съжаление на неназовани автори, се твърди, че отец Георгий е бил уж „обикновен човек, но поведението му е издавало аристократичен вид“ (Е.В. Дроботушенко, „Православието в малко известните произведения на богослова и църковен историк протоиерей Г. И. Шавелски“ // „Хуманитарни вектори“. Чита. 2011. История и политически науки. № 3 (27). стр. 80).

Въз основа на проучване на архивната колекция на протоиерея, същият изследовател (декан на историческия факултет на Хуманитарно-педагогическия университет в Чита), докато възхвалява своя герой като „богослов и църковен историк“, заключава, че Шавелски „беше лидер, своеобразно знаме за пламенните монархисти“ (пак там, стр. 83).

Трудно е да се прецени какво хората разбира под понятието аристокрация, но има определени параметри, които дори прословутата политическа коректност не може да преодолее.

Ето свидетелството по този въпрос от човек, имал възможността да наблюдава отец Георги почти всеки ден: „Протопрезвитер Шавелски е пълен евреин на вид или е потомък на евреи“ (М. К. Лемке, „250 дни.... 1914-1915 г.“ стр. 47). Разбира се, истинският аристократ не може да бъде сладникаво любезен с лица, по-висши от него по положение, и отнасящ се с презрение към зависимите от него. Отец Георги обаче е точно такъв. „Той беше неприятен“, свидетелства един от съвременниците му, „съсредоточен, неприятелски настроен и навъсен“ („Спомени на заместник-главен прокурор на Светия синод, княз Н.Д. Жевахов.“ Том I, стр. 51).

„Бях запознат с този тип хора“, пише княз Н. Д. Жевахов другаде в мемоарите си, „и психологията на отец Шавелски не ме изненада... Случайните сановници рядко свикват със своето положително така, че да нямат нужда да я подчертават и често правят това по начини, които само издават скромното им минало. Не арогантността и самоувереността на отец Шавелски, граничещи с лоши обноски, ме шокираха, а това, което ме изуми, беше умението, с което този невярващ и хитър човек успя да спечели доверието на толкова дълбоко религиозен и мистично настроен цар“ (пак там, стр. 46).

„Психологията на духовниците винаги ми се е струвала странна“, каза един от колегите на княза по време на разговор за Шавелски. „С изкачването си по йерархичната стълбица те се опитваха да проникнат все по-дълбоко в една преди това чужда среда, адаптирайки се и приспособявайки се към нея. Те все повече се заразяваха със светски настроения, дистанцираха се от вярата и накрая дори загубиха толерантност към миряните.“ Те забравиха, че стремейки се към една цел, постигаха точно обратното... Не е ли „духовният сановник“ нещо взаимно изключващо се!.. И могат ли лентите и звездите на расото наистина да впечатлят някого!.. Те само унижават расото... И колко по-привлекателен е един

прост, смирен свещеник, ако е при това селски, в някое изоставено село, отколкото помпозните епископи..."²⁴ (Пак там, стр. 61).

Ситуацията в Главната квартира, продължила по инерция дори при царя, ясно личи от думите на архиепископ Константин Могильовски: „Такъв е вече установеният тук ред. Шавелски е всичко тук... Той е постоянно с царя, закусва, обядва, и прекарва вечерите там; а аз и моят викарий – ние сме отстрани, само в много тържествени дни виждаме царя в църквата, или за закуска, ако понякога ни поканят..." (Пак там, стр. 50).

Княз Н. Д. Жевахов коментира тези думи на архиепископа по следния начин: „Архиепископ Константин и неговият викарий, Негово Преосвещенство Варлаам, епископ Гомелски, не само не играеха никаква роля в Главната квартира, но и бяха под гнета на всемогъщия протопрезвитер Шавелски, който беше изключително недружелюбен към монашеството като цяло... За да избегнат търканията, и двамата избягваха Г. И. Шавелски, както всички останали епископи го избягваха, и не криеха враждебността си към него..." (Пак там).

Скоро Н. Д. Жевахов се убеждава, че властта на протопрезвитера се простира много по-далеч от Щаба и фронта. След като поема поста заместник-главен прокурор на Светия синод, той осъзна, че въпросите там „се решават по същество от архиепископ „Арсений Новгородски и протоиерей Шавелски, когото йерарсите, силно не харесваха, но се страхуваха значително поради близостта му с императора“ (пак там, стр. 144).

За съжаление, епископите не можеха да знаят, че отношенията на царя с отец Георги всъщност са доста сдържани. Царят, в своята скромност и такт, не афишира това. В същото време, по различни причини, той не предприема никакви решителни мерки, за да защити почтените хора от действията на този злонамерен и зле прикрит индивид. Княз Жевахов, осъзнавайки вредата, която Шавелски може да причини, може само да въздъхне горчиво: „Но този един човек ще унищожи цяла Русия... Горкият цар, горката Русия..." (пак там, стр. 46).

Що се отнася до „монархизма“, вярата и смисъла на богословието на отец протоиерей Георги, за което някои историци днес пишат толкова безразсъдно, тази тема заслужава отделно разглеждане и по-подробно обсъждане.

След заминаването на великия княз за Кавказ, връзките му с отец Георги не са прекъснати; те продължават чрез кореспонденцията и контактите чрез доверени лица. Поради служебните си задължения, протоиерей Георги, който често пътува до войските, никога не посещава Кавказкия фронт до октомври 1916 г. „Специални обстоятелства ми попречиха да отида там“, признава той. След заминаването на Великия княз Николай Николаевич за Кавказ, следвайки неговите инструкции, аз трябваше да съм особено предпазлив към всичко, което можеше да събуди подозренията на царя за моята близост и приятелство с великия княз. И пътуването ми до Кавказ лесно можеше да се тълкува като посещение не на войските, а на изпасналия в немилост велик княз, който беше враждебен към царицата и уж опасен за царя. Великият княз, винаги чувствителен и проникателен към ситуацията, въпреки че много желаше да ме види,

²⁴ Така авторът на тези мисли стига до изводите на Мартин Лутер и необходимостта от реформация и премахването на църковната йерархия. (б. пр.)

нито веднъж, нито в едно писмо, не ми намекна за желанието си до края на септември 1916 г. Той разбираше пълната опасност от подобно пътуване. Към октомври 1916 г. напрежението между царя и него самия утихна. През това време всички подозрения на царя към мен също се разсеяха. Едва сега великият княз ясно изрази желанието си да посети Кавказкия фронт. „Кавказките войски си заслужават посещението ви“, пише ми той в края на септември 1916 г. След като получих писмото на великия княз, веднага уведомих царя за желанието си да отида на Кавказкия фронт“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Т. 2. Москва, 1996. стр. 179-180).

След като получава разрешение, отец Георгий тръгва на път. „Нашият влак трябваше да пристигне в Тифлис на 11-ти около 19,00 ч., но пристигнахме в 23,00 ч. Бях изумен от множеството военни, строени на перона на гарата. Оказа се, че по заповед на великия княз всички редици на неговия огромен щаб са дошли да ме посрещнат, начело с началника-щаба генерал Л. М. Болховитинов и всички командири на части. [...] Бях сигурен, че великият княз си е легнал – беше след полунощ. Генерал Крупенски сподели увереността ми, като ме информира, че според лекарското предписание великият княз трябва да си легне не по-късно от 22,00 ч. Моите спътници бяха много изненадани, когато, приближавайки се до двореца, видяхме, че е целият в светлини. Нямахше съмнение, че, по случай моето пристигане, великият княз е нарушил предписания си режим и ме очаква. [...] Тази среща за пореден път ми показва каква тясна връзка се е образувала между нас по време на съвместната ни служба в щаба и как той цени моралната подкрепа, която му оказах.“ (Пак там, стр. 181, 183).

За великия княз това несъмнено е въпрос на власт; за отец Георги дворцовият преврат (нека наречем нещата с истинските им имена) е само стъпка към краха на руската автократия и установяването на републиканската система, която той предпочита. Но ето че е имало среща, личен разговор, може би в присъствието на брат му и двете черногорци.

Самият гост пише, „накратко е информирал великия княз за състоянието на нещата, което засяга преди всичко царя и щаба“ (Пак там, стр. 183-184). Впоследствие „В разговори с мен великият княз прояви изключителен интерес към всичко, което се случваше в Главната квартира след уволнението му, относно личността на царя, взаимоотношенията на обкръжаващите го, хода на военните и държавните събития, влиянието на Распутин върху царското семейство и държавните дела и т.н. Аз, разбира се, отговарях на въпросите на великия княз с пълна искреност. Той отговаряше със същата искреност, когато оценяваше ситуацията в Главната квартира и Царское село. „Положението ни е катастрофално; ние се движим неуклонно към унищожение. И Тя (Императрицата) е причината за всичко това – така може да се обобщят разсъжденията на великия княз по това време“ (пак там, стр. 185). Също така отец Георги предлага следните съображения: „Въпреки, че позицията на великия княз имаше един непоправим недостатък за неговата епоха, той нямаше наследник, струва ми се, че никой друг велик княз не обединил толкова лесно най-различни партии, както Николай Николаевич, ако беше възможно да се избере цар за Русия.“ ... „Всички инстинктивно усещаха големите заслуги на този велик княз“ (пак там, стр. 182). Както виждаме, всичко е кристално ясно и точно. Последният път, когато

отец Георги вижд великия княз, е през есента на 1918 г., когато за една седмица, от 6 до 13 ноември, той го посещава в Дюлбер в Крим (пак там, стр. 82). Това посещение е предшествано от нещастията на Шавелски, резултат от обърканата революция. „На 30 септември 1918 г., бягайки от терора, след триседмично пътуване, изпълнено с всякакви приключения и опасности, пеша, на кон, с параход и с влак, в дрипави дрехи, с паспорта на отдавна починалия селянин Скобленок, пристигнах от Витебск в Киевската хетманщина“ (пак там, стр. 315). След като влиза в конфликт с киевския митрополит Антоний (Храповицки), отец Георги тръгва за Крим, за да търси подкрепата на великия княз (А. А. Кострюков, „Протопрезвитер Георгий Шавелски и Карловацкият синод“ // „Църква и време“. Москва, 2006, № 1, стр. 144). Но бившият му покровител се намира в несигурно положение и протопрезвитерът е принуден да се премести.

Пристигайки в Екатеринодар на 9 декември, още на следващия ден, по заповед на генерал А. И. Деникин, отец Георгий Шавелски е назначен за протопрезвитер на военното и военноморското духовенство на Доброволческата армия. С пристигането на генерал барон П.Н. Врангел и частичното коригиране на политическия курс на Бялото движение на юг, отец Георгий е принуден да подаде оставка. На 28 март 1920 г. епископ Вениамин (Федченков) го заменя като ръководител на военното духовенство на Въоръжените сили на Южна Русия. Веднага Шавелски напуска Феодосия и се отправя към България през април 1920 г. Преди да се установи там, той влиза в конфликт с епископ Серафим (Соболев), администратор на руските църкви в България. Той демонстративно отказва да се срещне с епископа на гарата (А. А. Кострюков, „Преодоляване на разделението: върху живота на архиепископ Серафим (Соболев)“ // „Църква и време“. Москва, 2006, № 3, стр. 102-103).

Отец Георгий не може и не иска да се подчинява на никого; такава е вродената природа на неговия твърдоглав характер. Владиката не ескалира конфликта, като го игнорира, но той изобщо не се трогва. Подобно нагло поведение, не остава без отговор. В изгнание възприятието на традиционната църковна общност за отец Георги като масон, шпионин и ренегат се засилва още повече.

Той не участва в Събора на Задграничната църква в Сремски Карловци през 1922 г., тъй като не получава входна виза за Кралство СХС. Нещо повече, Шавелски е открито обвинен от амвона на Събора в съучастие в разпадането на Руската армия (пак там, стр. 143-144). Епископ Вениамин (Федченков) дори заявява, че „революцията в Русия е настъпила благодарение на усилията на паството на отец Георги“. Може би са имали предвид руските генерали, които по едно време внимателно са култивирали отец Георги, но най-вероятно има предвид Николай Николаевич, чиято предателска роля вече е широко известна.

Сред емигрантите се разпространяват листовки, открито посочващи отец Георги като един от виновниците за руската трагедия. Вече цитирахме текста на една от тези листовки, заедно с истеричната реакция на Шавелски, в една от нашите книги (С. В. Фомин, „Лъжата е велика. Но истината е по-велика...“ Москва, 2010, стр. 391).

Въпреки това, може би най-силният удар върху него е първият том на мемоарите на княз Н. Д. Жевахов, заместник-главен прокурор на Светия синод, публикувани в Мюнхен през 1923 г., в които обвинява главата на военното и

военноморското духовенство на Руската империя в липса на вяра и дори подигравка с вярата, в гордост, арогантност и надменност.

Николай Давидович директно го описва като „човек с малка вяра, един от онези прогресивни свещеници, за които свещеният обред е просто дълг на служене...” („Спомени на заместник-главния прокурор на Светия синод, княз Н. Д. Жевахов”. Том I, стр. 36). Всичко това в никакъв случай не е клевета или обида. Днес дори официалните православни историци (с каквито и да са убеждения) пишат, че отец Георгий „винаги е защитавал идеите на църковната демокрация”, активно е подкрепял икуменизма и въвеждането на григорианския календар. (А. А. Кострюков, „Протоиерей Георгий Шавелски и Карловаческият синод”. стр. 137-139). Историкът Е. В. Дроботушенко, който е изследвал личния архив на Шавелски, отбелязва, че в непубликуваната си работа „Православната църква и икуменическото движение” отец Георгий „разглежда необходимостта от икуменизъм за православието”, заключавайки, че е „полезно” православните християни да участват в това движение. В труда си „За календара” той се надява, че „не е далеч времето, когато всички православни църкви ще преминат към григорианския календар”. Накрая, в бележките си „Нашата църковна модерност и уроците от миналото”, Шавелски изрично заявява, че Руската православна църква се нуждае от реформа (Е. В. Дроботушенко, „Православието в малко известните трудове на богослова и църковен историк протоиерей Г. И. Шавелски”, стр. 81, 82, 83).

Накратко, Шавелски е един от онези духовни гасители, които се разпространяват в Църквата още в предреволюционната епоха. Причината за това явление, базирана на примера на прословутия протоиерей, е много точно посочена в мемоарите си от княз Н. Д. Жевахов, който пише, че „основното не е, в това че пасторите са лоши, а че мирогледът на цялото човечество е откъснат от религиозната си основа, че нишката, свързваща небето и земята, е прекъсната и няма нужда да се свързва отново; че духът на времето побеждава духа на вечността, че вярата в безсмъртието и отвъдния живот е изгубена... Оттук и всички беди и нещастия на всеки отделен човек и на всички заедно... Оттук и това „няма време да се занимаваме с дреболии”, иначе – молитва към Бога, подигравка с явления от по-висш порядък, пренебрежение към гласа Божий... Трябва да се върнем и да обърнем живота към неговия религиозен център, към неговия източник – Бога. Тогава всичко ще стане ясно и разбираемо; тогава онези, които сега се наричат луди за скъсване с този център, вече няма да се наричат луди; тогава нашите идеали ще се променят, животът ще се одухотвори, хората ще спрат да говорят на различни езици... Обърнете внимание на компонентите, които сега съставляват човешката мисъл, която изисква всеобщо признание. Това не са само клишета, а престъпни клишета: има теории, вкоренени в Талмуда и водещи към една цел – унищожаването на християнството. И тези теории се изучават и прилагат съвестно от късогледни християни; науката и литературата се основават на тези теории; тези теории формират основата на държавните реформи, формират основата на печата, която ръководи общественото мнение и го насочва в предварително определена посока. Това се нарича „прогрес”; поробването на християнския свят от юдаизма е доказателство за движението напред, към което толкова трескаво се стремят всички, които се страхуват да не бъдат

сметнати за изостанали; „А опитите да се запазят вековните принципи на християнската култура се осъждат като невежество, като връщане към „старото“, към предразсъдъци, уж създадени от невежество и суеверие, чиито егоистични цели се поддържат от „свещениците“... Не сте ли забелязали, че сега един християнин дори ще се засрами да признае, че е християнин, че все още е верен на Бога и се смята за длъжен да изпълнява Божиите заповеди!.. Не, проблемът не е само в недостатъците на пасторите, а в самия дух на времето, отровен от гонителите на християнството. Тук вече не става дума за изолирани грехове и престъпления, а за масово хулене срещу Светия Дух, което няма да бъде простено...“ („Спомени на заместник-главния прокурор на Светия синод, княз Н. Д. Жевахов.“ Том I, стр. 61-62).²⁵

Тази опорочена духовност се издава от самия външен вид и осанка на архиерея, която нито копринените раси на важен свещеник, нито дрипите на беглец можеха да скрият. Неслучайно капитан първи ранг А. А. Свечин (1877–1933), който го среща у Николай Николаевич в Крим през 1918 г. и е женен за дъщерята на адмирал Г. П. Чухнин, убит от терористи през 1906 г., заявява в лицето на отец Георги, че той „прилича повече на протестантски пастор, отколкото на православен свещеник“ (архиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния архиерей на руската армия и флот“. Том 2, стр. 318).

Острите критики от страна на сънародниците му, от които вече няма убежище след изчезването на подредния и сигурен живот в Империята, принуждават озлобения, но и страхлив, някога всемогъщ архиерей да потърси безопасно убежище. През 1926 г., уплашен от перспективата за порицания от Задграничния синод, той набързо преминава под юрисдикцията на Българската екзархия и на практика прекъсва отношенията си с Задграничната църква (А.А. Кострюков, „Протоиерей Георгий Шавелски и Карловаческият синод“. стр. 135, 148). От този пример става ясно, че отец Георги отново няма време за канони, както съвсем наскоро, по време на Първата световна война, няма време за молитви пред чудотворната икона на Божията майка (спомнете си известната му реплика: „няма време за дреболии“).

Факт е, че позицията на Българската православна църква по това време е канонично компрометирана поради отлъчването, наложено ѝ от Вселенския патриарх.²⁶ В Българската църква той получава свещеническо място в църквата „Свети Седемочисленици“ (седемте свети просветители на българския народ – Кирил, Методий и техните ученици – Климент, Наум, Сава, Горазд и Ангеларий). Тук отец Георги служи до смъртта си.

Преди това обаче той прави още един опит да промени съдбата си. Това се случва след Втората световна война. През юли 1946 г. патриарх Алексий (Симански) кани Шавелски да се върне в СССР и да заеме професорска длъжност в Московската духовна академия. Шавелски веднага се съгласява. Завръщането обаче така и не се състои. Наскоро излиза наяве характеристика на свещеника, написана в писмо от 7 май 1948 г. от временно управляващия посолството на

²⁵ Руският православен фанатизъм е чудовищно явление и една от причините за вековната изостаналост на Русия, във възприятието на действителността! (б. пр.)

²⁶ Този факт изиграва много полезна роля за Българската църква и българския народ и обратно премахването на екзархията, беше краят на българската национална църква! (б. пр.)

СССР в България К. Левичкин: „...Бял емигрант (комисията му отказва възстановяване на съветско гражданство заради активна антисъветска дейност), привърженик на икуменизма, има съмнителни връзки с американски представители в България и оказва голямо влияние върху екзарх Стефан“ („Властта и църквата в Източна Европа. 1944-1953. Документи от руски архиви“. Том 1. Москва, 2009. С. 688).

Във връзка с плановете на Екзарха да използва Шавелски (както и протоиерей Стефан Цанков) за реч на Конференцията на главите и представителите на православните църкви в Москва срещу Московската патриаршия, К. Левичкин предлага директно да се каже на епископ Стефан, че кандидатурата на Шавелски в делегацията „е нежелана като белогвардеец, на когото не е възстановено съветско гражданство заради активната му дейност срещу Съветския съюз“ (пак там, стр. 690-691).

Така е осуетен пореден опит на отец Георги да присъства на голям църковен форум, този път в СССР. Запазено е и писмо от председателя на Съвета по делата на Руската православна църква Г. Г. Карпов от 2 септември 1949 г. до Министерството на външните работи на СССР В. А. Зорин, в което той препоръчва „отстраняване от постовите му, а може би дори и преследване на Цанков и протоиерей Шавелски като главни агенти на западните икуменисти“ („Властта и Църквата в Източна Европа. 1944-1953. Документи на руските архиви“. Том 2. Москва, 2009. С. 267). Така, отхвърлен от всички, отец Георгий Шавелски завършва дните си в София на 2 октомври 1951 г.

Когато се говори за Николай Николаевич и неговото непосредствено обкръжение, разбира се, не може да се пренебрегне по-малкият му брат, великият княз Пьотър Николаевич.

Командирът на конвоя му, Н. А. Бигаев пише: „Ако великият княз Николай Николаевич беше обект на възхищение и страх, то августейшият му брат беше образец за скромност и пълна достъпност. В неговата компания, в семейството му човек някак си се чувстваше като човек, равен, свободен, без претенции.“

Великият княз Пьотър Николаевич, както свидетелства генерал А. А. Мосолов, „беше по-уравновесен от брат си и по-малко приличаше на майка си. Крехък, с почти туберкулозен вид, той не проявяваше стремежи към властта. Макар и надарен човек, Негово Височество не влагаше в работата си като генерален инспектор на инженерните войски същия плам, който Николай Николаевич проявяваше към кавалерията.

Женен за Милица Николаевна, дъщеря на черногорския княз, той малко се намесва в политическите интереси на жена си и се държи настрана от всякакви интриги“ (А. А. Мосолов, „В двора на последния руски император“. стр. 89).

„...Неговото основно призвание“, отбелязват биографите на този велик княз, „несъмнено е живописата и архитектурата. Той се развива в тези области и постига значителен професионализъм. През 1913 г. Пьотър Николаевич дори участва в изложби на Императорската академия на изкуствата, провеждани в Санкт Петербург. В областта на архитектурата той се интересува особено от

църковната архитектура. По негов проект е изграден храм-паметник на руските войници, паднали в кампанията от 1904-1905 г. в Мукден.

През 1896 г., по време на посещението на император Николай II, е положен основният камък на катедрала на името на Свети Николай в Киевския Покровски манастир, основан от майка му Александра Петровна (монахиня Анастасия), по проект на великия княз Пьотър Николаевич.

По негови проекти в кримското му имение Дюлбее е построен и дворец, напomniaщ за средновековен замък. Несъмнено именно тези характеристики са привлекли царя по това време.

„...Императорът“, пише баронеса С. К. Буксхевден, „намери приятел в лицето на великия княз Пьотър Николаевич, интелектуалец и художник, архитект със значителни способности, който никога не е участвал в обществените дела и поради лошото си здраве живееше далеч от столицата“ (баронеса С. К. Буксхевден, „Животът и трагедията на Александра Фьодоровна, императрица на Русия. Спомени на една фрейлина в три книги“. Москва, 2012. стр. 111-112).

По време на Първата световна война Пьотър Николаевич служи в щаба на брат си Николай Николаевич, когато е върховен главнокомандващ, а след това в Тифлис, когато брат му е назначен за губернатор на Кавказ.

Генерал П. К. Кондзеровски, който е имал възможността да наблюдава връзката им, си спомня: „Най-трогателно приятелство свързваше братята, великите князе.“ „Самият Върховен главнокомандващ, казваше, че брат му му действа като „валерианови капки“. Преди войната великият княз Николай Николаевич беше известен със своята нервност, раздразнителност и пламенност. Като Върховен главнокомандващ, той е трябвало усилено да контролира изблиците си на раздразнение и да не ги показва. [...] Великият княз преживява трудните моменти на фронта, по време на пораженията, с голяма трудност; беше ясно, че страда. През тези дни по-малкият му брат буквално не го е напускал, успокоявал го е, насърчавал го е, бих казал, той се е държеше като нежна, любяща съпруга“ (П. К. Кондзеровски, „В щаба на Върховния главнокомандващ“, стр. 24-25).

Заедно с императрица Мария Фьодоровна и другите Романови, Пьотър Николаевич благополучно напуска Крим през април 1919 г. по време на кримската евакуация през 1919 г. на британския крайцер „Марлборо“. В емиграция той и брат му винаги остават близки, живеят със семействата си в Италия, а след това в Южна Франция. Той няма съществена роля нито в династичния, нито в социалния живот на руската емиграция, но подкрепя претенциите на брат си Николай Николаевич Младши за руския престол и не признава правата на Кирил Владимирович. Децата му, повлияни от него, последват примера му.

Той умира в Антиб, Франция, на 17 юни 1931 г. на 67-годишен възраст. Погребан е в криптата на руската църква „Свети Архангел Михаил“ в Кан.

След смъртта на съпруга си през 1931 г., овдовялата Милица се премества със сина си Роман и семейството му в Италия: крал Виктор Емануил III е женен за по-малката ѝ сестра Елена. След края на Втората световна война и абдикацията на крал Виктор Емануил III, Милица заминава за Египет. Тя умира на 5 сеп-

тември 1951 г. в Александрия, на 85-год. възраст. Погребана е в криптата на Руската православна църква „Архангел Михаил“ в Кан, до съпруга си.

През май 2015 г. Ялтенската община предлага останките на Пьотър Николаевич и Милица Николаевна да бъдат препогребани в Крим, в църквата „Света равноапостолна Нина“ в Харакс. Идеята е подкрепена от тогавашния руския министър на културата В. Р. Медински.

Потомството на Пьотър и Милица е следното:

Марина Петровна (1892–1981), омъжена за княз Александър Голицин, син на Николай Дмитриевич Голицин;

Роман Петрович (1896–1978), женен за графиня Прасковя Шереметева, има потомство, което претендираше за трона на династията Романови;

Надежда Петровна (1898–1988), омъжена за княз Николай Владимирович Орлов, има потомство;

София (родена и починала през 1898 г.) – сестра близначка на Надежда. Погребана е в Киевския Покровски манастир (гробът ѝ е запазен).

Потомството на Роман Петрович е следното:

Николай Романович (26 септември 1922 г. – 15 септември 2014 г.) – претендент за председателство на династията Романови след смъртта на Владимир Кирилович (от 1992 г.). Женен е за италианската благородничка Свева дела Герардеска (родена през 1930 г.).

Внуци: Наталия (родена през 1952 г.) Праправнучка Николета Романова (родена през 1979 г.) – италианска актриса.

Елизабет (родена през 1956 г.)

Татяна (родена през 1961 г.)

Брат на Роман – Дмитрий Романович (17 май 1926 г. – 31 декември 2016 г.) – наследник на претенцията на брат си. Женен два пъти, но и двата брака са бездетни.

МИКОЛАЙ²⁷

Още първите заповеди на Върховния главнокомандващ, току-що се е установил се в Щаба, демонстрират определени тенденции, за съжаление имащи дългосрочни последици.

Някои от тях не са преодолені до преврата от 1917 г., а създадените от тях ситуации играят значителна роля именно в този преврат, като впоследствие оказват голямо влияние не само върху болшевишката революция, но и върху гражданската война.

Говорим за процесите, провокирани от известните обръщения на Николай Николаевич към поляците и галичаните. Тези инициативи са съпътствани от формирането на национални части от военнопленници на австро-унгарската армия и редица народи от националните покрайнини на Руската империя.

Ръка за ръка с тези нововъведения върви германофобията в две нейни прояви – германски погроми и шпионаж. Отделна проява е и т. нар. еврейски шпионаж.

²⁷ Полската форма на името Николай. (б. пр.)

Не всеки е успял веднага да оцени опустошителните последици от тези инициативи, които първоначално на мнозина им се струват, ако не изцяло полезни, то поне не особено вредни.

След като оценява опасността от всички тези действия, предприети не без участието на Николай Николаевич, императрицата пише на царя на 29 януари 1915 г.: „Фредерикс е направо отчаян (и с право) от многото му глупави заповеди, които само влошават нещата [...] ... Това ще предизвика проблеми, а по-късно ще ви е трудно да ги оправите.“

Първото от тези действия е обръщението на Върховния главнокомандващ към поляците от 1 август 1914 г.: „Поляци! Удари часът, в който заветната мечта на вашите бащи и деди може да се сбъдне. Преди век и половина живота тяло на Полша беше разкъсано на парчета, но душата ѝ не умря. Тя живееше с надеждата, че ще дойде часът на възкресението на полския народ, с братското му помирение с Велика Русия.

Руските войски ви носят благата вест за това помирение. Нека границите, които разкъсваха полския народ, бъдат заличени. Нека те се обединят отново под скиптъра на руския цар. Под този скиптър Полша ще се прероди, свободна във вярата, езика и самоуправлението си.

Русия очаква само едно нещо от вас: същото уважение към правата на онези народи, с които историята ви е обвързала.

С отворено сърце, с братска протегната ръка, Велика Русия идва да ви посрещне. Тя вярва, че мечът, който уби врага при Грюнвалд, не е ръждясал.

От бреговете на Тихия океан до северните морета, руските армии напредват. Зората на нов живот се разсъмва за вас. Нека знакът на кръста, символът на страданието и възкресението на народите, блести в тази зора.

Върховен главнокомандващ, генерал-адютант НИКОЛАЙ."

(М.К. Лемке, М.К. "250 дни...." стр. 22-23).

Инициатор на това действие е министърът на външните работи С. Д. Сазонов. Този неоспорим факт обаче, дори умишлено представен, някак си замъглява самоличността на лицето, чийто подпис се появява на документа.

Царицата оценява тази връзка от лятото на 1914 г.: Великият княз Николай Николаевич и С. Д. Сазонов, едни от главните инициатори на избухването на войната, използват Полския въпрос в своя полза.

„Трябва да му благодарим [Николай Николаевич] и Сазонов“, пише тя на царя на 25 октомври 1916 г., „за Полския въпрос. Забранете му да говори за него...“

Вече познатият генерал Н. Н. Янушкевич, който самият има полски корени, също участва в публикуването на този документ. Впоследствие той дава показания пред Извънредната разследваща комисия на Временното правителство, които обаче не са особено откровени.

Според него С. Д. Сазонов и А. В. Кривошеин са участвали в редактирането на този документ („Руско-полските отношения през Втората световна война“. Москва-Ленинград, 1926. стр. 140-141).

С. Д. Сазонов е споменат по име, като се цитират капитана на конницата при Двора на Негово Величество, Негово Светло Височество княз К. А. Горча-

ков, и барон Н. Н. Врангел²⁸ (Барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта. Дневник 1914-1915“. Санкт Петербург, 2001, стр. 32).

За С. Д. Сазонов Полският въпрос е истинска *idée fixe* – мания. Тази „амбициозна“ мечта, както той я нарича, отдавна „го привлича с изключителна сила“. Той вярва, че анексирането на Полша от Русия е „несправедливо и от руска гледна точка непростимо“ (С. Д. Сазонов, „Спомени“. стр. 383-384, 369).

Тази прекомерна чувствителност веднага разкрива Сергей Дмитриевич като лош държавник.

От историческа гледна точка това е опасен път. Има прецеденти. Достатъчно е да си припомним необмислената „полска политика“ на император Александър I след Отечествената война от 1812 г. Великодушното пренебрегване на поведението на поляците по време на управлението на Наполеон над Полша е, разбираемо. Но предоставянето на конституция на поляците през 1815 г. и обяснението за тази привилегия в известната реч на императора в Сейма, в която руският цар нарича полските си поданици най-просветените хора в Руската империя, вече са трудни за приемане от патриотично настроеното руско общество. След това се заговори за присъединяване на редица чисто руски земи към Полша.

Всичко това поражда формирането на тайни кръгове сред руския офицерски корпус („декабристите“ които по-късно, под ръководството на съвсем други хора, придобиха антиправителствен характер), и дори внуши идеята за цареубийство (Д. С. Артамонов, „Из историята на „Московский заговор“ от 1817 г.“ // „Освободителното движение в Русия“. Брой 21. Саратов. 2005).

Ценността на всички тези царски благодеяния в очите на поляците беше демонстрирана от полското предателство при Николай I, и повторено дори при либерала Александър II.

Този опит, който завърши катастрофално по времето на император Николай Павлович, позволи на министъра на просвещението С. С. Уваров ясно да формулира: „Правилният път се намира между двете крайности: между ултра-руското, разбираемо но безплодно и безсмислено чувство на очевидно презрение към народ, който досега не е заслужил нашето съчувствие, и ултраевропейската тенденция, която да се превърне в обект на сляп ентузиазъм в очите на този народ. Тук, както в почти всички правителствени действия, средният път демонстрира твърдост и осигурява успех“ (С. В. Рождественски, „Исторически преглед на дейността на Министерството на народното просвещение. 1802-1902“. Санкт Петербург, 1902. С. 310).

Връщайки се към С. Д. Сазонов, отбелязваме, че интересът му към поляците започва, както самият той признава, с назначаването му на посланик във Ватикана през 1894 г. и продължава до 1904 г., когато е назначен за съветник в посолството в Лондон, и претърпява по-нататъшно политическо развитие там.

„Още от времето на службата ми в руската мисия във Ватикана“, пише той, „разбрах че е правилно да смекчавам, доколкото е възможно, постоянно повтарящите се търкания, особено на религиозна основа, между руската администрация и полското население. Усилията ми в тази насока понякога ми съз-

²⁸ Бащата на П. Н. Врангел. (б. пр.)

дадоха неприятни сблъсъци с министерството на вътрешните работи...” (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 372-373).

С назначаването на С. Д. Сазонов за министър на външните работи през 1910 г., неговите правомощия се разширяват. По негово собствено признание, той е таял мечтата, че сега ще може „да защитава и прокарва своите възгледи по въпросите на полската политика с по-голям успех“. (Не линията на императора, чийто прерогатив е външната политика на Империята, а неговата, на министъра, собствена!)

Министърът обаче говори за императора с доста презрение („Русия никога не е имала по-малко автократичен император от Николай II“).

Той е още по-неблагодарен към императрицата, коментирайки нейната „болна душа“ (пак там, стр. 377, 379). Въпреки това, както със съжаление отбелязва С.Д. Сазонов, „възстановяването на полската независимост преди Първата световна война очевидно беше изключено“ (пак там, стр. 373). Войната промени всичко. Самият министър призна, че „възстановяването на Полша е неразривно свързано с поражението на Германия [...] ..Нашата полска политика се определяше не само от спомените за миналото съперничество между Русия и Полша [...], но до значителна степен и от Берлинските влияния, които се проявяваха под прикритието на безкористни семейни съвети и предупреждения...” (пак там, стр. 374).

„Този документ“, пише френският посланик в Русия М. Палеолог за апела, „[...] е написан по указание на Сазонов от заместник-директора на министерството на външните работи, княз Григорий Трубецкой. Преводът на полски е извършен от граф Сигизмунд Вилеполски, председател на полската група в Държавния съвет“ (М. Палеолог, „Дневник на посланика“. стр. 75).

„След заседанието на Думата на 26 юли/8 август“, спомня си княз Г. Н. Трубецкой, Полският въпрос отново е повдигнат в Министерския съвет, по инициатива на Сазонов. В края на юли, връщайки се от Министерския съвет, точно преди вечеря, той ме извика и каза, че Съветът е обсъдил желателността да се обърне към поляците с апел, който да им отвори някои перспективи. От думите му разбрах, че в състоялото се обсъждане Полският въпрос е разгледан доста широко и като основни причини за апела записах следните: обединението на полските земи, свободата на религията, езика, образованието и самоуправлението. Министърът добави, че на обръщението трябва да се придаде възможно най-тържествен тон и то да бъде съставено възможно най-бързо“ (Княз Григорий Трубецкой. „Руската дипломатия 1914-1917 и войната на Балканите“. Монреал. 1983. С. 33).

Г. Н. Трубецкой служи в министерството на външните работи. Още по време на Балканската криза, по молба на същия С.Д. Сазонов, той написа меморандум за представяне на царя „относно необходимостта от промяна на политиката ни в Полша“ (пак там. С. 33). Важно обстоятелство е, че Григорий Николаевич е москвичанин, кадет и масон („Незабравими гробове“. Сравн. В.Н. Чуваков. Т. 6. Москва, 2006. С. 475; Н. Н. Берберова „Народ и ложи“. С. 205).

Княз Григорий Николаевич Трубецкой (1873–1929) е статски съветник и камерхер на императорския двор. Извънреден пратеник и пълномощен министър в Сърбия (13 юли 1914 г.). Служи при министъра на външните работи С. Д.

Сазонов. При Временното правителство е изпълняващ длъжността директор на Дипломатическата канцелария на Върховния главнокомандващ (1917 г.). Член на Местния съвет от 1917–1918 г., избран от Действащата армия. При генерал А. И. Деникин е началник на Отдела за изповеданията на Специалното съвещание (от юли 1919 г.). Участник в Ставрополския югоизточен руски църковен събор от 1919 г. Участва във въоръжените сили на Южна Русия, като заместник на П. Б. Струве, а при генерал П. Н. Врангел отговаря за външните отношения. Живее в емиграция във Франция, след Кримската евакуация на Врангел. Кoresпондира с В. А. Маклаков.

Князът, пише Н. Н. Берберова, „е московски масон много преди Първата война“ (Н. Н. Берберова, „Хора и ложи“. стр. 65).

Обсъждайки масонството на княза, Нина Николаевна пише: „В началото на този [XX] век сред кадетите (да не говорим за октябристите) има много хора, на които тази стъпка изглежда трудна, може би рискована за вътрешния им мир и съвест. Като се има предвид тяхната титла, класата им, ролята на предците им в руската история, а понякога дори и религията им, ние не знаем и е малко вероятно някога да разберем как Трубецкие, Долгорукови и Шаховски са стигнали до това решение и колко дълго е продължило колебанието им: да се закълнат в клетва, която надминава всички други клетви по значение, включително тази, която човек полага към държавата, на която служи, която религиозен човек полага, полагайки ръка върху Евангелието, във вяност към родината и вярата си. Да приемат ритуала, да се поклонят пред емблемите без скептични усмивки, да приемат факта, че понякога политически полуврагове или хора, които не уважават, ще им дадат тайни знаци, ще се обърнат към тях неофициално и ще ги поздравят в ложата с целувки, това сигурно понякога е изглеждало нелека задача.“ (Пак там, стр. 66-67).

С. Д. Сазонов, както вече писахме, също принадлежи към масоните. В тази връзка, дневниковият запис на генерал А. А. Поливанов (тогава все още помощник-военен министър) за 31 юли 1907 г. е доста интересен. Докладвайки за заседание на Министерския съвет, той пише, че на него е разгледано предложението на А. С. Танеев, управител на 4-ти отдел на Канцеларията на Нейно Императорско Величество, през което са минавали всички висши назначения в държавната служба, „за подписване на декларация за непринадлежност към масонските ложи“. (Тази мярка е използвана по време на управлението на императорите Александър I и Николай I.)

Така министрите от кабинета на П. А. Столипин, жтхвърлят предложението за което царят поне е бил информиран (А. А. Поливанов, „Из дневниците и мемоарите на военния министър и неговия помощник 1907-1916 г.“ Том I, Москва, 1924 г., стр. 31).

Княз Г. Н. Трубецкой е сътрудник и информатор на П. Н. Милюков. С. Д. Сазонов също е тясно свързан с Павел Николаевич, въпреки че не оповестява публично този факт. Въпреки това, той не е убягнал от зоркото око на императрицата.

В писмо от 16 декември 1916 г. тя пише до императора за бившия министър като за „близък приятел на Милюков“. През 1915 г. апартаментът на княз Г. Н. Трубецкой става място за редовни срещи на такива масони като княз Г. Е.

Лвов, В. А. Маклаков, С. А. Котляревски и П. Б. Струве (Н. Н. Берберова „Народ и ложи“ стр. 43).

През 1917 г. той е близък сътрудник на двама големи и влиятелни масони: А. Ф. Керенски и М. И. Терещенко, като активно работи в полза на съюз между А. Ф. Керенски и генерал Л. Г. Корнилов (пак там, стр. 65).

През септември 1917 г. князът улеснява интензивната комуникация между своите другари (Б. Е. Нолде, М. С. Аджемов, М. М. Винавер, В. Д. Набоков и А. И. Коновалов) въз основа на търсенето на „разумен мир“ с Централните сили.

Точно преди Октомврийската революция от 1917 г. апартаментът на Г. Н. Трубецкой става едно от местата, където се осъществява сближаването между Петроград и Москва (пак там, стр. 58).

След като получава инструкции от С. Д. Сазонов, княз Г. Н. Трубецкой веднага, по собствените му думи, „написах прокламация преди вечеря и я занесох в хотел „Франция“, където трябваше да вечерям с Г. Н. Лвов и П. Б. Струве, с които поддържам най-доверителни и приятелски отношения. Следователно, сметнах за възможно да споделя с тях една тайна, желаейки да узная тяхното мнение. Проектът на прокламация им хареса. За нас възможността да задаваме въпроси по този начин [...], на които преди това не се виждаше решение, беше нещо неочаквано и поразително в своята новост. Близкото минало, сякаш с първия изстрел от оръдието, вече беше окончателно обречено. Изглеждаше, че ще се роди нов свят, а в него – нова Русия“ (княз Г. Н. Трубецкой. „Руска дипломация 1914-1917 и войната на Балканите.“ стр. 33-34).

Тези контакти между Г. Н. Трубецкой и неговите близки сътрудници (както кацети, така и масони) във връзка с апела на великия княз не бяха тайна за мнозина, които следяха най-важните събития от онези дни. З. Н. Гипиус например твърди в дневника си (30 септември 1914 г.), че „прокламацията за „възраждането на Полша“ е написана [...] от Струве и Лвов (редакция)“ (З. Гипиус, „Събрани съчинения: Дневници 1893-1919“. Москва, 2003. С. 160).

Последващата история на обръщението е следната. На 30 юли текстът е обсъден на заседание на Министерския съвет. Целта е обяснена по следния начин: „да се обединят разединените поляци. Трябва да бъде издадена в навечерието на влизането“ във войната. Сред фрагментите от разговори, чути на това заседание, ув, е записано малко: „Трудното положение на поляците в Кралство Полша и тяхната лоялност. Изисква се най-високо внимание. Телеграма [до генерал-губернатора на Варшава Я. И.] Жилински – добра воля за лоялност“ („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов“. Санкт Петербург, 1999. С. 27).

Авторът на апела, несъмнено заинтересован от съдбата на своето дело, пише за това по-подробно: „...За Министерския съвет апела дойде като пълна изненада и предизвика истинска буря сред министрите. Сазонов беше упрекнат, че не е представил текста за обсъждане от колегите му; говореше се, че апела може само да събуди нереалистични надежди сред поляците. Кривошеин беше крайно недоволен, вероятно защото смяташе изготвянето на важни държавни актове както винаги за негова специалност. Маклаков се разбунтува, вече по чисто ведомствени, тесни причини на чиновник, и веднага реши, че този апел не трябва да се прилага. За съжаление, тази последна гледна точка беше

незабавно възприета от администрацията“ (Княз граф Н. Трубецкой. „Руската дипломация 1914-1917 и войната на Балканите.“ стр. 35).

Самият текст на прокламацията подлежи на задължително одобрение от военния министър и министъра на външните работи („Министерският съвет на Руската империя през Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 25).

Военния министър В. А. Сухомлинов, оставя само кратък дневников запис от 30 юли: „Изготвянето на прокламацията за Германия и Австрия е одобрено“ („Дневник на генерал Сухомлинов“ // „Дело и дни. Исторически журнал“. Книга 1. 1920. стр. 222).

Малко вероятно е генералът внимателно да е прочел текста на прокламацията. Както ще видим по-долу, дори самият цар я е подписал, най-вероятно също без да прочете внимателно самия текст. Как точно е получено одобрението на царя за тази странна прокламация, не е известно. Възможно е С. Д. Сазонов, възползвайки се от трескавата атмосфера в началото на войната, да е действал спешно.

„Имаше много спекулации относно този манифест“, каза председателят на Думата М. В. Родзянко пред следователите на Чеченския следствен комитет. „Говореше се, че великият княз го е направил произволно. Всъщност това не беше така, но се разпространи такъв слух. [...] Когато този манифест беше издаден, различни полски организации веднага започнаха да се свързват с мен, включително членове на Държавния съвет и граф Велеполски, които ме помолиха, да изясня значението на всичко това, когато докладвам на императора. [...] Поисках доклада и отидох при императора [...] Тогава се сблъсках с изключително остра реакция на този манифест. Бях много изненадан и казах: „Как е възможно това? Вие самият, Ваше Величество, благоволихте да го подпишете?“ „Не“, казва той, „ние прибързахме.“ („Падането на царския режим“. Том VII. Москва-Ленинград, 1927. Стр. 120).

Същият М. В. Родзянко признава, че императорът впоследствие е бил „под натиск заради Полша, заради апела“ (пак там. Стр. 149). Апела е датирана от 1 август и оповестен публично на следващия ден. Преводът на полски е извършен от началника на кавалерията, граф С. И. Велеполски, член на Държавния съвет (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта“. стр. 32). Полската версия е умишлено подписана от Великия херцог: „Миколай“.

Тези и много други обстоятелства, които все още остават в сянка, предизвикват сериозни опасения у Г. Е. Распутин, които са отразени в писмото на императрицата до царя от 20 септември 1914 г.: „Нашият приятел [...] беше много доволен от вчерашната среща с Вас. Той постоянно се страхува, че *Bonheur*, тоест чавките, искат той [великият княз] да получи трона в Полша или Галиция, и това е тяхната цел, но аз ѝ казах [на А. А. Вырубова] да го успокои – напълно немислимо е Вие някога да рискувате да направите подобно нещо. Григорий Ви обича ревниво и за него е непоносимо Николаша да играе каквато и да е роля.“

Реакцията на печата на публикуваното обръщение на великия княз Николай Николаевич „Към поляците“ не е трудна за предвиждане: „Вестниците единодушно ликуват за това; повечето от тях дори публикуват ентусиазирани

статии, ликувайки за помирението между поляци и руснаци в лоното на голямото славянско семейство“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 74-75). „Манифестът към поляците изпълва всички разговори. Общото впечатление остава отлично“ (пак там, стр. 76).

Всичко това отново характеризира печата, който не изрази руските национални интереси, а този път дори игнорира настроението на руското общество като цяло. Разделено по много други въпроси, то беше необичайно единодушно в отношението си към Полша. Този път дори правителствените служители, въпреки различията си в мненията, бяха солидарни с обществените сили.

По отношение на заявените цели на прокламацията (предоставяне на автономия на Полша в рамките на Руската империя), актът беше не само преждевременен, но дори вреден за руските интереси.

„Прочетох [...] Манифеста към поляците“, отговори великият княз Николай Михайлович на публикуването му. „Това е по-скоро обръщение, подписано от великия княз Николай Николаевич, а не от царя. Това ме озадачи, защото е малко вероятно всичко обещано да е честно и искрено, и вероятно е изтръгнато от царя насила, иначе Той самият не би подписал такъв документ. Поляците все още са много ентусиазирани. Удивлявам се на тяхната наивност“ (Н. М. Романов, „Записки // „Червен архив“. Т. XLVII-XLVIII. Москва, 1931. С. 145).

„Как може да се обясни този странен „манифест“, обещаващ на Полша най-големи права?“ Барон Н. Н. Врангел също се чуди. „Такъв акт с държавно значение, обхващащ не настоящия момент, а бъдещето, т.е. времето, когато главнокомандващият вече няма да бъде на власт, трябва да бъде подписан от императора“ (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта“. стр. 32).

„Невъзможно е да се постигне споразумение с поляците; „те са непримирими...“ – заявява съвсем ясно генерал А. А. Брусилов. („Считам ви, пред Бога и хората, за моя невеста.“ Генерал Брусилов до Надежда Желиховская // „Источник“. Москва, 1994, № 5, стр. 14).

Руските националисти никога не са се заблуждавали относно поляците. Отношението към полската диаспора в Империята, от епохата на император Александър I до времето на последното царуване, е като цяло отрицателно.

Това мнение е споделяно от почти всички най-видни руски държавници и културни дейци (от зрелия А. С. Пушкин до Ф. М. Достоевски).

Противоположни възгледи са застъпвани от революционери и подривници от всякакъв вид и оттенък. Причината за подобни настроения, освен добре познатата полска арогантност и празно хвалене, е бил безграничният непотизъм.

Според наблюденията на министъра на железниците С. В. Рухлов, „поляците са изключително умели в групирането, образувайки напълно отделни администрации.“ Достатъчно беше [...] един поляк да стане ръководител на някоя институция, за да може той да избира персонала си изключително измежду поляците“ (княз В. Н. Шаховски, „Sic transit gloria mundi“. Париж. 1952. С. 166).

Трябва да отбележа, че този протекционизъм далеч не е бил безобиден; той е разрушителен за империята. В края на краищата, мнозинството поляци, дори тези на държавна служба, мразят и презират Русия, вредейки ѝ където е възможно.

Известният църковен публицист Н. Н. Дурново пише няколко години преди войната: „Поляците винаги са били верни на своя полски катехизис и никога, при никакви обстоятелства, не са го предавали, а ние, руснаците, знаейки това, винаги сме вярвали и продължаваме да вярваме на поляците. Закавказкият регион и нашите средноазиатски владения стенат под управлението на поляците, но тъй като поляците са на служба на руското правителство, местното население обвинява руските власти за всичко. Инженерното ведомство, железниците в Кавказ и Сибир са в ръцете на поляците, а въпросът за преселването също е отчасти в техни ръце.“ Където е възможно, поляците отслабват Русия, вървейки ръка за ръка с еврейския Бунд, революционизирайки руското селячество. [...] Само полонофилите, заслепени от поляците, и още повече от полските жени, които отдавна работят за своето „отечество“ не само в Санкт Петербург, пленявайки и омагьосвайки великите и могъщите на този свят и много други, могат да мечтаят за приятелство и съюз с поляците“ (Н. Н. Дурново, „Руската панславянска политика в православния Изток и в Русия“. Москва, 1908, стр. 24-25, 27).

Да, както веднъж със съжаление каза Н. С. Лесков, „на поляците всичко е позволено“ (Н. С. Лесков, „На нож“. Москва, 2012, стр. 215).

Апелът е обсъден и в политическия салон на Б. В. Щюрмер, който е добре познат в Петроград по това време и чиито членове заемаха десни възгледи.

На едно от заседанията си, разказва С. П. Белецки, „мнозинството от членовете на кръга стигнаха до заключението, че обръщението на великия княз, като Върховен главнокомандващ, както по формата на публикуването му, така и по съдържанието му, не е манифест или държавен акт, издаден по предписания начин, който да налага на Короната задължението да признае за свършен факт обявяването на политическата независимост на Полша, изискващ по-нататъшното ѝ прилагане, а само задължава правителството да вземе предвид гледната точка на великия княз, когато разглежда Полския въпрос в неговата цялост, за законосъобразното насочване на решението си по този въпрос. Само един член на кръга, известният държавник и църковен деец, княз А. А. Ширински-Шихматов, видя в обръщението на Николай Николаевич „чек на Върховната власт, подлежащ на незабавно плащане“ („Падането на царския режим“. Том IV. Москва-Ленинград 1925. Стр. 384-385).

На 14 октомври лидерът на дясната група в Държавния съвет, П. Н. Дурново, поканва свои колеги и сътрудници в дома си. Те обсъждат апела на великия княз към поляците. „Събират се около 15 души. Те единодушно стигат до извода, че обединението на Полша, дори под руска власт, е неизгодно за Русия и е препоръчително да се въздържат от по-нататъшни обещания“ (А. Ф. Редигер, „История на моя живот“. Том 2, стр. 378).

Архиепископ Николай (Зьоров) Варшавски и Вислински също се обявява срещу апела на Николай Николаевич („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“. Стр. 84).

Генерал-губернаторът на Варшава, княз П. Н. Енгаличев също не е впечатлен от този документ: „...Апелът на Върховния главнокомандващ се тълкува твърде широко и ако всичко не бъде незабавно приведено в определени граници, то след войната или дори след известно време, апетитите могат да нараснат,

желанията ще достигнат неприемливи размери и тогава привеждането на всичко в по-тесни рамки не само ще бъде трудно, но и ще предизвика голямо недоволство“ (пак там, стр. 86). „Едно от първите действия на Върховния главнокомандващ“, пише бившият военен министър А. Ф. Редигер, „беше неговият апел към поляците, на които обеща обединението и автономията на Полша в замяна на помощта на Русия в борбата ѝ. Този апел, подписан от великия княз [...], сигнализира за пълна промяна в политиката му спрямо поляците. Той предизвика подозрение, защото правителството не вярваше особено в успеха на предстоящата борба. Симпатиите на поляците можеха да бъдат от полза в тази борба, но ако за да ги спечелим, е необходимо радикално да променим отношението към тях, жалко е, че това не беше направено по-рано! Дотогава Полша се разглеждаше като една от съставните части на обединена Русия, за която руският не само беше задължителен общ държавен език, но и която се ползваше с далеч по-малка независимост във вътрешното си управление, отколкото коренните руски региони. Сега обаче е обещана автономия и обединението на всички поляци при което ще се удвои броя им и да се направи обединена Полша като толкова голяма съставна част от Русия, нейната автономия (обещана само с доста неясни думи) несъмнено ще се превърне в почти пълното ѝ отделяне. Така успешният край на започналата война е предопределен да завърши с отделянето на полските провинции на Русия. Тази жертва, може би, не е прекомерна, ако чрез нея се постигне трайно споразумение с поляците; Но имаше малка надежда за такова споразумение, тъй като претенциите на поляците несъмнено ще са безгранични не само по отношение на границите на автономията, но и на границите на самата Полша, защото те ще искат да получат както беларуските, така и литовските земи, а може би дори и югозападните територии!“ (А. Ф. Редигер, „Историята на моя живот“. Том 2, стр. 377-378).

За съжаление, вредните последици от апела не се ограничават до казаното. Той инициира антимонархистки и германофобски настроения, но и революционизира поляците и някои други народи, живеещи в граничните покрайнини на Руската империя. Самият факт че Русия започва война срещу две от най-старите традиционни монархии в Европа, в съюз с държави, които са почитали революционните традиции, включващи и цареубийството, подкопава позициите на руските монархисти.

Тяхното последователно придържане към тези възгледи ги кара да критикуват съюзниците си, да ги излагат на атаки от собствените си власти. Последната точка се потвърждава от дневниковия запис на М. Палеолог, посветен на реакцията на Полския въпрос в руското общество (17.04.1914 г.): „Определена строга критика идва само от крайнодесни кръгове, където съгласието с пруските реакционни тенденции винаги се е смятало за жизненоважно условие за царизма, а потискането на полската националност е основната основа за това съгласие“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 76).

Опитни представители на руската бюрокрация намират формулировката на апела за „високопарна, но недостатъчно ясна“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915 г.)“, стр. 286). Разбира се, от гледна точка на националните интереси на империята, това е сериозен недостатък. Но то има и положителен аспект. Тази небрежност потвърждава, че целта на създа-

лите на документа не е да изпълнят дадените аванси, а да подтикнат властите да предприемат редица стъпки, които трябва да бъдат насочени в точното време и на точното място в едната или другата посока, най-удобна за момента.

Какво тогава е намерението на С. Д. Сазонов и тези зад него? Въпреки факта, че апелът е излязъл „от военните власти“, той е провъзгласен „от името на руския император“ и следователно придобива национално значение. [...] Това е улеснено от руския и чуждестранния печат, които снабдяват изявленията на Върховния главнокомандващ с обобщаващи тълкувания и рисуват радостни картини на близкото бъдеще“ (пак там, стр. 285).

Един от висшите служители на Министерския съвет пише в бележките си за пълната безотговорност на изявленията, направени в този документ: „Поляците бяха особено развълнувани, вярвайки, че обръщението на Върховния главнокомандващ, посрещнато от мнозина с възторг, предопределя специална структура за Полша и че единствено Министерският съвет е отговорен за незабавното ѝ прилагане в цялата ѝ предварително определена пълнота. Пламналите надежди [...] стигаха много далеч – до вътрешна независимост на Полша в духа на финландската конституция. Но именно в приложението му към полските земи въпросът беше изключително сложен“ (пак там, стр. 286).

Апелът на великия херцог послужи като основа за създаването на полски доброволчески части, но първите опити от този род през август 1914 г. завършиха с неуспех, срещайки съпротивата на руските военни власти. Представители на Полската националдемократическа партия донесоха в Щаба план за организиране на легион, който да включва представители на всички родове въоръжени сили. Инициаторите подчертаха, че руската армия, в сравнение с германската и австро-унгарската армия, е получила най-голям брой поляци (през 1914 г. в Кралство Полша са мобилизирани 724 000 души). Те предложиха всички тези поляци да бъдат събрани в легион. Този проект обаче също беше отхвърлен поради опасения от нарастването на полските националистически настроения. Едва третият опит, предприет от подполковник Витолд Горчински от Шавла, беше успешен. Един от убедителните аргументи за това решение бяха полските легиони на Пилсудски, които започнаха операции срещу нас на Югозападния фронт. В средата на октомври 1914 г. е разрешено формирането на национални части, предимно полски легиони. Набирането на личен състав за тях трябва да се извършва „без разлика на възгледите“ и „под полско командване“ („Министерски съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 22).

„Армейски вестник“ официално съобщава, че тази мярка е одобрена от Върховния главнокомандващ Николай Николаевич. В градовете и селата на Западната територия се появява прокламация на полски език: „Като един човек трябва да се присъединим към редиците на руската армия, за да прогоним прусаците от границите на Кралство Полша... Няма да позволим на прусаците да обиждат нашите братя в бъдеще... Полски легиони се бият и във Франция – 40 000 поляци са пристигнали там от Америка. Твърдо сме убедени, че нашата инициатива ще бъде от голямо значение за Тройното съглашение, че ще зареди с енергия слабите, ще събуди спящите и ще вдъхне смелост и спокойствие.“ „В полските легиони ще бъде въведено полско командване“ (А. Н. Яхонтов, „Пър-

вата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)“ стр. 289). „Цитираният документ“, коментира А. Н. Яхонтов, „е доста показателен. Думите „Русия“ и „Империя“ не се споменават в текста му. Легионите, предопределени да бъдат „от голямо значение за Тройното съглашение“, си поставят за цел „да премахнат прусаците от границите на Полското кралство“. Особено характерен е параграф 2, който разрешава приемането само на „католически поляци“, като се пренебрегват всички поляци годни да носят оръжие, които не изповядват националната религия“ (пак там, стр. 289).

На 31 октомври 1914 г. Горчински получава телеграма: „Върховното командване упълномощава господина да сформира легион, след което да се яви в щаба“. На 9 ноември е получена заповед, в която генерал Н. Н. Янушкевич, началник-щаб на Ставката, разрешава сформирането на „полски отряди“ (разбрани като батальони). Подкрепа е оказана и от генерал Н. И. Иванов, главнокомандващ на армиите на Югозападния фронт. Според документа, подписан от Николай Николаевич на 17 ноември, създаваните части са с доброволен партизански характер и са предназначени за използване в разузнавателни и саботажни мисии, както и в групови операции в тила и по вражеските комуникации. Както многократно сме отбелязвали, „полската политика“ на Николай Николаевич е подкрепяна от няколко влиятелни личности. Сред тях, според собствените му мемоари, е заместник-министърът на вътрешните работи, началник на жандармерията, генерал В. Ф. Джунковски (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 603-604).

Тази позиция потвърждавала предаността му към покровителя му, и лоялността му към собствената му кръв. „...Представители на това семейство“, писали съвременниците на генерала за Джунковски, са „типични „варяги“²⁹ на полската шляхта, разпръснати между държавите, които разделиха Полша, и с голяма лекота „преминаваха“ от един „княз“ към друг“ (Н. П. Тихменев, „Генерал Джунковски в пенсия...“, стр. 1915, стр. 5).

Съвременен биограф на В. Ф. Джунковски, когато говори за предците на Владимир Фьодорович, споменава всички: датчани, французи, германци и дори един „монголски княз“. По някаква причина той не споменава само поляците, въпреки че назовава един от предците му, „воеводата Ксендзовски, който е притежавал имението Джунковка в Галиция“, чиито потомци са образували двата клона на семейство Джунковски: руския и галисийския (А. Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски“. Москва, 2012, стр. 30, 33).

„Относно полските легиони“, беснее през януари 1915 г. новоназначеният генерал-губернатор на Варшава княз П. Н. Енгаличев, „се е случило нещо наистина невероятно. Представете си, полковник идва при мен с документи. Един от тях [...] гласи [...], че на обикновен полковник еди-кой си, с разрешение на Върховния главнокомандващ на Югозападната армия [...], е разрешено да формира полски легиони само от лица с полска националност, като командният език е полски, а офицерите поляци, и че легионите от трите рода войски и висшите командни части ще бъдат под командването на лицата, изброени в

²⁹ Има предвид наемници. (б. пр.)

документите, а общото ръководство на частта е поверено на Полския национален комитет.

Друг документ гласи, че е разрешено да се осветят знамена за тези легиони в катедралата „Свети Йоан“ през януари и че легионите ще се закълнат във вярност под тези знамена на полски език [...] Вие, разбира се, знаете, че в армията има знамена, те се дават от Господаря Император. Клетвата се полага не под знамето, а в присъствието на знамето, пред Кръста и Евангелието. „Що се отнася до легионите, според общия принцип на единство на армията, могат да има само полски държавни опълченски отряди, чието формиране се извършва по общ ред от окръжните полски командири. Веднага писах на Алексеев [...] Полските легиони, във вида, в който сте разрешили формирането им, наподобяват възстановяването на полската армия и тъй като това изобщо не е в рамките на вижданията на правителството, можете да бъдете обвинен в създаване на полска армия. Освен това намирам за напълно неприемливо да поверя формирането на тези легиони на Полския национален комитет³⁰, който, между другото, не съществува като такъв, а е само група лица от полското благородничество“ (Военен дневник на великия херцог Андрей Владимирович Романов (1914-1917). Стр. 83-84).

Тези факти най-добре илюстрират думите, приписвани на княз П. Н. Енгаличев от протоиерей Георгий Шавелски, които са неясни в контекста на мемоарите му: „В момента има две посоки по отношение на Полша: либералната на великия херцог Николай Николаевич, към когото вероятно се придържа и царят, и другата на императрица Александра Фьодоровна“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 216).

Образите на генерал-губернатора, както и на архиепископ Николай Варшавски, които са противници както на апела на великия княз, така и на формирането на полски национални части в рамките на руската армия, описани на няколко страници от тези мемоари, както винаги с пристрастна, злонамерена ръка (пак там, стр. 215-222).

Отец Георги обаче не предоставя убедителни факти, старателно избягвайки самата позиция на хората, които очерня. Само един факт е важен за нас, свидетелстващ за изключителната враждебност на началник-щаба на Генералния щаб към варшавския генерал-губернатор: „... Генерал Янушкевич, още след първата си среща с княз Енгаличев, зае неприятелско отношение към него, отбелязвайки: „Удивен съм, че можах да назначат такъв глупак за генерал-губернатор!“ И след това генерал Янушкевич говореше за Енгаличев само с възмущение“ (пак там, стр. 217). Този конкретен пример за пълното единодушие на двамата „николаевци“ илюстрира отлично, според нас, полско-еврейския съюз, основан на споделена неприязън към Русия, макар и в латентна форма.

³⁰ Полският национален комитет в Париж включва Морис Замойски, Дмовски, Еразм Пилц, Станислав Козицки, Ян Емануел Розвадовски, Константин Скирмунт, Францишек Фрончак, Владислав Собански, Мариан Сейд и Юзеф Веловейски. Комитетът е създаден от лидерите на полските буржоазни партии и е официално регистриран в Лозана, Швейцария, със седалище в Париж. След Февруарската революция от 1917 г. той разкрива своите цели: създаването на независима полска държава, която да включва украинските, белоруските и литовските земи (без да им предоставя автономия).

Първото полско подразделение в Русия е наречено Пулавски легион, след сформирването му в Пулава (тогава Нова Александрия). Неговият девиз е взет от прокламацията на великия херцог: „Мечът, който уби врага при Грюнвалд, още не е ръждясал“.

Поляците си осигурява уверенията на руското командване, че легионът няма да бъде използван във военни операции срещу легионите на Пилсудски. Други полски инициативи обаче срещнат неодобрение от командването. Например, на доброволците и строго забранено да общуват с представители на полските политически партии.

Опитът за включване на австроунгарски военнопленници от полска националност в легиона завършва с неуспех. Офицерите поляци на руска служба, които изразяват желание за постъпване в легиона, също са възпрепятствани да бъдат премествани от други руски части. Надеждите за подсилване на частта с поляци от Америка също се проваля: на практика никой не пристига от чужбина. На полските националдемократи категорично е отказано политическо покровителство над доброволческите части, което те упорито искат, надявайки се, че руските власти, без да разбират правилно ситуацията, ще направят тази на пръв поглед незначителна отстъпка. Това обаче означава признаването на тези полски фигури за политически партньори на руското правителство („Полша през 20-ти век: Очерци по политическа история“. Москва, 2012, стр. 76).

Формирането на Пулавския легион е завършено в края на януари 1915 г. Според различни източници той е наброявал между 800 и 1000 души – подразделение, еквивалентно на линейен пехотен батальон по руските стандарти. Едновременно с това в Люблин започва формирането на Втория полски легион, за който от Пулавския е изпратена част от доброволците. Люблинският легион наброява до 800 души. Всичко е готово за изпращане на фронта, но тогава се случва нещо, което все още не е напълно ясно.

Ето как го описва статията в Уикипедия: „...След разкриването на заговора срещу Николай II е издаден указ, забраняващ по-нататъшното създаване на полски войски. В резултат на това в началото на февруари 1915 г. Люблинският легион, чието формиране все още не е завършено, е преименуван на 740-ти Люблински ескадрон, а Пулавският легион е преименуван на 739-ти Новоалександрийски ескадрон.“ Доброволците от бившия 1-ви легион са изпратени на фронта на 20 март. В няколко битки от 19 май до 3 септември поделението губи 92% от активния си личен състав. През октомври е разформировано, а оцелелите поляци са включени в Полеската стрелкова бригада. На 13 октомври е разформирован и бившият Люблински легион.

Междувременно С. Д. Сазонов и неговите поддръжници вярват, че победата вече е постигната. Пристигайки на чай с великата княгиня Мария Павловна Старша на 8 януари 1915 г., Сергей Дмитриевич заявява, че „полският въпрос е почти окончателно решен. Решено е да им се предостави пълна свобода на вероизповедание, право да преподават на полски език в училищата, с изключение на основните предмети (история, география, руски език и православна религия), пълно самоуправление, всички длъжности ще бъдат заети от поляци, руснаци също, но при условие, че знаят полски, и обратно: поляк може да

служи в Русия, но трябва да знае руски. Съдиите ще бъдат поляци. Ще разширим границите малко, не с руски земи, а с нови, завладени“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“ стр. 78).

П. Н. Милюков, който добре осъзнава опасностите от идеята за „обединение и освобождение на Полша“: „С автономната структура на Полша, териториалните придобивания в нейна полза, не бива да се считат за преки придобивания на Русия“ („Какво очакваше Русия от войната?“ // Родина. Москва, 1993. № 7. С. 44. С позоваване на сборника: „Какво очаква Русия от войната?“ Издадено от Прометей. 1915).

„Като цяло“, коментира великият княз Андрей Владимирович „подобна щедрост, им осигурява почти пълна свобода, без да нипитат, така че вероятно ще се отделят от нас в близко бъдеще. [...] Не съм съгласен с тази поктановка. Толкова много кръв е пролята в тази война, всичко това по полски земи, а те гледат толкова небрежно към бъдещето. Ако е така, тогава не си е струвало да се воюва в Полша. [...] След като я спечелим обратно, и дори а добавим малко отгоре, не е ли порсто да им я зазем зад да създадат нова независима съседна държава...“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“).

Един от първите благоприятни сигнали е получен от поляците през март 1915 г. Съвременните изследователи смятат, че подписването от царя на акта за отделяне на Холмската губерния, населена с малоруси, от Кралство Полша, дори и да е предизвикало недоволство сред поляците, все пак „свидетелства за сериозността на намеренията на руската страна относно предоставянето на автономия на Кралство Полша“ (Полша през 20-ти век: Есета по политическа история, стр. 73).

Но С. Д. Сазонов няма намерение да почива на лаврите си. Той трябва да продължи напред. Тактиката му е да не дава време на врага да се съвземе, да се нахвърли върху плещите му. Единственият проблем е, че враг на С. Д. Сазонов е Министерският съвет, и то на практика целият му състав. Неразумната упоритост на Сергей Дмитриевич в обсебването му от „Полския въпрос“ е забелязана дори от такива либерално настроени министри като княз Н. Б. Шчербатов. „Полският въпрос“, каза той не без раздражение, „беше изключително време-емка задача“ („Падането на царския режим“. Том VII. Москва-Ленинград, 1927. С. 217).

Министърът на финансите П.Л. Барк описва дебатите на едно от заседанията, проведени през пролетта на 1915 г., като „много разгорещени, защото в Съвета се бяха очертали две различни течения. Едното беше либерално, подкрепяно от Кривошеин и Сазонов, и целящо възможно най-широка автономия за новата Полша под скиптъра на руския император. Другото, подкрепено от дясната група на Министерския съвет – Маклаков, Шчегловитов и Саблер, се изразяваше в желанието да се даде възможно най-малко и да не се допусне никаква автономия. Най-видният представител на тази тенденция беше Маклаков, който като министър на вътрешните работи се смяташе за задължен да поддържа съществуващия ред, предотвратявайки нарушения на основните принципи на управление в териториите, които бяха част от Руската империя. Спомням си сериозен инцидент, който се случи между Кривошеин и Маклаков

по време на доста продължително вечерно заседание на Министерския съвет. Кривошеин, който е служил в Полша в младостта си, познаваше добре местните условия и с пълна компетентност и характерния си темперамент защитава необходимостта от либерални реформи в този регион. Когато той завърши обяснението си, Маклаков поиска да говори и започна възраженията си с думите: „Министърът на земеделието защитава пълната автономия на бъдеща Полша с такъв плам и упоритост, че разбирането му за целите на настоящата война е съвсем ясно.“ Той вярва, че Руската империя прави най-големи жертви и понася най-големите изпитания с единствената цел да освободи поляците от германско и австрийско владичество и като ги обедини с полското население на Русия, да създаде независима полска държава.“

Кривошеин веднага го прекъсна, заявявайки остро: „Това е клевета от страна на министъра на вътрешните работи и ще му изпратя моите секунданти.“

Предвид късния час и за да се избегне по-нататъшна ескалация на кавгата, мъдрият Горемикин прекрати заседанието и министрите, донякъде смутени, се прибраха. Въпреки късния час, аз се възползвах от приятелството си с Кривошеин, за да отида да го видя, опитах се да го успокоя и му предложих да говори с председателя на Министерския съвет, за да разреши инцидента. В раздражението си Кривошеин започна да ме упреква, че не проявявам достатъчен интерес към Полския въпрос и че мълча, когато възникна напрежение. На това аз отвърнах, че наистина не съм особено активен по този въпрос, тъй като според мен нашите дискусии в момента са от много абстрактен характер.

„Нямаме представа как ще се развият военните събития в бъдеще, нито какво ще е положението в районите, заети от полското население, и затова ми се струва, че все още не разполагаме с точни данни, които могат да послужат като основа за изграждането на нова, трайна сграда“ (П.Л. Барк, „Спомени“ // „Ренесанс“. № 178. Париж. 1966. стр. 102-103).

Относно „две течения“, едното от които е представено само от двама министри, със сигурност е твърде силно твърдение. Тези разкрития на министъра на финансите обаче изискват известен коментар. Те показват, че сред членовете на Министерския съвет с либерални възгледи е имало мълчаливо съгласие за взаимна подкрепа, особено когато споровете са от идеологически характер. Потвърждава се и от характеристиката на П. Л. Барк като латентен либерал, изключително предпазлив и потаен, а следователно и изключително опасен.

Въпреки това, на 29 май 1915 г. е сформирана т.нар. Специално съвещание за Полша. Това е предшествано от обръщение към И. Л. Горемикин от няколко представители на провинциите на Кралство Полша, които мотивираха искането си с „инструкциите, изложени в апела на августейшия върховен главнокомандващ за предстоящите реформи в управлението на полските земи“. Съвещанието се състои от 12 души (по шест от руската и полската страна), председателствано от И. Л. Горемикин.

Специален дневник на Министерския съвет по този въпрос е одобрен от царя на 6 юни („Министерският съвет на Руската империя през Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 364-365).

На 19 юли 1915 г. председателят на Министерския съвет И. Л. Горемкин, говорейки на заседание на Държавната Дума, обявява волята на императора „да се подготви законодателна основа за предоставяне на Кралство Полша след войната на правото „свободно да организира своя национален, културен и икономически живот“ на принципите на автономия, под скиптъра на руската монархия и запазване на единната държава“ („Полша през 20-ти век. Очерци по политическа история.“ стр. 73).

Самата правителствена декларация, прочетена в Думата от председателя на Министерския съвет, е написана от министър А. В. Кривошеин, поляк по майчина линия („Съдбата на века. Кривошеините“. Санкт Петербург, 2002, стр. 227). Както се оказва обаче, организаторите на тази авантюра, особено в навечерието на изоставянето на Кралство Полша, не вземат предвид стабилността на възгледите, чувствата и настроенията на управляващите и на руското общество като цяло. Впоследствие С. Д. Сазонов е принуден да признае: „Гласът ми беше глас в пустошта“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 376).

„В Съвета, освен мен, имаше не повече от двама или трима министри, които разбираха, че Полският въпрос спешно изисква разрешаване и предоставяне на самоуправление на поляците, за да задоволят националните си искания“ (пак там, стр. 373).

Въпреки това, на 16 юли 1915 г. той не разполага дори с тези митични „два или три“ гласа в Министерския съвет. „На това заседание“, спомня си Сергей Дмитриевич, „беше разгледано изявление, което председателят на Министерския съвет трябваше да направи при откриването на Държавната Дума от името на Господаря, и възнамеряваше да заяви, че Негово Величество е наредил на Съвета да разработи законопроект, който да предостави на Полша след края на войната, правото свободно да изгражда своя национален, културен и икономически живот на основата на автономия. Протестирах срещу подобно изявление, като твърдах, че времето за него отдавна е отминало и че въпросът за полската автономия изисква незабавно разрешаване чрез Императорски манифест, без да се чака откриването на заседанията на Държавната дума“ (пак там, стр. 376).

Тайната на това поведение на този подмазвач на Думата, за какъвто е смятан С. Д. Сазонов, е проста: той знае, че огромното мнозинство от „най-добрите хора в Русия“ не подкрепя идеята за полска автономия. Въпреки това отчаяните действия на външния министър са неуспешни сред колегите му.

„В Министерския съвет нямаше нито един глас за моето предложение“ (пак там, стр. 377).

Според оцелели разкази на очевидци, С. Д. Сазонов „е излязъл с предложение въпросът за предоставяне на автономия на Полша да бъде решен чрез Императорски манифест, без да се чака Думата, предвид събитията на фронта“. Това предложение, според А. Н. Яхонтов, помощник-управител на делата на Министерския съвет, „предизвика единодушна съпротива в Министерския съвет“ („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“ стр. 22).

В оригиналните бележки от това събрание четем: „Въпросът за манифеста за Полша. Сазонов. – Пламенно „за“. Всички. – Против. Акт на малодушие. Недостойно за велика сила и царя. Отговорност на правителството“ („Министерс-

кият съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 201).

Сергей Дмитриевич спори, напълно разбирайки валидността на аргументите на опонентите си: „...Често чувах възражението, че поляците няма да се доверят на никакви обещания на руското правителство, особено когато те са дадени при трудните условия на европейска война. Не отричах това, знаейки колко много хора сред поляците фанатично мразят Русия“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 383).

С. Д. Сазонов несръчно се опита да обясни това безпрецедентно еднородно оскърбление от гледна точка на обичайната си арогантност: „Провалът на този опит [...] отдавам отчасти на слабата политическа подготовка на повечето ми колеги в Съвета, и на враждебността им към мен...“ (пак там, стр. 281). А. Н. Яхонтов дава много точна характеристика на С. Д. Сазонов в своите бележки, и отбелязва как постепенно, с течение на времето, „неговата самоувереност, арогантност и известен нарцисизъм нарастват, граничещи с нетърпимост към чуждите мнения“.

Той разглежда външната политика като своя неотменна област и се дразни, когато без негова инициатива дискусиите в Министерския съвет засягат тази област. В такива случаи той обикновено възразява, или дава неохотно обяснения, с отегчен, снизходителен вид, сякаш непросветени лаици задават глупави въпроси, извън тяхното разбиране. Ако обаче някакви изявления на членовете на Съвета го обидят по някакъв смислен начин, С. Д. Сазонов избягва по-нататъшни дискусии, позовавайки се на преките диктати на монарха и законната неюрисдикция на Министерския съвет по въпросите на външната политика.

Неговата видна роля в историческите събития, довели до войната, допълнително засилват арогантността му и нежеланието да разглежда аргументи или общи съображения, които отхвърля. Товасъздава разгорещени спорове между него и отделни министри. [...] Пристрастието на С. Д. Сазонов и арогантността му в споровете са особено изразени при обсъждането на вътрешни въпроси и фундаментални разногласия. Пренебрегвайки уникалния характер на руската политическа система, той подхожда към тези въпроси от гледна точка на, така да се каже, „конституционни гаранции“.

При все по-честите недоразумения между върховното правителство и народните представители той последователно се застъпва за помирителен подход и необходимостта от съобразяване с желанията на „институциите, създадени по волята на монарха“.

Той се опитва да поддържа тесни връзки с Държавната Дума и се радва на симпатиите и подкрепата от водещите представители на партиите в Думата, които подчертаваха това с аплодисменти и викове на одобрение по време на неговите изказвания в комисиите и общите събрания. [...]

Често го чуваат да възкликва: „Това е позор пред Европа“, „Не можем да пренебрегнем общественото мнение на съюзниците“, „Това са варварски реликви“, „Това е неприемливо за една уважаваща себе си държава“ и т.н.

В екстремни моменти той прибягва до следния аргумент: „Ще докладвам на Негово Величество, че не съм в състояние да водя външна политика с такава

вътрешна политика.“ Подобни заплахи са отправяни особено по време на дискусиите по Полския въпрос“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915 г.)“, стр. 327-328).

Тази много точна характеристика, нека си припомним, е на човек наблюдавал поведението на министъра в продължение на много години.

Нека го сравним с мнението на императрицата, която вижда С. Д. Сазонов много рядко. Но какво дълбоко разбиране за хората е притежавала тя, каква интуиция! Не веднага, разбира се, но в крайна сметка императрицата разкрива отвратителния, истеричен, свадлив характер на министъра.

Ето няколко характерни цитата от нейните писма до царя: (23 август 1915 г.): „Сазонов ходи и хленчи (той е глупак).“

(6 септември 1915 г.): „Сазонов вика по-силно от всички, агитира всички (дори и това изобщо да не го засяга), не присъства на заседанията на Министерския съвет – това е нечувано.“

(7 септември 1915 г.): И. Л. Горемикин намира С. Д. Сазонов за „напълно невъзможен: той е загубил ума си, развълнуван е и крещи.“

(11 септември 1915 г.): „Защо Сазонов е такъв слабак?“

(12 септември 1915 г.): И. Л. Горемикин „казва, че Сазонов е жалък за гледане, като мокра кокошака, какво му се е случило?“

(20 септември 1915 г.): „Атмосферата около него го е изляла и го е превърнала в кретен. Има хора, които се открояват в трудни времена и при големи трудности, докато други, напротив, тогава разкриват своята незначителност. Сазонов се нуждае от силен стимулант и веднага щом види, че работата се подобрява и не сепроваля, ще се почувства по-силен. [...] ...Какво му се е случило? Горчиво съм разочарована от него.“

(30 октомври 1915 г.): „Сазонов е ужасно неприятен, постоянна „професионална ревност“.“

(6 ноември 1915 г.): „Дългоносият Сазонов [...] е много слаб, меко казано.“

(17 юли 1916 г.): „Сега вестниците се нахвърлиха върху Сазонов; това сигурно е изключително неприятно за него, след като се е представял толкова високомерно, горкият дългоносец. Суровата реалност много скоро засрамва високомерните мечти на безотговорните авантюристи. Отнема много малко време на онези, способни да видят реалността, да се убедят, че „полският народ, пред лицето на разигралите се събития, не е проявил единство на възгледите и стремите“ (пак там, стр. 286-287).

Руски публицисти от началото на XX век разбират отлично, че „Полша в ръцете на здравата германска нация, движеща се директно към целта си, ще бъде напълно безопасна за нас“ (Н. Н. Дурново, „Руската панславянска политика в православния Изток и в Русия“, стр. 27).

Но тук поляците, ясно осъзнавайки мрачните си перспективи, започнаха издигат доста лицемерната теза за „славянското братство“. Лидерът на така наречените „национални демократи“ Роман Дмовски (1864-1939) през 1908 г. (т.е. същата година, когато руския печат започна открито да изразява идеята, че е желателно за руските интереси, да предадат поляците на германците) публикува в Лвов брошура „Германия, Русия и Полският въпрос“, която чак до Февруарската революция от 1917 г. се превръща в своеобразно ръководство за дейс-

тивие за много от неговите сънародници. Същността ѝ се свежда до факта, че „ключът към решаването на Полския въпрос е в ръцете на Русия.

Русия, за разлика от Германия, няма план за асимилация на поляците, а режимът, който те установяват в Кралство Полша, е военна окупация“ („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“. стр. 46).

Относно Германия, Дмовски вярва, че „запазването на полските земи в рамките на Райха е жизненоважен въпрос за неговото ръководство. Благодарение на полските земи, владенията на Прусия са обединени в единна териториална единица. Тяхното присъствие осигурява властта на Прусия и нейното господстващо положение в обединена Германия. Разтварянето на поляците в Германско море, тяхната етническа асимилация, гарантира запазването на тези земи в рамките на империята.“

Ето защо, по отношение на Германия, Дмовски стига до недвусмисленото заключение: „Няма компромис между нас“ (пак там, стр. 54).

За поляците Австро-Унгария, се превръща в „светилище на полската свобода и независимост. [...] Австрийските поляци, или по-точно полската шляхта [...], стават най-лоялните поданици на Негово Величество; „Поляците са назначавани на най-важните длъжности и дипломатически постове“ (О. Яси, „Разпадът на Хабсбургската монархия“. Москва, 2011, стр. 490-491).

Поляците, които са част от Германската и Руската империи, завиждат на положението на своите сънародници в Австро-Унгария. Самите галицийски поляци обаче, в съответствие с поговорката „колкото и да храниш вълк...“, възприемат престоя си в Австро-Унгария „като поносимо, но временно, място на пребиваване“ (пак там, стр. 364).

И накрая, руска Полша, публицистът Н. Н. Дурново пише „Никакъв мир между руснаци и поляци не може да съществува, докато полските мечти не се осъществят и поляците не разпънат „знамената си на Днестър и Днепър“. Като доказателство той цитира изявление на вече познатата полска политическа фигура Р. Дмовски, датираща от 1905 г.: „Нашето полско движение се основава на историческия раздор между Полша и Русия и нашата крайна цел е да отблъснем Русия от нас“ (пак там). Въпреки че по време на Първата световна война този депутат от Втората и Третата Дума се застъпва, по чисто тактически причини, за тясно сътрудничество с руските власти, дори оглавява Полския национален комитет в Петроград (25 ноември 1914 г.), неговите крайни националистически възгледи остават непроменени.

След 1919 г. той активно се застъпва за създаването на моноетническа Полша, депортирането на евреите и насилствената полонизация на германците и украинците, като през 1926 г. основава „Лагера на Велика Полша“, за да пропагандира тези идеи.

Връщайки се към С. Д. Сазонов, трябва да се подчертае, че е трябвало да е добре запознат с реалността много преди началото на войната, дори само по силата на поста си. Още през февруари 1912 г. руският посланик във Виена А. А. Гирс информира руското министерство на външните работи, че Галиция населена с русини (рутени), е предадена под контрола на местни поляци, които са култивирали сред това население антируски настроения.

На 19 май същата година поляците организират антируска демонстрация в Лвов, атакувайки руското консулство в града.

„Австрия с Кралство Полша, като австро-унгарско-полска държава“, пише полският вестник „Жечпосполита“, „ще е великолепно решение“.

Според информаторът на министерството на външните работи, кореспондентът на „Новое время“ В. П. Сватковски, „в случай на война между Австрия и Русия [...] поляците ще застанат на страната на Австрия“ (П. Л. Зубачевски, „Политиката на Руската империя в навечерието и по време на Световната война в Източна Централна Европа“ // „Първата световна война: Поглед след век. Материали от Международната конференция „Първата световна война и съвременният свят“ (26-27 май 2010 г., Москва). Москва, 2011, стр. 438-439).

През ноември 1912 г. германските вестници открито пишат за надеждите на Виена за избухване на недоволство в руския Западен регион. „Поляците не крият, че са готови да се разбунтуват...“ (Е. Ю. Сергеев, „Друга земя, друго небе...“ Западът и военният елит на Русия (1900-1914). Москва, 2001, стр. 187).

„Още като момче“, признава шефът на Всеруската ЧК Дзержински, кокаинист и садист „мечтаех за шапката-невидимка и унищожението на всички москали“ (Р. Гул, „Дзержинский“. Москва, 1992, стр. 12).

А ето и мислите на бъдещия „държавен глава“ Пилсудски по прякор „Дзюк“, организаторът на бойната школа на Полската социалистическа партия в Краков, която обучава убийци и разбойници, за да бъдат изпращани в Русия („Охранка“. Спомени на ръководителите на политическото разследване. Т. 1. Москва, 2004, стр. 459).

Признавайки чувствата си, докато учи във Вилнюската гимназия, той покъсно си спомня: „Мразех врага и се срамувах от безсилието си. Толкова исках да навредя на Русия“ (Р. Баландин, С. Миронов, „Другарят Сталин, г-н Пилсудски и „независимата“ Полша“ // Наш съвременник. 2004. № 12. С. 205).

Между другото, именно там в Краков, извън границите на Руската империя, се разработват далечни планове.

Между 1905 и 1908 г. „бойците“ на Пилсудски убиват над хиляда членове на руската администрация и частни граждани в Кралство Полша и извършват до 30 грабежа.

Полските земевладелци в Холмската област, които безсрамно експлоатират православните селяни, следват директивите на полските националисти. Последните открито (устно и печатно) призовават поляците да бойкотират държавните образователни институции, принуждавайки ги да изпращат децата си в тайни полски училища.

Цялата тази дейност е покрита от т. нар. Полски кръг – поляци, членове на Държавната Дума. Противопоставяйки се на тази националистическо-терористична лудост в западните провинции на империята, министър-председателят П. А. Столипин веднъж каза на свой събеседник: „Поляците дълбоко обичат своята Полша и своя народ, ето защо са постигнали толкова много в борбата си срещу нас. Ние също сме изпълнени с такива чувства и затова няма да жертваме интересите на родината си“ (Охрана: Спомени на ръководителите на политическите разследвания. Том 1. Москва, 2004. стр. 470, 478-479, 480).

Проявите на всички тези настроения не закъсняват с избухването на военните действия. Удивително е, че дори в мемоарите си, написани през 20-те години на XX век, С. Д. Сазонов продължава да нарича поляците, които се сражаваха на германска страна, „изключение“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 381).

В действителност обаче това явление е о доста забележимо и значимо. Веднага след революцията от 1905-1907 г. в Галиция, най-активните членове на Полските социалисти (ППС), включително членове на Бойната организация, с други думи, терористите се укриват от преследване. Скоро, с разрешение на прополските местни власти (много от които са етнически поляци), те законно започват да формират военни организации с антируска насоченост. Така през 1910 г. в Лвов е основан Съюзът на стрелците, а в Краков – дружеството „Стрелец“. С тяхна помощ са обучавани офицери и подофицери за бъдещата полска армия. Общото ръководство на тези организации се осъществява от гореспоменатия Й. Пилсудски, който сътрудничи с австрийското разузнаване от 1906 г. („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“, стр. 62).

На 27 август 1914 г., по заповед на Върховното командване на австроунгарската армия и по инициатива на Й. Пилсудски, членове на Комитета на конфедеративните партии за независимост и полски представители в австроунгарския парламент, в Галиция се сформират Полски легиони. Първоначално това са Източния (в Лвов) и Западния (в Краков) легиони. Предвижда се по време на войната полските части да подбудят към бунт полското население на Руската империя и редиците им бързо да бъдат попълнени с руски поляци.

Тези планове обаче не се осъществяват. Източният легион, след като отказва да се бие срещу Русия, е разпуснат на 21 септември 1914 г. От Западния легион са създадени три бригади: първата, на Йозеф Пилсудски, воюва в Кралство Полша; втората, „Желязната“ или „Карпатска“ бригада на Йозеф Халер, в Коломия; и третата, на Станислав Шептицки, във Волин. Общата им численост към юни 1916 г. е приблизително 25 000 души. Наред с австроунгарското командване, поляците имат свои собствени военни власти – Главен национален комитет и Командване на полските легиони.

През септември 1916 г. полските легиони са изтеглени от фронта, а на 5 ноември Германия и Австро-Унгария провъзгласяват Кралство Полша. Предвижда се създаването на полски въоръжени сили в съюз с Централните сили.

Войниците от 1-ва и 3-та бригада обаче, по настояване на Пилсудски (който очаква по-нататъшни отстъпки по Полския въпрос и предвижда предстоящо обръщане към силите на Антантата), отказват да положат клетва, което води до масови арести и разпускане на бригадите.

2-ра бригада и други поляци, положили клетва, сформират Полския спомогателен корпус, който е изпратен в Буковина през октомври 1917 г. След края на войната от легионите е създадена редовната полска армия.

Легионерите имат собствени униформи и им е било позволено да говорят на полски. На австрийците е разрешено да използват легионите само на Източния фронт срещу руската армия в бойни операции на бившите територии на Жечпосполита.

Прави впечатление, че дори поляците от Кралство Полша не приемат стрелците на Пилсудски за свои, въпреки полските им униформи и други национални атрибути.

„На пазара“, спомня си един от legionerите, влизайки в едно от тези места, „тъпша от любопитни зяпачи наблюдава как минава „чуждата“ армия. „Нашите“ са си тръгнали. Никой не поздравява тези „чужденци“. Тълпата от любопитни зяпачи наблюдава мълчаливо. Никой не изнася чаша вода, никой не предлага хляб. Това вече не е Краковска област, не е полска Галиция, това е Русия, населена с племе, което говори полски, но се чувства руско...“ („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“. стр. 71).³¹

И това не е изолиран инцидент, което означава крах на надеждите на Й. Пилсудски и неговите съучастници, за общо въоръжено въстание в полските райони на Руската империя. Това политическо поражение е записано в заповедта на Пилсудски от 5 август 1915 г.: „Народът, който не смееше да погледне в очите великите събития и който, в състояние на пасивен „неутрализъм“, чакаше някакви „гаранции“ от някого, не застава зад нас“ (Пак там, стр. 102).

Въпреки това, врагът противопостави на провъзгласената в апела на Николай Николаевич политика със собствена, признаваме, доста успешна, пропаганда.

На 9 август австроунгарското командване се обръща към жителите на завладените райони на Кралство Полша, обещавайки „справедливо и хуманно отношение“ (Пак там, стр. 72). Скоро командването на германската и австроунгарската източна армия публикува призива си към поляците (както по-късно се оказва, германците правят това, без да се консултират със съюзниците си): „Моментът на освобождението от московско иго наближава. Обединените германски и австро-унгарски войски скоро ще преминат границата на Кралство Полша. Московчаните вече отстъпват. Кървавото им господство, което ви тежи повече от сто години, пада. Идваме при вас като приятели. Отнасяйте се с нас приятелски. Ние ви носим свободата и независимостта, за които вашите бащи са страдали толкова много. Нека източното варварство отстъпи пред западната цивилизация, която споделяме. Бунтовници! Спомнете си миналото си, толкова велико и славно. Обединете се със съюзническите сили; с нашите обединени сили ще прогоним азиатските орди от границите на Полша. Ние също така носим свобода на религията и уважение към религията, толкова жестоко потъпкани от Русия. „Нека ледовете на Сибир, кървавото дело на Прага и мъчениците на униатите, говорят с вас от миналото, за настоящето. С нашите знамена идват свободата и независимостта при вас“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915)“. стр. 287).

Крахът на надеждите на Сазонов и компания за полски проект е засмиделстван в много документи от епохата. „Що се отнася до полското население“, пише великият княз Николай Михайлович, заминавайки за фронта, „не бива да се вярва на нашите вестници; мнозинството от тях са враждебни. [...] Банди „соколи“ бродят из района между Холм, Люблин и границата [...], познавайки добре района, показват на австрийците пътищата, пътеките и нашите позиции;

³¹ По-скоро населението е предпазливо, защото се страхува от връщането на руснаците, при което ще има репресии! Абсурдно е да се мисли, че симпатизират на Русия, която ненавиждат (б. пр.)

други действат в съгласие с врага, саботирайки руските войски, където е възможно“ (Записки на Н. М. Романов // Червен архив. Т. 47-48. Москва, 1931. С. 153).

И в друг запис: „...Полските „соколи“ непрекъснато стрелят по нашите войски и дори с експлозивни куршуми: показаха ми цели пакети с такива патрони „дум-дум“, или ловни с восък вътре, с една дума, ужасно нараняващи свойства. Ето ни Хагската конференция!“ (Пак там, с. 149).

Самият Николай Николаевич трябва да признае очевидните факти, и публичното си ново обръщение към поляците на 11 октомври 1914 г., в сравнение с първото, има по-локален, и ограничен характер: „В района на нашите военни действия с австрийците е установено участието на галицко-полски соколски организации и е разкрито използването на взривни куршуми... Когато се обръщах към полското население в чужбина с думи на братска любов към руската армия, тогава бях уверен в лоялността на взаимните отношения...

Не допускам нито за миг полското население да разчита на щедростта на Велика Русия, участвайки във враждебни действия срещу нас и при това в такава недостойна форма, каквато е използването на взривните куршуми с нарязани краища... Дълбоко съм убеден, че наблюдаваното явление е тъжна случайност... В интерес на цялото полско население в чужбина, предварително заявявам, че съм заповядал на войските, поверени ми от Върховния главнокомандващ, да не считат „Сокол“ и подобни организации да бъдат третираны от воюващата страна, а всички техни участници, заловени, да бъдат третираны с цялата строгост на военновременните закони“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)“ стр. 287-288).

Цитираният от нас документ веднага е използван от австро-германската пропаганда за свои цели: сред поляците започват широко да се разпространяват фалшифицирани манифести от великия княз, в които той пише, че уж оттегля обещанията си от първото си обръщение към поляците. Руските власти са принудени незабавно да издадат прокламации, с които се отричат подобни фалшификати (пак там, стр. 286).

Но това не пречи на семената на съмнението да покълнат в плодородната почва на полския манталитет. Германската пропаганда подхожда и от друг ъгъл. Според дневниковия запис на великия княз Андрей Владимирович, австрийците и германците „интензивно разбунтуват“ поляците и „в прокламации дори (от името на Франц Йосиф) говорят за коронацията в Краков на 1/14 февруари 1915 г. на ерцхерцог Карл Стефан³² за крал на цяла Полша“ (Военен дневник на великия херцог Андрей Владимирович Романов) (1914-1917). стр. 99).

В края на 1915 г. император Вилхелм II наистина предлага такъв план, който предвижда създаването на Полско кралство, формално независимо, но под германски контрол. Император Франц Йосиф обаче не подкрепя този проект, тъй като иска да включи тези полски земи в своята империя. Но това са пропагандни усилия. Показателно е, че дълго време нито германците, нито ав-

³² Ерцхерцог Карл Стефан (1860–1933) е от Тешинския клон на Хабсбургската династия. Той е адмирал (1911). Живее основно в имението си в Живец близо до Краков. Говори добре полски, а две от дъщерите му са се омъжили за полски аристократи.

стрийците обмислят анексиране на завладените части на руска Полша, факт, най-добре демонстриран от безмилостната им експлоатация на завладените полски територии. Делът на щетите върху индустрията на Кралство Полша, нанесени от Германия и Австро-Унгария, възлиза съответно на 52% и 22%. Само 4% от тези щети са нанесени по време на военни операции („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“. стр. 70).

На 20 август 1914 г. във Виена се провежда среща с министъра на външните работи, за да се обсъди предложението от император Франц Йосиф манифест към народа на Кралство Полша.

Унгарският министър-председател Ищван Тиса се обявява категорично против този план. „Русия“, твърди той, „освен ако не бъде напълно победена, е малко вероятно да се откаже от Полша и следователно „Императорският манифест, провъзгласяващ включването на Полша в монархията, ще усложни прекомерно установяването на по-добри отношения с Русия“.

Приетата в резултат на тази дискусия резолюция, освен посочените от Тиса причини, ясно отразява и съмненията на самите поляци: обединението на Кралство Полша с „Галиция в рамките на монархията, от австро-унгарска гледна точка, е желателно само при условие, че няма да се отслаби силата и единството на монархията и ще бъдем уверени, че държавно-строителните елементи в Кралство Полша ще работят в тази посока и ще противодействат на развитието на центробежни тенденции“ (пак там, стр. 74).

„Полският въпрос“, подчертава в мемоарите си германският райхсканцлер Т. Бетман Холвег, „остана в застой, докато отношенията между трите империи останаха фундаментално непроменени...“ (пак там, стр. 79). Следователно може да се заключи, че идеологическата конфронтация между Русия, от една страна, и Германия и Австро-Унгария, от друга, по Полския въпрос беше практически загубена от нас, което не може да бъде иначе, предвид полския манталитет и незначимостта на самата Полша за Русия.

На държавно ниво това последно обстоятелство вече беше признато от император Александър I в последните години от неговото царуване; а цар Николай I, да не говорим за него: той смяташе анексирането на Полша за „проклятие за Русия“ и възприемаше нейното по-нататъшно съществуване като тежък кръст, който трябва да носи. (Н. Н. Дурново, „Руска панславянска политика в православния Изток и в Русия“. Стр. 31),

„...Естествено лекомислие“, четем в тайния доклад на Трета секция от 1840 г., „склонността им да се занимават с политика и споменът за предишна свобода, и най-вече вродена враждебност към руснаците, която продължава от няколко века, всичко това прави Полша по-скоро вреден, отколкото полезен актив, и ако Русия не бива да изоставя поляците, то е само защото ще възникнат още повече неудобства, ако тези наши врагове образуват независима държава“ („Русия под наблюдение. Доклади на Трета секция 1827-1869 г.“. Москва, 2006. Стр. 352-353).

Същото мнение за този неспокоен и ненадежден народ е формирано и от австрийския канцлер, принц Метерних. „Полската идентичност“, пише той, „е просто формула, лозунг, зад който се крие революцията в най-грубата ѝ форма;

тя е самата революция“ (О. Яси, „Разпадането на Хабсбургската монархия“, стр. 490).

Това, между другото, е причината Негово Височество княз И. Ф. Паскевич, наместник на Кралство Полша по време на управлението на император Николай I, да настоява за размяна на Полша за Галиция (Н. Н. Дурново, „Руската панславянска политика в православния Изток и в Русия“, стр. 31).

След пораженията на руските армии на Запад и изоставянето на Кралство Полша, проблемът, изглежда трябва да изчезне от само себе си. Това щеше да се случи, ако не беше системната политика на С. Д. Сазонов. Както се казва, дори не мечтай за това!

Неуспехът през юли 1915 г. не смекчава ентусиазма на министъра, въпреки че ситуацията се усложнява, поради военни неуспехи (загубата на полска територия направи въпроса далеч по-малко належащ), и поради смяната на председателя на Министерския съвет в края на януари 1916 г. Позицията на И. Л. Горемкин беше заета от Б. В. Щюрмер, който отхвърля незабавното разрешаване на Полския въпрос, предпочитайки да го направи в спокойна следвоенна обстановка. Самият Борис Владимирович излага своите възгледи през 1917 г. пред следователи от ЧСК: „Поляците искаха да се обяви какво им се дава и то възможно най-бързо.“ [...] „Дълбокото ми убеждение е, че това не може да се направи сега. Руският народ трябва да знае по-скоро какво може да се даде на Русия, след като всички безброй жертви приключат, какво ще получи“ („Падането на царския режим“. Том I, Л., 1924, стр. 262).

Министърът отлично разбира, че аргументите му стават все по-малко с всеки изминал ден. „С изместването на военното щастие на страната на германците и окупирането на редица наши полски територии от вражеските войски“, констатира положението А. Н. Яхонтов, „страховете на поляците за бъдещето нарастваха. Полските лидери ставаха все по-настойтелни в исканията си за издаване на тържествен акт, който най-накрая да уреди въпроса и да го постави на реалистична основа.

„В Санкт Петербург и в Щаба се провеждаха различни конференции, комисии и срещи, правеха се правителствени изявления в законодателни институции и др., но нищо от това не беше задоволително. Полските представители видимо се „измествиха наляво“ и се присъединиха към антиправителствени течения“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915)“. Стр. 288).

Що се отнася до руското обществено мнение, ето как сътрудникът на С. Д. Сазонов, френският посланик М. Палеолог, описва състоянието на духа в столицата през март 1916 г.: „Трябва да бъде много сдържан по Полския въпрос, тъй като руските националисти все още имат твърде живи спомени за събитията от 1863 г. [...] ...Руското обществено мнение като цяло е против отделянето на Полша от Руската империя. „Враждебното отношение към Полша прониква не само в националните и бюрократичните среди; то се проявява и в Държавната дума и във всички партии. Оттук и невъзможността за осъществяване на автономията на Полша чрез законодателни средства. Разрешаването на този въпрос ми се струва възможно само по инициатива на самия император, един вид държавен преврат“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 464-465).

Разбира се, естественият съюзник на министъра в разрешаването на този въпрос е Франция, която почти от времето на Революцията и Наполеоновата агресия се представя като покровител на разделената, но все още не напълно умиротворена Полша.

„Дълго време Полша се ползваше с фундаменталното покровителство на френското и донякъде на английското обществено мнение“, отбелязва А. Н. Яхонтов в своите бележки (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915 г.)“, стр. 290).

Невъзможно е обаче да се игнорират и недоразуменията и дори различията в мненията. Ето например реакцията на президента Р. Поанкаре на публикуването на апела на великия княз: „Ето, Русия отново действа тук, заобикаляйки ни. Ако тя предложи съдействието си за възстановяване на цяла Полша в пълната ѝ държавна независимост, ние можем само да я приветстваме и да пожелаем осъществяването на тази прекрасна мечта. Ако тя се ангажира да предостави относителна автономия на руска Полша, това също е прекрасно. Обещанието за полунезависимост, дори под царския скиптр, несъмнено ще е посрещнато с радост и може да бъде прието като обещание за изкупването на старите несправедливости. Но предлагането на поляците в Силезия, Познан и Галиция на свобода на религията, езика и автономия под управлението на император от дома Романови едва ли ще спечели сърцата им. Но това означава да се обявят към Германия прикрити анексии, за които между Русия и нас, не е сключено споразумение и които напълно ще изопачат смисъла на отбранителната война.³³ Те също рискуват да навредят на репарациите (от Германия), които Франция има право да изисква и възнамерява да изисква“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция 1914-1915 г.“ стр. 86).

Предпазливият С. Д. Сазонов в разговори с М. Палеолог, му напомня, че „Полша не е била присъединена към Русия с един-единствен декрет на Виенския конгрес, а след това е била два пъти завладявана от нея по време на въстанията от 1830 и 1863 г., за което френската политика носи значителна морална отговорност. [...] ...Предишните опити на Франция да се намеси, в съдбата на Полша обикновено завършваха неблагоприятно и за двете страни“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 384).

„Руското правителство продължава да мълчи по въпроса за възстановяването на Полша“, отбелязва М. Палеолог през март 1916 г. „Това тревожи Париж, където Полският комитет, разположен в Швейцария, води умела и активна пропаганда. [...] Говорих за това най-често и откровено със Сазонов. Не крия от него, че приемам полските си приятели в посолството [...]; правя това дори само защото страховитата Охрана (руската тайна полиция), информира Сазонов за най-малкото ми действие. Тези посещения го тревожат малко. Вчера ми каза: „Внимавай: Полша е хлъзгава почва за френския посланик“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 464).

Като цяло обаче всички тези „разногласия“ са по същество само прикритие, защото има вътрешно съгласие по основния въпрос: да се намерят основания за интернационализиране на разрешаването на „Полския въпрос“, което в

³³ Този лъжец има наглостта да нарича тази война отбранителна! Отбранителна е за Германия и Австро-Унгария, а за Франция, Русия и Англия е изцяло агресивна и нападателна. (б. пр.)

действителност означаваше признаване на арбитража на Франция и може би, на Англия. Французите, разчитайки на апела на великия княз, се надяват, че това „създава нещо като морално задължение, което ще позволи на френското правителство да действа с изключителен авторитет при вземането на окончателно решение“ (пак там, стр. 489). Създавайки основа за последваща външна чуждестранна намеса във вътрешните руски работи, С. Д. Сазонов твърди, че този въпрос „излиза извън границите на руско-полските отношения и придобива международно значение като една от крайните цели на войната с Германия“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915)“, стр. 328).

Но докато ситуацията с чуждестранните съюзници е горе-долу ясна, с вътрешните е има основен проблем. Императрицата е незабавно заличена от този списък. Според председателя на Министерския съвет Б. В. Щюрмер, през есента на 1916 г. императрицата е често посещавана от поляци „преди времето, в което е било обсъждано, че поляците ще получат това, което са поискали“.

Според Борис Владимирович, императрицата не симпатизира на тези полски настроения („Падането на царския режим“. Том I, 1924, стр. 262).

Нито Министерският съвет, нито Държавният съвет, нито дори Думата, както вече отбелязах, са надеждни за изпълнението на плана. Остава императорът. „Този акт“, смята С. Д. Сазонов, „трябваше да се изрази в предоставянето на конституционна харта на полския народ от висотата на руския трон“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. Стр. 386).

Главният съюзник на министъра, М. Палеолог, споделя следното мнение: „Основната пречка за неговото на [Полския въпрос] незабавно разрешаване е разногласието, което съществува в самото руско общество по Полския въпрос. Лично императорът, несъмнено, не е против либералната автономия за Полша. Той е готов да направи значителни отстъпки, за да я запази под скиптъра на Романови. Сазонов гледа на въпроса по подобен начин и настоятелно призовава императора да не се отклонява от този път“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 464).

Към пролетта на 1916 г. на полските националистически кръгове става ясно, че каузата им няма да успее, освен ако С. Д. Сазонов не реши да „вземе Полския въпрос в свои ръце и да го направи международен“.

Френският посланик, с когото тази тема е обсъждана, обаче изразява сериозни съмнения по този въпрос: „Предложението Полският въпрос да стане международен ще предизвика експлозия от възмущение в руските националистически кръгове и обезсмисля симпатиите, които спечелилихте в други слове на руското общество. [...] ... Бандата на Щюрмер (какъв дипломатически език, на един „съюзнически“ посланик! – С. Ф.) ще започне протест срещу западната демократична сила, която се възползва от съюза си с Русия, за да се намесва във вътрешните ѝ работи.“ Тук обаче французинът е забравил нещо. С. Д. Сазонов пише в мемоарите си за „опитите на френския посланик Палеолог, признаваме, доста колебливи, да постави разрешаването“ на Полския въпрос „на международна основа“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 384).

Друг важен въпрос също остана нерешен. „Аз съм напълно спокоен относно намеренията на императора и Сазонов“, казва един от полските приятели на

М. Палеолог. „Но Сазонов може да изчезне от политическата сцена всеки следващ ден. И в такъв случай, каква гаранция имаме срещу слабостта на императора?“ (Пак там, стр. 488).

Можем да отговорим от гледна точка на нашия горчив исторически опит, че само едно нещо може да ни гарантира: държавен преврат, който ще доведе до безброй човешки жертви в Русия. Такава е цената, която руснаците ще платят за независимостта на поляците и други малки народи. Що се отнася до властите, пазещи руските интереси, има само един възможен отговор – този, написан от самия император Николай Павлович при избухването на полското въстание от 1830 г.: „Ако един от двата народа и двата трона трябва да загине, мога ли да се колебая, дори за момент?“ (Н. К. Шилдер, „Император Николай I: Неговият живот и царуване“. Том 2, Санкт Петербург, 1903, стр. 326).

Без никакво оглед на общественото мнение или на възгледите на съюзниците. Но Русия, вече не е в състояние да действа по този начин, или да направи подобно изявление... Докато не е вплетена здравата, умела мрежа, в която възнамеряваха да вкарат царя, С. Д. Сазонов се възползва от всяка възможност да разпали Полския въпрос. Като финансов министър П. Л. Барк „Полският проблем продължаваше да занимава Министерския съвет, преминавайки през различни фази, в зависимост от различните периоди в нашия театър на военните действия, обещанията, дадени на поляците от Централните сили, и изключително активната работа на полските патриоти както в Русия, така и в чужбина, и тяхната много умело организирана пропаганда в различни страни“ (П. Л. Барк, „Спомени“ // „Възраждане“. № 178. Париж. 1966. Стр. 103).

Допълнителен тласък на С. Д. Сазонов и неговите сътрудници дава пристигането в края на април 1916 г. на френския министър на правосъдието Рене Вививани (който, като ръководител на външнополитическия отдел, придружава президента Поанкаре по време на пътуването му до Русия в навечерието на избухването на войната) и министъра социалист на снабдяването Албер Тома. Една от най-важните цели на пристигналите е „да се опитат да получат някои обещания относно Полша“.

Френският посланик М. Палеолог обаче, който е наясно с настоящата ситуация, веднага охлажда пламенността на сънародниците си: „Съветвам ви да говорите за Полша само непосредствено преди заминаването, тогава ще видите дали е възможно да повдигнете този въпрос, в което сериозно се съмнявам“ (М. Палеолог, „Дневник на посланика“. стр. 503).

Всъщност съюзниците успяват да повдигнат Полския въпрос едва по време на прощалното си посещение при С. Д. Сазонов. Според френския дипломат, този известен защитник на полските интереси, след като сам е претърпял много трудности и неудобства, е повече от предпазлив, „много настоятелно посочвайки“ на събеседниците си „опасността за съюзниците от намеса, дори най-незабележимата, на френското правителство в Полския въпрос“ (пак там, стр. 513). Самият Сергей Дмитриевич поради многократните молби на гостуващите французи, пренебрегва собствения си съвет и се впуска в поредната авантюра.

На заседание на Министерския съвет на 29 април 1916 г. неочаквано е повдигнат въпросът за „събиране на средства в полза на поляците във Варшава“. А Варшава по това време вече е в германски ръце. Дискусията е мотивирана от

идеята, че е необходимо да се подкрепят полските работници, които не искат да работят в Германия. Сумата е определена на един милион рубли. Министърът на финансите П. Л. Барк изразява основателни съмнения относно парите: „Как можем да ги прехвърлим на правилното им място? В края на краищата, това облекчава положението на германците.“

„Ваше Величество, С. Д. Сазонов приложи любимия си метод, изразявайки доверие в княз Любомирски, който няма да работи в полза на германците.“ „Давай, събирай пари от поляците“, каза заместник-министърът на вътрешните работи граф А. А. Бобрински, по обичайния си груб начин. „но общоруският данък върху трамваите е друг въпрос. Осигурено ли е прехвърлянето на парите в ръцете на поляците?“

„Поляците не са германофили“, започва тирадата си С. Д. Сазонов, „трябва да им помогнем, за да не отидат в Германия.“

„Ако Германия го позволи“, трезво се аргументира министърът на железниците А. Ф. Трепов, „тогава е в техен интерес и затова съм против (все пак това облекчава бремето на Германия върху населението; а войната е война на изтощение). Износът на пари е забранен [...] Парите не могат да ви хранят или облекат (дрехи ще се купуват от германската индустрия, а хляб ще се внася).“

„Един милион няма да обогати Германия, нито ще удължи войната, Полша не е Германия, а Русия. Няма нужда да се проявява презрение към поляците“ настоява С. Д. Сазонов, осъзнавайки, че губи.

В същото време А. Н. Яхонтов, който води бележки от срещата, прави важна забележка: „Сазонов се разгорещи и започна да крещи: „А как действат нашите съюзници по такива въпроси?“

П.Л. Барк допринесе значително за провала на тази абсурдна идея. „Помощ за Белгия и френските департаменти, окупирани от германците – французите не разрешават прехвърлянето на средства, само Рокфелер го разрешава.“

Той отговори (единствено Сазонов спореше с министрите, които говореха), но вече няма спор. Няма какво да се каже за французите; останаха само британците, а тяхната територия не е под окупация. И все пак той се опитва, въпреки че вече нямае съществен смисъл: „Британците се отказаха от тази гледна точка и Негово Императорско Величество благоволи да окаже помощ на верните поляци.“

Това е поражение. Всички разбират това, само военният министър, генерал Д. С. Шуваев, решава да се пошегува за последен път: „Трябва да добавим 20, 30 милиона гладни хора.“

Обобщават резултатите. Мнозинството отново е против.

„А какво да кажем за Императорския указ?“ – С. Д. Сазонов се опита да апелира към лоялни чувства, които самият той отдавна е загубил.

„Това не се отнася до събирането на пари“, отвърна категорично А. Ф. Трепов („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 332-333).

Нежелаейки да сложи оръжие, С. Д. Сазонов започна да поставя нова мрежа за царя през пролетта на 1916 г. Ситуацията става още по-несигурна: Руска Полша вече е загубена напълно.

„След като заобиколих Министерския съвет“, спомня си министърът, „след неуспешен опит да привлече вниманието му към Полския въпрос, се обърнах директно към царя.“

От дневника на царя (27 май 1916 г.): „Пих чай в 6 часа. Приех Шуваев, след това Сазонов.“ Министърът представя на императора „подробен доклад по Полския въпрос и получава неговото разрешение да му представи проект за конституционна структура на Полша. [...] Поверих разработването на проекта на моя сътрудник по международно право, барон Нолде“ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 387).

Неочаквано министърът на външните работи кани генерал М. В. Алексеев, началник-щаб в Ставката, да представи този проект пред императора.

„...Генерал Алексеев“, пише С.Д. Сазонов, „намери време да изучи проекта и сам предложи да го защити пред императора“ (пак там, стр. 388).

Участието на М. В. Алексеев свидетелства за известно единодушие между двамата относно визията им за бъдещето на Русия, и за принадлежността им към масонската общност. (Тук ще припомним участието на генерала във формирането на Полския легион.)

В секретен доклад до царя от 17 април 1916 г. С. Д. Сазонов подчертава предполагаемата заплаха от международен натиск върху Русия по Полския въпрос от страна на нейните съюзници. В същото време той умело предпазва френските си приятели, защото те уж са принудени да действат под натиска на общественото мнение, създадено от представители на определени „полски течения“. И те, според него, „в момента работят усилено, за да накарат френските и английските политици и общественото мнение във Франция и Англия да заемат определена позиция към Полската кауза“.

По този повод министърът казва „идеята, че войната се води в името на „освобождението на народите“, е станала особено вкоренена сред западните съюзници на Русия и името на Полша неизменно се поставя редом до имената на Белгия и Сърбия“.

На последната съюзническа конференция в Париж имперският посланик успява, не без трудност, да отхвърли резолюцията, внесена от застаряващия радикален лидер Леон Буржоа, който е член на кабинета, за освободителните цели на войната. Тази резолюция не споменава пряко Полша, но може да послужи за насърчаване усилията за поставяне на Полския въпрос на международна основа. След това авторът на доклада постепенно заключава, че „Полският въпрос [...] сега по същество излиза извън рамките на частен и чисто вътрешен въпрос за определени реформи, в управлението на една от руските погранични земи“. Според С. Д. Сазонов Русия „не трябва да позволи Полският въпрос да бъде официално поставен на международно ниво и е длъжна, пред миналото си и в името на бъдещето си, да го реши сама“ (Дневници и документи от личния архив на Николай II. Минск. 2003. стр. 262-264).

„Очаквах решението на царя с разбираемо нетърпение“, пише Сергей Дмитриевич. „След известно размишление Той ни каза, че одобрява проекта и смята публикуването му за навременно. След тези думи поисках разрешение от Негово Величество да уведомя председателя на Министерския съвет за Негова-

та воля и да внесе проекта за разглеждане от Съвета следващата седмица. Това разрешение беше незабавно дадено“ (С.Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 388).

В същото време те продължават да убеждават царя да предприеме други желателни за поляците действия. Успяват да получат имперска аудиенция за камерхера, граф Сигизмунд Йосифович Велеполски (1863–1919), ръководител на полската група в Държавния съвет, в който е избран от местните земевладелци.

„Нашият Велеполски пристигна“, докладва царят на императрицата от щаба на 18 юли 1916 г., „и аз проведох дълъг разговор с него. Той много иска да те види.“

С триумфален вид С. Д. Сазонов се завръща в Петроград, посещава председателя на Министерския съвет Б. В. Щюрмер, излага му завещанието на царя и решавайки, че всичко е готово, отива да си почине няколко дни във Финландия.

Това кратко време обаче е достатъчно, за да започне контраатака. За председателя на Министерския съвет Б. В. Щюрмер не е трудно да разгадае мотива зад съвместните действия на външния министър С. Д. Сазонов и руския посланик във Франция А. П. Изволски, който настоява пред царя за „необходимостта Русия да се изкаже незабавно по Полския въпрос и именно в смисъла, в който, очевидно, [...] обществените и политическите кръгове във Франция го желаят“ (Дневници и документи от личния архив на Николай II. Стр. 274).

В доклад, написан до царя на 25 май 1916 г., за проекта на С. Д. Сазонов, Борис Владимирович задава въпроса: „... Наистина ли специфичната тежест на Русия като държава, посветила всичките си сили на борбата срещу общия враг, намаля толкова много напоследък сред нейните съюзници, че моментът вече е настъпил или ще настъпи в горе-долу близко бъдеще, и забравяйки взаимните права и задължения, един от съюзниците ще поеме пряка намеса във въпрос, който в цялото си минало и настояще, и самата си същност, принадлежи изцяло на Русия и само на нея. Струва ми се, че известно обсъждане все още е възможно, когато по Божията милост и доблестта на Армията на Ваше Величество границите, разделящи различните земи на бившата полска държава, бъдат заличени, никакъв опит в тази посока не може да бъде разрешен сега, докато съдбата на всички тези земи предстои да бъде решена със силата на оръжието. [...] Дори ако на Русия е писано да има своята тежка и единствена дума по полския въпрос в неговата цялост, никой от аргументите, представени в горните документи, не ме убеждава, че този момент е настъпил. Той все още не е дошъл и времето в което ще е възможно да се обсъди в неговата цялост е далеч.

Не виждам реални причини, налагащи ни незабавно изявление по Полския въпрос сега, освен ако не включват, исторически обусловената прекомерна нетърпеливост на поляците, и готовността на обществените и политическите личности да жертват най-съществените реални цели на своите приятели и съюзници в името на един изящен жест“ (пак там, стр. 275-276).

Друг важен документ е доклад на Б. В. Щюрмер, датиран от същия 25 май, във връзка с меморандум от княз Станислав Любомирски по Полския въпрос, предадена му от царя. Този документ демонстрира не само зрялостта на автора му като политик, но и неговата добра информираност, а същевременно и ло-

ялността му пред царя и към интересите на Русия. (С. Д. Сазонов не може да не знае какво е докладвал Б.В. Щюрмер в доклада си!)

„...След поредица от тайни преговори“, пише Б. В. Щюрмер, „през януари тази година, със съгласието на австрийското и германското правителство, в Краков се проведе обща конференция на представители на трите части на Полша. От руска страна на конференцията присъстваха членовете на Държавната дума Парчевски и Лемпицки, адвокатът Патек и евреинът Кемпнер. На конференцията е взето решение за обединение на Полша под скиптъра на Хабсбургите, като Познан се запази за Германия, но в замяна се получат руски области с достъп до морето. [...] Веднага след конференцията в Краков започват интензивни обсъждания на закрити заседания в „Полския дом“ в Москва, където от името на конференцията пристигнаха представители на Стокхолмския полски комитет. На тези заседания австро-германските обещания са счетени за напълно приемливи, след което са обсъдени начините, по които тези обещания могат да се осъществят по най-изгодния за поляците начин.“

От същото време полският вестник „Петроградски Дневник“, издаван в Петроград и който в началото на войната провъзгласяваше омразата на поляците към германците и техните неразривни връзки с Русия, бързо започна да възприема духа на австро-германските настроения и в това отношение достигна до такива крайности, че се почувствах принуден да предприема мерки за потушаване на тази публикация. Горната информация, в чиято точност нямам причина да се съмнявам, защото съвпада с информация, достигаща до мен от частни източници, считам за доказано, че войната, която Русия преживява, се разглежда от руските поляци не като сериозно изпитание, сполетяващо общата им родина, Руската империя, а като исторически момент, който те трябва да използват в най-голяма полза за възстановяване на отделна полска държава. Разбирайки, че пълната независимост на бъдещата Полша едва ли е възможна, руските поляци ще се съгласят с всякакви условия, които се окажат по-неотложни в последния момент, и напълно независимо от съображенията за интересите на Руската империя. [...]

...Именно тази решителност на руските поляци да наложат специфични условия на Руската империя значително улеснява практическото разрешаване на въпроса. Като налагат условия, които са ограничаващи за руските интереси, поляците пренебрегват всички аргументи, които се изтъкват в защита на полските права –аргументите за общия ни славянски произход, готовността на поляците да забравят миналото в името на общите интереси, патриотизма, проявен от поляците в ранните етапи на войната, и взаимната им готовност да се обединят в единно братско чувство.

Ако сега, във време, когато силите на верните поданици на Ваше Величество са призовани до краен предел, поляците са готови да се вслушат в лъжливи и коварни обещания на нашите и на цялото славянство най-големи врагове и настояват техният случай да бъде решен единствено от гледна точка на реал-политиката и непосредствените условия на днешния ден, тогава няма съмнение, че всяка стъпка в полза на полските стремежи изисква особена предпазливост. [...] ...Всяко изявление, направено от Ваше Величество в полза на полските претенции, ще е широко използвано като декларация, обвързваща Русия за в

бъдеще, и всички произтичащи от това последици. Дори изключително полезно за поляците, то няма да даде на Русия практически нищо, но дори я ощети. [...] ...Както показва опитът, царските благоволения и доверието на руските монарси никога не са удовлетворявали полските политически лидери. „Техните претенции са безгранични и в желанието си да се отделят от Русия те са непоправими“ (пак там, стр. 278-281).

Подобни документи съответно вдъхнат доверие на царя към техния автор (както се вижда от назначаването на Б. В. Щюрмер на поста министър на външните работи на 7 юли 1916 г.), и омразата на С. Д. Сазонов към Борис Владимирович, поради последвалото му сваляне от този пост, както и от цялото либерално лоби в Министерския съвет, и разбира се „сюзниците“, които не се интересуват от такъв човек на толкова значима позиция.

„В мое отсъствие“, спомня си С. Д. Сазонов, който по време на писането на мемоарите си все още не е знаел за съществуването на цитираните от нас документи, „се случиха събития, които не бяха без значение, не само за мен“.

„Министерският съвет заключи, че обсъждането на Полския въпрос при военни обстоятелства е невъзможно и счете моя проект за „ненавременен““ (С. Д. Сазонов, „Мемоари“. стр. 389).

Княз В. Н. Шаховски, министърът на народното просвещение, си спомня „Веднъж граф П. Н. Игнатиев, връщайки се от Царско село след като представи най-смирен доклад, седеше в същия вагон с полски аристократ, с когото беше лично познат. Този благородник му каза, че Сазонов е съставил текст на манифеста за Полша, който трябваше да бъде представен на царя за подпис след няколко дни. Този манифест провъзгласяваше пълната автономия на Полша след войната под скиптъра на династията Романови. Крайно учуден, че този въпрос не е бил обсъждан в Министерския съвет, граф Игнатиев незабавно ни уведоми за това. Целият Министерски съвет (с изключение на Сазонов) единодушно поиска от председателя да докладва на императора нашето искане да се възложи на Министерския съвет да подложи този въпрос, и най-важното - текста на манифеста, на обсъждане в Съвета, особено след като този въпрос засяга не само министъра на външните работи, но и всички министри и дори съгласно член 16 подлежи на обсъждане в Съвета. Естествено, императорът се съгласи с нас и даде на Сазонов съответните инструкции. Възмущението на Сазонов беше неопишуемо. Въпросът беше разгледан спешно. тайна среща. Макар че не оспори достойнствата на предоставянето на автономия на Полша, Съветът не обсъди подробно проекта за манифест, вярвайки, че във време, когато германските войски са в самата Варшава и падането ѝ се очаква всеки момент, би било не тактично да се обяви такъв манифест. Също в следващите няколко дни цяла Полша, вече беше в ръцете на германски войски“ (княз В. Н. Шаховски. „Sic transit gloria mundi.“ стр. 168-169).

А ето как министърът на правосъдието А. А. Хвостов си спомня обсъждането на този въпрос: „...Подготвяше се проект за Императорския манифест. Доколкото си спомням, бившият външен министър Сазонов донесе нещо като проект на манифеста от Централата и по императорска заповед неговите предложения бяха представени за редактиране на бившия държавен секретар Крижановски, който изготви манифеста, и беше представен на заседание на

Министерския съвет, където се изразиха различни съображения по въпроса. Спомням си, че този проект беше изключително неуспешен и неясен. Не само че беше неуспешен с формулировката си, но дори беше трудно да се съглася изобщо с някои от неговите разпоредби. [...]

Те (министрите) възразиха срещу подробностите, срещу прекомерните определения или уточнения на свободите, които се предлагаха да бъдат предоставени в бъдеще“ (Падането на царския режим. Том V. Москва-Ленинград, 1926. Стр. 464-465).

След като „бяха изразени различни мнения, на Трепов и Макаров беше възложено, да разработят нова версия на проекта за манифест на същата основа. После двете версии бяха прегледани и взаимно допълнени, някои положения взети от едната, някои от другата, и се състави вариант, готов за представена на царя за разглеждане. [...] Имах възможност да засегна този въпрос по време на един от докладите си до царя но той отложи публикуването на манифеста до бъдещият момент, в който руските, отново щяха да отвоюват руските губернии на Кралство Полша. Наистина, е трудно да се публикува манифест, в който да се заявява, че нашите войски са навлезли в границите на Полша, когато те изобщо не са там“ (пак там).

Зад това мъдро решение, наред с докладите на Б. В. Щюрмер, стоеше волята на императрицата, основана на благословията на Г. Е. Распутин. Това е съвсем очевидно от писмата на императрицата.

(19 юли 1916 г.): „Щюрмер говори с мен за Полските дела; наистина, трябва да се проявява най-голяма предпазливост; както знаете, харесвам Замойски, но знам, че е интригант и затова този сериозен въпрос трябва да бъде внимателно претеглен.“

Граф Адам Станиславович Замойски (починал 1940 г.) – корнет на Лейбгвардейския улански полк на Негово Величество, адютант на Нейно Императорско Величество (от 13 февруари 1916 г.), церемониалмайстор в двора. Остава с императрицата до последния си ден и възможност. По-късно е видна фигура в полската „реалистична“ партия. Умира във Варшава. (4 септември 1916 г.).

Оговор на царя: „Само, Слънчице моя, умолявам те, не бързай с Полските дела, не позволявай на никого да те тласка в това, докато не преминем границата.³⁴ Имам пълна вяра в мъдростта на Нашия Приятел, дадена Му от Бог да съветва теб и нашата страна. Той вижда далеч напред и затова можем да разчитаме на Неговата преценка.“

(7 септември 1916 г.): „Относно Полша, Той Те моли да изчакаш; Щюрмер също със сигурност няма да го направи, докато не преминем границата. Слушайте Го – Той ви желае само добро и Бог Му е дал повече далновидност, мъдрост и проникателност, отколкото всички военни, взети заедно. Любовта Му към Вас и към Русия е безгранична. Бог Ви Го изпрати като помощник и водач и Той се моли за Вас толкова пламенно.“

(25 октомври 1916 г.): „Вие, уви, няма да имате мир, толкова много трудности! И отново този въпрос с Полша.“

³⁴ Царят има предвид, да преминат в настъпление и да си възвърнат Полша, нещо твърде нереалистично, предвод слабостта на руските войски, бити навсякъде от германците, което така и не се случва, поради последвалите революции. (б. пр.)

(26 октомври 1916 г.): „Вчера вечерта видях Нашия Приятел и двете му дъщери в малката къща [на А. А. Вирубова]. Той говори великолепно, много ще се зарадва да Ви види. Той Ви моли да отговорите на всички, които говорят и Ви притесняват за Полша: „Правя всичко за Сина си, ще бъда чист пред Сина си“ – това веднага ще ги накара да си мълчат. Странно, веднъж казах същото на Листопад – нека никой не смее да Те тормози, принуди ги да млъкнат – все пак Ти си техен господар.“ Лео (Лев) Густав Генрихович Листопад, е поляк камериер на Царицата.

Тънък анализ на обстоятелствата около полския въпрос се намира в следното писмо на императрицата до императора от 28 октомври 1916 г.: „Четох статии в германските вестници за Полския въпрос, за това как са недоволни от действията на Вилхелм, предприети без предварително обсъждане с народа, вестниците пишат, че това завинаги ще бъде спорен въпрос между нашите два народа и т.н.; други не отдават толкова сериозно значение на въпроса и се изразяват много неясно. Вярвам, че това е голяма грешка от страна на Вилхелм и че той ще плати скъпо за това. Поляците няма да преклонят коляно пред германски принц и пред железния режим, предлаган под прикритието на свободата. Много разумни руски хора като Шаховски, Те благославят, че не си се вслушал в молбите на онези, които искаха дадеш свобода на Полша в момент, когато тя вече не е наша, защото това е нелепо! И те са напълно прави.“ Княз Всеволод Николаевич Шаховски (1874–1954) е камерхер (1910), и министър на търговията и промишлеността (1915–1917). Той е в добри отношения с Г. Е. Распутин и се среща с него няколко пъти.

Императрицата, пишат съвременните изследователи, „била враждебно настроена към евентуалната автономия на Полша. Министерският кабинет отхвърлил проекта. Това станало претекст за оставката на Сазонов [...] Щюрмер станал ръководител на Министерството на външните работи“ (П. Л. Зубачевски, „Политиката на Руската империя в навечерието и по време на Световната война в Източна Централна Европа“. Стр. 440).

От царския дневник (18 януари 1917 г.): „В 12 ч. Сазонов, назначен за посланик в Англия, ме посети.“ По време на разпита си в ЧСК през 1917 г., княз М. М. Андроников директно посочва причината за уволнението на С. Д. Сазонов като министър на външните работи: „недоволство от Сазонов за Полската му политика“ (Падането на царския режим. Том I, 1924. Стр. 402).

Решителен обрат в австро-германската политика по Полския въпрос започва да се очертава едва през пролетта на 1916 г. Това се случва едва след като, надеждите за сепаративен мир с Русия окончателно са загубени, и военното превъзходство на Централните сили вече не е под съмнение.

Спусъкът за австро-германските инициативи по полския въпрос несъмнено са описаните от нас руски стъпки, вдъхновени от С. Д. Сазонов.

Първият знак е речта на канцлер Бетман Холвег в Райхстага в началото на април 1916 г., в която се заявява, че Полският въпрос „е открит на бойното поле“ и че „историята не познава статукво след такива извънредни събития“. Тази декларация е последвана от австро-германски преговори във Виена на 11-12 август, които довеждат до създаването на „независимо Полско кралство“ на територията на завладяното Кралство Полша, напълно зависимо военно, полити-

чески и икономически от Берлин и Виена. Позициите на партиите са окончателно съгласувани на среща на 18 октомври. Решението е обявено на 5 ноември в манифест, издаден от името на императорите Вилхелм II и Франц Йосиф и прочетен в Колонната зала на Кралския замък във Варшава. Историците отбелязват няколко характеристики на този документ.

Първо, „решено е да се създаде пълноценна полска държава след края на войната“; второ, „това трябваше да бъде държава с наследствена монархия и конституционна система, тясно свързана с Германия и Австро-Унгария“; трето, манифестът не съдържа и най-малък намек за възможността за обединяване на пруската и австрийската части на Полша с новосформираното Полско кралство („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“, стр. 80-81).

По този начин, т. нар. „Краковска конференция“ от януари или първоначално служи като чисто идеологическо оръжие, нямайки нищо общо с действителните намерения на Централните сили, или решенията са променени след отказа на Русия да следва препоръките на С. Д. Сазонов и Антантата.

„Кратко официално изявление от императорското правителство по Полския въпрос“, спомня си П. Л. Барк, „беше направено едва на 13 декември 1916 г., когато Трепов замени Щюрмер като председател на Министерския съвет.“ Значителна част от изявлението е следната: „Намерението на Русия е да създаде обединена Полша, която да включва всички полски територии и след войната да бъде предоставено правото свободно да организира националния живот на основата на автономия, под скиптъра на Всеруския суверен, като същевременно се спазва принципът на единната държава“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 178. Париж. 1966. стр. 103-104).

Тази заявена тема е отразена и в Коледната заповед на императора до армията и флота от 25 декември 1916 г. Сред военните цели тя провъзгласява анексирането на полските земи на Австро-Унгария и Германия с цел обединяването им с Кралство Полша като автономна единица в рамките на Руската империя.

Този документ е възприет от поляците, групирани около Р. Дмовски, като „потвърждение за правилността на техния проект за придвижване на поляците към независимост“.

„Сега, в случай на победа на Антантата, те ще реализират първата част от своята концепция – обединяване на всички полски земи под формата на автономия в рамките на една държава. След това могат да преминат от автономия към независимост и суверенитет (трябва да отбележим, че XX век е свидетел на не едно успешно прилагане на подобни сценарии)“ („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“. стр. 84).

Последното обстоятелство, предполага съществуването на онези, които разработват тези сценарии. И разбира се, горко на онези, които се хванат на стръвта и се окажат хванати в капана.

Руско-германската размяна на „любезности“ развърза езиците и на нашите „съюзници“, които чак до края на 1916 г. официално продължават да считат бъдещето на Кралство Полша за изключително вътрешно руска работа. Едно от първите открити обсъждания на бъдещия статут на Полша се проведе през януари-февруари 1916 г. в Лондон, по време на преговори между британски

политици и довереника на американския президент, „полковник“ Хаус (пак там, стр. 79).

Последният военен министър на Руската империя, генерал М. А. Беляев, разказва за едно от последните обсъждания на „държавното устройство на Полша“ в началото на февруари 1917 г. Според него на срещата са присъствали няколко министри и председателите на Държавния съвет и Думата. „...Първото нещо, с което започнаха, беше тези срещи да се провеждат предпазливо, за да се избегне предизвикването [...] на каквито и да е нереалистични мечти сред поляците и да не последват упреци. Дори по предложение на председателя на Държавната дума беше решено да не се публикуват никакви бележки, нищо относно тази среща...“ („Падането на царския режим“. Том II. Москва-Ленинград, 1925. С. 223).

Що се отнася до С. Д. Сазонов, през последните години от живота си в изгнание, живее в имението си близо до Бялисток, което не е конфискувано от поляците (за разлика от принадлежащите на много други) (Д. Н. Шилов, „Държавници на Руската империя. Ръководители на висши и централни институции. 1802-1917. Биографичен справочник.“ Санкт Петербург, 2001, стр. 584).

Такава е била цената, която руският министър плати за своя „труд“.

РАЗПАДАЩОТО ЕДИНСТВО

В началото на войната, четири дни след първото си обръщение, Върховният главнокомандващ издава второ обръщение, „Към руския народ“, с дата 5 август: „Братя! Божият съд е в ход. Търпеливо, с християнско смирение, руският народ е изнемогвал векове под чуждо потисничество, но нито ласкателствата, нито преследванията са могли да сплашат копнежа му за свобода. Както бурен поток разкъсва скали, за да се слее с морето, така и никаква сила не може да спре руския народ в стремежа му към обединение. Нека Русия не бъде повече под иго. Наследството на Свети Владимир, земята на Ярослав Осмомисл, князете Даниил и Роман, отхвърлят игото и издигат знамето на единна, велика и неделима Русия. Нека се изпълни Божият Промисъл, благославящ делото на великите събирачи на Руската земя. Нека Господ помогне на Своя Царствен Помазан Император Николай Александрович на цяла Русия да завърши делото на Великия княз Иван Калита. И вие, многострадална братска Руси, се издигнете, за да посрещнете руската армия. Освободени руски братя! Ще има място за всички вас в пазватана Майка Русия. Без да обиждате мирни хора, каквато и да е тяхната националност, без да разчитате на потисничеството на чужденците, както направиха швабите, обърнете мечовете си срещу врага и сърцата си към Бога с молитва за Русия, за руския цар. Върховен главнокомандващ, генерал-адютант Николай (Николаевич).“ (М.К. Лемке, „250 дни... 1914-1915 г.“ стр. 23-24).

Това обръщение е написано от същия княз, Г.Н. Трубецкой (Княз граф Н. Трубецкой. „Руската дипломатия 1914-1917 г. и войната на Балканите.“ стр. 35). То е прието на заседание на Министерския съвет на 30 юли („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А.Н. Яхонтов.“ стр. 25, 27, 364, 36).

Този документ е адресиран до „руското население“ на Австро-Унгария, и както някои смятат, „обезценява напълно“ първия или „обръщението към поляците“ (барон Н. Н. Врангел „Дни на скръбта“. стр. 35).

Накрая, на 4 септември е издадена третата прокламация на Великия княз – „до народите на Австро-Унгария“: „Влизайки в границите на Австро-Унгария начело на руската армия, в името на Великия руски цар, ви заявявам, че Русия, която многократно е проливала кръвта си за освобождението на народите от чуждо потисничество, не търси нищо повече от възстановяване на закона и справедливостта. На вас, народи на Австро-Унгария, тя също сега носи свобода и осъществяване на вашите национални стремежи. Векове наред австро-унгарското правителство сееше раздор и вражда сред вас, защото властта му над се основаваше единствено на вашите раздори.

Русия, напротив, се стреми само към едно: всеки от вас да се развива и просперира, запазвайки ценното наследство на вашите бащи – езика и вярата, и обединен с вашите братя, да живее в мир и хармония със вашите съседи, уважавайки тяхната уникална идентичност. Уверен съм, че ще направите всичко по силите си за да постигнете тази цел, ви призовавам да поздравите руските войски като верни приятели и борци за вашите най-добри идеали“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)“ . стр. 285).

И трите апела „пренесоха идеологията на войната в друга плоскост: от отбранителна, тя стана настъпателна. Принудителната отбрана срещу настъпващите към Русия и славяните, германски сили се трансформира в активна идея за събиране на разделените и потиснати славянски народи под скиптъра на руския цар. [...] Това вече беше открита политическа програма“ (пак там).

Все още не е известно нищо конкретно за това как е протекло обсъждането на втория апел, нито за третия като такъв, с изключение на много важното свидетелство на А. Н. Яхонтова: „Министерският съвет се оказа в много деликатно положение. Въпреки че беше предварително информиран за първите два апела от министъра на външните работи, тяхното съдържание и фразеология, не лишени от преувеличен военен патос, бяха установени без негово участие. Останалите апели обаче представляваха изцяло инициатива на Щаба.“

„Междувременно тези актове изведоха на преден план най-сложните въпроси на държавния ред, чието разрешаване, изискваше обширна подготвителна работа“ (пак там, стр. 286).

Поради бързането (напълно възможно е дори умишлено да е даден кратък срок), тези обръщания не са анализирани от никого. Това е жалко. Дори малкото оценки за тях, достигнали до нас, ни принуждават да ги разглеждаме като преследващи изключително шовинистични патриотични цели.

Френският посланик, М. Палеолог, разглежда втората прокламация на великия княз като призив „за сваляне на хабсбургското иго“. Очаква се е поданиците на Австро-Унгария сами „най-накрая осъществят националните си стремежи“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 114-115).

Валидността на това впечатление е потвърдена от автора на този документ, княз Г. Н. Трубецкой: неговият „лозунг за зачитане на правата на националностите беше много важен“ (княз Г. Н. Трубецкой, „Руската дипломация

1914-1917 и „Война на Балканите“, стр. 35)³⁵. Различни акценти се съдържат в дневниковия запис на френския президент Р. Поанкаре: „Русия отново излезе с нова инициатива. Този път Сазонов не е единственият виновник, но тя не е успешна. Великият княз се обърна към народите на Австро-Унгария с манифест, призоваващ ги да отхвърлят хабсбургското иго и най-накрая да осъществят националните си стремежи. В същия дух руското правителство съветва румънското правителство да окупира Трансилвания и предлага то да участва заедно с руските войски в окупацията на Буковина. Каквото и да е отношението на човек към тези проекти, те са чисто политически по природа; засягат важни въпроси и предопределят условията на мира. Неприемливо е Русия открито да ги установява по свой начин, без да се консултира нито с Англия, нито с Франция“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция 1914-1915 г.“ стр. 247).

Тези акценти несъмнено са продиктувани от ревността на човек, който се чувства като своеобразен арбитър. В светлината на последвалите събития обаче тази реакция демонстрира липсата на проникателност у Поанкаре като политик. Идеите, възплетени в прокламациите на Николай Николаевич, предхождат програмата за „малки нации“ на американския президент Удроу Уилсън/Волфсън (1856–1924), който е известен в родината си като „марионетка на Ротшилд“. Тази програма е формулирана в речта му пред Конгреса на 8 януари 1918 г., която по-късно става известна като „Четиринадесетте точки“. Още преди края на Първата световна война Уилсън нарежда създаването на правителствена комисия по геополитика, „Разследване“, в което водеща роля играе Исая Боуман. Друг разработчик на тази идеология на външната политика е президентският съветник „полковник Хаус“, Едуард Мандел Хаус (1858–1938), който казва за себе си: „Аз съм силата зад трона“.

Според доктора по политология И. Н. Панарин, влиятелен съветник на 28-ия президент, „създава неформална група от експерти още през 1916 г., за да разработи модел за бъдещия свят и ролята на САЩ в него. Изследователите отбелязват огромното влияние на този влиятелен посредник, под чието ръководство Държавният департамент на САЩ се превръща в обикновен посредник за осъществяването на неговите идеи и архива на официалната кореспонденция. Тайната дипломатическа кореспонденция преминава директно през малкия му апартамент на Истстрийт № 35.

Посланиците от воюващи страни се обръщат към него, когато искат да повлияят на правителствените решения или да потърсят подкрепа в мрежата на трансатлантическите интриги.“

Връзките на полковника са доста разнообразни и нестандартни: банкери-те Вандерлип, Варбург и Шиф, младите братя Алън и Джон Фостър Дълес, равинът Уайз, журналисти и коментатори, експерти, Балфур и Лойд Джордж“ (И.Н. Панарин, „Информационна война и геополитика“. Москва, 2006. Глава 6. Американската имперска геополитика на Уилсън).

³⁵ Същият обаче, категорично отказва да признае правата на македонските българи за обединение с България и на хърватите, словенците и босненците за независими държави, а смята че те са длъжни да бъдат окупиран от любимата ме Сърбия, най-големият тиранин на Балканите през XX век. (б. пр.)

Програмата на Уилсън, подчертава У. Чърчил, има „две задължителни условия: възстановяване на независима Полша и връщане на Елзас-Лотарингия на Франция“ (У. Чърчил, „Световната криза“. Глава VI. Четиринадесет точки).

Те обаче не бяха единствените, които драматично променят картата на следвоенна Европа. Има и други важни точки:

9. „Корекцията на границите на Италия трябва да се извърши въз основа на ясно различими национални граници.“

10. „На народите на Австро-Унгария, чието място в обществото на народите трябва да защитено и осигурено, и да се предостави най-широка възможност за автономно развитие.“

12. „Турските части на Османската империя“ Империята, в сегашния си състав, трябва да получи сигурен и траен суверенитет, но другите националности, намиращи се понастоящем под турско владичество, трябва да получат недвусмислена гаранция за съществуване и абсолютно неприкосновени условия за автономно развитие.“

13. „Трябва да се създаде независима Полска държава, включваща всички територии с безспорно полско население, на която да се гарантира свободен и надежден достъп до морето, политическа и икономическа независимост и териториалната цялост, гарантирани от международен договор.“

„Основното в този проект“, подчертава И. Н. Панарин, „е отхвърлянето на националните интереси като основа на политиката и намаляването на традиционната роля на националните държави, създаването на първия тип универсална международна организация Обществъж на народите и интернационализирането на международните проблеми.“

„САЩ искат да изместат военните цели, за които французите, германците, британците и руснаците загиват на фронта“ (И. Н. Панарин, „Информационна война и геополитика“. Глава 6. „Имперската геополитика на Съединените щати“ на Уилсън).

И все пак, най-прикритата е точка 6: „Освобождаването на всички руски територии...“

Както показва бъдещето, тя има демагогски характер, нямайки нищо общо с реалността.

Известното изказване на Хаус малко преди края на Първата световна война (в дневника му за 19 септември 1918 г.): „...Останалият свят ще живее спокойно, ако вместо една огромна Русия в света има четири Русии. Едната е Сибир, а останалите са разделената европейска част на страната.“

„Още в началото на 1918 г. полковник Едуард Хаус, под влиянието на Исая Боуман³⁶, също започва да разработва планове за разчленяването на Русия, раз-

³⁶ Исая Боуман (Isaiah Bowman) 1878-1950 г., е американски геополитик (евреин). Преподавател в американските университети, включително в Йейлския университет (1905-1915). Прави три пътувания до Южна Америка (1907, 1911, 1913). През 1916 г. е избран за президент на Американското географско дружество. Активно се занимава с политика като политолог и географ. От 1917 до 1950 г. е директор на Съвета по външни отношения. Придържа се към либерални възгледи в политиката и подкрепя програмата за мирно уреждане след очаквания край на Първата световна война, провъзгласена на 8 януари 1918 г. от президента на САЩ Удроу Уилсън. Програмата се основава на принципите на откритата дипломатия, свободната търговия, разоръжаването и установяването на държавни граници на национален принцип. Тя предлага предоставяне на национална автономия на народите от Австро-

глеждайки Сибир предимно като американско феодално владение, чието анексиране от САЩ е само въпрос на време. Русия при никакви обстоятелства не може да остане неразделена, подчертава той: „Тя е твърде голяма и твърде хомогенна за нашата сигурност.“ [...] През октомври 1918 г. администрацията на Уилсън разработва тайни „коментари по 14-те точки“, които предлагат окончателно решение на „руския въпрос“ чрез разчленяване на Съветска Русия на отделни „независими региони“, подчинени на САЩ.

Американските управляващи кръгове обявяват Русия за „вече несъществуваща“ и изискват не само отделянето на Полша, Финландия, Литва, Латвия и Естония от бившата Руска империя, но и отделянето на Украйна, Сибир, Кавказ и други територии от Съветска Русия. Ясен пример за планове на САЩ за унищожаване на Съветска Русия е официалната карта, подготвена от Държавния департамент на САЩ за Парижката мирна конференция, озаглавена „Предложени граници в Русия“.

Тази карта не оставя нищо от Русия освен Централна Русия. В приложението към тази карта се посочва: „Цяла Русия трябва да бъде разделена на големи природни региони, всеки със собствен икономически живот. В същото време никой регион не трябва да бъде толкова независим, че да образува силна държава“ (И. Н. Панарин, „Информационна война и геополитика“. Глава 6. Американската имперска геополитика на Уилсън).

Постепенно се преминава от думи към дела. „...На Парижката мирна конференция Съветът на четиримата, едностранно решава на 14 май 1919 г. да прехвърли Армения като подмандатна територия на САЩ. На 21 май 1919 г. Съветът на четиримата разширява мандата на САЩ върху цяла Армения, Азербайджан и целия Кавказ. На заседание на Съвета на ръководителите на делегации на 15 ноември 1919 г., по предложение на полк. Хаус (САЩ), правомощията на върховния комисар на съюзниците в Армения, американския полковник Хаксел, са разширени върху Грузия и Азербайджан.“ САЩ възнамерявали да постигнат пълно господство над Каспийско море до 1920 г. „Методите за тайна намеса във всички тези части на Съветска Русия включвали използването на марионетни, т. нар. „национални правителства“ като агенти за устано-

Унгарската империя. Германия връща Елзас и Лотарингия на Франция, компенсира щетите, причинени от анексията, възстановява суверенитета на Белгия и предоставя на Полша достъп до Балтийско море. Въз основа на тази програма САЩ влизат във войната на страната на Антантата (1918 г.). Като част от американската делегация, Боуман участва в Парижката мирна конференция от 1919 г., която сключва Версайския договор след Първата световна война. Той участва и в уреждането на полско-украинския конфликт (1918-1919 г.). Анализира Мюнхенското споразумение от 1938 г., докато е в Америка, и стига до заключение, че Германия ще продължи да води агресивна политика, предвиждайки германското нападение срещу СССР. Той съобщава заключенията си писмено на президента на САЩ Франклин Рузвелт. Въз основа на резултатите и опита от Първата световна война, Боуман смята, че е необходимо САЩ да се откажат от предишната си политика на изолационизъм. Според него географското положение на страната, неограничен достъп до два океана, Атлантическия и Тихия, създава възможност за контрол над всички континенти; относителното им разстояние от Европа и Азия осигурява сигурност и неуязвимост. Президентът Франклин Д. Рузвелт използва заключенията на Боуман, за да убеди Конгреса в необходимостта от развитие на военната индустрия, укрепване на въоръжените сили и отказ от изолационистката политика. Т.е. еврейна Боуман и типичен пропагандатор на американският експанзионизъм и стремеж към световно господство. Плачевните резултати от тази доктрина в момента ги виждаме в трагикомичното поражение на САЩ от Иран. (б. пр.)

вяване на американско господство“ (пак там). По-неблагоприятна съдба очаквала останалите „реакционни“ народи – поданици на победените сили.

Британският генерал Ян Смитс предлагал в своята брошура: „Без съмнение единственият възможен и правилен държавен подход е Обществото на народите да стане нов собственик на всички тези империи в най-широкия смисъл на думата... Гигантска задача ще се изправи пред Обществото на народите като законен наследник на тези империи.“

И по-нататък: „Народите, произлезли от разпадането на Русия, Австро-Унгария и Турция, са в огромното си мнозинство напълно политически неопитни, т.е. политически са напълно необразовани. По-голямата част от тях са или напълно неспособни да се управляват сами, или демонстрират явна недостатъчност в силата на самоуправление – тези народи ще се нуждаят от дългосрочно възпитание и образование, за да постигнат икономическа и политическа независимост.“

За своите „миротворчески“ усилия Уилсън е удостоен с Нобелова награда през 1919 г.

„Президентът“, саркастично си спомня британският премиер Лойд Джордж за речите на Уилсън на мирната конференция, „дълбоко вярваше, че той е мисионер, призван да спаси бедните европейски езичници...“

На 11 май 1920 г. в Париж се провежда важен разговор между бившия командир на Отделния Псковски доброволчески корпус, генерал А. Е. Вандам³⁷, и най-близкия сътрудник на генерал Н. Н. Юденич, контраадмирал В. К. Пилкин: „Англосаксонците“, каза ми почитеният Алексей Ефимович, „сега държат ключовете за целия свят. Дори Константинопол е в техни ръце. Сега те могат и ще експлоатират целия свят. Не мислете, че Англия и САЩ ще се сблъскат за нещо. Те вероятно ще постигнат съгласие. Вече са го постигнали. [...]“

„Ако това е факт“, казах аз, „тогава заключенията са очевидни: необходима е коалиция от континентални сили срещу Англия. Необходим е съюз между Франция, Русия и Германия.“³⁸ [...]

„Знаете ли“, каза ми той, „през 1916 г. Англия стигна до заключението, че е спечелила войната срещу Германия. Още през 1916 г. тя знаеше, че САЩ ще се намеси през 1917 г.“ По това време британските политици, включително Лойд Джордж, замислят план за започване на война срещу следващия противник на Англия – Русия. Твърди се, че съществува меморандум по този въпрос от Лойд Джордж. Британците не организираха революция в Русия, за да водят истинска борба срещу Германия. Това беше удар, нанесен от Англия срещу Русия. А болшевиките може да не са били германско, а английско изобретение.

„Но те винаги подкрепяха, за добро или за лошо, Белите армии в борбата им срещу болшевиките.“

„Това е смисълът, не мислете, че британците щяха да позволят на Колчак, Деникин или Юденич да победят. Те се нуждаеха от тях: Деникин, за да защитава Кавказ с неговите петролни богатства, докато не бъдат изпратени в Анг-

³⁷ Генерал-майор Алексей Ефимович Вандам/Едрихин (1867–1933) е офицер от военното разузнаване и геополитически анализатор. 1920.

³⁸ Както казват нашите поговорка „Сетила се Мара да се побара“, „След дъжд качулка“ и „Отзад Гергьовден“. Руската глупост, да провали Германия и себе си, играейки за Антантата е безгранична! (б. пр.)

лия; Юденич, за да гарантира, че новата британска колония, Република Естония, ще бъде формирана и укрепена под защитата на Северозападната армия; Колчак, за да отвлече вниманието на болшевиките от Деникин. Англия никога нямаше да позволи на Деникин да превземе Москва, нито на Юденич да превземе Петроград. [...]

...Вижте... Имам цяла поредица от книги за политиката и войната между германците и британците [...], но британците винаги имат повече от една карта за игра. Те знаят, че политиката и стратегията са дело на поколения и мълчат, разбирайки, че тайните на тази война не трябва да бъдат разкривани.

Германците не разбират това, те вярват, че с края на тази война е дошъл краят на света и изразяват всичко, всичките си планове, целите си..." (Адмирал В. К. Пилкин, „Бялата борба на северозапад. Дневник 1918-1920“. Москва, 2005. С. 336-337).

Нека сега разгледаме как идеите, заложили в призивите на Николай II, които предвещаваха „точките“ на Уилсън, се пречупиха в руския живот.

Реакцията на тези документи от страна на „прогресивната“ руска общественост не е без интерес. „Докато някои вестници бяха привлечени от панславянската идея, други бяха по-склонни да се спрат на „изпълнението на народните стремежи“. Чуждестранната интелигенция, подхранвана от нашите маргинални културни и образователни начинания, не можеше да не се хване за тези обещаващи думи. Ако те бъдат дадени на бъдещите руски поданици, тогава те трябва да се разпрострат и върху онези народи, които отдавна са част от Руската империя“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915)“, стр. 285).

Както виждаме, „сладките славянски бонбони“ бяха стръв за пропагандиране на идеи от съвсем различен вид. Точките от програмата на „Прогресивния блок“, създаден по време на заседанието на Конференцията за отбрана и комисията, избрана от законодателните органи за изясняване на всички военни нужди и открита от царя на 22 август 1915 г., също са в съответствие с призивите на Николай Николаевич:

„4) Автономия за Кралство Полша и отмяна на разпоредбите, ограничаващи правата на полските поданици.

5) Премахване на ограниченията върху правата на евреите.

6) Помирителна политика спрямо Финландия и промяна в администрацията на нейния Сенат.

7) Свобода на украинския печат и възстановяване на правата на украинското духовенство, осъдено за принадлежност към униатите“

(П.Л. Барк, „Спомени“ // „Възраждане“. № 172. Париж. 1966. С. 84).

Идентичността на тези точки с бъдещата Уилсънова програма е много поразителна. Така членовете на Думата и обществеността, както винаги, вървят ръка за ръка. Правителството се отнася с подозрение към подобни нововъведения, но глобалният характер на войната и изкушението да се придобият допълнителни и както се твърдеше, високо боеспособни части, да доста големи.

Въпреки това Министерският съвет е напълно наясно с необходимостта „да се съобразят нововъзникващите условия с органичните принципи на политиката спрямо чужденците като цяло, дори спрямо тези, които живеят далеч от

театъра на военните действия, но които лоялно носеха тежестта на войната срещу Германия, Австрия, а след това и Турция.

Полша не е единствената, която проявява „имперски“ патриотизъм. Подобни настроения присъстват и в други гранични райони“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915)“ стр. 286).

Единственият въпрос е в искреността на този „имперски патриотизъм“. Другата страна обаче също знае как да замъгли ситуацията. Дотогава руската армия не беше предвидила национални формирания. Подлежащите на наборна служба са разпределени в различни военни части, независимо от националността. Не всички обаче подлежат на наборна служба.

С избухването на Първата световна война старият ред е нарушен. След полските легиони се появяват и други национални формирания. На 26 юли 1914 г. генерал-адютантът и вицегубернатор на Кавказ, граф И. И. Воронцов-Дашков, чрез военния министър, се обръща към царя с предложение да се използват „войнствените кавказки народи“ за формиране на военни части. Буквално на следващия ден, 27 юли, императорът дава одобрението си.

Така започва създаването на Кавказката местна кавалерийска дивизия, известна като „Дивата дивизия“. 90% от личния състав е от мюсюлмански доброволци – местни жители на Северен Кавказ и Закавказие, които, както всички местни жители на Кавказ и Централна Азия, не подлежат на военна служба съгласно законите на Руската империя.

Дивизията се състои от 3 бригади съставени от 6 кавказки местни кавалерийски полка (всеки с по 4 ескадрона). Първа бригада включва Кабардинския кавалерийски полк (от кабардинци и балкарци) и Дагестанския кавалерийски полк (от приблизително 20 националности). Втора бригада включва Татарския кавалерийски полк (от азербайджанци) и Чеченския кавалерийски полк (от чеченци). Трета бригада включваше Черкеския кавалерийски полк (от черкези, абхаз и карачаевци) и Ингушкия кавалерийски полк (от ингуш). Към дивизията е прикрепена и Осетинска пехотна бригада. Броят на доброволците няма край. И планинците, алчни за всичко повърхностно и лъскаво, имат всички основания да бъдат такива.

Военният журналист и писател Н. Н. Брешко-Брешковски, син на „бабата на Руската революция“, който по-късно служи в Министерството на пропагандата на Третия райх и загива по време на британските бомбардировки над Берлин, пише в книгата си, съдържаща фронтовата му кореспонденция: „...Дивата дивизия съчетава несовместимото. Нейните офицери блестяха, като цветовете на дъгата, с поне две дузини националности. Имаше французи – принц Наполеон Мюрат и полковник Бертрен; имаше двама италиански маркизи – братята Албици. Имаше поляк – принц Станислав Радзивил – и имаше персийски принц Фазула Мирза. А колко още имаше представители на руското дворянство, грузински, арменски и планински князе, както и финландски, шведски и балтийски барони?“

Полковник Яков Давидович Юзефович, литовски татарин с мюсюлманска вяра, служил в щаба на Върховния главнокомандващ, е назначен за началник-щаб на дивизията. Най-значимото назначение обаче, с императорска заповед от 23 август, е на по-малкия брат на царя, генерал-майор великия княз Михаил

Александрович, за командир на дивизията. „...Полковете, виждайки великия княз на предните си позиции“, пише Н. Н. Брешко-Брешковски, „се разпалиха, готови да го последват до сигурна смърт. Самото му появяване наелектризираще планинците. И те го обичаха, обичаха го за много неща: първо, защото беше брат на царя и смел ездач, а след това заради стройната му фигура, защото обичаше да носи черкеска носия, великолепната му осанка, приветливостта му и накрая, защото имаше същата бистра и невинна душа като тях, тези наивни ездачи“ (пак там).

Формирането на дивизията е завършено през септември 1914 г. „Мюсюлманите се ласкаят с надеждата“, телеграфира елизаветино-полският губернатор Г. С. Ковальов до великия княз Михаил Александрович, „че с Божията помощ те... ще дадат на „просветените врагове“ уроци по рицарство и чест.“

През октомври Дивата дивизия е транспортирана с ешелони до Подолската губерния, а в края на ноември нейните войници влизат в боевете на Югозападния фронт. По време на престоя си в Тифлис през ноември 1914 г., императорът се обръща към мюсюлманска делегация със следните думи: „Изваквам сърдечната си благодарност на всички представители на мюсюлманското население на Тифлиската и Елисаветполската провинции, които откликнаха толкова искрено в трудните времена, които преживяваме, както се вижда от мюсюлманското население на Кавказ, екипирало шест кавалерийски полка, за да сформира дивизията, която под командването на моя брат тръгна да се бори с нашия общ враг. Предайте сърдечната си благодарност на цялото мюсюлманско население за тяхната любов и преданост към Русия“ (Хроника на войната, бр. 17. Стр. 1914. 13 декември. стр. 272-273).

Трябва да се отбележи, че много от войниците на дивизията са били внуци, а вероятно дори синове на онези, които сравнително наскоро воюваха срещу руската армия в Кавказ с оръжие в ръка. През трите години на Първата световна война в дивизията са служили над 7000 планински жители. Около 3500 от тях са наградени с Георгиевски кръст и медал „За храброст“. Всички офицери от дивизията са наградени с военни ордени.

След преврата от 1917 г. руския печат има всички основания да пише: „...Кавказката дивизия, същите тези многострадални „диваци“, плащащи с живота си за търговията и предателството на руската армия и побратимяването с варга“... [...] „Диваците“ спасиха руската армия в Румъния; „диваците“ с безмилостна атака отблъснаха австрийците и начело на руската армия преминаха през Буковина и превзеха Черновици. „Диваците“ нахлуха в Галиция и изгониха австрийците преди седмица. И вчера отново „дивите“, спасявайки отстъпващата митингова колона, се втурнаха напред и след като си върнаха позициите, спасиха положението... „Дивите“ чужденци... те ще платят на Русия с кръвта си за цялата тази земя, за цялата тази свобода, която организирания войници, бягащи от фронтите към тилови митинги, искат днес.“

Съществува красива легенда, че части от Дивата дивизия са останали верни на думата (клетвата) си дори след 1917 г., не се поддават на разрушителна пропаганда.

Уви, всичко това не отговаря на фактите. Група планински евреи, които също се присъединяват към Кабардинския кавалерийски полк, със сигурност са

допринесли за разпадането му (Ф. Кандел, „Книга на времената и събитията. История на руските евреи“. Том 2, част 3. Москва, 2002. С. 811).

Известно е също така например, че 3-та бригада (състояща се от Ингушския и Черкеския кавалерийски полкове), която участва в „Корниловския метеж“ по време на похода към Петроград, е отказала да се подчини на заповедите, а 350 конници дори са преминали на страната на Керенски („Дневник и кореспонденция на великия княз Михаил Александрович 1915-1918“. Съставител В. М. Хрусталеv. Москва, 2012. С. 539).

На 1 май 1917 г. във Владикавказ се открива Първият конгрес на планинските народи на Кавказ. Един от основните му инициатори е капитан Чермоев от Чеченския кавалерийски полк. На 3 май, по негово предложение, председателят изпраща телеграма до командира на дивизията, одобрена от всички делегати: „Представители на всички планински народи от Северен Кавказ и Дагестан, събрали се във Владикавказ на първия си конгрес за организиране на постоянен Съюз на обединените планинци, са написали на червеното си знаме борба с всички сили срещу реакцията и за триумфа на федеративна демократична република...“ (О. Л. Опришко, „Кавказка кавалерийска дивизия. Завръщане от забравата...“ Налчик, 1999).

Скоро след болшевишкия преврат планинците започват да се разпръскват по своите сакли³⁹. Частите на Дивата дивизия, реформирани през август 1917 г. като Кавказки туземски корпус, преминават под командването на Централния комитет на Съюза на обединените планинци на Северен Кавказ и Дагестан, премествайки се в първоначалните си места на формиране. Там те попадат под контрола на Тереко-Дагестанското правителство, което е сформирано на 1 декември.

Татарският кавалерийски полк става част от Мюсюлманския корпус и след провъзгласяването на Азербайджанската демократична република на 28 май 1918 г. е включен в Кавалерийската дивизия на тази „държава“. Генерал-майор Фейзула Мирза Каджар (1872–1920), персийски принц, който от февруари 1915 г. командва Чеченския кавалерийски полк, а след това (от септември 1917 г.) е командва 1-ва Кавказка туземна кавалерийска дивизия, е назначен за негов командир. Впоследствие принцът е екзекутиран от болшевиките в 1929 г.

За Русия Дивата дивизия е не само загубена, но и служи като един от инструментите за нейното разпадане. Хиляди добре обучени воители с богат боен опит, използвайки придобитите си умения, се борят ожесточено помежду си и срещу войските на родината майка.

Друга известна бойна част, Текинският кавалерийски полк, доброволческа част, сформирана със средства от местното население и разположена от Туркменската кавалерийска дивизия, среща подобен край. Неговият полков празник е 6 май – рожденият ден на император Николай II. От 627 кавалеристи в полка, 67 са наградени с Георгиевски кръст, а над 70 са удостоени с медали „За храброст“.

През 1917 г. поделението е разформировано в Киев, но текинските конници вземат активно участие в гражданската война – първо като част от Доброволческата армия (б.пр. те са личната гвардия на генерал Корнилов), а след то-

³⁹ Сакла – кавказка селска къща.

ва в басмаческото движение, водено от водача на няколко туркменски племена Мухамад-Курбан Сердар, по-известен в историята като Джунаид хан. Ожесточени сблъсъци на болшевиките с него продължават от 1918 г. до смъртта му през 1938 г., и са на територията първо на Хорезм и Хива, след това в Туркменистан и накрая в районите, граничещи с Иран и Афганистан.

През септември 1914 г. започва формирането на арменски доброволчески отряди в Закавказието, което завършва през октомври-ноември. Първоначално са сформирани 4 отряда, но притокът на доброволци буквално от цял свят (особено от САЩ), пристигането на големи количества материални ресурси и обществената активност подтикват властите да предприемат по-нататъшни стъпки. Доброволческите отряди са преобразувани в отделни батальони, като броят им се увеличава на 6.

Дори в навечерието на Първата световна война, руският десен лидер А. С. Шмаков предупреждава за сериозните опасности, очакващи Руската империя по този път: „В Кавказ нито татарите [азербайджанците], нито лезгините, нито чеченците, нито осетинците, нито дори абхазците, които ни предадоха в последната руско-турска война (1877-78), мечтаят за възстановяване на независими държави, а искат само руско управление над тях, защото руснак ги е победил, а не арменец или грузинец. В Кавказ руският народ е позорно прогонен, а благоволенieto на властите, все още се колебае между арменците и грузинците, които мечтаят за Велика Армения и независима Грузия, но в крайна сметка предпочитание се дава на арменците, уви, не само по-враждебни към Русия и по-силно организирани, но и очевидно ползващи се с подкрепата на Англия. Самите власти сякаш искат да създадат, под британски протекторат, арменско управление в Кавказ...” (А. С. Шмаков, „Международното тайно правителство“. Москва, 1912, стр. 180-181).

Трябва да се помни, че много от процесите, които се случиха в началото на XX век в Закавказието, действащите сили са контролирани от арменската революционно-националистическа партия Дашнакцутюн, сформирана през 1890 г. в Тифлис, чиято цел е „да постигне политическа и икономическа свобода в турска Армения чрез въстания“.

Скоро обаче дашнаците пренесят дейността си в руския Кавказ, откривайки свои комитети не само в местата обитавани от арменци, но дори в Тифлис и Баку (Н. Н. Дурново, „Руската панславянска политика в православния Изток и в Русия“, стр. 51).

Още в годините на първата руска революция в Закавказието дашнаците излагат идеята за създаване на Закавказка федерация. Според тази идея всички народи на Кавказ трябва да образуват поредица от самоуправляващи се единици. Те трябва да се управляват от парламент, създаден в Тифлис. В същото време арменците не забравят и за себе си. „За да укрепят арменската националност в Закавказието“, Дашнакцутюн активно привличал „десетки хиляди арменци от Мала Азия, които Кавказкото наместничество предпочита пред руснаците“ (Пак там, стр. 52).

Причината за тази благосклонност е, че „руската власт е морално завладяна от арменските сепаратисти“ (Пак там, стр. 51). Кавказкият наместник, граф И. И. Воронцов-Дашков, и неговият предшественик, княз Г. С. Голицин, глав-

нокомандващ на Кавказката администрация, са „обградени от арменския Крез, който експлоатира нефтените находища“ (пак там, стр. 45).

Дашнаките използват груба сила като аргумент за позицията си. Под претекст за борба с турското насилие, „арменските революционери въоръжават значителен брой арменски младежи с пушки „Маузер“ и други оръжия, и дори се сдобият с планинска артилерия, картечници и произведат множество бомби“ (пак там, стр. 52).

„Кавказките власти многократно арестуваха арменски комитети и техните водещи ръководители, но Тифлис всеки път ги освобождаваше, благодарение на силното влияние на арменците в закавказките канцелария“ (пак там, стр. 53).

Революционерите са подкрепяни срещу руските власти не само от водещи представители на арменския финансов, търговски и индустриален капитал, но и от арменското духовенство. В тази връзка представям любопитен откъс от стенографския протокол на заседанието на Министерския съвет на 4 август 1915 г., на което присъстваха държавният контролор П. А. Харитонов, военният министър А. А. Поливанов и министърът на земеделието А. В. Кривошеин: „П.А. Харитонов: А в Кавказ маршът напред продължава.

Чхеидзе [...] извика в Думата по време на почивката, че Кавказката армия се командва не от Върховния главнокомандващ или вицетубернатора, а от графиня Воронцова-Дашкова, оплетена в арменските мрежи. Всъщност, накъде се движим, така да се каже?

А. А. Поливанов: Ясно е накъде – към създаването на Велика Армения. Вчера имах възможността да говоря с Негово Величество за кавказкото движение и евентуалните му трагични последици и отбелязах, че обединението на Арменската земя очевидно е основният стремеж на граф Воронцов-Дашков. При тези думи императорът, усмихвайки се любезно, благоволи да ме поправи – „Не на графът, а на графинята“.

А. В. Кривошеин: Господа, обърнете внимание какво значимо историческо съвпадение: значението на графиня Воронцова в кавказката стратегия е посочено от Негово Императорско Величество и... лидерът на социалдемократическата фракция на Държавната дума, Г-н Чхеидзе“ („Тежки дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.)“ стр. 37).

През юли 1917 г., след преврата, по настоятелни искания на арменски обществени организации в Петроград и Тифлис, батальоните, които наскоро са преобразувани от доброволчески дружини, са разширени в полкове. До октомври вече съществуват две арменски дивизии, а през декември, с разрешение на съветския върховен главнокомандващ Н. В. Криленко, е сформиран арменски доброволчески корпус, състоящ се от две дивизии, кавалерийска бригада, Западноарменска дивизия, Лорийския, Шущинския, Ахалкалакския и Хазахския полкове и Язидската кавалерия на Джангир ага. Така армията на сепаратистка Република Армения, провъзгласена на 28 май 1918 г., се сформира като резултат от странното единство на военното ръководство на Руската империя и съветското правителство.

Още преди Революцията някои от по-далновидните държавници гледат с опасение на разширяването на арменските военни формирования, като основателно отбелязват, че тези части „ще послужат като основа за създаването на

национална армия“. И има всички основания за подобни опасения. За да се убедим в това, е достатъчно да разгледаме биографиите на водещите фигури на арменското доброволческо движение.⁴⁰

Ето само няколко имена, но зад оскъдните редове на „целите“ се крият наистина удивителни неща, които ни накарат да се замислим.

Амазасп Срвантсян (1873 – 1921) - заедно с други дашнаци е арестуван през 1908 г. и заточен в Сибир за 15 години. През 1913 г. успява да избяга и отива в Европа. По време на Първата световна война командва 3-ти арменски доброволчески отряд. Неговият отряд участва в много битки. През 1918 г. участва в битката за Баку, командвайки Арменската бригада (3500 души). След установяването на съветската власт е арестуван и убит в ереванския затвор.

Драстамат Канаян (1882 – 1956) - през 1903 г. се присъединява към редиците на Дашнакцутюн. Още през същата година участва в опит за покушение срещу командира на войските на Кавказкия военен окръг, княз Г. С. Голицин. През май 1905 г. взривява в Баку губернатора на Баку, княз М. А. Накашидзе. Заедно с приятеля си Мартирос убиват генерал-майор А. М. Алиханов-Аварски, генерал-губернатор на Кутаиси, в Александропол (Гюмри).

По време на Първата световна война командва 2-ри арменски доброволчески полк в армията на Кавказкия фронт. През 1917 г. е комисар на Арменския корпус. През 1918 г., по време на арменско-грузинския конфликт, е командир на военната група на арменската армия в Лори. През 1920 г. е назначен за военен министър на Република Армения. След установяването на съветската власт е временно назначен за командир на войските на Съветска Армения. През февруари 1921 г. участва във въстание срещу комунистическия режим.

След потушаването на въстанието емигрира в Румъния. Преди избухването на Втората световна война установява контакти с германските управляващи кръгове и взема активно участие в създаването на батальоните на Арменския легион, като е назначен за негов командир. След войната успява да емигрира в САЩ. През 2000 г. тленните останки на генерал Дро са пренесени в Армения.

Гарегин Нжде (Тер-Арутюнян) (1886–1955) е роден в семейство на свещеник. През 1904 г. се присъединява към Дашнакцутюн. През 1909 г. участва в организирането на снабдяването и транспортирането на оръжия и боеприпаси за Иранската революция в Кавказ. Както пише изследователят Волфганг Акунов в едно от своите произведения, „дашнаците, заедно с други кавказки революционери, участват активно в революционните събития, развиващи се по това време в Персия (Иран), където двете най-велики империи по онова време – Русия и Великобритания, се борят за пълното му подчинение. Русия подкрепя шаха на Персия, Мохамед Али, докато Англия подкрепя поддръжниците на персийския

⁴⁰ Авторът като краен руски националист, не може да порумее или не иска, че по-голямата част на Армения се намира в Турция и след разпадането на Кавказкия фронт, арменците трябва да помислят как да запазят свободата си. Естествено че ще създадат доброволческа армия, но както стана накрая, болшевиките ги предадоха на Кемалистка Турция, с последвалия геноцид и пълното изселване на арменската диаспора от родните си земи останали под турска власт, които сега са заселени от кюрди – фактическите извършители на геноцида. Арменците имат пълното основание да мразят Русия, дори и след последната война с Азербайджан за Нагорни Карабах в наши дни, когато Русия ги предаде на Ердоган и Илхан Алиев, все пак азербайджанският нефт и по-важен! (б. пр.)

парламент, Меджлиса (своеобразен персийски еквивалент на младотурците), който се противопоставя на шаха.“ В помощ на шаха е сформирана Персийска казашка бригада от руски военни съветници [...] ...Мохамед Реза Хан, бъдещият основател на новата иранска династия Пехлеви (фактическа свалена през 1941 г. от англо-съветските инвазионни сили, окупирали Иран), служи в редиците на тази бригада. След като шахът разпуска Меджлиса на 23 юни 1908 г., столицата на Персийски Азербайджан, Тебриз, пада под контрола на революционерите. Последните се обръщат към кавказките социалдемократи за помощ в борбата срещу „шахския деспотизъм“. Кавказкият комитет на РСДРП изпраща десетки революционни бойци и бивши войници в Персия, въоръжени с пистолети (предимно маузери) и бомби. Грузинските социалдемократи и дашнаци вземат активно участие в защитата на Тебриз от шахските войски. Въпреки че полковник Ляхов и неговите персийски казаци здраво държат персийската столица Техеран под контрола на шаха Мохамад Али, той така и не успява да разшири властта си до Тебриз. Персийски националистически революционери, под командването на дашнака Ефраим хан Давидянц, превземат град Реш, столицата на провинция Гилан. Впоследствие Ефраим хан Давидянц дори се присъединява към революционното персийско правителство. Докато доставя оръжие на персийските революционери, Гарегин Нжде е арестуван и затворен в продължение на три години. През 1912 г., след освобождаването си, той заминава за България и заедно с Андраник организира там арменски доброволчески части, за да се бият в Балканската война срещу Турция, като част от Македоно-Одринското опълчение. За участието си в Първата балканска война, заедно с Андраник, получават най-високите офицерски звания, награди и званието „Герой на балканските народи“ и на Гърция.

През 1914 г., след като получава амнистия, се завръща в Кавказ, където участва в създаването на арменските доброволчески части, полкове и батальони. Ядрото на арменските доброволчески части са т.нар. федаи (жертвоготовните), членове на бунтовническите въоръжени части, които действат в Западна (Турска) Армения от края на XIX век и са били пропити с революционен и националистически дух. Това е най-добре илюстрирано от думите на тяхната бойна песен: Да живее нашата Майка Армения! Ти трябва да станеш свободна Армения!

По време на Първата световна война Нжде командва различни военни части в различни сектори на Кавказкия фронт. След преврата от 1917 г. Нжде участва в създаването на Армията на Република Армения (1918-1920 г.), а през 30-те години на XX век работи в тясно сътрудничество с лидерите на Третия райх. „В Германия и други европейски страни“, пише В. Акунов в друг труд, „са създадени младежки националистически организации, националсоциалистически и фашистки организации на арменски емигранти, действащи в Берлин, Мюнхен, Букурещ, София и други европейски градове. В България и Румъния са сформирани бойни групи от арменски националисти [...] Редица [...] бивши бойци от отрядите на Нжде се присъединяват към специалните части на германското контраразузнаване (Абвера), и към специалното звено със същата структура Бранденбург (което нараства до размерите на дивизия до [...] 1939-1945 г.). До края на 1944 г. Министерството на пропагандата на Райха на д-р Йо-

зеф Гьобелс издава седмичника „Айастан“ („Армения“) за арменски легионери, публикуван на арменски и немски език. На 15 декември 1942 г. [...] е създаден Арменският национален съвет, който защитава интересите на арменците от „Нова Европа“ (под германско ръководство). [...] През февруари 1944 г. със заповед на министъра на Източната Територии, Алфред Розенберг, Обединеният арменски щаб е сформиран под ръководството на Вартан Сартсян, който координира действията на всички арменски военни и разузнавателни части във Вермахта и Абвера. [Има] портрет на Гарегин Нжде, генерал от три армии (руска, арменска и германска), награден с Железен кръст, в униформа на Арменския легион на Вермахта [...] Темата за сътрудничеството на арменската емиграция, на първо място, бившият кмет на Тифлис и министър-председател на Арменската република и ръководител на Парижкия арменски комитет Александър Хатисян (Хатисов) добър приятел на великия княз Николай Николаевич, и бившия военен министър на независима Армения, генерал Драстамат Канаян, Алфред Мурадян (попечител на Арменския легион на германския Вермахт), Сурен Бекзадян, Арменик Джамалаян, Вардан Саркисян – командир на „Арменската бойна група (полк) на Кавказкото СС подразделение“ – и много други с Третия райх на Адолф Хитлер е твърде обширна.“⁴¹

Нжде редовно посещавал тренировъчните лагери, центрове и батальони на Арменския легион, а също така е един от основателите на Кавказкия блок, който бил под ръководството на райхския министър Алфред Розенберг. Розенберг подготвя и представя проект на план за Генералния комисариат на Армения, като подчертава, че това формирование ще служи като „разделителен пояс, предотвратяващ разпространението на пантюркизма на изток“.

В края на октомври 1944 г. Гарегин Нжде е арестуван от СМЕРШ в България и е прехвърлен в Москва. Разпитите и разследването са приключили през 1948 г. Той е затворен във Владимирския затвор до 1952 г. Нжде прекарва 1952-1953 г. в Ереванския затвор.

През лятото на 1953 г. е преместен още няколко пъти: в Сибир, Ташкент, а оттам обратно във Владимирския затвор, където умира. Тялото е предадено на брат му, въпреки че не е погребан в Армения.

През 1983 г. останките му най-накрая са препогребани в родината му. А през 2016 г. в самия център на Ереван е открит бронзов паметник на Гарегин Нжде. (б.пр. и с право, той е арменски национален герой)

Друго национално военно формирование в Закавказие по време на Първата световна война са Тифлиският и Кутаиският доброволчески отряди, създадени на 6 април 1915 г., по-късно реорганизирани в Грузински стрелков батальон. През март 1916 г. великият княз Николай Николаевич (по това време вече вицегубернатор на Кавказ) се обръща към началник-щаб на Върховния главнокомандващ, генерал М. В. Алексеев, с молба за сформирание на Грузински кавалерийски полк. Разрешение е дадено на 23 април. (Отново обръщаме внимание на тази връзка: Николай Николаевич – генерал Алексеев, както в случая с полс-

⁴¹ Ограниченият руски ум не може да приеме, че народите стремящи се към национално обединение и национално освобождение, ще станат съюзници и с дявола ако трябва, за да понтигнат целите си. Затова отричайки реалността, руснаците ги обявяват за „предатели“. Руснаците живеят с измамната мисъл, че са нещо повече от другите народи и всички са им длъжни за нещо! (б. пр.)

ките легиони.) Основата на поделението е конната сотня от стрелковия полк. На 31 октомври 1916 г. формирането на полка е завършено.

След преврата от 1917 г., според общия план те започват да организират Грузинския армейски корпус (5 ноември), който служи, както и в други описани от нас случаи, за основа на сепаратистката армия на Грузинската демократична република, провъзгласена на 26 май 1918 г. след разпадането на Закавказката федерация.

Това, за което сепаратистите можеха само да мечтаят доскоро, се сбъдва. Още през 1907 г. на Хагската мирна конференция е представен „Меморандумът на грузинския народ“, който съдържа искане за национална автономия за Грузия. По същото време депутатите от меншевикската Дума, масонът И. Г. Церетели (1881–1959) и близкият до масонските кръгове И. И. Рамишвили (1859–1937), се обръщат към Хагския международен трибунал с искания за „възстановяване на Грузинското кралство“ (Н. Н. Дурново, „Руската панславянска политика в православния Изток и в Русия“. стр. 19).

„ЛАТИШКИТЕ (ЛАТВИЙСКИТЕ) СТРЕЛЦИ“ И МАДЖАРСКИТЕ (УНГАРСКИТЕ) ГЛАВОРЕЗИ

Накрая дойде ред и на печално известните „Латишки стрелци“ – пехотни части, сформирани през 1915 г. от жители на Ливонската, Курландската и Витебската губернии. Още през 1914 г. в крепостта Уст-Двина е организирана доброволческа въоръжена част от латвийци. Идеята за създаване на чисто национална латвийска военна част възниква през април 1915 г. по време на германската офанзива. В онези дни, когато надвисва реалната заплаха от окупация на региона, група студенти от Рижския политехнически институт предлагат да се създадат разузнавателни и свързочни групи от латвийски доброволци.

Германската офанзива скоро е спряна, непосредствената опасност е прелотвратена, но латвийската интелигенция, чиито мисли далеч не са фокусирани единствено върху отбраната, не позволява идеята, веднъж изказана, да бъде погребана.

Разчитайки на подкрепата на Генералния щаб и Северозападния фронт, чийто главнокомандващ от 17 март 1915 г. е генерал М. В. Алексеев, депутатът от Думата Й. Голдман свиква среща на латвийски общественици в Рига на 19 май, на която е сформирани организационен комитет за бъдещи доброволчески части. На 28 май Голдман се обръща към Николай Николаевич с молба за организиране на латвийски доброволчески отряди. Подобно искане е подадено до щаба на Северозападния фронт, където генералщабния полковник В. А. Косяков, назначен в щаба, изготвя обосновката за главнокомандващия М. В. Алексеев.

И въпросът продължава напред. Позовавайки се на новата германска офанзива, генерал М. В. Алексеев, в съответствие с инструкциите на Николай Николаевич, подписва заповед на 19 юли за сформирани на два латвийски доброволчески отряда, обозначени като 1-ви Уст-Двински и 2-ри Рижки латвийски стрелкови батальони.

Според „Временния правилник за латвийските стрелкови батальони“, одобрен от М. В. Алексеев, те трябва да бъдат сформирани от латвийски добро-

волци и предназначени за съвместни операции с действащите армейски части в Балтийските страни. Латвийски войници от други военни части имат право да бъдат премествани в техните редици. Организационният комитет, оглавяван от члена на Думата Голдман⁴², провъзгласи: „Съберете се под латвийското знаме!“

Апелът, разбираемо съдържа леко завоалиран намек: „Латвийските полкове ще служат на освобождението и отбраната на Латвия, за да може тя да продължи да просперира като неразделна част от могъща Русия.“

Притокът на доброволци е доста значителен и Голдман, с подкрепата на командването, успява да осигури разрешение за сформирание на още два батальона – 3-ти Курземски и 4-ти Видземски.

През ноември са сформирани още четири стрелкови батальона и един резервен батальон. През ноември 1916 г. всички латвийски батальони са преобразувани в полкове. 8-те стрелкови полка наброяват 38 000 войници и 1000 офицери. Резервният полк наброявае 10 000-15 000 бойци. Първоначално те са организирани в 2 стрелкови бригади, а през декември 1916 г. е създадена Латвийската стрелкова дивизия като част от 12-та армия на Северния фронт.

Известна представа за методите на депутата Голдман ни дават мемоарите на генерал П. Г. Курлов, който по това време е специален комисар по гражданската администрация на Ливонската, Курландската и Естонската губернии. Според него този безотговорен и нахален парламентарист⁴³ досажда с постоянните си оплаквания срещу курландския губернатор С. Д. Набоков и невъзможните искания на неговите избиратели. Въпреки че се стараех да удовлетвори всяко законно искане, Голдман не се поколеба, дори в присъствието на най-близките ми подчинени, да заплаши, че ще си разчисти сметките с мен при откриването на Държавната дума. Голдман беше един от енергичните поддръжници на формирането на отделни латвийски полкове и водеше интензивна агитация в тази насока както в Петроград, така и в Щаба на Върховния главнокомандващ. След като веднъж ми заяви, че навсякъде е срещал пълно съчувствие, той ме попита как се чувствам по този въпрос и отговорих, че формирането на нови военни части не е част от моите задължения и ако има съответна заповед от военното командване, ще предприема всички мерки за нейното изпълнение (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“. Стр. 216-217).

Всъщност, известно време по-късно П. Г. Курлов си спомня: „Генерал Алексеев, главнокомандващ на армиите на Северозападния фронт, поиска мнението ми и аз отговорих, че смятам подобно формиране за неприемливо и от национална гледна точка, изключително опасно. След войната, какъвто и да е нейният изход, съществуването на такива национални войски в район,

⁴² Янис Голдманис (в Руската империя, Ян Юриевич Голдман (1875 - 1995). Депутат в Държавната дума от Курландската губерния (1912-1917). Председател на Организационния комитет на Латвийския стрелкови батальон (1915). Член на Народния съвет на Латвия (1918-1920). Депутат на Учредителното събрание (1920-1922) и Сейма на Латвия. Първи министър на земеделието на Временното латвийско правителство (1918-1919) и военен министър на Латвия (1920-1921 и 1925-1926). Един от подписалите Меморандума на Централния съвет на Латвия от 17 март 1944 г., който иска възстановяване независимостта на страната, окупирана от Сталин в хода на войната. През 1944 г. заминава за Германия, а през 1950 г. емигрира в САЩ. (б. пр.)

⁴³ Авторът е използвал изрази „думский саврас“ и старинната дума „саврас“ – необяздане кон, в преносен смисъл, безотговорен и нахален младеж, скандалджия и бохем. (б. пр.)

обхванат от етническа омраза между части от населението, ще доведе до сериозни усложнения за държавата“ (пак там, стр. 217).

Нека припомним как във връзка с полските легиони варшавският генерал-губернатор, княз П. Н. Енгаличев, безуспешно се опитва да вразуми същия М. В. Алексеев.

Министърът на правосъдието А. А. Хвостов споделя подобно мнение с генерал П. Г. Курлов. На заседание на Министерския съвет на 16 юли 1915 г. той изразява възмущение: „...Как да разглеждаме подобни действия, като разрешението за формиране на различни полски легиони, латвийски батальони и арменски отряди? Такива части надхвърлят тесните военни интереси, засягайки въпроси от общата държавна политика. Тази стъпка по същество не е нищо друго освен установяване на принципа за формиране на национални войски. [...] Последниците след края на войната ще трябва да се отчитат не от Върховния главнокомандващ, чиято роля ще приключи със сключването на мира, а от правителството. Разпускането на националните батальони няма да бъде лесно и те ще усложнят много нашата гранична политика“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет от 16 юли до 2 септември 1915 г.“ стр. 20).

Подобно на министър А. А. Хвостов и генерал П. Г. Курлов и други, императрицата също обсъжда възгледите по този въпрос, за съжаление заинтересуван малко държавници от онова време. Съдейки по писмата ѝ до съпруга ѝ в Щаба през 1915 г., императрицата е дълбоко загрижена за този въпрос.

(29 август): „Да не забравите да разпределите латвийските отряди по полковете?“

(4 септември): „А какво да кажем за латвийския отряд? Разпуснахте ли го и разпределихте ли членовете му по други полкове? Какво възнамерявахте да направите и кое е по-безопасно и по-подходящо във всяко отношение?“

Що се отнася до германско-латвийско-естонските отношения, те отдавна са доста напрегнати. Започвайки от ерата на император Александър III, „борбата срещу германското господство“ в балтийските провинции се изразява от имперските власти в техните предложения към „местното“ население, осъществявани там от късогледни русофили. Сега, без преувеличение, бъдещето на този регион зависи от правилния курс на действие.

Генерал В. Ф. Джунковски, началник на жандармерията, изпратен в балтийските губернии през септември 1914 г., признава, че рязкото влошаване на отношенията между отделните национални групи „е причинено не толкова от фактори, възникнали след обявяването на войната, колкото от историческите условия на живот в региона“.

Латвийците и естонците отдавна таят чувства на „недоволство, завист и огорчение“ към германците. Войната предоставя възможност за уреждане на стари сметки. Действията им са ръководени от „дълбоко вкоренена враждебност към всичко немско и възможността да си отмъстят на германците за потисничеството, което са преживели през предходните векове“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“. Том 2, стр. 406-407).

Тези чувства са активно подхранвани и отвън. Две статии на писателя А. И. Куприн, публикувана във вестник „Русское слово“ на 29 и 30 октомври 1914 г., за „изначално лишено от права 10-милионно население на Балтийския ре-

гион“, стъпкано под „господарската пета“ на няколко „десетки баронски семейства“ и близо милион германски граждани, предизвика голям обществен отзвук. Какво го е грижа писателя, че в действителност цялото население на балтийските губернии не е достига дори 3 милиона, а броят на живеещите там германци не е надвишава 150 000 (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник: Руската революция и Германия. 1914-1918“. Санкт Петербург, 2009, стр. 66).

В името на каузата е било възможно да се допусне... Така, както пише П. Г. Курлов в мемоарите си. Според него „атмосферата на взаимна национална враждебност в Балтийския регион непрекъснато се нажежава и са необходими огромни усилия, за да се овладее това опасно настроение. [...] Някои членове на Държавната дума, особено княз Мансирев, който стана депутат благодарение на германските гласове, и латвиеца Голдман също допринасят за това засилено обществено настроение“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“, стр. 216).

На 21 ноември 1914 г. вестник „Вечерное время“ съобщава, че княз С. П. Мансирев, с цифри и факти в ръка, уж е предоставил доказателства за германското господство в балтийските губернии. Представил и сензационната новина за предполагаемото откриване на цяла самолетна база в имението на един от бароните. Всъщност се оказва, че единствената „основа“ за тирадите на кадетския княз е бележка в латвийски вестник, която е изцяло измислена от автора ѝ (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник“, стр. 74).

По време на едно от посещенията си в Рига, генерал П. Г. Курлов „се убеждава, че настроението в града е изключително тежко: дългогодишната вражда между местното немско население и латвийците се е разпалила до значителни размери. Латвийците изливат обвинения срещу опонентите си не само за прекомерната им симпатия към германците, но и за шпионаж и дори за държавна измяна. Всичко това е силно преувеличено, което по време на последвалата ми служба в Рига ме създаде сериозни недоразумения“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“, стр. 206).

Като опитен полицейски генерал, Павел Григориевич добре разбира, че в тази напрегната атмосфера е необходимо да се действа с изключителна предпазливост, за да не се стигне до взривяване на ситуацията и неволно да се подкопае авторитетът му.

От една страна, „част от вината пада върху немското население, което не отчита текущата ситуация и извършва редица нетактични действия, довели до мащабни обвинения. „Те не разбират, че по време на войната с Германия е необходимо да се изоставят много от проявите, които са естествени при общия език, националност и религия. Например, бях информиран, че при първото си пристигане в Рига германските военнопленници са били посрещнати с цветя. Желаяйки да предотвратят повторение на подобни инциденти, които със сигурност могат да предизвикат репресии от страна на военното командване, телеграфирах на командира на областта да не изпраща в бъдеще германски пленници в Рига“ (пак там, стр. 206-207).

„От друга страна“, пише П. Г. Курлов, „като добре запознат от предишната ми служба в Министерството на вътрешните работи със събитията, случили се в балтийските губернии през 1904 и 1905 г., разбирах отлично, че всякакви ограничения от моя страна срещу немското население ще се приемат от естонци-

те, и особено от латвийците, като победа над враждебните немски земевладелци...” (пак там, стр. 209).

За разлика от П. Г. Курлов, В.Ф. Джунковски, който пътува из балтийските губернии, е педантичен и понякога дори пристрастен, както е обичайно по време на войната, в отношението си към германците, като стриктно записва всички факти, които говорят против немското население на региона.

„Не можех да не забележа [...] забележимото въздържание на германците от участие в „патриотичните“ демонстрации, които се проведоха след обявяването на войната. Местният германски печат публикуваше патриотични статии, пожелаващи победа на руското оръжие, но в същото време демонстративно мълчеше за зверствата и насилието на германската армия, които смущаваха цяла Русия“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 408).

Джунковски очевидно отправя неразумно високи изисквания към местните германци (все пак кръвта, както знаем, не става на вода). Но ако местните германци демонстрират такт с пожелание за руска победа, не може да се иска от тях да ришат във вестниците си в балтийските губернии, за насилията на техните германски сънародници в хода на войната,⁴⁴ същият генерал, щеше да ги обвини в лицемерие и прикриване на истинските им чувства, и щеше да е прав. Само че това не се случи...

Според Джунковски „дори липсата на предателство не освобождава“ германците „от заслужения упрек, че затворени в любовта си към германската култура, те проявиха, при трудните условия, възникнали за Русия, двойственост на духа, сякаш ги разделяше между дълга им към руската държава и искрената им преданост към германския народ като носител на култура, която те признаваха за най-висшата в света“ (пак там, стр. 416).⁴⁵

За съжаление, малцина можеха да видят очевидното. Барон Н. Н. Врангел, който посещава Рига през април 1915 г., например, пише: „Болниците в Рига са отвъд всички похвали, с онези невероятни удобства и грижи, които само германците могат да притежават. Като цяло, трябва дори да отбележа прекалено подчертаните усилия на местните организации да се притекат на помощ на нашите войници. Не се съмнявам, че в душата си закоравелите балтийски германци са все още доста руски, дори само защото са твърде плахи и дребнави, за да се осмелят да предадат страната, на която се смятат за поданици“ (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта“, стр. 119-120).

Също местните германци имат и друга причина да се въздържат от демонстрации. „Германците обясняват поведението си с нежеланието си да действат заедно с естонците, които смятат за революционен елемент“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“, том 2, стр. 412).

⁴⁴ Съмнявам се да е имало изобицо такива, превид неубузданата и изцяло измамна пропаганда на Антантата, например използвайки снимки на руските погроми над евреите от началото на века, приписвайки ги на германците. (б. пр.)

⁴⁵ За съжаление дотам стигат възможностите на ограничени руски ум. По аналогичен начин българите са „предатели“, защото не подкрепиха своите най-големи враговетърбите, срещу Австро-Унгария, т.е. да си затворим очите за всички насилията и убийства вършени от сърбите в Македония от 1912 г. насам и „братски“ да им помогнем срещу естествения ни геополитически съюзник в името на славянските утопии на естественият ни геополитически враг Русия. (б. пр.)

Същите причини („революционни вълнения в латвийско-естонската среда през 1905 г.“) са причинили появата на „германски културни дружества“ в балтийските губернии, които възползвайки се от военните обстоятелства, започнаха да бъдат преследвани от същите, наскоро революционни, елементи, докато със заповед на министъра на народното просвещение тези обществени сдружения бяха закрити (пак там, стр. 409).

Великият княз Николай Николаевич, чийто подчинен е гореспоменатият генерал В. Ф. Джунковски, не направи нищо, за да стабилизира и без това нестабилната ситуация.

„В печата“, според П. Г. Курлов, „същата агитация продължи. Щабът на Върховния главнокомандващ обръщаше голямо внимание на статиите във вестниците и аз получавях постоянни запитвания относно почти всяка статия в във всяко списание. Лично прегледах разследванията, проведени въз основа на доноси, и мога уверено да кажа, че от 100 случая само 1 е дал основания за подозрение. С идването на нов човек, отговарящ за региона, всички подадени преди това доноси бяха подадени отново в същата редакция и вече проведените разследвания по никакъв начин не гарантираха, че някой донос, след като бъде окончателно опроверган, няма да се наложи да бъде разглеждан няколко пъти. [...] Един ден, по време на обичайния ми сутрешен прием, пред мен се появи старши военноморски лейтенант в бойна униформа и събщи, че е пристигнал с отряд моряци, за да извърши претърсване на малко имение близо до Рига, където несъмнено съществува кула и сигнална станция. Информирах офицера, че това твърдение вече е било разгледано и след разследване се е оказало безсмислено.

Имението е принадлежало на възрастен човек, астроном, и е притежавал няколко телескопични инструмента. Очевидно това не убеди лейтенанта и тъй като имаше категорична заповед от военноморския командир, настоя да изпълни възложената му задача. „Тогава заповядах да изпратят с него полицаи и той извърши щателно претърсване на имението, след което дойде при мен вечерта и изключително смутен, докладва, че данните от разследването, които му бях дал, са се оказали напълно точни и че астрономическите инструменти, които старецът притежаваше, нямат нищо общо със сигнализацията“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“, стр. 209-210).

Доста често срещано обвинение срещу местните германци от местните селяни е избягването им да дават конете си за армията. Укриването на най-добрите им коне от доставка за войските се смята от информаторите за равносилно на държавна измяна. Но не се ли практикува същата практика и в най-истински руските региони? Нещо повече, както се оказа, са регистрирани само два такива случая и то от „латвийските собственици на имения“ (В.Ф. Джунковски, „Спомени“, том 2, стр. 408, 414).

Любима тактика на клеветниците е да намерят някакъв изолиран факт и след това да направят обобщение, подходящо за случая. За съжаление, правителствени служители понякога следвали примера на такива „писатели“.

Депутатът на Държавната дума Голдман казва, че „членове на дворянските германски семейства, служат в германската армия“. В. Ф. Джунковски пише, че ред курляндската аристокрация това са бароните Раден, Ашеберг, Зас и с“

(пак там, стр. 408). Но това е всичко. Невъзможно е да се говори за някаква тенденция. Тази интерпретация на фактите разкрива Джунковски като човек, уверено следващ мисленето на Щаба и самия велик княз, с когото по-късно, генералът е поддържа доста близки отношения. Самият генерал не отрича това: „Великият княз винаги беше много притеснен, когато някой е идвал при него или му е писал за някакви отстъпки за германските поданици [...] Той веднага ми ги е препращал, а аз след като съм разследвал, му обяснявам и го е успокоявам, в по-голямата си част всички тези твърдения са далеч от истината, плод на въображението и прекомерния плам на хора, които обичат сензационните дела“ (пак там, стр. 421).

Има и много умишлени провокации от страна на латвийски националисти. П. Г. Курлов си спомня: „В същата Курландска губерния, както ми беше съобщено от началника от жандармерийско управление, стар учител, германец по произход, беше задържан на местопрестъплението, докато разпространяваше прокламации на германското военно командване. Делото трябваше да бъде отнесено до военен съд, а виновният можеше да бъде осъден на смърт. Докладвах на главнокомандващия и получих заповед за военен съд. Разследването беше изпратено в моя кабинет и генералът, който ми беше назначен, докладва за възникналите опасения. Аз самият разгледах случая, като отбелязах, че гореспоменатите жалби са подадени от млад журналист местен латвиец, докато учителят минавал по улицата. Впоследствие той е съобщил за случая в полицията. (П.Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“. стр. 211)

Този старец е спасен, но какво да кажем за останалите? Подобни случаи са записани в мемоарите на В. Ф. Джунковски, макар и със значително по-различно тълкуване.

Конгресът на лесовъдите в Юриевски окръг, разрешен от губернатора, е превърнат от информатори в „тайно събрание на германци“.

„Покриването на лутеранска църква с поцинковано желязо или боядисването на пътни стълбове в бяло са били възприемани като опит за маркиране на път за самолети и т.н.“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 415).

„Възникнаха неверни слухове за сигнал за германски самолети, които бяха сбъркани с дим от ракети, изстреляни от крепостта Уст-Двина“ (пак там, стр. 40).

В Ливонската губерния бяха повдигнати сериозни обвинения срещу земевладелца Липхард, който уж се е опитал да взриви мост над река Ембах със сина си. Имаше съобщения за кацане на германски самолети в гората на барон Норинг и за германски земевладелец, притежаващ скривалище с бомби и динамит. Но ето оценката на тази престъпна клевета (все пак смърт очакваше всички обвиняеми във военен съд): „...Всички тези слухове произтичат от изключителна неприязън и подозрение към германците“ (пак там, стр. 414).

Време е да съчувстваме на информаторите и да им предпишем капки валериана, за сметка на правителството.

„Генерал Курлов“, спомня си един от висшите служители в полицейското управление, „многократно ми се оплакваше от проблемите, с които се сблъскваше [...] от фалшиви доклади за шпионаж и саботаж. Немскоезичното население на региона беше постоянно обвинявано в сътрудничество с врага и предос-

тавяне на информация за движението на нашите войски. Продължаваха да постъпват доклади, че кулата на един или друг замък, собственост на някой германо-балтийски барон, се използва за изпращане на сигнали до германската армия или флот. Всички бяха заподозрени, че притежават тайни радиостанции. В крайна сметка генерал Курлов реши да накара специални комисари да проверят всички селски имения, за да установят дали там се извършва някаква незаконна дейност. Естествено, нищо не беше открито. Това е видът доклади, според същия мемоарист, за които „трябваше да се губи време в онези дни“ (А. Т. Василиев, „Охрана. Руска тайна полиция“ // „Охрана“. Спомени на ръководителите на политическите разследвания. Т. 2. Москва, 2004. С. 401).

Губернаторите и на трите балтийски губернии бяха уволнени поради настроенията в щаба, подхранвани от интригите на латвийските и естонските националисти и общественото безумие.

През есента на 1914 г. губернаторът на Ливония Н. А. Звегинцов, както и вицегубернаторите на Курландия и Естония Б. А. Каншин и А. А. Евреинов, са принудени да подадат оставка. 1915 г. беше по-плодотворна. Още тримата губернатори загубиха постове: губернаторът на Курландия С. Д. Набоков, губернаторът на Ливония А. А. Келеповски и естонският губернатор И. В. Коростовец. Княз Н. Д. Кропоткин, вицегубернатор на Ливония, също беше уволнен. Латвийските и естонските националисти, които само преди няколко години се бяха вдигнали на оръжие срещу руската монархия, сега се възползват от всяка възможност да се отърват от законните власти, добре запознати с намеренията и възможностите им.

В. Ф. Джунковски, пише че обвиненията срещу ливонския губернатор Н. А. Звегинцов са абсолютно шокиращи: „Най-голям брой твърдения за нелоялни и дори престъпни действия от страна на германската част от населението, както и за пристрастия, проявени от административни служители, са отправени към Ливонската губерния.“ „Много от докладите, съобщени от печата и частни лица, се оказаха преувеличени, и напълно неоснователни (т.е. неверни. – С. Ф.), но самото наличие на многобройни оплаквания за германското господство в региона свидетелства, че губернаторът на губернията, хofмайстер Звегинцов, не се е ползвал с доверието и уважението на местното население“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“. Т. 2. С. 412-413). Тоест, на латвийците и естонците!

Обвиненията, повдигнати срещу ливонския вицегубернатор, княз Н. Д. Кропоткин, включват неговата „ангажираност към немската култура“ и факта, че „децата му са учили в немско училище“ (пак там, стр. 415).

В края на краищата, той не ги е изпращал в чухонско училище, нито е почитал „великата латвийска или естонска култура“! Известният думски „активист“ Голдман е „описал“ губернатора на Курландия С. Д. Набоков. Неговият доклад, пише В. Ф. Джунковски „съдържаеше редица тежки обвинения срещу губернатора, егермайстер Набоков [...] След като проверих информацията на място [...], стигнах до заключението, че докладът съдържа очевидно невярна фактическа информация. Всички обвинения, че Набоков е погълтал местната администрация с германци, се оказаха напълно неоснователни; напротив, всички свободни места, които се отвориха при Набоков, бяха заети изключително с руснаци [...] ...Въпреки безспорната си симпатия към местното немско

общество и тесните лични връзки с благородниците, той като представител на държавната власт в губернията, се придържаше към правилните възгледи и зачитаваше руското влияние в региона [...] Набоков отрече твърдението на Голдман, че няколко души са били изгонени от Курландската губерния, защото са викали „долу германците“, посочвайки, че е изгонил само един селянин, Калнин, който е призовал тълпата да убият земевладелеца“ (пак там, стр. 415-416). И все пак Набоков не беше оправдан. Според В.Ф. Джунковски заключава, че „въпреки че дейността на Набоков е извън всякакво съмнение за легитимен мотив, като се има предвид, че той все пак е бил под известно влияние на немското дворянство, той трябва да бъде отстранен“. Въз основа на това генералът предлага „да го преместят в една от вътрешните губернии на Русия“ (Пак там, стр. 416).

Липсата на оплаквания и силно ласкателната характеристика на естонския губернатор, генерал-майор И. В. Коростовец (Джунковски отбелязва „трезвата руска държавна ориентация“ на всички негови дейности), не го спасяват от отстраняване, в полза на обществените настроения. Под натиск от истерията в Думата, генерал П. Г. Курлов също е принуден да подаде оставка.

Според В. Ф. Джунковски „той не остава дълго на този пост; защото е усилено преследван в Думата, а сипат се запитвания и оплаквания срущу него, и Курлов е принуден да подаде оставка“ (Пак там, стр. 418).

Генерал П. Г. Курлов описва предисторията на това преследване в мемоарите си: „Колкото и странно да изглежда, полковник Родзянко, брат на председателя на Държавната дума и началник на конницата на императорския двор, който командваше един от отрядите на опълчението на остров Езел, а след това и в Пернов, причини не по-малка вреда на мира в региона. Този напълно неуравновесен човек си въобразяваше, че е генерал-губернатор, произнасяше пламенни речи, дори си позволяваше да злоупотребява с името на Господаря Император, и издаваше цяла поредица от заповеди, отнасящи се до граждански въпроси, че дори трябваше да се допитам до главнокомандващия на 6-та армия: какви административни правомощия имаше този военен командир?

Отговорът, който получих, показваше, че задълженията му са ограничени до бойното подразделение на неговия отряд. Това обяснение ми позволи да охладя пламенността на полковник Родзянко, но си спечелих враждебността както на него, така и на брат му, председателя на Държавната дума, който очевидно играеше активна роля в подкрепата на своя роднина.

Когато отрядът на полковник Родзянко отблъсна малък германски десант при Пернов, М. В. Родзянко провъзгласи този „подвиг“ на брат си за една от блестящите победи на руското оръжие в Балтийския регион.

Истината скоро беше разкрита, причинявайки изключително недоволство сред Генералния щаб и голямо смущение за председателя на Държавната дума.

Известният победител при Митава, където германските войски спряха и не настъпиха към града, генерал Потапов, също беше известен с нетактичното си поведение. Той произнесе реч за мощта на латвийския народ и неговата изключителна роля във войната с Германия. Латвийците му връчиха почетна сабя. Преди войната той се пенсионира поради болест – психическа невменяемост, но веднага след революцията стана една от видните фигури, служейки като

военен комендант в Петроград“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“, стр. 217-218). Така, с руски ръце, пътят към революцията и сепаратизма в Балтийските страни беше разчистен.

Като противник на латвийските части, императрицата се противопоставя и на лова на балтийските барони, които, както много други начинания на великия княз, компрометиращи царската власт. Ето откъси от някои от писмата на императрицата по тази тема: (29 август 1915 г.): „...Забранете това безмилостно преследване на бароните!“

(10 септември 1915 г.): „Ето отново нещо грозно за Николаша, което съм длъжна да ви кажа. Всички барони изпратиха В. Райтерн при Николаша в щаба. Той поиска от името на всички тях да се спре преследването, защото вече не могат да го търпят. Николаша отговори, че е съгласен с тях, но не може да направи нищо, тъй като заповедите идват от Царско село. „Не е ли това отвратително? [...] Такава лъжа не трябва да бъде ваша отговорност.“ „Трябва да им се обясни, че Вие сте справедливи с тези, които са лоялни и никога не преследвате невинните.“

(11 септември 1915 г.): „...Как да се уведомят бароните, че Николай им е казал голяма лъжа, че е получил заповеди от Царско село да преследва бароните – това трябва да се изясни фино и умело.“

(1 февруари 1916 г.): „Михеня [Великата княгиня Мария Павловна Старша] изпрати вчера още едно писмо с молба за освобождаването на барон Делингсхаузен. Той е държан в „Крести“ в Петроград, от страната на Виборг. На сина му, драгун, е позволено да го посещава. Но това е такъв позор, че единственият начин да го поправим е да се разпорежи освобождаването му възможно най-бързо, по телеграфа. И да не знаеш как да го погледнеш в очите след това.“

Императрицата ни напомня за този инцидент още няколко пъти в писмата си (3 февруари 1916 г.): „Ами Делингсхаузен?“; (6 февруари 1916 г.): „Какво направихте по отношение на бедния Делингсхаузен?“

Императрицата многократно използва това оплакване по причини, които смята за достойни за внимание, често добавяйки тактичното предупреждение

(5 септември 1915 г.): „Ако ви отегчавам, тогава простете ми, но трябва да бъда ваш помощник.“

Други тенденции обаче надделяват. За съжаление, както отбелязват съвременните историци, „Върховната власт сякаш застана на страната на латвийците и естонците в техния вековен конфликт с германците, несъзнателно провокирайки местния национализъм. [...] И разрешението на Върховната власт да се формират части в Балтийския регион по националност (например латвийските стрелци) беше напълно необмислено действие“ (О.Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917.“ стр. 75).

Когато днес се опитват да ни убедят, че принадлежността към определена нация или вяра е маловажна и че основното е да си добър човек, не бива да забравяме суровите уроци на историята, когато не само всеки човек, но и всяка нация, всяка вяра е била изпитвана до краен предел. За да обоснова твърденията си, ще цитирам от съвременен справочник и енциклопедия за руските воен-

нопленници по време на Първата световна война: „Още от първите дни на войната германските и австрийските разузнавателни служби активно работеха сред военнопленниците, опитвайки се да ги вербуват за терористични и саботажни операции и шпионаж. През първите дни на плен руските войници и офицери бяха настанени в относително комфортни условия, добре хранени и осигурени с топли жилища и дрехи. След това, се започна, те да бъдат настанявани в затвори и лагери, гладни и излагани на студ. Следната техника на сплашване е често срещана в лагера Дънна-Сардагел: затворник, облечен само по бельо, бил поставян в ковчег, облицован с цинк, с малък отвор за дишане и метална решетка на дъното. Затворникът бил държан на слънце в продължение на няколко часа. Периодично пазач удрял капака на ковчегата с приклада на пушката си и викал: „Руснак, не спи!“ След такива мъчения затворниците били помолени да оценят разликата в условията на плен, да направят „правилния избор“ и да приемат да служат на „Велика Германия“. На тези, които са склонни да се предадат, са възлагани саботаж и събиране на разузнавателна информация. Някои са натоварени със задачата да убиват офицери от съюзническите сили на Русия, за да усложнят отношенията на Русия с други страни от Антантата. Например, германците платили 15 000 рубли за покушение срещу англичанин. Устойчивостта на подложените на тези сурови условия се проявявала в различна степен. В някои случаи германците откриват предателите. Някои започват да сътрудничат с врага още в лагерите, ставайки старейшини и пазачи и предавайки бившите си другари на германците. Например, редник Абрам Ганкин от 159-ти Гурийски полк предал руски хусар на германците, твърдейки, че веднъж е убивал пленени германски войници, мушкайки ги с пика. Хусарят е екзекутиран. Редник Новак съобщава, че мичман Лвов е намазал бюст на кайзер Вилхелм в коридора на лагерната канцелария с изпражнения, за което Лвов бил хвърлен в изолация.

В лагера Терезиенщат, поручик Гавронски от 78-ми Тулски пехотен полк сътрудничи с лагерната администрация, настоявайки да екзекутират подпоручик Коловски за това, че е ударил пазача, неспособен да понесе малтретирането. Тук артилерийският подофицер Травински завързал руски пленници за стълбове и ги бил. По-късно се записал в Полския легион.

Известен Коваленко работи като провокатор, подбуждайки другарите си към бягство и след това ги предава на лагерната администрация. В лагера Цизербург Яков Трах, латвийски военнопленник, служил като преводач за германците, се забавлява, като пребивал руски пленници до смърт.

В лагера Вормс Василий Шишков, фюреркер⁴⁶ от 1-ва бригада, отговарял за наказателното отделение и става известен с нечовешкото си отношение към сънародниците си.

В лагера Горвице дори германският комендант бил възмутен от малтретирането на другарите си от доброволец от Варшава (фамилия неизвестна) и изпратил садиста в друг лагер.

Следните редници са служили на врага в лагерите и са се явявали самостоятелно: Нумеровски от 24-ти Симбирски полк (работна група 143, буква А в Тирол), Яков Циплин (работа в град Гайдеш в Алпите), Кронщайн (лагер

⁴⁶ Войник артилерист от разчета на оръдието.

„Гайтшафт“ в Тирол), Домац (там), Борис Сандлер (лагер „Терезиенщат“), Дембицки (лагер Мюнстер), Пинкус Бурщайн, Шайнфелд, Левин Пекуровски и Шпицер (лагер „Щаргард“), Кац (лагер на гара Воненсу), Берко Жирновски (лагер „Асбек“), Шрол (работен лагер 134 в град Шавли).

Повечето от военнопленниците обаче са се държали твърдо, което е разгневilo германските власти в концентрационния лагер. Например, Александър Григориевич Петров, редник от 1-ва рота на Кронщатския минен батальон и родом от село Мала Вишера, Крестецки район, Новгородска губерния, е предаден на лейтенант Зеевалд за превъзпитание. По-късно Петров разказва следното: „Служих в руската армия като минен инструктор и надеждите на Зеевалд за мен бяха разбираеми. Той се опита да ме напие, но гарантирам за себе си – пих колкото ми трябваше и след това си легнах.“ Отчаяният германец преместил Петров в изолатор в затвора Шавли, а след това го изпратил в концентрационен лагер близо до Франкфурт. Тогава изтощеният моряк направил това, което много затворници: престорил се на сломен, спрял да се съпротивлява, завършил курс по шпионаж и бил изпратен в Русия. Там се явил в контраразузнаването и предложил двойна игра за борба с германските разузнавателни служби. Според Заповед № 314 на началник-щаба на руския Върховен главнокомандващ от 26 януари 1916 г. всички, завръщащи се от вражески плен, подлежали на разследване за шпионаж и държавна измяна. Трябва да се отбележи, че за повечето руски военнопленници официалното съгласие за сътрудничество с чуждестранни разузнавателни служби просто им осигурява пътя за завръщането им в родината. След като са прехвърлени в Русия, те незабавно се явяват в контраразузнаването и издават своите вербовчици, агентурни връзки и известни германски шпиони на руска територия.

С помощта на един такъв военнопленник например е идентифициран германският разузнавач Бауман (известен още като Хофман, и Бротейгам). Успяват да разберат и истинското му име – Арнулф Брайтигам“ (В. В. Каравашкин „Кой предаде Русия. Справочно-енциклопедично издание“. Москва, 2008. Статия „Военнопленници от руската армия по време на Първата световна война“).

Правенето на заключения единствено въз основа на конкретни факти, вместо да се разчита на ненадеждните, идеалистични теории, е единственият надежден подход, особено при вземането на съдбовни решения. Валидността на този подход е демонстрирана в събитията от Революцията и Гражданската война.

За съжаление, „борбата срещу германското господство“ и шпионите, дебнещи навсякъде, продължава чак до последните дни на Руската империя, дори след като царят поема върховното командване на армията. Отровените от тези токсини са трудни за излекуване от тежката психоза, придобита по-рано.

В доклада на началник-отдела за контраразузнаване, подполковник Тишевски, от 16 ноември 1916 г. четем: „...Балтийските немци, бидейки разпръснати с чужда националност и отделени от родната си земя от поляци и литовци, без възможност да се освежат със сънародниците си, не само не загубиха... своя немски облик, не се смесиха и не се асимилираха с други националности, а напротив, най-здраво запазиха немските обичаи, немския език, немската кул-

тура и чистотата на немската кръв... разпространявайки корените си из цяла Русия..." (В. Дьонингхаус, „Немците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941“). Москва, 2004. Страница 393).

През годините на гражданската война на територията на Руската империя са били известни немски (вътрешни и немски) монархистични военни формирования. Не можем да назовем нито едно подобно латвийско или естонско.

„Съветската власт се крепи на еврейските мозъци, латвийските щикове и руските глупаци“ – тази поговорка се появи сред руския народ по време на Гражданска война.

След Октомврийската революция от 1917 г. латвийските стрелци се превръщат в опора на болшевишкия режим. Те са отговорни за стотици хиляди невинни жертви. Напоследък истината апочва да прониква в съзнанието на нашите сънародници. През 2007 г. режисьорът Алексей Китайцев пуска документален филм „Палачите. Истината за латвийските стрелци“.

А през 2011 г. известният композитор Раймондс Паулс заявява, че основните „убийци“ по време на революцията и гражданската война не са руснаци, а латвийци: „Кои бяха основните убийци? Нашите сънародници. Какво направиха те в Украйна? Кой сформира целия този чекистки апарат? Предимно нашите хора и евреите, въпреки че самите те, по-късно бяха ликвидирани. Кой защити онази... „Революция“? И кой служи в Кремълската гвардия? Латвийските стрелци. Така че е по-добре да се мълчи за тези неща. Това е история и нищо не може да се направи по въпроса. Какъв е смисълът да се повдига темата? Това е най-доброто нещо, което може да се направи. Ние самите създадохме всички тези глупости, сами се намесвахме във всичко.“

Спомен на нещо друго също е запазено по най-странен начин. И то в Русия. На 14 ноември 2016 г. в Санкт Петербург на улица „Латвийски стрелци“ (кръстена в памет на същите тези червени палачи) е издигнат обелиск в чест на първите доброволчески части на императорската руска армия. В историята, поне в руската история, обаче името „латвийски стрелци“ определя нещо съвсем различно... Общият брой на червените латвийски стрелци е бил 80 000, със средна възраст 23 години.

„Що се отнася до латвийските стрелци, те развратиха цялата армия и сега я ръководят“, докладва началник-щаба на Северния фронт през есента на 1917 г.

На 25 октомври на Втория всеруски конгрес на Съветите, е прочетено следното: „Ние, делегатите на латвийските стрелци, заедно с други делегати... всички, като един гласувахме за първите декрети на съветската власт, за другаря Ленин...“

Особено много бивши „стрелци“ отивав на работа в Извънредната комисия (ЧК). Социалистическите революционери (есерите) пишат: „в Москва през 1919 г. е имало над 2000 преки служители на Всеруската ЧК. От тях $\frac{3}{4}$ са латвийци. Латвийците по принцип заемат специално място в институциите на ЧК. Те служат тук с целите си семейства и са най-лоялните привърженици на новата комунистическа система. Това е един вид „чуждестранна опрични-

на⁴⁷... Хората отиват от Латвия в Москва във Всеруската ЧК, сякаш в Америка, на печалба.“ Когато се спомене думата „чекист“, едно от първите имена, които идват на ум, е прословутият Петерс. „Заявявам“, казва той в една от речите си, „че всеки опит на руската буржоазия, да вдигне отново глава, ще бъде посрещната с такава съпротива и репресии, че всичко, разбирано под червен терор, ще бледнее в сравнение с това което я очаква...”

Анатолий Мариенгоф оставя пъстър очерк в мемоарите си, свързан със събитията в Петроград от 1918 г.: „Беше топъл августовски ден. [...] Латвийци вървяха по улицата в равни стройни редици. Изглеждаше сякаш техните Шинелите не бяха направени от сив войнишки плат, а от стомана. Отпред носеха знаме, на което пишеше: „ИСКАМЕ МАСОВ ТЕРОР“ (А. Мариенгоф „Роман без лъжи“. Гл. 2). Терор, целящ потискане на руското съзнание.

На 25 декември 1917 г. 6-ти Тукумски латвийски стрелков полк пристига в Петроград за гарнизонна служба. За охрана на Смолни е сформирана сборна рота латвийски стрелци, командвана от бившия поручик Ян Петерсон. Те охраняват влака, превозващ Ленин и членове на съветското руско правителство до новата столица Москва. Там отрядът на Петерсон, по-късно преобразуван в отделен полк, превзема Кремъл. Именно латвийците разпръскват Учредителното събрание в началото на януари 1918 г.

През март и април 1918 г. те сформират части на Червената армия, които на 13 април 1918 г. са обединени в Латвийската съветска стрелкова дивизия (командвана от Й. Вацетис). Отличаващи се с желязната си дисциплина, части от латвийски стрелци са използвани за потушаване на антиболшевишките въстания в редица градове (Москва, Ярославъл, Муром, Рибинск, Калуга, Саратов, Нижни Новгород и други).

Те избиват бунтовните тамбовски селяни, включително жени, възрастни хора и деца. Според статистика, цитирана от С. П. Мелгунов, който е изучавал „червения терор“, през 1918 г. само в 20 губернии на Централна Русия са регистрирани 245 големи контрареволуционни въстания, потушени от латвийските стрелци.

През 1921 г. в Крим латвийци, заедно с чекисти, „прочистват“ полуострова от „белогвардейската измет“. Една от най-известните „умиротворителни акции“ на латвийските стрелци е потушаването на т. нар. „Кронщатско въстание“. Червените латвийски стрелци и републиканските банди на Улманис, действащи в Балтика през 1920 г., по същество са идентични. Не е случайно например, че на парада през 1920 г. пред М. В. Фрунзе червените латвийци маршируват не под звуците на „Интернационала“, както може да се очаква, а под звуците на латвийския химн „Боже, благослови Латвия“.

Характерна черта и на двете войскове части е не просто безмилостността отношение към врага, а откровената садистична жестокост. Ето защо заловените от Доброволческата армия, червени латвийски стрелци са незабавно разстрелвани, без изключение. Същото отношение е приложено и към латвийските републиканци.

⁴⁷ Опричнина – 1. Царският домен по времето на Иван Грозни, откъдето започва централизацията на държавата. 2. Специален род войски. (б. пр.)

В руската Западна доброволческа армия, носеща името на граф Ф. А. Келер, действаща в балтийските губернии, важаи строгата заповед: „Латвийците, които преди това са служили в латвийската армия и институциите на правителството на Улманис, трябва да се считат за служили под ръководството на болшевиките“ (полковник П. Р. Бермонт-Авалов, „Документи и спомени“ // „Въпроси на историята“. 2003, № 2, стр. 7).

Жестките действия на латвийците обединяват бивши врагове в единен съюз: немските и руските доброволци, издигат на власт правителството на латвийския пастор и писател Андрис Недра, който е непримирим не само към болшевиките, но и към всички социалисти.

В меморандума си А. К. Недра пише: „В Курландия има голяма руска държавна собственост. Около 1/3 от цялата площ е принадлежала на държавата. [...] Необяснимо, правителството на Улманис и Народният съвет разглеждат цялата тази собственост като преминала във владение на провъзгласената от тях свободна и независима Латвия. Законно тази собственост може да се разглежда само като временно изоставена от собственика ѝ. [...] Правителството на Улманис и Народният съвет... стигнаха дотам, че искаха да ипотекират руска държавна собственост като латвийска собственост в Англия, за да гарантират външния заем на Латвия от 20 милиона паунда“ (Същото // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. Стр. 9).

Подобни действия на Улманис са напълно логични, предвид революционното му минало. Само по случайност той успява да избегне обесването (през 1905 г., осъден на смърт, успява да избяга от Рига в навечерието на пристигането на руските наказателни войски там), но през 1942 г. въпреки това намира смъртта си в един от съветските лагери, от „социално близки“ до него хора. (Този конкретен случай, по никакъв начин не оправдава съветската агресия срещу балтийските страни през 1940 г., която разгърна кампания на репресии срещу тяхното население, продължила с различна степен на интензивност, докато те не получиха независимост. Руската империя по никакъв начин не може да се сравни със СССР, чиито основатели унищожиха Историческа Русия. Както е добре известно, убиец, не може законно да претендира за имуществото на убитите.)

Княз П. Бермонт-Авалов, командир, на Руската Западна доброволческа армия пише следното „Многократно посочвах и обяснявах причините, които принуждават моята армия, вместо бързо да напредва дълбоко в Русия, да се бави тук, където руската власт се игнорира и където онези, които искат да откъснат от Русия регионите на балтийското крайбрежие, исторически ни принадлежали, са узурпирали властта. [...] ...Не мога да позволя на онези, които се опитват да откъснат руските земи, да станат господари на руските региони. [...] ...Русия няма да забрави онези, които запазват свободния достъп до морето за нашата Родина“ (Също така // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. С. 11).

Другарят на княза, полковник Вирголич, дава духовна оценка на тези действия: „да успокоим нашите непокорни, неразумни братя, подкупени от Антихриста“ (Също така // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. С. 7).

В мемоарите на М. В. Кованов, латвийски стрелец, участвал в събитията в Екатеринбург през 1918 г., има запомнящ се очерк за латвийците, служещи в

Ипатиевската къща като тъмничари за царското семейство: „В имението вътрешната сигурност се осъществяваше от латвийските червени стрелци [...] Семейство Романови се държеше спокойно. Понякога, срещайки се на този сравнително малък площад, бившата царица, виждаше тези фигури на латвийски стрелци, сякаш издълбани от дъб, които я гледаха с безразлични погледи, когато се срещаха. Запазвайки външно безразличие към тях, вероятно в душата си си спомняше трагичните години 1905-1907 за балтийското баронство, нейната кръвна линия, когато известните и страховити „Горски братя“ изгориха повече от 1/3 от баронските имения. [...] Наследници на тяхната военна слава бяха латвийските червени стрелци, които осигуряваха строга охрана на царското семейство. Вероятно си спомняше, при вида на стрелците, как през 1915 г. винаги е молила Ники да не позволява формирането на национална латвийска военна част. Но чичо му, великият княз Николай Николаевич, и други представители на руската и националната буржоазия се оказаха по-силни. Тези тъмни сили успяха да получат разрешение за формирането, макар и в съкратен вид“ (А. Н. Гряник, „Заветът на Николай II“. Част 2. Рига. 1993. стр. 216-217).

(Авторът на тези мемоари, Михаил Васильевич Кованов (починал през 1993 г.), родом от Рига, е бил шифър на латвийския комисар Й. М. Свике (1885–1976), за когото е известно, че е участвал и в цареубийството. Според някои източници Кованов и съпругата му са били руснаци, въпреки че са дали на децата си латвийски имена. Документи за следвоенни награди показват, че М. В. Кованов е служил по това време в „Балтийския окръжен състав на въоръжените сили на Украйна“. Той е написал непубликуваните си мемоари „Пътищата на нашето поколение“ около 1987 г. Те се съхраняват в колекциите на Латвийския военен музей в Рига.)

Заслужава да се отбележи, че жителите на коренните руски провинции, които никога не са чували за латвийци преди революцията, започват да използват това име за всички неруски интернационалисти, като еврейските и унгарските убийци на Царските мъченици. „Понятията „палач“ и „латвиец“ стават синоними“ (И. Ф. Плотников, „Истината на историята. Смъртта на царското семейство“. Екатеринбург-Москва, 2003. С. 101).

Руският народ тогава е измислил поговорката: „Не търсете палач, потърсете латвийец“. Не всички палачи са били латвийци, но така често са наричани всички неруски червени наказателни части.

Изследователите са наясно с изключително важната роля, която имат латвийците и австроунгарските военнопленници (унгарци, евреи, германци и чехи), първо в задържането на царското семейство, след това в убийството, оскверняването на телата на Августовските мъченици и накрая в прикриването на престъплението.

Според един от участниците в събитията в Екатеринбург, военнопленникът Йохан Майер (починал през 1964 г.), охраната в Ипатиевия дом се е състояла от хора, които „по-скоро щяха да се застрелят, отколкото да позволят освобождаването на Романови“ („Как загина царското семейство: Показания на член на Уралския областен изпълнителен комитет, бивш австрийски военнопленник И. Л. Майер“. Превод от немски от граф П. А. Коновницин. Издателство на списание „Съгласие“. Издателство, стр. 6).

Дори по време на Първата световна война е добре известно, че маджарите са известни с изключителната си жестокост. Ето свидетелството на капитан Павел Порфириевич Маковий (1890–1976), който си спомня първите гранични битки: „Видяхме конен патрул от австрийци в низината, около 10 души, да се движат в нашата посока. Свикнали с лесни победи през първите няколко дни, ние се придвижихме напред, за да ги посрещнем. Отначало моите казаци се шегуваха весело, но когато разстоянието между нас и австрийците стана по-малко от верста, те ни забелязаха и противно на обичая, препуснаха към нас. Казаците приготвиха пиките си и зачакаха моята заповед. Виждах, че са хусари и яздят с карабини, без да вадят сабите си. Тогава един от казаците също забеляза с кого ще трябва да се справят. Стори ми се, че чух нотка на страх в гласа му, когато прокле „маджарите“. Тези части се бяха появили тук наскоро и почти веднага започнаха да се разпространяват слухове за тяхната брутална жестокост“ (П. П. Макова, „14-ти граничен кавалерийски полк в 1914 г.“ // „Военна история“. № 104. Париж. 1970. Стр. 22)

„Когато за първи път срещнахме унгарските хусари“, спомня си полковник Ф. В. Винберг, „веднага се разпространиха слухове за техните нечовешки жестокости. Под тяхно влияние първо казаците, а след това и моите собствени лейб-улани, избягваха бой с унгарците под всякакъв предлог. Сред войниците упорито се носеха слухове, че унгарците отрязват главите на нашите мъже и ги носят със себе си, привързани към предната част на седлата им. Бях чувал какво са направили германците в Белгия, но тук не се наблюдаваше нищо подобно.

Дълго време не можех да разпитам самите унгарци за това; те почти никога не бяха пленявани. Само в Перемишъл успях да разговарям с пленен хусарски майор (преди да се предадат, унгарците бяха нарязали знамената си със саби, за да не попаднат във вражески ръце).

Дълбоко смутен, го попитах за слуховете за отрязаните глави. Отговорът му ме изуми. Майорът, човек от несъмнено благороден произход, се усмихна и отговори: „Какво може да направим? Това е наша вековна традиция.“

По време на преврата от 1917 г. в Руската империя е имало 2,2 милиона военнопленници, от които 500 000 унгарци.

Славянските военнопленници остават в европейска Русия, а останалите са изпратени в Сибир и Далечния изток. Още през първите месеци на 1918 г. на 400 места в Русия са организирани международни отряди, а в 89 града са сформирани отделни роты, батальони или полкове от чужденци. На 28 януари в Централния комитет на РСДРП(б) пристига писмо от Екатеринбург, адресирано до Е. Д. Стасов, в което се казва: „Организираме военнопленниците“.

Унгарският революционер Бела Кун твърди, че 100 000 негови сънародници са се обединили под болшевишкото знаме. Това, разбира се, е преувеличение. Броят им обаче все пак е доста голям. Историците оценяват броя на маджарите в Червената армия и ЧК на между 27 000 и 30 000 (А. Лбов), което представлява приблизително 30% от всички останали „интернационалисти“. Ще отбележа обаче, че не е създадено нито едно изцяло унгарско подразделение; унгарците са смесени с други чуждестранни или руски войници от Червената армия. В Ипатиевския дом е имало и унгарци сред охраната и сред пала-

чите. Един от тях е Имре Наги (1896–1958), по-късно министър-председател на Унгария, осъден за одобряване на въстанието от 1956 г.

По време на Първата световна война, докато служи в австроунгарската армия, е заловен от руснаците (1916 г.). Държан е в лагер за военнопленници в Иркутска област. През 1917 г. се присъединява към Руската комунистическа партия (болшевики). Участва в гражданската война. От 1930 до 1944 г. живее в СССР, работейки за Коминтерна. „Сътруднича с НКВД от 1930 г.“, е посочил в своята автобиография, „Бях назначен да се свързвам и да се справям с много врагове на народа“.

Поддържа тесни връзки с „черното семейство“ Свердлови. На 17 януари 1933 г. Наги е вербуван като информатор. Запазен документ посочва прякората му „Володя“. Унгарските комунисти отдавна са знаели за тези връзки.

През 1985 г. унгарският лидер Янош Кадар твърди, че Наги е „човек на Берия“. Материали за него са открити в специален архив през 1988 г., а през февруари 1993 г. в италианския вестник „La Stampa“ е публикувана секретна бележка от председателя на КГБ В. А. Крючков за това. Някои изследователи пишат за участието на И. Наги в убийството на царското семейство, докато други (А. С. Стикалин, В. Л. Мусатов) го отричат. Те оправдават това с автобиографията на И. Наги: „...Ако беше участвал в екзекуцията на царя, със сигурност щеше поне да се намекне за това в документа за кадрови служители на Коминтерна!“ (В. Л. Мусатов). Тези истории обаче „много удобно“ забравят, че този документ, представен в отдела по кадри на Коминтерна, е написан на 20 март 1940 г., когато изтъкването на участие в цареубийството е не само остаряло, но и животозастрашаващо. Кой друг освен Наги, който е сътрудничил с НКВД от 1930 г., не може да знае за това. Един от неговите началници в тайните служби е синът на Яков Свердлов, Андрей, старши-лейтенант в Държавна сигурност. Но колкото и дълго да се усуква въжето идва възмездие. На 16 юни 1958 г. този червен унгарски стрелец, информаторът на НКВД „Володя“, е обесен в Унгария „за държавна измяна“.

Унгарската комунистическа партия, основана в Москва на 4 ноември 1918 г., е плод на въображението на военнопленниците. Тя е ръководена от еврейския палач на руския и унгарския народ Бела Кун. Именно той и неговите сътрудници създават т. нар. Унгарска съветска република, която съществува от 21 март до 6 август 1919 г. Те копират всички „руски“ модели. Сформират Червената гвардия, реорганизирайки я в Червена армия. Отряди, чиито членове се наричат „ленинисти“, активно разкриват контрареволуционните настроения в селата и се борят чрез физическо насилие, срещу католическото духовенство и монашество. Национализацията на земята и реквизициите водят до въоръжени сблъсъци със селяните, които са брутално потушавани. Населението е особено враждебно настроено към правителството на Съветската република, което се състои изцяло от евреи (Б. Кун, Л. Лукач, Т. Самуели, М. Ракоши, Е. Герьо, В. Бьом), докато в страната евреите са незначително малцинство.

„Диктатурата на пролетариата“, открито заявява Б. Кун, „трябва да се налага с най-безмилостни средства. Това задължава Правителствения съвет, да удави буржоазната контрареволуция в кръв“ (А. А. Шчелоков, „Площадът на нашата липса на памет“ // „Независимое военное обозрение“. 2006, 1 септемв-

ри). Необузданият червен терор, който се разразява в цялата страна, свършва работата. След като продължава 133 дни, отвратителното творение на комунистите се срива, погребвайки създателите си под руините.

След края на кошмара, вълна от антиеврейски погроми залива Унгария. Вярно е, че водещите фигури успяват да избягат в Съветска Русия, където широко прилагат опита на палачите, натрупан в Унгария в Крим и другаде.

Бела Кун (1886–1938) е син на окръжния чиновник Мор Кон/Коем/Коган, еврейн и покръстената еврейка калвинистка Розалия Голдбергер.

Младши офицер в австроунгарската армия, той е пленен по време на Брусиловската офанзива през лятото на 1916 г. и изпратен в лагер за военнопленници в Томск. Като комисар на интернационалистическите отряд служи на различни фронтове, включително в Урал и Сибир. Близък е до главните надзиратели на цареубийството Свердлов и Ленин. Съвременните изследователи пишат за участието му в събитията в Екатеринбург (В. Корн, „По заповед на тайните сили“. Екатеринбург. 2009. стр. 31–35).

След провала на унгарската авантюра е назначен за председател на Кримския революционен комитет в Русия. Кръвта на десетки хиляди руснаци, убити по обвинения в контрареволюция, е негово дело. Още през 1920-1921 г. Б. Кун служи в Специалния отдел на ЧК на 5-та армия. След това е изпратен да води нелегална партийна работа в Унгария.

По време на Сталиновия терор, през 1938 г. Военната колегия на Върховния съд на СССР го осъжда на смърт чрез разстрел. Тялото на палача е погребано на стрелбището Комунарка. На пръв поглед изглежда доста странно, но фактът остава: днес мнозина, които по някаква причина се смятат за „либерали“ и „демократи“, отново изтъкват като герои, убийците и палачите, служители на ЧК и регистрираните информатори. Гробът на информатора на НКВД Имре Наги, който старателно е записвал доноси срещу своите другари (унгарци, германци, поляци, българи и руснаци), довели до екзекуцията им, се е превърнал в място за поклонение в Унгария днес.

Виктор Снитковски, неуморен разобличител на престъпленията на Сталин и активист на Мемориала, живеец в Бостън, САЩ, пише едновременно открито и нагло: „...Унгарското еврейство даде няколко ярки звезди: учения и изследовател на Изтока, Армин Вамбери, революционера Бела Кун, ционистките идеолози Теодор Херцел и Макс Нордау, и писателя Артур Кьостлер.“

Ние обаче трябва да помним и нещо друго. Например тези думи, дишащи с неизгоряла омраза, от призива на унгарската група на РКП(б) към техните сънародници, военнопленници, завръщащи се у дома през 1920 г.: „Бившият руски цар Николай II, най-жестокият тиранин, гние в безименния си гроб“ (Е. Дьоркей „Унгарските интернационалисти във Великата октомврийска социалистическа революция“. Москва, 1959. С. 168).

„РЕВИ, КИТАЙ!“

Други национални военни части, създадени от болшевиките, за да извършва най-жестоките репресии, които руските войници от Червената армия и други интернационалисти отказват да извършват дори под заплахата от смърт, са

китайските червени части. Историците оценяват броя на китайците в Червената армия и партизаните на приблизително 30 000 – 50 000. Китайските дипломати смятат, че тази цифра е подценена, позовавайки се на своята: 60 000 – 70 000.

Причината за масовия приток на китайци в руските земи трябва да бъде обяснена. Използването на евтина китайска работна ръка в Русия е известно поне от 1860 г., след присъединяването на Амурската област към Руската империя. Само между 1906 и 1910 г. приблизително 550 000 китайци са влезли в Далечния изток. През 1912 г. само в Амурския и Приморския край има над 200 000 от тях.

Присъствието на китайци в Империята през първите дни на Първата световна война не предизвиква особен ентусиазъм сред военните, жандармерските и полицейските служители. В циркуляр от 28 юли 1914 г. полицейското управление информира началниците на всички жандармерски управления: „...Разпръснати и живеещи без никакъв надзор из цялата страна, китайците представляват елемент, от който лесно може да се вербува военно разузнаване за чуждестранни сили.“

Според авторите на документа, китайците и в двете столици живеят в сплотени групи, „всяка от които представлява правилно сплотена, дисциплинирана организация“; те се занимават с търговия, която очевидно е нерентабилна, само „за да отклонят подозрението“.

В резултат на това 114 китайски граждани са експулсирани от Петроград през август 1914 г., а в началото на септември всички китайски търговци са експулсирани от столицата и провинцията като заподозрени в шпионаж.

На местно ниво китайците предизвикват още по-голямо подозрение. „Германия“, докладва началникът на щаба на Иркутския военен окръг на подчинените му жандармерийски отдели през август 1914 г., „изпраща групи и отделни китайци от Китай, за да извършат внезапното взривяване на [...] мостове и тунели“ (Н. В. Греков, „Руското контраразузнаване през 1905-1917 г.: Шпиономания и реални проблеми“. Москва, 2000. стр. 232-233).

Тези подозрения срещу арестуваните, са сравними по мелепост примерно с обвинения към следователите на ОГПУ-НКВД в шпионаж за Аржентина или копаене на тунел за Бомбай.

Впоследствие обаче надделяват икономическите съображения. Недостигът на работна ръка поради наборната военна служба принуждава властите първо да разширят използването на женски и детски труд, а след това да се обърнат към друг резерв: военнопленниците.

Едновременно с това се разглежда и въпросът за разширяване на вноса на работна ръка от Китай. Разрешението за наемане на „жълти“ работници за работа в държавни предприятия на Руската империя е формализирано с постановление публикувано в Специалния вестник на Министерския съвет от 21 и 25 юли 1914 г. („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 360).

„Трябваше да се направи“, спомня си А. Н. Яхонтов, помощник-управител на делата на Министерския съвет Яхонтов, „да се прибегне до още една извънредна мярка, противна на строго провежданата преди това правителствена по-

литика, да се позволи проникването на евтина жълта работна ръка в нашите предели. Първоначално това се разрешаваше в случаи на крайна необходимост и в определени райони на Далечния изток и Сибир. Жълтоликите хора обаче започнаха да се инфилтрират отвъд Уралските планини, така че Министерският съвет беше принуден да ограничи напредването им в европейските губернии, като издаде специален указ, забраняващ преминаването им през Волга“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915 г.)“ стр. 281).

Според „Съюза на китайските граждани“, от 1915 г. до есента на 1917 г. приблизително 80 000 китайци пристигат в Русия, включително в европейската част. През август 1915 г. първите групи китайци, по 250-300 души, започват да пристигат в Урал, заемайки мястото на миньорите, отишли на фронта. Сред тях има доста хунхузи („червенобради“) – членове на организирани банди, действащи в Манджурия (М. С. Каменских, „За причините за вълненията сред китайските работници в Урал по време на Първата световна война“ // Вестник Пермского университета. История. Брой 1 (8). Перм. 2009).

Прави впечатление, че по-късно комунистите наричат тези разбойници „китайски другари по оръжие и революционери“.

А. А. Вирубова описва в мемоарите си срещата на една от тези групи с Г. Е. Распутин, през 1915 г.: „Спомням си инцидент на една от малките гари в Урал, който не мога да си обясня. Имаше два влака с товарни вагони, превозващи китайски работници, пътуващи за Русия. Виждайки Григорий Ефимович на един вагон, цялата тълпа от китайци се втурна към него, обграждайки го, всеки се опитваше да стигне до него. Старейшините се опитваха напразно да ги убедят... Тълпата се изсипа от вагоните, за да види какво ще се случи, но нашият влак потегли. Китайците го изпратиха с възклицания и размахване на ръце“ (Верни на Бога, Царя и Отечеството. Стр. 121).

Именно в тази среда, според съвременници, „болшевиките по-късно откриха предани слуги на Интернационала и умели палачи...“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915)“, стр. 281).

Отряди от червени китайци действат навсякъде, включително и при цареубийството, и е много възможно дори да имат някаква, все още неуточнена, връзка с него.

Един такъв отряд е командван от Жен Фучен (1884-1918), завършил Мукденското офицерско училище, издигнал се до чин подполковник, служил като китайски консул в Харбин и участвал във Втората революция от 1913 г. в Североизточен Китай. След потушаването ѝ той заминава за Русия с група работници. Установява в Алапаевск през 1914 г. и се сближава с болшевиките там, през пролетта на 1918 г. Жен Фучен сформира китайски доброволчески батальон, смятан за една от най-надеждните части в района.

През есента Жен Фучен поема командването на 225-ти китайски интернационален полк. На 29 ноември 1918 г. той е убит заедно с по-голямата част от червения си полк в битка близо до гара Вия.⁴⁸ Само 62 интернационалисти оцеляват след щиковата атака. Белите са командвани от капитан А. А. Куренков, който участва в освобождението на Екатеринбург и както по-късно се оказва, е

⁴⁸ Жен Фучен е посмъртно награден с Орден „Червено знаме“, а Ленин се среща с вдовицата му. Паметници в негова чест са издигнати в родния му град Телин, на гара Вия в Урал и в Луоян, Китай.

притежавал известна информация за цареубийството. „В продължение на четири години... гърбът на руския народ се огъва под игото на комунистическите автократи и техните послушници – маджарите, латвийците и китайците“, се казва в обръщението към народа на есаул А. П. Кайгородов, командващ Обединения руско-чуждестранен партизански отряд на Горно-Алтайския край (А. В. Жуков, „Опричният барон“. Улан-Уде. 2012. С. 190).

Интересът на комунистите към подобен материал е разбираем. Китайците се отличават с висока степен на дисциплина и дивашки фанатизъм. Нещо повече, репресивните мерки изискват именно такива наемници, несвързани с интересите на коренното население и отделени от него от дълбока езикова бариера. Отличаващи се с изключителната си лоялност, те охраняват Смолни и Кремъл, служат в службите за сигурност и в различни охранителни части.

Латвийската стрелкова част, охраняваща Кремъл, включва и китайски отряд. Дневников запис на В. Г. Короленко от 2 август 1919 г. е доста показателен в това отношение: „Няколко китайци бяха разстреляни. Болшевиките ги поставили на караул на различни места в Южната гара и забравили да ги приберат. Когато пристигнали силите на Деникин, те стояли на позиция, объркани, и твърдо помнели, че само командирът на караула можел да ги свали от пост. Работник, който бил свидетел на това, ми каза, че един от тези нещастници бил застрелян в негово присъствие. Той не се отказал от пушката си до края.“

Други качества, присъщи на тях, също са изключително привлекателни за болшевиките. „Не само смелостта на китайските интернационалисти (в Русия ги наричали още „китайски картечари“) в битки с враговете на Съветска Русия“ е забелязана от съветските военни лидери. Тяхната нечовешка, ориенталска жестокост, ги прави особено ценни за болшевиките. Китайски отряди са разполагани в най-трудните участъци от фронта или използвани като наказателна сила за потушаване на антисъветски въстания на селяни и работници.

Затова китайските интернационалисти се бият до край и не попадат в плен. „Ако някой от тях е заловен от белогвардейците, зелените, или от бунтовни селяни или работници, той бива брутално убит.“

В разказа си „Китайска история“ (1923 г.) М. А. Булгаков описва китайски картечар – „гордостта на Железния полк и виртуоз на занаята си“ – по следния начин: „...Ходя Сен Зин По се е появи на бял свят, за да стреля с картечница. Отначало започват да се разпространяват смътни слухове, след което те се превръщат в легенди около Сен Зин По. Всичко започва с разрязана на две крава.“ Завърши с това, че полковете говореха за това как Ходя е режал глави от 2000 крачки.“ Тези особености на китайския манталитет още преди революцията предизвикват чувство на безпокойство сред руснаците.

През 1910 г. офицер от руския Генерален щаб свидетелства за наличието на основания за тревога: „Както е добре известно, идеята за края на света в общите приказки и вярвания на руския народ понякога се е свързвала с някакъв последен възход на Китай, който е бил предопределен да завладее целия свят. Среცнах се и с това вярване в Централна Азия. Никога няма да забравя как по време на Китайската война случайно се натъкнах на китайски командир на конна лянза в Кашгария и лично станах свидетел на изключителния ужас, който той вдъхна у киргизите, които ме придружаваха... „Той е ужасен“, повтори

моят киргизки приятел с изкривени от страх очи. И това убеждение за силата на Китай, за евентуалното му пробуждане и за завладяването на целия свят е, очевидно, вярване, споделяно от много народи, разпространено в обширна част на Европа и Азия“ („Афганистански уроци. Заключение за бъдещето в светлината на идеологическото наследство на А. Е. Снесарев“. Москва, 2003, стр. 95).

„Когато Китай ни нападне, хвърлете плуговете и браните“ – такава поговорка се е развила в Източна Русия.⁴⁹

Е, какъв е бил интересът на китайците от това? Какво ги е принудило, рискувайки живота си, да се впускат в кървави конфликти в чужда земя? Едва наскоро се появиха изследвания, чиито автори успяха да отговорят на тези въпроси горе-долу обективно. В един от докладите на китайски дипломати четем: „Секретар Ли поканил в посолството наетите в армията работници и разговарял откровено с тях.“ Те се разплакаха и казаха: „Възможно ли е да забравим родината си? Но в Русия е много трудно да си намериш работа, а ние нямаме пари за обратния път. Не можем да свържем двата края, затова се запирахме като войници.“ Неслучайно, между другото, една от основните цели на „Съюза на китайските работници в Русия“, основан през декември 1918 г. в Петроград, е завръщането на работниците в родината им. При тези трудни обстоятелства им е бил показан пътят. През пролетта на 1917 г., когато тълпи от гладни китайци се скитат из малоруските степи, Ли Фуцин (който по-късно служи в гвардията на Ленин) си спомня, че среща руснак, който му дава съвет: „Другари, за да останем живи, трябва да се организираме и да започнем да бием царските войски. „Те имат хляб и дрехи в складовете си.“ „Китайците приемаха заплатите много сериозно“, пише в мемоарите си комисар И. Якир, организатор на една от първите китайски части. „Те лесно рискуват живота си, но им се плаща навреме и се хранят добре. Да, така е.“ Техните представители идват при мен и казват, че са наети 530 от тях и следователно аз трябва да платя за всички тях. А колко липсват, това е добре, те ще разпределят останалите дължими за тях пари между всички. Говорих с тях дълго време, убеждавах ги, че това не е правилно, не е нашият начин. Но все пак те си получиха своето. Те дадоха друг аргумент, ние казват те, трябва да изпращаме пари в Китай на семействата на загиналите.“

За изпращането на пари у дома. Страната от Киев до Владивосток е обградена от фронтове. Червени, бели, зелени, германци, интервенционисти. Китайците се бият в това огромно пространство. Те получават заплатите си и ги изпращат у дома, като днешните работници мигранти от Средна Азия. Но тогава се оказва, че и банките са работили. В края на краищата, те не са изпращали заплати с пощенски гълъби. Но чии банки? И в каква валута са били плащани? И кой всъщност е плащал? Доколкото знаем, никой все още не се е опитал да отговори на тези въпроси. Всъщност, те дори не са задавани. И все пак, това е, една от най-значимите тайни зад кулисите на руския Холокост.

⁴⁹ Вече е действителност, но по съвсем друг приятелски начин. Русия днес зависи много от Китай и Китай ѝ държи юздите. (б. пр.)

„БРАТЯТА“ ВРАГОВЕ

От националните военни формирования, чешките части оказват най-голямо влияние върху съдбата на Русия. Техният състав се свързва с военнопленниците от австроунгарската армия. Това е в решаващия етап от руската история, но всичко започва различно. До началото на войната приблизително 100 000 чехи живеят в Руската империя. По-голямата част от тях (приблизително 75 000) са колонисти, обитавали Волинска, Киевска и Подолска губернии (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете“. Чехословакия в руската армия по време на Първата световна война“ // Родина. 2008. № 9. С. 67).

Още през 1870-те и 1880-те години чехите основават свои колонии в Кавказ и Крим (П. Баратов, „Забрава на вчерашния ден...“ Политическа кореспонденция между Франц Ригер и Иван Аксаков“ // Родина. 2008. № 9. С. 63).

Всички те имат руско гражданство и на не са се интересуват от политика. Останалите около 20 000 души са чехи, поданици на Австро-Унгария, живеещи и работещи в големи руски градове (Санкт Петербург, Москва, Киев и Варшава). Най-политически активната част е малка група чешка интелигенция (около 8000 души) (Б. Татаров, Б. „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете.“ стр. 67). Това, че не са поданици на Руската империя, е има решаваща роля в събитията, които са се развиват впоследствие. Класифицирани като поданици на вражески държави, тези чехи, както всички германски и австроунгарски поданици във военна възраст, са незабавно обявени за военнопленници при започването на военните действия с всички произтичащи от това ограничения. На останалите, като цивилни, е даден определен срок да напуснат Русия (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)“ стр. 272).

Но, както е добре известно, за един чех винаги е по-лесно да се откаже от родината си, отколкото от придобитата си собственост. Това е бил основният двигател на последващите им действия. Това желание е трябвало да бъде изразено по приличен начин, съобразен с менталитета на местното население в страната на пребиваване. И трябва да бъде провъзгласено на висок глас. Само два дни след като Германия обявява война на Русия на 1 август (19 юли ст. ст.), на 3 август (21 юли) представители на чешката колония в Москва обявяват колективното си приемане на руско гражданство и формирането на военна част в руската армия. Обърнете внимание, че Австро-Унгария все още не е обявила война на Русия; това ще се случи едва на 6 август (24 юли), а „смелите Швейкове“ вече са полагат основите си. Също толкова голяма демонстрация на чехи се провежда в Киев на 27 юли. Участниците заявяват, че вече няма австрийски чехи - те са просто чехи. Страхувайки се от интерниране и депортиране, те изискват доброволците да започнат да се записват. Демонстрантите сформират Киевския чешки комитет. През есента на 1914 г. са регистрирани приблизително 10 000 заявления за руско гражданство от австро-унгарски граждани. Освен това чехите започват масово да приемат православието (О. Р. Айрапетов, „Репетиция за истински взрив. Германският погром в Москва: Боеве на външния и вътрешния фронт“ // Родина. 2010. № 1. стр. 87-87).

На 23 юли на заседание на Министерския съвет е обсъден въпросът за „чешкото опълчение, с приемане на гражданство“ („Съвет на министрите на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н.

Яхонтов." стр. 21). Като цяло, приемането на руско гражданство от чехите, макар и живеещи в Русия, които въпреки това са граждани на Австро-Унгария, първоначално е основното условие за записването им в доброволческите части. На заседание на Министерския съвет на 28 юли този въпрос предизвиква спорове: „Министерството на външните работи приемаше само местни руснаци, а тези от Волиня се страхуват – като цяло са предпазливи: не са подготвени за война. Приемете гражданство.

Кривошеин. „Трябва да обърнем внимание.“

Сухомлинов. „Ето ги австрийските чехи – те се разбунтуваха в австрийската армия.“

Маклаков. „Приемете гражданство при спазване на Правилника за военната служба.

Граф Бобрински „Да вземем австрийските славяни без пропуск в добронамерената предпазливост (за да се уреди това)“ (пак там, стр. 22-23).

Въпреки това, ентузиазираното обществено настроение скоро се отразява и на министрите. Дори в откъслечните записи от заседанията на Съвета, под датата 30 юли, има бележка: „Чешки отряд (писмо - одобрение). Изпълнено“ (пак там, стр. 27).

Успехът кулминира с аудиенцията, дадена от императора на чешката делегация в Москва на 8 август: „Сутринта приех 40 кметове и депутация от чешката колония.“ (Императорът прие чехите отново месец по-късно, на 4 септември, в Царское село: „Между докладите приех депутация от чехи, живеещи в Русия.“)

Петицията, която предлага създаването на Чешко кралство в резултат на войната, провъзгласява: „Нека независимата и свободна корона на Свети Вацлав блести в лъчите на короната на династията Романови“ (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете.“ стр. 68).

Всички тези двусмислици към монархия, подобна на вече познатата „автономна Полша под скиптъра на руския цар“, не бяха нищо повече от хитри политически маневри. (Още през ноември 1914 г. чехите са „уплашени“ от обръщението си в „чешка провинция“ („Международни отношения в епохата на империализма“, серия III. 1914-1917, том VI, част 2. Москва-Ленинград, 1935, стр. 137). С този вид реторика авторите на тези хитри формули просто се опитват да приспят бдителността на онези, в чиито ръце тогава е съдбата на Полша, Чехия и др., винаги готови да поемат властта от ръцете на своите простодушни благодетели в удобен момент. Що се отнася до император Николай II, той се оказва заложник на тази идея. Царят не реагира различно. По думите на Григорий-Распутин: „Който е верен на себе си, е най-доверчив от всички.“

Не може да се отхвърли и натискът от обкръжението, преди всичко Щаба и проводника на всички тези нови идеи великия княз Николай Николаевич. И руските и австро-унгарските чехи не се ограничават само с устни обещания. След като усвояват изкуството на лицемерието в родината си, те умело изградиха впечатляващи кристални замъци, че не можеш да откъснеш поглед от тях! Този чешки кристал обаче беше толкова фалшив, колкото и Краледворският и Зеленогорският ръкописи, някога съставени от Вацлав Ханка, които имаха за

цел да докажат древността и благородството на чехите (за да имат тези провинциалисти на Европа всичко като всички останали).⁵⁰

Непосредствено преди войната (през май 1914 г.) руският консул в Прага докладва на министерството на външните работи, че буквално „още от първите стъпки съм изключително предпазлив към напълно безтактните опити на чехите да го привлекат в опозиция срещу австрийското правителство“ („Международни отношения в епохата на империализма“, Серия III. 1914-1917, том II. Москва-Ленинград, 1933, стр. 382).

И все пак, истинските им стремежи стават очевидни (както се казва, шило в чувал не стои). Единственият проблем е, че нашите историци, и особено публицисти и общественици (в различни моменти, основани на различни, но винаги, в крайна сметка, неразбрани наши собствени интереси), избират от купчината чешки изявления само това, което им се струва изгодно за момента, това, което блести примамливо на повърхността. Именно тези лъскави фрази замъгляват истинския, домашен смисъл, който ние трябваше да разберем, поне за нашите собствени интереси.

Русофилията на най-влиятелните представители на славяните в Австро-Унгария, като правило се определя от размера на паричните плащания от руската хазна. Руските славянолюбци (дори и много достойни сами по себе си), при личното си запознанство с австрийските славяни, след като се сблъскат с реалността, че те дори не крият подкрепата си за династията на Хабсбургите, въпреки това в докладите си се опитват в полза на каузата, да скрият тези реални факти, като подвеждат правителството на Руската империя.

Така известният руски историк М. П. Погодин, съдейки по дневника му, е напълно наясно с истинското състояние на нещата, но не казва нито дума за това в доклада си от пътуването си през 1839 г. Напротив, в него той рисува изкушаваща картина: „Славяните искат да се отделят от Австрия и да образуват славянска федерална държава, начело с Русия от „Източния океан до Адриатическо море“, която ще „командвала останалия свят“ (О. Павленко „В подкрепа на православието. Славянският фактор в дипломатическите отношения между Русия и Австрия през „1830-1840-те“ // „Родина“. 2014. № 3. С. 37).

Славно и най-важното, „взаимноизгодно“ сътрудничество! Такива мисли, разбира се, се роят в умовете на нашите „братя“, но цената, дори ако не вземем предвид руската кръв, която е трябвало да се пролее, за да се осъществи тази „велика мечта“, е а доста значителна: 25 000 рубли годишно – огромна сума по онова време, дори за тлъста руска кесия. Именно тази цифра красноречиво характеризира важния скрит мотив зад русофилията на австрийските славяни – личния интерес в настоящето и бъдещето.⁵¹

Слава Богу, тогава правителственото ръководство е разбрало основният мотив зад тази виртуозна славянска манипулация на руските настроения. През ноември 1842 г. император Николай Павлович твърдо заявява, че Русия никога няма да падне толкова ниско, че да подкрепи „революционната агитация“ в

⁵⁰ Най-голямата лъжа на чехите е, че Методий ги е покръстил и е проповядвал в техните земи. Методий е бил в Срем, и никога не го е напуснал до смъртта си, проповядвал е в земите на Босна и Хърватия, затова са в тези две страни се запазва глаголицата дори и до днес, се използва от младежите като графити в уличните надписи. (б. пр.)

⁵¹ Не напразно Хитлер определя чехите, като истински „евреи“ по менталитет. (б. пр.)

съседната Австрийска империя, под което той има предвид „общото вълнение на умовете в южнославянските земи“ (пак там, стр. 39). Същите мисли са изразени в циркуляр на министерството на народното просвещение от 30 май 1847 г.: „Всичко, което имаме в Русия, принадлежи само на нас, без участието на други славянски народи, които сега ни протягат ръце и се молят за защита не толкова от братска любов, колкото от дребнав, изобщо не безкористен егоизъм...“ (Руски архив. 1892. № 7. Стр. 336).

Национално настроената част от руското общество (тогава славянофили) преживява една от първите масови атаки на роднински връзки в началото на 60-те и 70-те години на XIX век. Какво става тогава? Защо чехите изведнъж стават особено активни тогава?

Причините трябва да се търсят във вътрешното им положение, и в промените в Русия, както са възприемани от самите пражки лидери.

Що се отнася до Австрия, това е провалът на споразумението от 1871 г. с чехите, на което последните възлагат големи надежди, особено след Аусглайха от 1867 г., когато империята става дуална, Австро-Унгария. Дуализмът обаче никога не отстъпва място на триализма.

На 10 октомври 1871 г. чешкият сейм приема така наречените „Основни членове“, които определят статута на Чехия в рамките на империята. След като обаче среща ожесточена съпротива в Райхсрата от унгарски и германски депутати, император Франц Йосиф отказва да подпише споразумението. Трябва да отбележим и как чехите са възприемани от онези, които са живели рамо до рамо с тях в продължение на стотици години.

Според професор О. Ю. Пленков от Санктпетербургския университет, „германските евреи в Бохемия са били на страната на германците. Евреите, подобно на германците, са виждали опасност в укрепването на чешкия елемент“ (О. Ю. Пленков, „Триумфът на мита над разума“, стр. 569).

Австрийският историк Оскар Яси описва тази ситуация по следния начин: „...Исканията на чехите за национална автономия никога не са били удовлетворени; дори най-тържествените клетви, дадени от императора, са били нарушени в името на поддържането на германо-унгарската хегемония. [...] ...Чехите, съвсем естествено, започват да насочват поглед към по-големия си руски брат. Това чувство на солидарност обаче никога не е било истински иредентизъм, нито пък е могло да бъде. Съюзът с Русия е бил невъзможен от гледна точка на географията, етнографията и културата. [...] Освен това чешката култура е изцяло западна по характер и е пропита с идеалите на хуманизма, реформацията и демокрацията. Така че сериозните предпоставки за съюз с царска Русия липсваха, а романтичният панславянски план за обединяване на малките славянски народи под руска власт с бъдещ център в Константинопол вече се възприемаше като утопия [...] При такива условия флиртът на чешката интелигенция с панславизма, поклонението на нейните представители в Русия, активните културни връзки с руския интелектуален живот и акцентът върху славянската солидарност означаваха не толкова реално или сериозно иредентистко движение, колкото тактическа позиция...“ (О. Яси, „Разпадът на Хабсбургската монархия“, стр. 487).

Що се отнася до руския компонент на въпроса, важна част несъмнено са реформите, които се провеждат в Русия от началото на 60-те години на XIX век. Сред пражките активисти (и почти всички те, независимо от самоопределението си, са либерали), според съвременния чешки историк В. Дубек, „преобладаваше увереност, че тези реформи ще доближат Русия до европейските модели, по-съобразени с чешките интереси“ (В. Дубек, „Между Виена и Москва: Славянската концепция и образ на Русия в чешкото общество“). през 19 век" // Родина. 2001. № 1-2. С. 107).

Чехите не се срамуват да бъдат приятели с Русия, която се трансформира по европейски начин. Това „приятелство“ обаче не бива да се надценява. Докато проучват възгледите на руската общественост и правителство по време на Славянския конгрес в Санкт Петербург и Всеруската етнографска изложба от 1867 г., чехите се опитат да установят контакти с Франция по същото. Те се обръщат към Наполеон III, един от инициаторите на неотдавнашната Кримска война с Русия, с меморандум, в който се подчертаваше особеното „стратегическо значение на чешките земи“ за цяла Европа, като се изтъкна ролята на славяните като противовес на пангерманизма.

Те имат „стока“, за която търсят подходящ „купувач“, независимо дали е на Запад или на Изток. Що се отнася до руския народ, мнозина гледат на тези нововъведения по различен начин. Главната героиня на романа на Н. С. Лесков „На нож“, Александрина Синтянина, се описва като „хваната в капан“ от колелото на обстоятелствата, които се завъртат над родината ѝ в началото на 60-те години на XIX век.“

Чехите се активират по време на Източната криза, предшестваща Руско-турската война от 1877-78 г., чийто театър граничи с територията на Австро-Унгария.

Франтишек Ригел (1818–1903), адвокат и лидер на Националната партия, който е силно прагматичен, подобно на повечето чешки политици, прави доста забележително изявление по този въпрос: „Австрия, независимо дали го иска или не, ще бъде унижена от Русия... и благодарение на това славяните във всички страни ще придобият по-голяма сила и влияние... Ще чакаме..." (В. Дубек, „Между Виена и Москва“. стр. 109).

В Прага обаче е решено събитията да се ускорят. На 3 май 1877 г. Ф. Ригел, в съответствие с решението на партията си, изпрати писмо до И. С. Аксаков (1823–1886) – известен панславист, във връзка с предстоящата война за освобождение на сънародници славяни.

Официалното му заглавие е „Обръщение на старочехите до славянските комитети на Русия“. В съответствие с неофициалното си, персонализирано заглавие („Писмо до Преосвещения Господ“), посланието е цветущо и неестествено: „...Настъпи велика епоха за руската нация и всяка славянска нация. Почетно първенство в историята е преминавало през хилядолетията от един народ на друг сред народите на арийската раса – създатели на цивилизацията, който е поставил скиптър на световното управление в ръцете на Европа..." „Нека това не се възприема като наше чешко хвалене, ако си припомним за участието ни в културния прогрес, започнал в епохата, когато огнената светлина на християн-

ската наука, запалена на нашия Велехрад, освети цялата източна част на Европа, отбелязвайки стъпка към великата хуситска епоха.“

В същото време самата „чешка нация“, под перото на пражкия политически оракул, „стана мъченик на една идея“. В заключение той моли адресата „да стане ходатай за нашите стремежи и надежди пред всички славянски комитети, пред целия велик братски руски народ...“ (П. Баратов, „Забрава на вчерашния ден...“ Политическа кореспонденция между Франц Ригер и Иван Аксаков“ // Родина. 2008. № 9. С. 64).

Съвременен чешки историк съвсем правилно пише за всички тези хитри словесни вратички: „Поддръжниците на панславянското единство разтваряха по-широко обятията си в онези периоди, когато осъзнаваха слабостта си“ (пак там, с. 66).

Иван Сергеевич, пряк и откровен човек, несъмнено е чужд на целия този фалшив лисичи език; той не се хващаше на такава евтина стръв. Либерална мая, каквато има у Ф. И. Тютчев или княз П. А. Вяземски, за него вече нямаше никакъв плам. И. С. Аксаков вече не може да бъде пленен от претенциозни образи, като на словашкият поет Ян Колар обрисувани в цикъла му от сонети от 1824 г. „Дъщеря на Славата“: „Ако различните славянски народи бяха създадени от метал [...], той би отлял от тях уникална статуя. Главата ще Русия, гърдите Полша, ръцете Бохемия, и краката Сърбия. Европа ще се поклонила пред такъв колос“ (О. Яси, „Разпадането на Хабсбургската монархия“, стр. 335).

Времената са променени и най-важното е, че вярата на И. С. Аксаков е искрена, а не просто показна. Отговорът на Иван Сергеевич на писмото от Прага, според руските слависти, е толкова „суров, гневен и опустошително критичен“, че текстът му е безопасно скрит в бохемската столица. Акцентът на отговора е върху това кой, според И. С. Аксаков, „е достоен и не е достоен да участва в предстоящия славянски триумф“. Той вярва, че „опитът им да се върнат към изконната славянска православна вяра се е провалил и оттогава нататък чехите са се превърнали в ренегати на славянските идеали“.⁵² Следователно, той твърдо вярва, чехите „трябва да заслужат участието си в подкрепа на славяните, без да очакват награда за симпатиите си“ (П. Баратов, „Забравата на вчерашния ден...“, стр. 65).

През 1880-те години чехите отново се опитват да очароват руските пансламисти. Този път обект на съблазняването на хладчанските сирени е известният руски славянски учен В. И. Ламански (1833–1914). Изкусителят е лидерът на младочехите, журналистът Юлиус Грег (1831–1896), либерал като по-възрастния си другар, „старочеха“ Ф. Ригел. Но и Владимир Иванович не се хваща на захаросаната стръв. В лекциите си върху „Западнославянския въпрос“ руският учен подчертава „първо, чуждостта и враждебността на западния (романо-германски) свят към интересите и задачите на славяните; второ, незаемимото лидерство на Русия в обединението на славянските народи; и трето, историческата неправомерност на славянските народи, които остават в култур-

⁵² Това е пълна глупост, православието е „гръцка“ а не „славянска“ вяра! Аксаков, „славянин“ с татарска фамилия е също заблуден и тъп панславистки и православен фанатик, оказал изключително вредно влияние върху Александър III. (б. пр.)

ното и конфесионално поле на католицизма“ (П. Баратов, „...И Вишеград говори на Москва със златната си глава“ // Родина. 2010. № 1. С. 71).

В същото време И. С. Аксаков: „Неправославните славяни могат да спасят славянската националност в себе си само при условие на завръщане към Православието: тоест, възстановяване на единството и общението на Църквата с целия Православен Изток или, строго погледнато, с Русия. Само тогава, и не иначе, те могат да се надяват да споделят съдбата на Русия, и в съзнанието на самия Запад, само на Русия принадлежи бъдещето... В противен случай, като упорстват в запазването на латинизма или протестантизма, те естествено се наричат на съдбата на Западна Европа, с която вече са свързани от своята история и цивилизация – съдбата на католическите и протестантските народи [...] Следователно, като отказват да се обединят с Русия във вяра, западните славяни си подготвят съдбата, подготвена за Запада от принципа на римската църковна власт и принципа на Реформацията [...] С една дума, въпросът за западните славяни се поставя просто и директно: или обединение с Русия, или пълно и окончателно обединение със Западна Европа, т.е. „загуба на славянската националност“⁵³ (И.С. Аксаков „Биография на Фьодор Иванович Тютчев“. Москва, 1886. стр. 215-216).

Двойствената позиция на всички тези „бащи на нацията“ е много точно описана от руския мислител К. Н. Леонтиев още в края на XIX век: „Какво би станало с всички тези учени и либерални славяни, всички тези оратори и професори, Ригерите, Палацките, ако на заден план не се виждаха, в мистериозната далечина, великоруските снегове, казашките копия и брадвата на православен брадат селянин, над когото нашият полувизантийски цар-суверен спокойно и небрежно управлява? Те щяха да са добре и без това копие и тази брадва, тези либерали и мъдреци на буржоазния прогрес!“⁵⁴ (К. Н. Леонтиев, „Избрани съчинения“. Москва, 1993. С. 73).

Чехите, както винаги, са страхливци. (Техният идеал е завинаги запечатан в „добрия войник Швейк“ с неговата известна „фига“⁵⁵ в джоба“.) Цялата им дилема, която не могат да разрешат сами, е изразена в една от книгите на австрийския историк О. Яси: „Чехите нямаше сериозно да се заинтересоват да развият иредентистка политика, ако имаха възможност да развият своя собствена национална държава в рамките на монархията. [...] Мир и компромис [...] бяха търсени не само от няколко чешки реалисти, водени от професор Масарик, но дори и от лидера на младочехите, Карел Крамарж, убеден русофил“ (О. Яси, „Разпадането на Хабсбургската монархия“, стр. 489).

Подобни колебания разкриват в тези политици, независимо как се наричат, типичните скучни „универсални хора“. Основните пречки пред руско-

⁵³ Кое то пък показва пълната несъстоятелност на руските панслависти и вижданията им и голямата грешка на България че въобще се е заангажира с Русия. За България православието се оказва като воденичен камък на шията. Геополитически най-правилното решение беше Екзархията да влезе в уния с Рим, за да се съхрани българския народ от отровата на гъркоманията и сърбоманията, които се поднасят точно по линия на православието! (б. пр.)

⁵⁴ Кое то показва изключителната изостаналост на руския начин на мислене. (б. пр.)

⁵⁵ Фига в руски – неприличен жест с ръка като палеца се поставя между показалеца и следния пръст, а ръката е свита в юмрук, или „кукиш“ показващ женски полов орган, вулва. (б. пр.)

чешкия диалог обаче е в религията и руската народна политика, автократичната монархия, която е неразделна част от православиято.⁵⁶

Шест години преди Първата световна война, известният църковен публицист Н. Н. Дурново дава своята прогноза, която се оказва доста точна, за „славянска взаимност“ за близкото бъдеще. Според него „сближаването и единството могат да се постигнат единствено чрез вяра, а не чрез различия във вярата. Руският народ е водил войни или за да освободи родината си от враговете, обсадили Русия, татари, поляци, шведи, французи, перси, или за да освободи своите единоверци. Той воюва под знамето на Светия кръст, смятайки това за свещен аскетизъм. Но едва ли ще пролива кръв за поляци, чехи, словаци и хървати, чиято вяра им е била чужда! Тези народи, подкрепени от Рим, няма да попаднат под крилото на руския орел, а ако се присъединят към славянска федерация, това ще стане само когато Малорусия, Беларус и други региони на Русия получат автономия, а руската монархия се превърне в славянски обединени държави с президент, наложен на Русия от масоните“⁵⁷ (Н. Н. Дурново, „Руската панславянска политика в православния Изток и в Русия“, стр. 117).

В предвоенния период местните панслависти са равностойни на чуждестранните глашатаи на „славянската взаимност“. Те изобщо не са същите стари славянофили от средата на XIX век, които, дори да грешат в някои отношения, искрено грешат, но по самата си природа са благородни личности.

„Хора, късогледни или враждебни към монархията“, пише със съжаление същият Н. Н. Дурново. „Те може би не виждат накъде водят Русия нашите панслависти или неослависти, подкрепени от световното масонство“ (пак там, стр. 127).

Както виждаме, до началото на XX век от двете страни на границата се е образува духовно сродство, основано на споделени политически и идеологически възгледи, интереси и господари. Ликуването от първите дни на войната замъглява горчивите истини, трудно спечелени в спорове и изпитани на полетата на минали битки, чието пренебрежение скоро ще бъде посрещнато с нова, но много по-жестока цена. Малко преди новите битки да прогърмят по полетата на Европа, известният руски публицист Н. А. Павлов, в една от статиите си в „Санкт-Петербургски вестник“ (1908 г., бр. 144), обсъждайки „славянското единство“, пише, че след дълго размишление отрича „самия корен и целия живот на идеята, идея дълбоко отвратителна за руския народ, фалшиво сантиментална, нямаща нищо общо с чуждите славяни по дух, кръв, култура, племенна структура, вяра, нужда или история: в продължение на десетилетия напред, в името на същата химерична идея за панславизъм, ние ще хвърляме народните пари, ще пръскаме народната кръв, знаейки със сигурност, че тези, „защитаващи“ от Русия народи, никога няма да кажат нито дума за нея“⁵⁸ (пак там, стр. 116-117).

⁵⁶ Т.е. ретроградната отчайваща руска изостаналост. (б. пр.)

⁵⁷ Поеден пример за отчайващата руска ограниченост и изостаналост в мисленето, затова руската славянофилия в крайна сметка се изразжда единствено в сърбофилия! Русия е мащеха за останалите „славяни“ и става жертва на хитрите сърбски ултрашовинисти! (б. пр.)

⁵⁸ Проблемът на Русия е че не може да проумее, че всеки народ има свои национални интереси, които изобщо не съвпадат с руските шизофренични утопии! (б. пр.)

Близкото бъдеще показва, че освен това самите те ще проливат тази братска кръв без никакъв страх, в изобилие, върху обширната област от Волга до Владивосток.

С избухването на войната чехите се изпраят на крака и обръщайки се на изток, запяха сладка, примамлива песен. В публичните си документи те по навик свирят на струните, чувствителни към руската душа: „Всичко се свежда до голяма битка между две раси: славянска и германска“. Чехите се заклеват „да се бият до последната капка кръв за победата на славяните“ (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете“. стр. 67).

В официалния си документ, Чешкият национален комитет, още на 25 юли, подчертава, че „дългът на руските чехи е да посветят силите си на освобождението на родината ни и да застанат рамо до рамо с нашите руски братя герои...“ Един от техните лидери, Томаш Масарик (1850–1937), член на австро-унгарския Райхсрат, емигрира с избухването на войната, представя своя меморандум „Независима Бохемия“ на британския външен министър сър Едуард Грей през април 1915 г., заедно с карта на „Независимите Съединени щати Бохемия“. „За Бохемия и балканските славяни“, се казва в документа, „най-важното е приятелството с Русия. Бохемските политици смятат, че Константинопол и Проливите трябва да принадлежат само на Русия. Бохемия е проектирана като монархическа държава; Бохемската република намира защита само сред няколко радикални политици. Династичният въпрос може да бъде решен по два начина. Или съюзниците да предоставят един от своите князе, или да се сключи лична уния между Бохемия и Сърбия. „Руска династия, независимо под каква форма, е особено популярна“ (К. В. Сахаров, „Чешките легиони в Сибир: Чешко предателство“. Берлин, 1930, Глава VIII).

Тези думи са в непримиримо противоречие с истинската същност на този човек и последвалите му действия, които ще имаме повод да обсъдим по-късно.

Междувременно заповедта „За формиране на специални чешки военни части от доброволци“ е подписана от военния министър на 7 август 1914 г. „Използването“, подчертава документът, „не е за бойни цели, а по политически причини и с насоченост към бъдещо въстание“. Не се предвижда да се създаде постоянна и стабилна организация, тъй като в бъдеще те ще действат в отделни части (на принципа на китайските доброволци под командването на полковник Мадритов през 1905 г.). Формирани са без оръжия в началото, „защото чешките доброволци нямат военна подготовка, и трябва да бъдат обучени, преди да бъдат изпратени на фронта“ (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете“. стр. 68).

Чешките общественици също намират начин да се съобразят с онези свои сънародници, поданици на Австро-Унгария, които по различни причини не желаят да „вземат оръжие, но се смятат за част от чешкия народ“.

Много от тях са наети да работят във фабрики. (По-късно е осигурена тази привилегия и за чешките военнопленници.) Всички останали са задължени да плащат „военен данък“, чийто размер зависи от имуществения им ценз или заплата. Руски дипломат отбелязва типично чешката национална основа на интересите на Младочехословашката партия и лично на нейния лидер Крамарж. Още преди войната те „разбирали задачите на Русия в славянския свят твърде

едностранчиво и пренебрегвайки историческите и религиозните му основи, ценели идеала за икономическо проникване в Русия“ (Международни отношения в епохата на империализма, серия III. 1914-1917, том II, стр. 382).

Дори войната не успява да промени чешкия манталитет. Масарик, който емигрира от Прага, се появява в Рим през декември 1914 г. и развива идеите за „чешко наместничество под ръководството на руския император“ пред руския посланик, подчертавайки „ползите от подобно решение за чешките интереси, особено по отношение на митническия съюз с Русия“ (пак там, том VI, част 2, стр. 268). Тази хипертрофирана загриженост за собственото им благополучие, както и друга фундаментална черта на манталитета им (желанието да се придобият облаги, като същевременно избягват рискове), е напълно очевидна още през първата година на войната. До есента на 1914 г. чехите са сериозно уплашени. След като представя на руските дипломати „Хартата на славянската империя“, която предвиждаше „отслабване на Унгария чрез отнемане на значителна територия“ (населена не само от словаци, но и от русини), лидерът на младочехите, Крамарж, иска руските войски, „да навлязат в а чешка земя само за стратегически цели, а не за саботаж, в противен случай чешкото население, което радостно ще посрещне руснаците, ще бъде подложено на възмездие“ и „богатата [sic!] страна [...] ще бъде разграбена, без полза за руското оръжие“ (пак там, стр. 235-236).

До средата на септември чешкият отряд се състои от 21 офицери (включително 6 чехи), 921 бойци и 149 цивилни. Въпреки, че това подразделение е част от руската армия, то култивира свои собствени отличителни „хуситски“ традиции. Така, независимо от ранга или титлата, воините се обръщали един към друг с „брат“ (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете.“ стр. 68).

Кои са хуситите? Предшествениците на хуситите в Чехия са валденсите, част от широко разпространена манихейска секта, чиито идеи са повлияни от Кабала. Най-известните от тях в Западна Европа са албигойците (катарите). Хуситското движение получава името си от своя основател Ян (Йоан) Хус (1369–1415), чешки теолог, професор в Пражкия университет и активен поддръжник на църковната реформа. Неговите възгледи се основават на писанията на английския еретик Джон Уиклиф, който отхвърля тайнствата на изповедта и миропомазването и проповядва премахването на монашеството и свещеничеството. Той вярва, че правата на свещеничеството и управлението в Църквата трябва да се основават не на ръкополагане, а на лично благочестие.

Хус е отлъчен от църквата и публично изгорен на клада. Преди това епископът съблякъл свещеническите си одежди и възкликнал: „О, ти проклет Юда, който си скъсал с почетните хора, ти си общувал с евреи!“

Същата съдба очаква и най-близкия сътрудник на Ян Хус, Йероним Пражки. След като непокаяните се еретици са изгорени, техните последователи, „чешките братя“, под претекст за освобождение от игото на Германската империя, разпалили кървава гражданска война. Най-радикално е движението „таборитите“, водено от Ян Жижка.

Те изисквали не само премахване на всички данъци, но и отхвърляли култа към светците и почитането на мощите. Тяхната по същество иконоборческа идеология се основава на Стария завет. Техният политически идеал е републи-

канско управление. В духовната сфера те се застъпваат жените също да могат да бъдат свещеници. Изключително радикалното движение на таборитите проповядва отхвърляне на собствеността и семейството, логично продължение на което е общността на жените.

В „Кратката еврейска енциклопедия“ се посочва, че хуситите „са се противопоставяли на католическия елит и са декларирали желанието си да следват моралните норми на еврейската Библия, както и някои от заповедите [...], отхвърлени от християнската църква, отнасящи се до кашрут и ритуалното жертвоприношение. Евреите симпатизират на хуситите и им помагат с пари и оръжия [...] Заради подкрепата на движението евреите са били изгонени от Йиглава (1426 г.) и Хеб⁵⁹ (1430 г.; според някои източници декретът за изгонване се е разпростирал върху цяла Бохемия, но скоро е бил отменен)“ (Кратка еврейска енциклопедия. Том 9. Колонка 1202).

Такива са били идейните бащи на тези чешки доброволци и техните водачи.⁶⁰ Остава въпросът: какви плодове могат да донесе подобна близост? Впрочем, всичко това не е останало незабелязано от най-близките съседи на чехите, както се вижда от това изявление на Адолф Хитлер, датиращо от лятото на 1932 г.: „Чехите трябва да напуснат Централна Европа, защото ще продължат да формират хуситско-болшевишкия блок“. (К. Шевченко, „След Мюнхен“ // Родина. 2013. № 8. С. 132).

На 28 септември 1914 г., денят на Свети Вацлав, на площад „Света София“ в Киев, близо до катедралата, се провеждат церемониалното освещаване на знамето на чешкия отряд, полагането на клетва и неговият преглед. Знамето е двустранно, от едната страна са цветовете на Държавното знаме на Руската империя; от другата чешките цветове с короната на Свети Вацлав, изработено от московски чехи.

До заминаването на отряда за фронта в края на октомври, членове на Киевския чешки комитет го посещават често. „По време на тези срещи“, отбелязват изследователите, „на доброволците са разяснени целите за създаване на армия и независима държава.

Този факт заслужава внимание, защото тези цели са поставени две години и половина преди професор Т. Г. Масарик да пристигне в Русия и да ги обяви, почти две години преди създаването на Чехословашкия народен съвет в Париж. По това време, през 1914 г., Масарик все още заседава във Виенския парламент.

Същите тези идеи по-късно са изразени на Втория конгрес на Съюза на чехословашките дружества в Киев на 25 април 1916 г., проведен под мотото: „Само военната съпротива ще доведе до чехословашка независимост!“ (пак там).

Бойното кръщение на отряда става през ноември по време на битката за Галиция. Скоро последва решение, което драстично променя последвалата история и за съжаление, не само на това военно поделение.

⁵⁹ Градове в северозападна Чехия.

⁶⁰ Оценките на автора – пристрастен православен фанатик и крайнодесен руски националист, не са меродавни, а показват неспособността на руснаците да възприемат реалностите. (б. пр.)

На 14 декември 1914 г. Щабът разрешава набирането на чешки доброволци измежду военнопленниците, за да се попълнят загубите (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете.“ стр. 69).

Предисторията на това решение е известна от документите. Един от онези, които приемат чешката кауза присърце от самото начало, е същият генерал М. В. Алексеев.

В бележка от 16 ноември 1914 г. той предлага „да се създадат големи трудности за нашия враг чрез революционна [sic!] дейност от народа, чрез отказ да се предоставят войници, подбуждане на вълнения [...], в които чехите са преобладаващият елемент“.

Той предлага „да се изготви обръщение от Върховния главнокомандващ до чешкия народ. Проект се намира в министерството на външните работи. Накрая генералът обръща внимание „на възможността за сформирание на специални национални полкове от желаещи чешки военнопленници и от чешкото население, които да участват във военни операции съвместно с нашите войски“. В заключение М. В. Алексеев иска разрешение от великия княз да приеме в щаба представител на Московския и Киевския чешки комитети „за личен доклад“ („Международни отношения в епохата на империализма“, Серия III. 1914-1917, том VI, част 2, стр. 136-137).

Изглежда, че писането на обръщения и формирането на национални военни части вече е в ход. Връзката между Николай Николаевич, С. Д. Сазонов и М. В. Алексеев също е ясна. Според показанията на служителя на министерския съвет А. Н. Според Яхонтова, сред пленниците „след първите битки с австрийците е имало много славянски жители от региони, части от Австро-Унгария [...] От всички страни са се сипят молби за сформирание на специални славянски отряди. Удовлетворяването им противоречи на международноправните норми. Отхвърлянето им е несъвместимо с нашите политически възгледи, защото наличието на такива отряди създава благоприятно морално впечатление на местното население, докато нашите армии напредват по-нататък в славянските земи, и особено в Чехия, и улеснява задачата ни да утроим размера на тези земи.“

Намерено е решение: те решават да „разрешат сформиранието на славянски части от пленници доброволци, но с предупреждението, че поемат двоен риск, защото ако бъдат заловени от австрийците, ще бъдат екзекутирани като предатели“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915)“ стр. 272).

Както виждаме, решението отново не е военно, а чисто политическо. След като Върховният главнокомандващ разрешава включването на чехи и словаци измежду военнопленници и дезертьори в Чешкия отряд, на 27 декември 1915 г. той първоначално е разширен в 1-ви Чехословашки стрелков полк, двубаталйонна сила от над две хиляди души; на 4 април 1916 г. е превърнат в Чехословашката стрелкова бригада, състояща се от два полка, а на 23 октомври същата година, става дивизия (Б. Татаров, Б. „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете.“ стр. 69-70).

Междувременно, на 13 февруари 1916 г. в Париж е създаден Чехословашкият национален съвет (ЧНС). Той е прототип на правителството на бъдещата държава, чиято основна задача е да подчини всички чешки военни час-

ти, действащи от страната на Антантата както на Западния, така и на Източния фронт. Томаш Масарик е избран за председател, Йозеф Дюрих и Милан Шефаник са избрани за заместници, а Едвард Бенеш е избран за генерален секретар. (Последните двама са масони от висока степен.)

Чешкият национален съвет наследява Чешкия външен комитет, който вече е заявил желанието си за постигане на независима чехословашка държава в своя манифест от 14 ноември 1915 г. Лидерите на Съвета „насърчават идеята за фундаментална промяна на политическата география на Централна Европа, разчленяването на Австро-Унгария и създаването на независими чехословашка и югославска държави, и полагат активни усилия за получаване на съгласието и съдействието на страните от Антантата (Франция и Русия) и САЩ за формирането на независима доброволческа чехословашка армия“.

В Русия позицията на Чехословашкия национален съвет става ясна по време на посещение в Киев през август 1916 г. на заместник-председателя Й. Дюрих, който решително се противопоставя на напълно естествените стремежи на „руските чехи“ да подчинят чехословашкото движение в Русия на имперската власт. Разрешението за формиране на военни части от военнопленници в Русия не може да не провокира Австро-Унгария и Германия да отвърнат на удара.

И наистина, те бързо използват картата на национализма в борбата срещу Русия. В кратък преглед на подобни дейности, даден в едно от съвременните справочно-енциклопедични издания, четем: „По време на войната германското разузнаване активно е вербувало представители на националните малцинства на Руската империя и е формирало военни части. Според доклад на руски военен агент от Копенхаген, през 1916-1917 г.... Почти всички мюсюлмански военнопленници са били подложени на пропагандна обработка от германските разузнавателни служби в продължение на шест месеца. Показвани са им филми, включително кадри на руснаци, британци и французи, които избиват и малтретират мюсюлмани. Тези, които не са били трогнати от пропагандата, са били прехвърляни в концентрационни лагери и подложени на глад. Германците успяват да сформират 12 000 мюсюлмански корпус, който планират да използват в Кавказ, Галиция и Месопотамия. Подобни методи (филми, листовки и пропагандна литература, пропита с духа на „Убий руснака!“) са използвани от германските разузнавателни служби за обработка на поляците.

В Берлин е основан Съюзът за освобождение на Украйна. В края на 1916 г. хиляда украинци се заклеват във вярност на Германия от концентрационен лагер Рацат. Те са облечени в казашки униформи, обявяват се за „Армия на Богдан Хмелницки“ и са изпратени в Румъния. Тяхната цел е да се отдели Украйна от Русия и да се създаде на нейна територия кралство, начело с германски вице-крал. На членовете на армията са дадени специални значки, изобразяващи лъв, символизиращ готовността им да се борят с Русия. Според разузнавателни източници, приблизително 7000 души са обучавани в специална школа в лагера Рацат. Германското разузнаване използва доста любопитен вербовъчен трик: твърди, че известният украински поет Тарас Шевченко (1814-1861) не е починал, а се е преместил в Германия. Лъжепоетът бил развеждан из лагерите, където рецитирал стихотворения, прославящи украинската независимост.

Германците сформират подобни организации от пленени грузинци, имайки предвид идеята за отделяне на Грузия от Русия. В Кавказ, в района на Карс, е регистрирано сътрудничество с турската армия на кавказки мюсюлмани“ (В. В. Каравашкин, В.В. „Кой предаде Русия? Справочно-енциклопедично издание“. Москва, 2008. Статия: „Военни и националистически формирования по време на Първата световна война“).

Едно от успешните германски начинания са т. нар. финландски егери. Финансовият министър А. А. Абаза, човек, описван като имащ „здрав разум“, веднъж отбелязва много точно и както се оказва, пророчески по отношение на постоянно бунтуващите се финландци: „Финландците ще правят отстъпки, но винаги ще чакат възможност да окажат натиск върху Русия, когато обстоятелствата са благоприятни“ (А. А. Поливанов, „Из дневниците и мемоарите на военния министър и неговия помощник, 1907-1916 г.“ Том I, Москва, 1924 г., стр. 95).

Тези думи на стария руски министър се отнасят изцяло и за латвийците, естонците и други. Всяка нация използва момента на войната по свой начин, но последствията са едни и същи: независимо от целите, прокламирани от всяка националност, това е унищожението на Руската империя.

Страховете от германски десант във великото княжество Финландия водят до обявяване на военно положение в края на 1914 г. Националистите в Хелзинки също се възбуждат. Централният комитет на движението за независимост смята формирането на национална армия за основно условие за отделяне от Русия. Съгласно съществуващите закони, финландците не са приемани в руската армия. Студентите, сред които възникна това движение, решават доброволно да се запишат, за да получат военна подготовка и опит. След това тези доброволци обикновено дезертират, преминавайки фронтовата линия. През януари 1915 г. Германия обявява готовността си да обучи 200 млади финландци. Те са обучавани в лагера Локстедт в Шлезвиг-Холщайн. До есента притокът на доброволци увеличава броя им до 2000. В цялото велико княжество се провежда тайно набиране на персонал. През пролетта на 1916 г. е сформиран Кралският пруски 27-ми егерски батальон, състоящ се от финландци.

През май той вече се бие с руската армия на Рижския фронт. След преврата от 1917 г., въпреки редица разногласия с финландските сепаратистки власти, егерите се превръщат в опора на режима. 49 егерски офицери стават генерали. Общо от 1915 до 1918 г. „1895 доброволци преминават военно обучение в германската армия. От тях 1261 мъже (67%) участват в гражданската война. В нея 128 егери са убити (10%) и 238 (19%) са ранени. В Зимната война, 774 егери участват както на фронта, така и в тила, от които 24 (3%) са убити и 19 (2%) са ранени.“ Последният егер умира през 1995 г.

Любопитно е, че финландските сепаратисти възлагат определени надежди на великия княз. Така в специален доклад от щаба на Югозападния фронт е включена следната информация: „На 5 септември 1915 г. жителят на финландския град Сортавала, Волффрид Унгер, изпраща писмо до великия княз Николай Николаевич, в което заявява, че Русия се нуждае от диктатор, в когото вижда великия княз. „Дайте ми възможност и аз ще провъзглася автономията на Финландия и ще установя производство на оръжие за армията...“ (Л. В. Власов, „Манерхайм“. Москва, 2005, стр. 147).

Не е случайно, че бъдещият президент на независима Финландия, барон К. Г. Манерхайм също възхвалява Николай Николаевич: „Великият княз беше войник до върха на пръстите си и отличен професионалист. Той ръководеше въоръжените сили с твърда ръка, а авторитетът му беше значителен не само в армията, но и извън нея. Почти всички разбираха, че императорът може да бъде само номинален главнокомандващ и поради тихия си и неизискващ характер е малко вероятно да спечели достатъчен авторитет и всеобща популярност в армията“ (К. Г. Манерхайм, „Мемоари“. Москва, 1999. С. 58).

Последната лична среща на барона с великия княз се състоя по покана на последния в Шоини в късната есен на 1919 г., по време на посещението на Манерхайм във Франция. „Приемът“, четем в биографията на Манерхайм, „беше много сърдечен. Великият княз се беше променил, станал любезен и тактичен, забравяйки любимите си руски ругатни. След като внимателно изслуша подробния разказ на Манерхайм за събитията във Финландия и отношенията му с генералите Юденич, Родзянко и Артемиев, Николай Николаевич прегърна Густав, целуна го и каза: „Поздравявам Ви, бароне, с изпълнението на дълга Ви на офицер в руската армия, нещо което нито Колчак, нито Деникин, нито Юденич не можеха да направят в Русия. Дори през миналия век казах на императора, че офицери като Вас са малко в Русия. Вие, Густав Карлович, оправдахте доверието ми“ (Л. В. Власов, „Манерхайм“. стр. 217-218).

По време на Февруарската революция от 1917 г. баронът изпълнява своя „офицерски дълг“ не по-зле от великия княз. Овластен от генерали „предатели“, той, като командир на 12-та кавалерийска дивизия, в средата на март тръгва от Кишинев за Орхей, лагерът на III кавалерийски корпус на граф Ф. А. Керлер. По време на лична среща баронът се опитва всячески да убеди графа, който е отказал да се закълне във вярност на Временното правителство, да „пожертва личните си политически убеждения за доброто на армията“. Фьодор Артурович категорично отказва, като просто отговаря: „Аз съм християнин и мисля, че е грях да променя клетвата си“. След това е отстранен от длъжност (С. В. Фомин, „Златният меч на империята“. 2-ро изд. Москва, 2009 г. стр. 444-447).

Нека се върнем обаче към военнопленниците чехи и словаци. Към 1917 г. броят им в Русия възлиза на около 200 000 души от общо 600 000 австроунгарски пленници. Това е огромен резерв за страните от Антантата, чиито човешки ресурси по това време са значително изчерпани. Това е о добре разбирано от лидерите на Чехословашкия национален съвет, за които, особено с държавния преврат в Русия през 1917 г., идва времето за дългоочакваното събъждане на най-нереалистичните им надежди. Веднага са поставени искания:

„1) да се признаят правата на чехословаците като народ, съюзен и приятелски настроен към Русия, и правото на държавна независимост;

2) да се освободят всички славяни от плен;

3) да се потвърди правото за формиране на чешка армия;

4) професор Масарик да се счита за представител на народа по международни въпроси, а на Съюза по вътрешни въпроси...“ (Н. Каржански, „Чехословаци в Русия. Според непубликувани официални документи“. Москва, 1918, стр. 45-46).

Опитът за завземане на властта е съпроводен с груби ласкателства. „Поздравяваме доблестните спасители на Родината“, обръщат се чехите към Временното правителство. „Прекланяме се пред величието на духа на водачите, извършили най-големия подвиг в човешката история – преустройството на държавата, които отнеха от германците, заклетите врагове на славяните, последната надежда за победа...“ (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете“, стр. 70).

Така нещо толкова доскоро скрито, но толкова ценено, избухва! Временното правителство не остава длъжник. На Съвета е разрешено да създаде клон в Русия, признат от Временното правителство за единствен представител на чехите и словаците. Председателят на Чехословашкия национален съвет, Т. Масарик, прекара цяла година в Русия, от май 1917 г. до април 1918 г.

Генерал К. В. Сахаров пише, че първо се е свързал с всички „лидери“ на февруаристите, след което се е „поставил изцяло на разположение на френската военна мисия в Русия“. Самият Масарик нарича Чехословашкия корпус „автономна армия, но същевременно неразделна част от френската армия“, тъй като „ние бяхме финансово зависими от Франция и Антантата“ (К. В. Сахаров, „Чешки легиони в Сибир: Чешко предателство“).

На 16 декември 1917 г. френското правителство подписва декрет за създаване на чехословашка армия, подчинена на Чехословашкия национален съвет. На 1 август руският Генерален щаб нарежда формирането на 2-ра чехословашка дивизия, а през октомври – създаването на отделен корпус от 8 полка с численост 25 000 души (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете“, стр. 71).

Идването на болшевиките на власт допълнително еманципира чехите, които стават все по-дръзки в исканията и действията си. Председателят на Чешкото народно събрание, Т. Масарик, най-накрая съблича овчата си кожа.

„Генерал К. В. Сахаров коментира книгата сна Масарик „Световна революция“: „Уж русофил и монархист, той възлагаше всичките си надежди на „руските братя“, подмазваше се на Русия и династията. А през 1917 г., след революцията, заявява, че „отдавна е разгадал и осъдил царизма и неговата некомпетентност... Книгата на Масарик е изпълнена със скрита омраза към Русия, руснаците и всичко руско; презрение, клевети и лъжи срещу нашето отечество пръскат от почти всяка страница, като отровната слюнка на змия“ (К. В. Сахаров, „Чешки легиони в Сибир: Чешко предателство“. Глава VIII).

Наистина, пренебрежителното отношение към Русия и всичко истинско руско отдавна е характерно за този почитател на англо-американската култура. Неговите „мисли“ за Ф. М. Достоевски, изразени в тритомния му труд „Русия и Европа“ (1907-1913), забранен от руската цензура, са доста показателни. (Неслучайно избрахме точно този обект на критика: Масарик смята Достоевски за ключова фигура за разбирането на Русия. След като защитава докторската си дисертация на тема „Самоубийството като социално явление“, този чех (но какъв чех е той: баща му е словак, майка му германка), от висотата на своята „ерудияция“, обвинява класика на световната литература че е „полуобразован“; „той никога не е изучавал никоя наука толкова сериозно, колкото Гюте; познава класиците на философията от втора ръка“. Като писател, според Масарик,

Достоевски „не изобразява нормалната любов, не е способен да създаде положителен женски характер. Неговите героини са слаби, пасивни и когато са лишени от „романтични, дразнещи черти“, безжизнени, схематични“.

Масарик нарича извинението си за страданието „декадентски романтизъм“ и твърди, че „неговата всепрощателност разкрива етична асепсис, „слабост, отпуснатост на характера“. Този малък европейец (сякаш К. Н. Леонтиев е писал за него в известния си труд „Средностатистическият европейец като идеал и инструмент за световно разрушение“) е бил особено вбесен от „мистицизма“ на Ф. М. Достоевски: „Боже мой, как може един просветен човек, реалист в епохата на железниците и най-важното, на ежедневните вестници, разпространявани по целия свят, да изпитва толкова силна нужда от религия? От друга страна, консерваторите също са недоволни от Достоевски, защото неговият старец Зосима не е истински вярващ, не вярва във вечната геена и обяснява това и други догми на Писанието не буквално, а... мистично.“⁶¹

И така, пред нас е мистик, но може ли научно и философски образован човек от нашия век да бъде мистик? „Чешкият лекар“ ожесточено полемизира с мнението на руския мислител, че „европеизацията, вестернизацията, отричането на автокрацията, православие и националността водят до атеизъм и материализъм, до либерализъм, нихилизъм, анархизъм, социализъм, до католицизъм и йезуитизъм, до убийства и самоубийства“. И тогава нещата се раздвижат: върху Достоевски започнаха да ваят обвинения в идеализиране на простолудието. Масарик тълкува прословутото му „универсално човечество“ като „руски шовинизъм и империализъм“, наричайки писателя „апологет на войната“. В произведенията на Достоевски той вижда „отражение на тежката морална болест на царския режим и заедно с него на целия руски народ“⁶². (Ще се съгласите, това са аргументи, достойни за героя на „нашата“ перестройка А. Б. Чубайс.)

Възприемайки Достоевски като „православен католик или дори йезуит“, Масарик вижда новата, прогресивна Русия в лицето на Максим Горки (О. М. Малевич, „Т. Г. Масарик и литературата: Достоевски, Бьом, Кундера, Бродски...“ // „Т. Г. Масарик и „руската акция“ на чехословашкото правителство. По случай 150-годишнината от рождението на Т. Г. Масарик. По материали от международна академична конференция“. Москва, „Русский путь“. 2005).

Неприязнат и нежеланието на Масарик да разбере (както почти винаги се случва в подобни случаи) съжителстват с най-дълбоко невежество (често по най-елементарните въпроси). Това е особено очевидно в преценките му за Църквата и Православието.⁶³ (Когато обсъжда тези въпроси, той в никакъв случай не е безпристрастен наблюдател или обективен изследовател, а заинтересована страна, страстен участник в дебата, който често просто се „увлича“.) Произхождайки от католическо семейство, Масарик приема протестантството, но по собствено признание винаги е бил „мъртъв член на Църквата“. Съпругата му, американка от хугенотски произход и униатка по вяра, е оказала силно влия-

⁶¹ Всъщност правилно е оценил руския манталитет, на руснаците им липсва прагматичния и реалистичен западноевропейски мироглед, което е пагубно за самата Русия. (б. пр.)

⁶² Като цяло е прав в изводите си, от руснаците хора не става, шизоидни психопати, доказват го от втората половина на XIX и през целия XX век. (б. пр.)

⁶³ Мнението на православния фанатик изобщо не е меродавно. (б. пр.)

ние върху него. (Той приема нейната фамилия, Гаригес, за свое презиме.) Масарик вижда причината за религиозната криза в Русия в това, че Реформацията и Ренесансът са я заобиколили. Липсата на независимост и второстепенният статус на Русия, според „доктора по философия“, ясно се демонстрират от примера на православие. От Византия, руснаците са възприели предимно ритуали и церемонии; Русия дори не е имала собствена теология. Масарик смята за основни недостатъци на Православната църква „мистицизма“, „нетолерантността“ и разбира се, „тесния съюз между Църквата и държавата“. Той виждал самото съществуване на манастирите и монасите като доказателство за „формализъм в православие“. Той обаче отхвърля не само Православната църква. Още през 1904 г. Масарик пише: „Днес католицизмът – и това важи и за източното православие и православният протестантизъм са остарели теоретично и практически, морално и социално; официалните християнски църкви вече не държат лидерство в нищо.“ В една от публичните дискусии през 1906 г. той нарича Църквата „духовен труп, загубил религиозния живот“ (Т. Мурадова, „Корените на бунта. Масарик, Русия и хуманизмът“ // Родина. 2009. № 1. стр. 53-56).

Но каква духовност е прегърнал самият Масарик? Какво е защитавал? Неговите книги и речи съдържат антигермански, антиунгарски и антирутенски настроения, но няма да намерите нито едно политически некоректно твърдение за евреите, нито пък има критика към масоните. Освен това, биографите на Масарик пишат, че той е най-активен в развенчаването на „митовете“ за „злата сила на масоните“ и ритуалните убийства (пак там, стр. 56).

Масонството заема специално място в Чехия: „...През 1919 г. [...] под патронажа на Римската велика ложа е основана ложата „Нация“ на Шотландския обред. Сред другите, в нея са Алоис Расин, който става първият чехословашки министър на финансите, и Карел Чапек, който не се нуждае от представяне. Най-изтъкнатите в съпротивата са посветени в най-високите степени. [...] ...На 29 декември 1919 г. е основана Националната ложа на Чехословакия. Докато масонството се смята за несъществуващо в цислейтанската част на Австро-Унгария, Чехословашката Първа република, напротив, демонстративно и почти карикатурно е масонска. [...] Щефаник и Бенеш са масони; по време на Първата световна война те сформирали правителство в изгнание с Масарик (това „правителство“ се състояло от тримата). [...] Художникът Алфонс Муха е масон. Банкноти, проектирани от него, циркулирали в Първата република. Те са толкова препълнени с масонска символика, че предизвикват скандал. Католическата църква е особено възмутена. Година по-късно банкнотите са изтеглени от обращение и заменени с други.⁶⁴

Синият триъгълник на чешкото знаме все още се смята от мнозина за масонски символ, а предвоенна Чехословакия, от която Чехия наследява знамето

⁶⁴ Сред банкнотите, проектирани от Алфонс Муха, известни като „муховки“, една банкнота от 50 крони е особено наситена с масонски символи (едно и също число (50), повтарящо се седем пъти, сърп, чук, ковач, буквата омега и Бафомет като коза). Художникът получава масонското си посвещение през 1898 г. в Париж; през 1918 г. той участва активно в създаването на първата ложа в независима Чехословакия, като през 1923 г. става Майстор на Великата ложа, а през 1930 г. - Велик командир на Върховния съвет на Древния и приет шотландски ритуал на Чехословакия. Отпечатана в САЩ, тази спорна банкнота е изтеглена от обращение и унищожена.

си, е наричана „Масонска република“ заради него. (Именно затова знамето на Германския протекторат Бохемия и Моравия от 1939 до 1945 г. вече е различно: белият, червеният и синият цвят, които са останали непокътнати, са подредени в хоризонтални ивици, без никакъв намек за триъгълници. – С. Ф.) Апогеят на масонската политика идва на президентските избори през 1935 г., когато се изправят Едвард Бенеш и Бохумил Немец. И двамата са членове на една и съща ложа. И двамата имат 33-та степен. Не е чудно, че французите наричат масонството „Църквата на републиката“ (Р. Генон, „Духовно господство и светска власт“. Москва, 2012, стр. 178).

Що се отнася до самия Томаш Масарик, членството му в която и да е ложа обикновено се отрича. Говори се, че той е отхвърлил всички идоли, за да стане сам идол. Бащата-основател на Първата република (или, както го наричат още, „Президентът-Освободител“) е нещо като некоронован монарх в своята държава, с полуофициалния прякор „Бащата“ (Татичек). Но ето какво е интересно: масонът Карел Чапек, автор на многотомните „Разговори с Т. Г. Масарик“, допринесе значително за създаването на „мита за Масарик“. Синът на президента, Ян Масарик, който не крие масонството си, е министър на външните работи на Чехословакия: в Лондон от 1940 г. и в Прага от 1945 до 1948 г. През целия си живот Ян Масарик поддържа тесни връзки с Англия и САЩ. Завършва образованието си в Америка. През 1924 г., продължавайки семейната традиция, той се жени за дъщерята на известния американски индустриалец и дипломат, масона Чарлз Ричард Крейн, приятел на М. М. Ковалевски и П. Н. Милюков, който е спонсор на чешкия художник А. Муха, също масон.

От 1919 до 1922 г. Масарик е временно управляващ представител на Чехословакия в САЩ, а от 1925 до 1935 г. е посланик във Великобритания.

Наследник на „бащата“ е най-близкият му сътрудник и масон Едвард Бенеш (1884–1948). Той споделя подобни чувства. „Престоят ми в Париж“, пише Бенеш в една от книгите си, „ме доведе до контакт с руските революционери от 1905 г., които ми направиха дълбоко впечатление. През 1900 и 1907 г. се смесих с тези революционери и бях член на техния съюз. След завръщането си в Прага поддържах връзка с тях“ (Алексич, И., „Рязка промяна в отношението на сибирското население срещу чехите“ // Интернет материали). Характерно е, че така наречените „руски кръгове“ в Прага, маскирани като изучаващи руски език, се превръщат, по думите на руски дипломат, в „арена на нашата революционна младеж“ от 1905 г. нататък („Международни отношения в епохата на империализма“, Серия III. 1914-1917, том II, стр. 382).

Нека добавим още няколко подробности към биографията на тази фигура, полуофициално наричана в пресата „Президентът-творец“ (Президент Бударовател). Именно той през 1937 г. предава на съветското ръководство материали, обвиняващи висши командири на Червената армия във връзки с германците. Тези документи, както е добре известно, послужват за основа на известните политически процеси.

През 1938 г. А. Хитлер обявява Е. Бенеш за свой личен враг. Бенеш от своя страна подписва т. нар. „Президентски укази“ за експулсиране на германци от Чехословакия, както и за конфискация на имуществото на германци, унгарци и колаборационисти. Що се отнася до отношението към евреите, Масарик, как-

то е добре известно, развива симпатии към ционизма още в самото начало на XX век. Докато е в изгнание по време на Първата световна война, той се сприятелява с много еврейски лидери в Европа и Америка. След идването си на власт Масарик не само предоставя на евреите равни права с останалите граждани, но и им предоставя статут на специална национална група, позволявайки им свободно да практикуват своите традиции в страната. В знак на благодарност през 1930 г. евреите засаждат гора в Палестина, кръстена на Масарик, а през 1938 г. основават селището Кфар Масарик (Кратка еврейска енциклопедия, том 5, колона 149-151). Площад в центъра на Тел Авив също е кръстен на него. И още едно, вярвам, неслучайно.

Една от симфоничните поеми на композитора Бедржих Сметана, „Валтава“ (от цикъла „Моята родина“, 1874-1879), която се е превърнала в неофициален чешки химн, е напълно идентична с националния химн на т. нар. „Държава Израел“. Официалната документация посочва, че текстът на този еврейски химн, „Хатиква“, е написан от роден Галиция, а музиката - от негов сънародник от Бесарабия. Последната повтаря молдовската народна песен „Волска каруца“, и „Вълтава“ на чешкия композитор Б. Сметана. Накратко, както и в толкова много други неща, нищо оригинално, всичко е заимствано. Общност от умни имитатори. Както някога е отбелязал Рихард Вагнер.

Такъв е човекът, който определи курса на действие на чешките legioneri през 1918 г.... В никакъв случай политически събития в Русия и със сигурност не руските интереси, ръководят действията на чехите. „Нашите прости войници от Бохемия, Моравия и Словакия“, пише Едвард Бенеш, постоянен министър на външните работи на Чехословакия в продължение на 17 години, в една от книгите си, „[...] под егидата на своя велик водач [Т. Масарик. - С.Ф.], прекосиха безгранична Русия и Сибир, окупираха, въпреки всички преследвания, 8000 км железопътна линия и огромна, наистина безгранична територия, за да достигнат до европейския театър на военните действия чрез околосоветско пътешествие и да вземат своевременно участие в борбата за свободата на своята нация“ (К.В. Сахаров, „Чешки легиони в Сибир: Чешко предателство“. Глава VIII).

По този начин враждебността на чехите към съветската власт не е фундаментална, а по-скоро егоистична. Същият Е. Бенеш признава, че „Масарик се е противопоставил на руската антиболшевишка кампания от самото начало, в резултат на което чешките legioneri са били винаги срещу руснаците и още през юни 1918 г. поемат по пътя към Франция“ (пак там).

В края на 1917 г. Чехословашкият корпус в Русия е обявен за част от Чехословашката армия във Франция (Б. Татаров, „Ние сме чехи! Убийте ни, ако можете.“ стр. 71).

До пролетта на 1918 г. неговата численост достига 40 000 души. Между юни и септември Чехословашкият национален съвет е признат от правителствата на Франция, Великобритания, САЩ и Япония за официален представител на бъдещата чехословашка държава. Съответно, на 14 октомври той е преобразуван в т.нар. Временното чехословашко правителство в Париж престава да съществува със създаването на първото правителство на Чехословашката република на 14 ноември. На 29 октомври Националният комитет в Прага провъзгласява създаването на независима Чехословакия. На 1 февруари 1919 г. Чехосло-

вашкият корпус, проправяйки си път с железопътен транспорт към Далечния изток, е преименуван на Чехословашка армия в Русия.

Според Е. Бенеш „тази армия улеснява и прави възможни тяхната борба и успех на Парижката конференция, на която той, Бенеш, постига много повече, отколкото е смее да се надява в началото на войната“ (К. В. Сахаров, „Чешки легиони в Сибир: Чешко предателство“. Глава VIII). „Без Бенеш нямаше да имаме република“, казва за него Масарик.

На 15 януари 1920 г. чехите, със санкцията на главнокомандващия на съюзническите сили в Сибир и Далечния изток, „генерала без чест“ Морис Жа-нен, предават адмирал А. В. Колчак на социалистическо-меншевишкия полит-център. Те го предават за екзекуция в замяна на възможността да пътуват до Далечния изток със 180 вагона с имущество, разграбено по Волга, Урал и Си-бир. Дори Масарик не може да отрече този плячкосване, пишейки за него, ма-кар и с доста елегантни думи: „Революционният крах на Русия ни помогна, тъй като често се снабдявахме от руските магазини“ (пак там). Масарик обикновено е описван като практичен човек с трезвомислещ поглед върху живота. Но мно-зинството чехи са и хладнокръвни прагматици. Н. С. Лесков веднъж е писал за такива господа: „предпазливи, пресметливи, студени“ (Н. С. Лесков, „На нож“. Москва, 2012, стр. 254). Изследователите отдавна отбелязват, че техният „наци-онализъм“ и „бизнес нюх“ „все още остават фактор за неразбиране и дори вза-имна омраза между два сродни народа“ (визирайки словаците). (О. Яси, „Раз-падът на Хабсбургската монархия“. стр. 486).

Но руснаците винаги са предпочитали словаците (католиците) пред чехи-те (протестантите).⁶⁵

Още преди Революцията, бъдещият президент Т. Масарик е изненадан от този факт по време на пътуването си до Русия. (Очевидно прекомерната му ерудиция му е попречила да разбере този по принцип прост въпрос.) Позна-вайки далеч не звездните национални качества, които неговите сънародници са проявили по време на плячкосването на Русия, Е. Бенеш в по-късната си книга се опитва да преосмисли този неприятен и дори вреден стереотип, вече готов да се появи в общественото съзнание на Европа благодарение на свидетелствата на някои руски емигранти: „Това бяха войници – самоиздигнали се мъже на вълната на революцията, по същество невоенни. Сред тях нямаше военни ге-нии, но мнозинството бяха добри, солидни, съвестни войници с огромен стре-меж да постигнат нещо значимо и съществено.“ „Тяхната маса перфектно представя чешката национална психология: силна жизнерадост, желание за практични, нефантастични решения, известна сила на духа и издръжливост в борбата за целите си, но също така раздразнителност, известна впечатлител-ност, фанатизъм, донякъде нездрава ревност, песимистична лековерност в трудни ситуации и склонност към критика в спорни случаи“ (К. В. Сахаров, „Чешки легиони в Сибир: Чешко предателство“. Глава VIII). Деловата прони-цателност на „уважаемите“ чехи е очевидна дори в такива тривиални въпроси като издаването на цветни пощенски марки с надпис „Чешка армия в Русия“ в онези руски територии, където са стъпвали. Издаването им не е провокирано от неотложна необходимост. Огромните запаси от неизползвани марки красно-

⁶⁵ Авторът греша, чехите са католици, а сред словаците има много протестанти. (б. пр.)

речиво свидетелстват за това. В разгара на гражданската война в Иркутск, печатница на улица „Болшая“ печата необичайни пощенски марки на японска хартия с надпис „Чехословашка армия в Русия“. Едната изобразяваше местната църква „Княз Владимир“, другата – бронирания влак „Орлик“, а третата – чешки легионер с готова пушка. Малко от тези марки бяха използвани по предназначение. И те продължават да ги печатат, като същевременно зорко следели готовия продукт, за да се уверят, че не е отклонен. Всички листове с тези непотърсени „спекулативни“ марки са щателно опаковани и буквално през огньовете на гражданската война транспортирани до Чехословакия, откъдето са продавани на колекционери в цяла Европа. Не само такива дребни сделки обаче обогатяват плода на Версайската система. След завръщането си от Русия, както свидетелства митрополит Вениамин (Федченков), „във всички големи градове на Чехословакия имало търговски магазини на „легионери“, пътували [...] през Сибир от Волга [...] ...Те се върнали у дома не с празни ръце, а с руско злато“ (Митрополит Вениамин (Федченков), „На границата на две епохи“. стр. 502-503).

Делата на крадливите и предателски чешки „братя“, които описахме, разбира се, не биха могли да останат незабелязани от техните съвременници. „Писмо от полския капитан Ясински-Стахурек (5-та полска дивизия) до чешкия генерал Й. Сирови става широко известно в Бялото движение, особено сред офицерите. Съвременният полски рицар се обръща към корумпирания генерал: „Не аз, а безпристрастната история ще събере всички факти и ще жигоса действията ви със знака на срама и на предателя. Аз лично, като поляк, офицер и славянин, ви призовавам на дуел генерале! В противен случай ви наричам страхливец и негодник, достоен да бъде застрелян в гръб.“ Главнокомандващият на съюзническите войски, френският генерал М. Жанин, обаче „не е позволил“ на чешкия генерал да се дуелира, а самият Сирови остава срамно мълчалив“ (А. В. Жуков, „Опричният барон“. Улан-Уде. 2012. С. 192).

През 1938 г. неизвестен читател на Руската обществена библиотека в Белград оставя много характерна бележка на една от страниците на „Мемоарите“ на атаман Г. М. Семьонов: „Руска младеж! Винаги помнете предателството на негодниците – чехите и французите! Мразете тези две подли нации, колкото е възможно повече, и в бъдеще им вредете, колкото можете повече!“ (Пак там, стр. 159).

Във връзка с примерите, които дадохме, някои може да кажат, че на руският човек, ума му винаги идва след това. Но може да си спомним и нещо друго. Например как царицата, усещайки опасността от създаването на чешки части, предупреждава царя, молейки го да пресече заплахата в зародиш. Тя прави това, позовавайки се на Г. Е. Распутин, който пръв оценява вредната инициатива.

(4 август 1916 г.): „Той [Г. Е. [Распутин] пита дали е вярно това, което вестниците пишат за освобождаването на славянски военнопленници. Надява се да не е вярно, тъй като това ще е груба грешка (моля, отговорете на този въпрос).“ За съжаление, отговор не последва... Изненадващо, и до днес историците продължават да твърдят, че именно „слабото използване на славянския фактор в борбата срещу Австро-Унгария [...] е послужило като една от причините за ка-

тастрофата на Романовата империя“ (Е. Ю. Сергеев, „Друга земя, друго небе...“ Западът и руският военен елит (1900-1914). Москва, 2001. С. 200).

Що се отнася до славянското братство, за което обичаха да бърбим по бреговете на Вълтава, за да разберем какво всъщност струваха всички тези думи, е достатъчно да си припомним демонстративната (няколко години преди Първата световна война) пламенна симпатия на чехите към потиснатите русини от Австро-Унгария, митингите по повод политическите процеси срещу карпаторусите, приели православието, и дори личната подкрепа на подсъдимите от чешкия лидер Т. Масарик (повече за всичко това в следващите публикации) и да ги сравним с това как цинично, след като тези региони бяха прехвърлени към Чехословакия, образувана от Версайския процес, те безмилостно потискаха същите тези „славянски братя“ както в национално, така и в религиозно отношение. Ето как митрополит Вениамин (Федченков) описва състоянието на нещата в Закарпатieto по време на Първата република, в която е имало 6,4 милиона чехи и 6,8 милиона други националности: „Почти всички официални длъжности, вероятно 99%, от най-високите до най-ниските, са заети от чехи. Жандармерията и полицията са изцяло чехи. Лекарите (фискалната и административната част в селата) са чехи. Железопътните служители са чехи... Чехи... Чехи... Чехи... А „русините“ [...] носят трудовото и земеделското бремене, като по-нисше, диво племе. [...] Но, честно казано, не бих се поколебал да предпочета който и да е от тези прости хорица на който и да е пост, пред надмевните чехи. Те са културни по ум, но не и по сърце“ (Митрополит Вениамин (Федченков), „На границата на две епохи“. стр. 495, 502).

„...Повтарям и ви уверявам“, продължава епископът, „и целият карпатско-руски народ ще ме подкрепи в това: чехите не само не ги харесваха, но ги експлоатираха и презираха, въпреки че се хвалеха с предполагаемата си демокрация. Те бяха добри демократи само за себе си и признавам в началото не изпитвах особено съжаление към тях, когато самите те попаднаха под игото на германците. Но дори и сега, докато пиша това, подозирам, че чехите продължават да експлоатират карпатските русини. Доказателство за това е пропагандата на чешкото правителство, сега базирано в Лондон, че Карпатска Русия завинаги ще им принадлежи. Масарик, синът на бившия президент, след като посети Америка, говори открито за това [...] Той и други съмишленици протестират предварително срещу самата идея за присъединяване на Карпатска Рус към руската държава, за която унгарците също претендират. В Америка много от тях ми разказваха за това и дори ме молеха да предам на Сталин, че с нетърпение очакват обединението със сродния им руски народ“ (пак там, стр. 499), без да си представят, разбира се, какво обещава тази среща... Ето как един от карпато-руските активисти накратко описва тези процеси след отстъпването на Закарпатieto на Унгария през 1939 г. в „Американски руски вестник“ (16 март 1939 г.): „Падането на Чехословакия е причинено от самите чехи, защото те егоистично управляваха народите, които бяха част от републиката [...] Те прогониха украинска измет от цял свят в Подкарпатска Рус, за да провокират езиков спор [...] Не Хитлер наказва чехите, а Божието Провидение...“ (К. Шевченко, „Държавата на Батко Волошин. Как Подкарпатска Рус стана Карпатска Украйна“ // „Родина“. М. 2008. № 9. Стр. 89)

доп.пр. Всъщност авторът не казва най-важното за чешките легионери. Те проявят изцяло Бялото движение в Сибир, използвайки наивността и доверчивостта на Колчак. Станалият ме любимец, зсамозвания генерал Радол Гайда, проваля офанзивата на Запад на белите армии на Колчак и така, проявяла цялата Бяла борба., давайки възможност на болшевиките да не позволят съединяването им с Доброволческата армия на Деникин, което щеше да е краят на болшевишката диктатура. След това в Сибир чехите се държат като окупатори, крадат, изнасилват и убиват по пътя си, и накрая в заговор с френския генеал Жанен, успяват да откраднат известна част от руския златен резерв, който е бил под охраната на Колчак. Всъщност това е причината буквално да продадат адмирала на есерите, пращайки го на сигурна смърт, като се споразумяват с тях, да вземат част от златото със себе си. Авторът цитира много ценната книга на ген. Сахаров, но не се задълбочил в интересните подробности.

МОСКОФИЛИТЕ И МАЗЕПИНЦИТЕ

За да се разберат по-добре събитията по време на завладяването на Галиция, е необходимо да се разбере ситуацията в Карпатските и Закарпатските земи на Австро-Унгария и във връзка с процесите, протичащи в малоруските райони на Руската империя.

Русофилското движение в Галиция, Буковина и Закарпатието, които принадлежат на Дунавската монархия, трябва да се проследи до началото на XIX век, с появата на културната русофилия. След потушаването на революцията в Австрия от руските войски през 1848-1849 г. там се появява и политическа русофилия. (Местните жители виждат от първа ръка, че войниците, които идват при тях от изток, споделят техните собствени корени.)

Самите те наричат движението си „русконародно“, докато други обикновено ги наричат „московофили“. Последното обозначение вече съдържа известно изопачаване на реалната ситуация. Това движение, ако пренебрегнем вътрешните нужди на русините, не е провокирано от емисари от Санкт Петербург или Москва, а от сложната а националната ситуация в самата Хабсбургска монархия: „Австрийците са вземали предвид настроенията на широките маси на Галиция и по всякакъв начин са подкрепяли тяхната антиполска и проавстрийска дейност. Под патронажа на австрийския генерал-губернатор Франц Щадион през 1848 г. е създадена първата русинска политическа организация – Главният русински съвет (Галицки съвет), начело с [униатския] епископ Григорий Яхимович. Отличителна черта на рутинското национално движение от този период е неговата остра враждебност към полските либерали, които представяват интересите на земевладелците, и подчертаната му лоялност към императора. Това предопределя появата на елементи на национален конфликт в революцията от 1848 г. в Галиция. [...] Конфликтът между поляци и русини в Галиция затихва и се разпазва, в зависимост от вътрешната политика на австрийското правителство по националния въпрос. Подкрепяйки едната или другата страна, австрийското правителство създава известно равновесие в Галиция, което в крайна сметка прави възможно управлението на региона.“

Източна Галиция, включително град Лвов (Лемберг), става част от владенията на Хабсбургите (Цислейтания) в резултат на Първото разделяне на Полша (1772 г.). При Третото разделяне (1795 г.) Западна Галиция, включително град Краков, е присъединена към Австрия. Тези земи са наречени Кралство Галиция и Лодомерия и велико херцогство Краков. Окупирана от руски войски през 1769 г. по време на войната с Турция, Буковина, културното и историческо ядро на Княжество Молдова, населено предимно с румънци, е отстъпена на Австрия през 1775 г. През 1786 г., като област Черновци, става част от Кралство Галиция и Лодомерия. През 1849 г. получава статут на специална коронна земя, а през 1867 г. става херцогство в рамките на Цислейтанската част на Австро-Унгария. В пълната си титла императорът е наричан още крал на Галиция и Лодомерия и велик херцог на Буковина.

Карпатска/Угорска Рус, известна още като Карпатска Рутения, е регион, населен с русини, първоначално част от Кралство Унгария, а след това част от унгарския дял на Австро-Унгария, разделен на няколко окръга. Той не е засегнат от конституцията от 1867 г., според която Галиция и Буковина имат свои собствени Сеймове, или органи на местно законодателство и самоуправление.

Най-верните поддръжници на традиционната Карпатска Рус, а сега и на русинизма, остават лемките, които частично населяват днешните Подкарпатско и Малополско войводство на Полша и Прешовския край на Словакия. Основната група карпатски русини – долиняните (долишняки) – е представена в Закарпатската област на Украйна (историческата Подкарпатска Рус). Самоназоваванията на коренното население на Карпатския регион са доста разнообразни. В Галиция (Галичанска Рус, Червена Рус, Галиция, Галицка Украйна) – галисийски русини, червени руси, русини, галицийски украинци и галичи. В Закарпатия (Угорска Рус, Подкарпатска Рус) – угорски русини, угорски руси, карпатски руси, подкарпатски руси, русини и закарпатци. В Лемкивщината

(Лемковска Рус, Прешовска Рус) – руснаци, карпаторуси, лемки. (Лемаки), Рус(ъ)ки.

Полурумънската, полуукраинската Буковина се откроява, където самонаименованието „русин“ е заменено с „хуцул“ или „украинец“ (а ако нито едното не е било приемливо, тогава „румънец“) по време на румънската окупация на региона от 1918 до 1940 г.

Както самоназначенията на населението, така и местните имена на източнославянските карпатски земи почти винаги съдържат корена „рус/Рус“. Карпатските русини (с изключение на украинизирани галичани, хуцули, бойки и буковинци) са обединени представата, че исторически са се смятали за „руснаци в Карпатите“ и векове наред са смятали всички земи на своя регион колективно за Карпатска Рус.

Интересното е, че самото жълто-синьо знаме, което по-късно символизира украинския национализъм, първоначално е било подарено от младия император Франц Йосиф, чрез губернатора на Галиция, граф Франц Щадион, на представители на галичаните (Руския съвет) като знак за Неговата имперска благосклонност за тяхната надеждна подкрепа на Короната по време на революцията срещу бунтовното полско и унгарско благородство.

Условието обаче е те да не се смятат за част от руския народ, живеещ в Русия. За това пише в едно от своите произведения карпато-русият обществен и политически деец, писател и публицист А. Ю. Геровски (1883–1972). Според легендата знамето е ушито от майката на Франц Йосиф, Софи Фридерике Доротея Вилхелмина (1805–1872), дъщеря на краля на Бавария и сестра на кралицата на Саксония.

Друг конфликтен регион, населен с русини, е Закарпатието. Там унгарците са били като потисници на местното население. Основният циментиращ елемент на Австро-Унгария несъмнено са германците. Този фактор има и икономически израз: „През първото десетилетие на XX век германците, които са съставлявали 35,58% от населението, осигуряват 63% от преките данъчни приходи. Един германец е плащал средно 2 пъти повече данъци от чех или италианец, 4,5 повече от поляк и 7 пъти повече от представител на южните славяни“ (О. Яши, „Разпадането на Хабсбургската монархия“, стр. 352).

Въпреки това „концепцията за обединена германска нация начело на национална държава никога не е била австрийска политическа идея, за разлика от Унгария, където унгарската хегемония е формирала основата на политическия живот“ (пак там, стр. 364).

Нетърпимостта на унгарците към всички народи, живеещи наблизо, е познателна. Австрийският историк Оскар Яси, в една от своите монографии, цитира примери за някои често срещани унгарски пословици и поговорки: „Кашата не е храна, словакът не е човек“, „смадливи влах“, „германецът е негодник“ (пак там, стр. 391). Това е народна поезия, но ето и някои стихове, съставени в унгарски благороднически имения: „В човешки образ, див звяр, кръвожаден влах, Старо куче, хапещо, лаещо на господаря си, Планински пътх го роди, вълчица кърми злия злодей (влах)... (пак там, стр. 379).

Ето една унгарска народна песен: „Не вярвай на немец, маджарино, С каквото и да те примамва, Нека ти обещае документ, Дълъг колкото наметалото ти,

Нека го запечата с печат, Голям колкото луната. Не му вярвай в нищо, Нека Божият гръм го удари!“ (Пак там, стр. 337).

Напълно разбираемо е защо рутенските селяни от Унгария, подобно на своите румънски братя от Трансилвания, единодушно се присъединяват към борбата срещу арогантната унгарска аристокрация, която се разбунтува срещу австрийския император през 1848 г., за което са гневно осъдени от Карл Маркс и Фридрих Енгелс. „Класиците“, както е добре известно, „възхваляваха революционната роля на унгарското благородство в борбата срещу „реакционните славяни“, които наричаха инструменти на хабсбургския абсолютизъм“ (пак там, стр. 384).

Какво ги интересува? На какво осъжда прогресивното унгарско благородство, тези простаци в името на химерата на свободата? „Победата на унгарците“, заявява граф Карой-Зай⁶⁶, главен инспектор на Словашката лутеранска църква и училища, в началото на 40-те години на XIX век, „е едновременно победа на Свободата и Разума“. „Маджаризацията на славяните е свещен дълг на всеки истински унгарски патриот, всеки борец за Свобода и Разум и всеки лоялен поданик на Хабсбургската династия...“ (пак там, стр. 391).

До края на Двойната империя унгарците полагат всички усилия, за да затвърдят предимството си над чуждото и все по-отчуждено население, говорещо други езици, с всякакви необходими средства, включително и с открито насилие. Маджаризацията на имената и фамилиите на селата е широко разпространена. Изборите стават тема на разговор в града. По време на последните предвоенни избори, проведени през 1910 г., има „такава концентрация на войски в унгарските райони, че чуждестранните наблюдатели решиха, че е започнала обща мобилизация. [...] Описанията на ужасите на унгарските избори станаха любима тема в чуждестранната преса“ (пак там, стр. 422). „Може да изглежда“, описва французинът Луи Айзенман впечатленията си от посещението си в унгарските райони на Австро-Унгария, „сякаш унгарската държава е постоянно заплашена от мащабна конспирация. Ако унгарски граждани от словашка националност поискат някакви права за словашкия език, те биват наричани „панслависти“. Ако румънците направят същото, те биват наричани „сепаратисти“ или „дакорумънци“! Дори децата в детските градини са способни да застрашат сигурността на държавата, а унгарската държава взема предпазни мерки в детските градини...“ (пак там, стр. 416-417).

Важно е да се отбележи, че първоначално (през 40-те години на XIX век) националното движение сред русините е водено от униатското духовенство. Руските войски, излезли да потушат унгарската революция, пишат местните историци, „преминали през цяла Галицка Рус в няколко колони и прекосили Карпатите на всички проходи. Руските галичани, и карпаторусите се запознават с тях, не само интелектуалците, но и мнозинството от селяните. Галицийският, и угроруският народ ги поздравява навсякъде като братя, канейки ги в официално униатските си църкви. По молба на населението православни све-

⁶⁶ През 1840 г. Граф Карой Зай де Чьомьор (1797 – 1871) е назначен за генерален инспектор на Евангелската (Лутеранската) църква в Кралство Унгария. Противопоставяйки се на Людовит Щур, той води радикална и безкомпромисна проунгарска политика. Целта му е да обедини лутераните и калвинистите. (б. пр.)

щеници служели в църквите им, практика срещу която униатските свещеници не само не протестирали, но и служат редом с тях. С течение на времето обаче ситуацията започва да се променя. Рутенските селяни в Галиция са поставени под контрола на полската аристокрация. Скоро инициативата преминава от униатите към православните. (Гръкокатолическото духовенство постепенно става проунгарско.) Като цяло цялото национално движение в тези региони на Австро-Унгария имало предимно (без да се брои културният компонент изучаването на руски език) изключително църковен характер. Обикновено това се свързва с масово обръщане от униатство към православие (често на цели села), водено от собствените свещеници. С течение на времето отношенията между австроунгарските власти (централни и регионални), и русофилските организации, ставаха все по-напрегнати. Властите разбират същността на проблема. Както пише един от губернаторите на Галиция, известният краковски историк и покровител на мазепинската украинофилския, Михал Бобжински, „цялата издателска и образователна дейност на русофилите беше насочена към насърчаване на чувството за единство с Русия сред народа и към борба с католицизма и украинизма“ (М. Клопова, „Отбрана на Днестър и Сан. „Руското движение“ и неговата съдба в навечерието на Първата световна война“ // Родина. 2010. № 3. С. 89).

Но как да се спре това? Какви обвинения са повдигнати? В крайна сметка, насърчаването на обръщането във вярата, както и насърчаването на всяка законно призната религиозна юрисдикция, включително православието, не е незаконно. Нито пък организирането на курсове за изучаване на който и да е език, включително руски.

И все пак, гледането и толерирането на това е непоносимо. Първият пробен камък е „Процесът срещу Олга Грабар“ от 1882 г., кръстен на една от главните обвиняеми, дъщерята на закарпатския русински лидер А. Добрянски и майката на известния руски историк на изкуството И. Е. Грабар.

По същество целият случай включва обръщането на няколко униати в православието. Както вече споменахме, това не е престъпление и на процеса е повдигнато друго обвинение: обвиняемите искат да „събудят симпатии към Русия и да откъснат Галиция, Буковина [...] и Северна Унгария от Австрийската империя“ (Н. М. Пашаева, „Очерки по историята на руското движение в Галиция през 19-20 век“. Москва, 2007, стр. 90).

Това не можа да бъде доказано и обвиняемите получават леки присъди. „Процесът на Олга Грабар“ обаче служи като пролог към държавното преследване на руското движение в Австро-Унгария.

Властите организират следващия процес през 1904 г. Това е така нареченият „Първи процес на Мармарош-Сиготски“, кръстен на административния център на една от окръзите в североизточна Унгария. Един от инициаторите му е гръкокатолическото духовенство (О. Яши, „Разпадането на Хабсбургската монархия“, стр. 494).

22 русински селяни от село Иза, които са пожелали да приемат православието, са изправени пред съд. Първоначално са обвинени в „държавна измяна“, но скоро, поради очевидната абсурдност, това обвинение е заменено с по-неясното „подбуждане срещу унгарския народ“. Само трима активисти са ре-

ално наказани, осъдени на няколко месеца затвор и глоби. Митрополит Вениамин (Федченков), който е живял сред русините в тези краища, е писал за тях с искрено възхищение: „Каква девствена чистота! Каква простота, каква физическа красота и чистота! Какво смирение! Какво търпение! Какво усърдие! „И всичко това в бедност“ (Митрополит Вениамин (Федченков), „На границата на две епохи“, стр. 495).

„Репресиите не спират влечението на русините към православната вяра. Хората извършват свои собствени ритуали и изпращат децата си в Буковина за кръщение при румънски православен свещеник.“

Със събраните средства е построен общ молитвен дом, но скоро е разрушен от унгарските жандарми, чийто отряд е разположен в Иза от 1904 г. Православните селяни започват да се събират за молитва в горите и планините, криейки се от полицията.“

През 1911 г. в тези краища пристига йеромонах Алексей (Кабалюк), изтъкнат мисионер и аскет, по-късно канонизиран. Дейността му води до масово обръщане на селяните в православието и съответно до нов процес, известен в историята като „Вторият процес Мармарош-Сиготски“, който започва през декември 1913 г. През 1912 г. вече са арестувани около 200 селяни. 188 души са изправени пред съд, без да се брои отец Алексей, който доброволно идва от САЩ и се подчинява на правосъдната система.

Повдигнато е обвинение в обръщане на „униатските жители на държавата в православната руска вяра [...] с цел анексиране на споменатите територии към руската държава и подчиняването им на скиптъра на руския цар“ (А. Геровски, „Иза и Сиготски“ „Процес“ // „Свободното слово на Карпатска Рус“. Ню Йорк. 1961. № 9-10, 11-12. стр. 4-8).

„Обвинителният акт, съставен от унгарския кралски прокурор Илес Андор, посочва, че те поддържали връзка с граф Владимир Бобрински (който по някаква причина е назначен за член на Синода), с епископите Евлогий Холмски, Антоний Житомирско-Волински, православни монаси, Всеруския национален съюз и Галицко-руското общество и са получавали финансова подкрепа от тях.“

Започвайки с този процес, властите започват да инфилтрират в русофилските среди с агенти-провокатори. През 1913 г. двама еврейски ханджии „се заклеват“ пред съдиите, твърдейки, че са видели банкнота от хиляда рубли у един от арестуваните мъже, въпреки че, както е добре известно, толкова голяма парична номинална сума никога не е съществувала (А. Геровски, „Иза и процесът срещу Сиготски“, стр. 4-8).

Както в предишни и последващи процеси, доказването на обвинения в държавна измяна или шпионаж и този път се оказва невъзможно. На 3 март 1914 г. е обявена присъдата за 34 подсъдими: повечето получават около година затвор и глоба от около 70 крони. Главният подсъдим, отец Алексей, е осъден на 4 години и 6 месеца затвор и е осъден да плати глоба от 100 крони. Едновременно с това в Австро-Унгария се провеждат още два процеса. Първият от тях, „Лвовският процес“, продължи от март до юни 1914 г. Въпреки това, и четиримата обвиняеми (двама от тях свещеници), арестувани през 1912 г., дотогава бяха прекарвали близо две години в затвора. Обвиненията са сериозни: шпио-

наж и заговор за завземане на Галиция и Лемковщината от Австро-Унгария и последващото им присъединяване към Русия. Използваните доказателства включваха информация, получена от полицейски провокатор, известен от Втория процес на Мармарош-Сиготски, както и показания на поляци, жандарми и други полицейски служители. Съдебните заседатели са 13 души, изключително поляци и евреи; сред тях няма нито един русин, или украинофил. Дори този добре подбран съдийски състав обаче не успява да отговори на очакванията на властите. Според присъдата на съдебните заседатели, обявена на 6 юни 1914 г., всички обвиняеми са признати за невинни по всички обвинения и трябва да бъдат незабавно освободени от ареста.

Има и друг процес – този на „Братя Геровски“. През декември 1913 г. братята Алексей и Георгий Геровски (племенници на Олга Грабар) са арестувани в Черновци. Първият издава седмичния вестник „Руская правда“ и месечния вестник „Вера и Церков“ (Вяра и църква) в Черновци. Вторият е известен учен и карпато-руски филолог. Алексей Геровски свидетелства, че е арестуван, след като е отказал да сътрудничи на буковинските власти и местните украински активисти. Предложението му е било предадено през лятото на 1913 г. чрез еврейски посредник (М. Клопова, „Отбрана на Днестър и Сан“, стр. 91).

Братята са обвинени във вдъхновяване и ръководене на организация, която е замисляла държавна измяна. Според съществуващите закони това е било наказуемо със смърт. Въпреки това, в самото навечерие на Първата световна война, семейство Геровски успяват да избягат от затвора в Русия. Основните обвинения във всички подобни процеси, както видяхме, са действията на подсъдимите в полза на Русия.

Но до каква степен тези подозрения са били основателни? На 15 декември 1902 г. в Санкт Петербург е основано Галицко-руското благотворително дружество. Според устава му, одобрен от министерството на вътрешните работи, заявената му цел е „да предоставя всякакъв вид морална и материална подкрепа на руските галичани и техните семейства, временно или постоянно пребиваващи в Санкт Петербург“. В допълнение към благотворителната помощ за местните жители на Галиция, дружеството се стреми и да популяризира разбирането на руското общество за живота на Карпатска Рус, нейното минало и настояще. До 1914 г. дружеството има приблизително 700 членове. През 1907 г. то е оглавявано от граф В. А. Бобрински (1867–1927), руски политик, монархист и член на Думата. Не става въпрос обаче само за култура. През 1909 г., позовавайки се на опасения от проникването на украински сепаратистки идеи от Галиция в Русия, министерствата на вътрешните работи и финансите на Руската империя приемат решение „за редовното разпределение на средства за „помощ на карпатските руснаци“.

През 1911 г. П. А. Столипин отпуска еднократно 15 000 рубли за покриване на разходите по изборите за австрийския парламент. Целта е да се подпомогнат организации с „московска“ насоченост. Ежегодно по искане на министъра на вътрешните работи са отпускани 60 000 рубли, а директно чрез министъра на финансите – 25 000 рубли. Разпределението и прехвърлянето на държавни средства за поддържане и развитие на руските културни и образователни институции на карпатските славяни са изцяло под юрисдикцията на В. А.

Бобрински и камерхер Гижицки. Правителството им поверява посочените суми, без да ги контролира или да изисква от тях да се отчитат за разходите си. Това е правено предимно, за да се избегнат евентуални дипломатически усложнения. При разпределянето на средствата руското правителство напълно се дистанцира от това как и за какви цели са били използвани.

В допълнение към държавните субсидии, ежегодно са предоставяни още 10-12 000 рубли от частни дарения. Всички тези средства, в съответствие с устава на Галицко-руското дружество, трябва да бъдат изразходвани за културни и образователни цели. Всъщност те включват голямо разнообразие от дейности, както културни, така и политически по своя характер. Централно място заема разпространението на руския език в Галиция, тъй като въпросът за културната и езикова ориентация е в основата на програмата на галицийските „москофили“ и от 1909 г. придобива политически оттенък. Позицията на граф В. А. Бобрински е ясно изразена в доклада му до председателя на Министерския съвет В. Н. Коковцов от 26 май 1913 г.: „Защитата на руската кауза на Днестър и Сан е нейната защита на Днепър, а работейки в Галиция, ние работим за нашата национална самозащита“ (М. Клопова, „Защита на Днестър и Сан“. Стр. 88).

В секретна бележка, съставена в началото на XX век от щаба на Киевския военен окръг, който отговаря за разузнавателните организации срещу Австро-Унгария, се казва: „При настъпление в Галиция се предвижда да се използва гравитирането на Русинската галицийска партия към Русия, за да се спечели на страната на местното население. За целта трябва да се използват, селски свещеници, които се ползват с огромно влияние върху местното население; след това, определени представители на тази партия, които при необходимост (ако със сигурност се предвижда война в близко бъдеще), могат да провеждат агитация в полза на Русия дори в мирно време“ (пак там, стр. 90). Възгледите на руската общественост са отразени от широко разпространеното в политическия дискурс (в речи и пресата) наименование на регионите на Австро-Унгария, населени с русини: „Подяремна Рус“ (Поробена Рус).

През май 1910 г. австрийските власти закриват всички „русофилски“ организации в Буковина, както и руските семинарии (общжития за млади студенти) в Черновци и Серет. Имуществото на организациите е конфискувано. Около 1912 г. австроунгарското правителство предприема сурова политика срещу русофилията. Това ясно личи от цитираните от нас политически процеси. Заслужава да се отбележи, че и трите последни процеса се провеждат на фона на Балканските войни, победител в които е неочаквано засилващата се православна Сърбия, представляваща сериозна заплаха за Австро-Унгария (не толкова с военния си потенциал, колкото с ясно изразените си атаки срещу населените със сърби територии на империята).

За Виена и Будапеща е лесно да сравнят подривната дейност на сърбите в Босна и Херцеговина (действителен тероризъм), осъществявана под прикритието на различни културни и образователни общности, със ситуацията в австрийските и унгарските земи, населени с русини.

Подобни процеси протичат и там, но засега без прояви на терор. Не е имало недостиг на зрелищни политически жестове по време на процесите. Думите на граф В. А. Бобрински, който демонстративно пристигна през декември

1913 г. за „Втория Мармарос-Сиготски процес“, попадат в заглавията на вестниците по целия свят. Покланяйки се на подсъдимите, той казва: „Поздравявам ви, свети мъченици на Православието!“

Пристигането на петима депутати от Държавната Дума (Вячеслав Якубович, Михаил Митроцки, Павел Макогон и Валериан Лашкевич) на процеса в Лвов предизвиква огромен шум. Те влизат в съдебната зала с думите, адресирани до арестуваните: „Целуваме веригите ви“. Главният прокурор на Светия синод В. К. Саблер също се втурва към Лвов, но не е допуснат (М. Клопова, „Защита на Днестър и Сан“. стр. 92).

Кое руско сърце не трепна, прочитайки пламенните думи на известния публицист М. О. Меншиков, публикувана през февруари 1914 г.: „Все още не успях да напиша нито дума за шумния угроруски процес, който привлече вниманието на целия свят. Ще кажа откровено: срамувах се. Те съдеха нашите нещастни братя, хора от нашето племе, нашия език и нашата вяра; съдеха руснаци като псковитите и киевляните, потомци на онези предци, които дори при Владимир Свети са били неразделна част от Рус. Колкото и странно да изглежда, всички тези Кабалуци, Воробчуци, Полканци, Недзбайло, Поповичи, Думнишки и други, откъснати от Русия преди шест века, са останали верни на великото племе, към което принадлежат, и заради този племенен идеализъм те понасят мъченическа смърт от ръцете на маджарите и австрийците. Срамувах се и ме болеше да следя подробностите на процеса, както човек, стоящ на брега, трудно вижда давящи се хора, на които е безсилен да помогне. Чувството на срам се засилваше от знанието, че част от вината за това нещастие, може би огромното мнозинство пада върху нас, Русия... Нека бъдем откровени: безсилни да помогнем на страдащите си сънародници, нека не крием истината, която всички чувстваме толкова добре. „Сълзите им са върху нас и върху децата ни... Нито един от тези процеси в Мармарош-Сигет и Лвов нямаше да се случи, ако бяха изпълнени две условия: ако поробената Рус беше предала националността си и беше забравила напълно произхода си, или ако ние, от суверенна Русия, не бяхме предали тази националност и някога бяхме освободили Галиция от полско-австроунгарско иго. Загубили своята независимост, откъснати от Русия и поробени, червените руснаци въпреки това остават верни на хилядолетната си кръв, на езика си и на вярата си. Напротив, източните руснаци, отдавна възвърнали властта си, сякаш напълно бяха забравили за няколкото милиона свои собствени братя, които гниеа в плен. Поне ние, суверенна Русия, не се възползвахме от нито една от многото възможности да освободим нещастното царство на цар Даниил“⁶⁷ (М. О. Меншиков, „Писма до руския народ“. Москва, 2005, стр. 436).

Вихърът на безмилостната война засмука руснаци, австрийци, русини и германци. И тези, които бяха прави, и тези, които бяха виновни. Император Николай II е заложник на създалата се ситуация. В продължение на почти два часа той слушаше доклада на граф В. А. Бобрински, който се завързва от про-

⁶⁷ Много силна и фалшива демагогия. Рутените никога не са се чувствали руснаци, като тези в Русия, независимо че се наричат русини. реално те не участват във формирането на руската народност и нация, тъй като още в ранното средновековие, стават част от новосъздадената Полша, а след това са присъединени към Унгария. (б. пр.)

цеса и когото познават службата му Лейбгвардейския хусарски полк. Накрая императорът каза: „Няма да забравя сърбите, които помогнаха на руския народ по този въпрос“ (А. Арсенъев „На завоя на Дунав. Очерци за живота и делото на руснаците в Нови Сад“. Москва „Руски път“. 1999. Стр. 84).

На 4 март 1914 г., на вечеря с лейбхусарите, царят отново се среща с графа. Тогава той предава на събеседника си 12 000 рубли, „за да плати гаранция за отец Кабалюк. Когато граф Бобрински го уверява, че тези пари ще бъдат върнати на Негово Величество, тъй като отец Кабалюк със сигурност ще се върне навреме за разглеждането на угроруското дело във Върховния съд, царят махва с ръка, казвайки, че не се нуждае от тези пари, и го моли да му разкаже повече за угроруския процес“ („Доклади на Л. К. Куманин от Министерския павилион на Държавната дума, декември 1911 г. - февруари 1917 г.“ // „Въпроси на историята“. Москва, 2000. № 1. Стр. 6).

Очевидно, под впечатлението от този разговор, императорът демонстративно награждава отец Кабалюк, със златен нагръдник, който впоследствие е осъден на затвор.

Разбира се, всички тези политически процеси не могат да се разглеждат единствено като продукт на Върховната имперска власт. Император Франц Йосиф не може да игнорира настроенятията на унгарската и полската земевладелска шляхта, както и на униатската и католическата йерархия, чиито интереси са засегнати от събития, случващи се в територии, населени с русини.

Тези възгледи се споделят и от украинофилите, на които Виена решава да заложи. Прокурорът, който подкрепя държавното обвинение на „Втория Мармарош-Сиготски процес“, упрекна подсъдимите, че са се „отвърнали от Унгария и са се обърнали към Русия“. След като похвалва русините, че са се борили рамо до рамо с маджарите за свобода в продължение на векове (срещу австрийските германци [sic!] и турците) и че са служили вярно и истински на Унгария, прокурорът се оплаква, че подстрекателството на Русия сега е съсипало всичко. „Това е същността на обвинението.“

Във връзка с този процес руският консул в Будапеща докладва на 3 ноември 1913 г.: „Унгарското правителство е уверено, че руското правителство не участва в пропаганда сред унгарските русини, но [...] смята, че такава пропаганда се води с пари от Светия синод и граф Бобрински.“ Шарше д'афера на руското посолство във Виена Н. А. Кудашъов и заместник-министърът на вътрешните работи А. А. Нератов незабавно реагират, изразявайки убеждението си, че е необходимо „да се поддържа безусловна коректност по отношение на унгарските и австрийските русини“.

Министерството на външните работи дори изразява разбиране за „строги контролни мерки“ от страна на Виена и Будапеща, провокирани от „намеса във вътрешните работи на друга страна, неприемлива по принципи от всяка една държава“, каквато е разрешена от граф В. А. Бобрински, с неговия „характерен необуздан плам и нетактичност“ (М. Клопова, „Отбрана на Днестър и Сан“. стр. 91).

Що се отнася до общественото мнение в Австро-Унгария, опитите на властите да запазят репутацията си, чрез издаване на оправдателни присъди в скорошните политически процеси не успява да доведе до желания резултат.

Полският печат например публикува статии, в които твърди, че „австрийската съдебна система се е опозорила, опитвайки се да осъди очевидно невинни хора, като така рекламира „москофилите“ (москалофилем) и т.н.“

Общото настроение в империята е антируско. Анализирайки полските вестници в Австро-Унгария от 1912 до 1914 г., изследователят Михал Болтрик (православен русин от лемски произход) пише за истинска „шпиономания“, която е обхванала печата: „Руски шпиони се превиждат навсякъде. В полската, както и в украинската и немската преса, преобладаващото настроение първоначално е

вината на арестуваните, осъждането на широка руска конспирация“ (пак там). Генерал-майор Римл, комендант на Лвов през 1915 г., пише в доклад до главнокомандващия: „Често изразяваните мнения за партии и отделни лица че са „умерни русофили“ са фантазии; Моето мнение е, че всички „русофили“ са радикали и че трябва да бъдат безмилостно унищожени.“

Такива крайни възгледи са подкрепяни от някои галицийски украинофили от русински произход. Те са разделени не по кръв, а по идеи и вяра.

Русофилите ги наричат „мазепинци“. „Терминът „украинец“ вместо „малорус“, пише русинския изследовател, „не е бил познат в Галицка Рус до 1863 г. Той е въведен в обръщение от полския бунтовник Павлин Стахурски-Швенцицки (Павло Сви), който получава място за преподавател по малоруски език в академичната гимназия в Лвов от тогавашния губернатор на Галиция, граф Агенор Голуховски.

Този Стахурски-Свенцицки усърдно разпространява украинофилския сепаратизъм и фонетичния правопис сред галицко-руската младеж и се опитва да въведе употребата на латински букви вместо руски. [...] Така Стахурски-Швенцицки е първият в Галицка Рус, който използва термина „украинско-руски“, заради което този полски революционер, може да се смята за духовният баща на днешните галицки „украинци“. Паулин Швенцицки (1841–1876) е варшавянин от семейството на полски земевладелци. Участва в Полското въстание от 1863 г (в Руска Полша), след поражението, бяга в Галиция, установявайки се в Лвов. Страстен почитател на Тарас Шевченко, той разпространява стиховете му сред селяните още като студент.

Една от видните фигури в украинофилското движение е и историкът М. С. Грушевски (1866–1934). Той е основният идеолог на украинския сепаратизъм. През 1894 г. Михайло Сергеевич е поканен от Киев от правителството на Австро-унгарската империя да ръководи катедрата по обща история в Лвовския университет. Тази покана се осъществява със съдействието на видната фигура в Украинската униатска църква (от 17 декември 1900 г. неин предстоятел) Андрей Шептицки (1865–1944), който произхожда от древен галицийски графски род.

М. С. Грушевски е ученик на известния Вл. Б. Антонович, онзи „двулик Янус“, който проповядва едно от университетската амвона, но „в кръга на избрана младеж проповядваше друго: омраза към Русия“ (Н. М. Могилански, „Трагедията на Украйна. (Из преживяванията в Киев през 1918 г.)“ // „Архив на руската революция“. Том XI. Берлин. 1923. С. 85).

М. С. Грушевски „пише срещу много големи суми пари, своя собствена версия на южноруската история, която се свежда, най-общо казано, до теорията на Франциск Духински, известния идеолог на полския реваншизъм от XIX век и преподавател в Уманския Василиански лицей, за уж неславянския, фино-угорски произход на великорусите“.

Създава се „Украинската националдемократическа партия“, чийто гръбнак е съставен от назначеното от Шептицьки униатско духовенство, и „Научното дружество „Т. Шевченко“ и вестниците „Дило“ (Дело), „Руслан“. Всичко това е изцяло финансирано от Австрия.

През 1890 г. „австроукраинците“ сключват пакт с австрийските власти, наречен „Великият поврат“ в „мазепинската“ пропаганда. Същността му е следната: 1) Лоялност към Ватикана, 2) Лоялност към Австрия, 3) Съюз с поляците.

Програмата на Националната демократическа партия предвижда образуването на независима държава „Украйна-Рус“ от Карпатите до Кавказ.

Същевременно Грушевски издига лозунга „Украйна без слуги и господари“ (Украйна без хлопа и пана).

След 1905 г. дейността на партията е пренесена от Галиция в Малорусия. От 1899 г. галицийските украинофили започват да използват имената „Украйна“ и „украинец“ вместо традиционните имена „Малорусия“ и „малорус“. Много важен факт е принадлежността на М. С. Грушевски към масоните. Според А. Я. Галперн, на Масонския конгрес в Москва през 1912 г., именно Грушевски „изисквал името при никакви обстоятелства да не включва думата „Русия“ (мнозинството било в полза на името „Великият Изток на Русия“). Затова е прието името „Великият Изток на народите на Русия“ (О. А. Платонов, „Трънен венец на Русия. Тайната история на масонството. Документи и материали“. Том II. Москва, 2000. стр. 303-304).

По време на Първата световна война в масонските ложи в Киев, водени от Грушевски, активно се провежда „пораженческа пропаганда“ (пак там, стр. 313). Самият Грушевски, който се премества в Киев в навечерието на войната, е арестуван от руското контраразузнаване през декември 1914 г. по обвинение в шпионаж в полза на Австро-Унгария и след като излежава няколко месеца в затвора Лукяновка, през февруари 1915 г. по заповед на командира на Киевския военен окръг е заточен в Симбирск. Въпреки това, до края на 1915 г., не без помощта на влиятелни „братя“, той се премества в Казан, а година по-късно - в Москва. През март 1917 г. Грушевски се присъединява към Украинската партия на социалистите-революционери (есерите). На 4 март е избран заочно за председател на „Централната рада“ в Киев.

Впоследствие Грушевски емигрира в Австрия (март 1919 г.), основавайки Украинския социологически институт във Виена – един от центровете на украинския национализъм. Още в началото на 20-те години на XX век той участва в конференциите на социалистите-революционери в Прага, където редактира техните издания. В края на 1923 г. Грушевски е избран за академик на Академията на науките на Украинската ССР. А през 1924 г. самият той идва в Украйна. По това време много сепаратисти се оказват в лагера на болшевиките, които приемат термините „украински“, „Украйна“ и „украински език“, въведени от Грушевски. Известно е, че той ръководи сектора по украинска история в исто-

рическият отдел на Академията на науките на Украинската ССР. През 1929 г. е избран за пълноправен член на Академията на науките на СССР.

През 1931 г. професор Грушевски е арестуван по обвинение в контрареволуционна дейност, но след разпити в Харков и Москва е освободен. Единственото ограничение до смъртта му през 1934 г. е постоянното му пребиваване в Москва. Въпреки това му е разрешено да посещава курорти. И той умира в Кисловодск. Такова снизходително „наказание“ вероятно не се случва без усилията на неговите масонски братя. Погребан е на Байковото гробище в Киев, като на гроба му е издигнат внушителен паметник.

Грушевски е автор на десеттомната „История на Украина-Рус“ (1898-1936) и петтомната „История на украинската литература“ (1923-1927). В тях авторът противопоставя Изтока и Запада, Византия и Европа, Русия и Украина.

Не по-малко показателна е дейността на униатския митрополит Андрей (Шептицьки). Веднага след избухването на военните действия той се обръща към паството си:

„...В много критичен момент се води война между нашия Цезар и Московския цар, справедлива война от наша страна. Московският цар не може да понесе факта, че под Австрийската империя ние, украинците, се радваме на свобода на религията и политическата воля. Той иска да ни отнеме тази свобода и да ни окове. Бъдете верни на Цезаря до последната капка кръв.“

Оказва се обаче, че още през март 1914 г. същият митрополит изпраща тайно послание до император Николай II, в което уверява царя в своята лоялност, наричайки го „обединител на славяните“ (пак там). Какво всъщност си е мислил този хитър епископ? В края на юли 1914 г., като сенатор, митрополитът участва в тайна среща във Виена, където е помолен да съветва австро-германското командване в случай на окупация на малоруските области на Русия.

Тайният меморандум, който той изготви, изразява интересите на Австро-Унгарската монархия, Ватикана и личните амбиции на митрополита:

„Веднага щом победоносната австрийска армия влезе на територията на Руска Украина, ще се изправим пред тройна задача: военната, правната и църковната организация на региона. Разрешаването на тези проблеми трябва да предшества всяка мирна конференция, за да се улесни дейността на нашата армия и очакваното украинско въстание и да се подбуди това въстание, но и за да се гарантира, че тези региони бъдат най-пълно отделени от Русия и ще им се придаде характер на национален регион, независим от Русия, чужд на царската империя. За тази цел трябва да се използват всички традиции на Украина, потиснати (или фалшиво изопачени) от Русия, за да се възродят толкова здраво в съзнанието на масите, че никаква политическа комбинация да не може да унищожи нашата победа.

I. Военна организация. Тази организация трябва да се изгради върху традициите на запорожките казаки. Тези традиции са живи в Украина и имат местен, национален характер. Донските казаки, считани за специфично руска институция, са изкривяване на казашките традиции.

Руските донски казаки, освен името си, не са запазили нищо от украинските казаки. Въпреки това, името „казак“ е популярно синоним на древен на-

ционален герой. Най-изявеният командир на нашата армия, след победата, може да бъде назначен за „хетман на Украйна“ по заповед на нашия император. Притежавайки ранг на фелдцейхмайстер (пълен генерал), той може, като същевременно запазва йерархичната рамка на нашата военна администрация, да получи известна автономия, така че под върховното командване на поверените му войски да сформира части, в които бунтовните украинци да намерят подходящи позиции. Националният характер трябва да се изразява в титлите на командните длъжности (атамани, есаули, стотници), в униформите и ако е възможно, в езика на командването. На хетмана трябва да се предостави правото да издава „универсали“ (заповеди и възвания до армията и населението), да назначава атамани, есаули и др. Той трябва да бъде подпомаган от някой, познаващ казашката история, който да редактира писмената част и да предлага съвети. Такава военна организация лесно ще се разпространила в целия регион, ще улесни движението сред украинците и ще го ръководи.

II. Правна организация. В разгара на борбата трябва да се обърне внимание на тази организация, за да се демонстрира ясно и твърдо на населението как руското законодателство е несправедливо и обременяващо за него. Освен провъзгласяването на лична свобода, религиозна толерантност към всички религии и подобни принципи, е необходимо да се публикува украински превод на Австрийския граждански кодекс, който да бъде обявен за автентичен, както и други австрийски кодекси. Комисия от австрийски и руски (украински) юристи ще подготви такава кратка кодификация. Необходимо е, на първо място, да се вземат предвид онези аспекти на социалния и правния живот, в които украинското население (масите) се чувства най-потиснато.

III. Църковна организация. Тази организация трябва да преследва същата цел: да отдели украинската църква от руската църква възможно най-пълно. Без да се засягат доктрините и догматическата област, трябва да се издаде поредица от църковни постановления (например: украинската църква се отделя от юрисдикцията на Санктпетербургския синод, забраняват се молитвите за царя, заменят се с молитвите за Негово Величество [австроунгарския император], съответните (великоруско-московски) светци се зачеркват от календара и т.н.). Всички постановления обаче трябва да излизат от духовната власт, а не от гражданската или военната, за да се скъса по този начин с руската система.

Създаването на синод, по подобие на този в Санкт Петербург, също е неуместно. Всички тези декрети, в името на „митрополит на Галиция и цяла Украйна“, могат да установят всичко последователно и в съответствие с основите на Източната църква, традициите на митрополията к одобрението на военната администрация. Като митрополит мога да направя това, тъй като според декретите на източното църковно право и традициите на моите предшественици имам правото, одобрено от Рим, да упражнявам архипастирска власт във всички тези области. Ако моите планове бъдат одобрени, а това несъмнено ще бъде така, тогава в Украйна ще бъде създадена централна духовна власт и църква, представляващи неделимо цяло. Тя ще бъде отделена от Руската църква. Известен брой епископи, родом от Великорусия, както и тези, които не се подчиняват на тези заповеди, ще бъдат незабавно отстранени и заменени от други, изповядващи украински и австрийски идеи. Впоследствие Рим би се съгласил с

тези декрети и назначения. Източните патриарси, платени от правителството, също ще ги одобрят. Като се запази за народа всичко, което може да му е скъпо в обреди и обичаи, като се повиши нивото на духовенството, и се освободи от тежкото иго на синода и консисторията, от които то толкова много страда, и като се отдели духовенството от предишната му политическа и полицейска дейност към чисто църковна и християнска основа, може да се осигури всеобщо послушание. Така единството на Украинската църква ще бъде запазено или създадено, а отделянето ѝ от Руската църква ще бъде здраво и цялостно установено. Каноничните основи за подобен начин на действие са приемливи от католическа гледна точка, а от източноправославна гледна точка те са легитимни, логични и самообяснителни. Мога да осигуря признанието на всичко това от Рим, и вече до голяма степен съм подготвил всичко. Православната църква няма да бъде ошетена. Тя трябва да бъде запазено непокътнато; само ще трябва да бъде радикално почистено от московските влияния.

(Подпис) Андрей Шептицьки."

(А. Геровски, „Забравеният документ.“)

Както е видно от документа, митрополитът е предвидил две важни политически стъпки, предприети от Австро-Унгария по време на войната. Първата се отнася до така наречените „Сечови стрелци“, създадени в памет на Запорожката Сеч⁶⁸. Второ, това се отнася до план за провъзгласяване, с указ на австроунгарския монарх, на определено лице, непосочено в документа, за „хетман на Украйна“.

Що се отнася до Сечевите стрелци, формирането на специални части, по национален признак от галичани с украинофилски убеждения, е обявено в първите дни след обявяването на войната.

Главният украински съвет, сформиран на 2 август, включващ лидерите на трите най-големи галицки партии, издава манифест до народа на 6 август, в който се провъзгласява готовността на народа да се бие на страната на Централните сили и се призовават младите хора да се обединят под знамето на „Украинските сечеви стрелци“. Австрийското командване се съгласява с формирането на „Украинския доброволчески легион“, но несигурно в неговата лоялност, ограничава числеността му до 2500 души, въпреки че приблизително 28 000 са записани като доброволци. Легионът „Украински сечеви стрелци“ е еквивалентен по размер на редовен австрийски стрелков полк; той е подчинен на военното министерство и е считан за част от Ландвера.

⁶⁸ Сеч – укрепен казашки лагер. Думата се обяснява с глагола сека. (Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*, том 3, 1987, с. 593, 615) Но предполагам, че по-скоро е унгарска заемка от *szék* – място на постоянно пребиваване, или исконна тюркска дума, предвид тюркските корени изобищо на казачеството. Според Габор Зайч (автор на етимологичния речник на унгарския език, *szék* е древна алтайска заемка в чувашки *sak* – пейка (примерът е неточен, в чувашки *šăk* – падам на земята, покланям се, сядам, и също *šăk* – каруца, товарна кола, *šĕk* – товар, *šăk kĕr* – 1. нося товар 2. поемам отговорност > унг. *szekér* – каруца), монголски *següke*, *seüke* – преносим стол, туркски *seki* – основа на колона. (Zaicz, 2006: 687; Федотов-2, 1996: 90-91) По-точно в древнотюрк. *sekü* – издигнато място за лежане или сядане. (ДТС, 1969: 494-495) Така че най-вероятно малоруското, казашкото *сеч/січ* идва от древнотюркски *sekü* – издигнато място за лежане или сядане, или респ. бивак, лагер.

На 3 септември легионът полага клетва за вярност на Австро-Унгария и влиза в първите си битки в края на септември близо до прохода Ужок. Сечевите стрелци са наричани „кучетата на Франц Йосиф“, „тиролците от изтока“ или „Галичкия Пиемонт“. Отношенията между галичаните и техните бойни другари не винаги са лесни. Унгарските части например традиционно ги мразят, спомняйки си участието на русините в потушаването на Унгарското въстание от 1848 г.

На Източния фронт легионът претърпява огромни загуби. Между 700 и 1000 души са убити в битките през август-септември 1916 г., а много са пленени (включително капитан А. Мелник, бъдещият ръководител на ОУН).

Само 16 офицери и 150 стрелци остават от „легиона“, по това време преименуван в полк.

Легионът „Мазепа“ претърпява също толкова значителна загуба в началото на юли 1917 г. по време на битка до Конюхи, когато почти целият легион е пленен; само около 400 старшини и стрелци успяват да избягат.

Легионерите, пленени от руснаците, т. нар. „Киевски сечеви стрелци“, участват в гражданската война на страната на Украинската народна република на Симон Петлюра.

Оцелелите в боевете на Източния фронт имат важна роля в създаването на Западноукраинската народна република през есента на 1918 г., формирайки гръбнака на Украинската галичанска армия. След като тази армия е победена от поляците, тя за кратко се присъединява към армията на Украинската народна република на Петлюра, след това стана част от Въоръжените сили на Южна Русия и накрая, след победата на болшевиките, се обяви за Червена украинска галичанска армия. 1-ва бригада украински сечеви стрелци е преобразувана в 1-ви полк червени украински сечеви стрелци. Както се казва, всичко тече, всичко се променя.

В меморандума на митрополит Андрей (Шептицьки), който цитирахме, не е посочена самоличността на лицето, предложено да бъде провъзгласено за „хетман на Украйна“ (фактически крал). Но е определен кандидат. Това е ерцхерцог Вилхелм Франц Хабсбург-Лотарингски (1895–1948), роден в днешна Хърватия. Баща му, адмирал Карл-Щефан от австрийския флот, е втори братовчед на Франц Йосиф. „...През 1912 г. император Франц Йосиф лично съветва младия си роднина да обърне внимание на „украинския въпрос“. Той го прави и го взема толкова присърце, че завърши военната си кариера през 1920 г. с чин полковник в армията на УНР. Това обстоятелство („първоначалният импулс“ от императорското семейство), както и биографията на бащата на Вилхелм, ерцхерцог Щефан, който става „поляк по избор“ (и е смятан за кандидат за полския престол), и планове на ерцхерцог Франц Фердинанд да превърне южнославянските провинции на Хабсбургската монархия в трета коронна земя (наред с „велика“ Австрия и Кралство Унгария) – всичко това подсказва, че в началото на XX век Хабсбургите се стремят да се адаптират към настъпващата епоха на национализма и да обединят съдбата си с тази на отделните народи на империята. Този избор на националност не е празна фраза за Хабсбургите. От деца ерцхерцог Карл-Щефан отглежда потомството си „в духа на полския патриотизъм“. По-късно, по време на Втората световна война, най-

големият му син ще откаже да се отрече от полската си принадлежност дори под мъчения от Гестапо. Двете дъщери на Карл-Щефан се омъжват за членове на старите полски благороднически семейства – Радзивили и Чарториски.

От 12-годишна възраст ерцхерцог Вилхелм живее в имението на баща си в малкото градче Живец в Западна Галиция. Майка му, ерцхерцогиня Мария Терезия Тосканска и Австрийска, „го обгражда със слуги от украински произход и с украинска национална идентичност. Когато момчето достига училищна възраст, тя го записва в клас, където обучението се води на украински език и всички ученици и учители са украинци.“ „Тя прави това, за да може момчето естествено и органично да се интегрира в украинската национална атмосфера.“

През 1913 г. ерцхерцог Вилхелм постъпва във Военната академия „Императрица Мария Терезия“ във Винер Нойщат, която завършва през 1915 г. като лейтенант в 13-ти улански полк, сформирани от галичаните от Золочевския окръг в Лвовска област. В началото на март 1918 г. новият император Карл го назначава с чин полковник за командващ на Сечевите стрелци.

Този полк, част от групата на ерцхерцог Вилхелм, е сформирани от остатъците от Хуцулската сотня, легионерите победени на Източния фронт през лятото на 1917 г., и пристигналите подкрепления.

На 18 март ерцхерцогът пише на митрополит Андрей (Шептицьки), с когото има дългогодишни, близки отношения: „Много съжалявам, че не съм Ви срещнал и затова съм принуден да Ви съобщя нещо окуражаващо писмено, но Ви моля да го пазите в тайна. Разделянето на страната [Австро-Унгарската империя] като цяло е неизбежно; Разбира се, времето все още не е определено. Негово Величество Цезарят беше много доволен от моя доклад. Най-доброто доказателство за това е, че Негово Величество прие предложенията ми. [...] ...Уведомявам Ваше Превъзходителство, че заминавам за Одеса този следобед. Негово Величество беше толкова любезен, че ми даде отряд, състоящ се от украинския (източен) пехотен батальон и украинския легион, което, естествено, ме направи много щастлив. Негово Величество ми повери командването по своя инициатива, без моя молба. Негово Величество беше изключително мил с мен и ми повери да се занимавам не само с военни, но и с политически въпроси в Украйна. В това Той ми дава пълна свобода, което за мен е доказателство за Неговото пълно доверие. Вярвам, че скоро, малко по малко, ще успея да постигна всичко, което честните украинци изискват...“

Стрелците прекръстиха ерцхерцог Вилхелм на Васил и го облякоха във бродираната, везана украинска риза, след което той получи прякора Васил Везания. Адютантът на ерцхерцога, Остап Луцки, пише: „Стрелеците дълбоко вярваха, че с преименуването на ерцхерцога на Васил Везания, те скоро ще се превърнат в мощна сила.“ Самият ерцхерцог, тогава командир на отделна част, към която принадлежали сечевите стрелци, все повече се украинизира и се стреми с всички средства да заслужи огромни симпатии и популярност в запорожките и украинските среди като цяло.

Всеки ден представители на украинските национални кръгове от всички краища на Запорожие, Одеса и Киев се тълпят в щаба му; всеки ден пристигат селски делегации със своите молби и искания и всички се връщат у дома, пле-

нени от уникалността на „украинския велик княз“ (пак там. С позоваване на: „Календар на Просвита за 1926 г.“ Лвов. Стр. 110).

Ерцхерцог Вилхелм посреща края на войната в Черновци. Когато през есента на 1918 г. в Галиция е провъзгласена Западноукраинската народна република, ерцхерцог Вилхелм и неговите сечеви стрелци се преместват там. Впоследствие Вилхелм се установява във Виена, където издава украиноезичния вестник „Соборна Украина“.

Известно време живее в Париж, където се запознава с някоя си Павла Куйба, бивша лична секретарка на френски министър и милионер барон Ротшилд, чрез която установява контакти с финансисти и политици.

През това време ерцхерцогът установява тесни контакти с видните украински националисти Евгений Коновалец и Андрий Мелник. Степан Бандера също поддържа тесни връзки с него. В меморандум, адресиран до А. Хитлер на 11 юли 1941 г., ерцхерцогът си представя бъдещето на Украйна по следния начин: „Един от престолонаследниците на Великогерманската империя ще стане украински монарх. Руската православна църква ще бъде премахната, а Гръко-католическата (б. пр. т.е. униатската) църква ще бъде провъзгласена за държавна църква. Тя ни свързва, по силата на съюзническите традиции, със Светата Римска църква...“

Ерцхерцог Вилхелм поддържа връзки с Украинската въстаническа армия след войната. За съдействие на френското разузнаване при установяване на контакти с бандеровците в Украйна в помощ на части на УПА, той е арестуван от агенти на СМЕРШ в съветската окупационна зона на Австрия.

На 25 май 1948 г. е осъден на 25 години затвор, а на 18 август същата година Вилхелм Хабсбург умира от туберкулоза в Лукяновския затвор в Киев.

Руските войски влизат в Лвов на 21 август 1914 г., а на 6 септември митрополит Андрей (Шептицьки) е арестуван и депортиран в Русия. „Когато Лвов беше превзет“, спомня си митрополит Евлогий (Георгиевски), „генерал Брусилов предупреди Шептицьки, че никой няма да го докосне, ако се държи коректно с руските власти; в противен случай военното командване ще бъде принудено да предприеме действия срещу него. Още в първата неделя, в присъствието на военния губернатор, С. В. Шептицьки произнесе пламенна проповед в катедралата: „Варварите пристигнаха... нахлуха в нашата култура...“ и т.н. Той беше арестуван“ (Митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“. Москва, 1994. С. 239).

Скоро той изпраща писмо от Киев до император Николай II. То е написано, както съобщава авторът му, във връзка с „успехите на руската армия и обединението на Галиция с Русия, за което тримилionenното население на Галиция радостно приветства руските войници като свои братя“. „Православно-католическият митрополит на Галиция и Лвов“, пишеше там, „в продължение на много години желяз и готов да жертва живота си ежедневно за доброто и спасението на Света Рус и Ваше Императорско Величество, полага в краката на Ваше Императорско Величество своите най-сърдечни пожелания и радостни поздравии по случай завършеното обединение на останалите части на Руската земя.“ В полетата на това писмо царят лично е надписал думата „Аспид“⁶⁹.

⁶⁹ Вид отровна змия, в преносен смисъл коварен човек. (б. пр.)

Изгнанието продължава, последвано от премествания в Новгород и Курск. Руската интелигенция скоро преминава от съчувствие към преследвания човек към искания за неговото освобождаване. В. Г. Короленко в „Русские ведомости“ се изказва в защита на униатския митрополит. (Междувременно, във връзка с тайното споразумение между митрополит Шептицки и виенското правителство относно анексирането на Украйна към Австро-Унгария, открито в тайно отделение в сградата близо до катедралата „Свети Георги“, на 28 април 1915 г. е съставен специален протокол от полковник Мезенцов, началник на жандармерския отдел на руското военно генерал-губернаторство Галиция.) На свой ред, министърът на вътрешните работи Б. В. Щюрмер информира царя на 27 юли 1916 г. за откриването на цитирания по-рано меморандум в архива на митрополит Андрей, добавяйки, че отхвърля идеята „за възможността за преждевременно освобождаване на такъв важен заложник“.

След като прочита документа, царят пише: „Какъв негодник!“ (пак там). Митрополитът е преместен в Спасо-Евфимиевския манастир в Суздал, затвор за религиозни престъпници. Той е освободен веднага след Февруарската революция от 1917 г. по инициатива на тогавашния министър на правосъдието А. Ф. Керенски. Веднага се завръща в Львов, където продължи с още по-голяма енергия да се занимава с любимото си занимание – политиката. За да завършим портрета на митрополита, представяме няколко факта от последвалата му биография.

На 23 септември 1941 г., след като германците превземат Киев, той изпраща поздравително писмо до А. Хитлер: „Ваше Превъзходителство! Като глава на Украинската гръкокатолическа църква, предавам на Ваше Превъзходителство сърдечните си поздравления за превземането на столицата на Украйна, златокуполния град на Днепър – Киев! Виждаме във Вас непобедимия командир на несравнимата и славна германска армия.“

А в друго писмо до същия адресат: „Пожелавам на германската армия да не пощади нищо в Русия, нито градове, нито замъци, нито села, защото Господ не иска нищо да остане там.“

Участието на митрополит Андрей в създаването на дивизията СС „Галиция“ също е добре известно. Показателно е, че в самото начало на 1944 г., несъмнено добре осведомен за събитията на фронта, владиката нарежда на подчинените му духовници да предадат църковни камбани на германските власти за последващо претопяване за военни нужди.

„Аспид“ нямаше да е змия, ако след превземането на Львов от съветските войски през 1944 г. не беше отправил лично послание до Кремъл: „...До главнокомандващия и Велик маршал на непобедимата Червена армия, Йосиф Висарионович Сталин, поздравя и поклони. След победоносен поход от Волга до Сан и отвъд, вие обединихте отново западните украински земи с Велика Украйна. За изпълнението на заветните желания и стремежи на украинците, които векове наред се смятаха за един народ и желаеха да бъдат обединени в една държава, украинският народ ви изказва искрената си благодарност.“

Митрополит Андрей умира на 1 ноември 1944 г. след продължителна болест. Посвъртно преминава през процес на беатификация – акт на канонизация в Католическата църква, иницииран от Ватикана през 1954-1955 г. Поради тази

причина в официалните католически документи този многостранен архиепископ е наричан с почетното звание „Слуга Божий“.

В еврейския свят обаче се случват още по-странни неща. В момента в Израел, по искане на равин Давид Кахане от Лвов, се разглежда въпросът за присъждане на Шептицки на званието „Праведник на народите“⁷⁰. Дърво в памет на митрополит Андрей дори е засадено срещу киевската синагога „Бродски“.

Коментирайки този акт, главният равин на Украйна Асман заяви: „Трябва да се борим не само с антисемитизма и ксенофобията, но и да помним нашите герои и да напомним за тях на по-младото поколение.“ ... „Слава на героите“?

Връщайки се към украинската политика на австроунгарските власти в навечерието на Първата световна война, отбелязваме, че тяхното покровителство на украинофилията е ако не акт на самозащита, то със сигурност противодействие на външен национален натиск.

Дунавската империя, поне от XIX век насам, никога не е обмисляла агресия срещу Русия и не е предявявала претенции за която и да е част от нейната територия. Друг е въпросът, че украинският национализъм, който се оказва страстен и доста агресивен, под прикритието на подчинение на Виена (както прави с Берлин по време на Втората световна война), упорито следва курса си на унищожение на руската държавност. Отглеждан в австрийски оранжерии и избавен с помощта на своите господари от най-лошите и опасни врагове – русофилите, когато идва време да действа в свой собствен интерес, украинският национализъм, не се спира пред нищо.

Така, заради отказа си да защити мазепинците, губернаторът на Галиция, „краковският консерватор“ граф Анджей Казимеж Потоцки, е убит на 12 април 1908 г. Престъплението е извършено от украинския студент Мирослав Сичински, родом от Тернополска област, братовчед на председателя на Украинската социалдемократическа партия на Галиция, който става министър на външните работи на Украинската народна република през 1919 г.

Австрийските историци обаче, замъглявайки същността на въпроса, пишат за „русински студент“, замествайки политическите възгледи, подтикнали терориста да извърши престъплението, с национална идентичност, която замъглява същността на въпроса, и освен това е невярна („Полша през 20-ти век. Есета по политическа история“. стр. 59; О. Яси, „Разпадането на Хабсбургската монархия“. стр. 493).

По време на Втория Мармарош-Сиготски процес през 1913 г. студенти, мазепинци, публикуват публично изявление, с което привличат вниманието на властите, че „руската пропаганда сред рутенското население приема все по-големи размери и следователно е наложително да се предприемат най-решителни мерки срещу нея с оглед на надвисналата опасност“. Украинските сепаратисти преследват каузата си не само с думи, но и с дела. Според галичаните много от тях са осъждали своите съплеменници. Понякога дори с лъжесвидетелстване (А. Геровски, „Иза и Сиготския процес“, стр. 4-8). Един от мазе-

⁷⁰ Митрополит Шептицки се обявява остро срещу германската политика за преследване на евреи и срещу етническите раздори и има негативно отношение към нацистката идеология. Самият той участва в спасяването на повече от сто еврейски деца и няколко семейства еврейски равини, като нарежда да бъдат укрити в резиденцията му, манастирите и църквите на епархията. (б. пр.)

пинците, Барвински, заявява: „Не ни е нужна никаква полиция; ние самите ще бъдем жандарми.“

Духът на доносничеството процъфтява особено с настъпването на войната. Това явление има и материален стимул. Селянин от Городецки район разказва на Михаил Ратов, кореспондент на „Утро России“: „Австрийските власти развъдиха много шпиони. По огради, стени – навсякъде имаше обяви с награди: за учител – толкова, за свещеник – толкова, за селянин – по-малко и така нататък.“ „Украинската“ секта на Галиция предварително подготвя списъци с неприятели. Често невинни хора са арестувани въз основа на доноси. „В самото начало на тази война“, свидетелства И. И. Терех, „австрийските власти арестуват почти цялата русинка интелигенция на Галиция и хиляди водещи селяни, използвайки предварително подготвени списъци и предадени на административните и военните власти от украинофили, селски учители и „свещеници“.“

Многобройни мемоари на оцелели жертви на терора показват, че това да става за Каин дело, извършено от собствените им окупатори, предизвиква особен ужас и отвращение.

Един виден русофил, А. Геровски, си спомня инцидент, случил се буквално през първите месеци на войната. „През август и септември, когато руските войски бързо напредваха, няколко австрийски полка бяха принудени да се оттеглят отвъд Карпатите. Един от тези полкове се озова в Ясеня. По всяка вероятност това е галицийски полк. Според местните жители сред офицерите на полка е имало галицийски сепаратисти, които арестуват няколко хуцули и обесили шестима от тях.

След това в Ясеня се появяват представители на унгарското командване и протестират срещу обесването на унгарски граждани от австрийците. Това става край на „патриотичната“ австрийско-украинска дейност на сепаратистите в Ясеня.“

Когато след войната чехословашките власти, които по това време завземат Закарпатието, се опитват, за свои собствени цели, да обвинят унгарците за всичко, А. Геровски изразява възмущението си, заявявайки: „Всички ние страдаме под унгарския режим и аз самият прекарвах време в унгарски затвори. Но по време на войната унгарците не разстрелваха или бесеха нашите хора, както правиха сепаратистите в Галичка Рус, благодарение на които десетки хиляди невинни русини загубиха живота си там. Сега сепаратистите искат да обвинят други за своите престъпления. Няма да позволим това в Карпатска Рус“ (пак там).

Всички тези беззакония несъмнено са улеснени от общата атмосфера, която се развива в империята. Войната с Русия, която Австро-Унгария отлага до последния момент (Берлин вече е обявил война на Санкт Петербург, а Виена все още се бави), сякаш внезапно я освободава от всички възможни задължения: правни, човешки и божествени. Сред първите, подложени на насилие, са участниците в политическите процеси, наскоро оправдани от Коронния съд. „...Сред част от населението на Австро-Унгария се е запазило убеждението, че русофилските жители на Галиция, Буковина и Закарпатия са потенциални (или действителни) шпиони, врагове на държавата и т.н. Тези настроения намерат

отдушник по време на Първата световна война и откритата политика на терор срещу „проруските елементи“, разгърната от австроунгарските власти.“

Злоупотребите срещу православните русини в село Иза, се разпалва с нова сила. „Унгарските жандарми са заловили православни жени и момичета и ги принудят да се откажат от православието чрез мъчения. Трима православни йеромонахи, пристигнали в Иза от Русия (сред онези, които са отишли с отец Алексей Кабалюк на обучение), също са арестувани. Преследването на православните продължава, докато фронтовата линия не се приближава и унгарската армия не се оттегля.“

Подобни ексцесии, не са необичайни дори преди войната и не само срещу русините. През 1906 г. например се случва т. нар. „Черновско клане“. Местните унгарски власти отказват да позволят на мирните жители на това словашко село и избраният от тях католически свещеник Андрей Хлинка да освети нова църква. В отговор на възмущението жандармите откриха огън, убивайки 15 селяни и ранявайки 60 (О. Яси, „Разпадането на Хабсбургската монархия“, стр. 421).

Свещеникът, който се обявява против налагането на унгарския език и култура в неунгарските села, е осъден на затвор, прекарвайки повече от три години. Това, е същият свещеник Андрей Хлинка (1864–1938), който основа Словашката народна партия а, която след германската окупация на Чехословакия постига целта, поставена от своя основател – независимостта на Словакия, идвайки на власт там на 10 октомври 1938 г.

„В отмъщение за бягството им“, пишат биографите на братята Геровски, „майка им Алексия Адолфовна, съпругата на Алексей с двугодишния им син и сестра им Ксения бяха арестувани. Майката и сестрата са затворени във Виена, където Алексия Адолфовна скоро почина при мистериозни обстоятелства. Но дори това не е достатъчно; всички най-близки роднини на Геровски също са взети под стража. Къщата в Чертежное [в Черновци], където живееше вдовицата на Адолф Добрянски и се съхраняваше уникалният му архив, е ограбена и изгорена от австрийските власти през лятото на 1914 г.“.

Съдбата на оправданите на процеса в Лвов също е трагична: „Освободени от затвора, Семьон Бендасюк и Васил Колдра се завръщат в Лвов, където получават разрешение от директора на местното полицейско управление да заминат за Русия. Те заминават малко преди убийството на ерцхерцог Фердинанд и последвалата полицейска истерия. Максим Сандович и Игнаций Гудима или нямат време да заминат, или не искат; те се връщат в родните си села, където са застигнати от избухването на Първата световна война. Максим Сандович е арестуван и по заповед на военен съд ексекутиран в Горлице. Игнаций Гудима е изпратен в концентрационен лагер във Вайнберг, а оттам в Талерхоф, където под въздействието на преживяната травма се разболява психически.“

Наред с Терезин, Швац, Куфщайн, Гмюнд и Гнау, Талерхоф е един от концентрационните лагери за руски галичани в Германска Австрия, близо до град Грац. Австрийските власти арестуват там хиляди русинки галичани, мъже и жени, от които приблизително 2000 са починали. Сред изгнаниците са повече от 250 русински униатски свещеници от Галиция. В самата Галичанска Рутения,

по време на Първата световна война, австрийските власти и техните сътрудници са екзекутират или обесват десетки хиляди хора без съд или разследване.

Ръководителят на Полската социалдемократическа партия Дашински е заявил в австрийския парламент, че броят им е достигнал 60 000!“

С началото на руската офанзива на 5 август екзекуциите придобиват масов характер, като във всички случаи са предвидени „съкратени процеси“ и публични екзекуции. Очевидец разказва пред кореспондент на вестник „Утро России“: „...Заподозрените в „русофилия“ висяха от тези дървета пред прозорците. Бяха обесени точно там, на дърветата. Окачваха ги за един ден, сваляха ги и после обесваха други от същите дървета. И тогава, зад ъгъла, застреляха един учител. Изправиха го до стената, а срещу него бяха петима войници с пушки. Тук, на това място, с вързани ръце зад гърба, нещастникът падна, покосен от куршумите, по донос от шпионин.“

Наред с прибързаните екзекуции се правят опити за организиране на нови политически процеси. И двата се провеждат във Виена в сградата на Окръжния съд на Ландвера. Подсъдимите в Първия виенски русинки процес, проведен от 11 юни до 21 август 1915 г., са седем русинки членове на австрийския парламент. При избухването на войната те са арестувани и обвинени в държавна измяна. Украинските активисти от Галиция са свидетели на обвинението. По същество това е разчистване на сметки между националистите мазепинци и техните политически опоненти, срещу които преди това не успяват да постигнат справедлива победа в открит дебат. Всички дейности на русофилите са били напълно законни; нямало е основание за съдебен процес. Но е военно време.

Адвокат Ф. Ваньо, привлечен като експерт, директно заявява: „Който използва руски език, не може да бъде добър австриец; само украинците са добри австрийци, следователно всички членове на Русинската народна партия са предатели, защото не са украинци.“

В резултат на това и седемте са осъдени на смърт чрез обесване. Император Николай II спасява осъдените. Чрез испанския крал Алфонсо XIII той успява да замени смъртните им присъди с доживотен затвор. След смъртта на император Франц Йосиф, неговият наследник, Карл I, нарежда освобождаването на затворниците (пак там).

Вторият Виенски процес се провежда от 4 септември 1916 г. до 17 февруари 1917 г. 24 галицийско-русински общественици са обвинени в държавна измяна. Буковинците оглавяват списъка с подсъдими. Мазепинците отново са свидетели на обвинението. Сред обвиняемите са девет свещеници, петима адвокати, двама учители и двама студенти. От 24-мата само седем са оправдани; останалите са осъдени на смърт чрез обесване от военен съд. Амнистията на император Карл I през пролетта на 1917 г. спасява осъдените от смърт.

Основният документ за жестокостите, извършени срещу рутенското население, е „Алманахът на Талерхоф“, публикуван в Львов от 1924 до 1932 г. През 1964 г., по случай 50-годишнината от трагедията, книгата е преиздадена в САЩ от П. С. Гардим под заглавието „Военни престъпления на Хабсбургската монархия 1914-1917 г.“ Самият лагер Талерхоф е съществувал от септември 1914 г. до май 1917 г. Франц Йосиф умира на 21 ноември 1916 г.

На 7 май 1917 г. новият император Карл I нарежда освобождаването на всички затворници, завършвайки решението си с резолюцията: „Всички арестувани русини са невинни, но са арестувани, за да не станат такива“ (пак там).

Изследователите предоставят различни сведения за жертвите на антирусинския терор. „В началния период са убити над 60 000 души, над 100 000 са избягали в Русия, а други 80 000 са били убити след първоначалното отстъпление на руската армия, включително около 300 униатски свещеници, заподозрени в симпатии към православието и Русия. Тази информация е предоставена от полския член на Виенския парламент А. Дашински“, по-късно ръководител на Полската социалдемократическа партия („Руският Холокост“ в Австро-Унгария // Интернет материали).

Що се отнася до руското управление в Галиция след окупацията ѝ от нашите войски, новите власти не са сигурни как да подхождат към най-належащите въпроси. Граф Г. А. Бобрински, назначен за генерал-губернатор на Галиция, е роднина на граф В. А. Бобрински, който е пътувал много из Галиция, Буковина и Закарпатия в продължение на много години. Известното Галицко-русинско дружество, оглавявано от последния, е работило в продължение на много години в грешна посока (или е било натоварено с нещо друго?). Не е предприета никаква конструктивна работа. Имало е колебание, объркване и непоследователност (протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 173, 181; митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“. стр. 239-240, 247, 251).

И все пак все още имаше възможност да се поправят трагедиите на австро-унгарските власти и украинските сепаратисти, да се върне ходът на живота в правилната посока. Но очевидно липсва твърдост, която трябва да се основава на знанията и твърдата убеденост в собствената правота. Но те липсват.

Едно волево решение можеше да повлияе не само на бъдещето на русините, но и на цяла руска Малорусия – от гражданската война чак до окончателното „перестройково“ отделяне.

Но наред с тази несигурност и колебание има и определена воля, чужда на руската кауза. Това са прополските настроения на Николай Николаевич и неговото обкръжение, както и проуниатската позиция на отец Георгий Шавелски, която влияе не само на великия княз, но, ако трябва да вярваме на самия протоиерей, дори на царя (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 165, 167-168, 179-181).

Много характерно е, че епископ Евлогий (Георгиевски), който познава проблемите на региона от първа ръка и има опит по конкретни въпроси, е по същество отстранен от обединените интриги на великия княз Николай Николаевич и отец Георги (митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“. стр. 234-236, 238-239, 244-247; протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. том 1, стр. 168-170, 175). Главният прокурор на Светия синод В. К. Саблиер, който подкрепя архиепископ Евлогий по този въпрос, също е отстранен от длъжност.

НЕНАВРЕМЕННОТО ПЪТУВАНЕ

В резултат на битката за Галиция, започнала на 5 август 1914 г., руските войски окупираха Галич на 20 август, а Лвов на 21-ви. Точно преди превземането на този древен руски град, блажената Паша Дивеевская се моли през нощта. След молитвата, тя казва: „Господарю, седни на масата, пригответи самовара, пий чай и вечеряй.“ (Игумен Серафим (Кузнецов), „Православният цар-мъченик.“ Съч. С.В. Фомин. Москва, 1997. С. 480).

Близките ѝ правилно тълкуват тези думи като предсказание за победа. Но, както се оказва, те имат и друго значение. На същата страница от книгата си игумен Серафим (Кузнецов) цитира други думи на блажената, казани по-късно по различен повод: „Седни и яж“, което означавало „седни тихо“. Това последно тълкуване, както ще видим по-късно, също е уместно.

Първият, който влиза в Лвов, е патрул на Ахтирския хусарски полк. На 21 август 1914 г. генерал граф Д. Ф. Хайден си спомня: „Пристигнахме на източния лвовски аванпост в 11 ч. преди обед [...] Местните власти които дойдоха потвърдиха [...], че австрийските войски са напуснали града преди зазоряване след телеграма от император Франц Йосиф да предадат града без бой, за да не бъде ограбен и да бъдат пощадени жителите. [...] Яздех зад първата рота в кола и станах свидетел на цялата сцена на нашето триумфално влизане в Лвов. Оркестърът маршируваше напред. Представете си изненадата ни, когато, слизайки в града, видяхме, че Лвов, въпреки военните действия, живее пълноценен живот: трамваите се движеха, всички магазини бяха отворени, празнични тълпи изпълваха улиците, облечени дами хвърляха цветя отгоре по балконите и през отворените прозорци, приветствени викове на всяко кръстовище, русински жени и деца скачаха върху стъпалата на движещата се кола, топло ни поздравяваха, ръкуваха се, предлагаха цветя и говореха на език, който можехме да разберем, почти като родния ни език. Рядко съм изпитвал такова чувство на патриотизъм и национална гордост. Аз съм славянофил, който през целия си живот мечтаеше един ден руският народ в чужбина... да се обедини с нас и „Збруч ще пресъхне“, по думите на моя приятел Владимир Бобрински, който беше казал това няколко години по-рано на русинските галичани на някакъв славянски конгрес. „Да видя със собствените си очи сбъдването на мечтите си, които носех толкова години по време на пътуванията си като офицер от Генералния щаб в Галиция и Буковина, и да вляза в Лвов с първия ешелон на руските войски – не е ли това радост и награда за целия труд, който вложих в това начинание преди 20 години? Малцина са имали такъв късмет в живота“ („Бележки на граф Д. Ф. Хайден (1914-1917)“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 37. Париж. 1971. Стр. 15).

На най-големия площад в Лвов, графът зави в „Жорж“, най-големият ресторант в града. „Сервитърите, обслужващи ресторанта, ни информираха, че тази нощ, до полунощ, австрийски офицери все още са седели на нашите места, а в 12 ч. руснаци вече са тук. Никой от тях не е подозирал предния ден какво ще се случи“ (пак там). След като си взема нещо за хапване в ресторанта, авторът излиза навън и „видя огромна тълпа от местни жители, които обграждаха колата ни и ни поздравяваха, когато се качвахме. След това, виждайки съчувствието на обществеността към руснаците, си позволих силно да извикам: „Да

живее вашият нов император Николай II“. И цялата тълпа съпроводи поздравя ми и отпътуването ни с бурни викове. Симпатиите на местните жители, не са само заради местните русини, които искрено се радваха да ни видят, защото успяха благополучно да избегнат уличните боеве и разрушението на града. Всичко това, благодарение на благоразумието на австрийския император, ги подминава и градът продължи да живее спокоен, мирен живот.“

Междувременно „полковник С. В. Шереметев, който се озова в щаба на 3-та армия на Брусилов, му беше предложено като бивш вицегубернатор на Волиния, да отиде незабавно в Лвов и да поеме контрола над града като губернатор до назначаването на галицийския генерал-губернатор от щаба (пак там, стр. 16). „Едновременно с окупацията на Лвов от части на 3-та и 8-ма армии, на същия ден, 21 август, части от XXIV корпус на нашата армия превзеха Галич, древната столица на Галиция, а Приднестровският отряд на нашата армия превзе Черновци, столицата на Буковина. На 23 август щабът на армията се премести в Лвов и в дома на губернатора на Галиция. Брусилов беше настанен в апартаментите на император Франц Йосиф, а аз и Бобрински бяхме настанени в стаята на престолонаследника, ерцхерцог Карл (бъдещия император Карл V), и съпругата му принцеса Зита, чийто портрет висеше на стената ми. „Не използвах [...] императорското легло, а скромно се настаних удобно в ъгъла на походното си легло. [...] На следващия ден след пристигането си [...] Брусилов обиколи града и посети древната катедрала, където беше тържествено посрещнат от униатското духовенство.“ Местното духовенство, за да избегне трудността да не почете паметта на стария император Франц Йосиф, както и на новия Николай II, се моли за владетелите на тази земя (разбирайте това както желаете)...“ (Също така // „Военно-исторически бюлетин“. № 38. Париж. 1971. Стр. 7).

Според граф Д. Ф. Хайден, дори католическото духовенство на Западна Галиция „се е отнася с нас много коректно. Спомням си как една неделя в най-старата църква [в Кросно], построена през XIV век, където имаше великолепен орган и прекрасен женски хор, организираха концерт и поканиха генерал Брусилов с целия му щаб. Половината от репертоара е бил от руски композитори, Чайковски и други. Имаше пълно внимание. След това показаха великолепната ризница. През целия ни престой в Западна Галиция не си спомням нито едно сериозно оплакване от местното население за нашите войници, а аз, като дежурен генерал от щаба на армията, щях да знам за това“ (пак там, стр. 14).

До 3 септември австроунгарските войски са прогонени отвъд река Сан. Преследвайки врага, руската армия обсажда Перемишъл. Крепостта пада на 9 март 1915 г. след четиримесечна обсада. Така цяла Галиция е окупирана от руската армия. „Точно сега, в този момент, 11,30 ч. преди обед“, пише императорът в писмо до императрицата на 9 март, „Николаша влетя във вагона ми, развълнуван и просълзен, съобщи за падането на Пшемисъл. Слава Богу! Всички чакахме тази новина от два дни с надежда и тревога. Падането на тази крепост е от огромно морално и военно значение. След няколко мрачни месеца тази новина ме удря като неочакван лъч ярко слънце и точно в първия ден на пролетта! Започнах това писмо спокойно, но сега всичко в главата ми се обърна с главата надолу...“ Колкото по-напредваше руската армия в Червена Рус, толкова

по-ярко се разгръщаха пред нашите войници сцените от историята на нашата Родина. Преди превземането на древния Пшемисъл, щабът на армията на Брусилов се установи в един от най-старите и най-добре запазени замъци в Кришовеце, някога собственост на князете Мнишек. Офицерите се взираха във великолепни портрети в реален размер на известната Марина Мнишек и Дмитрий Самозванец, които са живели там известно време. Те дори видяха останки от фонтан, описан от Пушкин в „Борис Годунов“. Да не говорим за великолепната древна библиотека и семейни архиви (Пак там, стр. 12). Брадатите руски опълченци, които превзеха силно укрепената крепост Перемишъл, се взираха с удивление в известната корона на първия руски цар Даниил Романович Галички, съхранявана в униатската катедрала (Пак там // „Военно-исторически бюлетин“. № 39. Париж. 1971. стр. 17).

Руините на древна галичко-руска крепост от 13 век на брега на река Щир близо до Луцк. Бойното поле на Богдан Хмелницки с поляците близо до Берестечко, със запазени казашки гробове (Пак там, стр. 21; № 40. стр. 11). Как може да се изброят всички! „С напредването на руските войски през Галиция и Буковина са сформирани две провинции: Лвовска и Тернополска, а по-късно Черновци и Перемишълска. Провинциите са разделени на области, а техните администрации, както на провинциално, така и на областно ниво, са почти изцяло съставени от служители от Русия. Само двама местни жители заемат длъжности като помощник-окръжни управители. Местните жители са използвани само като преводачи и дребни служители. Това се обяснява не само с недоверието на руската администрация към местните жители, но и репресиите на които е подложена голяма част от местната русофилска интелигенция от австрийските власти още в самото начало на войната. В окръзите на Западна Галиция, поради преобладаването на поляците, на длъжности са назначени руски служители от полска националност.“

Само ден след превземането на Лвов, на 23 август, граф Г. А. Бобрински, военният генерал-губернатор на Галиция, започва да изпълнява своите задължения. В програмната си реч той заявява: „Тук ще установя руския език, закон и ред.“ Като генерал-губернатор на Галиция той провежда политика, насочена към бързото включване на Източна Галиция в Руската империя. Наистина, когато граф Д. Ф. Хайден посетил отново Лвов само месец след влизането на руските войски, той е силно изненадан да види, че градът „се е преобразил напълно през това време“. „Навсякъде имаше руски полицаи, руски табели и руски магазини, тълпа от познати хора, мъже и жени от Санкт Петербург, всички се стичаха тук като към някаква плячка. Срегнах се тук с новия генерал-губернатор граф Г. А. Бобрински и неговия помощник А. П. Половцев, и моя зет А. Р. Кноринг, с Владимир Бобрински, Д. Н. Чихачъв и много от нашите чиновници от Каменеца, които се бяха преместили от Подолия в Галиция. Градът станал напълно руски и тогава изглеждало, че завинаги“ („Записки на граф Д. Ф. Хайден (1914-1917)“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 38. Париж. 1971. Стр. 12).

Както вече писахме, преди войната в Русия не е била разработена единна, последователна политика по отношение на Галиция, както и по отношение на всички русини и славяни в Австро-Унгария. Това нежелание на Русия (което по

същество означаваше нейната недостойност) да носи кръста е изразено с думи, макар и във връзка с проблема с Константинопол, от отец Сергей Булгаков.

Въпреки че, по думите му, „назряха глобални исторически събития, в които Русия е призвана да играе водеща роля“ и това „може да окаже голяма услуга за човечеството, откривайки нова ера в руската и в световната история“, но, както е добре известно, „велики задачи в живота както на отделните хора, така и на цели народи са поверени на тяхната свобода. Благодатта не насилва, и Бога не се поругава“ („Русия преди Второто пришествие. (Материали за есе по руска есхатология)“. 3-то изд. Съч. С. и Т. Фомин. Том II. Санкт-Петербург. 1998. стр. 61, 63, 66).

Така, подобно на небрежен роб, заровил дарения от Бога талант, ние се доказахме недостойни за привидно толкова близкото осъществяване на една дългогодишна мечта. За съжаление, руските управляващи кръгове, включително тези, на които е поверено управлението на завладения регион, въпреки близо половин век бърборене за славянски братя, не са имали, както се оказва, единна, балансирана и добре обмислена политика. В самата Галиция, след окупацията ѝ от руски войски, съществуват две течения: „1) руската администрация, начело с генерал-губернатора граф Г. Бобрински, която [беше] против подкрепата на православното движение в окупираната Галисия; 2) „руската партия“, водена от граф Владимир Бобрински, Чихачъов., подсилена от галицийски „москофилски“ фигури, се застъпваше за по-активна, определена и енергична политика по този въпрос“. Те „настояваха за бързи и решителни действия, в съответствие с поговорката „Кови желязото, докато е горещо““ (Митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“. Москва, 1994, стр. 239-240).

Митрополит Евлогий (Георгиевски), който добре познава региона и неговите проблеми, също вярва в това. Но ето мнението на съвременните изследователи: „Политиката на руското правителство в Галиция е била противоречива и непоследователна и е предизвиквала недоволство сред местните русофили, които са били по-последователни поддръжници на проруска и антиполска политика, отколкото руската администрация. Тази политика е била провеждана без фундаментално преосмисляне на съществуващата система и е наложила запазването на много силни позиции в региона за полските земевладелци, полската култура и католическата и гръкокатолическата църква.“ (Именно тази политика, както си спомняме, е подкрепял протоиерей Шавелски.)

Според показанията на коменданта на двореца генерал В. Н. Воейков, граф Г. А. Бобрински, който дължи назначението си изцяло на великия княз, „без административен опит или познания за региона, [...]веднага започна прибрзаната русификация на Галиция толкова „успешно“, че много галичани, след като бяха приети в Православната църква, въздъхнали с облекчение при завръщането на мразените преди това австро-германски войски на тяхна територия. Евреите, към които граф Бобрински също не проявяваше фаворизиране, също въздъхнаха с облекчение. Днес някои приписват русификацията на Галиция не лично на граф Бобрински, а на реакционните бюрократи, уж наложени му от централното имперско правителство. Вероятно не знаят, че най-висшата административна власт в завладения регион принадлежала не на министъра на

вътрешните работи, а на върховния главнокомандващ“ (В. Н. Воейков, „С и без царя“. Хелсингфорс, 1936, стр. 123).

Важно е да кажем, че по отношение на Галиция Николай Николаевич се е консултирал със своя влиятелен адепт в правителството, А. В. Кривошеин. Запазена е ръкописна бележка до този министър от Великия княз (6 юни 1915 г.): „Относно по-нататъшните мерки за организацията на Галиция е изключително необходимо за доброто на въпроса, ако можете да отделите поне един ден да поговорим лично в Щаба“ (З. И. Белякова, „Великите князе Николаевичи във висшето общество и на война“. Санкт Петербург, 2002, стр. 219).

Очевидец описва дейността на военния губернатор на Лвов и двамата графове Бобрински, „„С. В. „Шереметев се държеше много тактично с цивилното население и стана доста популярен сред тях. Граф В. А. Бобрински, с решението на Брусилов, започва да издирва всички русофили галичани, гниеци в затворите под австрийско управление, освобождава ги всички от затворите и обсъждат бъдещето на Източна Галиция, попаднала под височайшата власт на московския цар.“

Различни свещеници, народни учители, писатели и други общественици редовно го посещават, за да обсъждат бъдещите реформи в новоанексирания регион. За съжаление, чувството за мъст сред много от тези хора, които наистина бяха пострадали в името на руската идея, надделява над благоразумието и борбата срещу полонизма и украинофилията, по-късно, когато Брусилов се оттегля от гражданските дела и тръгва напред с армията, предавайки цялото гражданско управление на тила на новия генерал-губернатор Г. А. Бобрински, което сега придобива изключително нетолерантен характер, разваляйки отношенията ни с останалото население на Галиция, което не принадлежи към русофилската партия. Те не трябва да се дразнят, миналото трябва да се прости и да се води само твърда, справедлива политика за сближаване на руснаци и галичани без насилие. За съжаление, това не е направено, въпреки цялото лично благородство на новия генерал-губернатор, и съдбата на този належащ въпрос е поверена на неговите прекалено ревностни помощници в управлението на Галиция, които не съобразиха, че ние все още не сме се установили здраво в тази нова земя и може както се случи по-късно, да я напуснем преждевременно“ („Бележки на граф Д.Ф. Хайден (1914-1917)“ // „Военноисторически бюлетин“. № 38. Париж. 1971. Стр. 7-8).

Всички тези неразбории, произтичащи от несигурността и липсата на ясна, твърда линия, карат някои галицийци да копнеят за предишното австроунгарско управление. Царицата уместно отбелязва в едно от писмата си до царя (11 април 1915 г.): „Вътрешно“ трябва да се засилим и обединим във всяко отношение, за да управляваме по-твърдо и с по-голяма власт.“

Според Матрьона Распутина баща ѝ е казвал, че в градовете на Галиция „не всички са за Русия. Въпреки тържествената декларация на великия княз Николай Николаевич, според която „Русия желае свободно развитие на всеки народ, като същевременно запазва най-ценните му традиции, език и вяра“, генерал-губернаторът на Галиция, граф Бобрински, веднага след встъпването си в длъжност, започва политика на преследване на униатското духовенство, като отстранява много галицийски чиновници и ги заменя с руснаци; „Накратко,

той направи всичко възможно, за да компрометира новата власт в Галиция и да накара населението да съжалява за заминаването на австрийците“ („Нашият скъпи отец. Г.Е. Распутин-Новый през очите на дъщеря му и духовните му деца“. Автор и съставител С.В. Фомин. Москва, 2012. С. 111).

Колебанията в гражданската администрация на новопридобитите територии отразяват противоречията, които отдавна съществуват между истинския имперски, защитнически дух и славянофилството. Не народ, а нация. Не империя („процъфтяваща сложност“), а национална държава („племенният принцип“). Не земя, а кръв. Такава политика, за разлика от руската традиция, вече не може да превърне враговете в приятели. Типичен пример е т. нар. униатски въпрос, който се завърна, за да ни преследва през 40-те и в края на 80-те години на XX век. Грешката се повторя при Сталин; Показателно е, че това е по инициатива и настояване на Хрущов („Записки на граф Д. Ф. Хайден (1914-1917)“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 37. Париж. 1971. С. 16; „Цялото му творчество е пропито с изключителна враждебност към Русия“. Документи, писма и свидетелства на съвременници за униатския митрополит на Галиция Андрей Шептицки. 1914-1917“ // „Исторически архив“. Москва, 2002. № 2. Изд. М. И. Одинцов; М. И. Одинцов „Униатите и съветската власт. (Среща в Москва. Декември 1944 г.)“ // „Отечественные архиви“. 1994. № 3).

През септември 1914 г. главата на униатите, митрополит Андрей Шептицки, е арестуван и заточен дълбоко в Русия, като е поставен под надзора на православни църковно-административни органи. За щастие, планът зародил се в дълбините на външното министерство, не е осъществен: да бъде убит, ако възникнат непредвидени усложнения по време на ареста му („Цялата му дейност е пропитана с изключителна враждебност към Русия“. стр. 104).

Митрополитът, освободен от Временното правителство, се завръща у дома по заобиколен път и е посрещнат от тълпи в Лвов на 19 септември 1917 г.

Последният австроунгарски император, Карл V, устройва на митрополит Андрей тържествен прием във Виена, като му връчва Големия кръст на Ордена на Леополд с военно отличие. Той е удостоен с почести, каквито никога преди не са били удостоявани от управляващ монарх. Наричан е „Царският пленник“.

При царя обаче наблюдаваме нещо различно. Той приема одеждите на Буда от тибетските пратеници, свитък с Тора от евреите, посещава джамия в Баку и по време на войната разрушена католическа църква. И въпреки това самият той е дълбоко православен човек, ктиторът на Руската православна църква, Белият цар. При тези обстоятелства, описани накратко от нас, се състои посещението на император Николай II в завладяната Червена Рус. „Проведох дълъг разговор с Николай“, докладва царят на 5 април 1915 г. в Царское село, „след това обичайният доклад и накрая църквата. Той ми предложи да пътувам бързо до Лвов и Перемишъл, тъй като по-късно ще трябва да се вземат определени мерки в Галиция. Бобрински ми каза същото преди няколко дни. Николай ще ме придружи, тъй като това е първото ми посещение в завладената земя. Разбира се, този път ще бъде много краткотрайно...“

„...Мисълта ти за пътуване до Лвов и П[емишъл] ме тревожи“, пише императрицата в отговор на 6 април. „Не е ли твърде рано? Настроението там е

враждебно към Русия, особено в Лвов. Ще помоля Нашия Приятел да се моли специално за теб, когато си там. Прости ми, че казвам това, но Николай не бива да те придружава там, ти трябва да си главният човек на това първо пътуване. Несъмнено ще ме сметнеш за стара глупачка, но ако другите не се замислят, тогава аз трябва. Той трябва да остане и да работи в Щаба както винаги.“

„Вчера, след дълги обсъждания“, отговори царят на 6 април, „беше решено да напуснем щаба в сряда вечерта и да пристигнем на старата гранична гара Броди в четвъртък сутринта. Оттам Николай, аз и част от нашата свита ще пътуваме с кола до Лвов, а останалите, с Фредерикс, ще пътуват с влак. [...] Ще пренощуваме в Лвов, а на сутринта ще отидем до Самбор, където се намира Брусиллов, до Перемишъл. – Ще пренощуваме тук и ще се върнем по същия път.“

Най-близките до императора, отговорни за личната му безопасност, са първите, изразили сериозни опасения относно предстоящото пътуване. „Бях изумен“, пише А. И. Спиридович, който отговаря за сигурността на царя. „Как може царят да пътува до Лвов? До град, току-що отвоюван от врага, където не знаем нищо. Как би могъл да поеме такъв риск, особено по време на война? Това е лудост? Генерал Воейков напълно се съгласи с мен: това пътуване е изключително рисковано, мерките трябва да се вземат бързо, но такава е волята на царя“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 115).

„Когато императорът потвърди казаното от великия княз Николай Николаевич“, спомня си комендантът на двореца, „изразих загриженост за преждевременността на решението на Негово Величество, на което императорът отговори, че е отстъпил пред настоящата молба на великия княз, който отдава голямо значение на неотложността на това пътуване“ (В. Н. Воейков, „С царя и без него“, стр. 122).

Пътуването на императора е пълна изненада дори за руските власти в Галиция. Генерал-губернаторът граф Г. А. Бобрински, който съвсем наскоро разговаря с императора в щаба, „беше изумен от предстоящото пристигане на императора“. Полковник Скалон, началникът на полицията, назначен в Лвов, който току-що пристигнал от Киев, „беше неприятно изненадан. Той открито заяви, че не знае нищо за случващото се в града и просълзен умоляваше за помощ, за да спаси положението и да го предпази“. А. И. Спиридович, пише „Преди всичко, трябваше да го успокоим, и убедим да започне работа, да направи всичко възможно, а после, ако Бог е дал, ще видим“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“, том I, стр. 117-118).

Самият Александър Иванович обаче също е неспокоен. И с основание: „...По пътя на Царя през града, въпреки че щяха да бъдат разположени всички налични войски, цялото население, непознато на никого, също щеше да бъде допуснато. Видях, че моят малък отряд за сигурност, взет от Щаба, щеше да се изгуби като песъчинка сред тези десетки хиляди хора. В такава ситуация нямаше смисъл дори да се мисли за сериозността на нашите собствени сили за сигурност. И мислите ми неволно се насочиха към онези, които тласнаха Царя към това пътуване, тласнаха го към риска да се озове сред море от непознати хора, наред война, когато съзнателни немски патриоти щяха да се окажат ре-

дом с най-верните славяни на Царя. Всичко можеше да се случи. Знаех, че всички тези редици от войски по пътя бяха просто красива декорация, тъй като, виждайки Царя, войниците щяха да бъдат в такъв възторжен екстаз, толкова погълнати от съзерцанието на Господаря, че в тесните улички, с липсата на полиция и охрана зад войските, в тълпата, енергичен престъпник винаги щеше да може да се втурне през редицата в посока на царската карета. И силите ни са толкова малко“ (пак там, стр. 118).

„Нашият приятел“, пише царицата на царя на 13 април, „[...] се молеше горещо за теб през всички тези нощи, и се тревожеше, все пак някой проклет евреин може да причини нещастие.“

Царицата и А. И. Спиридович, който отговаря за личната сигурност на императора, веднага идентифицират инициаторите на това пътуване – великия княз Николай Николаевич и неговата свита. И все пак в Барановичи това пътуване на царя до фронта не е приветствани. „...Нашият щаб“, пише А. И. Спиридович, който придружаваше царя на практика във всичките му пътувания, „не харесвал тези директни разговори между царя и войските и техните преки началници. Кой знае каква истина не би могъл да каже един офицер на царя в отговор на директния му въпрос, гледайки в сияйните му очи. Беше невъзможно да го накараш да излъже. Но истината не винаги е по вкуса на Щаба. Те често я казват на царя, като са имат предвид, на първо място, различни политически съображения“ (Пак там, стр. 124). И тогава, изведнъж, самият Щаб планира това пътуване, притискайки царя по всякакъв възможен начин. С какви цели? „Пътуването“, сигурен е А. И. Спиридович, „е замислено от Щаба. Предложено на царя от великия княз. Щабът поема цялата организацията на пътуването, дори стигна дотам, че взе само една кола от гаража на царя, лично за царя. Великият княз, Янушкевич и княз Орлов замислиха и осъществиха това пътуване.“ Оказва се, че генерал М. В. Алексеев също е участвал в планирането му. Съобщава се също, че генерал-квартирмейстор Ю. Н. Данилов „не споделя този план, но Янушкевич и великият княз са „за“ него“ (пак там, стр. 115-116).

Предвид подробното планиране на пътуването на царя от Щаба, е доста странно, че комендантът на двореца, генерал В. Н. Воейков, не е информиран за него до последния момент. „В началото на април“, спомня си той, „царят замина за Щаба [...] При пристигането му там, великият княз Николай Николаевич, без да ме предупреди, му предложил да направи пътуване до Червена Рус (Лвов, Самбоир и Перемишъл). Всички предварителни обсъждания относно посещението на Негово Величество в Галиция се провели, както по-късно се оказва, между великия княз Николай Николаевич, генерал Янушкевич и княз Орлов, тайно от мен. Царят и неговата свита смятаха това пътуване за нежелателно в настоящия момент. После научих за решението на царя от великия княз Николай Николаевич...“ (В. Н. Воейков, „С и без Царя“. Стр. 122).

А.И. Спиридович подробно описва обстоятелствата, при които Комендантът на Двореца е бил информиран за това: „Когато великият княз получи съгласието на царя за пътуването, слизайки от вагона на Негово Величество, триумфално обяви на генерал Воейков, че Царят се е съгласил на пътуването, но комендантът на Двореца не трябва да се тревожи, тъй като щабът вече е предвидил всичко и е направил всички необходими приготовления. Няколко мину-

ти по-късно царят предаде на Воейков съгласието си за пътуване до Галиция, заявявайки, че великият княз е настоял категорично за незабавното заминаване. Когато генерал Воейков отишъл да говори с Янушкевич за това какво е направил щабот по отношение на пътуването, както колоритно се изразил генералът, „той видял само пръста на Янушкевич, показващ маршрута на царя на карта на Галиция, и с това всички приготовления на щаба за пътуването били завършени“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“, том I, стр. 115-116).

Бедствието е избегнато благодарение на молитвите на Г. Е. Распутин, находчивостта на А. И. Спиридович и общото удоволствие на местното население. „Нашият приятел благославя пътуването ви“, пишела императрицата на 9 април. „Аня“ (Вирубова), съобщава тя на следващия ден, „предала на нашия приятел съдържанието на вашата телеграма. Той те благославя и много се радва, за теб.“ Григорий Ефимович подарява на императора икона на Свети Симеон Верхотурски като благословия, която царицата препраща на императора заедно с писмо от 8 април: „Изпращам ти икона на Свети Симеон Верхотурски за спомен. Остави я да виси в твоето купе, като ангел-хранител. Ще ти хареса ароматът на дървото.“

„...Най-топли благодарности за [...] иконата на Свети Симеон Верхотурски“, отговаря императорът на 12 април. Благодарение на съдействието на командира на гарнизона, генерал Веселаго, А. И. Спиридович успява бързо да обучи назначените му 500 подофицери, които заедно с малък охранителен отряд осигуряват безопасността на престоя на императора в Лвов (пак там, стр. 118-119). Още първите минути от престоя на руския цар в Лвов бързо разсейват всички страхове и опасения. „Приемът от населението“, спомня си Александър Иванович, „беше толкова бурен, населението не беше руско, но някак си всеки страх от евентуални ексцесии от тяхна страна неволно изчезна“ (Пак там, стр. 120). Много доказателства са оцелели от това пътуване. На първо място, това са дневникът и писмата на самия император, както и спомените на свидетелите на тези събития. От дневника на царя (9 април 1915 г.): „Значителен ден за мен, пристигането ми в Галиция! В 10 ч. пристигнах на гара Броди. Веднага отидох във вагона на Николаша, където изслушах доклада на щаба, а след това и полк. Мосягин, който описа настъплението на нашата 3-та армия от границата до Лвов. Завърших документите и писмото на Аликс.“

„Ето ме, на бивша австрийска земя“, пише той в същото това писмо. „Чудесно, горещо време [...] След закуска тръгвам за Лвов с кола.“

В писмо от 12 април той отново се връща към този ден: „На 9 април пристигнах в Броди, преминавайки старата граница. Николаша вече беше там с щаба си.“

От дневника на царя (9 април 1915 г.): „Във вагоните ставаше горещо. Закусихме в 12 часа и след това тръгнахме с колата с Николаша и Янушкевич. Колкото по-нататък отивахме, толкова по-красив ставаше пейзажът. Видът на селата и жителите силно напомняше за Малорусия. Само прахът беше непоносим. Спирах няколко пъти на мястото на августовските битки; видях масовите гробове на нашите смирени герои близо до пътя. Слънцето жарко грееше като през лятото.“ И отново, писмо от 12 април: „...Закусих и тръгнах с Николай.

Беше горещо и ветровито. Прахът, който вдигнахме, ни покри като бял саван. Не можете дори да си представите как изглеждахме! Спряхме два пъти, за да разгледаме позициите си и тези на австрийците по време на първите големи битки миналия август; многобройни кръстове върху масови гробове и индивидуални гробове. Удивително е какви дълги маршове е трябвало да прави армията тогава, сражавайки се всеки ден!“ „След като получихме доклад за ситуацията на фронта и закусихме“, четем в мемоарите на А. И. Спиридович, „царят тръгна с кола за Лвов. Царят се возеше с великия княз и Янушкевич. Зад него следваха автомобили, в които се возеха великите князе Петър Николаевич, Александър Михайлович, княз А. П. Олденбургски и свитата му. „Денят беше горещ и редицата от автомобили се движеше, обвита в облаци прах“ (пак там, стр. 119).

Генерал В. Ф. Джунковски съобщава „В 13 часа, царят напусна Броди по шосето с кола, насочвайки се към Лвов. Един след друг автомобилите препускаха по шосето, покрай села, малки градове, православни и католически църкви. Населението работеше на полето; никъде не се виждаха млади хора, предимно жени и стари хора. Тук-там можеха да се видят масови гробове, както наши, така и австрийски. В едно от селата, по средата на пътя, царят спрял, за да изслуша доклад за битките, които се разиграха там, след което отиде до гробовете на падналите руснаци, прочете надписите и коленичи“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Москва, 1997. стр. 537-538).

„По пътя спирахме два пъти на бойните полета“, пише генерал А. И. Спиридович. „[...] Няколко пъти той се приближи до белите надгробни кръстове, които бяха осеяли пътя, който руската армия толкова победоносно измина. Около 17 ч. пристигнахме в Лвов. На хълм в края на града генерал-губернаторът Бобрински чакаше да докладва. Слизайки от колата, царят прие доклада. Великият княз, като висока статуя, стоя мирно на колата и отдаче чест. Янушкевич стоеше замръзнал до него. След това се отърсихме от праха и кортежът продължи“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“, том I, стр. 119-120).

„Около 18,30 ч.“, съобщава царят в писмо от 12 април, „се почистихме малко. Бобрински ни посрещна на хълма и отидохме директно в Лвов. Много красив град, малко напomniaщ на Варшава, бездна от градини и паметници, пълен с войски и руски хора! Първо отидох в огромен манеж, превърната в наша църква, която може да побере 10 000 души; тук, зад почетната стража, видях и двете си сестри. [...] ...Точно преди залез слънце яздих до генерал-губернаторския дворец. Там отпред беше подреден ескадрон от моите лейб-казаки. Бобрински ме заведе в покоите си, грозни и неудобни, нещо като голяма гара, в същия стил, без врати, освен ако не броим вратите в спалнята. И спях в леглото на стария Франц Йосиф.“

От дневника на царя (9 април 1915 г.): „В 4,30 ч. сутринта, при слизането от планината, бях посрещнат от граф Бобрински и след това влязох в град Лвов. Улиците бяха пълни с много войски и хора. Почетна стража от 23-ти линейен батальон стоеше пред огромния манеж, превърната в църква. След служба, водена от архиепископ Евлогий, посетих лазарета на Олга, където видях и Ксения. Около 6,30 ч. сутринта пристигнах в двореца на генерал-губернатора; по-

четната стража беше от стотина лейбгвардейци. Градът прави много добро впечатление, напомняйки слабо на Варшава, но с руско население по улиците. Излазох на балкона, за да поздравя селяните, дошли от околността. След обяда назначих официално Бобрински за генерал-адютант“.

„Всички изпитвах изключително вълнение, докато се приближавах към столицата на Галиция“, продължава в мемоарите си генерал В. Ф. Джунковски. „Посрещането на царя беше толкова тържествено, сякаш този град винаги е бил руски. Аз самият никога не съм очаквал да видя това, което видях. При влизането си, на градската порта, царят беше посрещнат от генерал-губернатора граф Бобрински. Улиците бяха пълни с войски със знамена и музикални хорове, студенти и тълпи от хора, буквално блокиращи всяка улица по маршрута на царя. Изглеждаше сякаш цялото население е излязло да поздравя руския цар. Много къщи бяха украсени, а руски национални знамена бяха навсякъде. Царят се отправи към гарнизонната църква, разположена в огромно австрийско училище за езда, където получи почетна стража. При влизането си в църквата царят беше посрещнат от великите княгини Ксения и Олга Александровна. „Епископ Евлогий поздравя царя с кратка реч“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 538).

Според някои източници, великата княгиня Елизавета Фьодоровна също е присъства в Лвов. Съвременните ѝ биографи твърдят, че тя дори „е предложила доброволно да замести“ болната царица. „На снимки, направени по време на парада в Лвов, тя е видяна до Николай II, облечена в тъмно монашеско расо, държейки броеница. „Това беше официална церемония.“ „Виковете „ура“ бяха предназначени не само за Николай II, но и за Елизавета като член на императорското семейство“ (В. Маерова, „Велика княгиня Елизабет Фьодоровна“. Москва, 2001, стр. 298. Вж.: Л.П. Милер, „Света мъченица Руска, велика княгиня Елизабет Фьодоровна“. Москва, 2006, стр. 222).

Тези твърдения, целящи за пореден път да възвеличат „великата майка“, са доста странни, тъй като нито царят, нито поддръжникът на Елизавета Фьодоровна, генерал В. Ф. Джунковски, споменават нейното присъствие, за разлика например от сестрите на царя.

„Бяхме посрещнати“, разказва великата княгиня Олга Александровна, „с бурни изяви на радост; цветя се изсипваха върху нас от всеки прозорец. Ники беше предупреден, че снайперисти може да се крият зад комините на покривите. И аз бях чувала за такава опасност, но в този момент никой от нас не се страхуваше от смъртта.“

„За последен път усетих онази тайнствена връзка, която свързваше нашето семейство с народа. Никога няма да забравя онова триумфално влизане в Лвов“ (Велика княгиня Олга Александровна, „Мемоари“. Москва, 2003. С. 159).

Обаче зад цялата тази външна тържественост, интриги се рояха като змии. Тяхното присъствие (в различна сфера) беше усетено от архиепископ Евлогий (Георгиевски) Волински и Житомирски. „Скоро след Великден в Лвов започнаха да се разпространяват слухове за пристигането на царя в Галиция. Разбираемо е какъв всеобщ шум предизвика този слух. Само си представете: след толкова векове поробената, многострадална галицко-руска земя ще види своя желан, дългоочакван руски цар! Отидох при генерал-губернатора за информация. Той

потвърди истинността на новината, но веднага добави, че царят пътува изключително, за да насърчи войските, да огледа наскоро превзетата крепост Перемишъл и т.н., и със сигурност не пред населението, което все още не са негови поданици. „Следователно, никакви демонстрации, патриотични или политически, не могат да бъдат разрешени“, заяви генерал-губернаторът, „и тези мотиви не бива да се засягат във вашето приветствено обръщение“. Тези думи ми предизвикаха неприятна бюрократична тръпка. Няколко дни по-късно протоиерей Г. И. Шавелски дойде да ме види в Лвов и разговорът отново се насочи към срещата с царя. „Дойдох при вас“, каза той, „от името на Върховния главнокомандващ. Императорът посещава само армията и затова, когато се срещаме, не бива да обсъждаме никакви въпроси – само един много общ поздрав“. Това второ напомняне как да поздравя императора дълбоко ме обиди. „Вече не съм млад епископ и не ми трябва инструкции как да поздравя моя император“, отвърнах доста рязко. Архиепископът беше леко обиден от моята реплика. „Е, не се сърдту, главнокомандващият не обича да се шегува.“

„Благодаря ви за предупреждението и поемам пълна отговорност за всичките си думи и действия“, отговорих аз. Може би греша, но ми се стори, че той (както и генерал-губернаторът) се чувства неудобно, че аз, а не той, ще поздравя императора. Възторгът на галичаните беше голям и трогателен, когато научиха, че руският цар идва при тях. Въпреки, че точната дата на пристигането му се пазеше в тайна и цялата железопътна линия от границата до Лвов беше отцепена от войници, те научиха за часа на пристигането му и, носейки църковни знамена и икони, се втурнаха на шествия към железопътната линия, образувайки шпалир по маршрута на царския влак. [...] Огромната църква беше претъпкана: генерали, офицери, войници, руснаци, служещи в различни ведомства (сред присъстващите видях председателя на Държавната дума Родзянко), местното галичанско население – всички се сляха заедно; дълга редица духовници, в златни одежди, начело с отец протоиерей Шавелски – и аз водех цялото шествие. Моментът беше не само тържествен, но и трогателен, завладяващ... Царят пристигна, придружен от върховния главнокомандващ, великият княз Николай Николаевич, и генерал-губернатора граф Бобрински. Царят пристигна без никаква формалност, облечен във военна куртка. Бързо скочи от колата, хвърляйки наполовина изпушената си цигара на пътя. Поздрави сестрите си, Ксения и Олга Александровна, които стояха на входа на църквата, облечени като милосърдни сестри и след това се приближи до мен. Забравяйки всички предупреждения, започнах речта си... В нея изразих всичко, което изпълваше сърцата на православните галичани: „Ваше Императорско Величество, Вие бяхте първият, които стъпихте на онази древна руска земя, наследството на древните руски князе Роман и Даниил, където никога не е стъпвал руски монарх. От тази поробена, многострадална Рус, от която векове се чуват въздишки и стонове, сега до Вас достига възторженото „осанна“. Вашите доблестни бойни орли, превзели вражески крепости в неудържимия си порив, се извисяха към непроходимите, непристъпни заснежени Карпати и там, на самия им връх, могъщият Двуглав руски орел сега свива гнездото си... Говорих с цялата сила на вдъхновението и убеждението, които ме бяха обзели, защото бях непохватно убеден в крайния триумф на руското оръжие. Усетих и ехото на думите си в

сърцата на присъстващите; мнозина имаха сълзи в очите си... Главнокомандващият не беше доволен от речта ми; Той раздражено си усукваше мустаците и захапа устни, тихо мърморейки: „Ами, не слушайте...“ (това ми съобщи стаята близо до него). „Царят ми благодари топло: „Благодаря ви за сърдечните думи“ (Митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“. Стр. 247-248).

„Думите на епископа“, пише генерал А. И. Спиридович, „грабват сърцето. Някои от скептиците не ги харесват, но царят топло благодари на епископа. Отслужи се молебен. Изглежда особено значимо. [...] Царят е много трогнат от приема, оказан му от галичаните. След обяда той сподели това на пред няколко от чиновниците. Изрази го и на архиепископ Евлогий, на когото още веднъж благодари за поздрава в църквата“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 120-121).

Както виждаме, един от онези, които се опитаха (и не безуспешно) да интригуват срещу епископ Евлогий, беше протоиерей Георгий Шавелски, самопровъзгласил се за експерт по униатския въпрос и „николаевец“. Самият той обаче отчасти описва всичко това в силно пристрастните си мемоари (протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 165-182). „В края на службата“, четем по-нататък в мемоарите на епископа, „подарих на царя Почаевската икона на Божиата майка, казвайки: „Нека тази свята икона ви напомня за посещението ви в Югозападния край с вашия покойен баща, когато бяхте царевич и престолонаследник, когато множество галичани пробиха граничния кордон, за да видят руския цар. Покойният цар ги забеляза и се обърна към тях с тези многозначителни думи: „Познавам ви, помня ви, няма да ви забравя.“ „Тези думи“, казах аз, „сега намират своето изпълнение в лицето на Ваше Величество.“ [...] Същата вечер генерал-губернаторът даде вечеря, на която и аз бях поканен. Царят беше много весел, разговаряше любезно с всички, включително и с мен [...] Генерал-губернаторът граф Бобрински беше незабавно повишен в генерал-адютант и получи царските акелети и монограми. По време на вечерята на площада пред къщата на генерал-губернатора се чу шум от движение на хора и песни. Оказа се, че моите православни галичани, носещи кръстове, знамена и икони, въпреки забраната, са дошли в Лвов и за да изпеят руския национален химн „Боже, пази Царя!“. Царят се изправи, излезе на балкона, изслуша химна и каза няколко трогателни думи. Възторгът на хората беше неописуем; „Невъзможно беше да се види и чуе без сълзи как тези бедни галичани викаха „ура“ за своя руски цар и дълго време не се разотиваха, продължавайки да пеят своите църковни и народни песни“ (Митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“. Стр. 249). „Народът плачеше от радост“, пише генерал А. И. Спиридович. „Те се прекръстиха и плакаха“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 121).

Императрицата също оценя ентузиазирания прием, който галичаните оказаха на императора. (11 април): „Прочетох във вестниците кратка телеграма от Фредерикс в Лвов, описваща катедралата, селяните, вечерята, назначаването на Бобрински във Вашата свита – какъв велик исторически момент! Нашият приятел е във възторг и Ви благославя. Току-що прочетох в „Новое время“

всичко за Вас и съм толкова трогнат и горд с Вас.“ И колко красиви бяха Твоите думи на балкона – точно това, от което се нуждаех! Нека Господ благослови и обедини тези славянски региони с тяхната древна майка Русия в пълния, дълбок, исторически и религиозен смисъл на тази дума! Всичко идва с времето си и сега сме достатъчно силни, за да се задържим за тях, но преди не можехме [...]

Колко щастлив щеше да е Николай I! Да види как неговият правнук завладява тези древни руски райони и се отплаща на Австрия за нейното предателство.⁷¹

„И Вие лично сте спечелили хиляди сърца, знам, с Вашия кротък и нежен характер и с Вашите сияйни очи – всеки завладява с това, което Бог му е дал. Нека Господ благослови пътуването Ви!“ На следващия ден след престоя си в Лвов, царят тръгнал за Самбор. „10 април. Тръгнах от Лвов с влак в австрийски вагони и пристигнах в Самбор в един часа следобед; там ме посрещна Брусилов [...] Отидох в къщата на Брусилов; той ме представи на целия си щаб и след това закусихме.“

„На гара Комарно“, докладва генерал В. Ф. Джунковски, „срещнахме болничен влак, препълнен с ранени от Карпатския регион. За тях срещата с Царя беше напълно неочаквана; щастие и радостта им си заслужаваха да бъдат наблюдавани. Щом научиха, че царският влак е спрял, всички започнаха да слизат от вагоните и товарните вагони, за да видят Царя, за да се уверят, че няма да ги пропусне.“

Когато Царят излезе от вагона и се приближи до болничния влак, почти всички ранени вече бяха на перона и по релсите; само тези, които бяха напълно неспособни да се движат, останаха във вагоните. Ранените стояха в най-различни униформи, с превързки на ръцете и превързани глави, докато други се подпираха на бастуни или на своите другари. Това бяха всички ранени само четири дни по-рано; само във влака имаше до 150 тежко ранени. Царят ги обикаляше и отиваше при лежащите във вагоните. Никога няма да забравя трогателното впечатление, което тази неочаквана среща на ранените с Царя направи на мен и всички около тях. Лицата им сияеха от щастие; сякаш бяха забравили страданието си. Царят връчил 150 медала „Свети Георги“ на главния лекар на влака, Таубе, за да бъдат раздадени от негово име на всички тежко ранени, след което царският влак потеглил под виковете „Ура“ от ранените, стоящи около влака.

На гара Самбор царят е посрещнат от командващият армията, генерал Брусилов. След като изслушва доклада му, царят го прегръща и целува, а Брусилов целува ръката на царя. След това царят се приближава до почетния караул, поставен от 16-ти стрелков полк „Император Александър III“. Брусилов докладва, че тази рота, под командването на прапорщик Шулгин, е отблъснала няколко германски атаки с огън и щикове само два дни по-рано, оставяйки до

⁷¹ Има се предвид „черната неблагодарност“ на Австрия проявена по време на Кримската война, въпреки че Николай I, я спасява два пъти, първият в 1849 г. когато разгромява унгарската революционна армия, спира разпада на империята и Русия си навлича омразата на унгарците и вторият път в Олмюц в 1850 г., когато Николай I, спира започналото Пруско обединение на Германия. Въпреки тази жестока обида, доброто отношение на Пруссия към Русия се запазва. След което Франц Йосиф по съветите на бездарния си канцлер Шварценберг, постъпва изключително глупаво, с което губи завинаги доверието на Русия и предопределя залеза на империята си! (б. пр.)

600 вражески трупа на мястото на битката. След като изслушва този доклад, царят ги поздравява: „Здравейте, мои железни стрелци!“ и след това добавя: „За вашата славна бойна служба, мои другари, ви благодаря от дъното на сърцето си, а за славните скорошни битки, за които командирът на армията току-що ми докладва, награждавам с Георгиевски кръст всички чиновци на ротата.“ Царят награди прапорщик Шулгин едновременно с три Георгиевски кръста: 1-ва, 2-ра и 3-та степен, тъй като вече имал 4-та, и орден „Света Анна“ от 4-та степен „За храброст“. „Когато ротата премина в тържествен марш, не можеше да не се възхитим на чудния вид на тези стрелци“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 539). А. И. Спиридович, уточнява „В прапорщик Шулгин, императорът разпозна своя приятел, старшината, когото познаваше от Ливадия.“ [...] Когато стрелците минаха в тържествен марш и музиката засвири същия марш, на който войските винаги маршируваха пред царя в любимата му Ливадия, царят не можа да сдържи сълзите си“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“, том I, стр. 122).

„След това в щаба на армията“, отбелязва В. Ф. Джунковски, „се проведе закуска, на която освен придружаващите царя и членовете на щаба на армията на Брусилов, присъстваха и много офицери. Царят поздравил Брусилов като свой генерал-адютант и лично му връчил пагони и акселбанти“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“. Том 2, стр. 539).

„Героят на Галиция, най-популярният генерал в Русия по онова време“, според А. И. Спиридович, „отново целунал със сълзи ръката на царя и поискал разрешение да се преоблече в съседната стая. Минута по-късно той се появил, вече в униформа на генерал-адютант и получи поздравления“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“, том I, стр. 122).

„Царят беше в добро настроение“, пише граф Д. Ф. Хайден., а А. А. Брусилов „беше на върха на възторга и му целуна ръката.“

„Когато по-късно си спомним, че същият този човек, две години по-късно, ще сваля същите тези акселбанти, ще сложи червените ленти, проклинайки царизма и уверявайки всички, че винаги е бил революционер, само може да си помислим какво нищожество и колко жалък е бил всъщност. Не е нужно много, за да се развенчае веднага Брусилов и да се сведе от легендарен герой до нищожество“ („Записки на граф Д. Ф. Хайден (1914-1917)“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 39. Париж. 1971. С. 18).

По-късно генерал А. А. Брусилов е имал наглостта да твърди, че „от Найвисшо място е било заявено, че е повишен в чин генерал-адютант не за военните действия, а поради височайшото посещение и вечеря в щаба на поверената му армия“ (А. А. Брусилов, „Моите спомени“. Москва, 2001. С. 126).

„...Междувременно“, отбелязва комендантът на двореца В. Н. Воейков, „Негово Величество изрази своята благодарност към него за успешните действия на армията му.“ И по-нататък: Генерал Брусилов „изглеждаше ужасно развълнуван от благоволенieto на Господаря Император към него, изля чувствата си на лоялност, целуна ръката на Царя и не забрави великия княз, чиято ръка също целуна“ (В. Н. Воейков, „С и без Царя“, стр. 124).

Предвид всички цитирани тук разкази на очевидци за пътуването на Царя до Червена Рус, е очевидна пълната непоследователност, невярност и дори,

може да се каже, незначителност на така наречените мемоари на Брусилов (А. А. Брусилов, „Моите спомени“, стр. 124-126). На същия ден, 10 април, по пътя за Перемишъл, на брега на Днестър, близо до Хиририв, царят инспектира войските на 3-ти Кавказки корпус. „На едно място“, спомня си А. И. Спиридович, тежкият автомобил на царя потъва в пясъка и засяда. [...] ...В един миг войниците, като пчели, се струпаха около автомобила и го вдигнаха като перце. Хората [...] се тълпят все по-близо и по-близо, гледайки с възторг царя. Царят се изправя в автомобила и, смеейки се, казва на войниците: „Тихо, тихо, момчета, бъдете внимателни, да не ви прегазят.“ „Всичко е наред, Ваше Величество, ако е рекъл Бог, няма да пострадате“, идват усмивките в отговор, а тези, които не могат да стигнат до автомобила, просто протягат ръце към царя, целуват го, посягат към шинела му, галят го. „Мили, мили, нашият благословен, Цар-батюшка“, се чуваше от всички страни, а в далечината се чуваше мोगъщо „Урааа“, реvät на целия корпус. „Незабравима картина“ (А. И. Спиридович „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 122-123).

Това беше апотеозът, което по-късно отец Сергей Булгаков нарече „явяването на Белия Цар пред Неговия народ“, посвещението на Императора в Невесния Йерусалим, когато, по думите на същия религиозен философ, „апокалиптичният лъч на Бялото Царство проблесна за миг и след това избледня“ („Русия преди Второто Пришествие. (Материали за есе по руска есхатология)“. 3-то издание. Том II. Стр. 69).

Вечерта на 10 април царят съобщава в писмо от 12 април, че той и великият княз Николай Николаевич пристигат в Перемишъл. „Това е малък град с тесни улички и скучни сиви къщи, пълен с войска и оренбургски казаки. Николай, аз и някои господа живеехме в доста спретната малка къща, чийто собственик избяга преди падането на крепостта. Градът е заобиколен от планини и има много живописна гледка. Вечеряхме в гарнизонния клуб, където всичко останало недокоснато. След като прекарахме нощта в превзетата няколко дни по-рано крепост, царят излезе на балкона на къщата, заета по-рано от австрийския ѝ комендант, генерал Кусманек. Пое дълбоко въздух и помириша чудния въздух: „Ароматът на билки и цветя идваше от предпланините на Карпатите“ (В. Н. Воейков, „С царя и без него“, стр. 124). На следващия ден, 11 април, царят огледа крепостите.

А. И. Спиридович споделя „[...] Всички искаха да отбележат, че и те са били на това славно място, белязано от руската победа. [...] И мнозина взеха камъни от хълма като сувенири и браха трева и цветя. „Командирът на конвоя Грабе събра цял букет и същата вечер помоли царя да ги изпрати на императрицата“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 125).

След закуска царят потегли към Львов. На завръщането си той среща „безкраен брой евреи, които радостно го поздравяваха, облечени в лапсердаци⁷², цилиндри, с характерните кичури на старозаветните евреи“ (В.Н. Воейков, „С царя и без царя“, стр. 124).

⁷² Лапсердак – характерна върхна дреха, подобна на кафтан, характерна за галицийските евреи. (б. пр.)

Накрая, пише А.И. Спиридович, „се върнахме в Лвов в 5 ч. Преди обяд великите княгини Ксения и Олга Александровна пристигнаха в двореца. След обяд те тръгнаха за гарата.“ Изглеждаше сякаш целият Лвов се е излял по улиците. „Цялото население, очевидно, се сбогува топло и сърдечно с царя. Ентузиазмът на войските, стоящи в редица, не може да се опише. В 9,30 ч. сутринта царят напусна Лвов, а три часа по-късно вече бяхме в Броди, където царят се прехвърли на влака си“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“, том I, стр. 125-126).

„Много силни впечатления“, пише царят в дневника си на 10 април 1915 г. „Радвам се“, пише очевидец, „че царят е успял да изпита подобни чувства („да ги върне“), когато месец по-късно [след превземането на крепостта] посещава Перемишъл и преживява една от последните радости в живота преди края на царуването си и преди нашето злощастно отстъпление от Галиция“ („Бележки на граф Д. Ф. Хайден (1914-1917)“ // „Военно-исторически бюлетин“. № 39. Париж. 1971. Стр. 17).

„Впечатлението от пътуването до Галиция“, потвърждава генерал В. Ф. Джунковски „беше прекрасно. Царят беше весел и много доволен от всичко. Върховният главнокомандващ също. Оставаше впечатлението, че Галиция ни е осигурена завинаги; никой не си представяше, че ще я напуснем толкова скоро“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Стр. 541).

С императорски заповед от 12 април 1915 г., подписан в Броди, Върховният главнокомандващ е награден с георгиевската сабя, украсена с диаманти и с надпис: „За освобождението на Червена Рус“.

Председателят на Думата М. В. Родзянко следва царя като сянка в Галиция, надявайки се да се грее в лъчите на царската слава. Но не само това... „След тези думи, толкова велики в своята простота“, пише министърът на вътрешните работи Н. А. Маклаков в писмо до императора на 27 април, „твърдо изречени пред целия свят, с които Всеруският самодържец, председател на Държавната дума, благоволи да се обърне към народа в Лвов, няма какво повече да се каже. Такова тържество не може да бъде позволено. Родзянко, Ваше Величество, е само изпълнител – помпозен и неинтелигентен – а зад него стоят неговите водачи – Гучков, княз Лвов и други, систематично преследващи целта си. Каква е тази цел? Да помрачите светлината на Вашата слава, Ваше Величество, и да отслабите силата на свещената, вековна и вечно спасителна идея за самодържавие в Русия. Възторгът и вълнението, които останаха в Лвов след престоя Ви там, и радостта, предизвикана от думите Ви, трябваше да бъдат затъмнени от лицето на целия народ, а тържеството на Родзянко, който винаги и навсякъде се стреми да издигне народното представителство до недостойна за него височина, до позицията на арбитър на съдбата на Русия и целия свят, трябваше да бъде прикрито с крещящ триумф. Това представяне съзнателно и по всякакъв начин се пропагандира в противовес и в противоречие с дадената ви от Бога власт. „Ваше Величество! В Карпатите се пролива руска кръв, бушуват ожесточени битки и гърмят вражески оръдия, но в Лвов, в присъствието на изпълняващия длъжността генерал-губернатор, военни и граждански власти и студенти, председателят на една от законодателните камари на Русия е почитан, произнасят се речи пред него, чува се неговият отговор и в това официално събрание не

гърми нашият национален химн, молитвата за Царя, а по-скоро се изпълняват някакви музикални номера до късно през нощта. Ваше Императорско Величество! Тези нетактични лудории и неуместни препратки от нескромния председател на Думата биха били смешни, ако се наблюдават в обикновено, мирно време. Но когато се случват в район на военна окупация, ехото им в Русия става опасно и абсурдно“ („Дневници и документи от личния архив на [император] Николай II“. Минск. 2003. стр. 189-190).

Скоро стана ясно, че това пътуване е изпълнено с нещо повече от непосредствена опасност за живота на Царя. Нека си припомним думите, отправени към царя от блаженната Паща Дивеевская п: „Седнете на масата“, което означава „седнете тихо на мястото си“, и предупрежденията на Царския приятел.

Несигурността на нашето положение в Галиция беше добре известна в Щаба още по време на пътуването на царя, за което те въпреки това настояваха. А. И. Спиридович си спомня разговора си вечерта на 10 април в Перемишъл с генерал Д. Н. Дубенски, „който вече беше успял да събере информация от щаба“ за несигурността на нашите перспективи в завладения регион. В тази връзка той цитира мнението на генерал-квартирмейстера Ю. Н. Данилов в Щаба.

„...Ако в Щаба“, А. И. Спиридович, „вярват, че нашето положение в Галиция не е достатъчно сигурно; тогава не е имало нужда да се убеждава царят да отиде в Галиция. Щабът е замислил това пътуване. Щабът е организиран всичко. Близки сътрудници са казали на царя, че пътуването е неподходящо сега, че е по-добре да се изчака до края на войната. Защо Щабът е направил всичко това?“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 123-124).

За съжаление, всички тези основателни въпроси останаха (и все още остават) без отговор.

На 12 април, в купето на императорския влак, разговорът за Пшемисъл продължава. Генерал Д. Н. Дубенски съобщава някои нови подробности: „Черният Данилов ходи като градоносен облак, а Янушкевич е нервен.“ „В края на краищата, този...“, изруга непочтително генералът, „знае само как да се изнервя. Жалко.“ Преминаха на петроградските новини. „— Е, [...] сега ни кажете какво прави Григорий Богоненавистния там в Петербург — обърна се Дубенски към мен, както обикновено, наричайки Распутин с това име. Всички избухнаха в смях. Казах му, че [...] е много ядосан на един от моите познати, че царят е бил убеден да отиде в Галиция, защото смята пътуването за „ненавременно“, но че се моли пътуването да е безопасно. Моят събеседник, се пошегува с молитвите на стареца, но каза сериозно за ненавременността на пътуването, добавяйки, че някои хора говорят много неодобрително за Щаба за това. Распутин имаше голям ясновидски дар и това, което беше казал в столицата, изглеждаше оправдано по отношение на Галиция. Дубенски се смути и ние започнахме да му се смеем, че работи в сговор със стареца. След като поговорихме още малко, отидохме в купето и Дубенски дълго време мрънкаше и се суетеше до мен, което винаги се случваше, когато беше в лошо настроение“ (пак там, стр. 129-130).

Дъщерята на Г.Е. Распутин потвърждава мнението на баща си, предоставяйки някои допълнителни подробности: „Бог да му е на помощ“, каза той на Вирубова, която го информира за предложеното пътуване. „Не е време да ходи

там. Царят няма да види народа си, а в тези градове никой не е на страната на Русия. Разбира се, много е интересно, но би било по-добре да отиде там след войната.“ [...] През април 1915 г., въпреки настояването на баща ми, царят тръгна за Лвов. Скоро след това започна руското отстъпление от Галиция. А на 12 юни, както знаем, императрицата в едно от писмата си до императора каза за падането на Лвов: „...Тъжно е, че е попаднал в други ръце. Сега Вилхелм [Вилхелм II] вероятно спи на леглото на стария Франц Йосиф, на което ти спа една нощ.“ „Не ми харесва това, унижително е...“

Баща ми беше прав. Пътуването до Лвов беше преждевременно“ („Нашият Скъп Отец.“ стр. 111).

Имаме и други доказателства за неодобрението на Г. Е. Распутин за това пътуване – писма от императрицата. (6 април): „Нашият приятел би предпочел да отидеш в завладените територии след войната – между другото, ти пиша това.“

(7 април): „Когато Аня му каза тайно (тъй като поисках специални молитви за теб) за плана ти, той, колкото и да е странно, каза същото, което и аз – че не одобрява пътуването и „Господ ще те пощади, но е преждевременно (твърде рано) да отидеш сега, Той няма да забележи никого, няма да види своите хора. Разбира се, интересно е, но е по-добре след войната.“ Той съветва да не вземаш Николаша със себе си. Той смята, че е по-добре да си сам навсякъде и с това съм напълно съгласна.“

Както виждаме, едва след като се прояви непреодолимо му желание да отиде в Галиция, Григорий Ефимович го благослови и се моли за него.

Пътуването преминава добре, но последствията не закъсняват. На 19 април 1915 г. започва офанзивната операция на Централните сили на Източния фронт, известни като Гьорлишката офанзива, която заличава всички наши победи в Галиция.

6 май е рожденият ден на царя. Но, за съжаление, както правилно отбелязва А. И. Спиридович, „всички тези лични радости са помрачени от тревогата за случващото се там, в далечна Галиция, където съвсем наскоро ехтеше радостната победна песен на нашите войници, където царят току-що е съзерцавал своите чудни войски. Оттам съобщават, че германците днес са бомбардирани Перемисъл. Тревожните съобщения продължават и през следващите дни. Дори денят на Св. Троица, когато църквата, и всички сгради и казарми на щаба бяха украсени с млади брезови клонки – дори този ден не изглежда толкова радостен, колкото обикновено е тук, в Русия“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 149).

„Можех ли аз“, пише царят от щаба на 11 май, „да напусна тук при такива трудни обстоятелства? Ще се възприеме, че бягам и изоставям армията в трудни моменти. Горкият Николаша, разказвайки ми всичко това, през сълзи ме попита дали обмислям да го заменя с по-способен човек. Изобщо не бях развълнуван; чувствах, че казва точно това, което мисли. Той непрекъснато ми благодари, че останах тук, защото моето присъствие го успокояваше лично.“

На 21 май Пшемисъл е загубен, а на 9 юни Лвов е изоставен. Градът е изоставен набързо. Руските табели са съборени в паника. Вицегубернаторството набързо се премести в Броди на границата с Волин („Записки на граф Д. Ф.

Хайден (1914-1917)" // „Военно-исторически бюлетин“. № 39. Париж. 1971. стр. 19-20“.

В Петроград, пише А. И. Спиридович, започнаха „с някакво удивително злорадство говорят за нашите неуспехи, започнали в Галиция. [...] Петербург кипи. Непрестанното отстъпление в Галиция и слуховете за големи загуби породиха вълна от зловерни слухове и клюки. Казваха, че на фронта няма достатъчно пушки и снаряди [...] Ругаеха генералите [...], ругаеха щаба [...] Ругаеха бюрокрацията...“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“. Том I. Стр. 147, 150).

В онези дни императрицата много тактично напомни на съпруга си думите на стареца. (юни 11): „Той беше против пътуването ти до Лвов и Перемишъл, а сега виждаме, че е било преждевременно.“ (12 юни): „Тежко е, че трябваше да напуснем този град – въпреки че не беше изцяло наш, все още е болно, че попадна в ръцете им. Сега Вилхелм вероятно спи в леглото на стария Франц Йосиф, в което ти спа за една нощ. Неприятно е за мен, унижително е, но може да се понесе. Но мисълта, че същите бойни полета отново ще бъдат осеяни с труповете на нашите смели войници, ми разбива сърцето.“

(24 юни): „Не казвай, че носиш нещастие. Това се случи с Лвов и Перемишъл, защото Нашият Приятел знаеше и ви предупреди, че това е „преждевременно, а ти вместо това се подчини на Щаба“.

Известно време след Февруарската революция от 1917 г. генерал граф Д. Ф. Хайден случайно минава през известната Бела Криница близо до град Серет – старообрядческата митрополия: „Спрях да посетя митрополит Макарий Лобов, приятен старец“ човек, който ме прие много любезно [...] Въпреки наличието в манастира на наши войнишки комитети, които по някаква причина трябваше да се представят за авторитети и тук, в приемната на митрополита, на най-видно място, висеше портрет на царя и цялото царско семейство, което веднага беше преследвано от Временното правителство и неговите местни агенти. Едва тук, в Австрия, руският цар намери безопасно място за себе си под закрилата на старообрядния митрополит...“ (Записки на граф Д.Ф. Хайден) (1914-1917)" // "Военно-исторически бюлетин". № 41. Париж. 1972. С. 11).

НАОКОЛО САМО ШПИОНИНИ

Сред другите действия на Николай II оказали опустошително въздействие върху Руската империя във война, ще посоча поне още три важни и тясно свързани фактора: шпиономанията, германофобията и безразборната, зле замислена борба срещу евреите.

Шпиономанията, или както точно я описват ръководителите на тайните служби на Руската империя, „истеричен страх от шпиони [...], се разпространява като чума из Русия“ (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руска тайна полиция“. Стр. 398). Всичко се развива противно на предупреждението на един от руските военни теоретици, подполковник А. А. Свечин, публикувано преди войната в официалния военен вестник „Русский инвалид“, основано на опита от японската кампания: „Трябва да се пазим от итовите за шпиони – те разяждат онова доверие един в друг, чрез което държавата е силна [...] Посява се страх от шпиони; създава се някаква тежка атмосфера на всеобщо предателство; ежедневно

сред масите внимателно се култивира тъп страх; а страхът от предателство е неприятен страх; всичко това свидетелства а нарастваща липса на доверие в собствените сили [...] Човешкият ум отказва да търси прости обяснения за ужасни явления. Сериозните провали винаги пораждат големи суеверия. Сред тях, тясно свързани с поражението, най-видно място заемат митовете за шпионите [...] Необходими са жертви, човешки жертви, за човешкото стадо, обзето от страх“ („Идеологическото наследство на А. Свечин“ // „Руски военен сборник“. Брой 15. Москва, 1999. С. 574). В

Германия има и случаи на шпионаж, но там той не е насърчаван от властите, още по-малко от Върховното командване; Споменаването на шпиони в печата дори е забранено (О.Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917.“ стр. 67).

Още от самото начало на войната в Германия започват да се разпространяват най-невероятни слухове, като например, че из страната се движат вражески автомобили, пълни със злато, предназначено за шпиони и саботьори. Започналото преследване на отделни леки автомобили води до убийството на няколко държавни служители. Подобна картина се наблюдава и в Австро-Унгария, но австрийските и германските власти предприемат решителни мерки за потушаване на слуховете, които могат да повлияят на морала на армията и на положението в тила, и те утихват“ (Г.Л. Соболев, „Тайният съюзник.“ стр. 93).

У нас нещата са далеч от това. Участник в първите битки в Източна Пруссия си спомня: „Изглеждаше подозрително защо, когато основните сили се приближаваха, крилото на мелница започваше да се върти вляво от пътя. По това време шпионската мания беше обзела всички. Вярваше се, че германците могат всичко и се възползват от всичко. Мелницата беше незабавно опожарена. След това подозрение предизвика едни фабричен комин на входа на град Бяла. Коминът беше съборен с няколко оръдийни изстрела и с трясък падна върху околните сгради“ (А. И. Верховски, „На трудния проход“. Москва, 1959, стр. 34).

А ето и размислите на един от участниците в боевете на Югозападния фронт: „Войната изисква омраза, а нашите войници са обзети от всяка емоция, освен омразата. И затова те старателно я внушават. Ден и нощ ни говорят за шпиони... И сянката на подозрението е достатъчна, за да станете жертва на шпиономания. Невинна жертва, обречена от самото начало“ (Л. Войтоловски, „Кървавият Марс се възнесе. По стъпките на войната“. Москва, 1998, стр. 27-28).

Психозата на шпионската мания обхваща и тила. „Невинни хора, които са живели в Русия години наред: пекари, месари, обучари и моряци – изведнъж се оказаха агенти на кайзер Вилхелм; подозрения засегнаха дори онези абсолютно лоялни руснаци, които имаха нещастieto да носят немски фамилии. Тези болезнени настроения бяха подхранвани от обичащата сензациите преса и доведоха до създаването в Думата на специална антигерманска група под ръководството на Хвостов, която скоро стана много влиятелна“ (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руска тайна полиция“. Стр. 398).

Ето дневниковите записки на Л. А. Тихомиров, който е живял близо до Троице-Сергиевата лавра, от 1915 г. (27 юни): „Днес в Посад казаха, че е заловен прилично облечен германец, който искал да хвърли арсен в кладенеца на Све-

ти Сергей. Може ли това да е истина? Те очакват всичко от германците.“ (8 юли): „Той (файтонджията Николай) каза, че германците са отровили кладенците на пет села. Селяните преследвали отровителя на коне, който избягал с велосипед, но не го хванали. Павел вече бил съобщил за отравянето на два кладенеца в Посад. В един от случаите жителите видели мъж да хвърля бутилка в кладенец и не го хванали, но успели да извадят бутилката, без да я счупят, и уж лекарите потвърдили, че бутилката съдържа отрова. Колко истина има в това, не знам“ („Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917“. Срв. А. В. Репников. Москва, 2008. стр. 81, 84-85).

А ето каква е ситуацията в Москва, от думите на съпругата му, описана от същия автор в дневника му (13 август 1915 г.): „...Общо потиснато настроение. Трябва да се предположи, че „работят“ много германски шпиони. На гарата някакъв артилерист [...] ругаеше, че „някой във войнишка униформа, когото забелязал, навсякъде, гледа и следи, и ко по дяволите, знае дали е войник или не“... По улиците някои хора често проклинат не само правителството, но и неприлично хулят самия цар. „Навсякъде се говори за държавна измяна, сякаш почти цялото ръководство е предател“ (пак там, стр. 98-99).

Така митът за тотален германски шпионаж прикрива истинската подривна пропаганда, вдъхновена от вътрешните антируски сили. Веднъж започната и никога решително потушена, цялата тази истерия продължава чак до последните дни на Империята, разпространявайки се дори до висшите служители на държавата. А. Т. Василиев, директор на полицейското управление, си спомня за събитията от началото на 1917 г. Един ден бях извикан при председателя на Министерския съвет, княз Н. Д. Голицин, който мистериозно ме информира, че според получената от него информация двама адютанти на кайзер Вилхелм са в Санкт Петербург на разузнавателни мисии: били видени няколко дни порано да се разхождат по Невския проспект, облечени като цивилни, с вдигнати яки. Отговорих, че вече съм запознат с тази легенда и познавам и члена на Думата, който е разказал на министър-председателя тази история. След това споменах полковник Енгелхард. Княз Голицин, който до този момент беше много съдържан и спокоен, ме погледна с ужас и удивление и ме попита как съм могъл да науча това. (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руската тайна полиция.“ стр. 399-400)

Но как може някой толкова параноичен да управлява Великата империя? Заслужава да се спомене обаче и разпространителят на слухове. Това беше Б. А. Енгелхард (1877-1962), депутат от Четвърта дума, октябрист, сътрудник на А. И. Гучков, масон и член на Прогресивния блок от есента на 1916 г. Този възпитаник на привилегирания Пажески корпус по едно време беше паж на вдовстващата императрица. Именно на показанията на този човек, който след Февруарската революция се присъедини към Временния комитет на Държавната Дума, назначен за председател на Военната комисия и комендант на Петроград, традиционно се осланят бивши и настоящи „кириловци“, с цялата си характерна страст отричат, че великият княз Кирил Владимирович се закичил с червена лента по време на Революцията. И на кого друг може да се вярва, ако не на този отцепник-масон, на когото високопоставеният брат Керенски лично се е доверявал?

Последващият живот на Борис Александрович е пълен с най-невероятни обрати. След като служи в Доброволческата армия на генерал А. И. Деникин, той заминава за Франция, след което се мести в Рига. Именно тук НКВД го арестува през 1940 г. Но Енгелхард не е изправен до стената; вместо това е изпратен в административно изгнание в Средна Азия. Там той си изкарва прехраната като художник, треньор в Държавната служба по коневъдство и агроном. През 1945 г. му е издаден паспорт на СССР и му е позволено да се върне в Рига, където работи като преводач в Хидрометеорологичната служба, а след това като секретар на съдийската колегия в Рижския хиподром. Умира в Рига, оставяйки след себе си мемоарите си.

Според жандармския генерал П. Г. Курлов, военното командване е гледало с доверие на „всеки намек за държавна измяна или шпионаж...” (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия”. стр. 210). Същевременно шпиономания донесе осезаеми ползи за някои. „Страхът [...] от шпионаж”, вярва генерал А. А. Мосолов, „беше често срещано средство за прикриване на истинските причини за нашите поражения” (А. А. Мосолов, „В двора на последния руски император”. стр. 32).

Един пример се намира в дневника на същия Л. А. Тихомиров (19.2.1915): „Има и слух: че началник-щаба на генерал Рузски е немски шпионин и че провалът на операцията в Източна Пруссия е заради него” (Дневник на Л.А. Тихомиров. 1915-1917. стр. 42).

Скоро стават известни имената на главните шпиони и техните жертви. Според А. Н. Яхонтов, помощник-деловодител на Министерския съвет, именно Върховният главнокомандващ „имал склонност да прехвърля отговорността” за бойните си неуспехи на непредпазливостта на тила и некомпетентността на военния министър” (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)”. стр. 323).

„Щабът”, потвърждава генерал А. А. Мосолов, „изтъква две причини за неуспехите: недостиг на боеприпаси и германския шпионаж. Военният министър Сухомлинов става изкупителна жертва. По искане на великия княз Николай Николаевич, военният министър е сменен и изправен пред съд. За да се потвърди теорията за шпионажа, жандармът полковник Мясоедов е обесен и започват предледвания на лица с немски фамилни имена. Началникът на контраразузнаването генерал Бонч-Бруевич⁷³ е особено ревностен в това последно начинание. Обществото, получило възможност да обвини някого, с радост се нахвърля върху установените виновници” (А. А. Мосолов, „В двора на последния руски император”. стр. 32).

През април 1915 г. великият княз Николай Николаевич назначава генерал-майор М. Д. Бонч-Бруевич, който е под негово командване, за началник-щаба на 6-та армия, която е покрива Петроград и е разположена в самата столица, и в околностите ѝ. В прощалните си думи към този опитен човек великият княз нарежда преди всичко да се разследва работата на контраразузнаването. „Вие влизате в гнездо на стършели на германския шпионаж”, казва августейшият чичо. „Самото Царское село е такова” (М. Д. Бонч-Бруевич, „Всяка власт на Съветите: Спомени”. Москва, 1957. стр. 68-69).

⁷³ Генералът предател, минал на служба на большевиките. (б. пр.)

Името на този омразен генерал многократно се появява в царската кореспонденция от 1915-1916 г. Царицата (13 декември 1915 г.): „Обядвах горе и тогава ми донесоха писмо от Павел [великият княз Павел Александрович] и едно от Мария [великата княгиня Мария Павловна младша] – всичко за Рузски, отчаяние и т.н. Това беше след разговора ѝ с Б.-Бр., който, се оплака, че тук се облагодетелстват бароните, тоест, че когато е уволнил двама души от Червения кръст, Белецки ги е върнал обратно...”

От царицата (28 януари 1916 г.): „Каква радост ще бъде, когато се отървеш от Б.-Бр. (не мога да напиша името му)! Но първо той трябва да разбере злото, което е сторил, което се стоварва върху теб. Ти си твърде мил, мой лъчезарен ангел. Бъд твърд и когато наказваш, не прощавай твърде бързо и не им давай добри позиции: Не се страхуват достатъчно от теб. Покажи авторитет. Хората злоупотребяват с твоята удивителна доброта и нежност.”

От царя (1 февруари 1916 г.): „След закуска проведох разговор с Плеве. [...] Говорих му строго за Бонч-Бруевич, че трябва да се отърве от него и т.н.”

Царят (2 февруари 1916 г.): „Тази сутрин бях в църквата и след това проведох дълъг разговор с Алексеев относно уволнението на Плеве и Бонч-Бруевич. Оказва се, че последният е мразен от всички в армията, започвайки от най-висшите генерали!”

Царицата (3 февруари 1916 г.): „Да, отърви се от Бр.-Бр. възможно най-скоро. Само не му давай дивизия, щом е толкова мразен.”

Царицата (8 март 1916 г.): „Най-накрая Куропаткин не отстрани ли Бр.-Бруевич? Ако още не, тогава заповядай да го направи бързо. Бъди решителен и по-автократичен скъпи, покажи юмрук, където е необходимо – както ми каза старият Горемикин последния път, когато ме посети: „Государят трябва да бъде твърд, силата Му трябва да се усеща.” И това е вярно. Твоята ангелска доброта, снизхождение и търпение са известни на всички и се използват каквото си искат. Докажи, че единствено ти сте господарят и притежаваш силна воля.”

Мнозина са наясно с дългогодишната лична враждебност на великия княз Николай Николаевич към военния министър генерал В. А. Сухомлинов. Според последния, „от момента, в който царят осъзна колко далече е стигнал чичо му Николай Николаевич с военното си аматьорство, доверието на Негово Величество към мен беше толкова голямо, че по всички военни въпроси, чак до самото начало на войната, моето мнение беше решаващо. Николай Николаевич беше загубил толкова много от влиянието си върху царя преди войната, че не беше способен да ми създаде сериозни, непосредствени трудности” (В. А. Сухомлинов, „Мемоари”. стр. 231).

Враждебността на върховния главнокомандващ се споделя и от влиятелни членове на Думата. Е. С. Радзински, споделя „Генерал В. А. Сухомлинов не беше харесван не само от великия княз, но и от Думата – заради лоялността си към „царското семейство”. И той не просто беше „отговорен” за недостига на оръдия, снаряди, патрони и униформи. Старият министър беше „замесен” в кампанията по издирване на шпиони. [...] Андроников и Червинская бързаха из салоните. „Бях сигурен, че Сухомлинов е обграден от цял ешелон шпиони”, обяснява по-късно князът пред Извънредната комисия. Тези думи са повторени

както от опозицията в Думата, така и от великите князе“ (Е. С. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“. Стр. 357).

Още след първите поражения, според показанията на княз Д. Д. Тундутов, който е в Барановичи при Николай Николаевич, „недоволството от военния министър започна да се усеща все повече и повече в Щаба, но засега не стигна до открит конфликт“ (В. В. Марковчин, „Трима атамана“. Москва, 2003. Стр. 277).

„В края на 1914 г. и началото на 1915 г.“, спомня си генерал А. С. Лукомски, „върховният главнокомандващ, великият княз Николай Николаевич, изпрати на военния министър поредица от остри писма и телеграми, в които го упреква за лошото снабдяване на армията. В телеграмите се посочва, че няма снаряди; че армиите трябва да отблъскват атаки почти с голи ръце; че армиите търпят колосални загуби поради недостиг на огнестрелни оръжия. Великият княз настоява за незабавното изпращане на достатъчно количество пушки, патрони и снаряди“ (А. С. Лукомски, „Очерци от моя живот“. стр. 275).

Но доколко оправдани бяха всички тези обвинения? Още по съветско време руските историци оправдаха военния министър: „Никой, включително бъдещите пламенни критици на В. А. Сухомлинов, не би могъл да предвиди мащаба на предстоящата война. Именно той обаче е този, който обикновено е обвиняван за грешките, допуснати при оценката на средните запаси от патрони, снаряди, пушки, оръдия и др.“ (О. Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917 г.“ стр. 21-22. Книгата продължава с подробни изчисления на нуждите и производството на оръжия и боеприпаси.) В тази връзка цитираме мнението на безспорен експерт по този въпрос – един от организаторите на руската военна индустрия – генерал А. А. Маниковски: „Че нашата армия наистина е имала недостиг на боеприпаси, е безспорен факт; Но в същото време е груба грешка да се ограничим само до констатиране на този факт и да обвиним цялата вина за претърпените неуспехи единствено в „припасите“; това е, както се казва, „да не виждаме гората, закритата от дърветата“, тъй като истинските причини за нашите поражения са дълбоко вкоренени в общите условия на целия ни живот в периода непосредствено преди войната. А самата липса на боеприпаси за нашата армия е само частично проявление на тези условия, тяхното неизбежно следствие. И само защото е един от външните признаци, винаги най-очевидният, е приет без много размисъл като основна причина за нашето поражение“ (А. А. Маниковски, „Бойно снабдяване на руската армия през войната от 1914-1918 г.“. Част 1. Москва, 1920. Стр. 9).

Но никой не искае да стигне до дъното на всичко това, целта е друга. Както отдавна е известно, самият крадец е най-силният от всички и вика „дръжете крадеца!“. „Необузданите клюки и злобни клевети“, както описва ситуацията по това време А. Н. Яхонтов, служил в Министерския съвет, „донесоха деморализация, измествайки фокуса на настроенията от борбата срещу външния враг към елиминирането на „вътрешния“ враг“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914-юли 1915 г.)“. Стр. 305).

Дискредитираща информация за военния министър веднага беше разпространена сред обществеността. От една страна, както вече писахме, това е

направено, за да се освободи от личната отговорност (доп. пр. великият княз) за грубите провали, а от друга, за да се засили контролът му върху армията. Имам предвид, на първо място, засиленият контрол над руската армия, под привидно правдоподобни претексти, от натиска на обществеността.

Ето как се развиват събитията, според мемоарите на помощник-министъра на войната, генерал А.С. Лукомски: „По искане на председателя на Държавната дума е издадена височайша заповед за сформирание на Специална отбранителна комисия [...] ...Сформиран е Военно-промишлен комитет, който постепенно започва да обединява индустрията [...] ...Всеруските земски и градски съюзи се обръщат към военното ведомство с предложение да се осигурят определени поръчки за армията и чрез тях“ (А.С. Лукомски, „Очерци от моя живот“. стр. 276-277).

В същото време генералът не скрива друг важен факт: „Не може да се пренебрегнат често чуваните в обществото и във военните среди нападки срещу градските и земските съюзи. Беше посочено, че щатове им са твърде големи; че сред служителите има много „хитретци“, чието място е във войските, а не сред „земхусарите“, както често ги наричаха; беше посочено, че лицата, ръководещи тези организации, почти изцяло принадлежат към левите политически партии; „че евреите са широко толерирани навсякъде и че пропаганда се води сред войските още от първите дни на войната; че Земските и Градските съюзи подготвят революция, която се надяват да извършат веднага след края на войната“ (пак там, стр. 277).

Разбира се, малко вероятно е някой от революционните водачи, ако се появи удобен случай, да отложи заветното решение на този въпрос за дълго време. А. И. Гучков не може да остане настрана от цялата тази история. „Смятах Сухомлинов за основна пречка“, призна той, вече в изгнание. „Но как трябва да бъде отстранен? Просто като се критикува дейността му? Колкото по-остра е критиката в Държавната дума, толкова по-лесно, предвид ловкостта на Сухомлинов, може да се представи така, сякаш е преследван като човек, отдаден на царското дело“ („Александър Иванович Гучков разказва...“ стр. 61).

А. И. Гучков намира съюзник в лицето на председателя на Министерския съвет В. Н. Коковцов. Войната улеснява задачата, приближавайки го до целта му. Александър Иванович установява таен канал за връзка с великия княз. „Опитах се да се свържа с определени лица, които могат да станат проводници на определени идеи и информация до най-високите нива, чак до царя. Аз все още имах голяма вяра в патриотизма и почтеността на великия княз Николай Николаевич [...] Затова бях много внимателен той да знае какво знам аз и какво може би не знае. [...] Случайно стана така, че човек, който беше в добри отношения с един от братята херцози на Лойхтенберг, мой почитател, го убеди, че е полезно за него да се среща с мен от време на време. Виждахме се често... Всичко това се правеше тайно“ (пак там, стр. 29).

Не всички обаче са запознати с дейността на А. И. Гучков. Според генерал А. С. Лукомски, „кампанията срещу генерал Сухомлинов беше водена от председателя на Държавната дума М. В. Родзянко и члена на Държавния съвет и бившия ѝ председател А. И. Гучков. Обвиненията в безотговорност на военния министър и неспособността му да организира доставките на армията бяха под-

силени от широко разпространени най-невероятни и съмнителни но слухове“ (А. С. Лукомски, „Очерци от моя живот“, стр. 279).

За да укрепят позицията си, заговорниците използват т. нар. „случаят с полковник Мясоедов“, за който вече писах (вижте нашите книги: „Наказание с истина“, 2007; „Господ е мой съдия!“, 2010; и „Лъжата е голяма, но истината е по-голяма...“, 2010).

Неговото добре познато предвоенно лична приятелство с генерал В. А. Сухомлинов, използвана в нашумелите публични скандали с А. И. Гучков и екзекуцията му по обвинение в шпионаж, поставят военния министър в отчаяно положение.

Генерал А. И. Спиридович пише в мемоарите си: „На втория ден от Великден, 21 март във вестниците се появи официално съобщение за разкритата измяна на подполковника от запаса Мясоедов и неговата екзекуция. За пореден път навсякъде се говореше за измяна. Всички военни провали вече се приписваха на измяна. Имаше смътни, подли намеци за участието на военния министър Сухомлинов в измяната. Той и Мясоедов бяха близки. Тези, които бяха запознати с интригите на Петроград, разбираха, че Мясоедов е използван за свалянето на Сухомлинов и че Сухомлинов е използван за удар по Трона... Аферата с Мясоедов, във цялото ѝ развитие и разклонения, беше по време на войната може би най-важният фактор (след Распутин), който подготви атмосферата за революцията. Опитен в политическите интриги, Гучков не сгреша, като разпалваше подлата измислица за да посее отровата в редиците на офицерския корпус. Времето вече е разсеяло голяма част от клеветите, отправени срещу представителите на царската епоха, и колкото повече времето работи, толкова по-ясно се вижда моралната мръсотия на този най-велик и открояващ се политически интригант, г-н. Гучков“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 103).

На 18 февруари 1915 г., по инициатива на генерал-квартирмейстера на Северозападния фронт, генерал-майор М.Д. Бонч-Бруевич, и началника на разузнавателния отдел на щаба на този фронт, Н. С. Батюшин, подполковник Сергей Николаевич Мясоедов, потомствен дворянин, е арестуван и обвинен в шпионаж. Н. С. Батюшин твърди, че това е направено „по заповед на щаба“ (Н. С. Батюшин, „Тайното военно разузнаване и борбата с него“. Москва, 2002, стр. 159).

Николай Степанович Батюшин (26 февруари 1874 г. – 10 март 1957 г.) е с буржоазен произход, според някои източници от Архангелска, а според други от Астраханска губерния. Завършва Астраханското реално училище (1890 г.) и Михайловското артилерийско училище (1893 г.), започва службата си като подпоручик в 4-та конна артилерийска бригада във Вилнюския военен окръг. Впоследствие завършва Николаевската академия на Генералния щаб (1899 г.). С чин капитан (1902 г.), Батюшин участва в Руско-японската война като помощник на старшия адютант в оперативния отдел на генерал-квартирмейстерското управление на 2-ра Манджурска армия (октомври 1904 г. – май 1905 г.). Подполковник (1904 г.). Старши адютант на щаба на Варшавския военен окръг (30.06.1905 г.). Ръководи разузнавателната служба на окръга. Полковник (1908 г.). По време на Първата световна война е началник на разузнавателния отдел в

щаба на главнокомандващия армиите на Северозападния фронт генерал Н. В. Рузски (1.8. 1914 г.). Началник-отдел в щаба на генерал-квартирмайстера на същия фронт М. Д. Бонч-Бруевич (29 август 1914 г.).

На 13 юни 1915 г. Батюшин е изпратен на фронта като командир на 2-ри Лейбдрагунски Псковски полк. Скоро обаче е отзован от фронта в Петроград под командването на генерал Н. В. Рузски (8 август 1915 г.). Служи като генерал по назначенията към главнокомандващия на армиите на Северния фронт. Получава чин генерал-майор на 6 декември 1915 г.

През май 1916 г. генерал М. В. Алексеев получава разрешение от царя да създаде специална разследваща комисия на Северния фронт за разследване на подозрителни банкови сделки в полза на Германия, начело с Н. С. Батюшин. „Комисията на генерал Батюшин“ се намира в Петроград на ул. „Фонтанка“ 90.

На 8 април 1917 г. генералът е арестуван. През ноември, вече под властта на болшевиките, той избягва ареста и отива на юг, за да се присъедини към М. В. Алексеев в Доброволческата армия. Служи под командването на началник-щаба на Кримско-Азовската армия, генерал Д. Н. Пархомов, а след това е на разположение на щаба на Въоръжените сили на Южна Русия. След евакуацията от Крим емигрира в Сърбия, живее в Белград.

После Преподава във Висшите военнаучни курсове на генерал Н. Н. Головин в Белгия. През 1939 г. се премества в Белгия, където умира в старчески дом в Брен льо Конт. С активното участие на ръководството на ФСБ останките на генерала са препогребани на Николо-Архангелското гробище в Москва на 20 октомври 2004 г.

Основното доказателство срещу подполковник С. Н. Мясоедов е показанието на подпоручик Яков Павлович Колаковски от 23-ти Низовски пехотен полк, който е пленен от германците близо до Солдау. През декември 1914 г. Колаковски докладва на полковник Д. Л. Кандауров (1880–1945), руски военен агент в Стокхолм, твърдейки, че за да избяга от плен, е предложил да стане германски шпионин. (Ще хвърлим светлина по-подробно върху този въпрос, тъй като в наше време има адвокати на генерал В. Ф. Джунковски, който е участвал активно в раздуването на „аферата Мясоедов“, които твърдят, че дори в своята „заблуда“ той е бил „искрен“ (А. Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски“. Москва, 2012, стр. 240). Но цената на тази „искреност“ е била повече от един невинен човешки живот.

На 12 декември Д. Л. Кандауров докладва на М. Н. Леонтиев, генерал-квартирмайстер на Главното управление на Генералния щаб на Петроград, че основните задачи, възложени му [Я. П. Колаковски] от Берлинския генерален щаб, се състоят в убийството или раняването на Върховния главнокомандващ и разрушаването на мостовете през Висла във Варшава“ (пак там). стр. 237). Следващият разпит на Колаковски се провежда в Петроград, в Главно управление на Генералния щаб на 17 декември, по време на което той потвърждава мисията си: „да взриви железопътния мост във Варшава; да убие или поне да обезвреди Върховния главнокомандващ и да преговаря с коменданта на Новогеоргиевската крепост за предаването ѝ без бой за 1 милион рубли“ (пак там).

Последват разпити на 22 и 23 декември, по време на които Колаковски не разкрива нищо ново. Но на 24 декември той внезапно си спомня (или е подтикнат към това?): „Когато напусках Берлин, лейтенант Бауермайстер, след горните инструкции, ме посъветва да се свържа с пенсионирания жандармерийски полковник Мясоедов, от когото мога да науча много ценна за германците информация...” (пак там).

Всичко това веднага поражда сериозни съмнения сред професионалистите. „В тази история“, отбелязва жандармерийският генерал К. И. Глобачев, - е изключително странно, че когато го изпращат в Русия за такива цели, германците не му дават нито място за срещата, нито парола, с една дума, нищо, което може да послужи като потвърждение за Мясоедов, ако наистина е шпионин, че Колаковски наистина е лице, изпратено от германския генерален щаб“ (К. И. Глобачев, „Истината за руската революция. Спомени на бившия началник на Петроградския отдел за сигурност“. Москва, 2009. С. 77).

Генерал А. И. Спиридович, опитен в подобни въпроси и, съдейки по мемоарите си, добре запознат със случая, отбелязва: „Колкото и странна да е била информацията на Колаковски за откровеността, с която германците са говорили с него, издавайки му дори единствения си, добър, стар, опитен шпионин, колкото и странна да е била цялата минала и настояща позиция на Колаковски, генерал Раух не е сметнал за необходимо да се съсредоточи предимно върху самия подпоручик Колаковски, проверката на неговото минало, връзките му и т.н., а е препратил цялата кореспонденция до Щаба на Върховния главнокомандващ. В Щаба показанията на силно подозрителния и пъргав подпоручик Колаковски са напълно приети и делото е изпратено в отдела за контраразузнаване, ръководен от полковник Батюшин...” (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 107-108).

На този етап ще прекъснем мемоариста, за да съобщим каквото не е знаел. В Щаба, след като прочитат получените документи и отбелязат обещаващото име на Мясоедов, но и убедени в недостатъчната надеждност на информацията, решават да потърсят съдействие от отдела за сигурност. Николай Николаевич лично е поискал съдействие от генерал В. Ф. Джунковски, с когото както добре си спомняме от германо-балтийските дела, са установили пълен контакт.

На 8 януари 1915 г. Я. П. Колаковски е разпитван в отдела за сигурност в Петроград. По този въпрос са запазени много ценните мемоари на генерал К. И. Глобачев, който тогава поема делата на своя предшественик полковник П. К. Попов, като началник на отдела. Подписите на К. И. Глобачев върху документите по „делото Мясоедов“ потвърждават пълното познаване на мемоариста за всичко, което пише по този въпрос (А. Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски.“ стр. 238). Той съобщава следното: В. Ф. Джунковски „ми нареди да намеря Колаковски и да го разпитам обстойно. По време на разпита Колаковски не разкри нищо ново и същността на разказа му беше повторение на това, което първоначално беше заявил в Генералния щаб. Протоколът от разпита му беше изпратен от отдела за сигурност до отдела за контраразузнаване на Генералния щаб, както е уместно, и от този момент всъщност започна делото „Мясоедов“, за което почти цял

Петроград вече знаеше, като го коментираше по всякакъв възможен начин“ (К. И. Глобачев, „Истината за руската революция“. стр. 78).

Тази последна точка съвсем не е разкрасяване. Същият мемоарист пише, че при пристигането си в столицата на 17 декември „Колаковски започнал да тръби из целия Петроград за важността на своите разкрития и че военните власти не предприемат никакви действия“ (пак там, стр. 77).

Силно се съмняваме в подобно безразсъдство от страна на заподозрян, освен ако той не е подтикнат да предприеме точно този начин на действие. По време на разпит в Петроградския отдел за сигурност, Я. П. Колаковски разкрива, че задачите му се свеждат до това, че „трябва да пътува през Швеция до Петроград, за да организира покушение срещу Върховния главнокомандващ и да събере информация. [...] В същото време лейтенант Бауермайстер ми нареди да установя връзка с пенсионирания жандарм полковник Мясоедов, който преди това е служил във Вержболов и който им е бил много полезен и работи с тях от пет или повече години. „Той не можа да ми даде адреса на Мясоедов в Петроград“ (А. Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски“. стр. 239). Именно от протокола от този разпит отделът на В. Ф. Джунковски започва да формулира версия за събитията, която обслужва интересите на Николай Николаевич. В самия ден на разпита, началникът на тайната полиция, полковник П. К. Попов, докладва на своя началник, генерал В. Ф. Джунковски, че според показанията на подпоручик Колаковски, които цитирахме, Мясоедов „е главен организатор [sic!] на шпионското разузнаване на германския Генерален щаб в Русия и организатор на гореспоменатия опит за покушение“ (пак там).

Както виждаме, не се споменават нито мостовите през Висла, нито преговорите с коменданта на Новогеоргиевск.

Пьотр Ксенофонович Попов (1868–?) – от април 1914 г., началник на отдела за сигурност в Санкт Петербург; от 1915 г., щабен офицер за назначения в Министерството на вътрешните работи. Автор на учебник по история на революционното движение в Русия – учебно помагало, класифицирано „само за служебно ползване“. Генерал-майор (1916 г.). По молба на министър А. Д. Протопопов той ръководи разследването на убийството на Г. Е. Распутин. Той е бил член на Бялото движение в Сибир. Арестуван е от чекистите в Омск (12 март 1920 г.), след което съдбата му е неизвестна, най-вероятно е екзекутиран.

Ето доклада, по информация от негов подчинен, който самият Владимир Фьодорович е съставил и изпратил на 6 февруари 1915 г. до началник-щаба на Върховния главнокомандващ. Според симпатизантката и биограф на Джунковски А. Ю. Дунаева, той „съдържа всички компрометиращи факти за Мясоедов, включително предупреждения, порицания и подозрения за злоупотреба със служебното си положение за лична изгода“.

Относно шпионажа се твърди, че Колаковски „е открил, че полковник Мясоедов е работил за германския Генерален щаб около пет години и е смятан за много полезен шпионски агент за Германия“. Към това, подпоручик Колаковски добавя, че германските офицери, които са започнали преговори с него за организирането на покушение срещу августовския Върховен главнокомандващ, са задължили, Колаковски, да влезе във връзка с полковник Мясоедов по

този въпрос“ (пак там). Като свързва Мясоедов със заговора за убийство на член на императорското семейство, авторът на бележката практически на 100% е заблудил заподозрения. Интересното е, че полковник П. К. Попов реагира на „разкритието“ на шефа си с известно безпокойство. В писмо от 8 февруари до началник-отдела за контраразузнаване при генерал-квартирмейстора на Главното управление на Генералния щаб той пише: „...Лейтенант Бауермайстер [...] му е дал [на Колаковски] задачата да организира покушение срещу Върховния главнокомандващ, наредил е да се свърже с полковник Мясоедов при пристигането му в Петроград и му е разказал за ролята на полковник Мясоедов в организирането на шпионаж в Русия за Германия“. (Пак там). Следователно, обвиняването единствено на „структура, подчинена на Джунковски“ за всичко, както прави А. Ю. Дунаева, не е уместно (Пак там, стр. 241).

Джунковски отива много по-далеч от подчинените си, които също усещат какво искат началниците им от тях, но поради професионалния си опит (ами ако нещо се обърка), се предпазват да стигнат толкова далеч. И още нещо: в светлината на откъсите, които цитирахме от документи, взети от книгата на А. Ю. Дунаева, заключението на тази учтива дама изглежда абсолютно чудовищно: „...Няма основание да се подозира самият Джунковски в изопачаване на първоначалните показания на Колаковски“ (Пак там). Но именно в отдела на Джунковски, както вече видяхме, под негов пряк контрол, първо е изфабрикувано обвинението срещу С. Н. Мясоедов в дългогодишно сътрудничество с германското разузнаване, а след това самият Владимир Фьодорович лично „свързва“ обвиняемия с опита за покушение срещу Николай Николаевич, което в крайна сметка доведе до неговата екзекуция. Следователно напразно историкът А. Ю. Дунаева се опитва изкуствено да раздели действията на отдела за сигурност и контраразузнаването: „Джунковски, дори да приемем, че е бил воден от желание да се хареса на великия княз Николай Николаевич, не би могъл да повлияе на разследването, проведено от щаба на Северозападния фронт под прякото ръководство на щаба“ (пак там, стр. 240). Междувременно, тази последна дума „Щаб“ е ключова. Всеки човек е изпълнявал своята част от работата под общото ръководство. Но има само един куратор. Най-общо казано, опитите на А. Ю. Дунаева да очерни своя „герой“ изглеждат, от гледна точка на професионален историк, както тя се представя, не повече от нечестна измислица. „...Малко вероятно е“, осмелява се да твърди например Анастасия Юриевна, „някой сериозно да е разчитал на „Сведенията“ на Джунковски.“ Нещо повече, сред обвиненията, повдигнати срещу Мясоедов във военния трибунал, е и обвинението в опит за убийство на върховния главнокомандващ, изобщо не се появява...“ (пак там, стр. 241).

Но, първо, както вече писахме (и ще цитираме още факти по тази тема), именно „многобройните опити за покушение върху скъпоценния живот на върховния главнокомандващ“ бяха повтарящата се тема за „николаевските“ съдебни заседатели. Второ, липсата на това пресилено обвинение във военния трибунал се обяснява лесно с поне две обстоятелства: те са твърде недоказуеми и най-важното, могат да предизвикат прекомерно внимание в Царское село към това повишено внимание към Николай Николаевич.

Но други довършиха делото докрай, формализираха го, но и те са жадни за вниманието и обичта на управляващите. Контраразузнавателните отдели, както описва опитният жандарм генерал П. Г. Курлов, стават всемогъщи, особено поради интереса по високите етажи. Той пише, че те „не признават никакво подчинение и игнорират не само гражданската администрация, но и военните командири“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“, стр. 182).

А. Т. Василиев, последният директор на полицейското управление на Руската империя, който е имал контакт с контраразузнавачи по време на кариерата си, си спомня: „Много офицери, които сега отговарят за сигурността на войските, са били инженери или инструктори във Военната академия в мирно време и изобщо не са подготвени за новите си задължения“ (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руска тайна полиция“. Стр. 404).

В същите мемоари Алексей Тихонович прави още едно много важно наблюдение. Поради професионалната си неграмотност „често се е случвало самите военни разузнавачи да допускат най-сериозни грешки, тъй като не се различават много от невежите селяни в паническият си страх от шпиони.

По този начин командването често е настоявало за експулсиране на определени лица, оправдавайки исканията си с твърдението, че тези лица са твърде добре осведомени за позициите, заети от вражеските войски. Специално разследване установява, че това са наши шпиони, които добросъвестно са ни предоставяли цялата информация относно движенията на германската армия. Болезненият страх, че те биха могли да започнат да работят за врага, в крайна сметка подтикна военното командване да прекрати дейността на тези лица, независимо колко ценна е информацията, която предоставят, и да ги експулсира от военната зона. И несъмнено, правейки това, те не вземат предвид, че опитните шпиони не могат да бъдат заменени толкова лесно, като камериерките или чиновниците“ (пак там, стр. 401-402).

Както виждате, историята на Рихард Зорге, на когото не се е вярвало, далеч не е първата... Личното изкушение също е голямо за агентите на контраразузнаването. „Ако имаме предвид, че до 1915 г. в Русия са разкрити приблизително 3000 предприятия, частично или изцяло собственост на германски или австрийски поданици, става ясно какво плодотворно поле е представлявало това за контраразузнаването, както и огромните възможности за кариеристите“ (Г.Л. Соболев, „Тайният съюзник“. стр. 83).

Началник на отдела за контраразузнаване, пише генерал А.И. Спиридович, е полковник Н.С. Батюшин, „известен, че не се е страхувал да привлича много богати представители на деловите среди и с това, че някои от подчинените му са приемали големи подкупи. С Батюшин работели подполковник Рязанов и Иван Фьодорович Манасевич-Мануилов, известни в целия Петроград, които добри лични приятели. Официален помощник на Батюшин бил жандармерийският подполковник Леонтович. Чрез съвместните усилия на тази реномирана институция, делото „Мясоедов“ засегнало голям брой лица от всякакви рангове и длъжности, някои от които не могли да бъдат обвинени в нищо. Но комисията „Батюшин“ работи.“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 108).

Трябва да кажем няколко думи за споменатите тук контраразузнавачи – подчинените на Батюшин. Жандармерийският офицер Сергей Василиевич Леонтович (1871–?) е получил образование в Кременчугското Александровско реално училище и Киевското пехотно кадетско училище. Служи в Отделния корпус на жандармерията от 1903 г.: първо като адютант на Люблинското държавно ЖО; от 1904 г. като помощник на началника на Томското държавно ЖД; от 1906 г. – началник на администрацията в областите на Кралство Полша; от 1907 г. – в Царския отдел за сигурност; от 1910 г. – началник на Жандармерийският отдел в Лодзкия и Лаския окръг на Лодзката губерния. Повече информация е известна за колегата на С. В. Леонтович, Александър Семьонович Резанов (1878–?). Завършва Сибирския кадетски корпус, Павловското военно училище (1897 г.) и Александровската военно-правна академия (1907 г.). Негов познат пише, че Резанов, който носел „чисто руско фамилно име и говорел руски безупречно“, в крайна сметка „по някаква причина станал лутеранин“ (С. В. Завадски, „На големия поврат. (Разказ на гражданин за преживяванията му през 1916-17 г.). Под знака на Временното правителство“ // „Архив на Руската революция“. Том VIII. Берлин. 1923. С. 19).

Резанов участва в Руско-японската война, а от 1908 г. служи във военното правосъдие. До 1912 г. е помощник-военен прокурор на Варшавския военен окръжен съд, а от януари 1913 г. - на Санктпетербургския военен окръжен съд. Награден е с орден „Света Анна“ III степен (1909 г.) и орден „Свети Станислав“ II степен (1912 г.). Още през 1910 г. той внася в Главното управление на Генералния щаб проект за изменение на съществуващите закони за шпионажа, който е приет като закон на 5 юли 1912 г.

По време на Първата световна война е полковник (1915 г.), помощник-военен прокурор на Петроградския военен окръжен съд, а от септември 1915 г. е член на „Комисията на генерал Батюшин“. Активно сътрудничи на вестник „Новое время“.

А. И. Солженицин го описва като „комарджия и любител на ресторантите, обичал алкохола“ (А.И. Солженицин, „Двеста години заедно (1795-1995)“. Част I. М. 2001. С. 500). Тясно свързан с И.Ф. Манасевич-Мануилов, след ареста на последния, полковник А.С. Резанов е изпратен като командир на батальон в Хабаровск. Арестуван е през март 1917 г. и освободен през юли „под външен натиск“.

По време на Гражданската война полковник Резанов служи в контраразузнаването на генерал А.И. Деникин. Емигрира във Франция (1920 г.), а след това в Белгия. През 1921 г. в Париж дава показания пред следователя Н. А. Соколов, относно Г.Е. Распутин. Известно е, че Александър Семенович активно е сътрудничил с френското разузнаване, помагайки за организирането на наблюдение на съветски дипломати и разкриването на тайни скривалища с оръжие в Германия. В Белгия той е част от антисъветската организация „Силак“, за която по-късно написва разобличителен материал „Разкритият Силак“.

„...Контраразузнавателни отдели“, твърди генерал П. Г. Курлов, „са отишли далеч извън специалността си, като произволно са включили в своите отговорности борбата срещу спекулациите, високите цени, политическата пропаганда и дори работническото движение. Създателят на тази линия на работа е

генерал Батюшин, близък сътрудник на вече болшевишкия генерал Бонч-Бруевич. Дейността му е форма на бял терор, защото са арестувани най-различни лица, включително банкови директори. Дори самият министър на вътрешните работи има затруднения да получи информация за основанията за задържане, както е показано в случая с банкерите Рубинщайн, Добрий и други, които са затворени за пет месеца без никакво основание. Генерал Батюшин смята за допустимо да се намесва в трудовите въпроси [...] Това представлява толкова сериозна опасност, че през ноември 1916 г. министърът на вътрешните работи, под чието ръководство тогава служех, ме е изпрати в щаба, за да разреша въпроса с генерал-квартирмейстера на щаба на Върховния главнокомандващ, на когото е подчинен генерал Батюшин. Генерал Пустовойтенко е напълно съгласен с мен относно недопустимостта на подобно поведение на институциите под негова юрисдикция и обеща да го спре, което обаче се оказа безплодно, а генерал Батюшин продължи да действа в същата посока“ (П.Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“. стр. 181-182).

Това „съгласи се“, „обеща“, съчетано с „безплоден резултат“ – напълно очакван, предвид личността на самия М. С. Пустовойтенко, за който е добре известно, че е участвал в подривна конспирация.

И накрая, още един важен детайл: генерал П. Г. Курлов, който застава на пътя на опасно самонадеяните контраразузнавачи и се опитва да възстанови нарушеното от тях статукво (връщайки редица контраразузнавателни функции на Отделния жандармерски корпус), освен очакваната съпротива от М. Д. Бонч-Бруевич, среща напълно изненадващата съпротива на самия началник на ОКЖ, генерал В. Ф. Джунковски, което неволно ни напомня за участието му в конспирацията (пак там, стр. 183).

Междувременно, на 15 февруари, Я. П. Колаковски е доведен в щаба, където е разпитван от контраразузнавачите. „...Нещо повече“, пише генерал А. И. Спиридович, „разказите му за откровеността на германците стават още по-подробни. „Оказа се, че германците се хвалят, че Мясоедов е работил за тях през последните пет години, служейки във Вержболов, когато всъщност е напуснал службата много по-рано, и живее в Санкт Петербург и дори не служи в армията. Нито една от измислиците на Колаковски не им се струва подозрителна и те продължават да му вярват“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 108). Всичко това наистина е странно и дори необичайно, ако не се вземат предвид целите на организаторите на аферата.

С. Н. Мясоедов е арестуван вечерта на 18 февруари в Ковно, където е бил изпратен по служебна работа. В нощта на 18 срещу 19 февруари, „в съответствие с предварителна телеграма от началник-щаба на Северозападния фронт [генерал-лейтенант А. А. Гулевич], в много градове са извършени обиски и арести на лица, роднини, познати или по друг начин свързани с Мясоедов. Всички арестувани е трябвало да бъдат изпратени във Варшава, а самото дело, както е посочено в телеграмата на генерал Янушкевич, „беше наредено да бъде завършено бързо и решително““ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 108).

Арестувани са общо 13 души. По същото време началникът на Петроградския отдел за сигурност, полковник П. К. Попов подчерта, че „не са открити никакви съществени, неопровержими доказателства за шпионска дейност у никого [...]“ (А. Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски“, стр. 239-240).

Скълъпеният характер на делото става ясен от крещящо многобройните, фрапантни нарушения на закона и грубия непрофесионализъм на контраразузнавачите. Самото „прехвърляне на делото във Варшава, във Варшавския военен окръг, беше незаконно“, отбелязва генерал А. И. Спиридович. „Там делото беше дадено не на военен следовател, както се изискваше по закон, а на следователя по най-важните дела на Варшавския окръжен съд, длъжност, временно заета от някой си Матвеев. На 16 март Щабът издаде заповед за отделяне на личното дело на Мясоедов от общото производство и за възлагането му на заседание във Военно-полевия съд. Тази заповед ясно показваше желанието на Щаба да приключи делото на Мясоедов възможно най-бързо, което е разбрано във Варшава (и е обяснено и от прапорщик Орлов, изпратен от Щаба да наблюдава процеса, по-късно преминава на служба при болшевиките)“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 109). Главният военен прокурор в Щаба на Западния фронт, В. Г. Орлов си спомня как той и целият му екип от помощници „са провеждали разпити денем и нощем [...] провеждали са съдебни процеси на място, изтръгвали [sic!] са признания и са дешифрирали тайни писма“ (В. Г. Орлов, „Двойният агент: Записки на служител от руското контраразузнаване“. Москва, 1998, стр. 45).

Дори тези силно предубедени, самооправдаващи се мемоари демонстрират огромното, почти изключително внимание, отделено на този конкретен случай, чиято целта е да се свали военният министър, към когото не е измислун имало друг подход. „Цяла армия от агенти е следила всеки, който по някакъв начин е бил свързан с Мясоедов“, отбелязват изследователите. „Едва ли е имало действащ служител от разузнаването в Русия, който да не е участвал в наблюдението на заподозрени“ (пак там). М. К. Лемке, който е бил във връзка с В. Г. Орлов, в щаба съобщава интересна информация за последния в дневника си: „Пустовойтенко разказва, че когато пристигнал с Алексеев на Северозападния фронт, прапорщик Владимир Григориевич Орлов, повикан от следователите по особено важни дела на Варшавския съдебен окръг, вече е служил и работил в разузнавателния отдел на щаба. Тогава той поиска доклад по делото на шпионина Мясоедов и уж се оказало, че в цялото обширно дело няма нито един документ, който обективно да доказва вината на обесения. Всичко, инкриминирано срещу Мясоедов, по някакъв начин не доказвало нищо неопровержимо. Заедно с него били съдени и няколко други души, някои били оправдани, а по-късно членовете на съда научили от „поливановците“, че тази стъпка няма да остане ненаказана. Според Пустовойтенко, делото на Мясоедов е било необходимо на Поливанов, за да свали Сухомлинов.

Перец казва, че знае от другаря си Потапов, бивш член на съда, че делото наистина е било лошо обосновано правно и че... „Поливанов се занимаваше само с интриги. Орлов сега е назначен в нашето управление и работи във Върховната следствена комисия, където усърдно търси доказателства срещу Су-

хумлинов. Днес той пристигна тук, лицето прилича на Мефистофел. Когато Пустовойтенко пристигна в Щаба, той намери Орлов тук и се зарадва изключително много на назначението му в комисията. Възползвайки се, той го премести от управлението на Западния фронт, където Орлов официално заема длъжността преводач в разузнавателния отдел. Орлов пристигна днес, за да разпита Кондзеровски като свидетел по делото на Сухомлинов. Казват, че Орлов е от онези адвокати, които, ако сметнат някого за виновен, не се страхуват да създават доказателства. Такова е неговото убеждение. Честните щабове обичат присъствието му: то всява страх в сърцата на негодниците, които са виновни за кражба“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щаб-квартира. 1914-1915 г.“ стр. 250-251).

Последните изследвания показват, че „в руския щаб не е било тайна, че „случаят“ Мясоедов е организиран под силен натиск от страна на великия княз и генерал А. А. Поливанов, с цел да бъде отстранен Сухомлинов от поста му“ (О. Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917.“ стр. 69).

А. А. Поливанов, както е добре известно, е подкрепен от А. И. Гучков. Според генерал К. И. Глобачев „в самото начало военните власти са допуснали огромна грешка по този въпрос“. Веднага след първото изявление на Колаковски, без да се оповестяват публично показанията му, е било необходимо Колаковски да бъде изпратен при Мясоедов, за да се разбере как Мясоедов ще реагира на появата на пратеника на германския Генерален щаб, какви задачи и инструкции ще даде на Колаковски и едновременно с това Мясоедов да бъде поставен под най-строг надзор. Само по този начин, ако Мясоедов наистина е бил шпионин, можеше да бъде разкрит. „Нищо подобно не е направено и все пак това е азбуката на въпроса“ (К.И. Глобачев, „Истината за руската революция“. стр. 78-79).

Прави впечатление, че версиите за „делото Мясоедов“, представени от основните му участници М. Д. Бонч-Бруевич и Н. С. Батюшин, се различават значително. (М. Д. Бонч-Бруевич, „Цялата власт на Съветите“. Москва, 1958; Н.С. Батюшин, „Тайното военно разузнаване и борбата с него“. Москва, 2002).

Това обстоятелство, отбелязано от съвременните историци на разузнаването, не може да не повдигне въпроси (И.И. Василиев, А.А. Зданович, „Генерал Н.С. Батюшин. Портрет във вътрешността на руското разузнаване и контраразузнаване“ // Н.С. Батюшин, „Тайното военно разузнаване и борбата с него“. стр. 215).

Началникът на Петроградския отдел за сигурност, генерал К.И. Глобачев посвещава много страници от мемоарите си на това дело. Очевидно съвестта му не му позволява да спи спокойно: в началото Константин Иванович участва в разследването на това дело и разпитва главния свидетел. „Единственият материал, събран от разследването по това дело“, подчертава генералът, „беше кореспонденцията с лица, участващи в предвоенни търговски сделки с Мясоедов, връзката му с генерал Сухомлинов и с дамите, които си кореспондираха с него, като Магеровская, Столбина и други. Всички те също бяха арестувани и обвинени във връзки с полковник Мясоедов и в получаване от него на определени предмети от военната плячка, взета в Източна Прусия чрез грабежи. [...] ... По

отношение на Мясоедов беше доказано само грабеж, в което по същество могат да се обвинят много участници във военните операции в Източна Пруссия; но шпионажа за Германия, това не беше доказано. Въпреки това, случаят с Мясоедов беше толкова сензационен, че за да задоволи общественото мнение, Върховният главнокомандващ беше принуден да потвърди присъдата на съда, жертвайки Мясоедов, който беше екзекутиран“ (К.И. Глобачев, „Истината за руската революция“. стр. 78).

Няма спор за сервилността на Николай Николаевич пред общественото мнение.⁷⁴ Нека обаче не забравяме, че великият княз е имал личен интерес към случая на С. Н. Мясоедов. „По този начин“, продължи К.И. Глобачев, „разследването не успя да открие никакви доказателства, уличаващи Мясоедов във военен шпионаж, и всичко, което остана, беше необоснованото твърдение на Колаковски. Обществено мнение обаче беше толкова развълнувано от случая, че нямаше друг избор, освен да изправи Мясоедов пред военен съд. Всички леви елементи се възползваха от този случай, обвинявайки Мясоедов, военния министър, правителството и командния състав практически в съучастие в държавна измяна“ (пак там). „Първото изпитание на силата му“, пише същият генерал, визирайки сега А. Ф. Керенски, „беше историята за държавната измяна на полковник Мясоедов [...] Този случай [...] изключително мътен и заплетен, играеше в ръцете на революционерите; позволи им да излейт порой от мръсотия върху правителството... Керенски побърза да напише отворено писмо до председателя на Държавната дума Родзянко, което не беше публикувано открито никъде, остро осъждайки и обвинявайки правителството и командния състав в държавна измяна. Писмото, отпечатано в хиляди екземпляри като отделни листовки, беше разпространено тайно в Петроград и провинцията, което беше основната цел, тъй като в него нямаше нито дума истина. Но то имаше успех, особено в студентските и работническите среди“ (Пак там, стр. 72).

К.И. Глобачев, както вече писахме, който участваше пряко в разпита на главния и единствен свидетел, се връща към това, размишлявайки отново и отново: „В разказа на Колаковски имаше толкова много неясни неща, че той беше, изпратен от военните власти след разкритията си в едно от резервните подразделения в град Пенза, и по заповед на полицейското управление беше дълго време държан под тайно наблюдение“ (Пак там, стр. 79). Нещо повече, този главен свидетел, на чиито показания се основаваше цялото обвинение срещу С. Н. Мясоедов, според оцелелите документи, „не беше лично призован на самия процес поради разстоянието на което се намираше“ (А.Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски“. стр. 241). Защо да се харчат пари за пътуване, след като всичко вече е било решено в Барановичи?

„И трябваше да стана адвокат“, споделя Николай Николаевич притесненията си в разговор с великия княз Андрей Владимирович. „[...] Положението

⁷⁴ Варшавският военен окръжен съд се произнесе по вината на полковник Мясоедов. От осемте съдии четирима гласуват за смъртно наказание, четирима - против. Поради това делото е върнато в Петроградския военен окръжен съд за ново разглеждане. Съдбата на полковник Мясоедов е решена от тогавашния главнокомандващ, великия княз Николай Николаевич, с едностранната му резолюция върху копие от делото: „Все едно, трябва да се оби!“ Той е екзекутиран (обесен) на 20 март 1915 г. във Варшавската крепост.

беше трудно. Трябваше да приключи с Мясоедов, и то бързо, но тогава се появиха всички препятствия.“

Факт е, че според закона „само човек, хванат в престъпление, може да бъде изправен пред военен съд“. Ето защо великият княз нарежда той да бъде незабавно уведомен, след като разследването установи доказателства за шпионаж. „Веднага щом бях уведомен, че доказателството за шпионаж е установено, дадох заповед да бъде изправен пред военен съд. Това съвпадна със Страстната седмица. Според установените обичаи присъди не се изпълняват в тези дни, така че трябваше да водя делото му бързо и да го завърша без колебание“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“. стр. 128-129).

Генерал Н. Н. Янушевич, началник-щаб на Генералния щаб, се опитва подмазвачески да подсказе следващата (и едновременно основната, заради която всичко е нагласено) жертва – военния министър: „Трябва да се опитаме да приключим с аферата Мясоедов бързо, преди празниците, за да успокоим общественото мнение“ (К. Ф. Шацило, „Делото на полковник Мясоедов“ // Въпроси на историята. 1967. № 2).

На 18 март военният съд осъжда С. Н. Мясоедов на смърт. Същия ден пристига телеграма: той да бъде обесен, без да се чака „Върховният съд“ да потвърди присъдата (пак там). Реакцията на великия княз Николай Николаевич на аргументите, че трябва да се запази поне някаква прилика на законност, е неумолима: „Все тая, трябва да се обеси!“ На 20 март присъдата на С. Н. Мясоедов е изпълнена.

„...Първо обесиха осъдения и едва след това потвърдиха присъдата“, пише историкът К. Ф. Шацило в известната си статия от 1967 г. „След преглед от лекар, изповед и причастие“, съобщава тъмничарят, „присъдата срещу Мясоедов беше изпълнена“. Ако всичко, което описахме, може да се нарече разобличаване на „чуждестранен агент“ от съд, дори военно-полев съд, тогава какво може да се нарече кървав фарс?

Но подстрекателите и организаторите на делото „Мясоедов“ не са били измъчвани от съвестта си, както не са измъчвани и от търсенето на истината“ (К. Ф. Шацило, „Делото на полковник Мясоедов“).

Общо 15 души са съдени по делото на С. Н. Мясоедов. Не само един полковник, а поне седем други са осъдени на смърт. Както виждаме, поговорката „когато сечеш гора, треските летят“ придобива зловещо значение много преди 30-те години на XX век.

Клиентът е доволен. Николай Николаевич, който познава добре един от създателите на „делото на Мясоедов“, В. Г. Орлов, „от предишни дела, свързани с разкриване на шпиони“, топло го посреща в Тифлис през 1916 г. с думите: „Радвам се, че те изпратиха тук! Нужна е твърда ръка!“ (В. Г. Орлов, „Двоен агент“. стр. 33). „...През пролетта на 1915 г.“, пише съвременният биограф Н. С. Батюшина, „фронтовото контраразузнаване, географски най-близо до столицата, а в редица случаи и столичното, за първи път открито влиза в политическия прожектор. Но то не е независим играч. Плодовете на тази сурова, хитра и тайна организация са умело използвани от онези, които са истинските действащи лица на руската историческа сцена. Ролята, безупречно изпълнена от

контраразузнавача Н. С. Батюшин, ще бъде запомнен от много от участниците му“ (И.И. Василиев, А.А. Зданович, „Генерал Н.С. Батюшин. Портрет във вътрешността на руското разузнаване и контраразузнаване“. стр. 217-218).

Аспектът на „безупречността“, е спорен: всички чисто професионални гафове на контраразузнавачите са прикрити само от силната воля както на заинтересованите, така и на високопоставените. Дело с такива „доказателства“ ще се опровергае веднага във всеки съд. Що се отнася до неговата „роля“, именно тази безнаказаност за всякакви незаконни действия в крайна сметка корумпира дори самия Н. С. Батюшин, който първоначално показва значителни обещания. Но това ще обсъдим в някоя от бъдещите ни книги, когато сили, все още оставащи в сянка, ще доведат контраразузнавача до Царския приятел.

Междувременно, през април 1915 г., покровителите на Н. С. Батюшин му осигуряват „Най-висша благосклонност за изтъкнати заслуги и усърдна служба, по време на военни операции.“ Само няколко дни по-късно (21 април) обаче агентът на контраразузнаването е повикан на служба, назначен за командир на 2-ри лейбдрагунски Псковски полк. Тази служба, не трае дълго, малко повече от три месеца, докато неговите покровители не си спомнят за него и не го спасяват. Съдбата обаче му дава урок за опасностите от участието в чужди политически игри.

Генерал А. И. Спиридович, когото често цитирахме, е доста снизходителен в оценката си за престъпните действия на онези, които ги извършиха в името на лични политически амбиции, използвайки високото си положение, насърчаваше другите да направят същото: „Случи се една от онези ужасни съдебни грешки, обяснена [...] предимно с политически интриги. [...] С Мясоедов се разправиха, за да се угоди на общественото мнение. Той стана изкупителна жертва за военните провали на щаба в Източна Прусия. [...] Но тези, които създадоха случая с Мясоедов, и особено Гучков, бяха доволни. В революционната игра срещу автокрацията те спечелиха първата и много важна карта. Те използваха тялото на обесения, за да създадат голям процес, наказвайки много невинни хора, и най-важното – процеса срещу генерал Сухомлинов, който в подготовителния етап изигра най-важната роля в развърщането на тила и разпалването на омраза към царя. [...] Щабът, слаб в лицата, които го представляваха, се подчиняваше на общественото мнение. Сляпата тълпа изискваше жертви. Слабият Щаб на великия княз ги подхвърли, без да съзнава вредата, която нанася на Родината. Щабът скоро научи от първа ръка колко опасно е да се играе с въображаема „държавна измяна“ и да се използва за прикриване на грешките. Не мина и месец, преди да започнат да се разпространяват най-абсурдните слухове: че един от най-отговорните генерали на Щаба е предател. Че предателството му обяснява неуспешните оперативни планове на Щаба. Слуховете стигнаха дори до Царския дворец. [...] Официалното съобщение от Щаба за екзекуцията на Мясоедов сякаш потвърждаваше точността на всички абсурдни слухове за различни предателства. И тогава, както се очакваше от съдбата, в Охтинските барутни фабрики стана голяма експлозия и разговорите за германски шпионаж в тила се засилиха“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 109-111).

Генералът има предвид експлозията от 16 април 1915 г. в Охтинската фабрика за взривни вещества в Петроград, която произвежда снаряди. Трусът се усеща на десетки километри около столицата.

Предполага се, че е извършено от германски саботьори, тъй като е предшества непосредствено настъплението на германската армия, което започва на 19 април.

Реакцията на Царското семейство и Техния приятел е отразена в писма, изпратени от Царское село до Царя. Царицата (17 април): „В 20,20 ч. стана тази експлозия [...] Току-що се обадох по телефона на Сергей [великият княз Сергей Михайлович, главен инспектор на артилерията. – С. Ф.], за да разбере подробностите. Казват, че 150 души са ранени, броят на загиналите все още не може да се определи, тъй като сглобяват останките. Когато оцелелите бъдат събрани, ще стане ясно кой е изчезнал. В някои части на града не се чуло нищо, но тук някои чува много ясно, и си помислиха, че бедствието се е случило в самото Царское село. „Слава Богу, че не е бил барутен склад, както първоначално се предполагаше, велика княгиня Олга Николаевна“

(17 април): „Току-що говорих по телефона със Сергей Михайлович и той даде подробности за Охта.“ Има 82 тежко ранени, 7 от които са после починали, открити са 97 тела, а 57 души са в неизвестност. Три работилници са напълно унищожени от пожар. Слава Богу, нямаше щети за армията, тъй като всички патрони, снаряди и т.н. са непокътнати в други складове.“ („Августейшите сестри на милосърдието“. Срв. Н. К. Зверева. Москва, 2006. С. 97).

Царицата (18 април): „Нашият приятел казва, че ако се разбере, че експлозията е причинена от палеж, тогава омразата срещу германците ще се засили още повече.“

Характерно е, че вестникът на Гучков „Гласът на Москва“ излиза специално с обвинението срещу германската общност „в организиране на експлозията и призова за репресии срещу нея“ (О. Р. Айрапетов, „Репетиция на истинска експлозия“. С. 86).

„Стига толкова с огъня.“ Трябва да се потуши незабавно, иначе ще набере сила и ще изгори всичко, което ни е скъпо“ (Гласът на Москва. 1915. 18 април. Стр. 1).

Преди тялото на обесения С. Н. Мясоедов дори да е имало време да изтине, още на 26 март в дневника на съвременник е записан нов слух: „Казват, че Вите е замесен в тази работа и се е отровил. Уж дори е доведена неговата Матилда, за да разследва. Те обясняват предателството си, че имат милиони долари в Германия и могат да им ги конфискуват. Това не е чак толкова лошо: Вите винаги е предизвиквал обществено недоверие. Но това е напълно възмутително – уж съпругата на Сухомлинов също е замесена и че той е бил уволнен точно по тази причина. Голяма трагедия е, че германският шпионаж е бил толкова успешен“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917. Стр. 50).

Скоро, уви, това вече не е „скандално“, а доста обичайно. Дори самата императрица вярвае във вината на съпругата на военния министър. (28 ноември 1914 г.): „Не желая на Сухомлинов никакво зло, точно обратното, но жена му наистина е доста „в лош жанр“ и е настроила всички срещу себе си, особено военните кръгове. [...] Тази глупачка съсипва мъжа си и рискува собствената си

глава. [...] Въпреки че работи усърдно и прави много добро, тя все пак му причинява големи вреди, тъй като той е неин мълчалив роб, това е очевидно за всички. Толкова бих искал да мога да го убедя да се откопчи до нея малко. Той беше отчаян, когато [граф Я. Н.] Рост[овцев] [началник на канцеларията на императрицата. – С. Ф.] съобщи за моето недоволство и попита дали трябва да затвори склада си, но Рост[овцев] отговори, че това е напълно ненужно, че знам за добрите ѝ дела...”

(12.6.1915 г.): „Вчера видях г-жа Хартвиг и тя ми разказа много интересни неща за нашето отстъпление от Лвов. Войниците бяха отчаяни и казаха, че не „искат да се изправят срещу врага с голи ръце. Яростта на офицерите срещу Сухомлинов е безгранична, горкият човек, те проклинат самото му име и жадуват за оставката му. Мисля, че е по-добре за него да избегне скандал. Именно авантюристичната му съпруга най-накрая съсипа репутацията му и той страда заради подкупите ѝ. Казват, че е виновен за липсата на оборудване, че това е нашето проклятие и т.н.“

„Монархистът“ Л. А. Тихомиров, чиито дневници сме цитирали многократно, е раздразнен от слуховете и пише (1.8.1915 г.): „Днес искат няколко екзекуции на предатели, но всичко това са някакви глупости и дреболии. Всичко е глупости и жертвата е хвърлена на „общественото мнение““ (пак там, стр. 90).

Нека прекъснем словоблудството на този „православен философ“ и да си спомним как съвсем наскоро той твърди нещо различно (8.3.1915 г.): „Казват, че няколко души вече са екзекутирани. Не разбирам защо правителството поне не публикува информация за смъртното наказание. Това би успокоило общественото мнение“ (пак там, стр. 47).

Само след пет месеца обаче тези „малко“ жертви, се оказва, че вече не са достатъчни! Но нека продължим с августовския запис на Л. А. Тихомиров: „Съпругата на екзекутирания Мясоедов е заточена в Сибир. Ами нейната приятелка, г-жа Сухомлинова?“ (пак там, стр. 90). Вярно е, че и Лев Александрович от време на време пробиваше дебелия воал на масовата психоза с някои доста трезви бележки: „Положението като цяло е отвратително. Властта, чувствайки се компрометирана, се предава на „обществото“, т.е. на либералните елементи“ (пак там).

На 16 март 1915 г., два дни преди процеса срещу Мясоедов, царят разговаря с великия княз Андрей Владимирович, който казва за Сухомлинов, че „тези, които го познават добре, обикновено казват много добри неща за него, а тези, които го познават зле или му завиждат, казват все лоши неща за него. [...] Царят го слуша внимателно...” („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“ . стр. 125).

Събеседниците се връщат към тази наболяла тема неведнъж. Дневникът на великия княз съдържа запис на разговора му с царя на 29 април 1915 г. „Относно Мясоедов, Сухомлинов си спомня по време на един доклад цялата стара история с Мясоедов, тъй като самият покойен П. А. Столипин му е препоръчал Мясоедов за контраразузнаването, последвани от атаките на Гучков по въпроса в Думата. В заключение царят каза, че дълбоко се доверява на Сухомлинов, че той несъмнено е честен и почтен човек. Отговорих на царя, че това ме радва, тъй като споделям неговото мнение, но че като цяло срещу Сухомлинов се води

ужасна кабала. [...] „Знам с кого говорите и знам твърде добре, но няма да позволя на никого да му навреди и по-скоро ще се застъпя сам за него, но няма да го пипнат. Той има много завистливи врагове. Искаха да го ввлекат в делото Мясоедов, но няма да успеят.“ [...]

Мнозина казват, че самият цар е недоволен от него и че скоро ще бъде сменен, но това ясно показва, че не е така. Напротив, царят е на негова страна. Странно е, че великите князе Александър и Сергей Михайлович открито го наричат престъпник. Защо се случва това, аз абсолютно не знам. [...] Като цяло, след войната тук ще се разкрие много, най-вероятно в полза на Сухомлинов, а не в полза на онези, които толкова открито го обвиняват“ (пак там, стр. 139).

Както се казва обаче, царят дава, пъдаря не дава. По време на посещението на генерал Сухомлинов в Щаба, Върховният главнокомандващ нарочно не го поканва на докладите си пред императора (А. А. Поливанов, „Из дневниците и мемоарите на военния министър и неговия помощник. 1907-1916 г.“ Том I, Москва, 1924 г., стр. 132).

Всичко това, несъмнено, поражда и подхранва слухове. Междувременно, трезвият поглед върху фактите принуждава императрицата да преосмисли позицията си по историята на Сухомлинов, която тя е формирала под влияние на слуховете. (21 юни 1915 г.): „Прехвърлянето на моите складове от г-жа Сухомлинова към мен протича гладко и тактично, за щастие. Не бих искал тя да страда от това, тъй като наистина ми е от голяма полза.“

(24 юни 1915 г.): „Вчера видях Поливанов. Честно казано, никога не съм го харесвал. Има нещо неприятно в него, не мога да обясня какво. Предпочитам Сухомлинов. Въпреки че е по-умен, съмнявам се, че е толкова предан. Сухомлинов направи голяма грешка, като показа личните ви писма наляво и надясно, а мнозина имат копия от тях. Фредерикс трябва да му напише порицание. Разбирам, че е искал да покаже колко милостив сте били към него докрай – но другите не трябва да знаят причините за оставката му, освен че е излъгал на известната среща в Петерхоф, когато ни увери, че сме готови и можем да издържим войната, когато нямахме достатъчно оборудване. Това беше единствената му тежка грешка – подкупите на жена му свършиха останалото.“

(25 юни 1915 г.): „Знаете, че Гучков все още е приятел на Поливанов – това беше причината Поливанов и Сухомлинов да се разделят. Не ми харесва този избор.“

Междувременно, на 13 юни 1915 г., поддавайки се на външния натиск, императорът уволнява генерал В. А. Сухомлинов от поста военен министър, въпреки че той запазва поста си на член на Държавния съвет. За съжаление, това е само първият етап от неговото падение. Доказателство за решението е взето под, е писмото на царя до генерал Сухомлинов: „Щаб, 11 юни. Владимир Александрович. След дълго обмисляне стигнах до заключението, че в интерес на Русия и армията вашето заминаване е необходимо в този момент. След като разговарях с великия княз Николай Николаевич, най-накрая се убедих в това. Пиша ви това, за да чуете първи от мен. Много ми е трудно да ви кажа това, особено след като ви видях едва вчера. Работим заедно толкова години и никога не е имало недоразумение между нас. Благодаря ви, че отделихте толкова много труд и усилия за доброто на родната ни армия. Безпристрастната исто-

рия ще бъде по-снизходителна от преценките на съвременниците. [...] Господ да бъде с вас. С уважение, НИКОЛАЙ” (А. Ф. Редигер, „Историята на моя живот“. Том 1, стр. 394-395).

„Царят уважаваше и обичаше генерал Сухомлинов още преди назначаването му за военен министър“, потвърждава А. А. Вирубова. „Отлично проведената мобилизация от 1914 г. доказва, че Сухомлинов не е бездействал. Неговите основни врагове са великият княз Николай Николаевич, генерал Поливанов и скандалният Гучков. Мнозина виждат в кампанията срещу военния министър по време на войната дискредитиране на царската власт, намирайки тази интрига за дори по-опасна за трона, от разказите за Распутин. Сухомлинов е обвинен в безброй престъпления“ („Верен на Бога, Царя и Отечеството“. стр. 110).

За съжаление, отстъпките, както често се случва, водят само до нови искания. Според финансовия министър П. Л. Барк „реорганизацията на кабинета [...] не е била оценена от Думата“. Напротив, речите на опозицията директно показват, че никой в кабинета не се ползва с доверието на страната: лицата са променени, но партийната им принадлежност не се е променила и следователно съвместната работа с реорганизирания кабинет е невъзможна. Лидерът на опозицията публикува изявление, значителна част от което е следната: „той (Милюков) не е доволен от простото уволнение на военния министър Сухомлинов и тъй като е изцяло виновен за недостатъчното въоръжаване на армията, е необходимо официално съдебно разследване по този въпрос“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 170. Париж. 1966. стр. 104-105).

На 15 юли, под силен натиск от общественото мнение, е обявено разследване на действията на В. А. Сухомлинов по обвинения в „незаконно бездействие, злоупотреба с власт, служебна фалшификация, изнудване и държавна измяна“. На 8 март 1916 г. е уволнен от служба, по негово искане, с униформата и пенсията си, а на 29 април е арестуван и затворен в Трубецкия бастион на Петропавловската крепост.

А. А. Вирубова оценява събитията: „Чрез машинациите на своите врагове, клеветници и Думата, генерал Сухомлинов е арестуван, докато царят е все още на власт, и е затворен в крепостта“ („Верен на Бога, Царя и Отечеството“. стр. 110).

Според генерал П. Г. Курлов, по някаква причина никой не е взел предвид, че „присъствието в крепостта на генерал, кавалер на ордена „Свети Георги“, обвинен в държавна измяна, развращава военната гвардия и дори тогава подхранва у войниците омраза към началниците им, която те толкова брутално се проявяват през революционния период“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“. стр. 197).

Британският външен министър лорд Едуард Грей е на подобно мнение. По време на посещение в Лондон през 1916 г. на делегация от Държавната Дума, в разговор с А. Д. Протопопов, тогавашен заместник-председател на Думата, той споделя мнението си, напълно очевидно за разумен човек: „Вашето правителство трябва да бъде смело, ако се осмелява да съди военния министър за държавна измяна по време на война“ (пак там, стр. 200).

Подстрекателите на това ново дело обаче смятат друго. Така един от най-близките последователи на Николай Николаевич, генерал Ю. Н. Данилов, ци-

нично нарича Сухомлинов една от изкупителните жертви, необходими „за успокояване на общественото мнение“ (Ю. Н. Данилов, „По пътя към краха“. стр. 140).

Прокурорът, водещ делото на В. А. Сухомлинов, когато подсъдимият го пита за конкретната вина на С. Н. Мясоедов и други арестувани по неговото дело, чието общуване е приписано на генерала, цинично заявява: „Какво са направили, какво е намерено у тях, въз основа на какви доказателства са осъдени, ние не знаем и не можем да знаем“. Но знаем едно нещо, продължава той, те са осъдени, някои дори са обесени, а съдът не екзекутира невинни хора. Това означава, че са шпиони и следователно Сухомлинов, който е свързан с тях, също е шпионин“ (К. Ф. Шацило, „Делото“ на полковник Мясоедов).

Трудно е веднага да се каже, дали това е разговор с прокурора на Руската империя или със следовател от НКВД на площад Лубянка.⁷⁵

На процеса, проведен след февруарския преврат от 1917 г., прокурор Данчич „откровено заяви, че генерал Сухомлинов може и да не е виновен, но трябва да се произнесе осъдителна присъда, за да се задоволи развълнуваното общественото мнение“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на имперска Русия“. стр. 199).

Много от познатите на бившия министър бързо му обръщат гръб. Ето един много показателен пасаж от разпита на граф В. Б. Фредерикс, министър на императорския двор, в ЧСК през 1917 г.:

„Председателят: Знаехте ли, че през 1915 г. военният министър Сухомлинов е бил уволнен от поста си, е било разпоредено разследване на действията му, което по-късно се превърна в предварително разследване, и е обвинен в държавна измяна?“

Фредерикс: Чух. Но доколко е виновен а, не знам.

Председателят: Имаште ли някакво участие в тази история със Сухомлинов?

Фредерикс: Боже мой, никакво. Познавах го в младостта му, когато командвах бригада, а той беше началник-щаб на Първа гвардейска кавалерийска дивизия. Оттогава сме се изгубили от поглед. [...] Познавам Сухомлинов много малко. Презирах го и го виждах много рядко. Преди, когато беше млад, беше съвсем различно.

Председателят: Кога и защо започнахте да презирате Сухомлинов?

Фредерикс: Сега, когато започнаха да се носят слухове, престанах да го познавам“ („Падането на царския режим“. Том V. Москва-Ленинград, 1926. стр. 41, 45).

За съжаление, малцина разбират последиците от тази афера по онова време, и не толкова за В. А. Сухомлинов, а за престижа на правителството като цяло. Сред тези малцина е генерал П. Г. Курлов, който добре разбирае „незаличимата вреда, която тази афера нанесе не само на престижа на правителството, но и на авторитета на самия Господра Император“.

„Това средство за политическа борба е по-опасно за Руската императорска династия от легендата за Распутин“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на императорска Русия“. стр. 200).

⁷⁵ Те хората са едни и същи – руснаци, независимо дали служан на империята или на большевиките престъпници! (б. пр.)

Самият генерал В. А. Сухомлинов несъмнено разбира сложността на позицията си в контекста на държавните интереси. Неговата бележка, получена на 17 февруари 1916 г. в Министерството на императорския двор и предназначена за четене от императора, гласи: „Според информация от член на Държавната Дума, генерал-адютантът Сухомлинов е избран като най-подходящ претекст за дискредитиране на правителството и подкопаване на автократията“.

Депутат Милуков заявява, че срещу Сухомлинов е насочена борбата на Държавната Дума. Председателят на Министерския съвет Щюрмер знае предварително съдържанието на скандалната реч на бившия си подчинен Половцов. Генерал Поливанов игнорира тези фалшиви обвинения от бившия военен министър.

Под влияние на членове на Държавната Дума е оказан натиск върху комисията на генерал Петров, за да се осигури процес, който би предизвикал скандал, подкопаваш управление, правителството и да се изправят пред правосъдието важни личности, включително членове на императорското семейство.

Според частни източници сенатор Гарин твърди, че няма правно основание за обвиненията. Страхът, че при такива обстоятелства процесът може дори да не се състои поради неоснователните и недоказани обвинения, произтича от постоянните скандални атаки, отправяни в речите на членовете на Държавната Дума, намекващи за определени писма, които Сухомлинов уж отказва да покаже и т.н. „Намеци, дори стигащи до обвинение в държавна измяна. Появяващите се слухове за предполагаемото назначение на Сухомлинов предизвикват раздразнение в Думата, което води до нови речи и лъжи, на които той не е в състояние да отговори.“ ... „Тази истинска провокация трябва да бъде спряна“ („Падането на царския режим“. Том V. Москва-Ленинград, 1926. стр. 41-42).

Висшите служители разбират отлично необходимостта и същевременно сложността на решаването на този въпрос. На 21 февруари 1916 г. началникът на Дворцовата канцелария А. А. Мосолов прочита доклад в присъствието на министъра на Двора граф В. Б. Фредерикс и председателя на Министерския съвет Б. В. Щюрмер. „Очакването на решение по делото на Сухомлинов“, се казва в него, „смущава умовете на всички слоеве на обществото и населението. Единодушният глас на народа се изказва в полза да бъде съден с цялата строгост на закона. Мотивите зад искането за съдене на Сухомлинов са доста разнообразни. Масите искат съд, търсят виновни за временните неуспехи във войната, приписвайки ги единствено на недостатъчното снабдяване на армията с оръжие и боеприпаси. За тълпата той е виновникът за загубата на безброй войнишки животи, изискващ възмездие. От политическите партии, добронамерените монархисти желаят съдебен процес, който да осигури справедливо наказание за извършените престъпления, ако бъдат доказани от безпристрастен съд. Тези елементи са сравнително малко на брой не се занимават с пропаганда. Друга част от политическите партии обаче, именно тези, които особено енергично агитират сред масите, са антимонархически елементи, които искат да превърнат процеса срещу Сухомлинов в световен скандал, който да дискредитира правителството и да нанесе тежък удар върху монархическия принцип. Въпросът за изправянето на Сухомлинов пред съд по закон подлежи на разглеждане от Първи отдел на Държавния съвет. След одобрение от императора

на решението на Първи отдел, Сухомлинов подлежи на сезиране във Върховния съд. Тази напълно законна процедура изглеждала най-подходяща, защото тя освобождава императора от лична отговорност. Преди да се вземе решение обаче, трябва да се вземат предвид последиците от сезирането на Сухомлинов във Върховния съд, а именно:

1) Делото ще се проточи с месеци.

2) Сухомлинов, защитавайки се, ще въввлече голям брой хора и неминуемо ще дискредитира правителството, и военното министерство, което неминуемо ще нанесе чувствителен удар върху правителствения авторитет не само в Думата, но и сред народа, да не говорим за впечатлението, което това дело ще направи на нашите съюзници, и за ликуването на нашите врагове.

3) Тайната на заседанията на Върховния съд не може да бъде гарантирана предвид големия брой съдии и лица, участващи в делото, когато решението, дори в Министерския съвет, се коментира още на следващия ден в клубове и борсови среди.

4) Последица от публичността за случващото се в съдебните заседания може да бъде разкриване на военни тайни, което сега едва ли е допустимо.

5) Процесът срещу Сухомлинов неминуемо ще се разрасне в процес срещу правителството. Ехото от случващото се в съда ще бъде преувеличено в коридорите на Думата, откъдето ще се разлее по улиците в чудовищни размери и ще проникне, изопачено, в народа и армията – очерняйки всичко, което народът ненавижда. Вярвам обаче, че правителството, въпреки всички предприети мерки, няма да бъде напълно уверено в защитата на Върховната власт от пръските кал, раздути от този процес.

6) Накрая възниква въпросът: допустимо ли е публичното признаване на предателството на военния министър на Руската империя? Изглежда, че поради посочените причини процесът срещу Сухомлинов във Върховния съд е недопустим. Да не се изправи Сухомлинов пред съд също е немислимо, както с оглед на общественото мнение, така и защото множество подробности от разследването вече са достигнали до Думата и се обсъждат там. Ако беше възможно, въпреки правото му Сухомлинов да бъде съден не от Върховния съд, а делото му да бъде прехвърлено във военен съд, това ще съкрати времето до минимум, и ще намали публичността около производството, а императорът може да посочи действията, които да са предмет на осъждане, като се ограничи процеса до обхвата на личните провинения и престъпления на Сухомлинов.

Въпросът дали Сухомлинов може да бъде съден от военен съд за действията си, докато е бил министър, може да бъде решен само от опитни правни експерти. Ако военен съд е невъзможен, общественото мнение може да бъде напълно удовлетворено, ако въпросът за процеса му бъде решен незабавно, но самият процес да бъде отложен след края на войната.

Сега, за да се задоволи общественото мнение, без да се чака предстоящият процес, ако констатациите на разследващата комисия докажат достатъчно вината на Сухомлинов, изглежда необходимо да се поиска най-висшата заповед на императора да се лиши Сухомлинов от чин генерал-адютант, да се задържи в крепост до съдебен процес или да се понижи до войник и да се изпрати на

персийския фронт, последното, разбира се, само ако Негово Величество не признае действията на Сухомлинов за държавна измяна.

Напрежението от очакването решението по въпроса за Сухомлинов сега е толкова голямо, че за правилното протичане на държавните дела е необходимо да се вземе едно или друго решение възможно най-бързо“ (пак там, стр. 43-44).

Достигналата до нас кореспонденция на царя е безценна за разбирането как постепенно са коригирани възгледите му за същността на делото „Сухомлинов“. (Подчертаваме: те са коригирани, а не променени, защото разбирането и здравият разум никога не са го подвеждали.) От голямо значение, както ще видим, е мнението на Г.Е. Распутин, но това отново се припокрива с положителното отношение към В. А. Сухомлинов, което Те (царската двойка) вече имаха. Трябва да се помни, че активните усилия на императора да облекчи тежкото положение на Сухомлинови са резултат от несъизмерими с елементарния здрав разум, провокативни действия опиянената общественост, от привидната вседозволеност на всичко, и на вътрешна опозиция, около Николай Николаевич. (С изключение на едно, останалите писма принадлежат на Императрицата.)

(4 март 1916 г.): „Научих от вестниците, че си наредил Сухомлинов да бъде изправен пред съд; това е правилно – нареду му сваби пагоните. Казват, че ще излязат наяве неприятни неща, че е взимал подкупи, вероятно е нейна вината (на жена му) и това е много тъжно! Скъпи мой, какъв лош късмет!“

(15 март 1916 г.): „Вярно ли е, че нещата със Сухомлинов са толкова зле? Игор е чул, че го очаква екзекуция, но не знам откъде. Разбира се, той е виновен, но неговият наследник, според мен, е още по-голям предател. Връщам ви телеграмата на Григорий. Той говори за Белецки, защото смята за нередно този [В. А. Сухомлинов], бидейки почти невинен, да страда толкова много, докато друг, много по-виновен, се е отървал толкова леко.“

(25 април 1916 г.): „Нашият приятел каза на А[на] относно ареста на Сухомлинов, че „нещо не е съвсем наред“.

Царят (30.4.1916 г.): „Затварянето на горкия Сухомлинов ме тревожи много. Хвостов (правосъдието) ме предупреди, че това вероятно ще трябва да се случи по заповед на сенатора, в чиито ръце е този въпрос. Казах му, че според мен това е несправедливо и ненужно; той ми отговори, че това е направено, за да се предотврати бягството на Сухомлинов от Русия, и че някой вече разпространява слухове за това, за да събуди общественото мнение! Във всеки случай е отвратително.“

(1.5.1916): „Срамно ми е, че Сухомлинов мисли за бягство.“

(18.5.1916): „Скъпи, повикай Щюрмер сега [...] и му кажи да вземе със себе си дневника на Сухомлинов и писмата му до жена му, които могат да го компрометират. По-добре е сам да ги прочетеш и да прецениш справедливо, а не да се ръководиш само от приказките: може би тълкуването им ще се размине с твоето.“

(22.5.1916): „Съжалявам, че трябва да ви безпокоя с писмо от г-жа Сухомлинова.“

(9.6.1916): „Наредено ми е да предам следното: Генерал Селиванов, [на Върховния главнокомандващ] ще бъде съдия на Сухомлинов. казват те, и не може да бъде безпристрастен, тъй като преди това е бил уволнен от Сибир от

Сухомлинов, така че по-добре е да назначиш генерал Шумилов, Държавния съвет. Информирам те защото това ми каза [Г.Е. Распутин], но казах на А[на], че се съмнявам, че ще се намесиш в този въпрос.”

(14 юни 1916 г.): „Нашият приятел се надява на голяма победа (може би близо до Ковел) и ако това се сбъдне, Той моли Сухомлинов да бъде пуснат под „гаранция“. Заповядай това да стане тихо, тайно, от Хвостов или сенатора, който разследва делото му, позволете му да живее у дома с поръчителството на двама души. Той е стар – разбира се, наказанието остава, но това ще улесни един старец да понесе тежкото бреме. Той [Г.Е. Распутин] те моли да направиш това в случай, че постигнем голяма победа. [...]Скъпи, моля те заповядай Сухомлинов да бъде освободен у дома. Лекарите се страхуват, че ще полудее, ако го държат още в затвора. Направи това добро дело по собствена воля.”

(22 септември 1916 г.): „...Нашият приятел каза: „Генерал Сухомлинов трябва да бъде освободен, за да не умре в затвора, иначе ще бъде лошо – никога не се страхуват да освобождават затворници, да възкресяват грешниците към праведен живот – затворниците, чрез страданията си, докато стигнат до затвора, се издигат над нас пред лицето на Бога“ – горе-долу Неговите думи. Всеки грешник, дори най-долният, има моменти, когато душата му се издига и пречиства чрез тежко страдание, и тогава трябва да му протегнем ръка, за да го спасим, преди да се изгуби отново, да се огорчи и да изпадне в отчаяние. Имам молба от госпожа Сухомлинов към вас – искате ли да ви я изпратя? Той е в затвора вече шест месеца – достатъчен срок (тъй като не е шпионин) за всичките му престъпления – стар е, съсипан и няма да живее дълго; Ще бъде ужасно, ако умре в затвора. Заповядай да го освободят и да го държат у дома под най-строг надзор, без да вдигат шум – моля те, скъпи. Един ден е вече век ...”

(26 септември 1916 г.): „Протоп[опов] поиска разрешение да ти види, ще му заповядаш ли да освободи Сухомлинов? Той казва, че това може да се направи и ще го обсъди с министъра на правосъдието; запиши си, за да не го забравиш, когато се срещнеш с него.”

(27 септември 1916 г.): „Любими мой, утре ще приемеш новия министър на вътрешните работи [...] Говори с него за Сухомлинов – той ще намери начин да направи това, което трябва да се направи, иначе старецът ще умре в затвора и това ще остане завинаги на съвестта ти. По същество той е в затвора и заради Кшесинская и Сергей] Михайлович, но е неуместно да се повдига темата за тези двамата в съда. Дори Андрей Влад[имирович] каза това на Редигер и Беляев, въпреки че самият той беше свързан с Кшесинская.”

Получава се точно както с един от героите на Н. В. Гогол: „Случва се човек да изглежда за всички виновен, но после излиза, че не е той виновникът” (Н. В. Гогол, „Събрани съчинения”. Т. 5. С. 475).

Мълчанието на В. А. Сухомлинов (не само по време на разпитите, но и по-късно, след Революцията, в мемоарите му, написани в изгнание) във връзка с тези обстоятелства, отлично демонстрира неговата лоялност към императора. Само веднъж генералът си позволи да направи кратко разяснение по този деликатен въпрос. В. А. Вижте: Сухомлинов, „Мемоари”. Минск. 2005. стр. 424-425).

Запазени са документални доказателства за евентуално благоприятното решение на клучая В. А. Сухомлинов. Архивът съдържа чернова на милостивия личен рескрипт на императора, адресиран до бившия министър: „След като прегледах доклада на назначената от мен Върховна комисия за разследване на причините за недостатъчното попълване на военните доставки на армията, стигнах до заключението, че няма фактически доказателства, които да приписват това изключително на Ваша вина. В сравнително кратък период от време след предишната война Вие успяхте, при известни ми трудни условия, да възстановите бойната готовност на армията до такава степен, че тя се мобилизира отлично, концентрира се и нашите доблестни войски водят упорита борба срещу могъщи врагове вече втора година. Затова считам за справедливо да Ви изразя благодарността си за усилията, които положихте по този въпрос, и да Ви позволя да вземете удължен отпуск, за да възстановите влошаващото се здраве“ („Падането на царския режим“. Том V. Москва-Ленинград, 1926. Стр. 45).

Този документ не е обработен, но на 11 октомври 1916 г. генерал В. А. Сухомлинов е преместен под домашен арест. Дъщерята Г.Е. Распутина отбелязва ролята на баща си в този акт на справедливост и милост: „През юни 1915 г., когато започнаха да се разпространяват слухове за Сухомлинов, баща ми изпрати писмо до царя, с молба да „освободи стареца“, за да предотврати чудовищен скандал. „Човешката злоба не познава граници“, каза той. „Всички настояват, че той е виновен за недостига на боеприпаси. Забравили са постиженията му, подиграват се на труда му. Необходимо е търпение. Не можете да обвинявате стареца и сега не е моментът да го съдите. Пишете му от сърце. Бог ще ви даде небесен венец за любовта ви на земята.“ Царят последва този съвет... („Нашият скъп отец.“ стр. 112). Във връзка със случая Сухомлинов, В.А. Григорий Ефимович многократно повтаря на събеседниците си, че „човек не трябва да се кара с никого, че времената са такива, че човек трябва да живее в мир с всички“ („Падането на царския режим“. Том II. Москва-Ленинград 1925. Стр. 14).

Застъпничеството на Царския приятел не убягва от вниманието на враговете му, които също толкова мразят истинската лоялност на генерала. „Съмнителен човек е този генерал Сухомлинов“, не пести тъмните цветове френският посланик в руския двор. „На възраст 66 години с доста красива съпруга, която е 32 години по-млада от него; интелигентен, ловък, хитър; робски почтителен към императора; приятел на Распутин; заобиколен от негодници, които му служат като посредници за неговите интриги и трикове; „Той е загубил навика да работи и пести всичките си сили за брачните удоволствия [...]“ ... „Познавам малко хора, които на пръв поглед вдъхват по-голямо недоверие“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 74).

През 1917 г. Временното правителство, дори се опитва да обвинят Г. Е. Распутин и А. А. Вырубова за освобождаването на В. А. Сухомлинов от крепостта, намирайки основание за това в изключително ненадеждните показания на княз М. М. Андроников и изобилието от слухове, които се разпространяват. Нещо повече, дори княз М. М. Андроников, който активно интригантства срещу военния министър, отрича по време на разпита в ЧСК всякакви връзки между генерала и приятеля на царя: „Той никога не е имал никакви отношения със Сухомлинов, той ми го каза“. „По-късно той се сближава много с г-жа Су-

хумлинова, но с него, със Сухомлинов, няма никакви отношения“ („Падането на царския режим“. Том I, 1924. стр. 370).

По-късно обаче М. М. Андроников, осъзнавайки интереса на временното правителство към разследването, реши, по старият любим навик, да им се подиграва, без обаче да потвърди новите си показания с никакви реални доказателства: „Когато през 1916 г. отношенията ми с Распутин се промениха и изобщо не го виждах, тогава г-жа Сухомлинова встъпи в определени отношения с него и го използва, за да се свърже с Вирубова.“ Впоследствие, през май, тя проведе среща с бившата императрица и тогава предаде бележка, озаглавена „Черно и жълто“. В тази бележка тя критикува почти цялото правителство, Думата, а имаше и редица инсинуации, насочени и към мен [...] Сухомлинова изпрати тази бележка във вестниците и поиска тя да бъде публикувана срещу добро възнаграждение, но нито един вестник не я прие. И след това ми беше дадена за много кратък период от време да я прочета...

Председателят: Забелязали ли сте, че до края на 1916 г. средствата на Сухомлинов в Царское село са се увеличили значително?

Андроников: Разбира се! Със сигурност...

Председателят: При какви обстоятелства? Андроников:

Казват, че благодарение на Вирубова и Распутин - не смея да потвърдя това, нямам данни [sic!], но имаше упорити слухове, че Сухомлинова е направила голямо парично дарение на Распутин и след това е дала голяма сума на Вирубова за нейните лазарети...

Председателят: Кога?

Андроников: Между февруари и май 1916 г. Това укрепва връзката и до есента на 1916 г. Сухомлинов е освободен“ („Падането на царския режим“. Том II. Москва-Ленинград, 1925. Стр. 13).

Що се отнася до съпругата на военния министър, тя се среща с Г. Е. Распутин, както всеки друг просител, който е идвал в апартамента му с десетки всеки ден. Според заместник-министъра на правосъдието А. Н. Веревкин, Г. Е. Распутин, като правило, се е застъпвал за най-трудните случаи, „за които няма милост“ („Падането на царския режим“. Том VI. Москва-Ленинград, 1926. Стр. 234).

За мнозина „Приятелят на царя“ е бил един вид последна надежда. Вниманието на Григорий Ефимович към позицията на Е. В. Сухомлинова се определя и от фигурата на нейния обвинен съпруг и значението на силите, противопоставящи се не само на него, но чрез него и на царя. Разследването от 1917 г. обръща особено внимание на тези контакти.

„Председателят: Виждали ли сте г-жа Сухомлинова?

Вирубова: Видях я с Распутин. Тя дойде с молба за освобождаването на съпруга си.

Председателят: Помогнахте ли ѝ?

Вирубова: Беше невъзможно.

Председателят: Дадохте ли ѝ възможност да види царицата?

Вирубова: Не, тя никога не я е виждала; императрицата не е искала да я види; случаят със Сухомлинов е някак невъзможен; той е подсъдим...

Председателят: [...] Откъде знаете, че императрицата не е искала да я види?

Вирубова: Казаха, че искала да подаде молба до императрицата, но императрицата отказала да я приеме“ („Падането на царския режим“. Том III. Москва-Ленинград 1925. Стр. 249).

Разпитват и министъра на вътрешните работи А. Д. Протопопов:

„Председателят: Каква връзка имате със Сухомлинова?“

Протопопов: Няма да сгреща, ако кажа, че тя едва ли ме обича. Тя не ме обича и аз не я обичам. Беше с мен много малко; дойде два пъти с молба. Тя е човек с много силна воля и голям интелект.

Председателят: Кореспондирахте ли с нея?

Протопопов: Тя ми написа няколко молби.

Председателят: Распутин запозна ли ви с нея?

Протопопов: Не, познавах я когато Сухомлинов беше министър.

Председателят: И не се ли сблизихте малко под влиянието на Распутин или чрез посредничеството на Распутин?

Протопопов: Не“ („Падането на царския режим“. Том II. Стр. 302).

В писмените си показания А. Д. Протопопов пояснява: „През октомври миналата година Сухомлинов беше преместен, по заповед на съдебните власти, от крепостта под домашен арест. [...] ...Аз самият отидох в апартамента на Сухомлинов. Искях да го видя и да разбера как се държи охраната. Останах със Сухомлинов около половин час. Говорих с него насаме. [...]

Сухомлинов ми призна, че по молба на съпругата му, Распутин се застъпва за него и ме помоли да предам неговата благодарност на царя за интереса, който проявява към съдбата му... [...]

Казах на Сухомлинов, че царят не вярва в предателството му, но е разстроен от финансовите му дела... [...]

Разказах на царя за посещението си, на когото предадох благодарността на Сухомлинов за оказаната му услуга; не помня точния разговор с царя. Царят каза, че е получил писмо от Сухомлинов, но не ми го показва. Распутин, в мое присъствие у Бадмаев, и в присъствието на Курлов, каза, че той е останал в Петроград по делото на Сухомлинов, за което е го молила съпругата му Е. Сухомлинова, която той много обичал, иначе вече щеше да е заминал за Тоболск“ („Падането на царския режим“. Том IV. Москва-Ленинград 1925. Стр. 29).

Въпреки това, дори след преместването на генерала под домашен арест, атаките срещу него от обществеността, и от властимащите - явни и скрити поддръжници на Николай Николаевич, който вече се е оттеглил в Кавказ, продължават.

Усилията за възстановяване на справедливостта от страна на императрицата, подкрепена от Григорий Ефимович, също продължават. Що се отнася до императора, той прави всичко възможно, обвързан от „условията“, които е приел през 1905 г.

(31 октомври 1916 г.): „Скъпи мой, Нашият приятел Ви моли незабавно да спрете делото на Сухомлинов, в противен случай Гучков и други планират да направят остри изявления. Затова спешно телеграфирайте на Щюрмер. Вярвам, че това го засяга преди всичко? Телеграфирайте следното: „След като

прегледах предварителното разследване по делото на бившия военен министър генерал Сухомлинов, установявам, че няма абсолютно никакви основания за повдигане на обвинения и следователно делото трябва да бъде прекратено.“ Това трябва да се направи преди заседанието на Думата утре следобед.“

(9 ноември 1916 г.): „Г-жа Сухомлинова е съдена следващия петък и затова Ви телеграфирах, молейки те да разпoredиш на сенатор Кузмин незабавно да спре разследването по делото на Сухомлинова. Това е отмъщение за освобождаването на горкия старец от затвора. Ужасна несправедливост!“

(11.10.1916): „Благодаря ти за Сухомлинов.“

(12.10.1916): „Прилагам писмо от Сухомлинов до Нашия Приятел. Моля, прочети го, тъй като той дава изчерпателно обяснение по неговия случай, което трябва да изискваш отгук, за да не стигне всичко това до Държавния съвет, иначе горкият Сухомлинов не може да бъде спасен. Той пише за всичко толкова ясно – моля, прочети го и вземете съответните мерки. Защо той трябва да страда, а не Коковцов (който не искаше да дава пари) или Сергей, който, що се отнася до нея [М. Кшешинская], е също толкова виновен.“

Моментът на истината настъпва след преврата от 1917 г. „В паметта ми“, пише В. А. Сухомлинов, завършвайки мемоарите си „цар Николай Александрович ще остане [...] като моя добър цар, когото бих подкрепил с всички сили в най-трудните дни от живота му през 1917 г., когато близките му сътрудници, водени от Николай Николаевич, го предадоха, но аз бях в затвора не без съгласието, разбира се, на самия цар“ (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. 423-424).

Връзките на царицата с Е. В. Сухомлинова също се наместват. Тези промени са инициирани от искреното, близко духовно общуване на Екатерина Викторовна с Г. Е. Распутни. Според мемоарите на М. Е. Головина, в навечерието на убийството му на 16 декември 1916 г., Григорий Ефимович поканил „най-близките си приятели“ в апартамента си на чай. Сред тях, освен автора на мемоарите, били А. А. Вирубова, княгиня Т. Ф. Шаховская и Е. В. Сухомлинова. „Обичам ви всички в Христа и никога не бих искал да се разделя с вас“, каза Григорий Ефимович на дошлите („Нашият скъпи отец“. стр. 277). Подобно на трите други духовни дъщери на стареца, Е. В. Сухомлинова получава последните наставления и благословия от своя духовен баща.

Докато е затворена в Петропавловската крепост под временната охрана, тя оказва голяма морална подкрепа на А. А. Вирубова. „Благодаря ти, скъпа, за писмото и подкрепата, която винаги, винаги ми даваш“, пише Анна Александровна на Екатерина Викторовна през май 1917 г. „В края на краищата, ти ми вярваш, че ако беше по моя власт и ако изляза жива, щях да съборя стената за теб“ („Вярна на Бога, Царя и Отечеството“. стр. 275).

През 1917 г. временното правителство възобновява „делото Сухомлинов“, надявайки се да пожънат неоспорими идеологически дивиденди. Делото продължава от 10 август до 12 септември. Повечето обвинения са отхвърлени, но В. А. Сухомлинов въпреки това е признат за виновен в това, че не е подготвил армията за война и на 20 септември е осъден на доживотен затвор (заменен с лишаване от свобода) и загуба на всички имуществени права.

Владимир Александрович е затворен в Трубецкия бастион на Петропавловската крепост, а след Октомврийската революция е преместен в затвора

„Крести“ в Петроград. Семейство Сухомлинови поддърж връзки с Царските мъченици, докато и двамата са затворени. Най-красноречиво доказателство за това дават тези откъси от писмата на императрицата (първото от които е адресирано до А. В. Сиробоярски, останалите до А. А. Вирубова).

(29 май 1917 г.): „Познавам един старец, който прекара дълго време (в затвора), беше освободен, отново е в затвора и стана светъл, дълбоко религиозен и никога не загуби любовта си към Царя и вярата си в Него и в Бога. Ако наградата не е тук, значи има в друг свят и за това живеем. Тук всичко минава, има светла вечност. О, повярвайте ми!“

(21 октомври 1917 г.): „Къде е бедната, бедната Е[катерина] В[икторовна], как страдаш и се молиш за нея. Това е единственото нещо, което винаги и навсякъде е възможно.“

(8 декември 1917 г.): „Поздрави и много благодарности на скъпата Екатерина Викторовна, че ни помни. Сърдечни поздрави на нея и съпруга ѝ. Нека Господ Бог, Който никога не изоставя Своите, го защити и утеши.“

(15 декември 1917 г.): „Децата носят брошките на Екатерина Викторовна...“

(2 март 1918 г.): „Благодаря ви за вашите прекрасни парфюми, икони и книги. Всичко е ценно. Много благодаря на Екатерина Викторовна...“

Специално място сред царските подаръци от това време заемат двустранните сребърни нагръдни икони: от едната страна е изображение на Свети Йоан Тоболски, от другата - Тоболската (Черниговско-Илинска) икона на Божията майка, пред която е почивала светицата. Такива икони са получени от А. А. Вирубова, С. В. Марков, З. С. Толстая и други. Генерал В. А. Сухомлинов също е получил една от тези икони, при доста необичайни обстоятелства. Ето оцелялото му разказване за събитието: „...Когато бях затворен в Петропавловската крепост, моят беден цар беше в Тоболск — също в плен. По време на една от разходките вътре в Трубецкшяой бастион, придружен от страж, последният набързо пхна в ръката ми лист хартия, който се оказа малка, кръгла метална икона. От едната страна имаше изображение на Божията майка с надпис: „Образ Тоболски. Божествен М.“, а от другата — митрополит и надпис: „Свети Йоан Митрополит Тоболски“. Когато вече бях в чужбина, човек, който е имал връзка с Тоболск по време на престоя на царското семейство там, ме попита дали съм получил царската благословия, която ми е била изпратена от Сибир. За мен това беше ценно доказателство, че царят вече е бил убеден в правилността на твърдението си: че безпристрастната история ще произнесе своята „безпристрастна“ присъда и ще осъди едновременно с това онзи престъпник „Високия само на ръст чичо“ който за съжаление предаде последния руски цар и съсипа Русия...“ (В. А. Сухомлинов, „Великият княз Николай Николаевич (Младшият)“. Берлин. 1925. стр. 57-58).

„По време на амнистията“, спомня си А. А. Вирубова, „г-жа Сухомлинова успява да освободи възрастния си съпруг и да му помогне да достигне до Финландия“ („Верни на Бога, Царя и Отечеството“, стр. 111). Старият генерал, навършил 70 години, е освободен на 1 май 1918 г. и пътува през Финландия до Германия. В изгнание той се прехранва с литературна дейност и пише мемоари

(1923–1924), но тези доходи са достатъчни само за откровено бедно съществуване. Той не участва в дейността на емигрантските организации.

Екатерина Викторовна, по това време се е развела със Сухомлинов и се омъжва за трети път, но е арестувана за спекулация, изпратена в Москва през октомври 1920 г., затворена в лагера Андрониево и разстреляна през пролетта на 1921 г.

ЧАСТ 3. НОВИТЕ ТРИХИНИ⁷⁶

ДИХАНИЕТО НА РЕВОЛЮЦИЯТА

За много етнически германци войната, избухнала през август 1914 г., разрушавайки вековните, обичайни отношения, е трагедия. Един съвременник на събитията доста точно формулира същността на вътрешния раздор: „Руската родина срещу германското отечество!..“ (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“. Москва, 2004, стр. 324)

Генерал П. Н. Краснов пише за настроението на мнозинството руски германци, които остават верни на клетвата си към императора при избухването на Германската война, в едно от своите произведения, цитирайки типичното разсъждение на ветерана генерал Раупах: „Сменете други имена. Това са чисти глупости. Наричайте ме Рубаков, аз винаги съм бил германец и все още съм. Не можете да смените кръвта. Но аз се заклех във вярност на моя император и си знам занаята. От другата страна, при император Вилхелм, брат ми служеше в Кралските улани. Кажете на войниците. Посечете го, както трябва. За това е войната! Знаете ли, че чичото на покойната съпруга на полковник Саблин, барон Корф, е нашият началник-щаба. Няма значение! Ще му покажем. Трябва да си честен германец и кръвожаден руснак“ (П.Н. Краснов, „Единна и неделима“. Москва, 2004. С. 317).

Св. Варсануфий Оптински, самият той бивш офицер, казва, че „...германците и татарите както е известно, са добри руснаци, патриоти. Вероятно има някаква прилика в кръвта им. Но французите и поляците са тези, които не могат да станат руснаци“ („Дневник на йеромонах Никон (Беляев). Свит Оптина Пустин.“ Житомир. 2003. С. 95).

Трябва да се признае: германският Генерален щаб също не си прави илюзии за своите руски сънародници. В меморандум от 1913 г., се казва: „Руснаците имат голямо предимство, тъй като знаенето на немски език е много разпространено сред тях, отколкото руският сред нас. Много руски офицери, например от балтийски семейства, говорят немски без никакъв акцент и в други форми лесно могат да минат за германци. Нашите предни постове трябва да

⁷⁶ Взято от Достоевски, „Престъпление и наказание“, където се описват мъките на Родион Раскольников след всичко случило се. Той сънувал някаква неразбираема болест, непозната на лекарите: „В болестта си той сънувал, че целият свят е осъден на някаква ужасна, нечувана и невиджана чума, разпространяваща се от дълбините на Азия до Европа... появили се някакви нови трихини, микроскопични същества, които обитавали човешките тела. Но тези същества били духове, надарени с ум и воля. Хората, у които попаднат, веднага ставали обладани и полудявали. (б. пр.)

обърнат особено внимание на това в случай на война срещу Русия“ („Drang nach Osten. От секретен доклад на германския Велик Генерален щаб. 1913 г.“ // „Родина.“ Москва, 1993, № 8-9, с. 15).

Разбира се, „германският въпрос“, както се опитваха да го „решат“ отявлените патриоти в Русия при избухването на войната, съществуваше само в трескавото им въображение. Въпреки това проблемът съществуваше и естествено се изостря с избухването на военните действия. До лятото на 1914 г. над 20% от 1500-те генерали в Руската императорска армия са етнически германци, 1/3 от командните позиции в Гвардията също са заети от хора от германски благороднически семейства. Традиционно германците заемат висока позиция сред командния състав на Императорския флот (20%). Дори в свитата на императора от 117 души 37 са германци (А. А. Меленберг, „Германци в руската армия в навечерието на Първата световна война“ // „Въпроси на историята“. 1998. № 10. стр. 128-130).

Според германски историци, над 300 000 германци, поданици на Руската империя, са се сражавали в редиците на Руската армия срещу армиите на Германия и Австро-Унгария (М. фон Хаген, „Великата война и изкуственото укрепване на етническото самосъзнание в Руската империя“ // „Русия и Първата световна война. (Трудове на Международния научен колоквиум)“. Санкт Петербург. 1999. стр. 402).

„В Русия“, отбелязва адютантът на императора, полковник А. А. Мордвин, винаги е имало много хора от немски произход, особено балтийски, както в армията, така и на държавната служба и в двора. С малки изключения, всички те са се установили в Русия поколения наред, искрено я смятат за своя родина и остават верни на нея и на трона до края на войната. Кръвта, която са проляли обилно за руската държава и за своя император, ясно демонстрира както тяхната лоялност към дълга, така и пламенната им привързаност към родината. Вместо благодарност, както е добре известно, тези хора бяха подложени на безразборно подозрение. Императрицата и императорът остро осъзнаваха това. Те бяха недоволни от безразборното преследване на предимно невинни хора и многократно изразяваха раздразнение от драконовските мерки, предприети от щаба на великия княз Николай Николаевич. За тях дори по време на войната всички лоялни поданици бяха равни, независимо от неруските им фамилни имена. „За да угодят на слуха, те не отстраниха тези лоялни на трона мъже от непосредствената им свита...“ („Последният император. (Мемоари на адютант А. Мордвинов)“ // „Отечественные архивы“. 1993. № 4. С. 67).

Първите експесии се случват веднага след обявяването на войната. Санкт-петербургската общественост разграбва германското посолство на тъгля на площадите „Большая Морская“ и „Исаакиев“.

На 22 юли, с очевидното съучастие на властите (на площада присъстват ескадрон жандарми и самият министър на вътрешните работи Н. А. Маклаков), сградата е щурмувана от тълпата и ограбена напълно. (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник“. стр. 57). По-късно министерството на външните работи описва случилото се в доклад като „ужасно и жалко събитие“ (пак там, стр. 68).

Архитектът Петер Беренс, известен майстор на немския неокласицизъм, е натоварен със задачата да построи в столицата на Руската империя не само

просторна и удобна, но и отличителна сграда в немски стил, която да се откроява сред околностите на града. Повечето строителни материали са внесени от Германия, а работата е извършена предимно от немски фирми. Сградата въплъщава не само немския дух и култура, но и могъществото на Германския Райх. Изтъкнати немски художници украсяват залите с картини, скулптури и дърворезби. Обзавеждането, по проекти на Беренс, е произведено в Германия. Посолството се превръща в истински музей на немското изкуство. Произведения на изкуството са донесени, за да украсят залите дори от хранилищата на германските музеи. Сградата е увенчана, служейки като неин пиедестал, със скулптурна група на Диоскурите – братята близнаци от гръцката и римската митология, Кастор и Полидевк, които олицетворяват не само военната доблест, но и цикъла на мира и войната, деня и нощта, раждането и смъртта.

Групата на Диоскурите на покрива на сградата на германското посолство, създадена от германския скулптор професор Е. Енке и отлята в известните берлински леярни на С. А. Льови, изобразява мускулести, едри воители със сурови лица, в архаичен стил, който все още е необичаен по онова време. Работата започва през 1911 г. и завършва с церемониалното откриване на посолството на 27 януари 1913 г., рождения ден на германския император Вилхелм II.

До лятото на 1914 г. германският императорски орел и „грозните статуи на голи германци“, както пишат руските вестници по това време, са хвърлени на земята под яростния рев на тълпата. Те обаче успяват да съборят фигурата на един от легендарните братя; другият виси на перваза на покрива. (Каква символика, като се има предвид, че Диоскурите не са просто братя, а близнаци!) Едва по-късно те са премахнати и откарани на неизвестно място. „Тълпата превзе сградата“, описва вандализма М. Палеолог, „чупейки прозорци, късайки тапети, пронизвайки картини, хвърляйки всички мебели през прозореца, включително ренесансовия мрамор и бронз, които съставляваха възхитителната лична колекция на Пурталес. [...] Грабежът продължи повече от час под снизходителния поглед на полицията“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 50).

Залите и стаите на посолството са били истински музей на европейското изкуство от XIX и началото на XX век, предимно немско, но също е имало и значителна колекция от севърски, френски порцелан. По-голямата част от него е унищожена в онзи съдбовен ден...

В.В. Розанов, който се е намирал близо до посолството в този ден, е запечатал видяното в статията си „Войната от 1914 г. и руският Ренесанс“, като е посветил отделен раздел „По улиците на Санкт Петербург“ от 22 юли 1914 г.: „Хората, които извършват ужасно дело, но с убеждението, че правят добро, че е необходимо, полезно и славно, „заслужават снизхождение“ в съда на съдебните заседатели по целия свят. Тук се прояви грехът на невежеството, но няма грях на злобата или злодеянието; Няма дори предумишлено „лошо поведение“, но добрият човек ще се въздържа от него, докато лошият човек ще го желае. Именно за тази разделителна линия между „лоши“ и „добри“ ще кажа за разрушаването на германското посолство, като външен свидетел... И ще отхвърля онзи смутен и извинителен тон, възприет както официално, така и неофициално от печата, във връзка с тълпата от Санкт Петербург, която уж става бурна

и заплашителна, шумна и злобна... Нищо подобно! Беше след полунощ, когато група от 200-300 души донесоха „трофеите“ от грабежа „отнети от германците“, а именно портрети на царя и царицата, до входа на редакция, молейки да приемат знаците за победа, тоест да поставят портретите, отнети от германците – на тяхно място. Те изпяха химна, много хармонично (което едва ли е възможно без подготовка) и зачакаха... От редакцията казаха, че, „това не може да се приеме“, че това е лошо нещо и „мирише лошо“ и затова никой не излезе при демонстрантите и не им отговори. Нощта беше топла и аз изтичах на улицата и се намесих в тълпата... Имаше хора „пияни“... Откъде, как и откъде са взели „алкохола“, не знам... В трамваите и във вагона чух, че всички взели „рижки“ балсам“, добър за стомашни заболявания, от всички аптеки; Може би са били използвани и други подправки... Хората бяха опиянени, но сред тях нямаше нито един пияница.

„Донесоха портрети!.. Приемете ги!!.. Сигурно няма да ги приемете?“ Въпросът звучеше напълно озадачено, почти готов да ме обвини в политическа измяна... Не точно „измяна“, но все пак – безразличие към Родината, студенина, липса на патриотизъм. Бях в недоумение. Да им кажа за правата на собственост, че портретите са германска собственост, „собственост на германското посолство“ и че те „не са трофей, а кражба“ и още повече „грабеж“, беше също толкова невъзможно, колкото да убедя моряците, които се качват на вражески кораб на абордаж, че извършват „грабеж и убийство“. Въпросът е, че тълпата, която стоеше там, беше тълпа от победители и да ги потопя в студените води на разочарованието беше свирепо, жестоко и аз няхах смелостта да им кажа истината... Пред мен стояха прости хора, малки руснаци, необразовани или почти необразовани, но чийто грях се криеше именно в това невежество... Веднага зад тях започваха героичните руски чувства, с които всички ние живеем, с които ще извършваме подвизи във войната: но там това ще бъдат „подвизи“, защото всичко ще бъде дисциплинирано и по закон, докато за тези бедни, малки хора това беше „грабеж“, защото беше недисциплинирано и незаконно... Те гледаха на постъпката си с „германското посолство“ като на героизъм, подвиг и известно величие, защото посолството наистина е дворец в стила на средновековен замък и да го „вземеш“ и „разрушиш“ изглеждаше нещо грандиозно за тълпа от простолудията. Ако посолството беше по-малко, по-скромно, по-тихо, може би нямаше да бъде ограбено. Но тук контрастът между „аз“ и „дворецът“ беше изкушаващ. В края на краищата илюзията, че дворецът си стои като дворец, невероятната идея, че е незащитен, дори и да може да бъде превзет с голи ръце и без съпротива, не беше ясна за тези хора, едновременно напълно необразовани и леко пияни. „Хайде, момчета!“ „Може би ще се справим!“ И те се втурнаха, шурмуваха го, не го ограбваха, не с намерение за грабеж, плячкосване или пакости. „Празно ли е? Толкова по-добре! Враговете избягаха от страх! Но ние няма да оставим камък необърнат в този вражески кораб...“ Един, двама, трима души ми разказаха – не за своите действия, а за тези на другите – как са режели скъпи килими с ножове, как са късали завеси от прозорци, как са чупели бронзови украшения... Тук може би се е зародила страст към разрушението като самото разрушение, която, уви, съпътства всяко нападение, всяка битка, психологията на „победителите в превзет град“. Извинете, снарядите, изстреляни по

Либава, която спокойно дремеше, която нямаше оръжие в ръцете си, много ли се различават от разрушаването на германското посолство? Единствената разлика е, че германското посолство беше в Санкт Петербург, а другото - на морския бряг. Но и в двата случая това е нападение срещу невъоръжен човек, което в този случай представлява оскверняващо престъпление. Четат във вестниците, че в пристанищата се завземат германски търговски кораби - и в никакъв случай не бойни. А за обикновения човек разликата между всички тези действия на „завземане на германска собственост“ - завземане, не с намерение да я върне, а „за собствено ползване“ - и това, което направиха, какво направи тълпата с имуществото на германското посолство, „завзето на руска територия“ - е изключително неясно. Това не ми е много ясно, във физическата, не в правната страна на въпроса - а съм учил в университета: как можете да очаквате това да е ясно за напълно необразования човек? Необразованите действат според така наречения „естествен закон“, *jus naturale*, и той позволява „разрушаването и унищожаването на вражеска собственост във война“. Е, хората, стоящи пред мен, усетиха „война в гърдите си“, „война в сърцата си“, „война в душите си“... В края на краищата, какво е същността на една демонстрация, ако не тази работа на въображението и чувството, която пренася „войната далеч“ и „войната утре“ във войната „днес и тук“? Аз съм по-въздържан и няма да отида на демонстрацията. Но те са по-пламенни и отидоха, усещайки „войната“ в камъните под краката си, които сякаш се движеха и горяха. Съвсем различно чувство, различна мярка на чувство и чувство - не най-лошото! Вината, струва ми се, се крие във факта, че демонстрантите не бяха съвсем водени... Има неща, които един невеж човек изобщо не разбира; и той е особено невеж, когато става въпрос за граници и разграничения: „възможно“ и „невъзможно“, „добро“ и „грях“. Той действа „общо“ и твърде „директно“. Тъжно ми е и направо съм ужасена, че на тези прекрасни хора, които онази нощ, когато разговарях с тях, се чувстваха като „Минин и Пожарски“, отмъщаващи на врага „за отечеството“, на следващия ден им беше казано и обявено, че са извършили „хулигански акт“, че са просто „бандити“. „На война, както на война“, чувстваха се те. „Войната, като цяло, е опустошение, разрушение“. „Убиват“, а не „чупят чинии“ или някакви „бронзови статуетки“. „Извинете: никой не е обявил война в Санкт Петербург, тя се води на границите.“ - „Но извинете, войната е между Германия и Русия, тоест между всичко руско и всичко немско...“

Разбира се, можеха да бъдат убедени, ако бяха проучили. Но не го направиха - и това е цялата идея. Касо беше арестуван в Германия, но какъв воин е той? Не се бие, но беше заловен. Има ли голямо значение, че германското посолство не се защитава, но въпреки това е щурмувано? Очевидно е трябвало да бъде охранявано от правителството, на което е поверена грижата за германските поданици в Русия. Тук е допусната грешка, не от тълпата, а от администрацията. Такъв огромен дворец не можеше да бъде оставен необитаем, безжизнен. Той беше подложен на спонтанно разрушение, именно като „необитаеми помещения“, „изконна собственост“, която „не принадлежи на никого“. Как е възможно някой в такава огромна сграда да не е предупредил полицията, че е „нападнал“? Как така архивът и документите, които бяха изхвърлени през прозореца и изгорени (отпечатано във вестниците), не бяха заключени достатъчно

сигурно и изобщо не бяха охранявани? Всичко е странно, всичко е небрежно. А където има небрежност, там е бедствие. Хората не могат да действат като общество; хората усещат всичко, което е спонтанно, живо и пламенно; те са по-директни и по-добри от нас. Но понякога извършват груби действия, които в никакъв случай не са подли (да не дава Боже!) или хулигански. Моята цел е следната, и се ограничавам до това, да убедя читателите и тези, „които би трябвало да знаят“, че разрушаването на посолството е било действие „на тъмно“, но изобщо не е основано на лоши морални основания, нито дори на лоши морални или битови основания. Изваждайки парче от германско знаме от джоба си, младият мъж откъсна ръба и каза: „Ето. Пази го за сувенир.“ Германското знаме. Благодарих му. Възхитих му се. И го сложих в джоба си, знаейки, че всичко това е „неразумно“. Но как да му кажа, когато е толкова щастлив от своята „победа“? Илюзиите са толкова свещени, колкото и фактите. Скъпите хора от Санкт Петербург преживяха прекрасна нощна илюзия – и Бог да ги благослови. Ще ви кажа една тайна, и на себе си, че това си струва няколко бронзови статуи. Един добър момент на национална гордост си струва статуя. А що се отнася до тяхната грешка – е, кой от нас не прави грешки?

„Моля, пишете по-подробно във вестника, всичко както се е случило“, казаха те, визирайки разкъсването на килими и събарянето на завеси. „О, разбира се! Разбира се!“ отговорих аз, знаейки, че е „неразумно“. Повтарям, видях тези хора, но всеки, който ще ме прочете, или всеки друг, който сега съди тези хора в сърцата им, не ги е виждал. А тези, които са ги видели, имат по-голямо право да съдят. Що се отнася до убития мъж, намерен на тавана, това е нещо като загадка; чух във влака, че „са намерили застоял труп (т.е. не е бил веднага убит) на убит мъж на тавана“. Тези, които говориха, твърдяха, че тълпата, след като е нахлула, го е намерила там; и тези, които говореха, нямаха никакво подозрение, че това е дело на тълпата. За да подчертая това, трябва да отбележа, че в тълпата, с която разговарях, имаше „победна жар“, но именно чиста такава: не усетих нито гняв, нито ярост конкретно срещу „германците“. „Важното е, че ние победихме“ и че победеният беше лош човек – ние не „казваме“ това. Обикновена руска доброта. Нито капка злодеяние като възможност – тук нямаше такава.“

Чувствителното ухо на Розанов улавя много важен мотив в онези дни в столицата на Руската империя: „Нещо неопишимо се случва навсякъде, нещо неопишимо се усеща в себе си и около теб... Прилив на младост. Хората са станали по-млади по улиците, по-млади във влаковете... Всичко е забравено, всичко е изоставено, освен единствената мисъл за войната, която почти внезапно наближи, и тази мисъл е сляла огромните маси руски народ в един човек... В Санкт Петербург през нощта има особено движение и особено настроение, разговори, тон – същите изражения на лицето, които всички познаваме от всички руски градове в нощта на Великден.“

Същият „великденски“ мотив ще отекне с нова сила в Петроград през 1917 г., в дните на революцията, именно по време на... Страстната седмица... Тези псевдорелигиозни одежди са приютявали както търсещите Бога интелектуалци, така и спонтанното „народно християнство“, което се е отклонявало от православната ортодоксалност, но никога не е приемало определена форма. Именно по тези пътища на търсене на „търсещите Небесния град“ са се случва

„срещи на верите“ - като правило, несъзнателно и спонтанно включително съдбовни (от гледна точка на социално-политически перспективи) контакти между „християни“ и различни секти на „юдаисти“ и талмудисти, които са дали ужасен резултат. Разрушителна сила на онова торнадо от „народна революция“, което помете Историческа Русия от сцената, заменяйки я с сурогати на „страна и народ“ – и вече изобщо нямаше значение под какви имена, гербове и знамена.

Призракът на революционната анархия витае по улиците на столицата на Руската империя през онези августовски дни на 1914 г.... Немският език е забранен. Нарушителите са подложени на солидна глоба до 3000 рубли или три месеца затвор. (В. Дьонингхаус, „Германци в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“. стр. 326.)

Евреите, които говореха идиш, немски жаргон, също са подложени на атака (немският лингвист М. Мизес още през 1924 г. заключава, че този хибриден еврейски език произхожда от източните райони на Германия, съседни на полските области): „със заповед на кмета на Петроград от 24 юни следните лица бяха глобени със 100 рубли или арестувани за един месец: Шльома Скловски, Двейра Скловская, Нахам Равич и Йосиф Еляшев за говорене на еврейски жаргон...“; „Собственикът на пекарна Ицик Левит, на 59 години, е заточен в Енисейска губерния под полицейски надзор, защото е говорил на немски по телефона. По заповед на главнокомандващия за времето на военното положение...“ (Ф. Кандел, „Книга на времената и събитията. История на руските евреи“. Том 2, част 3. Москва, 2002. Стр. 813-814).

Още на 17 юли 1914 г. негов съвременник пише в дневника си: „...петербургските немци, особено тези от привилегированите кръгове, се чувстват сякаш горят“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щабквартира. 1914-1915“. Стр. 10). Изпълнението на музикални произведения от немски композитори се смята за непатриотично. Селищата с немски имена са преименувани. Една от първите, които изчезват от картата на Руската империя, е нейната столица Санкт Петербург. „Преименувах я, без да питат: сякаш я понижиха“, пише И. И. Торжевски, управителят на канцеларията на отдела за управление на земите и земеделието, за преименуването на руската столица, след като е вече в изгнание. Именно по силата на позицията си той е знаел, че преименуването е станало по предложение на министъра на земеделието А. В. Кривошеин. Царят е взел решението по време на последния си доклад (съдейки по дневника на царя, на 11 август). Според И. И. Торжевски, заместник-началникът на земеделието и управлението на земите граф П. Н. Игнатиев и министърът на железниците С. В. Рухлов са били особено неблагоприятни към преименуването (И. И. Торжевски, „Последният Петербург. Спомена на един камерхер“. Санкт Петербург, 1999, стр. 177-179). „Скоро моят Петерхоф ще се казва Петрушкин двор“, откликва на това събитие вдовстващата императрица Мария Фьодоровна (княз С. М. Волконски, „Последният ден. Роман-хроника“. Берлин, 1925, стр. 404).

А ето и дневников запис на З. Н. Гипиус (29 септември 1914 г.): „Трезва Русия – по царска заповед. По царска заповед Петербург на великия Петър – се срина, разруши. Лош знак!“ (З. Н. Гипиус, „Събрани съчинения. Дневници

1893-1919“. Москва, 2003, стр. 159). „Петербург беше преименуван на Петроград, немският език беше забранен“, обобщава генерал В. А. Сухомлинов първите резултати от тази смела политика, нехарактерна за силна, самоуверена държава. „Кой беше замесен в подобни глупости, тогава не можех да определя и имах други занимания. Но беше ясно, че зад всичко това стояха хора, които бяха подстрекавали войната във вестниците и които бяха в близки отношения със Сазонов, редакторите на „Новое время“ и великия княз Николай Николаевич“ (В. А. Сухомлинов, „Спомени“. Стр. 307).

В емигрантските си мемоари дъщерята на придворния лекар Боткин, Е. С. Боткина прави интересно наблюдение: „В началото на войната всички бяха възмутени от немското име на столицата, а когато беше издадена заповедта Санкт Петербург да се преименува на Петроград и патриотичният подем малко утихна, същите тези хора започнаха да осмиват промяната, за която толкова много бяха настоявали...“ (Мелник, Т. (родена Боткина), „Спомени за царското семейство и неговият живот преди и след революцията“. Стр. 24).

Всъщност „патриотичното“ преименуване имаше съвсем обратен ефект от замисления: Санкт Петербург беше построен като гигант, Размахът на столицата беше отвъд обсега на онези, които заличиха славното ѝ име. Максимилиан Волошин, „Русия“ (1924). Почти афористичен запис по този въпрос се съдържа в дневника на художника К. А. Сомов (19 август 1914 г.): „Разгромът на нашите войски, два корпуса унищожени, Самсонов убит [всъщност сам се застреля. – С. Ф.]. Срамното преименуване на Петербург на Петроград!“ (К. А. Сомов, „Писма. Дневници. Мнения на съвременници“. Москва, 1979. С. 133).

„Да не говорим, че тази напълно безсмислена заповед, преди всичко, петни паметта на Великия реформатор на Русия“, пише барон Н. Н. Врангел, „но публикуването на това преименуване „в отмъщение на германците“ днес, в деня на нашето поражение, трябва да се счита за изключително неуместно. [...] ... Струва ми се, че подобни факти не са случайни епизоди, а много значима политическа. Това е един от признаците на онзи муден и глупав фалшив национализъм, който обещава да се превърне в злободневен лозунг в бъдещето на нашето съществуване. Тази самодоволна влюбеност в себе си и своята псевдокултура ще бъде един от признаците на руско-славянската диващина. Може би тази диващина ще сполети не само нас, но и целия свят“ (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта“. стр. 44). (Същата идея откриваме и в едно от писмата на царицата до царя (5.2.1916 г.): „Само си представете: вчера видях госпожица Иди, гувернантката на Дона и Лу. [...] ...В Англия са ядосани на нея, защото не искаше да се изкаже срещу германците; но в Германия тя срещна само най-голяма добронамереност. Тази война, очевидно, е засегнала съзнанието на всички.“)

Така наречените административни мерки бяха най-широко използвани по отношение на руските германци. „Тъй като в цяла Русия имаше достатъчен брой руски немци и в самата администрация имаше много руски немци“, отбелязва началникът на Московския отдел за сигурност полковник А. П. Мартинов, „прилагането на различни репресивни мерки беше много разнообразно. В началото на войната, с публикуваната информация за германските зверства и проявената „административна наслада“, някои администратори започнаха да допускат засилени репресии: германци бяха издирвани въз основа на доноси,

които се изливаха като вода от рог на изобилието, а понякога бяха заточвани дълбоко в страната“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“ // „Охрана. Спомени на ръководителите на политическото разследване“. Т. 1. Москва, 2004. С. 354).

В първите дни на войната деца на немски и австроунгарски поданици са отстранени от средните и висшите учебни заведения в двете столици (О.Р. Айрапетов, „Репетиция за истински взрив. Германският погром в Москва: Битки на външния и вътрешния фронт“ // „Родина“. 2010. № 1. С. 87).

Депутатът от Думата С. И. Шидловски си спомня: „Администрацията беше безмилостна, изключваше без причина всеки, който можеше да бъде заподозрян в немски произход, и бяха извършени много крещящи несправедливости. Всеки администратор се опитваше да намери германец и да го изгони“ (С.И. Шидловски, „Мемоари“. Част 2. Берлин. 1923. С. 25).

Както правилно отбелязва един съвременник, репресивната политика спрямо германците впоследствие се променя многократно: „Политиката на правителството спрямо руските германци и пленените германци се променяше многократно. Понякога тя беше сурова и решителна, понякога - разхлабена. Администрацията трябваше да „усеща накъде духа вятъра“: или да прекалява, или, вземайки предвид „това и онова“, да предоставя известна снизходителност и да допуска изключения от правилата“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“. Стр. 347).

Подстрекателят на антигерманската психоза е великият княз Николай Николаевич, който при назначаването си на поста Върховен главнокомандващ получава огромна власт да осъществи абсурдните си идеи. Началото на неговата открита антигерманска и в крайна сметка антидинастична политика е положено още на 20 юли 1914 г. в Зимния дворец по време на обявяването от царя на манифеста за избухването на войната: „...Стоящите в Николаевската зала можеха да чуят силния глас на великия княз Николай Николаевич: „А Ван дер Флит е назначен за главнокомандващ на 6-та армия““ (М. К. Лемке „250 дни в царската щаб-квартира. 1914-1915“. стр. 14). Враждебността на Великия княз към Германия, според съвременниците му, „е била подсилена от омразата към нея и Австро-Унгария, от двете черногорски велики князигини“ (М. А. Таубе „Зърница“: Спомени за трагичната съдба на предреволюционна Русия (1900-1917)“. стр. 181).

В крайна сметка, основният център на германофобията към руските германци се превръща Щаба, начело с Николай Николаевич, подпомаган от министрите, назначени с негова помощ, и Думата, която се присъедини към тях. Надценяването на собствените способности води августейшият чичо до големи военни грешки (ще говорим за тях по-късно), а опитът му да се оправдае (или да отхвърли вината за военните неуспехи) води до разпалване на шпионажа и германофобията. Грешките, които той допуска, граничат с престъпления, водещи до трагични последици, за съжаление, необратими.

Генерал А. И. Деникин въпреки е принуден да признае очевидния факт: „...С оглед на упоритите разговори в армията, че „германците са заели щаба“ е издадена секретна заповед за изключване на всички лица с немски фамилни

имена от строя“ (А. И. Деникин, „Пътят на руски офицер“. Москва, 1990. Стр. 247).

(Ще направя два коментара по този въпрос. Първо, обосновката за действителните действия се основава на слухове. Второ, прочистването на щабовете от германците не доведе и не можеше да доведе до съществени подобрения в дейността им, тъй като нивото на тези специалисти беше изключително ниско.) Хората, близки до великия княз, говореха различно, когато ставаше дума за техните собствени интереси. Ето например нервната реакция на С. П. Сазонов на критиките към неговия отдел в печата по време на заседание на Министерския съвет на 21 юни 1916 г.: „Обществото от 1914 г. – закleti патриоти – се обърна към мен с писмо с неприличен тон и съдържание с пожеланията за лицата от немски произход. [...] Не мога да го премълча - „Тази мръсници и измет са предатели“. Ако правителството не се намеси, ще докладвам на Негово Императорско Величество. [...] Не мога да си позволя моят персонал да бъдат наричани мръсници и предатели“ („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 344).

Този министър е повече от толерантен към различни видове спекулации по темата за „Г. Е. Распутин и царското семейство“, често наливайки масло в огъня сам. Но това - го обиди лично!

Интересното е, че княз С. П. Мансирев, кадет, член на Прогресивния блок и едновременно с това член на „Общество 1914“, изразява точно същата критика от трибуната на Думата още през 1915 г. В речта си той цитира неверни данни от неизвестен източник за това, че мнозинството служители на министерството на външните работи, както в страната, така и в чужбина, са от немска националност⁷⁷ (Държавна дума. Четвърто свикване. Четвърта сесия. Стенографски протоколи. Том 1. Стр. 1915. Колонки 393-394).

Но С. Д. Сазонов мълчи за тази и други подобни речи в Думата. - С. Ф. Специална (практическа) роля в разпалването на антигерманската истерия принадлежеше на В. Ф. Джунковски, който също беше тясно свързан с Николай Николаевич. „За съжаление, дори на високи държавни позиции“, пише А. Т. Василиев, директор на полицейското управление, в мемоарите си казва: „Имаше хора, податливи на шпионска треска, които извършиха много несправедливи действия срещу законопослушните руски поданици. Сред тях трябва да спомена бившия си началник, генерал Джунковски [...] Той преследваше определени лица с подчертано патриотично мислене като шпиони без никакво основание, просто защото много преди войната са работили за списание, издавано в Германия.“ По негова заповед тези нещастни хора са депортирани в най-отдалечените губернии на Империята, въпреки че няма и най-малкото доказателство за тяхната вина“ (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руска тайна полиция“. стр. 399).

Случаят с В. Ф. Джунковски обаче не е бил толкова прост. Всеки безпристрасен историк, който е изучавал неговата дейност или биография, ще намери доказателства за противното. Това вече е отбелязано от автора на брошурата за

⁷⁷ Като ирония, един от главните виновници за войната, лично отговорен за убийството в Сараево, е крайният сърбоман и панславист, посланика в Сърбия Николай Хенрикович Хартвиг – по произход е руски немец. (б. пр.)

него, написана и публикувана веднага след оставката му: „Трябва да се признае, че този бивш заместник-министър на вътрешните работи е успял да съчетае почти несъвместимото...” (Н. П. Тихменев, „Генерал Джунковски в пенсия...” стр. 1915. стр. 4). От една страна, отбелязва Н. П. Тихменев, „хората и кръговете, в които младият Джунковски започва кариерата си и на чиято подкрепа дължи главозамайващия си кариерен успех, са дълбоко консервативните кръгове.” Тук, по терминологията на левия печат, преобладават „стълбовете на реакцията” (пак там, стр. 7). От друга страна, според същия автор, „заемайки поста командир на корпуса на жандармите и началник на тайната полиция, в изобразяването на прогресивните среди, генералът се представя като фигура, „популярна” и „имаща общественото доверие”. „Неистовото преследване, на което министърът на вътрешните работи Н. А. Маклаков е подложен от левия лагер, някак си напълно игнорира неговия заместник, генерал Джунковски, въпреки че министерството на вътрешните работи е под негова юрисдикция – политическото разследване, тайната полиция е особено предразположена към подобно преследване. Ако левите елементи скрупулъзно се въздържат, тогава е ясно за всеки, че не е случайно, не е без причина” (пак там, стр. 4).

Тази двойственост е очевидна още през годините му като губернатор на Москва. От същата книга може да се научи, че „сред близките му приятели се появяват все повече хора с подчертано кадетски произход” и как той „ловко и умело е защитава [..] връзките си на места, където все още е бил смятан за „стълб на реакцията” (пак там, стр. 9).

Самият автор на брошурата се обърква, превръщайки В. Ф. Джунковски в защитник на германците. Жандармският полковник А. П. Мартинов, който успява да разгадае тънкостите на политиката на генерала, произтичаща от неговата потайност, отбелязва „смиреното приспособяване на Владимир Фьодорович към мощните влияния от върха” и твърди, че генералът „е кипящ в показния си либерализъм, разбира се, доколкото това не може да му навреди в правилните среди”.

Полковникът дава пример с ареста в Москва на немец, лутерански пастор от Ревал, за когото началникът на придворните конюшни, оберхофмайстерът на императорския двор, генерал от кавалерията Артур Александрович фон Гринвалд (1847–1922), се застъпва усилено. Джунковски обаче не се е задоволил с освобождаването на пастора; „трябваше да намери изкупителна жертва”. От разговора си с генерала А. П. Мартинов осъзнава, че той „няма намерение да се застъпва за подчинените си”. Главите падат. Според полковника, заместник-министърът „не е искал проблеми на работата си и затова е пожертвал няколко пешки на служебната си шахматна дъска. Това е изцяло в духа на този показен либерал!” (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите”. Стр. 333-335).

Във връзка с това да припомним показанията на началника на полицейското управление А. Т. Василиев, че не немци като такива са били преследвани от Джунковски, а само онези „с подчертано патриотично мислене”, които генералът е преследвал „без никакво основание”. И нека зададем стария въпрос, познат дори на древните римски юристи: Куи продест? / Кой има полза от това?

Личната позиция на императора по „германския въпрос“ е коренно различна от тази на служителите от Щаба и някои представители на гражданските власти. „Знам“, казва той в разговор с барон М. А. Таубе на 29 декември 1914 г., колко лоялни към мен и към Русия са представителите на семействата, носещи древни немски имена! Изненадан съм само, че някои от техните членове, уплашени от сегашните разговори за „германско господство“, ме молят да заменя старите им немски фамилни имена с руски.

„Позволете ми да кажа, Ваше Величество — отбелязах аз, — колко съм щастлив да чуя тези думи, защото върху мен и много от моите роднини се оказва натиск да ни принудят да предадем паметта на нашите предци. Но ние вярваме, че лоялността към тази памет не изключва лоялността към Ваше Величество.“

„Господарят на многоезична и многоетническа Русия знае това много добре“, каза царят, ставайки от мястото си и стискайки ръката ми много силно за сбогом.“ (М.А. Таубе, „Зарница: Спомени за трагичната съдба на предреволюционна Русия (1900-1917). Стр. 191.)

За да оценим по някакъв начин делата на Николай Николаевич и неговите другари на този фон, е достатъчно да се обърнем към писмата на императрицата от това време: (4 май 1915 г.): „Помни, че ти си императорът и че никой не смее да поеме толкова много. Да вземем например историята с Ностиц. Той е във вашата свита и затова Николай няма абсолютно никакво право да дава заповеди, без първо да поиска разрешението ти. Ако ти решиш да направиш това на някой от неговите адютанти, той ще се вдигне шум, да изиграе ролята на обиден и т.н. А без твърда увереност не можете да съсипете кариерата на човек така. [...] Праи това което ти искатш, а не...какво искат генералите.“

(11 май 1915 г.): „Тя [А. А. Вирубова] ми даде няколко писма от нещастните Ностиц да ги прочета. „Оказва се, че член на американското посолство, под влияние на враговете си, е писал до семейството си в Америка за цялата тази гнусна интрига. Посланикът е техен приятел.“ „Тя смята, че всичко е направено от ревност, от г-жа Арцимович (също американка). „Трудно беше да се четат отчаяните им писма за съсипания им живот. Сигурна съм, че ще заповядаш целият този въпрос да бъде разследван и справедливостта да бъде възстановена.“ „Не че ме интересуват лично те, но цялата тази история е истински срам и Николаша нямаше право да се отнася така с член на Вашата свита, без да ти иска разрешение.“ „Толкова е лесно да се съсипе репутацията на човек и толкова е трудно да се възстанови!“

Граф Григорий Иванович Ностиц (1862–1926) – завършва Московския университет и Николаевската генералщабна академия. Офицер от Кавалерийския гвардейски полк. Руски военен агент във Франция. Генерал-майор от свитата на Нейно Императорско Величество, началник-щаб на Гвардейския корпус. Съпруга Магдалена Павловна / Лили (1875–1967), първи съпруг Нимич, по рождение Мадлен Бутон, родом от Айова; автор на мемоарите „Графинята от Айова“ (Ню Йорк, 1936). В изгнание във Франция, в Биариц.

Мариана Йеронимовна Арцимович, по рождение Бюла Мириам Хобс, Джоунс от първия си съпруг, е съпруга на Владимир Антонович Арцимович (1857 – след 1917), консул в Сан Франциско (1891), генерален консул в Берлин

(1900), директор на Департамента по икономически въпроси на министерството на външните работи (1910), камерхер (1910), камерхер (1913), заместник-министър на външните работи (1914), член на Комитета за борба с германското господство (1916) и сенатор (от 16.10.1916). – С.Ф.

(18.6.1915): „...Обсъдихме [с И.Л. [Горемикин] [германския и еврейския въпрос], колко неправилно е било водено всичко това и заповедите на Николаша и генералите: например, отношението им към Екеспаре. Иска ми се и другите да имаха такъв здрав разум.“

Въпросният Оскар Райнхолдович фон Екеспаре (1839–1925) е офицер от лейбгвардейския Семеновски полк. Служи във войската от 1858 г., предводител на дворянството на Озел (1876–1906). Той е и камерхер (1912), таен съветник, член на Държавния съвет, представляващ дворянските общества и заместник-председател на Финансовия комитет (1912). След революцията емигрира в Естония. Умира в Аренсбург.

(23 август 1915 г.): „Щабът е наредил всички офицери с немски фамилии имена, служещи в щаба, да бъдат изпратени обратно в армията. Това се отнася и за съпруга на Али, въпреки че Пистолкорс е шведско име и едва ли ще имаш по-предан слуга. Според мен всичко отново е направено неправилно. Всеки генерал е трябвало деликатно да им намекне да се върнат в полковете си, тъй като трябва да са на фронта. Тук всичко се прави толкова грубо!“ (Подобно на бъдещите московски погромници, великият княз, изглежда, не е прави разлика между правилно и грешно, германско и шведско.)

Александър Ерикович фон Пистолкорс (1885–1944) е най-големият син на княгиня О. В. Палей от първия ѝ брак. Офицер в Лейбгвардейския кавалерийски полк (1905 г.) и камерхер. Женен е (от 1908 г.) за Александра Александровна, по рождение Танеева, сестра на приятелката на императрицата А. А. Вырубова. Почитател на Г. Е. Распутин и често го е посещавал. Кум на сватбата на Б. Н. Соловьев и М. Г. Распутина през септември 1917 г. Емигрира е в Швеция и умира във Франция.

(28 август 1915 г.): „Струва ми се, че на Найдхард може да се има доверие – не мисля, че немската му фамилия би могла да бъде пречка...“

Алексей Борисович Найдхард (1863–1918) – Действителен държавен съветник (1905 г.), камерхер (1917 г.). Зет на П. А. Столипин. Нижегородски губернски предводител на дворянството (1897–1904 г.). Екатеринославски губернатор (1904–1906 г.). Член на Държавния съвет. Председател на Татянинския комитет⁷⁸ (от 1914 г.). Член на Върховния съвет за грижите за семействата на лицата, призовани на война, както и за семействата на ранените и загиналите войници. След революцията се обявява против конфискацията на църковно имущество от болшевиките. Екзекутиран е от Нижегородската ЧК на 24 октомври 1918 г. През 2000 г. е канонизиран от Архиерейския съвет на Руската православна църква.

(1 септември 1915 г.): „...Те продължават да преследват немските имена. Шчербатов [министър на вътрешните работи – С. Ф.] ми обеща да бъде справедлив и да не им причинявам вреда. Сега той се подчинява на желанията на

⁷⁸ Комитетът на Нейно Императорско Височество велика княгиня Татяна Николаевна за временна помощ на жертвите на войната.

Думата, като уволнява всички с немски имена – горкият Гилхен беше изгонен от Бесарабия и дойде да се оплаче на старата Орлова. Наистина, той (Шчербатов) е луд страхливец. Всички честни хора, и то истински руснаци, биват изгонени – защо, скъпи, даде съгласието си за това? – Смени го [княз Н. Б. Шчербатов] бързо. Създаваме си толкова много врагове вместо верни поданици. „Грешките, които той направи за един ден, ще се поправят с години.“

Михаил Едуардович Гилхен / Килхен (1868–1945) произхожда от потомствен дворянски род в Курската губерния. След като завършва Санктпетербургския университет с докторска степен по право (1892 г.), служи в министерството на вътрешните работи, служител със специални назначения (1901), вицегубернатор (10 декември 1905 г.) и губернатор (17 декември 1907 г.) в Курск. камерхер (1906 г.). Действителен статски съветник (1910 г.). От 7 май 1912 г. до 1915 г. е губернатор на Бесарабия.

„Колко подло се отнесоха с него, като го изгониха от Бесарабия заради немското му фамилно име!“, пише императрицата (5 януари 1916 г.).

Директор на Шлиселбургското окръжно управление на Дружеството за грижа за затворниците (1 март 1916 г.). След болшевишкия преврат емигрира. Живее първо във Варшава, а след избухването на Втората световна война - в Берлин. Умира през декември 1945 г. в Нойщат. Наистина, подобни действия провокират нежелани настроения и опасни ексцесии в тила...

Генерал А. С. Лукомски, казва че „Петроград беше пълен със слухове за шпионаж. Още през юли 1914 г., по време на мобилизацията, се говореше за графиня с немска фамилия, хваната на местопрестъплението. По това време гвардейски кавалерийски офицер изпратил следната телеграма до майка си в селото: „Днес заминавам за фронта във Вилнюс с полка. Нищо ново в Санкт Петербург, само графиня Х. беше обесена.“ Тази телеграма, като съдържаща информация за концентрацията, била изпратена от телеграфа до Военното министерство. По-късно, когато същата тази графиня се появила в Зимния дворец, за да шие бельо за армията, сред дамите избухнал истински бунт и било издадено заявление, че „шпионинът“ не трябва да бъде допускан в двореца“ (А. С. Лукомски, „Очерци от моя живот“. стр. 294).

„Армията също беше обезпокоена“, потвърждава генерал А. И. Деникин. „И така, Върховният главнокомандващ се почувства длъжен да издаде заповед, с която призоваваше хората да не вярват на неоснователни слухове и обвинения. Но едновременно с това, предвид упоритите слухове, циркулиращи в армията, че „германците влизат щаба“, щабът издаде тайна заповед – тези с немски фамилии да бъдат изключени от строя“ (А.И. Деникин, „Пътят на руския офицер“. стр. 246). За тази последна заповед военният министър генерал В. А. Сухомлинов съвсем ясно предупреждава началник-щаба на Върховния главнокомандващ генерал Н. Н. Янушкевич: „...Омразата към германците може да бъде използвана от агитаторите за подобен вид демонстрация сред войските, което ще трябва да се приеме много сериозно“ (пак там). Но великият княз и неговите подчинени продължиха да следват генералската си линия. Не е чудно, че на заседание на Министерския съвет на 29 май 1915 г. (във връзка със събитията в Москва) Н. А. Маклаков „говори страстно за объркването на властта поради намесата на Щаба от името на всички, във всичко“. Веднага след това последва

многозначителна фраза, на министъра на вътрешните работи: „Да не забравяме бунта от 1905 г.“ („Министерски съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 169).

При тези обстоятелства трябва да се счита за голям късмет, че по думите на генерал А. И. Деникин, „не е имало големи сблъсъци в армията на тази основа, а само незначителни епизоди. [...] Като цяло, нашият офицерски корпус беше асимилирал толкова добре елементите от чуждестранен произход в редиците си, че руската армия нямаше основания, може би с много малки изключения, да упреква своите събратя от други етноси, които точно както руснаците, служеха вярно и се сражаваха храбро“ (А. И. Деникин, „Пътят на руския офицер“. Стр. 247).

Тази политика на щаба воде директно до майския погром в Москва, и други вълнения в тила и на фронта, като например въстанието през октомври 1915 г. на линкора „Гангут“, чиито лозунги бяха: „Долу германците!“ и „Да живее Русия!“ (Б. Олдероге, „Модест Иванов“. Москва, 1969, стр. 33).

Случаят със С. Н. Мясоедов, вдъхновен от великия княз Николай Николаевич, води до по-нататъшна ескалация на общественото подозрение, и то ясно целенасочена. „За първи път руското обществено мнение“, пише известният руски емигрантски учен професор Г. М. Катков, „сякаш получи официално потвърждение за германското влияние във висшите правителствени кръгове. Позицията на Гучков, очевидно, беше напълно оправдана. Всичко беше подготвено за решителен израз на недоверие към правителството“ (Г. М. Катков, „Февруарската революция“. Париж, 1984, стр. 143).

Л. А. Тихомиров, твърдо а вярващ в мита за „германския шпионаж“, все пак отбелязва: „Освен непосредствената вреда, той създава атмосфера на подозрение, което е толкова опасно във военно време“ („Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917“. стр. 50).

Както по-късно се оказва, всички тези страхове са практически неоснователни. Полковник Валтер Николай, началник на Германската разузнавателна служба, задържан от специална група на НКГБ в Тюрингия през 1945 г., свидетелства в Лубянка⁷⁹:

„Въпрос: Имали ли сте агенти от правителствените кръгове на царска Русия?“

Отговор: Германското разузнаване не е разполагало с такива агенти. Те са били предимно от по-нисшите класи и са им липсвали положителни качества в работата. [...]

Въпрос: Както е добре известно, преди Първата световна война значителен брой германци са живели в Русия, заемайки видни позиции в руската индуст-

⁷⁹ През 1945 г. той доброволно остава на територия, окупирана от съветските войски. Николай е отведен от Германия в Москва, където е подложен на щателен разпит. Настанен е в специална дача на НКГБ-МГБ в Серебряни Бор заедно с Фридрих Хемп (неговият наследник като шеф на разузнаването). Работи върху мемоари и аналитични бележки по лична заповед на И. В. Сталин. Достъпът до тези бележки остава ограничен и до днес; дори не е известно със сигурност дали се намират в архива на ФСБ или в Държавния архив на Руската федерация. През февруари 1947 г. получава инсулт. Умира на 4 май 1947 г. в Москва. Останките му са кремирани и погребани в масов гроб на Новодонском гробище. През 1999 г. Валтер Николай е реабилитиран по решение на руските военни съдебни власти.

рия, финансовите и техническите среди и армията. Не сте ли знаели за тайни агенти от тази среда, действащи в интерес на Германия?

Отговор: Не знаех за такива агенти“ („Тайни сили. Разкрития на началника на кайзеровското разузнаване, направени на Лубянка“. Публикувано от А. Зданович // „Родина“. Москва, 1993. № 8-9. стр. 46-47, 48).

По този начин, прословутият „германски шпионаж“ е фантом на руското съзнание, оформен от определени лични интереси, отколкото реален факт. И всичко, което остава от цитираното от нас твърдение на Л. А. Тихомиров, е „опасността“ от слуховете, на които се е вярвало.

Именно това „създаде атмосфера на подозрение“, която разруши съзнанието на хората, а с него и страната. Дори генерал Д. Н. Дубенски, който допринася значително за клеветата срещу царското семейство и „техния приятел“, по време на разпита си през 1917 г. пред комисия на Временното правителство почти се впусна в любимото си занимание да разобличава „германската партия“, която според него се състояла от гвардейски офицери и придворни, и едва се сдържаше: „...Те винаги се подкрепяха; имаха тясно сплотена конспирация. Влязоха в министерството на двора, получиха придворни чинове и след това всички бяха почитатели на великата немска култура. Те ни презираха, нас руснаците,...”

Днес трябва да се запитаме: какво направи този етнически руснак и православен генерал, служил в свитата на Негово Величество като официален историк, и други звездоносци като него, през март 1917 г.?

Сваляйки императорските монограми с пагоните си, те предадоха Царя, а следователно и Русия! Дори избягали в чужбина, те си изкарваха чая и захарта, като драскаха мемоари за Царя, когото бяха изоставили в ръцете на врага, не забравяйки, с мярка да го оплюват и напълно забравяйки разкритията си от 1917 г. пред журналисти и различни комисии на временното правителство.

Но, за съжаление, ние не сме забравили, задавайки отново и отново – дори само над гробовете на тези предатели, безсмъртния въпрос на Тарас Булба: С какво, сине, ти помогнаха поляците?

Но дори този жалък генерал Юда беше принуден, колкото и да искаше, да признае очевидните факти: „...Убеден съм, че нито един офицер от Конната гвардия с немско фамилно име не би ни предал, дори и да го разкъсате на четири.“ По същия начин не мога да си представя, че Фредерикс ще предаде Русия. [...] В Петроград германското присъствие беше много широко разпространено; но не мога да кажа, че тези германци, които познавам, са предатели.

Н. К. Муравъов: Посочете реални признаци на някаква организация, някаква сплотеност, дайте показания, които биха ни позволили да идентифицираме партията.

Д. Н. Дубенски: Бих сметнал за свой дълг с чиста съвест да съобщя няколко реални факта, но нямам нищо друго освен подозрение и неприятни чувства към германците. [...] ...Какво мога да кажа, като не познавам никой от тях, който умишлено би нарушил дълга си. Мога само да седя и да си измия ръцете от това, или можете да съчувствам“ („Падането на царския режим“. Том VI. Москва-Ленинград 1926. Стр. 413-414).

Тоест, без никакви факти, той все пак ги остави под подозрение! Тези безпочвени фобии буквално подлудяваха човек. В дневника на барон Н. Н. Врангел, под 16 октомври 1914 г., е залепена изрезка от вестник с кратка информация „Унищожаване на бомбетата“: „В Москва имаше няколко случая, при които някои московчани демонстративно унищожаваша собствените си бомбета, които според протестантите, са прототип на немската каска и немско изобретение“ (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта“. стр. 73). През декември 1914 г., след посещение във Вилнюс, баронът преписва в тефтера си два „забавни“ надписа от същата серия върху табели: „Хотел „Свети Петроград““; „Руско-френско-английско-белгийско пералня“ (пак там, стр. 95).

Живеейки в атмосфера на слухове, Л. А. Тихомиров трудно решава сам кой е той – разкажал се революционер или вече загубил вярата си монархист (3 юни 1915 г.): „И ние, тоест Русия, също преливаме от немци в правителствените сфери, в армията, във всички функции на страната. Кой от тези немци не е предател, ако не открито, то дълбоко в себе си? На този въпрос е трудно да се отговори“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 72). (5 юни 1915 г.): „...Сега остава само един въпрос: борбата срещу немците както вътре, така и извън държавата“ (Пак там, стр. 73).

Всички тези настроения са силно подхранвани от печата. Доклади, получавани непрекъснато от лятото на 1915 г. до края на февруари 1917 г., съобщават за слухове за държавна измяна на служители с немски фамилии, страх от „погромна атмосфера“ сред войските и селяните и селски нападения срещу имуществото на лица с немски фамилии.

О. Файджес нарича Московския погром „първият знак за нарастващи революционни настроения сред народа“. На 14 юни 1915 г. цензурата изпраща искане до губернаторите да затворят административно всяко издание, което подстрекава срещу руски поданици от немски произход, критикува министерството на вътрешните работи или призовава за свикване на Думата (О. Файджес, „Народна трагедия“. N. Y. 1998. P. 285; GARF. F. 1467. Op. 1. D. 879. L. 10-12).

Очевидно обаче това искане не е изпълнено в повечето случаи. По този начин приоритетът в разпалването на антигерманска истерия несъмнено принадлежи на печата. „Още от самото начало на войната“, пише журналист от кадетския вестник „Реч“ през лятото на 1915 г., „сред нас имаше групи хора, които смятаха подбуждането към ненавист и омраза за необходимо качество на патриота, които мислеха, че колкото повече е злобата, толкова повече е патриотизма. И всеки ден, капка по капка, те внасяха разпалваща, опияняваща отрова в народната душа, която беше объркана под натиска на безпрецедентни събития. [...] Човешката природа е такава, че е много по-лесно да я провокираме към злонамерени и разрушителни, дори безсмислени действия, отколкото към рационални и градивни“ (Реч. 1915. 6 юни. Стр. 2).

Водеща роля в този германофобски концерт почти нямаше черносотненският печат (както може да се очаква).

В началото на октомври 1914 г. петроградският вестник „Утро России“ публикува откровено провокативна статия на журналиста Г. А. Ландау „Брат Немец“, призоваваща за безпощадна борба срещу „вътрешните германци“, без

оглед на шовинизма, който не съществува сред руския народ. Потенциалните жертви по пътя не плашат този журналист: „Тук не може да има невинни жертви и без значение колко страдат материално или духовно, несправедливостта и злото от това ще бъдат безкрайно по-малко, отколкото ако дори един от руснаците, оцелели в тази безпрецедентно касапница, бъде принуден отново да склони глава пред игото на германците, които ни смятат за добитък, свине и дивации“ („Утро на Русия“. Стр. 1914. 8 октомври. Стр. 4).

По ирония на съдбата, авторът на тази статия, Г. А. Ландау, е еврейски активист и кадет, и самият той е принуден да „склони глава пред игото на германците“.

През 1919 г. Григорий Адолфович бяга в Германия, заемайки поста заместник-редактор на кадетския вестник „Рул“, издаван в Берлин. Когато животът в поредната родина става опасен за него, той се премества в Латвия през 1933 г. Но скоро след като съветските войски влизат в Рига, Ландау е заловен от НКВД. Той умира в един от лагерите Голаг през 1941 г. (Руска еврейска енциклопедия, том 2, Москва, 1995 г., стр. 120-121).

И отново не можем да не се съгласим с Григорий Адолфович: „тук не може да има невинни жертви“. Накратко, пророческа статия.

Флагманите на германофобията са вестниците, собственост на сина на известния консерватор Б. А. Суворин, който има тесни делови отношения с великия княз Николай Николаевич (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник“, стр. 65).

Още на 1 септември 1914 г. на страниците на вестник, собственост на Б. А. Суворин, вестникът „Вечернее время“ публикува писмо от „група руснаци“, призоваващи за „безкръвна борба срещу германския елемент в Русия“.

Антон Мартинович Осендовски, който пише под псевдонима „Мзура“, е особено активен в този вестник. Сравнително малко се знае за ранния живот на Фердинанд Антони (истинското му име): той е учил в Санктпетербургския университет и Сорбоната, работил е като инженер в Сибир и Далечния изток, осъден е за участие в революцията и е бил в затвора от 1905 до 1907 г. В навечерието на Първата световна война Осендовски работи като редактор на „Биржевые ведомости“. С избухването на военните действия той се премества във „Вечернее время“, където ръководи външния отдел. Неговият авантюризъм, липса на принципи и характерната за поляка германофобия, са напълно очевидни още през 1913 г., когато под прикритието на разобличаване на германски фирми той се заема с най-баналното изнудване. Собственикът на една от фирмите се опитва да преследва пъргавия поляк, но той умело избягва съдебните производства до Февруарската революция от 1917 г. При писането на своите антигермански статии, по негово собствено признание, той използва материали и финансова помощ, щедро предоставени от А.И. Гучков и редица полски фигури (В.И. Старцев, „Германските пари и руската революция: Ненаписаният роман на Фердинанд Осендовски“. Санкт Петербург, 2006, стр. 31, 34-37).

Имайки известен опит във фалшифицирането на документи и изнудването, след революцията този политически мошеник изфабрикува т.нар. „документи на Сисон“, инкриминиращи германци във финансовата им подкрепа за болшевиките. Въпреки че авторитетни историци са доказали, че са фалшифици-

кат, материалите, използвани от Осендовски, все още служат като доказателство за най-невероятните теории.

Друг виден вестник, който активно се занимаваше с антигерманска пропаганда, е петроградският вестник „Новое время“, също собственост на Б. А. Суворин. Една от значимите публикации на този вестник е публикуването през лятото на 1915 г. на списък със сенатори с немски имена. „Ефектът от тази публикация“, свидетелства един съвременник, „беше, че Сенатът гласува с огромно мнозинство в полза на лишаване на германските поданици от съдебна защита“ (Г. Н. Михайловски, „Записки. Из историята на Министерството на външните работи. Август 1914 – октомври 1917 г.“ Книга 1. Москва, 1993. С. 91).

Важен детайл: изследователите посочват, че суворинското „Новое время“ е било „партньорско“ издание на А. И. Гучков, „с когото многократно е организирано преследването на нежелани лица. По-конкретно, от януари до май 1915 г. изданието на Суворин публикува поредица от статии в 35 части под общото заглавие „Рейнско злато. Пръстенът на нибелунгите“, посветени на проблема с германските колонии, фирми и банки в Русия. Вестникът не се свени и към други, дори очевидно пресилени, прояви на „германското присъствие“, като например немскоезичните табели, немски репертоар в руския музикален театър, немските служители в Ермитажа, немските професори в руските университети, немските членове на Императорската академия на науките...“ (О. Р. Айрапетов, „Репетиция за истински взрив. Германският погром в Москва: Битки на външния и вътрешния фронт“ // Родина. 2010. № 3. С. 97).

„Гласът на Москва“ на Гучков, който също е център на германофобия, не по-малък от петербургските вестници в разпалването на антигерманските страсти. Ето панорама на дейността на това дело на А.И. Гучкова в тази насока, представена в изследване на съвременен историк: „Призивите, идващи от органа на октябристите [...], звучаха много недвусмислено: „Борбата срещу тайното влияние на германците“, „Мирни завоеватели“, „Анонимно проникване на германци“, „Германски шпионаж в Русия“, „Германска доминация в музиката“ (оказа се, че 90% от всички диригенти в армията са германци, които изкривяват душата на войника с интерпретацията си на музика, освен това германците много подозрително монополизират производството на музикални инструменти!), „Влияние“, „Московски търговци и общество в борбата срещу германското влияние“, „Октоподът, изсмукващ соковете на целия свят“, „Страх от провокация“, „Неуязвимостта на австро-германските предприятия“, „Отхвърлете помощта на враговете на Русия“ (статията призовава за отказ „Призивът за премахване на даренията за ранените от германците и за заличаването им от списъците с дарители е доста актуален, тъй като руските германци даряват доста големи суми: до ноември 1914 г. три колонии близо до Одеса даряват 56 000 рубли, колонии от Самарската и Саратовската губернии - 29 800, една от колониите в Крим - 200 000 пуда брашно), „Съюзи за борба срещу германците“, „Възможно ли е да се защитят германците?“ (въпрос, адресиран до адвокати относно техните клиенти), „Борбата срещу германците на Запад и тук“, „Бъдещето на германското господство“, „Подготвяна измяна“ (за вражеското настъпление в Курландия, чийто успех е обяснен с германски шпионаж)...“ (Също така // „Родина“. 2010. № 1. С. 85). На 16 май 1915 г. „Гласът на Москва“ призо-

вава за „изгонване от града на живеещите там австроунгарски и германски поданици, които се оказват около 2000“.

В същия ден в московските вестници е публикуван първият списък на изгонените, след което подобни колонии, съдържащи 100 или повече имена, стават нещо обичайно.“ Скоро настъпва друга важна метаморфоза: „границата между германско-австрийски поданици и руски германци постепенно се размива“ (Ditto // „Родина“. 2010. № 3. С. 93).

С други думи, хората вече не са съдени по държавност, а по произход. Началникът на Московския отдел за сигурност, полковник А. П. Юсупов, специално предупреждава княз Ф. Ф. Юсупов за провокативната роля на печата.

Според А. П. Мартинов (1875–1951): „Около април същата година [1915] така наречената „жълта преса“ в Москва, подхранвана от лошо разбирания патриотизъм на обикновения човек, започва да изтъква „германското влияние“. Появяват се списъци с германски фирми и германски магазини. Вестниците започват да посвещават цели колонии от списъци с германски предприятия в Москва. Започват да се разпространяват слухове, че някъде някой ще покаже на московските германци „кузькину мать“⁸⁰!“

Разговорите по тази тема започнаха да стават по-чести. В един от разговорите ми с княз Юсупов посочих потенциално опасните последици от тази откритата вестникарска провокация. Вярно е, че в Москва имаше много немски фирми, но градът някак си беше свикнал с тях дотолкова, че без специален акцент върху „германското влияние“ обикновеният човек ще подмине всички тези „цимермани“ и други чужденци с безразличие. Когато вестниците публикуваха колонии с имената им ден след ден, тези немци започнаха да дразнят допри спокойния и сравнително уравновесен средностатистически гражданин.

Препоръчах на княза да повлияе на вестниците и да спре това умишлено подстрекателство към средностатистическия гражданин. Не знам защо, но князът не се вслуша в аргументите ми. В редовните си двуседмични доклади докмета, обобщаващи настроението в Москва [...], докладвах за евентуалните антигермански изстъпления на тълпата, вследствие кампанията във вестниците“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“. Стр. 361).

Редица ключови членове на Министерския съвет се опасяват от свободата, с която печата разпалва народните страсти и омраза срещу германците и други чужденци. След погрома, на заседание на 11 август 1915 г., И. Л. Горемикин е обезпокоен, че „лъжите във вестниците“ продължават да разпалват населението. Според министъра на вътрешните работи, княз Н. Б. Шчербатов, полицията изпраща все повече и повече доклади за насилие срещу германци и евреи.

⁸⁰ Този израз става световно известен след като първия секретар на Централния комитет на КПСС Никита Хрушчов, заплашва американските власти през 1959 г. по време на политическа среща: „Е, Америка е постигнала много. Няма значение, ще ви покажем кузкина мать.“, имайки предвид водородната бомба с която САЩ не са разполагали тогава. Няма точен превод, но вероятно идва от коми-пермякското Кузь (кузьо / kuz`jo) – дявол, зъл дух, като табуирано название от kiz`ja – стопанин, откъдето в руски Кузьма, освен лично име, е нарицателно за лош, зъл човек, също кузька – бич, и о кузька – народно название на бръмбър (*Anisoplia austriaca*), вредител по житото. Смесово някои го превеждат като „ще ви покажем нещо което не сте виждали“, смятам, че по-скоро е древна източнославянска ругатня от финоугорски произход – да върви на майната си, или при майката на дявола. (б. пр.)

Московският погром. На 10 (23) октомври 1914 г., след молебен на Червения площад, младежи викайки „Долу германците!“, започват да нападат магазини, собственост на хора с немски фамилии. Полицията се опитва да ги спре, но около 30 германски магазина са пострадали, сред тях и руска компания (на М. И. Кузнецов), британска компания и две белгийски фирми. Дори сграда на улица „Мясницкая“, в която се помещава болница (в същата сграда е имало и немски магазин), също е пострадала. Няколко руско-германски семейства също са бити (едно от тях е загубило сина си, руски офицер, на фронта предния ден). Още на следващия ден след този погром, кметът на Москва А. Адрианов издава прокламация, осъждаща погрома и предупреждаваща, че ще бъдат взети сурови мерки, ако той се повтори.

„Възмутително е“, заявява той, „когато тълпа прикрива престъпното си деяние с патриотично скандиране“. Националният химн е молитва. „Да се съпътства молитвата с възмущение е богохулство.“

В същото време Адрианов издава заповед, изискваща от всички поданици на Германия и Австро-Унгария да се регистрират в рамките на три дни и да предадат всички оръжия, които притежават у дома.

На сутринта на 11 (24) октомври на вратите на нападателните московски магазини се появяват съобщения: „Офицерите и работниците са руски поданици.“

На 26 януари (8 февруари 1915 г.) Московският окръжен съд разглежда делото на петима младежи, участвали в октомврийския погром и хванати на местопрестъплението по време на грабеж. Подсъдимите признават, че са участвали в грабежите, но са оправдани.

От август 1914 г. до февруари 1915 г. цените на много стоки се повишават значително и умората от войната, която се оказва по-дълга от очакваното, започва да се натрупва.

На 8 (21) април 1915 г. хлябът в пекарна на улица „Большая Пресненская“ свършва. След като собственикът отказва да отвори, отвън се събира тълпа от 4000 души, предимно жени и младежи. Те се държат агресивно и е извикана полиция. Трима пристава и двама полицаи са ранени от камъни при разпръскването на тълпата.

Гьорлицкият пробив е извършен между 1 и 6 май 1915 г. и започва „Голямото отстъпление“ на руската армия. На 16 (29) май 1915 г. вестник „Гласът на Москва“ призовава за експулсиране на около 2000 останали австроунгарски и германски поданици от Москва.

На 26 май (8 юни) „Гласът на Москва“ публикува статия, призоваваща за елиминирането на германската търговия и предприемачество в Москва. До началото на войната в Москва е имало около 250 големи и до 500 средни и малки германски и австрийски фирми. Според закона от 11 (24) януари 1915 г. всички те са били длъжни доброволно да се закрият до 1 (14) април. Това обаче не е осъществено в определения срок и крайният срок за ликвидация е отложен до 1 (14) юни.

В статията са посочени четири големи предприятия и магазини, чиято собственост е прехвърлена на пълномощници. Същия ден тълпа от приблизително 3000 жени, недоволни от загубата на поръчки за дрехи, разпространява-

ни от Благотворителното дружество „Велика княгиня Елизабет Фьодоровна“, смятайки, че поръчките са прехвърлени на немска фирма, подават жалба до кмета Адрианов, който обещава да разследва случая. На 27 май (9 юни 1915 г.) в работническите квартали на Москва започват да се разпространяват слухове, че германците, живеещи в града, помагат на своите сънародници на фронта, разпространявайки болести и тровейки водата. Разпространяват се и слухове за мистериозни отравяния във фабриката собственост на „Емил Циндел и Ко“ (в този ден 38 души са необяснимо отровени). На сутринта тълпа обгражда фабриката, управителят Г. Г. Карлсен нарежда портите да бъдат затворени. Портите са разбити, а управителят е пребит. Той е отнесен до река Москва и поставен в лодка в опит да бъде прекаран на отсрещния бряг, но тълпата го доубива, въпреки молбите на дъщеря му (милосърдна сестра) да го пощадят.

Същата вечер тълпа нахлува и във фабриката на Роберт Шрадер, ограбва я и брутално убива четирима от роднините на собственика.

В Данилово и Замоскворечие избухват вълнения. На сутринта на 28 май (10 юни) всички московски фабрики стачкуват. Хилядна тълпа, носеща портрети на императора и руски знамена, демонстрира по Червения площад, след което се разпръсква по околните улици. Хората влизат в магазините и изискват документи за самоличност, за да се уверят, че собствениците им не са „австро-германци“. Ако такива документи не са налични, стоките първо са изгаряни, разбивани, тъпкани в калта и ограбвани. Понякога върху ограбените магазини са пишели табели: „Счупени по погрешка. Руска компания“.

В аптеката „Ферейн“ на улица „Николская“ бунтовниците изнасят големи количества спирт от мазетата и се напиват. Тълпата хули „германската“ императрица Александра Фьодоровна и дори изисква абдикацията на император Николай II и прехвърлянето на трона на великия княз Николай Николаевич.

Каретата на сестрата на императрицата, Елизабет Фьодоровна, е замеряна с камъни, докато минават покрай нея. Кметът Адрианов издава заповед, категорично забраняваща на полицията да използва оръжие.

Полицията трябва да се ограничи до увещания и в крайни случаи да използва камшици. Адрианов се появи пред тълпата в началото на погрома, придружен от 200 полицаи, и обещава да разследва случая, след което не предприе никакви действия.

Погромаджиите, убедени в безнаказаността на първоначалните си нападения, стават много по-агресивни, 68 полицаи бяха сериозно ранени. В 20,00 ч. на 28 май (10 юни) е свикано извънредно заседание на Московската градска Дума. Решено е да се отправи апел към московчани да запазят спокойствие, към работниците да прекратят стачките си и към върховния главнокомандващ на Москва и командващ Московския военен окръг Ф. Ф. Юсупов да спре погромите.

Вечерта на 28 май (10 юни) почти цяла Москва е обхваната от погроми. Броят на погромаджиите надхвърли 100 000, плячкосани стоки открито се изнасят и продават по улиците. Избухват пожари и до падането на нощта вече има около 30 палежа. Изгаря сграда на издателство „Гросман и Кнебел“ унищожени са ръкописите на множество монографии, включително 22-те тома „История на

руското изкуство“, вече отпечатани там, както и колекции от снимки на автора на това издание, И. Е. Грабар.

Разбеснялата се търпа възпрепятства пожарникарите, които не успяват да потушат горящите сгради. Погромите утихват едва до 5,00 ч. сутринта. На сутринта са извикани войски, за да потушат погромите; налага се използването на огнестрелно оръжие, убивайки 12 души и ранявайки 30.

Погромите обаче не спират до вечерта на 29 май (11 юни). Последващи погроми има в Московски и Богородски райони, предимно във вилни райони, но са бързо потушени.

В резултат на погромите са убити петима души от немски произход, четири от които жени. Унищожени са 475 търговски предприятия и 207 частни апартамента и домове. В рамките на три дни в града са регистрирани 70 пожара, 10 от които са „много големи“ и 11 „значителни“. Загубите, понесени от физически лица, са оценени на 38 506 623 рубли. 113 австро-германски поданици са жертви, 489 руски поданици с чуждестранни фамилни имена и дори 90 руски поданици с руски фамилни имена.

До 1 (14) юни в Москва са затворени 193 предприятия и 300 магазина, собственост на поданици на вражеските държави, а 40 компании са прехвърлени на нови собственици.

На 9 (22) юни главнокомандващият на Москва Юсупов обещава, че от 1 (14) юли всички поданици на вражеските държави ще бъдат изведени от фабрики и заводи възможно най-скоро, а търговските предприятия, притежавани от тях, ще бъдат затворени.

На 19 юни обаче Юсупов е освободен от поста си на главнокомандващ на Московския военен окръг, а на 3 септември 1915 г. – от поста си на главнокомандващ на Москва. Кметът Адрианов е принуден да подаде оставка, а министърът на вътрешните работи Н. Маклаков също е уволнен.

Скоро всички наказателни дела, свързани с погрома, са прекратени поради „неустановяване на извършителите“ или липса на доказателства. Нито един участник в погрома не е съден.

Антигерманската кампания в печата набира скорост. Наред с това нараства и броят на доносите. Скоро те стават широко разпространени. Отделите за сигурност, жандармерийските отдели и контраразузнаването буквално са залети с оплаквания срещу „подозрителни лица“.

Според съвременните историци „министър Григорович, сем. Суворини, Путилов, почти всички ръководители на фабрики, работещи за отбраната, всички генерали с немски имена и т.н. са обвинени в шпионаж. Въображението на обществеността се развихря: ежедневно се съобщават истории за за радиотелеграфи, заговори за взривяване и пожари, но те не са потвърдени при разследване. [...] Поток от доноси срещу германците се изсипва в кабинетите на губернаторите и жандармерийските отдели. Хората използват доносите за разчистване на стари сметки с онези, които са ги обидили“ (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник“, стр. 83).

„Дори хора от по-ниските класи“, свидетелства служител, по това време в полицейското управление, „търсеха навсякъде немски шпиони. Още в първите

дни на войната един мъж в състояние на изключителна възбуда се обади в кабинета ми и съобщи, че е чул звука на пишещата машина и гласовете на членове на „тайна организация“, идващи от съседния апартамент; той беше сигурен, че е открил „гнездо от шпиони“. Въпреки че първоначално бях скептичен към подобни истории, мой дълг беше да разследвам въпроса. Оказа се, че „тайната организация“ се състои от няколко приятели на главния секретар на Сената; що се отнася до пишещата машина, тя очевидно е плод на въображението на прекалено подозрителния гражданин, тъй като не е открита в нито един апартамент в цялата сграда“ (А. Т. Василиев, „Охрана. Руска тайна полиция“. стр. 399). Подобни сцени са описани в мемоарите на полковник А. П. Василиев, началник на Московското управление на сигурността.

А. П. Мартинов пише: „Моят отдел беше зает с доноси, изявления и предупреждения от най-различни кръгове от населението. [...] Помолих кмета за инструкции. Генерал Адрианов, в разгара на административния си екстаз, решително нареди да се претърсят лицата, посочени от доносите като вредители, и да се действа с тях в зависимост от резултатите от претърсванията и събраната информация. Трябваше да се извършат многобройни претърсвания, но естествено, не беше събрана никаква уличаваща информация. Шпионажът не е толкова просто нещо за борба с такива примитивни, макар и решителни мерки!

Тези мерки срещу германците обаче отнемаха много време на целия състав на моя отдел, въпреки че бяха напълно безполезно и вредно начинание, защото бяха несистематични“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“. Стр. 354-355).

В редките случаи, когато грешката е признавана, на жертвата е поднасяно полуизвинение, позовавайки се на „настоящата трудна ситуация“ и оплаквайки се, че „във време като това някои „силни“ мерки трябва да бъдат простени“ (пак там, стр. 356).

Губернаторът на Курландия С. Д. Набоков, който публикува резултатите от официалното разследване, според което огромното мнозинство от доносите са напълно неоснователни, е оплют от шовинистично настроената руска общественост (генерал от пехотата Н. Н. Янушкевич: „„Отхвърлете германската мръсотия и без нежност...“ Депортации в Русия 1914-1918 г.“ // „Военно-исторически журнал“. Москва, 1997. № 1. Стр. 44).

„В един миг“, спомня си очевидец, „положението на германците от Русия, жителите на руските градове, търговците, занаятчиите и писателите, горди със собствените си културни постижения и тези на бащите си, не особено обичани от руснаците, но все пак уважавани, се промени. За една нощ те се превърнаха в преследвани парии, хора от по-нисша раса, опасни врагове на държавата, подложени на омраза и недоверие. Германското име, което преди това звучеше толкова гордо, се превърна в обиден термин. Много добри приятели и познати сред руснаците прекъснаха всякаква комуникация с нас, избягваха посещенията и поканите ни в домовете си и дори не отговаряха на поздравите, когато се срещаме на улицата...“ (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“. стр. 329).

Полковник Ф.В. Винберг, известен с предаността си към Трона, пише за трагичните последици от преследването на „руските немци“ за Руската импе-

рия и царската власт още през 1922 г., след горчивите последици: „Преследването, повдигнато срещу немските семейства в Русия, в което с английски пари „Новое время“ взе активно участие, без да се спира пред лъжи и клевети, а Пуришкевич и много други, може би искрени, но изключително неразумни „квазипатриоти“ бяха ревностни в това преследване, но го имаше трагични последици не само за немските семейства, но и за много по-важни държавни интереси. Тази абсурдна, несправедлива и зла страст на по-голямата част от руското общество, предимно от либералните среди, се оказа коз в ръцете на враговете на Царя и Русия, защото върху това платно, еврейски и руски журналисти, специалисти по клеветнически трикове, успяха да избродират различни шарки.“

Изобилието от „руските немци“ в Русия отново е обвинение върху царя, и не само върху император Николай Александрович, но и върху цялата династия Романови...“ (Ф.В. Винберг, Ф.В. „Кръстният път“. Част 1. Стр. 94-95).

Епископ Димитрий Таврически и Симферополски (княз Абашидзе), който призовава православните „да проявят братска любов към онези наши сънародници, различни от нас по произход и език“, пише: „Те умрат за Русия и ако ги обидим с някакви подозрения или неразумно поведение, Небесният Отец ще ни накаже строго за това“.

Върховният главнокомандващ великият княз Николай Николаевич коментира тези думи на архиепископа „далеч не навременни“ (генерал от пехотата Н.Н. Янушкевич: „Уволнете немската измет и без нежност...“ Депортации в Русия 1914-1918 г.“ Стр. 53, 44).

Руското общество вече не иска да чува истината. Преследванията достигат такива размери, че дори министърът на вътрешните работи, княз Н. Б. Щербаков, протеже на великия княз и либерал по възгледи, беше принуден през август 1915 г., добре запознат с местоположението на един от центровете на антигерманската пропаганда, да се обърне от трибуната на Държавната Дума с молба „да се спре преследването на всички лица, носещи немско фамилно име“, защото „много от тези семейства са станали напълно руски през последните двеста години“ („Държавна Дума. Четвърто свикване. Четвърта сесия. Стенографски отчети“. Том 1. Стр. 1915. Колонки 436-437).

В руското образовано общество, което дори в разгара на войната непрекъснато призовава за толерантност, равенство и милост към евреите (прословутото общество „Щит“ и др.), не каза в защита на западноевропейците с неруски фамилни имена, нито дума, които бяха очерняни в самия център на Москва.

Само в такава ненормална среда на колективна психоза, предшествваща революцията, можеше до си пжяви брошурата на „изключителния психиатър“ В. М. Бехтерев през 1916 г. Заглавието само свидетелства за душевното състояние на автора ѝ: „Вилхелм – дегенерат от типа на Нерон“.

Заслужава да отбележа, че В. М. Бехтерев поддържа тесни връзки със сем. Ръорих, включително с различни окултисти в комисията, която е създал в Института за мозъка в Петроград през 1919 г. (А. И. Андреев, „Хималайското братство: Теософският свят и неговите създатели. Документално изследване“. Санкт Петербург, 2008, стр. 413).

За да разберем напълно диагнозата, която „почтеният психиатър“ публично е поставил на Коронования пациент, който не е потърсил неговата помощ, ще извадим няколко думи от 44-страничната брошура.

Според Бехтерев, личността на германския император „била трудна за разпознаване като напълно нормална от строго научна гледна точка“. Доказателство? Склонността на Вилхелм II „безсрамно представя“ себе си като изпълнител на Божията воля, което граничи с делириум." (Всичко това е публикувано, нека си припомним, в Руската империя, където Православната църква е заемала господстващо положение!) Но по-нататък... „Ясно е, че ако Вилхелм не може да се счита за психично болен, тогава не може да се нарече и напълно здрав, защото гореспоменатите характеристики на неговата природа доказват неговата нестабилност и склонност към аномални прояви и разстройства, толкова общи за всички дегенерати."

Тази брошура, заедно с друга, постреволюционна статия, в която Бехтерев поставя напълно фантастичната (от психиатрична гледна точка) диагноза на Г.Е. Распутин („сексуална хипноза“), всъщност показва само едно: личностните проблеми на този „изключителен“ учен (В.М. Бехтерев, „Распутинизмът и обществото на дамите от висшето общество“ // „Петроградска газета“. 1917. 21 март).

Дори професор Е. В. Тарле, в предговора към кореспонденцията между императорите Николай II и Вилхелм II през революционната 1917 г., пише за германския кайзер: „Пред нас е човек, който бдително и умело пази интересите на родината си, поставя си точна дипломатическа задача и неуморно се стреми да я постигне“ (В. А. Сухомлинов, „Спомени“, стр. 206).

Не може да се пренебрегнат определени тенденции, появили се при организирането и прочистването на Москва от лоялни „вътрешни германци“. Те са установени по време на разследването на майския погром от сенаторите. Така, според сенатор Н. С. Крашенинников, експулсирането на жени – бивши руски поданички, независимо дали са омъжени за германски граждани или вече са разтрогнали брака си, е оправдано от тяхната споделена вина пред Русия“ (В. Дьонингхаус, „Германци в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“, стр. 385).

Същността на тази „вина“ е изяснена в бележките му от друг сенатор, Н. П. Харламов: тези жени са „получили германско семе“ (пак там). Тези и други срамни факти за „борбата срещу германското влияние“, за съжаление, все още са малко известни, въпреки че са частично оповестени публично.

Говорим за депортирането на германци директно от фронтната линия. И не просто германци, а поданици на Руската империя. С императорски указ от 20 юли 1914 г. западните провинции на Руската империя са обявени във военно положение. Именно оттам започва масовото депортиране на германски колонисти в Западен Сибир, организирано от Щаба (Н. В. Греков, „Руското контра-разузнаване през 1905-1917 г.: Шпиономания и реални проблеми“. Москва, 2000, стр. 230-231).

Впрочем, това не е много различно от депортирането на определени народи по време на Великата отечествена война. Тогава, както си спомняме, в Казахстан, а преди революцията дори в Сибир. Правителството инициира този

процес. На 10 октомври 1914 г. министърът на вътрешните работи Н. А. Маклаков изпраща доклад до Министерския съвет „За мерките за намаляване на германската поземлена собственост и земеползване“, който съдържа поразителни (от гледна точка на здравия разум) разпоредби: „бързото увеличаване на германската поземлена собственост [...] е трябвало да улесни по всякакъв възможен начин подготовката на германско военно нахлуване“; германците, живеещи в западната гранична зона, са били задължени да предоставят на настъпващата германска армия „квартири и фураж, а ако последните бъдат поискани за нуждите на руската армия, да ги изгорят“.

Още по-невероятно е позоваването на министъра, на източника на данните за съставения от него документ: „според непроверими данни“ (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник“, стр. 64).

Но в крайна сметка именно Щабът създава истинската политика. Много съвременници отбелязват в мемоарите си специалната му роля в тези процеси. „По време на войната“, пише А. Т. Василиев, директор на полицейското управление, „действията на военните власти, които си присвоиха правото да отстраняват от военната зона всички лица, които сметнат за подозрителни без формалности, създадоха много проблеми. Губернаторите, представляващи гражданските власти, бяха задължени в такива случаи да се подчиняват на заповедите на военното командване и да изпълняват техните инструкции. Командирите на различни армейски части изгонваха цели групи хора от районите си на юрисдикция. Изгнаниците бяха принудени да си намерят друго място за живеене и възникна неприятна ситуация, тъй като стотици хора бяха принудени да напуснат домовете си и да се заселят в градове, където присъствието им беше дори по-опасно, отколкото във военната зона. Доста дълго време, докато военното командване продължаваше да действа самостоятелно, гражданските власти нямаха думата по въпроса за изгонването на нежелани лица от военната зона“ (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руска тайна полиция“. стр. 400).

Тази роля на Щаба беше добре разбрана от заинтересованите страни, които се обърнаха директно към великия княз. „Всички имения, къщи и фабрики трябва да бъдат конфискувани“, пише анонимен човек до Николай Николаевич в щаба, визирайки имуществото на немските руските поданици. Именията и къщите трябва да бъдат дарени на офицери – Георгиевски кавалери, а по-ниските чиновници да бъдат заселени в германски колонии. „Цяла Русия ще бъде доволна и благодарна за това“ (генерал от пехотата Н. Н. Янушкевич: „Освобождете немската измет и без нежност...“ Депортации в Русия 1914-1918 г.“ стр. 47). „Молим нашата молба да бъде предадена на Върховния главнокомандващ“, пишат „руски жени“ от Новочеркасск през 1915 г., „да се изгонят немски колонисти от Волинска губерния и районите, съседни на границата, тъй като те наскоро поискаха разрешение за събиране на реколтата и все още са блокирани“ (пак там, стр. 48). Да се вземе всичко и да се раздели, колко болезнено познато е всичко това...

„Ние“, спомня си служителят на Министерския съвет А. Н. Яхонтов, „имахме значителен брой руски поданици от немски произход, сред които особено внимание привличаха колонистите, които през последните години се бяха заселили гъсто близо до западните, югозападните и южните граници на държа-

вата. [...] Щабът отправяше все по-настоятелни искания за засилване на ограниченията върху вражеските поданици и върху германските заселници, разпръснати из граничните райони“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)“, стр. 273).

Последните са поданици на Руската империя. Междувременно бившият министър на вътрешните работи П. Н. Дурново в своя известен предвоенен меморандум смята опасенията за германската колонизация в Русия за силно преувеличени: „Прословутият *Drang nach Osten* по едно време беше естествен и разбираем, тъй като германската територия не можеше да побере нарастващото население, излишъкът от което беше изтласкван в посока на най-малкото съпротивление, т.е. в по-слабо населената съседна страна. Германското правителство беше принудено да се съобразява с неизбежността на това движение, но едва ли можеше да го признае за свое собствено... В края на краищата, германският народ напускаше германската държавност, като намаляваше живата сила на своята страна. Германското правителство беше принудено да се съобрази с неизбежността на това движение, независимо че то не обслужва собствените му интереси... Германският народ напускаше германската държавност, намаляваше работната сила на страната си. Естествено, германското правителство, полага всички усилия да поддържа връзката на заселниците с предишната им родина, дори прибегна до такава оригинална мярка като разрешаването на двойно гражданство. Неоспоримо е обаче, че значителна част от германските емигранти в крайна сметка се установиха трайно на новото си място и постепенно скъсаха връзките с предишната си родина. Това обстоятелство, очевидно в противоречие с интересите на Германия, очевидно е един от стимулите за нея да поеме по пътя на колониалната политика и морската търговия, които преди това са толкова чужди за нея. (Сборник с документи, публикуван през 1993 г., документираща завладяващи примери за натурализацията на германци в рамките на Руската империя.)

Може би най-екзотичното е писмото на един от хивинските ханове до руския началник на Амударинския район: „Видях и разговарях с трима германци, които пристигнаха тук; те желаят да станат мои поданици и да живеят на моята земя. Те са земеделци, желаят да плащат „салтик“ наравно с другите ми поданици. Освен това, те са съгласни, че мога да ги наказвам за лоши дела според шериата и обичая, в зависимост от тежестта на деянието“ („История на руските германци в документи (1763-1992)“. Москва, 1993. С. 66). – С.Ф.

И така, с умножаването на германските колонии и тясно свързаното с това развитие на германската индустрия и морска търговия, германската колониална вълна отшумява и не е далеч денят, когато „*Drang nach Osten*“ ще се превърне в исторически спомен. Германската колонизация, която несъмнено противоречи на нашите национални интереси, трябва да бъде спряна и приятелските отношения с Германия не са пречка за това. Да се застъпваме за германска ориентация не означава да се застъпваме за васална зависимост от Германия и поддържайки приятелски, съседски отношения с нея, не бива да жертваме националните си интереси за тази цел. Германия също няма да възрази срещу спирането на по-нататъшния приток на германски колонисти в Русия. „За нея

е по-изгодно да насочи вълната от заселници към своите колонии“ („Меморандум на П.Н. Дурново.“ Париж. Б.Г., стр. 21-22).

Великият княз или неговата клика обаче не са прочели нищо от това, нито са се замисляли много по въпроса; всичко им е ясно. В отговор на молбите, съдържащи се в писмата на „обикновените руски хора“ за изгонване на германците, генерал Н. Н. Янушкевич, началник-щаб на Върховния главнокомандващ, реагира веднага: „Отстранете ги незабавно, по-добре е германците да фалират, отколкото да шпионират“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. - юли 1915 г.)“ стр. 273).

По някаква причина генералът не разбира, че като съсипва поданика, той съсипва и своя Господар – руския цар, а следователно и Отечеството.

През юни 1915 г., почти в края на кратката си кариера, генерал Н. Н. Янушкевич, без да се скъпи нарежда на началниците на Киевския и Одеския военни окръзи: „... Изселете възможно най-скоро германските колонисти, живеещи в граничните провинции на гореспоменатите военни окръзи“, за да елиминирате „готовите бази за германско нашествие“; „...трябва да уволним цялата германска измет и без никаква милост, да я прогоним като добитък“ (Генерал от пехотата Н. Н. Янушкевич: „Уволнете германската измет и без никаква доброта...“ Депортации в Русия 1914-1918 г.“ стр. 48).

През втората половина на юни 1915 г. генерал Н. И. Иванов, главнокомандващ на армиите на Югозападния фронт, „нарежда на началника на Киевския военен окръг да вземе заложници измежду германските колонисти, предимно учители и пастори, като ги затвори до края на войната (съотношение: 1 заложник на 1000 души население). Наредено е да се реквизируют всички хранителни запаси от населението на колонииите, като се остави само малка част до новата реколта, и да се заселят бежанци в райони с гъсто немско население. За отказ да се съобразят с тази заповед, заложниците са изправени пред смъртно наказание. Това е рядък пример в историята за вземане на заложници измежду местното население“ (пак там).

След октомври 1917 г. този уникален тогава пример е разширен до цялото коренно руско население... Като цяло, през лятото и есента на 1915 г., според историци, изследвали оцелелите документи, „в зоната на Югозападния фронт са правени многократни опити за разширяване на мащаба на депортациите както географски, така и числено. [...] По искане на командващия 8-ма армия, генерал от кавалерията А. А. Брусилов, от 23 октомври, западно от Сарни, Ровно, Острог, Изяслав, се извършва депортацията на онези германски колонисти, които по решение на Специалната конференция все още остават на местата си: възрастни хора над 60 години, вдовици и майки на загиналите на фронта, инвалиди, осакатени, включително слепи.

Генералът твърди, че те „несъмнено са повредили телеграфни и телефонни линии“. 20 000 души са депортирани в рамките на три дни. Депортацията на колонистите е извършена изключително от войсковы части, които опожаряват и плячкосват не само колонииите, но и малките градове. Изправени пред подобни трудности, много военни командири се опитват по някакъв начин да смекчат антигерманските страсти...“ (Пак там, стр. 50).

Според генерал П. Г. Курлов „гражданските заповеди на военните власти, като изселването на жителите, евакуацията на предприятия и др. [...] имат значителна роля в разпадането на общата структура на държавата и несъмнено оказват значително влияние върху успеха на революцията“ (П. Г. Курлов, „Смъртта на императорска Русия“. стр. 183).

При приемането на тези закони, освен преобладаващото настроение в обществото, се вижда и влиянието на най-близките роднини на императора върху него. Описвайки на царя, впечатленията си от посещението в имението си в Херсонска губерния през лятото на 1916 г., великият княз Николай Михайлович споделя: „Разположено е в три области на три губернии: Херсонска и Екатеринославска, и Мелитополска в Таврида. Имението има 16 села и 7 германски колонии, едната от които напусна миналата година по собствено желание.“ Останалите колонии очакват правителствени решения; повечето са менонити, които са склонни да останат, докато една – изселници от Вюртемберг, обмисля да напусне. Досега не е имало недоразумения с тях. Менонитите подчертават, че са напуснали Германия преди 200 години, били са в Полша дълго време, мигрирали са при нас по времето на император Александър II и са тук от над 50 години. Въпреки че като цяло отричат войната, те са предоставили войници, всички от които служат като ординарци. „Те подчертават антигерманския си дух в разговорите, въпреки че портрети на кайзера са навсякъде по къщите, и не само на него, но и на стария Василий Фьодорович, както и на Бисмарк и Молтке. Лично аз се надявам, че те ще напуснат завинаги и окончателно след войната“ („Николай II и великите князе. (Семейни писма до последния цар). Л.-М. 1925. стр. 75-76).

Така, според мнението на великия княз, депортацията на руските германци е предстояща дори след войната. Що се отнася до портретите, това в никакъв случай не е чисто германска особеност. Австрийският генерал и писател Фридрих фон Шварценберг (1800–1870) си спомня за посещението си през зимата на 1833-1834 г. в селска къща в източната част на страната: „На стената е залепена доста грозна картина на мъж в бяла униформа. „Кой е това?“ („Цо то?“), питам селянина. „Това е австрийският цар.“ А до нея е друга идентична фигура в зелена униформа. „А този?“ „Това е нашият цар.“ И забележете, този цар, когото австрийският селянин нарича свой, за разлика от австрийския император, е руският император“ (Литературно наследство. Т. 97. Кн. 2. Москва, 1989. С. 53).

Всички тези гонения кулминират в законите от 2 февруари и 13 декември 1915 г., които предвиждат конфискация на приблизително 6,2 милиона десетини земя, добре обработвана от германските колонисти, и прехвърлянето ѝ в полза на привилегироваи категории войници на фронтовата линия (О. Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работа за фронта и за революцията. 1907-1917.“ С. 76).

Най-далновидните членове на Думата, в разгара на войната и антигерманските гонения, се опитват да се обърнат към мъдростта на своите колеги: „Хвърлете им (на руския народ) костите на германските колонии, хвърлете им костите на доброто име на руските германци, може би ще се успокоят... но това е опасен път. Ако започнете да правите такива стъпки от страх, този страх ще

ви унищожи“ („Държавна дума. Четвърто свикване. Четвърта сесия. Стенографски доклади“. Том 1. Стр. 1915. Колонки 469-470).

И така се оказва в действителност. Селяните, възползвайки се от възможността, не спират дотук, както можеда се очаква: скоро те започват да говорят за своите „права“ не само върху „германските“ земи, но и върху земите на руските земевладелци... Запознавайки се с всички тези скандални факти, не може да не заключим, че до 1917 г. всички зверства и престъпления на руския народ (включително „човекът с пушка“), които биха шокирали нормален човек, вече са научени. Заложници, реквизиции, доноси, грабежи, депортации, конфискации на частни предприятия с последващото им прехвърляне под държавен контрол, преименуване на селища. Всичко това впоследствие се прави по рутинен начин и на напълно „законна“ основа.

Но маховикът, задвижен от Николай Николаевич и неговите най-близки помощници, не спира с неговото напускане на Щаба.

„Борбата срещу германското влияние“ и шпиономанията, всички които той и неговите подчинени са посяли до поемането на Върховното командване от царя, продължава да резонира в съзнанието на хората, вкорени се в сърцата им и се запази до последните дни на Руската империя. Отровените от тези токсини трудно се възстановяват от придобитите преди това тежки заболявания.

В доклад на подполковник Тишевски, началник на отдела за контраразузнаване, от 16 ноември 1916 г. четем: „...Балтийските немци, бидейки разпръснати сред чужда националност и отделени от родната си земя от поляци и литовци, нямайки възможност да се освежат с местна немска кръв, не само не загубиха... своята немска идентичност, не се смесиха или асимилираха с други националности, а напротив, най-здраво запазиха немските обичаи, немския език, немската култура и чистотата на немската кръв... разпространявайки корените си из цяла Русия...“ (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: Симбиоза и конфликт (1494-1941)“, стр. 393).

Преследването на немци продължи, понякога засягайки много важни личности. Императрицата продължава да информира августейшия си съпруг за известни ѝ вопиющи случаи. Когато справедливостта изисква, тя се застъпва за оцетените. Понякога може да се направи нещо.

(18 септември 1916 г.): „Скъпи, чух, че придворната титла на Пален е била отнета⁸¹, защото са прочели личното му писмо до жена му, в което той нарича тиловаците „негодници“, но го разбирам, защо говори за тях по този начин. Това е недоразумение; отново става въпрос за немското му фамилно име, а всъщност той ти е много предан.“

(20 септември 1916 г.): „Разбира се, ако човек трябва да следи личните писма между съпруг и съпруга, тогава трябва да следи още повече останалите.

⁸¹ Министърът на императорския двор, граф В. Б. Фредерикс, изпраща на Николай II няколко писма, написани от граф К. фон дер Пален до съпругата му София Николаевна (Пален са живели в Санкт Петербург на улица Фонтанка 34, известния Шереметевски дворец, известен като „Къщата на фонтана“). Как писмата са стигнали до Фредерикс, не е ясно. Очевидно са конфискувани от полицията. В тези писма Константин Константинович говори изключително остро за ситуацията в тила и осъжда военната цензура. Министърът на двора настоява Пален да бъде лишен от придворната си титла и Николай II се съгласява, въпреки че пише до съпругата си: „Осъзнавам, че това наказание е твърде тежко.“

Прости ми, но Фред[ерикс] постъпи много несправедливо. Не може да се съди толкова строго човек за личните му писма (прихванати) до жена му. Според мен това е низост. Бих накарала Фред[ерикс] да разбере, че това е изключително несправедливо. Хвостов трябваше да бъде незабавно лишен от униформа; има достатъчно доказателства и скандални, мръсни сделки и улики срещу него, докато това е напълно личен въпрос. Искам това да се уреди до именния ден на „Биб“ (синът на сем. Пален). За щастие, той все още е сенатор и наказанието вече е продължило достатъчно дълго. Шпионажът понякога отива твърде далеч и аз съм дълбоко убедена, че много хора пишат така, открито изразявайки подобни мнения. Коковцов, Кривошеин и много други излязоха от цялата тази история живи и здрави и решиха да предприемат действия срещу императора и страната, докато случаят на Пален е изцяло частен, ужасна грешка на Фредерик, и всичко е заради немското му име. Ти си твърде зает, за да се занимаваш с такива въпроси; други са виновни, че те „замесват“, и това ме разстройва, защото те принуждават да вършиш несправедливости.“

На 25 септември пристигна отговор от Щаба: „Вчера писах на стария граф Нирод да поправи тази несправедливост и да възстанови придворния ранг на Пален до 5 октомври.“

Граф Михаил Евстафиевич Нирод (1852–1930) е помощник-министър на императорския двор и придворното имущество. Член на Държавния съвет (1913). Починал в Париж в „Руския дом“.

(26 септември 1916 г.): „Много, много ти благодаря за скъпото писмо, което току-що получих. Много се радвам, че издаде тази заповед за Пален; благодаря ти за справедливото ви решение.“

(27 септември 1916 г.): „Много се радвам за граф Пален.“ Благородно и едновременно с това благодарно сърце!“

Граф Константин Константинович фон дер Пален (1861–1923) е син на К. И. фон дер Пален, член на Държавния съвет и министър на правосъдието от 1868 до 1878 г., близък до император Николай II и високо ценен от него. Той е камерхер, сенатор (1906 г.) и таен съветник. Бил е вицегубернатор на Варшава (1897–1900) и Псков (1900–1902), и губернатор на Вилнюс (1902–1905). През 1905 г. е извършен опит за покушение срещу него. След 1917 г. емигрира в Германия. Умира на 14 август 1923 г. във Вернигероде (Саксония-Анхарт).

Съпругата му е графиня София Николаевна Пален, по рождение баронеса Николай. На 3 септември 1916 г. е лишен от придворната си титла. Умира в Хелзинки през 1943 г.

Въпреки някои справедливи решения, общата насока остава същата. На 18 август 1916 г. император Николай II одобрява наредба на Министерския съвет, забраняваща обучението на немски език: „Във всички учебни заведения, без да се изключват частните и тези, управлявани от евангелско-лутерански енории, обучението на немски език е забранено в цялата империя, считано от учебната 1916-1917 година...“ („История на руските немци в документите (1763-1992)“. Москва, 1993. С. 47).

По същество това означава умишлено осъждане на бъдещите поколения руснаци да бъдат откъснати от съкровищата на една от великите европейски култури, от най-модерните постижения на световната наука и техника. С ре-

шение на Министерския съвет от 1 март 1916 г. е създаден Специален комитет за борба с германското влияние.

Целта му е да координира дейността на правителствените агенции за елиминиране на германското участие в руската икономика. Уставът на Специалния комитет е одобрен от императора на 1 юни 1916 г. („История на руските немци в документи (1763-1992)“. Москва, 1993. Стр. 45).

Откакто царят поема Главното командване са издадени 13 различни вида закони, отнасящи се единствено до въпросите на собствеността върху земята и земеползването от австрийски, унгарски и германски емигранти. Последните са датирани на 6 и 8 февруари 1917 г., т.е. времето непосредствено преди превратата. Всички те са отменени през 1917 г. от Временното правителство (пак там, стр. 54-55).

До 1 януари 1917 г. собствениците на 44 285 парцела земя са включени в списъците за ликвидация. Повече от 3,5 милиона десетини земя са подготвени за отчуждаване.

Кои са тези собственици? – „Основната тежест на законите от 2 февруари и 13 декември 1915 г. падна върху т. нар. „изгнаници“ – лица от немски произход, които са приели руско гражданство или го притежават от раждането си. Много от тях, като доказателство за лоялност [...], изпращат, заедно с молбите си, удостоверения за освобождаване от пруско, саксонско и други „вражески“ гражданства, датирани от 1880 до 1908 г. По-голямата част от тези земевладелци са селяни, живеещи в по-големи колонистки общности...“

Разчитането на законите обаче е безполезно. От 630-те молби, разгледани от Специалния комитет до края на 1916 г., са отхвърлени 613 (Г. Л. Соболев, „Тайният съюзник“, стр. 79-80).

Представа за степента на оправданост на борбата срещу „германското влияние“ в икономическата сфера може да се добие от Меморандума на П. Н. Дурново, което цитирахме, изпратен до императора през февруари 1914 г. „Що се отнася до германското влияние в нашия икономически живот“, пише Пьотр Николаевич, „това явление не заслужава критиките, които обикновено се отправят срещу него. Русия е твърде бедна както на капитал, така и на промишлени предприятия, за да се справи без голям приток на чуждестранен капитал.

Следователно, известна зависимост от един или друг чуждестранен капитал е неизбежна за нас, докато промишленото предприятие и материалните ресурси на населението не се развият до такава степен, че да позволят напълно да се откажем от услугите на чуждестранни предприемачи и техните пари. Но докато имаме нужда от него, германският капитал е по-изгоден за нас от всеки друг. Преди всичко, той е най-евтиният от всички капитали, тъй като се радва на най-нисък процент предприемаческа печалба. Това обяснява сравнителната евтиния на германските продукти и постепенното изместване от тях, на английските стоки от световния пазар.

По-малките изисквания за рентабилност на германския капитал водят до използването му в предприятия, които поради сравнително ниската си рентабилност други чуждестранни капитали не ползват.

Също поради относителната евтиния на германския капитал, притокът му в Русия води до по-малък отлив на предприемачески печалби, в сравнение с

английския и френския капитал, и по така по-голям брой руски рубли остават в Русия. Нещо повече, значителен дял от печалбите, получени от немския капитал, се инвестира в руската индустрия, изобщо не ни напуска, а по-скоро се вкоренява в Русия. За разлика от своите английски и френски колеги, много от немските капиталисти, идват в Русия заедно с капитала си. Тази характеристика обяснява поразителния брой немски индустриалци, фабрични собственици и производители в сравнение с техните английски и френски колеги. Последните остават в чужбина, извличайки от Русия, всяка копейка от печалбите, генерирани от техните предприятия. Немските предприемачи, живеят в Русия за дълги периоди, а често се установяват за постоянно. Освен това, за разлика от другите чужденци, немците бързо се адаптират към Русия и бързо се русифицират. Например французи и англичани, които са живели в Русия практически през целия си живот, не говорят нито дума руски? И обратно, колко немци сме виждали, които дори с акцент или неправилна граматически реч, свободно общуват на руски?

Освен това, има много чисто руски хора, православни до мозъка на костите си, отдадени на руските държавни принципи, които само преди едно или две поколения са потомци на немски емигранти?

И накрая, не бива да забравяме, че Германия е заинтересована от нашето икономическо благополучие. В това отношение Германия благоприятно се отличава от други държави, които са заинтересовани единствено от получаване на възможно най-голяма възвръщаемост на инвестирания в Русия капитал, дори с цената на икономическата разруха на страната.

„Напротив, Германия, като постоянен, и със сигурност не безкористен, посредник във външната ни търговия, е заинтересована да запази производителните сили на родината ни като източник на печеливши посреднически операции“ (Меморандум от П.Н. Дурново. Париж. Б.Г. стр. 22-23).

Разбира се, войната, като свършен факт, носе своите корекции. Нещо повече, новата политика има своите влиятелни поддръжници. В резултат на прилагането на предложените забранителни и ограничителни мерки „руската буржоазия получи исторически шанс да се отърве веднъж завинаги от конкурентите от немски произход“ (Г.Л. Соболев, „Тайният съюзник“, стр. 76).

Реалността обаче е просто неуправляема. Забележително в това отношение е трудното положение, пред което са изправени военните специалисти, които устно се застъпват за решителна борба срещу „германизма“ и „германското влияние“ в електротехническата промишленост.

След като научава за закриването на електротехническите дружества, адмирал И. К. Григорович, министърът на флота генерал Д. С. Шуваев и началникът на Главното артилерийско управление генерал А. А. Маниковски „първи се втурват да търсят помощ“ (пак там, стр. 89-90).

Така П. Н. Дурново се оказва пророк и тук. Скоро руската икономика наистина усеща различен вид господство на врата си.

Ето например как А. Н. Яхонтов, който взема стенографската бележка, и обобщава обсъждането на един от въпросите на заседанието на Министерския съвет на 25 март 1916 г.: „Споразумение с Англия за транспорт през Архангелск“. Най-накрая се предаваме в ръцете на нашите добри съюзници. Какви

глупаци сме!.. Какви прекрасни братя по оръжие – Шейлоки⁸² и измамници!.. Премаваме от трън та на глог, от германското икономическо влияние към английското. Кое е по-добре – времето ще покаже... Не можем да не помним, че Великобритания минаги спори в случай на нарушаване на нейните интереси, давайки много широко тълкуване на това, което се разбира под „нарушение“. [...] Французите се възмуцват ограниченията върху продажбата на вино и са обезпокоени от „антилуксозните“ мерки, предприети в Русия („Министерски съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов“. Стр. 325).

Луксозните стоки, както е добре известно, са произведени от французите. По време на следващото заседание военният министър генерал Д. С. Шуваев изрази възмущение (първата му реч в новото му качество): „Той пламенно протестира срещу господството на англичаните в Архангелск. Ако ние имаме нужда от тях, значи те имат нужда от нас.“ Генералът обаче веднага получи упрек от известния съглашенец и англофил, министъра на външните работи С. Д. Сазонов: „...Той остро се противопоставя на тази гледна точка. „Трябва да направим всички отстъпки и да се откажем от фалшивата гордост. Французите предадоха Булон под пълен контрол на англичаните“ (пак там, стр. 326).

Такива са първите, все още предварителни, резултати от промяната на ориентацията на Русия от традиционното ѝ приятелство с Германия, основано на династичната политика (б. пр. и консервативното начало в общественото устройство), към съюз с „прокълнатия народ“ (французите) [преподобни Варсануфий Оптински] и вечните съперници на нашата страна – англичаните.

Действията на всички тези хора, усърдно отрязващи клона, на който самите те седят, се основава на цяла система от идеи, която им позволява да се смятат за монархисти и дори за лоялни поданици. Нещо повече, тези софистики са разработени отдавна и на последно място от народа. „...Да обичаш руския цар отделно от Русия“, твърди И. В. Киреевски през 1855 г., „означава да обичаш външна сила, произволна власт, а не руския цар: така го обичат разколниците и курландците.“ [...] ...Руснакът се чувства толкова отвратен, когато един германец заявява своята преданост към царя, което германците често правят толкова охотно, когато се срещат с руснаци. Руснакът се чувства почти толкова неспокоен, слушайки тези уверения от германец, колкото и да чува постоянните протести на най-безскрупулните и егоистични чиновници, за тяхното безкористно уважение към законите.“ [...] ...Той се страхува от тази външна преданост на германците, смътно осъзнавайки, че зад връзката с тях се крият както Самозванците, така и Бирон, и целият насилствен срыв на древните му нрави и местни обичаи [...] ...Човек с друго вероизповедание не може да обича руския цар, освен с любов, вредна за царя и за Русия...“ (И. В. Киреевски, „Разум по пътя към истината“. Москва, 2002. Стр. 51, 53, 54, 62).

Иван Васильевич е повторен от И. С. Аксаков. През 1857 г. в Крим той се опитва да развие същите идеи пред К. Н. Леонтиев: „Балтийските барони и другите наши германци внушиха на покойния цар следната мисъл. За коренните руснаци руската нация, руският народ, са по-скъпи от вас. Нас не ни е грижа за руската нация; ние познаваме само вас, царя – като цяло. „Ние не „ис-

⁸² Шейлок, е герой на Шекспир от „Венецианският търговец“ – евреин лихвар.

каме“ да служим на руската нация; ние искаме да бъдем верни на нашия Господар. Но тъй като нашият господар е и руският император, служейки ви вярно и истински, ние служим на Русия.” Според К. Н. Леонтиев, И. С. Аксаков смята подобни германски разсъждения за „лъжливи и вредни за Русия“, тъй като „руският народ неведнъж е доказал на практика своята „нужда“ [sic!] от автократия дори без никакви германци“ (К. Н. Леонтиев, „Изтокът, Русия и славянството“. Москва, 1996, стр. 604).

В разсъжденията и на двамата славянофили, под небрежно наметнатите одежди на патриотизма, личат мотиви от чисто западен произход: „естествено право“ и „обществен договор“. За да ги направим по-ясни, ще цитираме още няколко мисли на И. В. Киреевски от току-що цитираното от нас произведение. Той вярва например, че задължително трябва да има „причини [sic!], поради които Русия желае да има цар“, че именно „общото доверие на народа [sic!] прави достойнството на царя особено красиво в Русия“ и че „да оправдае [sic!] това доверие – това е цялата задача на царството“ (И. В. Киреевски, „Разум по пътя към истината“, стр. 52, 57).

И ако народът „не иска“ или „няма това доверие“ и царят „няма да го оправдае“, тогава не е нужен цар? Тогава народът е по-важен от Божия Помазанник? И затова, според Киреевски, „без любов към Отечеството, човек може да се прекланя пред Царя и да го уверява в своята преданост, но не може да го обича“ (пак там, стр. 57).

И все пак, по някаква причина, той забравя, че условната любов не може да бъде искрена. Безусловната любов не е любов към удобството.

Съвременник на славянофилите, Е. И. Стогов (1797–1880), завършил Морския корпус, дядо по майчина линия на А. А. Ахматова, и самият той не чужд на литературните занимания, разбира въпроса по различен начин.

През 1819 г. в Иркутск той има възможност да разговаря с М. М. Сперански, генерал-губернатор на Сибир. На въпроса на Михаил Михайлович: „Всички ли бяхте патриоти там, във Морския корпус?“, непосредственият отговор е: „Да, много обичаме Царя.“ „А какво ще кажете за Русия?“ „Как мога да обичам това, което не познавам? Пътувам повече от година и всичко е Русия; все още не я познавам.“ (Е. И. Стогов, „Записки на жандармски щабен офицер от епохата на Николай I“. Москва, 2003, стр. 92-93).

Отговорът е опростенчески, направен без никакви пресмятания. Век по-късно, през декември 1918 г., един руски селянин щиповтори това. На въпроса на М. М. Пришвин „за невидимата Русия“ той отговаря: „Тя е голяма – не я познам, познавам само моето село...“ (М. М. Пришвин, „Дневници 1918-1919“. Книга 2, Москва, 1994, стр. 203).

Що се отнася до отговора на Е. И. Стогов, той естествено следва от самия живот на морския офицер. Да, докато е бил във военноморския корпус, той е изучавал „естественото право“ и е бил запознат с теорията за „обществения договор“. Но много по-близък и по-разбираем за него е примерът на баща му, който в рамките на патриархалната традиция съди селяните по справедливост, а не по закон. И тези неписани, традиционни закони имат пълното право да съществуват като обичайно право.

За Е. И. Стогов, баща му и много други трезвомислещи лоялни поданици не съществуват „проклети въпроси“. Волята на монарха, според тяхното разбиране, е закон сама по себе си (Е. И. Стогов, „Записки на жандармски щабен офицер от епохата на Николай I“, стр. 18).

Монархът и Неговата земя/страна; Монархът и Неговият народ/поданици – всички те са едно. И никакви отделни интереси, никакви „ако“ ...

Кои принципи се оказаха по-силни, е демонстрирано от 1917 г. А що се отнася до руснаците и германците... Няколко години преди избухването на войната, германският император Вилхелм II посети 13-ти Нарвски хусарски полк, на който беше почетен командир. Докато инспектира частта, той пита: „За какво полкът получил Георгиевско знаме?“

Отговорът е ясен: „За превземането на Берлин, Ваше Величество.“

Кайзерът също не се смущава: „Това е много добре, но по-добре никога да не се повтаря!“ (С. В. Вакар, „Руската императорска кавалерия“ // „Военно-исторически журнал“. Москва, 2002, № 6, стр. 62).

На 23 август 1915 г., на западната граница, близо до град Жмуйдки, аванпост на руската конна гвардия под командването на корнет Е. В. фон Рентелн атакува патрул на германския 24-ти лейбдрагунски полк. Монограмите на император Николай II, августейшият почетен командир на полка, ясно се виждат върху пагоните на посечените германски офицери (И. Ф. Рубец, „Кавалерийски атаки на руската императорска кавалерия в Първата световна война“ // „Военна сказка“. № 76. Париж. 1965. Стр. 47).

За сравнение: с началото на войната почетното шефство германския и австроунгарския император, както и на други германски владетели, е премахнато в нашите полкове. Точно по времето, на Московският погром срещу немците, младият артилерийски офицер Фьодор Августович Степун, бъдещ известен философ и син на източнопруски гражданин, притежаващ обширни земи между Тилзит и Мемел, пише на майка си от фронта: „...Думите за „Света Рус“ никога няма да бъдат празни думи, защото е истина, че „Небесният Цар, преобразен в роб, е обикалял и е благославял цяла Русия“. Но е вярно също, че много вулканичен, езически мистицизъм все още се крие в дълбините на народа, а някъде дори и в мрачен, зверски лик. [...] Германската съвест е заплашена от критично вкаменяване. Тъмнината на хаоса и безсрамието виси над руското откровение. Спасението на Германия е в Русия. „Спасението на Русия в Германия“ (Ф. Степун, „Спасението на Германия в Русия. Спасението на Русия в Германия...“ Писма на артилерийски прапорщик“ // Родина. Москва, 1993, № 8-9, стр. 56).

Същата идея е изразена в интервю за вестник през юли 1920 г. от видния шведски пътешественик Свен Хедин: „Бъдещето на Германия е в Русия“ (В. Хозиков, „Забравеният идол на фюрера“. Москва, 2004, стр. 612).

Емигрирал в Германия през 1922 г. на „кораба на философите“, Ф. А. Степун, „получава възможност да размисли по-нататък върху трудния въпрос: ако спасението на Германия е в Русия, а спасението на Русия е в Германия, тогава каква демонична сила настройва две нации, създадени за сътрудничество една

срещу друга в тази война?“ (Л. Анински, „Неизвестната война“ // Родина. Москва, 1993. № 8-9. С. 182).

През 1924 г. офицерите от един от пруските полкове, чийто почитен шеф е бил император Николай II, „му издигат достоен паметник на изключително почетно място“ („От Управителния съвет на Дружеството в памет на император Николай II“ // Царски вестник. № 297. Белград. 1932. 29 август/11 септември. С. 3). – Първият паметник на руския цар-мъченик в Германия. От германците, воювали срещу Русия!

Думите на генерал В.А. Сухомлинов, военен министър на Руската империя, оклеветен от германофобите и най-вече от великия княз Николай Николаевич, остават верни, дори неосъществени, казани след Първата световна война: „Мирното, приятелско сближаване между Русия и Германия, започващо пред очите ми, е основната предпоставка за възраждането на руския народ с неговите могъщи, ефективни сили. Руският народ е млад, силата му е неизчерпаема. Руснаците и германците са толкова добре съчетани по отношение на целенасочена, съвместна, продуктивна работа, рядко срещано при други нации. Но за да се поддържа мира в Европа, това не беше достатъчно – на континента беше необходим Троен съюз. Всичко това заедно създаде почвата за исторически предопределена коалиция: Русия, Германия и Франция – коалиция, която да осигури мир и европейски „баланс“, заплашвайки само една европейска сила: Англия. Тази заплаха я принуди да поеме инициативата за създаването на друга, по-изгодната за коалиция – „сърдечното споразумение“. Албион не сгреси в изчисленията си: двете най-могъщи нации на континента лежаха, очевидно безпомощно победени в прахта. Само едно нещо беше пренебрегнато от хладнокръвните, и брутално егоистични политици: нищо не обединява хората толкова силно, колкото споделената скръб“ (В. А. Сухомлинов, „Спомени“. стр. 427).

ГЕРМАНСКАТА ТОЧНОСТ И РУСКАТА ДУХОВНОСТ

Но какво е личното отношение на Царското семейство и техния приятел към германците и тяхната култура, към Германия?

Нейният императорски адютант, полковник А. А. Мордвинов, пише, говорейки за царя и царицата: „Раздразнението им към Германия, която започна войната, беше голямо“⁸³ („Последният император. (Спомени на адютанта на А. Мордвинов)“ // Отечествени архиви. 1993. № 4. С. 67).

Тази реакция е била обусловена от общото настроение в страната. Почти веднага в руските вестници се появяват множество статии за „германските зверства“. Дори да има реални факти, по-голяма част от тях са преувеличени или направо измислени. Но така действа пропагандната машина по време на война във всяка страна. Подобни факти, този път отнасящи се до руските войски, са регистрирани на Източния фронт от германския и австроунгарския печат.

⁸³ Показно лицемерие, Николай II много добре знае, че той започва войната с налудната защита на Сърбия и първата започнала мобилизация, на велика сила, която прави конфликта от локален в глобален! (б. пр.)

Императрицата, чието мнение първоначално е оформено от публикации в печата, реагира на тази новина доста болезнено.

(19 септември 1914 г.): „...Колко срамно и уничително е да се мисли, че германците се държат по този начин! – Иска ми се да да потъна в земята!“

(24 септември 1914 г.): „Какъв позор, че германците затвориха малката херцогиня на Люксембург в дворец близо до Нюрнберг! – Колко обидно!“

(19 ноември 1914 г.): „Някои от тези ранени бяха пленени от германците и четири дни по-късно нашите войски ги освободиха отново. Боже мой, какви ужасни рани! Страхувам се, че някои от тях са обречени – но се радвам, че са с нас и че поне можем да направим всичко възможно, за да им помогнем.“

(12 юни 1915 г.): „Моля се но това не е достатъчно. Злорадството на германците ме вбесява. Господ искам да вярвам, че ще чуе молитвите ни и да даде успех на нашите войски! Сега те се насочват към Варшава; вече има много войски близо до Шавли – о, Боже, каква ужасна война!“

„...Вчера с татко видяхме“, пише великата княгиня Татяна Николаевна на приятелката си О. К. Воронова на 8 август 1915 г., „нашите нещастни ранени, горките върнати от плен. Много от тях са без двата крака или без ръце, но най-вече без крака.“ Те казват, че германците просто ги хвърляли (тези с коремни тиф) в землянки, където лежали без никакви превръзки и накрая всичко замръзнало, краката им паднали и тогава, разбира се, трябвало да бъдат ампутирани. Беше ужасно тъжно да ги гледаш“ („Състрадание. Жени от царското семейство на война“ // Родина. Москва, 1993. № 8-9. С. 139).

„Плаках, когато четох за жестокостта на германците към нашите ранени и пленници“, пише царицата на царя с искрена скръб на 6 ноември 1915 г. „Не мога да забравя тези ужаси – как могат цивилизованите хора да станат толкова брутални! Допускам го само по време на битка, когато са в състояние, граничещо с лудостта. Знам, разказват, че нашите казаци са били много жестоки в Мемел; някои случаи очевидно са от мъщение. Най-добре е да се опитаме да забравим това, тъй като съм дълбоко убедена, че са станали по добри. Но когато най-накрая започнем да напредваме⁸⁴ и положението им се влоши, се страхувам, че нещата ще станат много по-зле и за нашите бедни събратя.“

Според полковник А. А. Мордвинов, в първите дни на войната, царицата, „заповядала на всички дворцови слуги незабавно да свалят всички хесенски ордени и медали, да не говорим за други германски отличителни знаци“.

„Нейното отношение към опитите на Германия да сключи сепаративен мир чрез брат ѝ Маша Василчикова и датския политик сега е известно на всички; то е било не по-малко непоколебимо в лоялността си към съюзниците от това на съпруга ѝ“ („Последният император. (Мемоари на адютант А. Мордвинов)“ // „Отечествени архиви“. 1993. № 4. Стр. 68).

Писмата на императрицата разкриват реакцията ѝ на различни събития, свързани с Германия.

(27 октомври 1914 г.): „О, тази ужасна война! Понякога вече не мога да понасям да чувам за нея; мислите за страданията на другите, за масата пролята кръв, измъчват душата и само вярата, надеждата и упованието в безграничната милост и справедливост на Бог са единствената опора. Напредъкът във Фран-

⁸⁴ Няма да ви се отдаде такава възможност! (б. пр.)

ция е много бавен, но когато чувам за успехите и тежките загуби на германците, изпитвам такова отчаяние в душата си при мисълта за Ерни (великият херцог Ернст-Лудвиг Хесенски, брат на императрицата. – С. Ф.) и неговите войски, и за толкова много известни хора. Целият свят търпи загуби. Значи от всичко това трябва да излезе нещо добро и не напразно всички те са проливали кръвта си! Трудно е да се разбере смисълът на живота; „така трябва да бъде, бъдете търпеливи“ е всичко, което може да се каже. Толкова копнея да се върна към старите, спокойни, щастливи дни. Но ще трябва да чакаме дълго, докато се върнат времена на мир във всяко отношение. Не е добре да се поддаваме на настроението, но понякога ни става тежко. Бремето виси над цялата страна и ти трябва да поемеш лъвския пай от него на плещите си.“

(14.12.1914): „Знаеш ли, преди пристигането ни в Москва, три военни болници с немски и австрийски ранени бяха преместени в Казан. Четох описание за това, написано от човека (руснака), който ги е транспортирал там – много от ранените са били на прага на смъртта и са починали по пътя. „Те не е трябвало да бъдат премествани, с ужасните си, зловонни рани, след като са лежали без превръзки в продължение на много дни, а в самия ден на коледните си празници е трябвало да изтърпят такива мъки, лежайки в лошо оборудваните болнични влакове! От една болница са изпратени дори без лекар, само със санитарии. Препратих това писмо на Ела, за да разследва този въпрос и да вдигне шум по него. Това е възмутително и напълно неразбираемо, според мен.“

(6 септември 1915 г.): „Немските медицински сестри заминаха за Русия. Майка (т.е. свекървата, вдовицата императрица Мария Фьодоровна. – С. Ф.) нямаше време да ги види. Дори не ме потърсиха – вероятно ме мразят.“

Тя изобщо не защитава всичко немско, следвайки здравия разум, но не споделя мисленето на онеци, които правеха кариера в онези дни, борейки се срещу „германското влияние“.

(8 септември 1915 г.): „Току-що завърших прочита речта на Хвостов (Александър Николаевич Хвостов, депутат от Думата, по-късно министър на вътрешните работи. – С. Ф.), много разумна и интересна, но трябва да кажа, че за всичко е виновна нашата собствена славянска природа⁸⁵, лишена от всякаква инициатива. Трябваше да държим банката в свои ръце от самото начало. Преди това никой не обръщаше внимание; сега всички търсят навсякъде германско влияние. Смятам, че сами си го докарахме с мързела си.“

(18 септември 1915 г.): „Хвостов никога не нападал имената на германски барони или верни хора, когато е говорил за германското влияние, а съсредоточава цялото си внимание върху банките, което е абсолютно вярно – нещо, което никой никога преди не е правил...“

Чувството ѝ за справедливост и православно ѝ сърце, никога не са предавали императрицата.

(5.9.1915): „Михен (великата княгиня Мария Павловна Старша. – С.Ф.) пише за същия човек като Макс и Мавра. Фрици гарантира за него, че не е шпионин и е почтен човек. – Документите, отнасящи се до него, са в Главния щаб; Николаша е заповядал затварянето му. – От самото начало на войната той

⁸⁵ Интересен извод, императорската двойка са 100% германци по произход и 100% руснаци по начин на мислене. (б. пр.)

седи в истинска затворническа килия, с малък прозорец, като престъпник – заповядай да бъде държан прилично, както другите пленени офицери, ако не искат да го разменят за адютанта на Костин. Той пише на Адини (кralица Александрина Датска, по рождение херцогиня на Мекленбург-Шверин, съпруга на крал Кристиан X. – С.Ф.), че слуховете за войната са стигнали до него, когато е бил „високо в Кавказките планини на научна експедиция“, и след това се втурва обратно по най-краткия път. „Стига до Ковел на 20 юли и на гарата научава за обявяването на войната, влаковете вече не се движат.“ Той Представил се е като офицер и е поискал разрешение да пътува през Швеция или Одеса; но вместо това е заловен и затворен в Киев като шпионин, където все още е държан. Кълне се в честта си, че само е пътувал, без никакви злонамерени намерения, и няма нищо със шпионаж. Страда от раздяла със съпругата и децата си и, че не може да изпълни дълга си. Моли да бъде разменен или поне да се подобри положението му. Горкият Илото, ако той, невинен за престъпления, е затворен, то колкото по-скоро бъде освободен и третиран като пленен германски офицер в Русия след обявяването на война, толкова по-добре и по-правилно ще бъде.“ Когато Михеня попитала за него, те ѝ казали, че нямат нищо против него. Сазонов само казал, че е дал невярна информация за себе си, или че е необвързан, или че е на меден месец, но че това не означава нищо (може би е имало някаква любовна връзка), а когато го попитали отново, Николаша или Янушкевич отговорили, че не помнят причината за ареста му, но очевидно е имало такава и затова трябва да остане там. Това е глупаво, както биха казали и децата. – Михеня ми изпраща писмо от жена му до Адини. – Искали са да пътуват, той щял да ѝ покаже Петроград и Москва, да си почине след упоритата работа и да освежи познанията си по руски. Напуснали Шчечин в началото на юли 1914 г. Като предпазна мярка съпругът ѝ взел дипломатически паспорт (?). „В последния момент приятелите им от Курландия ги уведомили да не идват, затова прекарвали една седмица в Петроград и една в Москва, разглеждайки града.“ Там се разделили, тъй като лошото ѝ здраве попречило да го придружи до Кавказ, за да посети приятели. Тя получавала новини от него ежедневно, първо от Тифлис, после от околността, където той бил на гости на Н. Ф. Куценбах, който и съпругата му, са убити по време на войната. Чрез германския консул в Тифлис той получил билет до Берлин, но стигнал само до Ковел. Единствената германска медицинска сестра тук, фон Пасов, неговата снаха сега е дошла тук, за да инспектира нашите военнопленници. Трябва да бъде в прилични условия; той рискува да загуби здравето си, а Фрици гарантира за него. Ако не можеш да го замениш, то поне го остави да живее в добри условия, със светлина и въздух. Прости ми, че ти пиша всичко това, но трябва да знаеш какво е чул Адини — не бива да бъдеш жесток, което е недостойно, и трябва да се говори добре за теб след войната. Трябва да им докажем, че стоим над тяхната „култура“. Наистина те притеснявам, прости ми, ти не преследваш, както Николаша и Янушкевич. Те бяха толкова безмилостни в Балтийските губернии....“

(7 септември 1915 г.): „...Имаше заповед за сваляне на пагоните на пленените офицери, което предизвика голямо възмущение в Германия. Напълно не разбирам защо трябва да се унижава пленник? Това беше една от неправилните заповеди на щаба през 1914 г.; слава Богу, сега всичко това е променено. [...]

...Трябва да се опитаме да бъдем справедливи, иначе веднага ще ни се отплатят със същото. И кога най-накрая ще свърши тази ужасна война и омразата ще утихне? Копнея за нас да се казва, че винаги сме действали благородно. Достатъчно трудно е един офицер да бъде пленен и те няма да забравят униженията и жестокостите – нека си отнесат спомена за християнското, благородно отношение. Никой не иска лукс.“

(10 ноември 1915 г.): „Австрийските сестри пристигнаха. Една от тях е добра приятелка на Мария Барятинская от Италия. Мадам Зизи ще помоли скъпата си майка да приеме тях и германските сестри. Когато се върнат, тогава и аз ще мога да ги приема. Такива неща трябва да се правят от човечност. Тогава и те ще бъдат по-склонни да помагат на нашите военнопленници. И ако тя ги приеме, никой няма да може да ме осъди.“

Царят (30 ноември 1915 г.): „Що се отнася до старите хора и децата от Източна Прусия, които са в Сибир, заповядах да бъдат изпратени в Германия.“

(В това последно царско писмо се споменава мимоходом един важен епизод, свързан с краткия престой на руската армия в Прусия през 1914 г. Част от него присъства на заден план в „Август 1914 г.“ на А. И. Солженицин, написан на документална основа. Някои подробности са докладвани в книгата му „На изток“, публикувана през 1916 г. в Лайпциг на немски език, а след това преведена на руски език, от известния шведски пътешественик Свен Хедин, който е бил многократно в Русия преди войната, познавал е лично император Николай II и дори е получил от него портрет на наследника царевич Алексей Николаевич. След като е посетил много райони от Балтика до Карпатите по време на пътуването си през 1915-1916 г. до австро-германския Източен фронт, той е шокиран от картините на опустошението в пруските села и разказите на техните жители. Много от подробностите, той съзнателно е премълчал, и се е въздържал да опише пълната безчовечност и поругаване на човешкото достойнство. Руската армия, която е влязла там, нека подчертаме е кадрова армия и за разлика от съветските войски, които отново влизат там 30 години по-късно, не е обременена от опустошението на родната им земя и личните загуби на роднини и приятели, които са закоравили сърцата им. Нещо повече, войниците и офицерите ѝ не са подлагаени на дългосрочна държавна пропаганда.

(2 януари 1916 г.): „Даде ли разрешение за рождения ден на Вилхелм да се празнува по същия начин като твоя?“ (Има се предвид разрешението на германските военнопленници да отбележат рождения ден на своя император.)

(5 януари 1916 г.): „...Можем да ги храним по-добре и да им даваме повече масло, от които се нуждаят – влаковете се движат нормално в Сибир – и помещенията трябва да са по-топли и по-чисти. Човечността изисква това и никой не трябва да смее да говори лошо за нашето отношение към пленниците. Бих искала да издадеш по-строги заповеди и да накажеш онези, които не се подчиняват, но нямам право да се меса като „германка“. Има грубияни, които упорито ме наричат така, вероятно за да предотвратят намесата ми. Нашият студ е твърде тежък за тях; животът им може да бъде спасен, като се увеличи храненето им; 1000 души вече са починали: нашият климат е толкова ужасно труден за понасяне.“

(7 януари 1916 г.): „Повтори ли заповедта за рождения ден на Вилхелм да се празнува по същия начин като твоя?“

Царят (7 януари 1916 г.): "Ще говоря с последния [помощник-военния министър, генерал М. А. Беляев] за германските военнопленници, рождения ден на Вилхелм и т.н."

Както вече писах, „германският“ въпрос, преувеличен от Щаба, и умело използван от враговете на Русия, династията и интригантите за собствените им разрушителни цели.

Още на 18 юли 1914 г., поне в левите и либералните среди, се появяват много характерни подтекстове. Московски журналист доверява следните мисли в дневника си: "Царят ни германец, се страхува от войната и упорито ѝ се противопоставя, особено във Военния съвет" (М. К. Лемке, "250 дни в царската щаб-квартира. 1914-1915 г." стр. 10).

Повечето от разговорите са насочени директно срещу императрицата и трябва да признаем, неведнъж постигат целта си.

„Дори тогава“, спомня си А. И. Спиридович, визирайки края на септември 1914 г., „настроението в Петроград беше странно. Носеха се слухове, че императрицата, и особено сестра ѝ, си кореспондират с немските си роднини. Че царят вече обмисля сключване на отделен мир. Тези слухове бяха толкова лишени от всякакъв реален смисъл, че човек можеше само да се чуди как хора от доброто петроградско общество могат да ги разпространяват. (Сега, през 1940 г., биха казали, че са петокolonни.) [...] ...Всичко това беше преплетено с измислицата, че Распутин играе в полза на германците, което беше пълна глупост, глупост напълно доказана, тъй като Распутин беше под зоркия поглед на три компетентни институции“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, стр. 31-32).

„Санкт Петербург кипеше“, четем по-нататък в същите мемоари. Непрестанното отстъпление в Галиция и слухове за големите загуби породиха вълна от обиди и клоки. [...] Те проклинаха генералите като цяло, проклинаха Щаба [...] Проклинаха бюрокрацията и особено министрите Маклаков и Шчегловитов, на които вече не можеше да се приписвани провалите в Галиция. От бюрокрацията те преместиха фокуса си върху германците, към (уж) повсеместния шпионаж, а след това всички го приписаха на Распутин и чрез него, императрицата беше обвинена за всичко. Тя, горката, беше направена изкупителна жертва за всичко. Някой от висшите кръгове пусна слухове за сепаратен мир. „Който иска, където иска“ не се казваше, но намеци бяха насочени към Царско село, към двора“ (пак там, стр. 150-151).

Тайната на тази ярост, насочена специално срещу императрица Александра Фьодоровна, е лесно очевидна дори за нейните съвременници. „...Имайте предвид“, пише Н. Н. Родзевич, монархист, по-късно убит от болшевиките, на 14 януари 1917 г., „че основният бастион на автокрацията сега е императрицата. Левичарите разбираха това, откъдето идва и кампанията срещу „безотговорните влияния“, клеветата за германофилията и т.н.“ („Десните през 1915 г. – февруари 1917 г. Според писма, цензурирани от полицейското управление.“ Публикувано от Ю. И. Кирянов // „Миналото. Исторически алманах.“ Брой 14. Москва-Санкт Петербург. 1993. Стр. 214-215).

Самият замесен в заговора, великият княз Александър Михайлович, смесвайки истината с лъжите, пише след убийството на царя, когато делото е извършено и е необходимо благоразумно да се прикрият следите (неговите и на някои роднини) за участието му в тази гнусна афера: „От всички обвинения, отправени срещу императрицата, нейните обвинения в германофилия предизвикаха у мен най-силен протест. Знаех всичките ѝ грешки и заблуди и мразех Распутин. Много бих искал императрицата да не приема за чиста монета образа на руския селянин, нарисуван ѝ от нейните довереници, но най-категорично твърдя, че по отношение на пламенната си любов към Русия тя стоеше неизменно над всички свои съвременници. Възпитана от баща си, херцога на Хесен-Дармщат, да мрази Вилхелм II, Александра Фьодоровна, след Русия, се възхищаваше най-много на Англия. За мен, за моето семейство и за онези, които често се срещаха с императрицата, самият намек за нейните германски симпатии изглеждаше нелеп и чудовищен. Опитите ни да открием източниците на тези абсурдни обвинения ни доведоха до Държавната Дума. Когато се опитахме да засраим разпространителите на тези клевети от Думата, те обвиниха за всичко Распутин: „Ако императрицата е толкова твърд патриот, как може да търпи присъствието на тази пъян мужик, която може открито да се види в компанията на германски шпиони и германофили?“ „Този аргумент беше неустойчив и ние си блъскахме главата как да убедим царя да нареди експулсирането на Распутин от столицата“ (Великият херцог Александър Михайлович, „Мемоари“. стр. 256).

Ако обаче стриктно се придържаме към фактите, този „неустойчив“ аргумент е семеен въпрос за великия княз, изтъкнат, за да оправдае престъплението, извършено от зет му, княз Ф. Ф. Юсупов, един от убийците на Царския приятел.

Според неговата напълно фантастична версия, докато „царят е бил отслабен от упойващите отвари, с които ежедневно е пиел по настояване на Распутин“, Германия „е изпратила шпиони от Швеция в обкръжението на „стареца“. Тези хора, германски шпиони, които князът е нарекъл „зелени“, уж „умело са експлоатирали и манипулирали“ Царския приятел. В същото време Юсупов мъдро избягва директно да обвинява жертвата си в умишлен шпионаж (защото кой би повярвал, а и нямаше доказателства освен фантазии): „...Съмнително е, че Распутин е разбирал всичко това.“ Перверзният княз представя ролята на Григорий Ефимович в шпионажа по следния начин: „Когато се напиваше, Распутин ставаше приказлив и им избълва всичко, неволно или дори доброволно“ (Княз Феликс Юсупов, „Мемоари в две книги“. Москва, 1998. стр. 168, 187).

Ехото от изкуствено раздутата пропагандна кампания в страната достига дори до самата императрица и нейното обкръжение, усложнявайки и без това трудното ѝ положение. „Болезнено е, когато [тя] бъде хулена за всяка дума, изречена на немски“, четем в дневниковия запис за императрицата, от В. В. Чеботарьова, главна медицинска сестра на собствената болница на Нейно Величество в Царское село, от 17 юли 1915 г.

„Само веднъж чух фраза, адресирана до Евгений Сергеевич (Боткин, личният лекар. - С. Ф.). Трябваше да разпита пациента, а Боткин не говори френски. Оказва се, че негодникът Сперански е разпространявал тази новина из Цар-

ское село. И как понякога момичетата, с характерната си жизнерадост, могат да наранят.“

Вера Игнatieвна съобщи за сватбата на Людер; тя ще бъде в Павловск, където живее старата му немска баба. Тя добави, усмихвайки се: „Последното се крие внимателно.“ Разбира се, че го крие, разбирам го отлично; тя вероятно все още е истинска кръвожадна германка“, изтърси Олга Николаевна. (В. Чеботарева, „В дворцовата болница в Царско село. Дневник: 14 юли 1915 г. – 5 януари 1918 г.“. Публикувано от В. П. Чеботарева-Бил. Бележка от Д. Скалон // „Новый журнал“. № 181. Ню Йорк. 1990).

Не е ясно защо е било необходимо да се премахне паметната плоча в чест на император Александър I, издигната от самите германци и очевидно без намерение да я демонтират, и след това да се изложи на изложба на трофеи. Следи от подобни разговори между дъщерите, които несъмнено нараняват любящото сърце на императрицата, са запечатани в писмото на великата княгиня

Татяна Николаевна и отговора на него от майка им. (29 октомври 1914 г.): „Моля те, прости ми, скъпа майко, ако някога неволно съм те обидила, като съм казала нещо за предишната ти родина, но всъщност, ако наистина кажа нещо, без да мисля, че мога да те нараня, то е защото, когато мисля за теб, си представям, че ти си нашият Ангел, скъпа майко, че си рускиня, и винаги забравям, че това не винаги е било та-

ка, че си имала друга родина, преди да дойдеш тук, при татко. Моля те, прости ми, скъпа.“

(29 октомври 1914 г.): „Благодаря ти, Слънчице, за любящите ти думи. „Вие, момичета мои, не ме обиждате, но тези, които са по-възрастни от вас, понякога може би си мислят... но всичко това е съвсем естествено. Напълно разбирам чувствата на всички руснаци и не мога да оправдая действията на нашите врагове. Те са твърде ужасни и затова жестокото им поведение ме наранява толкова много, докато трябва да слушам за тях. Както казвате, аз съм изцяло рускиня, но не мога да забравя старата си родина“ (Императрица Александра Фьодоровна, „Чуден свят. Дневникови записи, кореспонденция, биография“. Москва, 1999. Стр. 350-351).

Трудно е да си представим, но Императрицата на цяла Рус, коронована от Църквата, е принудена да се оправдава не само пред поданиците си, но и пред децата си, които много я обичат! Такива внимателно култивирани чувства приемат много конкретни форми. Всички са водени нанякъде. Движението има цел. И така се случва. Приет от френския посланик за поверителен разговор на 13 август 1915 г., десният общественик А. Н. Брянчанинов „възхвалява онези чудотворни явления на възраждане“, които според него „всемирното въстание обещава на самия връх, начело, там да се удари първо. Царят може да бъде оставен на трона: дори и да му липсва воля, той е в дълбините на душата си,

достатъчно патриотичен. Но императрицата и нейната сестра, Великата княгиня Елизавета Фьодоровна, трябва да бъдат затворени в един от манастирите в Уралския регион, точно както са правили нашите древни, велики царе. „Тогава целият Потсдамски двор, цялата клика на Балтийските барони, цялата клика на Вирубова и Распутин – всички те трябва да бъдат заточени в отдалечени части на Сибир“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. Стр. 338).

Александър Николаевич Брянчанинов (1874–1960) е офицер от Гвардейската конна артилерийска бригада и (за много кратко време) аташе в руското посолство в Париж. През 1897 г. напуска държавна служба, избран е в Псковското земство и се заема с журналистика. През 1912 г. той се присъединява към т. нар. „група от прогресивни общественици“, организирана веднага след избухването на Балканската война по инициатива на М. М. Ковалевски и П. А. Лавров, чиято цел е да обсъжда въпросите, свързани с войната на Балканите. Самият Брянчанинов формулира политическите си възгледи по следния начин: „Величието на Русия е неразривно свързано с хегемонията на Русия сред славяните“. От 1913 до 1916 г. той издава седмичника „Славянско звено“ в Санкт Петербург. Съвременник характеризира Александър Николаевич Брянчанинов, сина на рязанския губернатор, като „амбициозен политик, който не принадлежи към никое конкретно политическо движение“ (В. И. Гурко, „Черти и силуети на миналото“. Москва, 2000. С. 282).

Бил е член на Псковското губернтско земство, член на „Съюза на земските конституционалисти“. Според Л. А. Ратаев, ръководител на чуждестранните агенти на полицейското управление, той е бил „убеден и активен масон“, който се е стремил да влияе на висшето общество (Окултни сили на Русия. Ред. А. Д. Балабуха. Санкт Петербург. 1998. С. 630).

Бил е член на Кадетската партия и сътрудник на вестник „Реч“. С. Ю. Вите пише за него: „изключително нахален, пъха си носа във всичко, не без способности, много неразумен и лекомислен“ (От архива на С. Ю. Вите. Спомени. Т. 2. Санкт Петербург. 2003. С. 155).

Впоследствие А. Н. Брянчанинов сменя фронта. През 1909 г. е член на главната камара на Съюза на Свети Архангел Михаил. Той е редовен посетител на салона на графиня С. С. Игнатиева, и сам открива салон с религиозни славянофилски убеждения в Санкт Петербург, помещаващ се в т. нар. „малък Горчаковски дом“ тъй като А. Н. Брянчанинов е женен за внучката на канцлера княз А. М. Горчаков, Мария Михайловна Горчакова (1871 – 1924) на улица „Большая Монетная“, срещу Императорския Александровски лицей.

Един от посетителите му описва „религиозната“ атмосфера, която цари там: „...На маса в ниша между тежки завеси, почти покриващи цялата стена, седеше княжески трон. Това беше място, където представители на всички религии можеха да разговарят помежду си. Тук изискани православни свещеници от столицата, облечени в колосани яки и копринени раси (Василев и братята Журавски), мирно разговаряха с католическия абат и членове на Обществото „Източна звезда“ (Д. И. Стогов, „Предмонархическите салони на Санкт Петербург-Петроград (края на XIX – началото на XX век)“. Санкт Петербург, 2007. С. 269).

Трудно е да се повярва, че е бил близък роднина на Свети Игнатий, който, както е добре известно, е имал много строги възгледи за този вид взаимодействие.

вие. „...На неговите срещи“, твърди Л. А. Ратаев, „все по-често започват да се появяват титулувани личности или представители на престижни дворянски родове, като Кугушеви, Толстови и други подобни. Ще е недопустимо, ако благодарение на тези усилия масонството проникне във висшите ешелони на руското общество.“ „Тогава ще се превърне в обект на мода и снобизъм⁸⁶, а борбата срещу него – изключително трудна“ („Окултни сили на Русия“. стр. 630).

През лятото на 1914 г. А. Н. Брянчанинов коментира опита за убийство на Г. Е. Распутин с провокативна статия (А. Н. Б. „Връзки на живота“ // „Нова връзка“. 1914. № 28. стр. 1-28). След революцията емигрира във Франция.

Когато два дни по-късно Палеолог споделя планове на Брянчанинов с великия княз Павел Александрович, последва доста забележителна реакция: „Какво! Да затворят императрицата в манастир!.. Мислят ли, че императорът ще позволи на някого да докосне съпругата му? „О, не!.. Тогава ще трябва да убият императора и да свалят династията...“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 345).

И все пак, това са разговорите, които членовете на императорския дом водят с посланиците на чужди велики сили.

Антидинастичната пропаганда е силно селективна и строго премерена, което води до подозрение, че произходът ѝ далеч не е спонтанен. Документите, известни на историците до момента, не съдържат никакви изявления, например, срещу вдовстващата императрица, или родовете Николаевичи, Михайловичи, Константиновичи или Владимировичи. Те са адресирани единствено до царя, царицата и сестрата на императрицата великата херцогиня Елизавета Фьодоровна. Изрази на недоволство има само още срещу великата княгиня Мария Павловна Старша, една от най-значимите фигури в Дома Романови (благодарение на интелигентността и авторитета на покойния ѝ съпруг, великия княз Владимир Александрович).

Л. А. Тихомиров отбелязва в дневника си на 8 март 1915 г., „Говори се, че генерал По е пристигнал специално, за да съобщи на Франция информация за редица големи и дори „високопоставени“ предатели, които са предавали нашите тайни на германците. Твърди се, че сред тях е била и великата княгиня Мария Павловна...“ („Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917.“ стр. 46-47).

Въпросният По е дивизионен генерал, ръководил е френската военна мисия в Русия. В писмо на жена от Санкт Петербург този слух е предаден по следния начин: „...Генерал По донесъл и лично представил на императора списък с 42 предатели, които са продавали другарите си за германско злато. Французите взели информацията от един от важните заговорници. Начело е Мясоедов, близък сътрудник на военния министър, който информира германците за местоположението на войските ни и посочва къде са по-малко на брой“ (В. И. Колоницки, „Делото Мясоедов в общественото съзнание (1915-1917)“ // „Старцевские чтения 2006“. Санкт-Петербург. 2007. С. 137). – С.Ф.

В няколко книги от нашето разследване писахме подробно за отношението на Царския приятел към войната. Ето още няколко свидетелства за възгледите на Григорий Ефимович по този въпрос. „...Монархистите“, казва той, „нико-

⁸⁶ Затова масонството се е запазило до днес, защото е мода и снобизъм за богатите, които стават масони. (б. пр.)

га не трябва да воюват помежду си и винаги да се разбират добре. Затова Русия трябва да сключи мир с Германия възможно най-скоро“ (А. Симанович, „Распутин и евреите“. стр. 92).

Според А. Симанович, „той винаги се е застъпвал за незабавен мир, дори при най-лошите възможни условия. Според него всеки мир е по-добър за Русия от войната. Когато Русия възвърне силите си, тогава условията на мира могат да бъдат преразгледани.“

На твърдения, че незабавен мир е изключен и следователно не си струва да се застъпва за него, Распутин винаги отговаря: „Не се страхувам от нищо. Не желая нищо лошо. Никой няма право да унищожава човешки животи.“

Има хора, които действат като посредници по финансови въпроси, при продажбата на къщи и земя. Аз искам само да бъда посредник при сключването на мир. Дори Папата казва, че съм прав и трябва да остана неутрален...

Твърдението на Царя, че няма да сложи край на войната, докато последният немски войник не напусне руската земя, не оказа никакво влияние върху Распутин. „Царят можеше да каже и това. Той е господар на думата си. Щом я е дал, може да я вземе обратно. Щом е заповядал нещо, може да бъде първият, който ще го отмени с нова заповед. Той е Царят и може да направи всичко“ (пак там, стр. 98).

Възможностите обаче са едно, а реалността е съвсем друга и това трябва да се вземе предвид. Писмата на императрицата отразяват някои от възгледите на Г. Е. Распутин за конкретни събития на фронта.

(20 април 1915 г.): „Лелята на Анна се върна набързо от Митава, губернаторът също си тръгна панически с всички документи – германците идват! Нашите войски не са там! Мисля, че немските разузнавачи вече са близо до Либава.“ Сигурна съм, че искат да дебаркират части от бездействащите им моряци и други войски, да ги изпратят към Варшава от тила или по крайбрежието. Това ме съмнява от есента. Нашият приятел ги смята за ужасно хитри, намира положението за сериозно, но казва, че Бог ще помогне. [...] Не трябва да им позволяваме да разрушават градовете ни, или да убиват цивилни. Те също трябва да се съобразяват със слуховете, разпространяващи се в обществото“.

(5 април 1916 г.): „Ако Шавелски ти говори за Нашия приятел или за митрополита, бъди твърд и му кажете, че ги цениш и желаеш той, като чуе мнението ти за Нашия приятел, енергично да го защитава от всички и да забраниш на когото и да е да говори за това. Те не смеят да кажат, че той има нещо общо с германците. Той е щедър и мил към всички, какъвто е бил Христос, независимо от религията, както трябва да бъде истинският християнин. И тъй като смяташ, че Неговите молитви ни помагат да издържим на изпитания – а ние сме имали достатъчно примери – те не смеят да говорят против него – бъди твърд и се застъпвай за Нашия Приятел.“

Интересни са и възгледите на Г. Е. Распутин за ролята на германците в руската икономика, така нареченото „германско влияние“ и бъдещето на руско-германската търговия и индустриални отношения като цяло.

Познаващите го подчертават, че „Распутин е имал много високо мнение за земеделските способности и благосъстоянието на германските колонисти. Тяхната чистота и спретнато, качествено облекло ги отличават от руските селяни.

Когато посещава германска колония, Распутин винаги е бил изумен от богатството на трапезата им. Особено го е впечатлявал, че колонистите пият не само чай, но и кафе. Тези наблюдения дълбоко го впечатляват и когато е разговарял с руски селяни, той винаги е споменавал просперитета на германските колонии. Съветвал е руснаците да се женят за момичета от германските колонии. Такива бракове винаги са били много щастливи. „Селянинът е щастлив“, казвал той, „ако има германка в къщата си, значи в стопанството цари ред и благоденствие. Свекърът се гордее с такава снаха и я хвали на съседите си.“

Уважението на Распутин към Германия нараства още повече, след като научава, че по-голямата част от селскостопанската техника, използвана от руските селяни, е произведена в Германия. [...] „Руснаците“, казва той, „са свикнали с германските стоки. Германските търговци доставят добри стоки и винаги са отзивчиви към клиентите си. Те знаят как да работят.“ Ако в селото дойде германски военнопленник, жените веднага искат да го вкарат в къщата си, защото е добър работник⁸⁷“ (А. Симанович „Распутин и евреите“. стр. 97-99).

„И как“, разсъждаваше Григорий Ефимович, „можем да прогоним всички германци от Русия? Какво да правим с германските занаятчии и търговци?“ Дори обяснението, че царят не е искал да обиди руските германци с думите си и е говорил само за германски войници, не помогна. Той се усмихна лукаво и каза, че не вижда разлика между руските германци и германците изобщо. И двамата преследват една и съща цел, като единствената разлика е, че едните работят с юмруци, докато другите използват пари и мозък“ (пак там, стр. 98).

Тези мисли на Г.Е. Распутин, макар и запазени в далеч не най-надеждните източници, са забележително подобни на разсъжденията на императрицата в нейните писма.

(2 септември 1915 г.): „Сега имам ново мастило; „Оказва се, че старото не е била руско.“ Винаги ме натъжава, когато виждам колко лошо е произведено всичко тук. Всичко идва от чужбина, дори най-простите неща, като пирони, вълнена прежда за плетене, метални игли за плетене и всякакви необходими неща. Дай Боже, след като тази ужасна война приключи, да можем да накараме фабриките ни да произвеждат кожени изделия.“

(9 септември 1915 г.): „Тук никога няма ред! Това ме довежда до отчаяние; трябва да се поучим от германците.“

(16 септември 1915 г.): „И все пак това, което германците трябва да постигнат, е колосално и човек не може да не се възхищава колко превъзходно и систематично е организирано всичко. Ако нашето техническо оборудване беше толкова добро, колкото тяхното, което е резултат от дълго обучение и подготовка, ако имахме същия брой железопътни линии, войната отдавна щеше да е приключила. Нашите генерали не са добре обучени, въпреки че много от тях са участвали в японската война, а германците не са воювали в продължение на много години. Можем да научим от тях много добри и полезни неща за нашия народ, но има много, което трябва да отхвърлим с отвращение.

„Немската прецизност и руската духовност в съюз биха могли да дадат на света пример за симфония на държавата и индивида, труда и молитвата, съюза на небето и земята...“ – така пише днес потомък на вятски селяни, и известен

⁸⁷ И не само, през деня на полето, а през нощта ще работи ... в леглото!

съвременен руски писател (В. Крупин, „Четири немски пишещи машини. Разказ“ // „Завтра“. 2012. № 22. Май-юни. Стр. 6).

Не чак толкова случайна прилика сто години по-късно... Друга изненада е мнението на Адолф Хитлер за Григорий Ефимович, който смятал Царския приятел за „силата, която може да внуши на славянската стихия здравословно приемане на живота“ (Ернст Хенри, „Записки по историята на модерността“. Москва, 1970, стр. 148).

На тези думи може да се вярва, тъй като са цитирани в книга на известния комунистически антифашист Ернст Хенри (в негативен контекст, разбира се). В същото време човек трябва да се изненада от авторовото разбиране на цитираното твърдение на Г. Е. Самият Распутин, тъй като литературата за царския приятел на немски, както и навсякъде другаде, е тенденциозна и клеветническа. Книги за Распутин се появява в Германия в началото на 1917 г.

Ето някои от тях: RR. Lensky, M. Feh-Pahlen «Rasputin. Leben und tragischer Tod des Wundermönches am Zarenhofe». Berlin. 1917; George Thompson «Der Zar, Rasputin und die Juden. Meine Erlebnisse und Erinnerungen aus der Zeit vor und während des Krieges, vor und während der Revolution». Hamburg. 1922; Otto Freiherr von Taube «Rasputin». München. 1925; R. Fülöp-Miller «Der heilige Teufel Rasputin und die Frauen». Berlin. 1927; H. Th. von Zanka «Rasputin. Russische Sittenbilder nach den Erinnerungen eines Ochrana-Agenten». Berlin. 1927; A. Dresler «Rasputin. Der heimliche Zar. Vom Auftauchen bis zur Ermordung». München. 1929; K. Noetzel «Rasputin». Lübek. 1935; R. Kummer «Rasputin, ein Werkzeug des judentums». Nürnberg. 1939; E. Seraphim «Russische Porträts. Die Zarenmonarchie bis zum Zusammenbruch». Leipzig. 1943. 1. стр. 193-212 (избор от материали от мемоарна литература); 2. стр. 110 и сл. (индекс на справки).

През този период в Германия са публикувани и немски преводи на книги, съдържащи информация за Распутин: N. Sokolow «Der Todesweg des Zaren». Berlin. 1925; Rodzyanko «Erinnerungen». Berlin. 1926; Maria Solowiew-Raspoutina «Die Wahrheit über Rasputin. Aufzeichnungen seiner Tochter. Bearbeitet und herausgegeben von W. Krassow». Hamburg. 1926; A. Wyrubowa «Glanz und Untergang der Romanows». Zürich - Leipzig - Wien. 1927; A. Simanowitsch «Rasputin, der allmächtige Bauer». Berlin. 1928; F. Jussupow «Rasputins Ende». Berlin. 1928; Alexis Markow «Rasputin und die um ihn». Königsberg. 1928; S. Hoare «Das vierte Siegel. Das Ende eines russischen Kapitels. Meine Mission in Rußland 1916/17». Berlin - Leipzig. 1936; Gen. Spiridowitsch «Rasputin». Verlag Hallwag. Bern-Stuttgart. 1939. През 1943 г. берлинското издателство „Нибелунгите“ и амстердамското издателство „Вестланд“ публикуват „мемоарите“ от А. Симанович. Руският превод на заглавието на тази книга е: „Царят, магьосникът и евреите“.

Връщайки се към мнението, изразено от Хитлер, отбелязваме, че то е в съответствие със съвета, даден от принц Бисмарк на бъдещия император Вилхелм II, когото дядо му, император Вилхелм I, изпраща в Санкт Петербург, за да връчи Ордена на Черния орел на наследника, царевич Николай Александрович, достигнал пълнолетие: „На Изток всички хора, които носят риза върху панталоните си, са достойни хора. Но тези, които я пъхат в панталоните си и освен това носят орден на врата си, са свине“ (Вилхелм II. Събития и хора 1878-1918. Спомени. Стр. 13).

Възгледите на Г. Е. Распутин за същността на руско-германските отношения обаче са много по-дълбоки и многостранни. „...Нашето селячество“, обръща се към него събеседникът на Григорий Ефимович през януари 1913 г., „не винаги знае как да използва полезното, и руснаците изобщо не могат да се оправят без чужденци, това е тъжното и навсякъде сме избутвани настрани и оставяни на заден план.“ Отново повдигнах тази обичайна и любима тема на разговорите си, озовавайки се лице в лице с този, което беше истински представител на руския народ. „Няма голяма вреда в това“, спокойно отвърна събеседникът ми. „Това ли е тяхната сила? Така или иначе нищо няма да остане от тях. Някой ден ще си спомнят, че са съществували, и ще си отидат. А фактът, че чужденци идват при нас, е добре, защото руският народ е добър – духът му е над всичко. Най-лошият човек сред нас е по-добър по дух от чужденеца. Те имат машини. Усещат това и самите те идват при нас за дух. Не можеш да живееш само с машини. Всичко около теб изглежда наред, но в самите хора нямат нищо. Това е най-важното“ (Д. Разумовски „С Григорий Распутин“ // „Димът на отечеството“. 1913. № 4. С. 7).

„ВСИЧКО ТОВА СА ГЛУПОСТИ“

Веднага след завръщането си от Галиция, царят прави важно назначение (1 май 1915 г.): „Приема [...] Юсупов; предлага му командването на Московския окръг за времето на войната.“

Официалното назначаване на генерал-майора от свитата на Нейно Императорско Величество, княз Феликс Феликсович Юсупов, граф Сумароков-Елстън (1856–1928), за главнокомандващ на Москва и началник на Московския военен окръг се състои на 5 май. На следващия ден той е повишен в генерал-лейтенант и му е дадена титлата генерал-адютант.

Някои посочват, че царят е направил това назначение по искане на великия княз Николай Николаевич, който го придружава при пътуването му до Галиция. Според историците това назначение е „кулминацията на борбата между основните политически сили“. [...]

Бунтовническите кръгове на държавния и военен елит на страната, обединени около великия княз Николай Николаевич, по това време започват нов кръг на натиск върху императора“ (Е. Е. Юдин, „Князозете Юсупови: аристократично семейство в късна имперска Русия 1890-1916 г.“, Москва, 2012, стр. 307).

Преди да продължим разказа си за последвалите събития ще изясним кой е получил този пост и защо.

Кариерата на Ф. Ф. Юсупов-старши е изцяло свързана с изгодния му брак с княгиня Зинаида Николаевна Юсупова (1861–1939), най-голямата дъщеря на княз Н. Б. Юсупов (1827–1891). Най-голямото, което е постигнал дотогава, е завършването му през 1876 г., след като е издържал офицерския изпит в Чугуевското пехотно кадетско училище (където постъпва, след като е принуден да изостави обучението си в Пажеския корпус), като корнет в 10-ти Одески улански полк. Участието му в Руско-турската война от 1877-1878 г. като ординарец в 10-ти армейски корпус му носи чин поручик (1878 г.), но не му носи нито едно отличие. Той „благоразумно“ избягва сраженията.

На следващата година първо е командирован, а след това преместен (отново с чин корнет) в Лейбгвардейския кавалерийски полк. Това е най-големият му личен успех. Отзивите за него са практически единодушни: никаква красота, никакво благородство, никакво богатство, никаква следа от интелигентност или делови нюх. Ще оставим на други да разгадаят мистерията на този мезалианс (б. пр. неравен брак), на княгиня З. Н. Юсупова, защото само нейните действия изискват обяснение. С Феликс Феликсович всичко е горе-долу ясно – красива, благородна жена с висок социален статус и освен това баснословно богата. А той, според сина му, е просто „обикновен гвардейски офицер“, син на генерал-адютант, който в края на живота си, в разцвета на кариерата си, е командир на Харковския военен окръг (Княз Феликс Юсупов, „Мемоари в две книги“. Москва, 1998. С. 31). Обикновено подобни бракове се сключват, за да се прикрие нещо. (Според семейните легенди „Зинаида е направила първата крачка към годежа, първа е предложила ръката и сърцето си на граф Сумароков-Елстън“ (Е. Красных, „Княз Феликс Юсупов. „Благодаря ти за всичко...“ Биография“. Москва, 2003. С. 14).

И така, за да се сложат край на дискусиите по тази тема и да се обясни капризът на разглезената княгиня, на която никога не е било отказвано нищо, впоследствие са измислени различни семейни легенди. Ето една от тях, разказана от най-малкия син на Юсупови. „Казват, че баща му“, пише той за дядо си по бащина линия, „е бил пруският крал Фридрих Вилхелм IV, а майка му е била шаферка на сестра му, императрица Александра Фьодоровна. Тя, отивайки да посети брат си, взела със себе си шаферка. [Екатерина [Фьодоровна Тизенхаузен]. Пруският крал толкова се влюбил в това момиче, че дори искал да се ожени за нея. Някои казват, че се е оженил за нея морганатично. Други твърдят, че момичето отказала, не искайки да се раздели с императрицата, но все пак обичала краля и че плод на тайната им любов бил Феликс Елстън. Злите езици от онова време твърждали, че фамилията Елстън произлиза от френското „elle s’eton“ (elle s’etonne - тя е изненадана), коетоизразявало чувствата на младата майка. До 16-годишна възраст дядо ми живял в Германия, след което заминал за Русия и се присъединил към армията“ (Ф. Ф. Юсупов „Мемоари. В 2 части“. Москва, 1992. С. 29).

Разбира се, „няма вярно потвърждение на дадената легенда“, съвсем правилно смятат съвременните историци. (Е. Красных, „Княз Феликс Юсупов“. С. 15). Друга подобна семейна легенда са думите, уж изречени от графа, който най-накрая събрал смелост, когато дошъл да поиска ръката на дъщерята на стария княз Юсупов: „Имам само скромно състояние, но нямам нито една копейка дълг!..“ (Пак там, стр. 14). Тази предполагаема скромност и честност не му попречили много скоро да придобие вкус към големи и, както се оказва, напълно безмислени разходи (за щастие, състоянието на Юсупов, дори в ръцете на такъв прахосник, било неизчерпаемо). „Това е човек“, казал за него великият княз Владимир Александрович, „за когото три заети имена откриват неограничен кредит“ (В. Н. Ламздорф, „Дневник 1891-1892“. Минск. 2003. стр. 204).

„Баща ми“, признава синът му, „не беше подготвен да управлява колосалното богатство на майка ми и го управляваше много зле. В напреднала възраст и той започна да се държи ексцентрично [...] Той и жена му бяха напълно раз-

лични и той не можеше да я разбере. Войник по природа, той не харесваше нейните учени приятели. Но от любов към него майка ми пожертва навиците и чувствата си и се лиши от много неща, в които намераше радост в живота. В отношенията ми с баща ми винаги имаше дистанция“ (Княз Феликс Юсупов, „Мемоари в две книги“. Стр. 31).

Може би има само една противоположна рецензия за Ф. Ф. Юсупов-старши, написана от съвременник на най-малкия му син, който известно време е живял със семейството им. Според този човек, той уж „представлявал перфектния образ на джентълмен. Той бил физически и морално впечатляващ [...] В характера му нямало нищо дребнаво. Той бил „велик“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 17). Авторът на тази хвалебствена реч, Ф. Ф. Юсупов-младши, отдава характеристиката на баща си в мемоарите си на „липсата на емоционална близост между сина и бащата“.

Дори на практика да не е имало контакт, само това обстоятелство не може да заличи интелектуалната бедност и практическата незначителност на номиналния глава на семейството, напълно потвърдени от такова (признавам, много скромно) публично признание на неговите качества, като избирането на Ф. Ф. Юсупов за председател на Московския автомобилен клуб, председател на Московското ловно дружество и председател на Руското дружество за аклиматизация на животни и растения (Е. Е. Юдин, „Князовете Юсупови“. стр. 31).

И всичко това през целия му живот от повече от 70 години! Както и да е, на 4 април През 1882 г. 25-годишният граф се жени за 20-годишната княгиня в катедралата „Свети Никола“ в Санкт Петербург. И ето първия резултат: през май 1882 г. е назначен да служи под командването на генерал-адютанта граф М. Т. Лорис-Меликов, а през февруари на следващата година е назначен в министерството на вътрешните работи, където остава до юли 1885 г. На 7 ноември 1886 г. е назначен за адютант на великия княз Сергей Александрович, длъжност, която заема почти през целия живот на августейшия си благодетел.

Много изследователи отбелязват ролята на съпругата му Зинаида Николаевна в кариерата на съпруга ѝ. Именно тя е поздравена през ноември 1886 г. от бъдещия си роднина, великия херцог Александър Михайлович: „Поздравявам ви с назначаването на съпруга ви за адютант на В. К. Сергей Александрович.“ Сигурен съм, че сте много доволна от това, както и вашият съпруг...” (Е. Е. Юдин, „Князовете Юсупови“. стр. 296).

Статутът на Феликс Феликсович нараства заедно с този на самия велик княз, който става командир на лейбгвардейския Преображенски полк през февруари 1887 г., генерал-губернатор на Московския военен окръг на 26 февруари 1891 г. и командир на Московския военен окръг от 1896 г.

През 1888 г. князът получава чин щабс-капитан, а през 1892 г. - капитан. От ноември, оставайки адютант на Сергей Александрович, той е посочен за командир на 2-ри ескадрон на Кавалерийския полк. През 1898 г. Ф. Ф. Юсупов е повишен в полковник.

Личните му обстоятелства също се променят. През 1891 г., след смъртта на бащата на съпругата му, единствен наследник и приемник на това богато семейство, му е разрешено да носи титлата и фамилията на съпругата си. (отсега нататък само най-големият син можел да наследи титлата княз Юсупов).

Семейството Юсупови произлизало от емирите на Ногайския улус, потомци на темника Идику (Едигей), който служил на Тамерлан. След като Юсупови се сродяват с потомците на известния дипломат от времето на Петър Велики, вицеканцлера барон П. П. Шафиров, получават и еврейска кръв. Поради това обстоятелство, князете Юсупови са роднини на друг москвичанин, също непримирим враг на Царския приятел - главния прокурор на Светия синод А. Д. Самарин (С. Ю. Дудаков, „Петр Шафиров“. Йерусалим. 1989. стр. 66-98).

Финансовите ресурси на семейството също се променят значително. Зинаида Николаевна наследява дворци в Санкт Петербург и Москва, Архангелское близо до Москва, обширни земи в 17 руски губернии, дестилерии, фабрики за хартия и текстил и множество други предприятия. Освен това, князете Юсупови са акционери в Руската банка, Малцевската търговско-промишлена компания, Южноруското дружество за търговия с добитък... Връзката между великия княз Сергей Александрович и великата княгиня Елизавет Фьодоровна, неофициално, а не чрез официални връзки, са много близки, не само лични, със сем. Юсупови, както показват три албума от 1897 и 1902 г., които сега се намират в московския музей „Нашата епоха“. Фотографиите улавят добрите отношения не между началник и подчинен, а между съседите в техните имения. Великият княз, притежава Илинское и Усово, докато князете Юсупови са притежават близкото Архангелское. Фотографиите изобразяват съвместни разходки, игри, пикници и т.н. Великата херцогиня Елизавета Фьодоровна се радва на най-тясно приятелство с княгения З. Н. Юсупова, както се вижда дори от частично публикуваната им кореспонденция („Писма на светата мъченица велика княгиня Елизавета Фьодоровна“. Москва, 2011, стр. 328-356).

По същото време Зинаида Николаевна се сближава и с В. Ф. Джунковски, който също служил на великия княз. Това е съзнателен личен избор на Сергей Александрович, който назначава Джунковски да изпълнява представителни задължения за съпругата си по време на публични събития (особено балове), разчитайки на офицера поради неговата (хомо)сексуална ориентация, подобно на начина, по който турските султани се доверявали на евнуси в своите сараи.

За сем. Юсупови, тази идилия продължила до трагичното убийството на Сергей Александрович на 4 февруари 1905 г. от терористи есери.

Не след дълго Ф. Ф. Юсупов получава последен знак на благосклонност от своя августейши покровител: на 6 април 1904 г., след като се отказва от длъжността си на адютант, той поема командването на Лейбгвардейския кавалерийски полк на Нейно Императорско Величество Мария Фьодоровна. През юли 1905 г. е повишен в генерал-майор, а през декември е назначен в свитата на Нейно Императорско Величество. Тази служба, толкова обичана от княза, обаче е прекъсната от друго трагично събитие – този път непосредствено в княжеското семейство. Съвременните изследователи пишат за З. Н. Юсупова: „...Уви, тя беше трагична майка – твърде много глезеше децата си“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“, стр. 300). За съжаление, тази трагедия на гордата майка струва скъпо на цяла Русия. Нито един от двамата ѝ синове не желае да следва примера на баща си или стъпките на своите прославени предци...

С мълчаливото съгласие на майка си, единият се забавлява с жени, а другият – с мъже. Ярка картина на деградацията на едно семейство. Феликс описва

любимите си забавления с брат си по следния начин. „За да се разсеят от скуката“, носена от дворяните, които посещавали дома на родителите им, те „се научили [...] безсрамно да се шегуват с [...] гостите, дори в тяхно присъствие“. Но тази хитрост в крайна сметка е забелязана и предизвикала враждебност към нас у мнозина“ (Княз Феликс Юсупов, „Преди изгнание. 1887-1919“. Москва, 1993, стр. 31).

Братът Николай (1883-1908), според Феликс, бързо станал „доминиращ и арогантен, игнорирал всички мнения освен своето собствено и следвал само собствените си капризи“ (пак там). „Николай пишеше поезия по романси, толкова популярни тогава във висшите светски салони. Запленени дами пишели любовни писма до автора, но той ги оставял без отговор. По-късно майка ми пазеше тези писма в семейния архив. [...] ...С възрастта Николай станал категоричен и арогантен; Той не ценеше никое друго мнение освен своето и се ръководеше във всичко само от собствените си фантазии. [...] ...Популярността на Николай във висшето общество непрекъснато нарастваше. Той беше един от най-желаните ухажори в руското висше общество. Романсите, композирани от Николай, се радваха на а популярност [...] Сред младите дами той беше известен със способността си лесно да разбива сърцата им. [...] Въпреки таланта си да привлича жени, характерът на Николай оставаше много труден. Според собствената му майка, той не беше способен да проявява топлина и нежност в най-обикновени ситуации“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 75, 79, 84).

Една от страстите на този плеейбой, който се забавлявал на любителската театрална сцена, била графиня М. А. Хайден (1889-1969), най-голямата от трите дъщери на контраадмирала. „Тя била съблазнителна, много популярна и голяма кокетка“ (Р. Батс, „Пшеница и плевели: Безпристрастен разказ за Г. Е. Распутин“. Москва, 1997. стр. 146-147).

Тя се запознава с Николай Юсупов в чужбина през лятото на 1907 г. Междувременно сватбата ѝ с капитан граф А. Е. Мантойфел (1879-1930), който служил в лейбгвардейския кавалерийски полк, е а насрочена за 23 април 1908 г. Малко преди това, като специална услуга, булката била назначена за придворна дама на императриците Александра Фьодоровна и Мария Фьодоровна. Сватбата с Мантойфел е отпразнувана сред приятели и познати на 23 април 1908 г., включително събратята на младоженеца, великият княз Иван Константинович и командирът на полка, Хюсейн-хан Нахичевански. Ден преди това булката, по покана на любимия си Николай Юсупов, присъства на тайна „прощална“ вечеря в самостоятелна зала на модерен ресторант, където се състои съдбоносната декларация. Вечерта на сватбения си ден младоженците заминават за меден месец в Париж. Николай Юсупов също отива там. „...В Париж те посещават заедно театри, изложби и ресторанти.“ Тогава Марина открито обяви на съпруга си Арвид, че го напуска и никога няма да се върне при него“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 109-110, 112).

Удивително е, как добродушната игуменка на Марфо-Мариинския манастир (велика княгиня Елизавета Фьодоровна), оценява това срамно блудно поведение в писмо до своята приятелка Н. Ф. Юсупова, майката на този негодник: „Отдавна исках да ви пиша и да ви кажа колко дълбоко скърбя за вас двете и за

вашия скъп син – горкото момче, как трябва да страда!“ (Писма на светата мъченица велика княгиня Елизавета Фьодоровна. стр. 337).

Осем години по-късно тя ще пише на императора с почти идентични думи за „мъченията“ на друг син на нейна приятелка, един от участниците и организаторите на жестокото убийство на Царския приятел: „...Моят малък Феликс, когото познавах като дете, който цял живот се страхуваше да убие живо същество [...] Представях си какво е трябвало да преодолее, за да извърши това деяние.“ По-нататък „преданата сестра Ела“ моли това убийство да се счита за „дуел и въпрос на патриотизъм“ (пак там, стр. 243-244). Но как може човек с такова помрачено съзнание да води не само другите, но дори и себе си? Да бъде, накрая, просто монахиня?

Но нека се върнем към събитията от 1908 г. „В страна, където разводът е бил забранен и единственото основание за разглеждане на развод от Светия синод е прелюбодеянието, изявлението на Марина нанесе ужасен удар на граф Мантойфел. Публичното разглеждане на изневярата на младата му съпруга излага цялото семейство на гордия балтийски мъж на подигравки и единственият начин да се избегне публичният подигравки е задължителен дуел между обидения съпруг и Николай.

Възрастният балтийски благородник, граф Ернст Мантойфел, заповяда на сина си да убие осквернителя. [...] На 12 юни 1908 г. Арвид прави последен опит да се помири с Марина, която е принудена от общественото осъждане да се премести от Санкт Петербург в балтийското имение на родителите си, Юстила. [...] От гледна точка на общественото мнение, честта на полка, в който служи граф Мантойфел, е не по-малко заложена на карта от собствената чест на графа. Съдът на честта на Конната гвардия постановява, че дуелът е необходим. [...] Освен това, за да се проведе дуелът, е необходимо разрешение от императора.

Командирът на полка, хан Нахичевански, обяснява въпроса на бащата на Марина, граф Александър Хайден, който го представя за разглеждане на император Николай II. „Царят дал съгласието си за дуела“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 112, 115, 117).

Дуелът се състои рано сутринта на 22 юни 1908 г. на поляната на остров Крестовски, в имението на княз Белоселски. Николай Юсупов е убит. Тези послужват като спусък за разрушителните дейности на княгиня З. Н. Юсупова и нейния любим син Феликс. Следните факти свидетелстват за сериозния им гняв: „Княгиня Зинаида Юсупова никога повече не посещаваше балове, нито танцуваше, а домът ѝ завинаги остана затворен за всички офицери от Конногвардейския полк. [...] Тя поиска съпругът ѝ да се оттегли от полка веднага след смъртта на Николай, нежелайки да вижда военни в дома си или да се среща с представители на Конногвардейския полк по време на маневри.“ Князът трудно изпълни молбата на жена си... Въпреки нежеланието си, изпълни желанието на жена си, и както винаги, отстъпи... „Заповедта за предаване на полка е подписана на 28 октомври 1908 г. [...] Самото сбогуване с полка е насрочено за края на декември, което сигурно е било много тъжен момент за княза, който е бил дълбоко привързан към своите другари“ (пак там, стр. 126, 148).

В деня на подписването на заповедта за предаване на полка, княз Ф. Ф. Юсупов получава ново назначение и всъщност повишение, поемайки командването на 2-ра бригада от 2-ра гвардейска кавалерийска дивизия. Някои от онези, които сега неуморно възхваляват лоялността на князете Юсупови към царския трон, трябва да си припомнят много важни факти. Например, тези редове от писмо на З. Н. Юсупова до сина ѝ (8 октомври 1909 г.) във връзка с вълненията във Великото херцогство Финландия: „Може ли да си представиш колко бях уплашена... Чаках да повикат твоя „папа“, но за щастие 2-ра дивизия засега не е извикана. [...] Много се страхувам, че нещата са по-сериозни, отколкото се мисли [...] Вероятно никога няма да има мир в живота ми!“ („Из семейната кореспонденция на Юсупови“ // „Реката на времето. Книга за история и култура“. Книга 2. Москва, 1995. Стр. 118-119). Това е дълг, клетва и чест, както ги тълкува княгиня Зинаида. Тя е отгледала синовете си в същия дух, като прави всичко възможно, за да спаси Феликс от военна служба през 1909 г. и от фронта през 1915 г. (Е. Е. Юдин, „Князове Юсупови“. Стр. 284-286).

Феликс Юсупов пише доста подробно за връзката на майка си с императорското семейство, опитвайки се да скрие истина, която несъмнено е познавал добре: „Майка ми беше много обичана от императорското семейство, особено от сестрата на императрицата, великата княгиня Елизавета. Тя винаги е имала добри отношения с императора, но приятелството ѝ с императрицата не е продължило дълго. Майка ми е била твърде независима, за да крие мнението си, дори когато е рискувала да не им се хареса. Под влиянието на част от обкръжението си, императрицата спира да се вижда с нея“ (Княз Феликс Юсупов, „Преди изгнание“, стр. 30).

Феликс дори в интерес на семейството (и, както ще видим по-късно, в свой собствен интерес), клевети императорското семейство, твърдейки например, че след революцията придворният зъболекар С. С. Кострицки, завръщайки се от Тоболск, „ни е предал последното послание, поверено му от царя: „Когато видите княгиня Юсупова, кажете ѝ, че виждам колко оправдани са били предупрежденията ѝ. Ако бяха взети предвид, тези трагични събития несъмнено нямаше да се случат“ (пак там). И по-нататък, без да се сдържа: „Министри и политици отбелязаха яснотата на визията на майка ми и правилността на нейната преценка. [...] Може да предположим, че ако беше избрала друг съпруг, тя би могла да играе важна роля не само в Русия, но и в Европа“ (пак там, стр. 30-31).

Биографите на князете Юсупови пишат, че „политическата предпазливост, съчетана с преданост към монархията, е основният източник на просперитет и различни благодеяния от руските монарси за това княжеско семейство“ (Е.Е. Юдин, „Князете Юсупови“, стр. 300). За известно време това наистина е така. Противно на мнението на изследователите апологети на князете Юсупови, и на техни опоненти, истинските отношения между тях и императорското семейство по време на последното царуване са различни. (Е. Красных, „Княз Феликс Юсупов“; А. Н. Боханов, „Распутин. Анатомията на един мит“. Москва, 200. Стр. 349-350). „...По-голямата част от писмата от членове на семейство Юсупови до императорската двойка“, отбелязва съвременният историк Е. Е. Юдин, „не са оцелели (или са били умишлено унищожени). [...] В същото време писмата и телеграмите от Николай II и Александра Фьодоровна до Юсупови за

периода от края на 1890-те до 1912 г. са перфектно запазени. След като ги прочетем, може да се убедим, че съществуващите в литературата твърдения, че З. Н. Юсупова дълго време е сред доверените приятели на царя и царицата, са далеч от реалността. Така съдържанието и стилът на писмата на императрица Александра Фьодоровна до княгиня Юсупова не надхвърлят съдържаната добронамереност, напълно съответстваща на обичайния сценарий на отношенията между монарсите и тяхното обкръжение. Това поразително контрастира с писмата на великата княгиня Елизавета Фьодоровна, която наистина е близка приятелка на Зинаида Николаевна (Е. Е. Юдин, „Князове Юсупови“. стр. 302).

Историци смятат, че охлаждането между императрицата и З. Н. Юсупова е станало през 1912 г. след разговора им за Г. Е. Распутин (княз Феликс Юсупов, „Преди изгнание“, стр. 209). Тази версия отново произтича от мемоарите на княз Ф. Ф. Юсупов-младши, толкова лъжливи, колкото и техният автор (княз Ф. Ф. Юсупов, „Краят на Распутин: Спомени“, Париж, 1927 г., стр. 52-53).

„Майка ми“, пише той, „беше една от първите, които протестираха срещу „стареца“. След дълъг разговор с царицата, тя за момент повярва, че е разклатила доверието ѝ в „руския мужик“. [...]

През лятото на 1916 г. връзката ѝ с императрицата вече е прекъсната от известно време, когато, решавайки да направи последен опит, тя иска аудиенция в Александровския дворец. Нейно Величество я приема много студено и веднага щом научава целта на посещението ѝ, я помолва да напусне двореца. Майка ми заяви, че няма да си тръгне, без да каже каквото има да каже. Тя говори дълго. Когато свърши, императрицата, която слушаше мълчаливо, стана и я освободи с думите: „Надявам се никога повече да не ви видя“ (княз Феликс Юсупов, „Преди изгнание“. стр. 139).

Ако приемем, че разговорът на З. Н. Юсупова с императрицата е за Распутин и тази среща действително се е състояла, според изследователите, императрицата я възприема като „неприемлива намеса в личния живот на императорското семейство и едновременно с това посегателство върху неограниченото право на монарха да избира своето обкръжение. В този случай Юсупови са първите, които нарушават традиционния сценарий на отношенията между аристокрацията и представителите на Върховната власт. От този момент нататък кризата в отношенията между Юсупови и императорската двойка само ще се задълбочава. Въпреки това [...] и двете страни ще поддържат външна привидност за доста дълго време“ (Е.Е. Юдин, „Князове Юсупови“. стр. 305).

Вероятно основната „вина“ на императрицата е, че с характерната си проницаемост е схванала истинската същност на това семейство... И все пак, разговорът, който неслучайно е датиран точно през 1912 г. (кореспонденцията е прекъсната през същата година), е като димна завеса, прикриваща какво всъщност се е случило. На 13 декември 1911 г. княз Ф. Ф. Юсупов, по напълно неясни причини, е освободен от командването на Гвардейската кавалерийска бригада. Именно през 1912-1913 г. княгиня З. Н. Юсупов извършва делото на живота си – влизането си в императорското семейство. Дългоочакваният годеж на сина ѝ с племенницата на императора, великата княгиня Ирина Александровна, се състои на 5 октомври 1913 г. Бъдещата свекърва, сестрата на императора, великата

княгиня Ксения Александровна, която отдавна крои планове за този брак за дъщеря си, е радостна: „Лично ние сме доволни, той е мило момче и ще бъде добър човек...” („Писма на великата княгиня Ксения Александровна до Александра Александровна Оболенская”. Издадено от М.В. Фалалеева // „Руски архив”. Том XIV. Москва, 2005. Стр. 521-522).

Само три дни след церемонията обаче императрицата без заобикалки заявява на майката на булката, че „никога няма да му даде дъщеря си” (А. Мейлунас, С. Мироненко, „Николай и Александра: Любов и живот”. Москва, 1998, стр. 377). Императрицата има предвид грозните скандали около принц Ф. Ф. Юсупов-младши, сексуален перверзник, получил широка публичност както в Русия, така и в чужбина. Това допълнително усложнява отношенията на Юсупови с царското семейство. З. Н. Юсупова е извън себе си. Тогава тя наистина намразва императрицата с цялата си душа, а също и Распутин, можи да бъде източник на достоверната информация за сина ѝ, обърнал се към стареца за помощ, за да го излекува от порока му. Тук се крие истинският източник на омразата, която в крайна сметка води до измяната и убийството на Царския приятел. Възникналата криза е преодоляна от „бабата” – вдовстващата императрица Мария Фьодоровна, почитен щейф на полка, командван от княз Ф. Ф. Юсупов-старши от 1905 до 1908 г. Бракът е уреден с посредничеството на любимата ѝ дъщеря, великата херцогиня Ксения Александровна. Не по-малко влиятелна, разбира се, е великата херцогиня Елизавета Фьодоровна, която не е само най-близка приятелка на З. Н. Юсупова, но и довереница на сина ѝ Феликс. Удивително е, че великата княгиня, вече монахиня по това време, отдавна е наясно със содомитския порок на Феликс и неговото увлечение по неправославния мистицизъм (т. нар. „черен апартамент” или „убежище на Сатана” в Лондон). Тя не е срещу брака, и посвещавайки цялата си енергия на „осъждането” на Царския приятел (А. Цитриняк, М. Хемлин, „Велика княгиня Елизавета Фьодоровна”. Москва, 2009, стр. 373-377).

На сватбата, която се състои на 9 февруари 1914 г. в църквата на Аничковия дворец, булката се появява ръка за ръка с императора. „В два часа”, пише царят в дневника си, „Аликс и аз, заедно с децата, отидохме в Аничковия дворце за сватбата на Ирина и Феликс Юсупов. Всичко мина много добре. Имаше много хора. Всички минаха през зимната градина, покрай мама и младоженците и ги поздравиха.” В. Ф. Джунковски си спомня: „Бях много близък с Юсупови и затова получих покана за сватбата сред много малък брой гости, освен царя и цялото царско семейство. Булката беше удивително красива, само малко дребничка, но лицето ѝ беше наистина изваяно. Младоженецът не беше особено интересен и като цяло непривлекателен поради липсата си на естественост. Едва ли приличаше на мъж; беше твърде женствен.” (В. Ф. Джунковски, „Спомени”. Том 2. Стр. 288).

Синият генерал обаче знаеше всичко. Войната започна, но никой не бърза да използва професионалните умения на „новия роднина”. Въпреки това, бездействието също е неудобно и те се опитват да намерят някакво занимание за княза. Дневникът на царя дава известна представа за комуникация между царското семейство и Ф. Ф. Юсупов.

(28 септември 1914 г.): „Тази сутрин приех Озеров, Юсупов и Драчевски; те са изпратени във вътрешните губернии, за да проверят получаването на резервни правителствени дажби и надбавки от семействата.“

(12 ноември 1914 г.): „...приех [...] Юсупов от мисия в северните губернии.“

(11 декември 1914 г.): „Приех Юсупов, когото изпращам във френската, английската, а също и белгийската армия с Герогиевските кръстове.

(9 февруари 1915 г.): „Юсупов, който се беше завърнал от командировка в Англия и Франция, закусихме.“

(28 март 1915 г.): „В 14,30 ч. отидохме в града, за да видим Юсупови за кръщенето на внучка им Ирина. Мама и аз бяхме кръстници. Батюшка (попът) едва не удави малката. Пихме чай с шоколад.“

Назначаването на княз Ф. Ф. Юсупов на 5 май за главнокомандващ Московския военен окръг и на Москва, повишението му в новото звание генерал-адютант и всичко това се случва единствено благодарение на новия статут на Юсупови и молбите на много членове на императорското семейство. Въпреки основния фокус върху събитията на фронта, новото назначение предизвиква значителни противоречия.

„В началото на 1915 г.“, пише полковник А. П. Мартинов, началник на Московския отдел за сигурност, „правителството реши да създаде върховен обединяващ орган в Москва, но в отклонение от предишната власт на генерал-губернатора беше създадена длъжността главнокомандващ, по-подходяща за възникващата военна ситуация.“ [...] Московската градска администрация, след пристигането на главнокомандващия, стана пряко подчинена на него...“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“. стр. 356-357).

„Обединението на властта“, обясни той по-нататък, „напълно отговаряше на сложните изисквания на времето, но при едно задължително условие – изборът на човек, подходящ за такава позиция. Изборът обаче беше направен изключително зле. Княз Юсупов беше доста независим, познаваше Москва до известна степен, беше богат и благороден, но не притежаваше нито опит, нито знания“ (пак там, стр. 356). Донякъде различно мнение (признавам, основано на добро познаване на личността на княза) заемаше заместник-министърът на вътрешните работи, генерал В. Ф. Джунковски, който „намираше за вредно [...] да се създава двоевластие в център като Москва, което винаги ще има последствия“ и смяташе, че „ако Адрианов е твърде слаб като кмет, е по-добре да го замени с по-способен и енергичен човек, отколкото да постави друг над него“. Това няма да направи Адрианов по-енергичен, а ще се създаде триене между него и Юсупов в случай на разногласия, или Адрианов, обзет от благородството и богатството на Юсупов, ще се превърне в послушен изпълнител на неговата воля, човек от типа „какво заповядаш?“. Последното се случи...“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Стр. 551).

„Главнокомандващият на Москва“, четем в дневника на барон Н. Н. Врангел, „наскоро назначения княз Юсупов е един от най-глупавите мъже в Руската империя, известен с това, че „успял“ да намали с повече от половината 50-те милиона рубли, които получил от жена си. Изключително скъперник, Юсупов, нетърпелив да увеличи състоянието на жена си, паднало от небето, се впусна в различни измами и постигна катастрофални резултати. Москва, която толкова

години живее толкова добре без генерал-губернатор, получила това съкровище, само защото синът на Юсупов е женен за дъщерята на великия княз Александър Михайлович и въпреки добре познатата си склонност към представители на собствения си пол, успя да стане баща. „Заради тези доблестни дела бащата на „героя“ е назначен да потушни бунта сред московчаните и да се спарви с „германското влияние“ на различните московски Ерленгери и Кнопове“ (барон Н. Н. Врангел, „Дни на скръбта. Дневник 1914-1915“. Санкт Петербург, 2001, стр. 138-140).

Любопитен факт: въпреки че длъжността генерал-губернатор на Москва престана да съществува след смъртта на великия княз Сергей Александрович, всички адютанти на генерал-губернатора остават на своите длъжности, според старите разпоредби. Трима от тях (княз Оболенски, Н. В. Каховски и Лодигенски) – добри мои познати, получават заплата и в продължение на десет години и са наричани адютанти на несъществуващ генерал-губернатор!!! – Бележка на барон Врангел.

„...Мотивите за това назначение“, смята министърът на финансите П. Л. Барк, „са желанието на императора да прояви специално внимание към първопрестолната столица, която винаги се е смятала за център на страната.“ Няколко губернатора – бюрократични служители, които последователно се сменяха в Москва, се сблъскваха със значителни трудности в поддържането на добрите отношения с градската администрация, земствата и други слоеве от населението. Намерението беше да се експериментира с предоставянето на по-голяма свобода на московчани, като се изпрати в Москва обикновен представител на царя, представител без бюрократична кариера. Княз Юсупов притежаваше значителни ресурси, винаги е бил независим, истински джентълмен и се предполагаше, че такъв човек, служещ единствено като представител, ще може да обедини различните слоеве от московското население, които представляваха силно възбудим материал“ („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 451).

Въпреки че по правило князът е декоративна фигура по своята значимост и вътрешни качества, министрите както самият П. Л. Барк признават, че са допуснали съществена грешка в преценката: „Ние напълно одобрявахме назначаването на княз Юсупов за генерал-губернатор на Москва, но сгрешихме, като предположихме, че административният апарат там е достатъчно добре установен и ролята на княз Юсупов ще се сведе до представителство и установяване на добри отношения с влиятелните московски кръгове. При военните условия ситуацията получи неочаквано развитие и за да се справи беше необходим човек с по-голям административен опит от княз Юсупов. Той беше напълно объркан, когато се сблъска с неочакваните обстоятелства“ (П.Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 169. Ню Йорк. 1966. стр. 84-85).

Една от застъпилите се за назначаването на княз Ф. Ф. Юсупов в Москва, несъмнено е великата княгиня Елизавета Фьодоровна. „Назначаването на княз Юсупов в Москва“, пише Л. А. Тихомиров в дневника си на 2 юни 1915 г., „станало по молба на великата княгиня Елизавета Фьодоровна, която е голяма приятелка на княгиня Юсупова. [...] Това назначение беше неуспешно, тъй като в

Петроград смятаха, че князът не е особено интелигентен“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 71).

Както ще видим по-късно, две жени са оказва значително влияние върху ситуацията в Москва през периода, който описваме: великата княгиня Елизавета Фьодоровна и нейната най-близка приятелка, княгиня З. Н. Юсупова. Това приятелство, започна по време на управлението на великия княз Сергей Александрович в Москва. То не отслабва с течение на времето. Тази емоционална привързаност е подсилена от изцяло материални причини: княгиня З. Н. Юсупова е една от най-щедрите дарители на Елизаветинското общество. Именно с нейни средства са основани много благотворителни институции, действащи под патронажа на Великата княгиня („Писма на Светата мъченица Велика княгиня Елизабет Фьодоровна“. стр. 327).

Тази тясна връзка е най-неочаквано съхранена в тесте карти за игра, което е в обращение и до днес. Картите са направено въз основа на известния костюмиран бал, който се е състоял в Зимния дворец на 11 и 13 февруари 1903 г. и на който, присъстват велика княгиня Елизабет Фьодоровна и нейната приятелка княгиня Зинаида Николаевна Юсупова. Връзката е с пропагандните пощенски картички от 1917 г., изобразяващи императора и Царския приятел като игрални карти, и богохулното съветско тесте карти от 1931 г., създадено въз основа на Историческия маскарад (император Николай II като Поп купа; Великия княз Михаил Александрович като Вале спатия; Великата княгиня Ксения Александровна като Дама купа а; и Великия княз Андрей Владимирович като Вале каро), които са свободно възпроизвеждано по съветско време.

Повечето от тези, които са играли карти в СССР през 60-те и 70-те години на миналия век, не са знаели кой е изобразен на тях. Но тези, които са отпечатали и разрешили издаването им, със сигурност не е възможно да не са знаели...

Дизайнът на тестето карти „Руски стил“ е разработен още през 1911 г. във фабриката Дондорф във Франкфурт на Майн, Германия, и е пуснат на пазара през 1913 г., за 300-годишнината на династията Романови, в Императорската фабрика за карти в Санкт Петербург, която е държала монопол върху производството на карти за игра от 1819 г.

Под различни имена фабриката продължава да работи по време на съветската епоха, като през 1923 г. възобновява производството на карти за игра, базирани на предреволюционни дизайни.

Дама спатия и дама пика: Велика херцогиня Елизабет Фьодоровна в княжеско облекло от 17-ти век и княгиня З. Н. Юсупова в болярски костюм.

Участниците в дворцовия бал са прототипи за 11 от 12-те полуфигури: Вале купа — поручик Николай Александрович Волков, адютант на великия княз генерал-адмирал Алексей Александрович, според други версии, подпоручик от лейбгвардейския Преображенски полк Николай Петрович Щер или корнет от лейбгвардейския кавалерийски полк Алексей Романович Тиздел (болярски костюм или костюм на висш военнослужещ).

Вале каро — великият княз Андрей Владимирович (костюм на соколар в празнично облекло).

Вале спатия — великият княз Михаил Александрович (полеви костюм на царевич).

Вале пика — Александър Николаевич Безак, щабс-капитан, командир на ескадрон на кавалерийския полк, адютант на великия княз Николай Михайлович (болярски костюм).

Дама купа великата княгиня Ксения Александровна (болярски костюм).

Дама каро - графиня Александра Дмитриевна Толстая, придворна дама на на императриците Мария Фьодоровна и Александра Фьодоровна; според други версии, княгиня Вера Максимилиановна Кудашьова (по баща графиня Нирод) или София Петровна Дурново (по баща княгиня Волконская) (костюм на боярка).

Дама спатия - великата княгиня Елизавета Фьодоровна (костюм на принцеса). Дама пика е от картината на Карл Богданович Вениг „Руско момиче“, 1889 г.

Поп купа е император Николай II (костюм на цар Алексей Михайлович).

Поп каро — Николай Николаевич Хартунг, действителен статски съветник, началник на конницата в императорския двор (костюм на болярин).

Поп спатия — граф Михаил Николаевич Грабе (костюм на боляпин).

Поп пика — няма прототип (костюмът на Иван Грозни, изобразен в картината на А. Д. Литовченко „Иван Грозни показва съкровища на английския посланик Хорси“)

Много съвременници свидетелстват за неформалното влияние на Елизавета Фьодоровна върху московските дела. А.С. Мартинов, началник на отдела за сигурност на Москва, цитира характерен пример в мемоарите си. След обиск на влиятелен немски търговец, извършен по заповед на кмета на Москва А.А. Адрианов, последният неочаквано заявява на полковник Мартинов: „О, какъв срам! Това е много влиятелен човек; след обиска той се оплака на великата княгиня Елизавета Фьодоровна, която ми се обади по телефона – изненадана от предприетата мярка и ме моли да проуча въпроса по-подробно. Великата княгиня познава добре този човек“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“. Стр. 355).

За да разберем по-добре ситуацията, трябва да очертаям непосредствения кръг на князете Юсупови, техните влиятелни роднини и приятели. Съдейки по кореспонденцията на княз Ф. Ф. Юсупов и майка му, най-близкият кръг на семейството, включва великата княгиня Ксения Александровна (която е връзката с вдовстващата императрица) и хора от обкръжението на великата княгиня Елизавета Фьодоровна, които са крайно антираспутиновски настроени: генерал В. Ф. Джунковски и ковчезникът на манастира „Марта и Мария“ Валентина Сергеевна Гордеева (вдовица на шталмастер; член на Комитета на великата княгиня Елизавета Фьодоровна за подпомагане семействата на войници, призовани на война).

Има и друга важна „връзка“: съпругата на председателя на Думата М. В. Родзянко, Анна Николаевна, по рождение княгиня Голицина (1860–1929), е братовчедка по майчина линия на княгиня З. Н. Юсупова. Освен това, княз Ф.

Ф. Юсупов-старши е втори братовчед на М. В. Родзянко („Доклади на Л. К. Куманин от Министерския павилион на Държавната дума, декември 1911 г. – февруари 1917 г.“. Публикувано от Б. Д. Галперина, З. И. Перегудова и В. И. Старцев // „Въпроси на историята“. Москва, 2000, № 4-5, стр. 21).

От 1916 г. А. Н. Родзянко е председател на настоятелството на Обществото на милосърдните сестри „Елизавета“ към Руското дружество на Червения кръст. Така княгиня З. Н. Юсупова, М. В. Родзянко и великата княгиня Елизавета Фьодоровна образуват сплотен кръг.

Царските мъченици се убеждават в това, когато след убийството на своя приятел преглеждат прихванатата кореспонденция на тези лица. Допълнителен материал за разширяване списъка ни с близки познати и симпатизанти предоставя описанието на усилията за освобождаване на Ф. Ф. Юсупов-младши от военна служба през 1909 г. и изпращане на фронта през 1915 г.

Това е активно насърчавано от великия княз Александър Михайлович (много преди брака на Феликс с дъщеря му), В. Ф. Джунковски, министъра на земеделието А. В. Кривошеин и военния министър А. А. Поливанов (Е. Е. Юдин, „Князове Юсупови“, стр. 284-286).

Реакцията на назначаването на Феликс от генерал В. Ф. Джунковски, дългогодишен приятел на семейство Юсупови, е показателна. Според него той е научил новината на 1 май от Н. А. Маклаков, министър на вътрешните работи, който току-що е пристигнал от Царское село с царя. Николай Алексеевич съобщил на Владимир Фьодорович тази новина, според последния, „с пълна увереност, че ще ме зарадва, тъй като знаеше, че съм бил в най-искрено приятелски отношения с Юсупов. Той бил много изненадан, когато изразих най-негативното си отношение към това назначение. [...] ...Юсупов, липсвайки му административен опит съчетан с неговат посредственост, естествено не може да разбере всички сложни изисквания на времето“. „И предвид чертите на характера му – известен инат, голям апломб и навик да гледа на всичко лекомислено („tout ça se sent des bêtises“ [Всичко това са глупости (френски)] – е любимият му израз), беше ясно, че ще допусне грешки, които не могат да бъдат поправени. [...] Съпругата му, скъпата княгиня Зинаида Николаевна, която винаги е била удивително мила и внимателна към мен, ми се стори разтревожена от това назначение. Като интелигентна и чувствителна жена, тя знаеше в сърцето си, че съпругът ѝ не е трябвало да се съгласява да приеме толкова отговорна длъжност по това време“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“. Том 2. Стр. 550-551).

Именно това е причината за безпокойството на Зинаида Николаевна. В края на краищата кой, ако не тя, би могъл да знае истинските качества на съпруга си.

Генералът съобщава тази информация в мемоарите си, написани след революцията, което значително обезценява острата му реакция постфактум. Валидността на нашите съмнения се подсилва от една значителна неточност, съдържаща се в този запис. Според записите в дневника на царя, той е приел Н. А. Маклаков на 4 май. На 1 май, когато, според В. Ф. Джунковски, Н. А. Маклаков е научил за тази новина, императорът е приел княз Ф. Ф. Юсупов: „Приел [...] Юсупов; предложил му командването на Московския окръг по време на войната.“ Следователно, генералът е могъл да научи това не от министъра, а от

семејството на стариј си познат, княза. Целта на замазването на този епизод в мемоарите (вярваме, както и на много други) е да се дистанцира от тесно участие в бъдещия нашумял Московски погром. Що се отнася до негативните отзиви за новоназначения, макар и оправдани, те са в полза на онези, които играят рискованата игра. Използвайки благородния и недосегаем (особено след брака на Феликс-младши с племенницата на императора) княз като щит, интригантите стават практически неуязвими. Освен това, какво да се очаква от глупак? „...Ако е друг, ще бъде уволнен отдавна“, заключава графиня Н. С. Брасова в писмо от 31 май, описвайки грешките на главнокомандващия, „но кой би пипнал Юсупов!“ („Дневник и кореспонденция на великия княз Михаил Александрович 1915-1918 г.“. Съч. В.М. Хрусталеv. Москва, 2012. С. 196).

Но генерал В.Ф. Джунковски, дори да демонстрира неучастие в това назначение, не може да му се противопостави, дори и да искаше. И не защото не можеше да направи нищо. Не бива да забравяме, че царят назначава принц Ф.Ф. Юсупов „с активната подкрепа на Николай Николаевич“ (О. Р. Айрапетов, „Репетиция за истински взрив. Германският погром в Москва: Битки на външния и вътрешния фронт“ // Родина. 2010. № 1. С. 86).

Джунковски, както си спомняме, действа в тесно сътрудничество с великия княз. Към това добавете и противопоставянето на Владимир Фьодорович на Царския приятел: организирането на наблюдение и провокации, целящи компрометирането му, една от които (най-известната) е в московския ресторант „Яр“ малко преди погрома.

С какво отношение тръгва княз Ф. Ф. Юсупов за Москва? „Познавам Москва добре“, заявява той в интервю за петроградски журналисти на 8 май, „Сближих се с нея и я обичам. Вярвам, че Москва познава и мен, тъй като служих 18 години при покойния велик княз Сергей Александрович [...] Аз, съм сигурен, че цялото население на Москва, имаме една задача: да направим всичко по силите си, за да помогнем на нашата храбра армия да постигне бърза победа над врага. Смятам в дейността си да се опирам на градски и обществени елементи, и дейността на тези институции няма да противоречи на възгледите на централното правителство. Всяка полезна инициатива на градското и земското самоуправление ще намери отклик у мен. Считам помощта на московското самоуправление за особено желателна и необходима...“ („Утро на Русия“. 1915. 8 май. Стр. 4).

Германофобията на самия Ф. Ф. Юсупов не е тайна. „По това време, и особено в Москва, град предимно на търговци“, пише синът му, „повечето големи предприятия са в ръцете на германци, чиято арогантност е безгранична“ (княз Феликс Юсупов, „Преди изгнание“, стр. 136). Предвид близостта с царското семейство, известна на мнозина (и подчертавана от самите князе Юсупови), това назначение в Москва означава, че антигерманските настроения получават, така да се каже, подкрепа отгоре. Още от първите дни на управлението си княз Ф. Ф. Юсупов се стреми да си спечели репутация сред обикновените хора като защитник на техните интереси. Той черпи идеи за тези „интереси“ от анонимни писма, адресирани до него, между другото: „Ще има вълнения, защото самото „германско“ руско правителство ни тласка към това. Цяла година е война, цяла година народът чака да бъдат прогонени германците и да му бъдат отне-

ти отговорните административни длъжности, но това не се е случило цяла година, а сега народът изисква това и според дълга на клетвата си, трябва да изисква и да предаде на смърт предателите. Докато не се събере Думата от народни представители, ние ще смажем всичко немско, което ни попадне на пътя... О, Боже, помогни ни да очистим многострадалната си родина от германските мошеници и да ги изкореним от нашето мило отечество..." (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941). Москва, 2004. Стр. 330). Този „глас на народа“ сякаш потвърждава дългогодишните „мисли“ на самия княз по този въпрос. На 25 октомври 1915 г. френският президент е домакин на закуска за пратеника на императора Ф. Ф. Юсупов, който, както пише Поанкаре, не без известно пренебрежение, донася „цели бали медали за нашите армии“. В присъствието на френски генерали и, което е изключително важно, на руския посланик А. П. Изволски и други руски дипломати, този „бъбрив“ (според Поанкаре) княз разказва как „в Русия виждат следи от германско влияние на всяка крачка, че в Москва полицията е в германски ръце, и не смеят да изгонват германците нито от търговски, нито от правителствени позиции, защото германците имат защитници в двора и във всички кръгове на обществото. Пратеникът на императора говори толкова свободно“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция 1914-1915“, стр. 451).

Както виждаме, дори републиканският президент е учуден от поведението на княза. Но какво е това, ако не измяна? Князът обаче се държи още провокативно в Лондон, където отива след Париж. По време на среща с принцеса Виктория Батенбергска, сестрата на императрица Александра Фьодоровна, той признава, че е направил следните забележки: „Жалко е, че не сте с нея. Имате толкова добро влияние върху нея и бихте могли да я възпрете по много начини. Тя не разбира Русия. Не я познава“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“, стр. 353). Разбира се, Ф. Ф. Юсупов не би могъл да води подобни разговори единствено по собствена инициатива. Той не е много интелигентен човек, но не е пълен глупак. Приемът му от принцесата е осигурен от близките връзки на сина му Феликс с нея, датиращи още от времето му в Оксфорд. очевидно за това му е подсказала най-близката приятелка на съпругата му, великата княгиня Елизавета Фьодоровна, за която князът е говорил с неизменно благоговение: „Винаги съм изпитвал особено уважение и възхищение към нейния начин на живот и дело. В много отношения тя е пълната и абсолютна противоположност на своята царуващата си сестра. Тя е кротко и чисто същество, на което Русия не донесе щастие, а само страдание“ (пак там, стр. 355). За да завършим картината (така че да не остане никакво съмнение), представяме по-подробно мнение за княз Ф. Ф. Юсупов. Думите му за императрицата, изречени от него след една от императорските закуски, на която е поканен още преди назначението му в Москва: „Царицата, религиозно възвишена жена, с голяма истерия и властолюбие, не разбираше Русия, не я познаваше, а хората, които я обграждаха, бяха или подкупени, или болни, или несериозни. Царят със слаб характер не може да удари силно с юмрук по масата дори веднъж и да каже авторитетната си дума: „Стига, долу с религиозния екстаз, стига с истерията, занимавайте се с работата си – отглеждайте деца, благотворителност и се грижете за ранените, а

във всички останали отношения Ви заповядвам да не се месите.“ Но това изисква воля, която, за съжаление, той нямаше“ (пак там, стр. 354).

Колкото и да е странно, самият Феликс Феликсович, който е отгледал двама негодници и е убеден, че познава Русия дълбоко (иначе не би съдил Царичката), всъщност е само бегло запознат дори с най-елементарните православни служби, което демонстрира духовния компонент на тази фигура. „Князът беше в много добро настроение“, спомня си един от първите му московски събеседници, „и разказа с елегантен шепнещ тон как е трябвало да присъства на дълга църковна служба онази сутрин по случай погребението на някакъв виден чиновник. „Бяхме отслужили заупокойна служба и вървахме в процесия. Изведнъж спряхме на улица „Мясницкая“, разказваше князът, „за да отслужим заупокойната служба отново!“ Попитах: „Защо я отслужват отново?“ Отговориха: „Лития. Защо лития? Каква лития?“ „А“, намеси се княгинята, „това е разбираемо; вероятно са отслужвали литията в апартамента на починалия!“ „Не, това е абсолютно невъзможно; колко време е минало! Не, в моя полк казах директно на свещеника: „Службата да е кратка!“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“, стр. 359-360).

Въпреки това, при заминаването за столицата обичаят беше спазен. Семейство Юсупови, в присъствието на голяма група приятели и журналисти, се помолиха пред иконата на Спасителя в Казанската катедрала в Петроград. Князът беше посрещнат на Николаевската гара в бившата столица. „Генерал от „гвардейския“ състав, със светски обноски и бързи движения, слезе енергично от влака“ (пак там, стр. 357). Първото впечатление на полковник А. П. Максимов, началник на Московския отдел за сигурност, при срещата му с княз Ф. Ф. Юсупов беше: „...Пред мен седи административно невеж човек“. Неговата „очевидна административна безпомощност“ е просто поразителна. На бюрото „лежаха купчини телеграми, досиета в сини папки, вестници и маса несортирани официални документи“. Жандармският полковник веднага осъзнава, че „главнокомандващият затрупан от документи и не знае какво да прави. [...] Лакей в безупречна ливрея непрекъснато влизаше в кабинета и подаваше на княза купчина телеграми, после нов ежедневен вестник, после поставяше нова папка с документи на масата „за доклад“. Князът, без да започва разговор с мен, нервно, неспокойно и някак безпомощно, или отваряше някоя от телеграмите, или започваше да преглежда вестника, или отново започваше да разглежда „досието“, лежащо пред него“ (пак там, стр. 358). „Продължителните и многобройни приеми“, признава по-късно главнокомандващият, „ми губиха много време, но винаги е така; тези неща никога не се променят. Всички се опитват да се покажат, бързат да се появят, въпреки че мнозина дори не знаят защо са там: мирише на гоголизъм“ (Е. Красных, „Княз Феликс Юсупов“. С. 356).

Но все пак имаше много, които чрез хитрост и ласкателство спечелват доверието на княза, докато „той не беше способен да разпознава хората и попадна под лошо влияние“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Т. 2, с. 557). Веднага след пристигането си в Москва, отбелязват историците, „протежето на Николай Николаевич започна политика на диалог с обществеността в столицата“ (О. Р. Айрапетов, „Репетиция на истински взрив“. С. 86). Съвременните историци виж-

дат една от причините за Московския погром в „новия курс“ на Щаба „към съюз с либералите, някои от които разпалиха страстите“ (пак там, стр. 84).

ПРИНОСЪТ НА ПЪРВОПРЕСТОЛНАТА СТОЛИЦА

„През второто лято на Голямата европейска война, в края на май 1915 г., в столицата на бившата Руска империя, Москва, се случи грандиозен погром. Биха немците“ –с тези, летописни думи, започват спомените си за това събитие, написани вече след болшевишкия преврат, действителният статски съветник Н.П. Харламов, изпратен през 1915 г. във втората столица за официално правителствено разследване на извънредно събитие (Н.П. Харламов „Побой в Първопрестолната. Немски погром в Москва през май 1915 г.“ // „Родина“. М. 1993. № 8-9. С. 127.

Размириците започнаха още през първата година на войната. На 10 октомври 1914 г., след молебен на Червения площад, младежи с викове „Долу немците!“ се втурват из града, разбивайки магазини, принадлежащи на хора с неруски фамилии. Отрядите на конната полиция не попречват на хулиганите. Пострадали са окло 30 немски фирми, две белгийски, една английска и дори една руска (О.Р. Айрапетов „Репетиция на истински взрив“. С. 87).

„Минах по улица „Мясницкая“, – описва впечатлениеята си от видяното журналистът. – Сякаш врагът беше нахлул в една от главните търговски артерии на града. Беше ужасно и срамно да се гледа. На мястото на прозорците зейваха дупки, под светлината на електрическото осветление блестяха счупени стъкла, белеха дъските, с които набързо бяха заковани нещастните магазини. Същото, макар и не толкова често, се виждаше на Кузнецкия мост, на Петровка, на Арбат“ („Речь“. 1914. 14 октомври. С. 2).

„...През есента на 1914 г. в Москва – свидетелства полковникът от Лейбгвардейският полк на Нейно Величество Кирасирски Г.А. Гоштовт (1883–1953), – истерично настроена, разярена тълпа хвърли в реката една старица само защото носеше немска фамилия. А в същото време един от синовете ѝ беше убит в Източна Пруссия, а другият, тежко ранен край Люблин, беше превозен с санитарен влак в родната му столица... В Балтийския край по време на войната земевладелците постоянно бяха под особено напрежение“ (Г. Гоштовт „Залезът на славата“ // „Часовой“. № 135–136. Париж. 1934. С. 27).

Към това авторът добавя: „Революцията, донесе преследвания на всички, носещи немски фамилии“. В редакционна бележка на емигрантското списание „Часовой“, публикувало през 1934 г. тези спомени, четем: „Този явно нелеп и демагогичен шовинизъм не е изчезнал дори в емиграцията. Съвсем наскоро един автор на пасквилна брошура обиждаше руските офицери, носещи немски и шведски фамилии. Само презрение може да бъде отговорът на подобноотношение“.

Основната движеща сила на този първия Московски погром са младежите и децата. На 26 януари 1915 г. Московският окръжен съд разгледа делото срещу петима юноши, задържани от полицията на мястото на престъплението с откраднатото имущество. Всички бяха оправдани и освободени от ареста („Утро России“. 1915. 27 януари. С. 5).

Октомврийските събития от 1914 г. разкриват някои особености, характерни и за майския погром през следващата година. В спомените си В.Ф. Джунковски охарактеризира тези безредици по следния начин: „уличната тълпа, подбудена не толкова от патриотичен порив, колкото от злонамерени агитатори, извърши разграбване на някои търговски магазини под прикритието на погром срещу германците“ (В.Ф. Джунковски „Спомени“. Т. 2. С. 431).

„Възмутително е“, заяви на следващия ден след октомврийските акции тогавашният главнокомандващ на Москва генерал-майор А. А. Адрианов, „когато тълпата прикрива престъпното си деяние с патриотично пеене. Националният химн е молитва. А да съпровождаш молитвата с безобразие – това е богохулство“ („Глас на Москва“. 1914 г. 12 октомври. С. 4).

Министърът на вътрешните работи Н.А. Маклаков посочва в предупредително писмо до генерал А. А. Адрианов, че подобни ексцесии не трябва да се повтарят, като обръща специално внимание на току-що регистрираното на 7 август в Москва дружество „За Русия“. Както показаха октомврийските събития, пише министърът, „действията на посоченото сдружение не само не отговарят на основната му идея, да подкрепи достойнството на Руската държава, но напротив, [...] явно подкопават авторитета на правителството. [...] ...Проявените наскоро в г. Москва враждебни действия на уличната тълпа по отношение на чуждестранни фирми бяха създадени изкуствено, благодарение на недопустимата дейност на обществото „За Русия“. [...] ...Вие трябва незабавно да предприемете мерки за забрана на всякаква агитационна дейност на това дружество, която води до нарушаване на реда...» (В.Ф. Джунковски, „Спомени“. Т. 2. С. 432).

По време на майския погром през 1915 г. всичко се повтаря до най-малките подробности: с бездействието на полицията, пеенето на „Боже, пази царя!“, и погрома на заведения, принадлежащи не само на германци, но и на съюзниците, последвани от общата безсилна реакция на властите, безнаказаността на погромчиците, и особената активност на дружеството „За Русия“.

Интересно е, че самият княз Ф. Ф. Юсупов в своите непубликувани досега мемоари твърди: „Знаех подробностите за октомврийския погром, априлските бунтове и се чувствах сякаш се приближавам до кратер, чиито отвори бяха замасани само с тънка мазилка“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 355).

Очевидно, съдейки по случилото се след това, не може да му се вярва. Според показанията на началника на Московския отдел за сигурност, от есента на 1914 г. погромните настроения „наистина витаеха във въздуха; възможността за погром на всяко улично събрание се усеща от всички, а не само от властимащите“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“. стр. 362).

Още в първите дни от встъпването в длъжност на княз Ф. Ф. Юсупов, В. Ф. Джунковски (поради поста си, и дългогодишното им познанство) започва да получава множество оплаквания за заповедите на главнокомандващия, „отнасящи се до мерките, предприети към чуждестранни граждани на воюващите с нас сили“. Оплакванията са, защото князът напълно е пренебрегнал вече издадените „заповеди на Министерския съвет, и на Върховния главнокомандващ, за поданици на враждебните към нас държави, но от френски, чехословашки и

италиански произход, да не говорим за взаимното споразумение с Германия да не се експулсират вражески поданици над 45 годишна възраст и техните семейства, освен ако не е установено нечестно поведение“.

Оплакванията на пострадалите от произволните действия на Ф. Ф. Юсупов принуждават министъра на вътрешните работи Н. А. Маклаков да се обърне към него със специално, укорително писмо. Князът, който си въобразява че е много важна персона, обаче не е доволен от намесата на министъра. Това „го тревожеше и ядосваше и той изразяваше това на всички, които идваха да го видят, а те споделяха неговите чувства...” (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Т. 2, стр. 556-557).

Докато е в Москва на служба, съвременниците пишеха, че при Ф. Ф. Юсупов „по време на закуската се водеше обичайната светска беседа, която князът неизменно насочваше към любимата си тема – за германското влияние и за липсата на каквито и да било мерки от петроградските власти за неговото прекратяване ... Немците и Распутин бяха любимите теми на княза...” (В. Дьонингхаус „Немците в обществения живот на Москва: симбиоз и конфликт (1494–1941)“. С. 331).

Немският погром в Москва имаше и икономически причини. Министърът на търговията и промишлеността княз В. Н. Шаховски остроумно го нарича „антигерманско промишлено движение“. При това, наред с московските богаташи, тук има интереси и т.нар. общественост. Една от особено апетитните хапки е Електрическото дружество, което притежава три големи електроцентрали в Петроград, Москва и Лодз. Както твърди същият мемоарист, „московският кмет М. В. Челноков води усилена пропаганда, че московската част от предприятието трябва да бъде прехвърлена в собственост на Московската градска управа. Освен че представи на всички министри подробни доклади по този въпрос, той широко използваше печата, който го подкрепяше силно. Във всички доклади бяха посочени изчисления, от които ставаше ясно, че Москва желае да плати за всяка рубла по две гривни, и то не в брой, а с облигации на града. [...] От моя гледна точка прехвърлянето на предприятието на Москва, т.е. на градската администрация, на такова мощно предприятие, обслужващо най-важните заводи, работещи за отбраната и осветлението на цяла Москва, е много непредпазливо. Действително, градското обществено управление на Москва, състоящо се почти изцяло от леви елементи, явно враждебни на правителството, ще се стреми към благодетелстване на градското управление и да се възползва от засилване на борбата с мразеното правителство» (Княз В. Н. Шаховски „Sic transit gloria mundi“. С. 173-174).

В хода на разгърнатата в Москва кампания за „борба с немското влияние“, подкрепена от княз Ф. Ф. Юсупов и от която умело се възползват конкурентите с немски фамилии, „московските германци“ първо са изтласкани от представителните органи на деловите среди (ръководители на Борсовия комитет в Москва бяха представители на известните търговски къщи Кноп и Воган), а след това върху фирмите, ръководени от германци, е установен правителствен контрол. Резултатът е, като минимум, намаляване влиянието на фирмите в промишлеността и на пазара в Русия. Тези действия са координирани от създадения в Петроград Специален комитет за борба с немското влияние (Вж.: В.С.

Дякин „Първата световна война и мерките за ликвидиране на т.нар. немско господство“ // „Първата световна война. 1914–1918“. М. 1968; Ю.А. Петров „Московските немци“: проблемът с документалното наследство // Руските немци. Историография и източникознание“. М. 1997).

Всичко това се „обосноваваше“ много просто. Както пише авторът на една книга, предизвикала голям шум тогава: „Немското шпионство се е сляло органично с немската промишленост...“ (А.С. Резанов, „Немското шпионство. Книга, съставена въз основа на данни от съдебната практика и други източници“. Питърбург, 1915 г. С. 209).

Имайки предвид предприятията, в които на ръководни постове работят германци, много се говори за „умишлен саботаж в полза на врага“. Всичко това, смята съвременният изследовател, създава „прецедент за лишаване от частна собственост на основание произход, националност, вероизповедание и т.н., което стимулира нарастването на експроприаторските настроения в нисшите слоеве на обществото“ (В. Дьонингхаус „Немците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494–1941)“. С. 405).

Под прицел попадна и френският поданик Жул Гужон. „В нощта на 28 май т. г.“, докладваха на В.Ф. Джунковски от Петроградското отделение за обществена сигурност, „по нареждане на московския кмет от 27 май [...], съгласно заповедта на Върховния главнокомандващ, беше претърсен и арестуван председателят на Дружеството на фабрикантите и заводовладелците в Московския район, френският гражданин Юлий Петров Гужон, който съгласно същото изискване подлежи на незабавно изпращане с конвой до Москва на разположение на кмета“. Според предположението на Владимир Федорович, княз Ф. Ф. Юсупов е направил това „под влиянието на някого, който е уреждал лични сметки с Гужон“ (В.Ф. Джунковски „Спомени“. Т. 2. С. 557-558).

Тогава фабрикантът е освободен. Но не всички по онова време са толкова смели (или не бяха толкова тясно свързани, за да проявят такава смелост?). „Много ме натъжи вестта за ареста на Юлий Петрович“, пише в едно от личните си писма великият княз Михаил Александрович, „но смятам, че е опасно да се застъпвам за него: в днешно време е трудно да се вярва на хората, и ако той се окаже шпионин, след като аз се застъпих за него, тогава и аз ще се окажа негодник или предател на Русия. Трудно е да се каже кой е прав, но след като ми не известно време, тогава ще се види по-ясно...“ („Дневник и кореспонденция на великия княз Михаил Александрович 1915–1918“. С. 199).

Тези „причини“ не попречват по-късно на царския брат неведнъж да седи на една маса с Гужон по време на честите си посещения в Москва със съпругата си, московчанка, чийто баща отдавна беше тясно свързан с братята Рябушински.

Самият Ю.П. Гужон, доскоро привърженик на прилагането на решителни мерки за борба с „немското влияние“, след случилото се рязко промени възгледите си, обръщайки се към пристигналия в Москва генерал В.Ф. Джунковски с предупреждение, че нагнетяването на антигерманските настроения всъщност е насочено срещу властта (Л. Гатагова „Хроника на беззаконията. Немските погроми в Москва през 1915 г.“ // „Родина“. 2002. № 10. С. 22).

Подобни ексцесии по отношение на гражданите на съюзническите държави, според думите на руския посланик в Париж А. П. Изволски, предизвикаха там недоволство: „...Тук се наблюдава склонност да се възприема враждебно отношението на руския народ не само към германците, но и към чужденците като цяло“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. С. 280).

Така впоследствие се разпространява народното схващане, че погромът е извършен по заповед на властите. „Княз Юсупов е постъпил зле“, казват жени, засегнати от пожара. „Трябваше да затвори (?) магазините и да изгони германците. Може би тогава стоките нямаше да бъдат загубени и никой нямаше да пострада, но вместо това той нареди погрома.“

Един файтонджия изразява абсолютно същото мнение: „Ако имахме руски управници, германците щяха да бъдат изгонени, а стоките конфискувани, но вместо това властите извършиха погром“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 69).

Външните причини за погрома, който избухва в Москва, са военни неуспехи на фронта. От 1 до 6 май 1915 г. близо до Гьорлице-Тарнов се извършва германско-австрийския пробив на руския фронт. „Голямото отстъпление“ започва. Това галицийско поражение отеква в руското общество по най-неочакван и особено грозен начин, разкривайки ужасяващата бездна на анархията... „През пролетта на 1915 г., когато след блестящи победи в Галиция и Карпатите, руските армии навлязоха в периода на „голямо отстъпление“, спомня си генерал А. И. Деникин, „руското общество беше развълнувано и търсеше „виновниците“, „петата колона“, както сега я наричат. Вълна от гняв срещу техните германци, повечето от които отдавна бяха русифицирани, запазвайки само немските си фамилни имена, заля страната. На много места това доведе до демонстрации, обиди срещу хора от немски произход и погроми. Особено сериозни вълнения настъпиха в Москва, където тълпа замеря с камъни каретата на сестрата на царицата, великата княгиня Елизавета Фьодоровна...“ (А. И. Деникин, „Пътят на руския офицер“. Москва, 1990, стр. 245).

Един от факторите, подхранващи антигерманските настроения в Москва до лятото на 1915 г., е пристигането на значителен брой латвийски бежанци, които, както вече отбелязахме, отличаващи се с крайна герmanoфобия. Вълнението не е изненада за властите. Това е посочено от антигерманската кампания, започнала в московските вестници през април 1915 г. (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния корпус на жандармите“, стр. 361, 362).

Известният историк С. П. Мелгунов подчертава в дневника си особената роля на печата в разигралата се трагедия: „Предварително всички московски вестници, с изключение на „Русские ведомости“, публикуваха списъци с германците, които трябва да бъдат депортирани. Ден преди това широко разпространени листовки със списъка и адресите на германските търговски фирми. Всички вестници тръбяха за германските насилия. Очевидно те решиха да повдигнат морала, следвайки метода на Ростопчин, предвид неуспехите във войната“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. Москва, 2003. С. 255).

Има и други, не по-малко важни причини за тези събития, от обявените по-късно от участниците в майските протести. Един дневников запис на съвременник разкрива скритото недоволство на значителна част от московчаните,

които по-късно прикриха протеста си с по-разбираеми и дори донякъде „извиними“ прикрития.

Още вечерта на 27 април този московчанин записал разговорите, които подслушал: „...Около магазините [...] казват, че не искат да ходят на война, няма да ходят на военна служба, ще ограбят магазините и ще стачкуват“ („Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917“, стр. 58).

Погромът в Москва продължава три дни: от 27 до 29 май. Министър на вътрешните работи Н. А. Маклаков научава за събитията в Москва на 28 май от сутрешните вестници. Същия ден той докладва на императора. Отговорните за забавянето на разпространението на информация в Москва посочили... внезапно повреден телефон. Няколко искри разпалили този московски пожар. Преди всичко, съществува исторически традиционният слух, че германците тровят града с холерни бацили. В Прохоровската Трехгорна фабрика наистина е имало няколко случая на холера. Журналистите допълниха останалото. „Вечерние известия“ съобщиха за д-р Герасим Крамник, агент на германския Беренс, който уж заразявал хора (В. Майерова, „Велика княгиня Елизавета Фьодоровна“, стр. 307).

Друго „непосредствено събитие, което предизвика вълненията“, признава В. Ф. Джунковски, който буквално боготвори великата княгиня, „беше прехвърлянето от Комитета за подпомагане на резервните семейства на великата княгиня Елизавета Фьодоровна на поръчката за бельо за нуждите на Действащата армия на австрийската фирма „Мандл“. [...] ...Сред населението се носеха слухове, че всичко това е направено по молба на великата княгиня, германка по рождение, и че тя не е по-добра от който и да е Циндел или други германци“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 563).

Джунковски, който боготвори Великата княгиня, пише „...Тя е светица,“, пише той за нея (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 558).

Правителствен служител, изпратен в Москва, за да разследва причините за погрома, по-късно категорично пише: „Московските бунтове започнаха следобед на 26 май с пристигането на няколко десетки жени, предимно съпруги и вдовици на по-нискостоящи офицери, които получаваха шивашка работа за армията от комитета на парче, в къщата на генерал-губернатора на улица „Тверская“, където се намираше комитетът на великата княгиня Елизавета Фьодоровна. Този път дошлите не получиха обичайните си поръчки, а ръководителят на разпределението на поръчките, Юлия Николаевна Можарова, заяви, че няма работа поради липса на материали. Жените се развълнуваха, много започнаха да плачат, някои започнаха да се карат на Можарова, наричайки я по някаква причина „германка“, а и протестираха, че великата княгиня, уж възлагала всички поръчки на германска фирма. Казват, че раздразнената Можарова, в отговор на оплакванията и обидите, им казала: „Защо ми досажда с вашите „мъченически“ съпрузи?“ „Мъченици, мъченици, но тези мъченици превзеха Перемиськъл за шест месеца, докато германците го превзеха за 24 часа“ (Н. П. Харламов, „Погрома в столицата“. стр. 128).

Именно тази изпусната фраза, за която няма оправдание, разпалва огъня. На същия ден, 26 май, приблизително 1500 работници от памучната фабрика „Гюбнер“ представиха пред администрацията колективно искане: отстранява-

не на всички служители и работници от „елзаските немци“. Те със сигурност са наясно с благоприятното мнение на генерал-губернатора за подобни искания, отправени преди това от работници на фабриката „Айнем“. Те обаче не знаеха, че елзасците са под закрилата на съюзника Франция и не подлежат на експулсиране от Москва. Недоволните тълпи от работници, носещи знамена, портрети на царя, пеещи националния химн и викащи „Долу германците!“, излязоха на улиците.

Основните събития започнаха на следващия ден, 27 май. Стотици работници изпълниха улиците на... Замоскворечие сутринта. Около обяд Николай Иванович Прохоров, един от собствениците на фабрика „Прохоров“, се обади на кмета. „В името на Бога, като гражданин и фабрикант“, казал той, „ви моля да спрете тълпата.“ Генерал Адрианов отговори, че според неговата информация демонстрациите са мирни и че когато тълпа върви с портрети на царя и пее „Боже, царю, пази“ и „Спаси, Господи, Твоя народ“, той кметът, „по-скоро ще тръгне с тях, отколкото да ги разпръсне.“ (Пак там.)

Междувременно тълпата, която вече наброявала до 10 000 души, се придвижила към Дербеневка, към фабриката „Е. Циндел“. Управителят, швед по рождение, Карлсен, се заключил в кабинета си. Това не помогнало. „Тълпата“, се казва в мемоарите на държавен служител, който по-късно провел разследването, „нахлула в кабинета, разбила всичко, разбила вратата на кабинета на Карлсен, пребила го жестоко и след това го завлякла, целия окървавен, в двора, „да покаже немца на хората.“ В този момент кметът пристигнал във фабриката, след като бил информиран за събитията по телефона. Работниците се обърнали към него с оплакване срещу Карлсен [...] Адрианов наредил на един от присъстващите полицаи да проведе разследване [...] Кметът очевидно не чул доклада на полицейския началник Колчев, че тълпата в момента бие Карлсен, и казвайки на помощник-съдебния изпълнител Унтилов: „Изпратете съобщение, за да ни кажете кой е командващ тук“, той се качил в колата си и потеглил. След заминаването на кмета работниците отнесли Карлсен до реката, където го изхвърлили. Огромна тълпа стояла на брега, викайки: „Бийте немца, довършете го“ и хвърляла камъни по Карлсен. Двама полицаи успели да извадят порутена лодка без гребла и издърпали борещия се Карлсен в нея. Разгневената тълпа, викайки: „Защо го спасявате?“, започнала да хвърля камъни по лодката. В този момент дъщерята на Карлсен, медицинска сестра, изтичала към брега. Виждайки какво се случва, тя паднала на колене пред... работници, молейки ги да пощадят баща ѝ. Началникът на полицията Миткевич [-Желток] отправи същата молба към тълпата, сочейки дъщерята на Карлсен и казвайки: „Какви германци са те, щом дъщеря му е наша сестра?“ Но разярената тълпа, викайки: „И тя трябва да бъде убита“, продължи да хвърля камъни. Лодката бързо се напълни с вода и Карлсен падна и потъна. Това беше след шест часа следобед...“ (пак там, стр. 129-130). Но имаше и нещо друго... Пътят на тълпата водеше към къщата на фабриканта Роберт Шрадер.

„Измънаха ги голи, измъчваха собственика, жена му и двете му дъщери и ги удавиха в ров свода...“ – такъв е краткият запис в дневника на известния историк Мелгунов (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. стр. 255).

По-подробно за това четем в доклада: „...Някои от работниците, демонстриращи с портрети на царя и национални знамена, нахлуха първо в апартамента на директора-управител на тази фабрика, немски поданик Херман Янсен, който вече беше изгонен, а след това в съседния апартамент на руска поданица, потомствена дворянка Бети Енгелс, чиито двама сина бяха поручици в руската армия. В апартамента на Енгелс се криеха съпругата на Янсен, Емилия Янсен, сестра му, Конкордия Янсен, холандска поданица, и свекърва му, Емилия Щоле, немска поданица. И четирите жени бяха заловени, а две от тях – Бети Енгелс и Конкордия Янсен, бяха удавени в дренажен канал. Другите две бяха бити толкова жестоко, че Емили Янсен почина на място, докато 70-годишната Емили Щоле почина в болницата, където беше откарана от полицията. Тълпата претърси фабриката на Шрадер и подпали апартамента на Енгелс. Пристигналата пожарна е била възпрепятствана да потуши пожара“, а полицията е била възпрепятствана да премахне телата на убитите жени.

Според полицай Диевски, който е оцелял след ужасите на Московското въоръжено въстание от 1905 г., „нито тогава, нито някога в живота си е виждал такава свирепост и ярост в тълпата, като до вечерта на 27 май. Те бяха като луде, неспособни да чуят или разберат нищо...“ (Н. П. Харламов, „Погрома в столицата“. стр. 130). „Във фабриката „Джиро“, която принадлежи на френска фирма“, пише още генерал В. Ф. Джунковски, участвал в разследването, „тълпата е разбила помещенията на бригадира Харкер (германец). Във фабриката „Шрадер“, след избухването на вълнения, тълпа е започнала да бие сина на собственика. Когато началникът на полицията пристигнал и с помощта на полицията успял да освободи мъжа от побоя и да го отведе, работниците нахлули масово във фабриката, убили четири руски жени, като ги объркали с германки, и хвърлили телата им във водата“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 559).

Престъпното безобразие обикновено е съпътствано от една и съща сцена: „Наоколо стояла тълпа от няколкостотин души, като цяло несъчувстващи на погрома. Но никой дори не се опитал да спре погромниците“ (С. П. Мелгунов, „Мемоари и дневници“. Стр. 255).

„Вечерта“, гласи запис в дневника на московчанин за 28 май, „някои се събраха у нас. Аз категорично протестирах срещу предложението да отида да гледам. Ако започнат да грабят в наше присъствие, трябва да се намесим и в най-добрия случай само ще ни пребият. Невъзможно е да бъдем просто зрители. [...] ...Те така или иначе отидоха... И всички отидоха“ (пак там, стр. 256).

Вечерта на 27 май кметът, генерал А. А. Адрианов, нарежда отстраняването на всички немци от московските фабрики, оценявайки действията на погромниците по следния начин: „Тълпата беше добра, весела, патриотично настроена“ и като цяло в града не се беше случило нищо особено, освен „обичайните улични бунтове, които сега са престанали“ (В. Дьонингхаус, „Германци в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“. стр. 341).

Княз Ф. Ф. Юсупов, който изрази „недоволството“ си на вечерната среща с полицията, която прибягна до камшици. В същото време той категорично отказа да „издаде заповед, забраняваща всякакви демонстрации, включително патриотични“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. том 2, стр. 560).

За разлика от княза, московските либерали, усещайки полтъха на народните вълнения, започват да бият тревога. Свикани от кмета на Москва М. В. Челноков, съветниците изготвят и приемат обръщение към московчани. „Изглежда“, отбелязва В. Ф. Джунковски, „че инициативата за предприемане на мерки за спиране на погромите е трябвало да дойде от главнокомандващия, но в действителност се оказа, че Градската дума, загубила вяра в представителя на най-висшата власт в Москва, я е поела сама“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. С. 561).

В Петроград също научават за случващото се в Москва едва късно вечерта на 27-ми. Прави впечатление, че княз Ф. Ф. Юсупов, към когото се обръщат за разяснения, отговаря, че „няма нищо сериозно“. Но князът [...] спокойно казва: „Знам, малките безредици са урок за всички врагове на Русия.“ (Е. Йофе, „Линията на Манерхайм. Писма и документи. Тайни и открития“. Санкт Петербург, 2005. Стр 119.

След като научил от други източници за истинското състояние на нещата в първопрестолната столица, В. Ф. Джунковски незабавно докладвал на министър Н. А. Маклаков, който нареждана генерала незабавно да отиде на мястото на инцидента, и едновременно с това информира царя в доклад за зверствата, извършвани в Москва: „Големи тълпи от хора се движеха по улиците с национални знамена и портрети на Ваше Императорско Величество, разбивайки магазини, принадлежащи на хора с неруски фамилни имена на Червения площад, Кузнецки мост, Мясницкая и Большая Лубянка. В момента магазини се плячкосват на улица Тверская. Не съм получавал никакви съобщения от местните власти; горната информация беше получена частно и потвърдена по телефона от генерал-майор Джунковски от свитата на Ваше Императорско Величество, който днес заминава за Москва по мое предложение, за да се запознае със случилото се“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Стр. 560).

На следващия ден, 28 май, всички фабрики в Москва стачкуваха. Тълпите бяха още по-плътни. „Шествието със знамена и др. започна с пеенето на „Боже, пази Царя!“ Хилядна тълпа маршируваше, водена от хора, носещи значки на обществото „За Русия“. Зад тях започваха погроми“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“, стр. 255). Те викаха „Долу германците!“ и „Да живее императорът и руската армия!“

Концентрирайки се на Червения площад близо до паметника на Минин и Пожарски, в 1 часа те тръгнаха да разбиват магазините на фирмите „Айнем“ и „Циндел“. След това се преместиха на площад Лубянка, Кузнецки мост, Мясницкая и Петровка. В дневника на Л. А. Тихомиров откриваме пъстра картина на събитията от този ден: „Не бяхме направили дори сто крачки по улица „Николская“, когато видяхме тълпа с национални знамена, идваща от посока на Червения площад. Пред нас тичаше група момчета, около четиридесет, които викаха силно: „Шапки долу“. Патриотичните демонстрации вече са нещо обичайно. Те свалиха шапките си и спряха, както всички останали на улицата. Тълпа от две-три хиляди души, носещи знамена и няколко портрета на царя, ни подмина, викайки „Ура!“. Всички бяха сравнително млади, но не момчета. Бяха прилично облечени, по всичко личи, фабрични работници, т.е. почтено държани и с интелигентни лица. [...] ...Файтонджията ми каза, че е „по случай

изгонването на германците от Москва“. [...] Викове „Ура“ се чува и дълго гърмяха отдалеч, идвайки от Арбат. Един ден малка тълпа с знамена пробяга покрай нас и, завивайки към Молчановка, извика „Ура!“ пред нас. Английското консулство, където виси английското знаме. Нашите слуги изтичаха да погледнат, а хората тичаха покрай нас, особено жени с вързопи. Това е всичко, което лично видях, а после, по-късно, цяла редица разбити магазини на Арбат, Тверская, Кузнецки мост и страничните му улици, по площад Лубянка и Лубянка... [...] Тълпата, която ме задържа на Николская, беше един от първите отряди. Всички са такива. Операцията очевидно беше подготвена и организирана с най-голямо умение и проведена със забележителна дисциплина, поне от страна на „редовните“ отряди. Те действаха систематично, без бързане, умишлено. Мисията беше да се разбият предприятията на германските поданици. Германците, които бяха руски поданици, не бяха пипани. Аз самият видях няколко разбити магазина, заковани с огромни черни графити: „Разбити по погрешка.“ „Руска компания“. Но това бяха грешки и ако грешката беше забелязана навреме, разрушенията престанаха. Така на Арбат беше разбит прозорецът на Райхман, който всъщност беше евреин, и след това нямаше по-нататъшни враждебни действия. Напротив, градинарското заведение на Соловьев беше разрушено. Оказа се, че той е бил подставено лице, а заведението принадлежи на германец на име Мацке. Редовите отряди от бандитите имаха списъци с тези, които трябваше да бъдат унищожени. Тълпата се приближи до заведението. Няколко души влязоха в магазина и поискаха документи, които препрочитаха. Ако се разкриеше, че собственикът е руски гражданин, те продължиха мирно, понякога дори викайки „ура“ на обезпокоения човек. В „Майер“ (градинарски магазин) проверката на книгите продължи час и половина и през цялото време тълпата стоеше на улицата с неподвижността и плама на военно поделение. Но Майер не успя да се „оправда“; немското му гражданство беше открито и заведението беше сринато до основи. Това беше направено с неистова енергия. Прозорците бяха счупени, цялата стока беше унищожена, хвърлена на улицата, [неясно], разкъсани, нарязани с лостове и брадви. Видях примери за празни магазини. На Кузнецки мост огромният триетажен магазин за мебели Kohn представляваше незабравима картина. Прозорците от плоски стъкла, които съставляваха предната стена, бяха вапълно разрушени; три етажа зееха един над друг, като огромни открити театрални сцени. Всичко се виждаше през тях, до последния ъгъл, но се виждаше само празнота. Стените бяха оголени, дори рафтовете нямаше, нищо нямаше. В подножието на бившия магазин имаше купчини пярчета от натрошени мебели. Видях това, след като основните купчини вече бяха премахнати, но свидетели казват, че тези купища били изумителни. Най-ценните резбовани мебели бяха изхвърлени от счупените прозорци на улицата. В магазина на Цимерман, пиано и други музикални инструменти бяха изхвърлени по същия начин. Те бяха насечени с брадви и счупени с лостове. Включително изхвърляните дървени и метални отломъци убиха някои от зяпачите, а може би и от участниците в погрома, на улицата. Говореше се, че едно зяпащо момче било убито от шевна машина, хвърлена от прозорец. Прецизността на бандитите беше изумителна. Например в бившия магазин на Ейнем — всички прозорци са почистени, няма дори счупени стъкла, а вътре няма

нищо друго освен гола стена, под и таван. Следващият прозорец, на руски магазин на половин аршин разстояние, е напълно непокътнат, недокоснат [неуточнено], няма нито една драскотина по табелата точно до този на Ейнем. Имаше само грешки, а след това и пожара се разпространи и в околните сгради“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 64-66).

На улица „Варварка“ е претърсена централата на търговската къща „Вогау и Ко“. Бунтовниците са нахлули в огнеупорните шкафове, изхвърляйки текущите архиви на фирмата и ограбвайки всички парични средства. Стоките в складовете са били ограбени, а след това, както обикновено, цялата сграда е била подпалена. Общата загуба от ограбването само на тази фирма е възлизала на два милиона рубли (Московские ведомости, 31 май 1915 г.).

В Москва стават много подобни действия. През същите тези дни например складът на издателство „Кнабл“ е „претърсен и унищожен“; Унищожаването на съхраняваните в склада публикации не е единственото нещастие, което при подобни обстоятелства е чисто материално: там са били съхранявани и са загинали и материали, ръкописи, фотографии и негативи за „История на руското изкуство“ на Игор Грабар, издадена от Кнабл (Стари години. 1915. Юли-август. Стр. 107).

А два дни по-късно, когато началникът на Московския отдел за сигурност яздил по Неглинния проезд, конят му буквално „преминал през купчини художествени публикации на Кнабл“ (А. П. Мартинов, „Моята служба в Отделния жандармерски корпус“. Стр. 362). Този образ останал пред очите на полковника много години по-късно... Под претекст за проверка на документи, те нахлуват в апартаменти и не дай си Боже, ако жителите имали немски фамилни имена... Евреите обаче не са пипани (което, очевидно, обяснява и „заговора за мълчание“ на печата относно събитията в Москва). „Това се потвърждава“, пише съвременен немски изследовател, „както от многобройни свидетелски показания, така и от констатациите... на сенатската комисия, която отбелязва само антигерманската насоченост на движението.“ Един очевидец описва поведението на тълпата, обсъждаща националността на жертвата: „В събралата се в магазина на Левинсон тълпа се водеше разгорещен дебат дали Левинсон е евреин или германец. Убедили се, че е евреин, тълпата подминаваше, но се задаваше нова демонстрация и всичко започваше отначало...“ Отбелязан е само един умишлен случай на унищожаване на еврейска дача - този на барон Гинзбург, „единственият еврейски барон в цяла Русия“, тъй като тълпата просто не вярваше, че баронската титла може да бъде присъдена на евреин“ (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“. стр. 352).

Баронската титла е присъдена на Хораций Гинзбург по лично искане на великия княз Александър Хесенски, брат на императрица Мария Александровна, съпруга на император Александър II. (Банковата къща „Гинзбург“ управлявала финансовите дела на великия княз и неговото семейство.)

На 5 май 1870 г. руският шарже д'афер в Дармщат уведомил Министерството на външните работи за желанието на великия херцог на Хесен да предостави баронската титла на генералния си консул в Санкт Петербург Г. Гинзбург.

На 27 март 1871 г. император Александър II дал разрешение да го приеме (Г.Б. Слиозберг, „Барон Г.О. Гинзбург. Неговият живот и дело“. Париж, 1933, стр. 42; Б.В. Ананич, „Банкови къщи в Русия, 1860-1914. Очерци по история на частното предприемачество“. Ленинград, 1991, стр. 40).

Гинзбургите, както е известно, са свързани с клана Ротшилд. Съвременен биограф на Ротшилд съобщава за тесните връзки между един от основателите на това семейство, Амшел Майер, и хесенския двор (Г. Шнее, „Ротшилд“. Москва, 1998, стр. 218, 251). Така, пише съвременен изследовател, Царят-мъченик е „убит и ограбен по заповед на един от правнуците на придворния banker на парите на пращядо му“ по майчина линия (Н. Козлов „Цареубийство“. Москва, 2005. С. 32). – С.Ф.

На сутринта на 28 май 1915 г. погромите се разпространяват отвъд Москва, достигайки до покрайнините ѝ. Малкото оцелели разкази на очевидци ни дават представа как всъщност се е случило. Ето едно от описанията.

Гиреево, близо до Москва. Ранна сутрин на 28 май 1915 г. „В седем часа, когато всички още спяха, телефонът внезапно прониза тишината – всички се събудиха от ужас. Груша, бавачката, говореше по телефона... Припряно тя каза: „За бога, спасявайте се, тук има немски погром, всички офиси, фабрики, апартаменти – разбиват всичко, убиват всички, спасявайте се, за бога, ще дойдат и при вас.“ Бяхме в паника... Чичо Ваня викаше... „Деца, вземете си нещата, елате при мен, ще ви защитя.“ Надя пристига с новината: „Владигински и Рехтовски вече настъпват, вече са започнали да разбиват дачата на Тиц...“

Бавачката набързо събира прането ни на огромни вързопи и ги хвърля през оградата на съседите... Баба се втурва като луда, търсейки най-ценните неща, които да спаси. В суматохата грабва три билиардни топки, откъсва от стената малка картина на пейзаж с крави и изчезва. Появяват се някакви полупознати лица, започват да „спасяват“ всякакви дрънкулки от рафтовете, вази, пепелници... Събират всичко в огромни кошници и изчезват. И ние не знаем къде отиват, какво искат тук. Ядосан и алчен Никифор идва от водната помпа и казва злобно: „Сега си свършил. Ще залеем цялата ти къща с бензин и ще я взривим, а междувременно аз просто ще взема грамофона...“ Вика друг мъж, те хващат грамофона на рамо и си тръгват, а ние стоим там, безпомощни, чудим се: „Как може просто да дойде, да го вземе и да си тръгне?“ [...] Всички си тръгваме. Мама, бавачката, Вера и Павел отиваме при чичо Ваня, баба и аз отиваме в Москва... Минаваме покрай бунтовници, които разбиват дачите на съседите ни, измъкват мебели и бельо; това, което не могат да вземат, чупят на място; прозорците са счупени... И си мислим: „Скоро и нашата къща ще е руина...“ Приближаваме се към Москва... Гледката е ужасяваща. Нощ. Небето е червено, ярко... Пламъци са навсякъде, горят фабрики и къщи... Гледката е зловеща и... красива... Площадът на гарата е пълен с хора... Взимаме карета. Трамваите са извън строя – блъскат се напред-назад, някои с висящи от тях парчета коприна, други с купчини хартия... Огромни тълпи от хора – отпред носят портрет на Царя – пеят „Боже, пази Царя!“ Сърцето ми се изпълва с гняв, черен гняв... [...] На други места чупят прозорци с транспаранти – пеят „Боже, пази Царя!“... Минаваме покрай Кузнецки мост... Улицата е претъпкана, едва проходима... Викат: „Махнете се от пътя!“ От втория етаж, при Юлий Цимерман, падат ог-

ромни черни пиана – падат със сърцераздирателен стон, а там работници с брадви ги кълцат на парчета... Ето, жена влаче цяла кошница с обувки „Скороходов“, там, момче с палма... На ъгъла, момиче продава диамантен пръстен за „червонец“ [десет рубли. - С.Ф.]... Чист хаос... Нашата къща, все пак, не беше разрушена. [...] Точно на ъгъла отряд казаки разпръсна погромниците с камшици... Но всичко, което спасихме, никога повече не видяхме — съседите и помагачите сами откраднаха всичко..." (В. Линденберг, „Три къщи“. Мюнхен. 1985. стр. 27-28).

Едва пристигането на редовни военни части в града рано сутринта на 29 май, чието разполагане е с решението на Московската градска Дума, спря погрома.

„До нощта на 29 май“, според Л. А. Тихомиров, „бандитите в центъра на града бяха разпръснати, но работата продължи в предградията — в Соколники, Петровски-Разумовски, отвъд Дорогомилровка и другаде. Претърсени бяха немските апартаменти. В Петровски-Разумовски беше разрушена фабриката на Закич. Тълпата започна да претърсва апартаментите на няколко професори. Единият, Михелсон (който не беше германец, а евреин), беше спасен от студенти, които казаха на тълпата, че не е германец и че ще се бият за него. Общо взето, нито един евреин не беше докоснат. [...]

До 30 май Москва се беше успокоила и полицията и градската администрация бяха заети само с разчистване на улиците. Това разчистване вече беше проведено по-рано, с активното участие на населението, което си беше разнесло вещите по домовете. „Редовните“ отряди не взеха нищо и не позволиха на никого да вземе каквото и да било. Разказаха за един инцидент, при който работници, след като разбиха касата на компанията, бяха шокирани от потока от злато, който се изля: „Е, със сигурност го взеха“, отбеляза разказвачът, „пълнейки джобовете си със злато“. Но тълпата, горе-долу „невдъхновена“, открадна всичко през нощта. Казват, че всички дворове наоколо бяха пълни с всякакви боклуци. Разказаха ми за една жена, която ентусиазирано заяви, че сега ще си ушие кадифена рокля. [...] Скоростта, с която бяха разчистени улиците, понякога беше изумителна. Така, когато излязох на Арбат сутринта на 29 май, навсякъде имаше разхвърляни вещи през нощта, сега вече беше сравнително чисто: всичко беше завлечено в дупките на простолудието“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 68-69).

По време на война Москва излиза извън правителствен контрол за три дни. През цялото това време вторият по важност град в империята „е на милостта на тълпата“ (О.Р. Айрапетов, „Генерали, либерали и предприемачи: Работейки за фронта и за революцията. 1907-1917“. Москва, 2003, стр. 79).

Комендантският час, наложен вечерта на 29 май, е отменен едва на 2 юни. Правителствен служител, изпратен да разследва обстоятелствата около погрома, описва влизането си в Москва този ден: „Пътувайки от гара Николаевска [...], бях поразен от гледката на московските улици. Все едно градът е преживял бомбардировките на армиите на Вилхелм. Не само че почти всички магазини, но и някои къщи бяха разрушени, както по-късно се оказа, изгорени от палежи, извършени по време на погрома. „Сред най-опустошените улици беше, улица

„Мясницкая“, където, не е останал нито един магазин, дори и с табела за руска собственост...” (Н. П. Харламов, „Погрома в столицата“. стр. 127).

Голяма част от вината за случилото се е на московските власти и полицията. Временно изпълняващият длъжността помощник на кмета, началникът на полицията генерал-майор В. М. Золотарьов, докладвайки на заместник-министъра на вътрешните работи, признава, че полицията „се е покрила с позор, като не е предотвратила бунтове и не е предприела мерки за потушаването им, не само в самото начало, но и когато погромът обхвана целия център на града. От думите му [...] стана ясно, че това е било умишлено съучастие“ (В. Ф. Джунковски, „Спомени“. Том 2. Стр. 561).

Полицейският служител Керстич, ветеран от Руско-турската война, по-късно признава пред членовете на Сенатската комисия, че „се е чувствал по-добре в битката на Балканите, отколкото като полицаи в Москва на 28 май“ (Н. П. Харламов, „Погромът в столицата“. Стр. 131).

„Поведението на полицията на 28 май е било изцяло пасивно“, заключава Л. А. Тихомиров. „Малцината полицаи само са наблюдавали и са се подсмиввали. Разказвах ми за един полицаи, който извикал на бунтовник, работещ безуспешно под прозорец: „Удряй отгоре“. Попитах обаче файтонджииите, както и други свидетели на безредиците, дали полицията не се е намесила в безредиците. „Какво? Да ни пречеше!“, отговори той, смеейки се. „Те ни помогнаха.“

Дори на 29 май, според очевидец, площадите „Николская“, „Илинка“, „Лубянка“ и други места представляват неразбираемо зрелище. „Всичко е покрито от плътна тъпла, пронизана от вериги от полицаи и войници с фиксирани щикове. В такава ситуация се случва погром! Безразличната публика стои и гледа, а дрипавите чупят. Две къщи горят. Пожарникари ги гасят, а бандитите им пречат. Нещо неразбираемо! Едва към края на деня, казват те, войниците започнали да стрелят и била дадена заповед: не пропускайте, а се целете в краката“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 68). Съдебният следовател от един от московските участъци, Симсон, негов приятел, предал на свой познат реакцията на полицията на заповедта му за арест на погромаджиите: „Съдебен изпълнител: „Нямам заповеди.“ С[имсон]: „Трябва, тъй като се случват безредици и убийства.“ направени са арести. Тълпата дошла пред участъка, настоявайки за освобождаването на арестуваните. Съдебният изпълнител: „Изберете делегати; „Не знам кой точно е арестуван.“ След това, заедно с делегатите, съдебният пристав огледа килиите. „Те освободиха също задържаните крадци и мошеници“ (С.П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. Стр. 257).

Това, което видя в града, само потвърди първоначалните заключения на В.Ф. Джунковски. По време на вечеря с князете Юсупови той изрази мнението си с пълна откровеност. Той заяви директно, че „полицията е виновна за това, че вълненията не са били спрени още в самото начало и са им позволили да ескалират до безпрецедентни размери“ (В.Ф. Джунковски, „Спомени“. Том 2, стр. 566-567).

Съвременният американски историк Е. Лор стигна до почти същите заключения, предполагайки, че официалният доклад за поведението на административните служители по време на трагедията не е бил публично достояние, защото „той разкрива не силно правителство, организирано погрома, а слаба

държава, неспособна да контролира улиците и обзета от страх, че стихии ще ескалират в общият хаос или революцията“. (Е. Лор, „Вражеска чужда политика в Руската империя по време на Първата световна война“ (докторска дисертация), Харвардски университет. 1999. стр. 341). Това официално съучастие породило чудовищен слух. „Носят се слухове“, заяви депутатът Н. И. Астров на извънредно заседание на Градската Дума, „че грабежите са разрешени от четири дни. Това не е достатъчно“. „Казват също, че в Москва ще има клане на Вартоломеевден...“ (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“ стр. 345). „...Имаше убеждение“, гласи дневник на един москвичанин за 28 май, „че те могат да извършват безнаказано бунтове в продължение на три дни“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“ стр. 256).

В разгара на погрома, на 27-28 май, броят на преките участници надхвърля 100 000 (Ю. И. Кирянов, „Майските бунтове в Москва през 1915 г.“ // Въпроси на историята. 1994. № 12. С. 146).

Кои са тези хора? Според Н. М. Щчапов, член на Московската градска Дума, това са работници на средна възраст, но по-късно са заменени от тълпата като основен гръбнак. Обществото, първоначално стоящо на разстояние и наблюдаващо всичко от страни, най-накрая започва да изпитва чувство на радост. Впоследствие, според очевидци, представители на средните класи на града – интелигенцията, нископоставените служители, държавните служители и студентите – активно участват в беззаконието.

Войници, включително ранени и възстановяващи се в московските болници, и дори... медицински сестри, също са участвали в грабежите, а офицери също са участвали в насилието срещу германци (В. Дьонингхаус, „Германци в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“, стр. 345, 350, 351).

„Често“, пише историкът С. П. Мелгунов, „дама са участвали в плячкосването на разрушените сгради. [...] Студенти от университета и студенти от Търговския институт са били видени да участват в грабежа“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“, стр. 257).

Очевидци свидетелстват: „Улицата (зад Николска) е била затрупана с купчини вещи. Полицейски служител е заповядал: „Разчистете всичко!“ Но кой ще го разчисти и къде? Тук се събра тълпа жени. Полицията им извика: „Вземайте каквото искате.“ Жените се втурнаха напред с радост, но веднага започнаха да се бият помежду си за най-хубавите вещи. Улицата стана напълно непроходима. [...] Веднага последваха грабежи, особено когато се появиха пияниците. Пиянството започна с плячкосването на немски винарски складове. В избите на Шустер хората бяха обилно пияни с водка. Естествено, те започнаха да пият, а и обществеността се напиваше. Няколко такива склада бяха разбити. [...] До падането на нощта командващите отряди бяха изчезнали и грабежите сега се извършваха от „фалшиви“ или чистокръвни хулигани-скитници“ („Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917.“ стр. 66).

„Плячката открито се превозваше по улиците с каруци и файтони и се продаваше“ (О. Р. Айрапетов, „Репетиция на истински взрив“ стр. 95).

„Те носеха неща на вързопи и никой не ги спираше“ (С.П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. стр. 256).

„...Откраднатото имущество“, пише В.Ф. Джунковски, „не само е било изнасяно, но и превозвано с каруци. Виновните за грабежа или изобщо не са задържани, или са задържани само в отделни случаи. Дори тези задържани са освободени от кмета по заповед на Юсупов, който първоначално се обърна към прокуратурата, която отказа да издаде каквито и да е заповеди, тъй като задържаните разбойници все още не са предадени на разследващите органи“ (В.Ф. Джунковски, „Спомени“. том 2, стр. 560).

Впоследствие откраднатите стоки „изплували“ в селата близо до Москва, както и в градовете Владимир, Рязан и Тула. В Москва дори възникнаха импровизирани базари, където тези срамни „трофеи“ на народната ярост се продаваха открито (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941)“, стр. 346).

Бъдещият маршал на Съветския съюз, Г. К. Жуков, даде кратка и много ясна оценка на случилото се в мемоарите си: „Много хора бяха замесени в това, просто търсейки да спечелят от нещо. Но тъй като не знаеха чужди езици, те разбиха и други чуждестранни фирми – френски и английски“ (Г. К. Жуков, „Спомени и размисли“. Москва, 1970. стр. 29). Както се казва, ние не завършихме академиите.

Има противоречиви сведения относно местонахождението на главнокомандващия, княз Ф. Ф. Юсупов, по време на погрома. Почти всички негови поддръжници твърдят, че е бил болен и никога не е напуснал дома си. Но известният остроумец, лейбгвардейският хусар В. П. Мятльов, твърди, че Феликс Феликсович е препускал из Москва този ден безуспешно с кола, като от време на време се е опитвал да убеди бандитите: И все още не е ясно далиги е подтиквавал : „Давайти, братя, ...“ Или е изразявал протест! (А. П. Мартинов, „Службата ми в Отделния корпус на жандармите“. Стр. 362).

Ето как обаче съвременните трубадури на князете Юсупови, пазейки гробно мълчание за военната сила, потушила пожара, представят този епизод: „Събитията обещаваха да ескалират в истински бунт. През цялото това време генерал Юсупов е яздил из Москва на кон, придружен от двама казаци, опитвайки се да успокои разярената тълпа. „Неговата уверена осанка и безстрашие наистина са имали ефект; „постепенно погромите бяха овладени и хората се разпръснаха“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 356).

Почти може да се види, до плаката, изобразяващ германци и австрийци, бягащи от страх изпод копитата на коня на великия княз Николай Николаевич, малко по-малък плакат, изобразяващ княз Ф. Ф. Юсупов на кон, освобождаващ столицата от „германско влияние“ чрез огън и грабеж. Те са идеална комбинация за двама славни, Аники-воини⁸⁸!

Показателно е, че самите московчани са гледали с пренебрежение на действията на княза през тези съдбовни дни. „Юсупов беше толкова разстроен“, споделя графиня Н.С. Брасова със съпруга си в писмо от 31 май, „че не направи

⁸⁸ Аника-воин (от гръцкото ἀνίκητος – „непобедим“; също Оника-воин) – герой от руска народна поема за Аника и Смъртта. В преносен смисъл означава човек, който се хвали само когато е далеч от опасността.

нищо навреме и, след като пропусна момента, вече беше невъзможно да се направи каквото и да било. Цяла Москва е ужасно недоволна, огорчена е от него за погрома, който е допуснал, но той изобщо не се интересува..." („Дневник и кореспонденция на великия княз Михаил Александрович 1915-1918 г." стр. 196). След като мнението на съпругата му е изразено толкова ясно, великият княз Михаил Александрович няма друг избор, освен да съчувства на княза.

Първо, накратко: „...Горкият, какъв лош късмет!“ (пак там, стр. 200). След това, по-подробно: „...Ясно е, че Юсупов (както може да се очаква) не е добър администратор“ (пак там, стр. 210).

Заслужават да се отбележи и пренебрежителните коментари за административните способности на княза, направени на заседания на Министерския съвет. Един от участниците в тези заседания, П. Л. Барк, вече в изгнание, иска, в името на „подобряване на мнението на управляващата класа“, тези фрагменти да бъдат смекчени или напълно изключени от публикуване. А.Н. Яхонтов обаче категорично отказва това в името на „безпристрастността“ („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А.Н. Яхонтов." стр. 439, 443, 449).

Ето едно от характерните изказвания за княз Ф.Ф. Юсупов от главния контролор П.А. Харитонов на среща на 11 август 1915 г. във връзка с последните вълнения в Москва: „...Преди началото на срещата предложих на някои членове на Съвета да повдигнат въпроса за провеждане на благодарствена служба за това, че княз Юсупов не е бил в Москва по това време. „Мога само да си представя какви пакости щеше причини там, хаоса, който щеше да създаде, и последствията от това“ (Трудни дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.). стр. 63.

Обсъждането на въпроса завършва с резолюция на Министерския съвет от 12 август: „За да се избегнат вълнения в Москва, е счетено за необходимо да се отложи назначаването на княз Юсупов за генерал-губернатор и при никакви обстоятелства да не се допуска там“ (пак там, стр. 69).

По време на майския погром са убити петима души от немски произход, четири от които са жени. В действителност тези цифри са силно занижени. „Според следователя“, гласи запис в дневника на историка С. П. Мелгунов, „над 200 души са били убити в покрайнините в събота“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. Стр. 257). Общо 732 отделни помещения са били унищожени, включително магазини, складове, офиси и частни апартаменти. Официално са регистрирани над 60 пожара. Приблизителните общи загуби са били над 50 милиона рубли. Вzeti са предвид само загубите, докладвани от жертвите.

Дори фирми, изпълняващи военни поръчки, също са били обект на погрома. Аптеките на Ферайн, Келер и Херманс, които са доставяли лекарства не само на москвичани, но и на градските болници, са били почти напълно унищожени. Разследване установява, че в резултат на тридневните вълнения са пострадали не само 113 германски и австрийски поданици, но и 489 поданици на Руската империя с чуждестранни фамилни имена и 90 с чисто руски фамилни имена (В. Дьонингхаус, „Германци в обществения живот на Москва: Симбиоза и конфликт (1494-1941)“). стр. 335, 336, 344, 346).

„...Фактът, че сред жертвите са били и фирми, принадлежащи на съюзническите държави“, спомня си финансовият министър П. Л. Барк, „даде повод за по-нататъшна дипломатическа кореспонденция.“ Тези московски събития дори провокираха изявления във френския печат срещу развиващата се в Русия ксенофобия защото руският народ е недостатъчно информиран за жертвите, които Франция прави в общите интереси на съюзниците“ (П. Л. Барк, „Спомени“ // „Възраждане“. № 169. Ню Йорк. 1966. С. 86).

Един от най-тъжните резултати обаче е различен: плачевните събития във втората столица на империята се случват пред очите на Действащата армия. „Много от нашите сънародници“, пише един от руските германци, „които в щастливи времена попаднаха под културното влияние на руснаците и загубиха германския дух, в „...време на изпитания си спомниха, че са германци...“ (В. Дьонингхаус, „Германци в обществения живот на Москва: симбиоза и конфликт (1494-1941). С. 338).

Ръководителят на Министерството на вътрешните работи, княз Н.Б. Шчербатов, беше принуден да се обърне към депутатите от трибуната. на Държавната Дума малко след московските събития: „Отнасяйки се [...] с голяма предпазливост и опасения към всички прояви на германско влияние в Русия, трябва, господа, да се обърна към Вас с молба да съдействате за спиране на това, извинете за изрази, преследване на всички лица, носещи германско фамилно име. [...] ...През последните 200 години много семейства, носещи германски фамилни имена, са станали напълно руски, много от тях са живели и живеят напълно общ живот с нас, много, имената им са известни в руската наука като напълно руски имена, а лоялността на тях към Русия е без съмнение. Спомнете си името на адмирал Есен, чиято памет почетохте, спомнете си многото офицери, загинали героично на бойното поле по време на тази война“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 627).

Борбата срещу германското влияние по време на майския погром в Москва разкри своето революционно лице. Това е своеобразна репетиция за предстоящите революционни беззакония, грабежи и насилия, въпреки че по това време, страната е все още под контрола на генерал-адютанта и руския княз Юсупов, най-богатия човек в империята.

„Няма значение, че са започнали с германците“, казваха в тълпата, „те ще стигнат до всеки, който заслужава да бъде „убит““ (пак там, стр. 565). „...Народното движение“, пише отец Йоан Восторгов, веднага след събитията на А.А. Вирубова, – [...] сега ще се разпространи в ширина и дълбочина и дори куршуми и камшици няма да го спрат“ (В. Г. Сироткин, „Защо Русия „се изплъзна?“ Москва, 2004, стр. 95).

Началникът на Московския отдел за сигурност А. С. Мартинов ясно очертава възможните му последици в официалния си доклад за събитията: „Такава експлозия може да се окаже само репетиция за друга, истинска и сериозна експлозия“ (Ю. И. Кирянов, „Майските бунтове“ през 1915 г. в Москва.“ стр. 149). Много съвременници също са мислили така.

„Погромът на германски фабрики, магазини и апартаменти в Москва през лятото на 1915 г.“, спомня си руски офицер, „в действителност е бил само прелюдия към онзи ужасен, безумен, нечовешки пожар, който избухна и след това

овъгли цяла Русия. Още тогава е било ясно, че нервното напрежение и недоволство на хората са достигнали кулминацията си и че тази атмосфера се нуждае и трябва да бъде облекчена“ (П. З. Крачкевич, „История на руската революция (Записки на офицер-журналист) 1914-1920“. Книга 1. Гродно. 1921. Стр. 15).

На този фон разсъжденията на великия княз Михаил Александрович за събитията в Москва показват незрялост и инфантилизъм. (Уви, надеждите на императрицата, изразени в писмо до императора на 4 март 1915 г. относно „Миша“, се оказаха напразни: „Сигурен съм, че тази война ще го направи по-смел.“)

„Погромът в Москва“, пише братът на царя на морганатичната си съпруга на 5 юни, „ясно показва чувството на омраза, което руският народ изпитва от дълго време към чужденците, живеещи в Русия, и в частност към германците, които са изцяло виновни за всичко това. Това е много важно и крупно събитие в историята на Русия и правителството трябва да се срамува, че винаги закъснява с реформите си, не предотвратява фактите, както би трябвало, поради което винаги има много човешки жертви“ (Дневник и кореспонденция на великия княз Михаил Александрович 1915-1918. Стр. 199-200).

Това ни кара да се запитаме за пореден път как би управлявал той, както някои тогава са се надявали. Между другото, за вдовстващата императрица този въпрос, изглежда, дори не е съществувал. „...Скъпи Миша, най-удивителното от всички мои деца“, пише тя в дневника си през ноември 1915 г. („Дневници на императрица Мария Фьодоровна (1914-1920, 1923)“. Съч. Ю. В. Кудрин. Москва, 2005. С. 91).

Към казаното в горното писмо до „скъпата Наташа“, Михаил Александрович добавя: „... Безкрайно съм щастлив, че жена ми е рускиня, и въпреки че мнозина сега смятат, че съм бил прав, като се оженил за рускиня, а не за германка (Амалхен), и че времената са отминали, когато царуваше само китайщина, както в отношенията между хората, така и в действията им, все пак тези мнозина никога няма да признаят грешката си и да стеснят представите си в реалните и наистина полезни цели на живота“ (пак там, с. 200).

Но съпругата му, която вече беше успяла да се омъжи два пъти преди това (и дори имаше възрастна дъщеря от първия си брак), беше наполовина (от страна на майка си) чистокръвна полякиня. (Любовта обаче, както знаем, е сляпа.) Именно този произход, съчетан с обстоятелството, че тя също е родом от Москва, е продиктувал тази оценка, съдържаща се в писмото ѝ до великия княз (31 май 1915 г.), на което той отговаря с този цитат: „Изобщо не съжалявам никого; според мен те го заслужават. Те се суетяха и суетяха около германците и чакаха, докато прибегнат до груба сила“ („Дневник и кореспонденция на великия херцог Михаил Александрович 1915-1918 г.“ стр. 196).

Що се отнася до самата Наталия Сергеевна, тя изпитва неприязън към „китайщината“ и освен това жена с най-„широки понятия“, очевидно не се е установила напълно и в третия си брак. Един от постоянните мотиви в писмата на Михаил Александрович до нея е ревността, която изпитва към великия княз Дмитрий Павлович – един от убийците на Г. Е. Распутин.

Едно от най-опасните последици от московския погром е антидинастичният характер на някои от действията му, които странно съчетават крайни националистически монархисти с радикални революционери. „Имаше ожесточена пропаганда срещу Дома Романови“, свидетелства една московска монахиня („Светлината на Златния храм...“ Спомени на майка Надежда, последната монахиня от Марто-Мариинския манастир на милосърдието. Съставител Е.В. Неволина. Москва, 2009. Стр. 25). Тази пропаганда е подхранвана от необуздана германофобия. Един висш държавен служител, барон М. А. Таубе, оценява борбата срещу германското влияние, „насърчавана от Щаба“, не само като „грубо политическо късогледство“, но и истинска „революционна пропаганда“.

„По време на мандата ми като директор на Министерството на народното образование“, описва той събитията от края на 1914 г., „получих любопитно анонимно писмо, цялостна политическа брошура, срещу „германското влияние“ в Русия и най-вече срещу Германския императорски дом на квази-Романови, който според автора на брошурата заслужава изгонване от Руската империя. Това произведение, на четири големи страници, написано с внимателно изчертани главни букви, започваше с думите: „Ваше Превъзходителство, дълбоко уважаван Михаил Александрович“ и завършваше с израз на съжаление, че „въпреки пълното ми уважение към Вас“, и аз ще трябва да бъда изгонен от Русия заедно с останалите „германци“. Беше ясно, че тази пропаганда не само се провежда, но и вече се насочва от определени кръгове на правителствения апарат, в този случай, очевидно, от служител в моето министерство, който ме познаваше лично“ (М.А. Таубе, „Зарница: Спомени за трагичната съдба на предреволюционна Русия (1900-1917)“. Москва, 2007. стр. 199-200).

„Среща на народносоциалистическите инженери“, четем в дневниковия запис на С.П. Мелгунов от 28 юни. „[...] Говореха за използване на съвременната омраза към германците. Това трябва да се изобрази на партийното (!?) знаме. Казаха, че мнозинството симпатизира на московските погроми. Имаше един човек, който се възхищаваше на „Вечерние известия“. Отличен вестник: той трови германците. [...] Гучков, А.И. „Той крещи, че германците ще стигнат до Москва; Тан (Богораз), който пристигна от Санкт Петербург [революционер, етнограф и еврейски националист. – С.Ф.], вече тласка германците към Омск. „Сеячи на паника“ (С.П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. стр. 258).

Според Л.А. Тихомиров (записано в дневника му на 24 юни 1915 г.), „работниците бяха организираната сила. И нито Васка Орлов, нито Восторгов, нито обществото „За Русия“, нито който и да е друг освен революционерите, може да раздвижат работниците. За последните погромът, разбира се, беше отлична възможност за мобилизиране на работниците, а възможността за антидинастична агитация също беше допусната. Воденето на агитация на социална основа сега е неудобно; ще се окажете предател и германски шпионин. „А агитирането срещу династията за уж подпомагане на германците е много удобно, с прикритие от патриотизъм.“ „Всичко това представлява много благородно използване на времето за революционерите, неудобно за друга революционна работа“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 80-81).

Според нас това е съществено, но не изчерпателно, обяснение за антидинастичните мотиви в майските събития в Москва. Тези лозунги съответстваха и

на интересите на „николаевците“ и на цялата великокняжеска опозиция срещу Техни Величества, която се формираше по това време. За тези, които смятат това за невероятно, нека си припомним контактите между болшевиките след Октомврийската революция от 1917 г. и някои представители на династията (игумен Серафим (Кузнецов), „Православният цар-мъченик“. стр. 498, 623-624; „...И две крила ще бъдат дадени на жена“. Сборник за 50-годишнината на Сергей Фомин. Москва, 2002. стр. 326; И. П. Якобий, „Император Николай II и революцията“. С.В. Фомин. „Генералите се бореха за власт... и само императорът се молеше“. Санкт Петербург, 2005. стр. 812-813).

Историците датират възхода на враждебните настроения към императрицата в Москва до февруари 1915 г. (О.Р. Айрапетов, „Репетиция за истинска експлозия“. Стр. 96).

Една от основните фигури зад тези действия, припомняме, е сестрата на императрицата. Организаторите на следващия изблик на „народно недоволство“ през май 1915 г. умело насочват естественото напрежение, причинено от войната, в желаната от тях посока: срещу царя и царицата. Английски журналист, посещаващ Москва, докладва на френски дипломат на 7 януари 1915 г.: „Във всички московски салони и кръгове ходът на военните събития се оценява с голямо раздразнение.“ [...] Но не е обвиняван великият княз Николай Николаевич, а императорът, и още повече императрицата. Разпространяват се най-абсурдни истории за Александра Фьодоровна, Распутин е обвинен, че се е продал на Германия, а царицата е наричана „германката“ (М. Палеолог «Дневник посла». М. 2003. С. 208).

В. Ф. Джунковски пише нещо подобно: „...Наглото поведение на Распутин, което стана в Москва толкова наскоро, хвърли сянка върху царското семейство и започна да се разглежда като открито, демонстративно действие от германската партия, която усещаше подкрепата на властите. Всичко това през последните дни създаде много силно възмущение срещу германците и за съжаление, много антидинастично настроение“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 563). А ето още няколко бележки по тази тема от френския посланик М. Палеолог: „През последните няколко дни Москва е в смут. Сред народа се разпространяваха слухове за предателство; императорът, императрицата, Распутин и всички важни придворни бяха шумно обвинени. Московските външения бяха изключително сериозни, недостатъчно отразени от пресата. На известния Червен площад, който беше свидетел на толкова много исторически събития, тълпата хулеше царското семейство, искайки абдикацията на императрицата, абдикацията на императора, прехвърлянето на трона на великия княз Николай Николаевич, обесването на Распутин и т.н. [...] Тази новина предизвика ужас в Царское село. Императрицата страстно обвинява княз Юсупов, московския генерал-губернатор, че чрез своята слабост и неблагоприятие е изложил императорското семейство на такива обиди“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 308-309).

„Тук и там“, пише генерал-квартирмейстор Ю. Н. Данилов от Ставката, „обидни думи бяха хвърлени срещу царското семейство. Различни членове на това семейство са свързвани със слухове за държавна измяна. Императрица Александра Фьодоровна е особено притисната, настоявайки да се оттегли в ма-

настир, следвайки примера на сестра си, вдовицата на великия херцог Сергей Александрович. Името на „стареца“ Григорий Распутин, който беше станал известен в цяла Русия, също е подложено на гръмки обиди. Той беше обвинен, че е омагьосал напълно царската двойка с влиянието си“ (Ю.Н. Данилов, „По пътя към краха: Очерци за последния период на руската монархия“. Москва, 2000, стр. 130).

Както виждаме, всички „свидетелства“ за искания за принудително пострижение на царицата и клеветническите викове на тълпата срещу Г.Е. Распутин, произлизаше изключително от членове на един-единствен, ясно определен кръг – „николаевците“, членове на „лицемерната клика на Ела“ и „съюзническите“ дипломати, които са и подстрекатели на руските вълнения. Ясно е и друго нещо: майският погром в Москва, ако не беше изцяло организиран от високопоставени противници на императрицата и „царския приятел“, със сигурност е използван от тях. Обаче, както често се случва във всякакви конспирации, нещо неочаквано се обърква. (Не може да се предвиди всичко?)

Неслучайно се казва: „Не давайте светиня на кучета, нито хвърляйте бисерите си пред свинете, да не ги стъпчат с краката си и, като се обърнат, ви разкъсат“ (Матей 7:6).

Звярът беше освободен и вече не искаше да прави разлика между този, който го е пуснал, и този, за чието унищожение беше призован.

„Слуховете стигнаха до Петербург“, пише А. И. Спиридович, „че по време на погрома тълпата е хулила членовете на Императорския дом“. „Те проклинат великата княгиня Елизавета Фьодоровна, докато тя е минавала в карета“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 151).

Според историка С. П. Мелгунов, „тълпата е отговорила на опитите за разпръскване на погромниците с камъни. Те са викали: „И вашият ред ще дойде.“ Като цяло може да се отбележи засилване на враждебността към управляващата класа. Елизавета Фьодоровна е наричана „Лиска“ – дори от портиера в дома на генерал-губернатора“ (С.П. Мелгунов, „Спомени и дневници“, стр. 257). „...Срещу Елизавета Фьодоровна“, потвърждава графиня Н.С. Брасова (31 май 1915 г.), „се изля страшна злоба...“ („Дневник и кореспонденция на великия херцог Михаил Александрович 1915-1918 г.“ стр. 197).

Самата велика княгиня, както е добре известно, се смята изцяло за рускиня, православна. „Може би съм по-рускиня от много руснаци...“ („Писма до преподобномъченицата велика херцогиня Елизавета Фьодоровна“. стр. 235).

Целият близък кръг на Елизавета Фьодоровна подкрепя това убеждение, подчертавайки различията между нея и императрицата и естествено, не в полза на последната. Тези „царски дрехи“ обаче са само за мирно време. Войната разкрива, великата княгиня „имала много недоброжелатели“ в Москва, според нейните биографи.

Скоро прякорът „Хесенска вещица“ се появява по отношение на нея (В. В. Вяткин, „Благоуханното цвете на Христовата църква. Животът на светата мъченица велика херцогиня Елизабет Фьодоровна“. Москва, 2001, стр. 174).

Те си спомнили и дългогодишното увлечение по бъдещата велика херцогиня на бъдещия германски император Вилхелм II. Казаха: „Вярно е, че не

всичко им се е получило. Тайната им кореспонденция с Вилхелм е била непрекъсната и сега кайзерът иска да си върне Елизавеета. Вярно е, че сега е православна, но както е сменила вярата си, лутеранството ще я вземе обратно.“ „Какво можем да кажем за нея? Те са далечни роднини, едно и също нещо“ (А. Цитриняк, М. Хемлин „Велика княгиня Елизабет Фьодоровна“. Стр. 334-335).

„Удивително е“, спомня си протоиерей Митрофан Сребрянски, духовен настоятел на Марто-Мариинския манастир, „докъде може да стигне човек в отчаяние. Разпространяваха се невероятни слухове за Елизавета и Вилхелм. Сякаш германците настъпват към Москва единствено, за да заловят Елизавета и да я принудят да се омъжи за кайзера. Превърнаха една възрастна жена в някаква шемахинска царица... Ще е разбираемо, ако подобни неща се казваха от необразовани, невежи хора. Но чувах и такива глупости сред офицерите. А тя непрекъснато повтаряше: „Защо, защо?“ Тя дори плака. Аз ѝ отговорих: „Бъди търпелива, Елизавета Фьодоровна. Те те молят да се омъжиш за самия кайзер! Следователно, по ранг, той е ухажор.“ Шегувах се, разбира се, мислейки за най-доброто. „И тя ме прегърна и плака, и плака“ (пак там, стр. 335). (Дори тази клевета и свързаната с нея душевна мъка обаче не я накараха да се замисли дали същите гнусни лъжи се извършват срещу Григорий Ефимович и царя и царица... Уви...)

Много преди майските събития, полицейското управление разполага с информация за разпространението сред московчани на „всякакви слухове, включително обвинения срещу великата княгиня Елизавета Фьодоровна [...] в германофилия“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Стр. 558).

Още на 30 април 1915 г. великата княгиня пише до царя по въпрос, който силно я „тревожи“. „...Всички военни болници се пълнят с военнопленници. [...] ...Те ме обвиняват за всичко, сякаш се грижа само за германците... няма нужда да повтарям цялата тази лъжа!! И така, когато военните болници преляха с пленници, временно закрих комитета си, оставяйки само тези, където са били нашите смели герои. [...] Възможно ли е да се спре изпращането на пленници в Москва? („Писмо на светата мъченица велика княгиня Елизавета Фьодоровна“. Стр. 235).

Сред демонстрантите, събрали се сутринта на 28 май край стените на Марто-Мариинския манастир на Ординка, се чува викове „Бийте германката!“. Едва благодарение на усилията на полицията тълпата от московчани беше разпръсната (Н. П. Харламов, „Погрома в столицата“. Стр. 132). „...Германка се споменаваше с най-голяма омраза“, пише протоиерей Йоан Восторгов, „на устата на всички [...] Тълпата казва, че ако правителството покровителства враговете ни и не осигури ред в живота, тогава ние сами ще се справяме с когото трябва. Затова не бива да изпитваме търпението на народа и трябва да отстраним онези, които дразнят патриотичните му чувства“ (Ю. И. Кирянов, „Майските бунтове през 1915 г. в Москва“. Стр. 148-149).

„Удивителна история (изглежда сигурна) се случи с великата княгиня Елизавета Фьодоровна“, гласи един запис в дневника на Л. А. Тихомиров. „Тълпа жени дошла при нея, наскоро толкова популярната улица Ординка, викайки и заплашвайки – плачейки, че в нейната общност лекуват ранени германци.“ „Великата княгиня (твърдят те) излязла при тълпата, наредила да се

отворят всички врати и казала: „Елате да видите кого лекуваме!“ Те отишли и, разбираемо, не намерили никакви германци. Но самото подозрение и подобен срыв на доверието са изумителни. Каква нетактичност би могла да извърши, за да разруши моралната си връзка с руския народ? „Те започнаха да я хулят и подозират като цяло“ (Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917, стр. 68).

Московчани мърмореха, че Марто-Мариинският манастир е център на германския шпионаж. Според С. П. Мелгунов „сред хората се разпространяват слухове, че в дома на великата княгиня Елизавета Фьодоровна е открит подземен телефон за връзка с германците“ (С. П. Мелгунов, Спомени и дневници, стр. 256). Много жители на града бяха убедени, че братът на великата княгиня, Ернст-Лудвиг, велик херцог на Хесен, се крие там. Той тайно е пристигнал като пратеник на император Вилхелм II, за да преговаря за сепаративен мир (Е. М. Алмединген, „Несломено единство. Спомени на великата княгиня на Русия 1864-1918“. Лондон, 1964).

„Те викаха“, потвърждава А. И. Спиридович, „че брат ѝ, великият херцог на Хесен, се крие в нейния манастир.“ „Искаха да разрушат манастира“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Т. I, стр. 151).

„Шумни демонстрации“, четем в дневника на М. Палеолог, „се насочваха и към Марто-Мариинския манастир, където игуменка е великата княгиня Елизавета Фьодоровна, сестра на императрицата и вдовица на великия княз Сергей Александрович. Тази красива жена, изтощаваща се в покаятелни дела и молитви, беше обсипана с обиди: простолюдието в Москва отдавна е убедено, че тя е немска шпионка и дори че крие брат си, великия херцог на Хесен, в манастира си“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 308-309).

Някои очевидци свързват тези подозрения с вандалските актове срещу Николаевския дворец в Москва. „...Всички прозорци в Николаевския дворец бяха счупени“, съобщава графиня Н.С. Брасова в писмо от 31 май, „защото... Сред пияната тълпа се разпространи слух, че Елизавета Фьодоровна крие брат си там“ („Дневник и кореспонденция на великия херцог Михаил Александрович 1915-1918“. стр. 196).

Отец Йоан Восторгов, свидетел на срамните събития в Москва, гневно осъжда енорияшите, поддали се на провокацията от амвона: „Търсят виновниците... Клеветят властимащите... .. Те са водени от подозрения... Обвинения се отправят наляво и надясно в държавна измяна, подкуп, предателство, съучастие... Имена се споменават без никакво основание и без никакви доказателства... [...] О, това търсене на виновни! Колко често, чрез силата на несправедливото подозрение, те водят цели поколения към грях, раждат престъпления, пораждаят катастрофални народни вълнения и само помагат на врага! Колко често, едва след стотици години, безпристрастната история очиства обвиненията срещу определени висши служители и управници, обвинения, създадени от народни слухове във време на мрак, под влияние на нещастен държавен живот, а понякога умишлено, умишлено разпространявани сред народа от злонамерени подстрекатели! [...] Спомнете си колко и какви хора бяха засегнати от клевети по време на неотдавнашната Руско-японска война... Нека си припомним това, поне, в Кремъл, на кръста, който стои на мястото на невинно убития и несп-

раведливо оклеветен велик княз Сергей Александрович... А сега, можем ли да мълчим за абсурдните слухове, които се разпространяват за човек с толкова високо положение: той е служил на Русия 32 години – обвинен е в пристрастие към германците; Той събира огромни средства и дарения за ранените и за войната – за него казват, че всичко това се изпраща в Германия; той неуморно обикаля всички болници и лазарети и никога не е посещавал пленените германци – за него казват, че дарява ранените руски войници с икони и кръстове, а на германците дава златни монети! Може ли несправедливото подозрение и недостойното желание да се излее зло върху някого да продължат по-нататък?! Това истински патриотизъм ли е? „Достойно ли е това поведение за народ във времена на скръб и нещастие?“.

Прави впечатление, че същият свещеномъченик протоиерей Йоан Восторгов, както и свети Макарий, митрополит Московски, когото великата княгиня Елизавета Фьодоровна познава добре в Москва, бяха далеч по-духовно опитни от нея и многократно възхваляваха личността на Г. Е. Распутин, с когото, за разлика от игуменката на Марто-Мариинския манастир, общуваха лично.

„В онези дни“, спомня си отец Митрофан Сребрянски, „Елизавета Фьодоровна се суетяла из манастира, объркана, унила и потисната. Тя непрекъснато питала: „Къде съм сега? Защо правят това?“ Дори не можела да произнесе кой го прави. Разбирам, че ѝ било трудно да каже „руснаци“. В края на краищата, тя се смятала за руския. Но е родена германка. После изведнъж се успокоила. Дълго се молила в стаята си. Излязла и извикала сестрите: „В момента отивам в града, трябва да се успокоя и да вразумя хората. Молете се за мен.“ Стояхме там, объркани, знаейки, че е безполезно да я спираме. Знаех, че могат да я убият. В разгара на момента. Освен това... За нас тя е нашата майка, но за всички извън манастирските порти тя е Нейно Височество, сестрата на императрицата... Е, Бог ни спаси. Те дотичаха от болницата и няколко ранени се бяха разболели – медицинска сестра не беше обърнала внимание, някой беше внесъл контрабандно водка в отделенията и последва скандал и сбиване. Осакатени, едва можещи да стоят на крака – и ето ги, биещи се ръкопашно със собствения си ранен брат. „Елизавета Фьодоровна се втурна да ги раздели – те веднага се успокоиха“ (А. Цитриняк, М. Хемлин, „Велика княгиня Елизавета Фьодоровна“, стр. 356-357). (Да, най-голямата сестра и монахинята бяха далеч от императрица Александра Фьодоровна! Достатъчно е да си спомним февруари 1917 г. в Александровския дворец: царят беше в щаба, децата бяха болни от морбили, а императрицата обикаляше през нощта, сред войските, които бяха останали верни.

Април 1918 г., Тоболск: Наследникът, единственият Син и надежда на Русия, беше тежко болен, Царят беше отведен. С кого трябваше да бъде тя - със Съпруга си или с болното си Дете? И тя реши: може би със сълзи, но без истерия, твърдо и безвъзвратно.) През 1915 г. опасността беше налице. Когато Великата княгиня се готвеше да пътува до улица „Тверская“ на 28 май, където беше планирано заседание на Московската организация на Червения кръст, изпълняващият длъжността помощник на кмета, началникът на полицията Севернард, се обърна за помощ към княгиня З. Н. Юсупова: „Ваше Превъзходителство, това е немислимо. Великата княгиня ще бъде убита по пътя.“ „Княгиня Юсупова“, отбеляза правителствен служител, изпратен да разследва погрома,

„след думите на Севенард настоятелно поиска съпругът ѝ незабавно да се обади на Елизавета Фьодоровна и да я помоли да отмени пътуването си.“ [...] Князът отиде до телефона и пътуването на Елизавета Фьодоровна беше отменено“ (Н. П. Харламов, „Погрома в столицата“. Стр. 131-132).

Във връзка с гореизложеното, обръщаме внимание, първо, на факта, че кметът, генерал А. А. Адрианов, който беше добре информиран за инцидентите, свързани с великата княгиня, не виждаше никаква опасност в това тя да напусне манастира, и второ, на ролята на енергичната и властолюбива княгиня З. Н. Юсупова, която управляваше съпруга си, а чрез него и самия град.

Дори с края на германския погром, опасността за Великата княгиня и нейния манастир не отминава. На 2 юни 1915 г. великият херцог Константин Константинович, поетът „К.Р.“, който е възхвалявал Елизавета Фьодоровна в стихове, умира в Павловск. Великата херцогиня незабавно пътува до Петроград, където на 8 юни присъства на погребението на августейшата си роднина във Великокняжеската гробница на Петропавловската катедрала. Връщайки се в Москва, тя се качва на кола, осигурена за нея на Николаевската гара, за да откара до манастира си. Но тълпата, която я чака, започва да плуе и да хвърля камъни по колата, крещейки обиди. „Прозорецът на колата беше счупен. Един от камъните удари шофьора и го нарани сериозно. [...] Тя седеше мълчаливо, неподвижно. „Само смъртна бледност покриваше лицето ѝ“ (Л. П. Милер, „Света руска мъченица, велика княгиня Елизавета Фьодоровна“, стр. 227-228).

„Феликс [Юсупов]“, пише императрицата до царя на 11 юни, „каза на Аня, че (тогава) по каретата на Ела са били хвърляни камъни и хората са я плули, но тя не искаше да говори с нас за това; „Страхуват се, че след няколко дни отново ще има неприятности там, не знам защо.“ Струва ни се, че е имало две причини за подобна съдържаност. От една страна, Елизавета Фьодоровна не е искала да се опозори в очите на по-малката си сестра, а от друга, Великата княгиня е защитавала съпруга на най-близкия си приятел, Ф. Ф. Юсупов-старши, който за пореден път не е изпълнил задълженията си. Въпреки това, според биографите на Елизавета Фьодоровна, „полицейското управление, по заповед на [императрица] Александра Фьодоровна, е установило наблюдение на манастира и околността, за да предотврати евентуални неприятности“ (В. Маерова, „Велика княгиня Елизабет Фьодоровна“. Стр. 310). Именно тази загриженост на императрицата за сестра ѝ може би дори е спасила живота ѝ. Според биографиите ѝ, подобни експесии на описаните по-рано са се случвали и по-късно (В. Вяткин, „Благоуханното цвете на Христовата църква“. Стр. 175; Л. П. Милър, „Света руска мъченица, велика херцогиня Елизабет Фьодоровна.“ стр. 230, 232-233; Мери Грейс Суифт, „Велика княгиня Елизавета. Няма благородна жена в руската история“ // „New Oxford Review.“ том 7. 1987. стр. 8).

Що се отнася до опозиционните заговорници, антигерманските настроения в Москва (въпреки, че рикошираха и срещу великата княгиня Елизавета Фьодоровна, която им симпатизира и дори действа в тяхна полза по много начини) са доста изгодни за тях. Властните, които симпатизират на заговорниците, не се борят сериозно с това явление; всъщност те го подхранват по всякакъв

възможен начин. И това е разбираемо – основните мишени са императрицата и Г. Е. Распутин.

Великата княгиня Мария Павловна Старша ясно обяснява този избор на френския посланик в разговор, проведен през октомври 1916 г.: „Императорът? Винаги ще вярвам в Него. Но има и императрицата. Познавам ги и двамата добре. Колкото по-лоши стават нещата, толкова повече влияние ще придобива Александра Фьодоровна, защото тя има активна, упорита и неспокойна воля... Той, напротив, има слаба воля. Когато се съмнява в себе си, когато смята, че е изоставен от Бога, той престава да реагира; той знае само как да се оттегли в инертен и пасивен инат... Виджте колко голяма е вече властта на императрицата. Скоро тя сама ще управлява Русия...” (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“ стр. 611). (Пак там, стр. 654).

Няколко дни по-късно, нов запис по същата тема: „Графиня Р., която прекара три дни в Москва [...], потвърждава това, което ми беше казано наскоро за раздразнението на московчани срещу царското семейство: „Вечерях всеки ден“, казва тя, „в различни кръгове.“ Навсякъде се чува непрестанно възмущение. Ако царят се появи днес на Червения площад, ще бъде посрещнат с освирквания. А царицата ще бъде разкъсана на парчета. Великата княгиня Елисавета Фьодоровна, толкова мила, състрадателна и чиста, вече не смее да напусне манастира си. Работниците я обвиняват, че е обрича народа на глад... Дъхът на революцията се усеща във всички класи на обществото...” (Пак там. С. 660).

За съжаление, ролята на московското духовенство по време на критичните дни на майския погром е незначителна. Те са бити „по опашката“, както казват по това време. По време на самите събития те предпочитат да стоят на видно място („Архипастирски апел“ // „Московские ведомости“. 1915. 31 май. С. 1). Не, московските свещеници не излязоха с кръстове, за да спрат непокорната тълпа. Като например ректора на Киевската духовна академия, епископ Платон (Рождественски) Чигирински, който през 1905 г. отишъл с кръст да моли киевляни да не нападат евреите (В. А. Сухомлинов, „Мемоари“. Минск. 2005. С. 155).

И все пак, начело на Московската епархия по това време е митрополит Макарий, известен със своята строга православна и лоялистка нагласа и възгледи! Може би една от причините за подобно безразличие е осъзнаването сред някои православни мисионери на поражението, което са претърпели в борбата срещу т. нар. щундо-баптисти. „Никъде в сектантството“, пише църковният историк И. К. Смолич, „църковната мисия не е претърпяла такова съкрушително фиаско: тя се оказа неподготвена, неорганизирана и безсилна срещу щундо-баптистите“ (История на Руската църква. Книга 8. Част II. Москва, 1996. С. 180). Разбира се, както правилно пишат съвременните автори, „насаждащите Кръщението в Русия са немски колонисти от нашите южни губернии“. Първите известни пропагандатори на тази секта в Русия са същите тези немски колонисти и чуждестранните немски проповедници, които са идвали при тях“ (А. Хвалин, „Немската следа“ // „Десятин“. № 55. С. 5).

Не може да се отрече безспорният подривен характер на Щундите, който се свежда до: „1) отхвърляне на клетвите като цяло и в частност отхвърляне на клетвата за вярност към Царя и Родината; 2) отхвърляне на войната, военната служба и смъртното наказание; 3) признаване на несправедливия характер на

сегашната икономическа система; 4) осъждане на целия съществуващ държавен ред, при който войната, смъртното наказание и неравномерното разпределение на земните блага са възможни; и 5) противопоставяне на Православието, което е в основата на този ред“ (пак там).

Не може обаче да се отрече косвената полза от появата на сектата за подобряване на духовното и моралното ниво на самото православно духовенство. Сред мерките, разработени през 1884 г. от събралите се в Киев епископи, са забележителни следните: „да се назначат в енории, заразени със щунда [...] членове на духовенството, особено свещеници, измежду лица, чието образование и морални качества най-добре отговарят на изискванията на пастирското и църковно служение“; от епископите се изисква „постоянно да наблюдават извършването на божествените служби по благоговееен начин и в съответствие с църковния устав“; от енориите се изисква „да засилят събирането на средства за енорийските нужди и да ги използват, наред с други неща, за оказване на помощ на бедните енорияши“ (пак там, стр. 4).

Невъзможно е обаче да си представим, че германският император би могъл да одобри например изявлението на Световния баптистки конгрес, състоял се в Лондон през 1905 г., че кръщението „съдържа обещание за помощ и освобождение за милиони хора, които сега стенат под деспотичното иго на правителствата на този свят“ (пак там, стр. 5). Добре известно е, че Германия не е страна на штундо-баптизма, а страна на лутерани и католици.

Баптистите са секта в Германия, както сабатарианците (съботяните) в Русия. Но мисля, че никой никога не би се сетил да обвини Руската империя в разпространение на юдаизма на основание, че сабатарианството е възникнало в Русия.

За съжаление, германофобията у нас често е надхвърляла разумните граници. „...Казват, че Синодът“, пише възмутено императрица Александра Фьодоровна до царя на 14 декември 1914 г., „е издал указ, че не трябва да има коледни елхи. Искам да разбера дали това е вярно и тогава ще вдигна скандал. Това не е тяхна работа и не засяга Църквата. Защо да лишаваме ранените и децата от това удоволствие, на основание, че елхата първоначално е възприета от Германия! Тази тесногърдост е просто чудовищна!“ Това се отнася до постановлението на Училищния съвет на Светия синод за премахване на коледните елхи, държани в енорийските училища, на „основанието“, че този обичай е възприет от германците. В мемоарите на Московския митрополит Макарий четем: „Владика също не харесваше, когато се подреждаха коледни елхи за деца. „Този обичай е приет от чужденци“, казва той, „но по-добре ще е да им направите звезда;“ „то ще им даде чиста духовна радост, по-голяма от която нищо не може да съществува“ (О, тиха светлина. Животът и делото на епископ Арсений (Жадановски) Серпуховски. Съч. С.В. Фомин. Том 3. Москва, 2002. С. 496. За описание на вечерта на Рождествената звезда за сираци вижте: „Московски църковни вести“. 1915. № 2).

Правотата на императрицата по този въпрос е напълно потвърдена от последвалите сурови времена. Дори болшевиките не се справиха с „коледната елха“. Трябва да се подчертае: след скандалните бунтове, които станаха в Москва, княз Ф. Ф. Юсупов се чувстваше някак прекалено уверен. И не само защото

по време на погрома той се разболя от „дипломатическа болест“ и по думите му, съдеше за случващото се само по докладите на кмета (В. Дьонингхаус, „Германците в обществения живот на Москва: Симбиоза и конфликт (1494-1941)“, стр. 367).

В. Ф. Джунковски описа настроението, което цареше в дома на кмета на 28 май: „Посрещна ме изключително разстроена княгиня Юсупова. Тя беше напълно наясно, че всичко, което съпругът ѝ беше направил, е погрешно, и аз я съжалих от сърце; чувствах всичко, през което сигурно е преминала. Самият Юсупов нямаше ясна представа какво се е случило. Той вярваше, че това е неизбежно да се случи, че не е могло да се случи по друг начин, че се е отворил клапан и гневът на народа е избухнал, че Върховното правителство, засрамено от германците, е единствено виновно. Той дори беше трогнат от някои от сцените, на които беше станал свидетел предния ден, когато беше наблюдавал грабежи и погроми някъде“ (В. Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2. Стр. 562).

„...Всеки германец“, заявява той, говорейки същия ден на извънредно заседание на членовете на Московската градска дума, „има двама защитници: един в Петроград, един в Москва. Бяхме твърде мили с тях. Аз съм на страната на нашите работници. Търпението им се изчерпа. [...] Видях хора да вървят по улиците. Вървят с весели лица. [...] Те не могат да работят спокойно, когато са подложени на груби и нагли забележки на всяка крачка... Най-малкият германски успех на фронта ги правел изключително нагли и дръзки...“ (Пак там, стр. 561). Призован в щаба, за да обясни какво се е случило, той заявява: „Може би сред тях има невинни хора, но какво можем да направим? Поне можем да спасим страната от унижение...“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. стр. 358).

От обръщението на княз Ф. Ф. Юсупов към московчани на 9 юни става ясно, че той не е направил никакви изводи от тези ужасни събития. Той обещава, че възможно най-скоро (до 1 юли) всички поданици на вражеските държави ще бъдат отстранени от фабрики и заводи, а търговските предприятия, принадлежащи им, ще бъдат ликвидирани. „Ще изпълня дълга си към Суверенния Император и Русия“, провъзгласява князът („Утро на Русия“. стр. 1915. 10 юни. стр. 1). Същия ден министърът на вътрешните работи Н. Б. Шчербатов прочете телеграмата на княз Ф. Ф. Юсупов до Министерския съвет, в която се настоява „всички германски и австрийски поданици без изключение, както и тези, които са приели руско гражданство, да бъдат изпратени в концентрационен лагер в един от градовете на Волга“ (Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов. Стр. 178).

„Единственият възможен начин да се успокои руският народ“, пише той по-късно в мемоарите си, „беше да се изведат всички германци от Москва и да им се забрани да приемат руско гражданство“ (Е. Красних, „Княз Феликс Юсупов“. Стр. 356).

Важно е да отбележим, че княз Ф. Ф. Юсупов има влиятелни защитници, както в правителството, така и сред обществеността. На заседанията на Министерския съвет той се ползва с непоколебимата подкрепа на протежето на Николай Николаевич и „Московската клика“ на главния прокурор на Светия синод А. Д. Самарин („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“. стр. 207, 274).

В самата Москва бунтовната мая, както се оказа, не беше ферментирала достатъчно. На 9-10 август там се провеждат нови демонстрации, завършващи с ново кръвопролитие. Поводът е фалшиво съобщение във вестниците „Вечерни новини“ и „Копейка“ за предполагаемото превземане на Дарданелите („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов“. стр. 217; „Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917“. стр. 97-98).

За тези събития е запазена малко информация. Ето един запис в дневника на историка С.П. Мелгунов: „Започнало е сблъсък между полицаи и войник георгиевски кавалер, на площад „Страстная“. Полицията ударил войника. Дали войникът е бил пиян или не, няма значение. Събралата се тълпа се нахвърлила върху полиция. Той се скрил на трамвайната спирка. Тълпата обсажда станцията. Към 11 часа предиобед на площада се натрупва тълпа от няколко хиляди души. Войските (или полицаите?) започнали да стрелят по тях. Тълпата отговоря с камъни и барикади. Казват, че имало много ранени и убити. Казват също, че в сблъсъка на страната на тълпата участвали и прапорщици. Напрежението е изключително високо. На следващия ден отново се събира огромна тълпа. Има още стрелба. Стрелбата тук е доста често срещано явление...” (С.П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. стр. 261-262).

На 11 август Министерският съвет обсъжда тези събития: Княз Н. Б. Шчербатов: „Министерският съвет е наясно, че в Москва са се провели демонстрации, завършили кърваво. Боевете са ожесточени и много хора са ранени с хладно оръжие. [...] Демонстрациите и бунтовете възникват по най-неочаквани причини. В Москва те се развиват от патриотична радост заради съобщението във вестника за падането на Дарданелите и връщането на Ковно на нашите войски. Един прекалено красноречив оратор беше арестуван и провинцията започна да пише.“

А. В. Кривошеин: „Необходимо е да се обърне внимание на изключително разпространяващите се сензационалистични листовки, които захранват тълпата с всякакви абсурдни новини и както се случи в Москва, създават претексти за обществени вълнения. Вярвам, че правителството все още има достатъчно власт да спре тези дори не бандити, а просто хулигани от печата.“

И.Л. Горемикин: „Надявам се, че министърът на вътрешните работи ще предприеме решителни действия в това отношение. Няма нужда да се срамуват от тази компания: затворете вестника и поставете издателите и редакторите на подходящите места, за да поговорят. Ако военното командване създава пречки, ще намеря начин да се справя с тях. На това трябва да се сложи край.“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г. Стр. 63-65).

Опитният Иван Логинович разбира откъде духа вятърът: от Щаба. Въпреки последвалото разследване, предисторията на майските московски бунтове остава до голяма степен загадъчна. Някои съвременници задават въпроси, които остават без отговор и до днес: „Но все пак някой разбунтувал тази тълпа, може би безразлична към всичко освен към бунта, и някой я повел.“ Каква невидима ръка контролира действията на тълпата, насочвайки ги точно в посока, която привлича скритото съчувствие в най-обширния сегмент на нашето об-

щество? Някой има нужда от тези жертви, от тези разрушени магазини, апартаменти и разграбеното имущество! Най-лесният начин да се припише погромът е да се обвини натрупаното раздразнение на населението срещу германците. „Те ни биеха на фронта, ние ги биехме в тила“ (Ю.Н. Данилов, „По пътя към колапса“. Стр. 131).

Именно това е имала предвид московската Фронда, симпатизираща на Николай Николаевич, като се опитва да отдаде възмущението на: „Експлозията от необуздан и грозен патриотизъм, , но въпреки това патриотизъм!.. Това е била теорията на московските власти“ (пак там, стр. 131).

Съюзниците също се опитват да разгледат германския погром в Москва от своя гледна точка. В него те „виждат проява на раздразнение не само срещу германците – нашите военни противници, но и срещу чужденците като цяло, без да изключваме нашите съюзници“ (пак там).

Според генерал А.И. Спиридович „Отделът за сигурност видя в случващото се подземната работа на германски агенти и наши пораженци“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 151).

Септемврийският правителствен одит, отрича, че някоя политическа партия е организидала самия погром, установява известно участие на крайната десница в последвалите вълнения. Така московският клон на Всеруския национален съюз публикува 76-страничен справочник, посветен на „всички местни руски сили в град Москва“: „Германски и австрийски фирми в Москва през 1914 г. Индекс на австро-унгарските и германските промишлени, търговски и търговски фирми в Москва“ (Москва, 1914 г.).

В тази брошура са изброени домашни адреси, телефонни номера и местоположения на имения в Московска област, техните собственици и ръководителите на германски фирми. Идентифицирани са и имената на някои от лидерите на московската десница, които са се опитали да се възползват от погромите. Например, Турчанинов („заместник-председател на една дясна организация и председател на демонстрационната комисия в друга“) „получил значителна сума от немски търговци и индустриалци, посещавайки ги преди погрома и обещавайки им защитата; по време на погрома той защитава немски магазин на Кузнецки мост за пари, а вечерта на първия ден на погрома завършва труда си, като влязъл в оцелял немски магазин за колбаси и след като наредил да му продадат колбаси и шунка, започнал шумно да се хвали с погромните си подвизи, а след това попитал колко дължи; Треперещата домакиня отговорила, че всичко вече е платено, и той, взел вечерята си, тържествено си тръгнал, без да плати нищо“ (С. В. Завадски, „На големия поврат. (Доклад на гражданин за преживяванията му през 1916-17 г.). Под знака на Временното правителство“ // „Архив на руската революция“. Том XI. Берлин. 1923. Стр. 64).

Със сигурност трябва да се вземе предвид мнението на Л. А. Тихомиров, изразено от него в един от дневниковите му записи (24.06.1915 г.): „Според мен организационният тласък е дело на революционерите. Това е ясно дори без каквото и да е разследване“ („Дневник на Л. А. Тихомиров. 1915-1917 г.“ стр. 81).

Както и да е, едно може да се каже със сигурност: държавната комисия ясно установява, че нито полицията, нито германците, нито социалдемократите

(включително болшевиките), нито черностотинците са подстрекавали тълпата. По очевидни причини единственото непроверено твърдение е това на кадета, масон и член на Думата В. А. Обнински, който твърди, че московските погроми са „извършени по заповед от щаба“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. стр. 257).

ЖЕЛЯЗОТО ПРОТИВ ЗЛАТОТО

Истинската общност, от която са вербувани шпиони, са евреите, живеещи близо до фронта. Каквото и да твърдят техните сънародници и днешните политически коректни историци, има неопровержими доказателства за това... През 1911 г., в специална статия „За разнообразието на племената в населението на държавите“, известният военен деец и което е важно, велик либерал Д. И. Милютин категорично заявява: „...Врагът ще намери шпиони, водачи и всякакви умни агенти, готови да му служат, сред еврейското население“ (Е. Ю. Сергеев, „Друга земя, друго небе...“ Западът и военният елит на Русия (1900-1914)“. Москва, 2001, стр. 194).

Всички тези истории от съвременните глашатаи на толерантността за „съвестната служба на много евреи“, „героизма на еврейските войници“ и тяхната лоялност към Русия не са нищо повече от изолирани факти, които не могат да заместят основната, много по-представителна тенденция. Командирите на всички военни части, разположени на западната граница на империята преди войната, знаят много добре какво да очакват от местното еврейско население.

Генерал П. Н. Краснов, назначен за командир на 10-ти Донски казашки полк малко преди началото на военните действия, пише, че мобилизационната част на полковото му управление притежава не само „австрийски карти до Львов и Перемишъл“, но и информация за „разполагането на австрийски войски с имената на всички командири, включително командири на ескадрони“. Според него, те са били постоянно актуализирани и препроверявани. Той посочва и източника на тази информация: „...Вечер често можеше да се види полковият адютант Константин Помпеевич Бочаров, някъде на уединено място, в мистериозен разговор с подозрително изглеждащ евреин, и след такъв разговор се появяваха корекции в разполагането и списъците на австрийците в Рава Руска, в Жешов и други градове на граничната зона“ (П.Н. Краснов, Пълни съчинения, том 13. Подолск. 2010. стр. 418).

Главният равин на Москва, Яков Мазе, който посещава Барановичи през юни 1915 г. и води дълъг разговор (около три часа) с протоиерей Георгий Шавелски, се опитва да убеди своя събрат евреин да „повлияе на Върховния“ по начин, благоприятен за евреите. Той твърди, че „всички нападки срещу евреите са преувеличени, че евреите са като всички останали: сред тях има много достойни, смели и храбри, има и страхливци; има верни на Родината, има и негодници и предатели. Но изключението не може да характеризира общото. Цялото еврейство е лоялно към Русия и желае само най-доброто за нея. „Едно общо обвинение срещу еврейството е следователно крещяща несправедливост, още по-осъдителна и дори престъпна, защото може да доведе до тежки кървави последици“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протои-

ерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 273). Яков Мазе (1859–1924) – Главен равин на Москва от 27 октомври 1893 г.

През 1914 г., от името на московските евреи, той докладва на император Николай II в Големия Кремълски дворец за създаването на болница за ранените в Московската хорална синагога. През юли 1921 г. Мазе се срещнал с Ленин. М. И. Калинин, който участва в срещата, уж изразява недоумение защо „евреите не вървят ръка за ръка с комунистите, след като са спечелили толкова много след революцията“.

Системата от доказателства е доста сложна и се прилага успешно и днес. Обърнете внимание обаче, че отец Георги, който произхожда от семейство, избягало от задущаващата атмосфера на зоната на еврейското осядане и следователно знае добре какво се крие под привлекателния лустер на външния хуманизъм, е принуден да охлади пламенността на красноречивия равин: „Колкото и трудно да ми беше, трябваше да му разкажа всичко, което знаех за поведението на евреите по време на тази война.“ Той обаче продължи да твърди, че всички обвинения срещу евреите се основават или на клюки, или на дългогодишна враждебност на определени хора към евреите“ (пак там). Добре позната тактика, отново. Но отец Георги също не е лесен и не е наивен. Рационалистичното му съзнание, основано на твърдо установени факти, отхвърля омайния напев на равина, чиято реч по време на аферата Бейлис две години по-рано толкова плени руската интелигенция, неспособна на критично мислене.

„Не може да се отрече“, каза архиерей, „че сред евреите има и честни, смели, безкористни войници, но те са изключение. Като цяло евреите се смятат от мнозина за страхливи по природа и негодни за служба. В мирно време те са допускани на различни небойни позиции; във военно време подобна привилегия става много съмнителна и неприемлива, и евреите изпълват предните редици на армията. Разбира се, тук те не можеха да станат различни от това, което бяха. По време на атаки те често се оказваха отзад; по време на отстъпления се оказваха начело. Паниката в бойните части неведнъж се е дължала на тях. „Страхливостта е най-срамното качество за един воин“ (пак там, стр. 272).

Тези, които пишат днес за „широкия антисемитизъм“ в предреволюционна Русия и нетърпимото положение на евреите там забравят, че духовенството на армията и флота през военните години е оглавявано (по царска воля) от етнически еврейин. Той е бил и почетен ректор на Феодоровската катедрала в Царское село, а до Февруарската революция е член на Светия синод. Отец Георгий изрича пророчески думи на 27 юли 1911 г., в навечерието на освещаването на църквата „Спасителя на водите“, издигната в Санкт Петербург в памет на моряците, загинали в битката при Цушима: „Защото забравя Бога, защото се подиграва с Неговите заповеди [...], защото не използва силите и ресурсите, дадени на народа по Неговата воля, Бог изоставя народа, лишава го от Своята благосклонност и помощ, след което нещастия и бедствия, като тъмни облаци, се спускат върху народа и от тези облаци загиват не винаги виновните, а често и невинните“ (Бюлетин на военното и морското духовенство. Санкт Петербург, 1912, № 2, стр. 98-99).

Генерал А. Н. Куропаткин, на чието благоприятно свидетелство за своите сънародници се позовава в разговор с отец А. Н. Куропаткин. Равин Мазе, кой-

то е бил придружен от Георгий, въпреки това твърди в теоретичните си трудове, че по време на Руско-японската война от 1904-1905 г. малкото евреи, които са се явили на наборните пунктове, „са избягали масово от пътя към театъра на военните действия“ (генерал А. Н. Куропаткин, „Задачите на руската армия“. Том 3. Санкт Петербург, 1910, стр. 345).

Вестник „Киевлянин“ на 16 декември 1905 г. съобщава за „20-30 хиляди еврейски войници и запасни войници, почти напълно се скриха и избягаха в чужбина по време на Японската война“ (В. В. Шулгин, „Какво не ни харесва в тях...“ За антисемитизма в Русия“. Санкт Петербург, 1992, стр. 256).

А. И. Солженицин, цитирайки тези цитати, отбелязва: „Косвената американска статистика показва, че от началото на Японската война е започнала масова емиграция на евреи във военна възраст“ (А.И. Солженицин, „Двеста години заедно (1795-1995). Част I. Москва, 2001.

Страхлива маса впоследствие, в следващата си родина, постига разрыв в отношенията между САЩ и Руската империя, а след това и други враждебни действия срещу мразената от тях Автократична православна монархия.

Същият А.Н. Куропаткин отбелязва в своя фундаментален труд неонатливостта (да не се бърка с адаптивността и мимикрията) на евреите в руското общество: „Само една националност не се е вкоренила в нашата армия: еврейската.“ „Като предприемат редица незаконни мерки, за да избегнат военна служба, евреите, с някои изключения, представляват бремене за армиите в мирно време и нещастие във военно време“ (А. Н. Куропаткин, „Задачите на руската армия“. Том 3. Санкт Петербург, 1910. Стр. 80).

В неотдавнашно проучване на Семьон Голдин, изследовател в Еврейския университет в Йерусалим, четем: „Рязко негативно отношение към евреите е видно, в редица отговори на руските военни командири на запитването на Военното министерство за бойните качества на еврейските войници и желателността от премахване на наборната военна служба на евреите в руската армия (1912 г.).

Генерал П. А. Плеве (командир на Московския военен окръг) смята, че „евреите са врагове на Русия, желаещи нейното унищожение“. Генерал А. Е. Еверт (командир на 13-ти армейски корпус) отбелязва: „Винаги и навсякъде [...] евреите са чужди и дори враждебни към интересите на държавата, в която живеят... В нация без патриотизъм, без преданост към Царя и Отечеството, не може да има добри войници.“

Генерал Н. И. Иванов (командир на Киевския военен окръг) смята юдаизма за „елемент, който въвежда развращаващ и разлагащ принцип в нашите войски...“.

Генерал А. А. Брусилов (тогава командир на 14-ти армейски корпус) иска „...да се премахнат напълно евреите от армията [...] чрез ограничаване на гражданските им права“ (С. Голдин, „Руското командване и евреите по време на Първата световна война: Причини за формирането на негативен стереотип“ // „Световната криза от 1914-1920 г. и съдбата на източноевропейското еврейство“. Москва, 2005. С. 30).

В самото навечерие на войната, на 17 април 1914 г., началникът на Генералния щаб, генерал Н. Н. Янушкевич, говори за вредата, която евреите в него-

ва среда нанесли на руската армия, „вреда, еднакво призната от всички командири на военни части“ (А. Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени дейатели на Руската империя в съдбите на евреите. 1762-1917. Справочник по личности.“ Санкт Петербург, 2007. С. 357).

Както виждаме, нищо от това не е измислица или заговор на антисемити. Това е потвърдено от самите представители на това племе.

Така Л. М. Розентал, служител на барон Г. О. Гинзбург, който представлява еврейските интереси пред руското правителство през втората половина на XIX век, си спомня: „Постоянно говорихме за граждански права на евреите, а висшестоящите изискваха да демонстрираме на практика, че евреите се променят към по-добро и заслужават тези права“ (И. М. Чериковер, „История на Обществото за разпространение на образованието сред евреите в Русия, 1863-1913 г.“ Санкт Петербург, 1913 г., стр. 31).

Постигането на това обаче е трудно. Както е добре известно, Гинзбург участва в разработването на военната реформа от 1874 г. Благодарение на неговите застъпничества „разликите между християни и евреи във военната повинност са премахнати“. Но, както се оказа, евреите се нуждаят от права, а що се отнася до задълженията, те отдавна се бяха научили хитро да ги заобикалят. „За да избегнат наборната военна служба“, признава един съвременен еврейски историк, „данните за раждането и смъртта на мъжете са умишлено изопачени, давайки неточна картина за броя на евреите, подлежащи на наборна служба. Много еврейски новобранци се оказаха неадекватни дори за минималния ръст и тегло, изисквани от новобранците.

Имаше и случаи на самоосакатяване. Първият набор в реформираната армия даде по-малко еврейски новобранци, отколкото се очакваше. Военното министерство, скептично към лоялността на евреите, спешно промени системата за набиране на евреи [само евреи! – С. Ф.] в армията по такъв начин, че еврейските новобранци не можеха да избегнат военната служба“ (Й. Клиер, „Кръгът Гинзбург и политиката на Стадланут в Имперска Русия“ // „Известие на Еврейския университет в Москва“. 1995. № 3 (10). С. 44).

Но какво заключение прави еврейският историк от Великобритания, позовавайки се на тези факти, от всичко това? Няма да повярвате, но ето го: „Тяхната [евреите] омраза и отвращение към военната служба бяха добре известни на военния министър.“ Гинзбург е трябвало да „използват факта на изравняване на евреите във военната наборна служба“ (въпреки пълния провал на самата тази наборна служба!), „за да се борят за други равни права за своя народ“ (пак там). Нежеланието на евреите да служат не само на руския цар, но и да се трудят във войската където и да е, обаче е добре известно и на онези, чиито умове не са били затъпени от пропагандните книги и учебници.

Еврейският полк, сформиран от британците в Александрия по време на Първата световна война с цел завладяване на Палестина, според еврейския националист В. З. Жаботински, (след като се запознава с действителните бойни качества на ционистките „воини“) скоро е преобразуван в спомагателен отряд от „гончии на мулета в Галиполи“ (В. З. Жаботински, „Избрани статии и речи“. Москва, 1991, стр. 134).

Не може да се пренебрегне корупцията, която евреите донесоха със себе си. Впрочем, дори фигури с много либерални убеждения, които не са загубили своята почтеност, пишат за това. Така, известният руски философ и общественик княз Н. С. Трубецкой отбелязва в началото на 20-те години на XX век: „...Трябва да се признае, че еврейското разложение обикновено надхвърля степента, до която е полезен, и в огромното мнозинство от случаите е опасен. [...] Той е симптом на онова нездравословно духовно състояние, в което почти всеки отделен евреин се намира от детството, и е изхвърляне на болезнени подсъзнателни комплекси и психически спазми. [...] Еврейският разпад е невроза, особена невроза, произтичаща от усещането за ненормална връзка между евреи и гои и засилена от влиянието на еврейската среда, която страда от същата невроза“ (княз Н. С. Трубецкой „За расизма“ // „Литературнознание“. Москва, 1991. № 6. С. 153).

Между другото, това е наистина плодородна почва за академик Бехтерев и компания. Но ако това е болест, тогава със сигурност, за безопасността на другите, тя трябва да се лекува? А пациентът, както е добре известно, никога няма да си признае, че е такъв.

И още една забележка от княза: „Евреите често са безразборно обвинявани в „материализъм“. Това е неправилно. Типичният евреин намира еднакво удоволствие в отричането на духа, както и в отричането на материята. А в съвременната цивилизация евреите са особено успешни именно там, където въпросът е за премахването на материалната субстанция и замяната ѝ с абстрактни отношения (както във физиката, така и във финансите).

Двухилядолетните емигранти, откъснати от всякаква почва, гравитират не към материализма или спиритуализма, а към релационизма“ (пак там). А. Е. Вандам, завършил Николаевската академия на Генералния щаб и един от първите руски военни геополитици (който положи основите на тази област в Русия), обсъди темите, които засегнахме, в книгата си от 1912 г. „Нашето положение“. Той обърна специално внимание на ролята на еврейското население в Русия: „Пропита изцяло с националната идея, болезнено обичащи въображаемата си държава – тези актьори, без да се срамуват от грима си, слагат маската на социалдемократи, които презират „националните предразсъдъци“, и с цинизма на красноречието си пленяват слабата руска младеж до такава степен, че в краткия период от 1886 до 1888 г. цяла Западна и Южна Русия, подобно на скарлатина, е покрита с червени петна на социалдемократическите кръгове. Доволен от този успех, Централният комитет издава заповед да се премине от кръжочна пропаганда към широка агитация. Основната цел на последната, както е посочено в инструкциите: „За агитацията“ и „Писмо до агитаторите“, е да се наберат възможно най-големи сили, с които в благоприятен политически момент е възможно да се излезе в защита на специфично еврейските интереси.“

Според тази инструкция, преоблечените апостоли на социализма смело проправят път към фабриките, заводите, работилници и храмове на науката, където Карл Маркс, дълго осмиван от Запада, е въздигнат на олтарите на руската мисъл. От 1894 г. нататък, по заповед на същия комитет, Русия започва е залята с пропагандна литература. Подигравайки се с нашия патриотизъм, нашите обичаи, нашата религия, подбуждайки класова омраза, насаждайки

враждебност към правителството, неуважение към Върховната власт и превръщайки руската душа в тълпа от „Ивановци, забравили своите роднини“, евреите започват да организират войнствени групи. От 1896 г. нататък те започват да организират стачки и протести, по време на които еврейски ръководители демонстративно водят тълпи за извършване на безредици от младежи и работници по улиците на столиците и големите градове. През 1897 г. е сформиран полеви щаб на еврейската армия, известен като Бунд (Съюз).

През 1900 г. е издадена заповед да се засили вноса на забранена литература, като едновременно с това се насочва вниманието към периодичния печат, за да се наситят масите с идеи, полезни за еврейството. Постепенно завземайки влияние и власт, евреите първо заявяват, че на всички заседания на революционните комитети руският език трябва да отстъпи място на еврейския жаргон – с други думи, те дори натикат професорите, които ги обслужват. А през 1902 г., на Четвъртият конгрес на Бунда, те разработват следните искания:

1) „Законна възможност за еврейското население да използва родния си език в отношенията си със съдилищата, държавните институции и местните и регионалните органи на управление“.

2) „Национално-културна автономия, изразена в премахването на функции, свързани с културните въпроси, от юрисдикцията на държавата и местните и регионалните органи на самоуправление, и прехвърлянето им на Бунда под формата на специални институции, местни и централни, избирани от всички негови членове въз основа на всеобщо, равно, пряко и тайно изборително право“ и др.

По това време Израелската държава, все още е с неясно бъдещето, но вече видимо разкриваща контурите си, и разполага в Русия с 5000 фанатично предани агитатори, мъже и жени; 30 000 бойчив отряди, съставени от т. нар. социални революционери (есери); и 14 полеви щаба: във Варшава, Лодз, Бялисток, Гродно, Вилнюс, Двинск, Ковно, Витебск, Минск, Гомел, Могилев, Бердичев, Житомир и Рига.

Четвъртият конгрес решава да разшири тази организация до Одеса, Нижин, Киев, Екатеринослав, Прилуки и други градове и села в Европейска Русия, както и до Кавказ и Туркестан.

Освен това, с вродената си способност за „практическо проникване“, като фин прах във всяко кътче на нашия държавен и социален живот и носейки със себе си зародишите на разложението, евреите едновременно разузнават всички най-чувствителни места, където може да ни ударят безпроблемно... Това е чудовищната „предна база“, която се изгражда в продължение на много години в Русия! Познавайки отлично тънкостите на нашето положение в борбата за самото ни съществуване, състоянието на нашата подготовка, характера на нашите държавници и т.н., нашите англосаксонски противници, не можеха да сбъркат в изчисленията си на силите, които направили по следния начин: Япония, постепенно свикнала да гледа на бързо разрастващия се търговски флот, Корея и Манджурия, построени с нашия труд и пари, като на своя собственост, е предназначена за открита атака по левия ни фланг или, както американците се изразяват, за унищожаването на нашата „Източна империя“.

Япония е замислена като политически резерв, предназначен да регулира хода на събитията:

1) На еврейския народ, предвид настоящия му брой и невъзможността да се задоволи само с Палестина, е обещана територията между Каспийско, Черно, Средиземно, Червено море и Персийския залив за формиране на независимо Израелско царство. и

2) Революционни партии от различни деноминации, организирани под еврейско ръководство, окуражени, че с поражението на Русия ще им се даде възможност да създадат цяла поредица от нови държави, основани на принципите на Френската революция и Карл Маркс.

Ролята на самите англосаксонци и тяхното изключително умение като задкулисни агенти ще станат очевидни, ако разгледаме следните факти.

По време на цялата война от 1904-1905 г. политическият резерв, държан в пълна бойна готовност в рамките на Русия, не само не е вкаран в действие, но дори части от него, които случайно се измъкват от нашия контрол на 9 януари 1905 г., са незабавно изтеглени – защото Япония, която успешно действа срещу левия ни фланг, се справи без подкрепления. Но след падането на Порт Артур, нашите армии са прогонени от Южна Манджурия, а флотът ни загива при Цушима – сигнална ракета, изстреляна от Лодз, на 10 – 14 юни избухва въстание в Севастопол, на 15-ти в Одеса и Либавя; на 17-ти в Кронщат и Свеаборг... Читателите, които са дори бегло запознати с действията на войските в театъра на военните действия, веднага ще разберат истинското значение на тези събития в театъра на борбата за живот след поражението на нашите военноморски сили в Жълто море, евреите действат в Черно и Балтийско море, за да преследва руския флот в самите му бази“ (А.Е. Вандам „Геополитика и геостратегия“. Жуковски-М. 2002. С. 96-100).

Известна представа за еврейската революционна антиправителствена солидарност се дава и от публикации в американският печат. През ноември 1905 г., „Ню Йорк Таймс“ съобщава: „Събрани са 140 000 долара. Карнеги е дал 10 000 долара за „помощ“ за Русия. Един от ораторите каза – пари трябва да се изпратят на евреите [в Русия], за да купят барут и куршуми. Кръвта на евреите е в сърцата ни“, каза г-н Силвърман, [...] Царят се отвърна от евреите (от кръвожадност) и отговорността за клането е на Руската църква и бюрокрацията. Той каза: „хиляди и хиляди мъже, жени, деца са били убити – това е повторение на ужасите от Кишинев, увеличени стократно“. „Държавата [Русия] е съучастник в престъплението – това е Холокостът на евреите, това е кулминацията на искането на народа за свобода, това е трикът на едно подло правителство...“ (Ню Йорк Таймс. 1905. 13 ноември).

На едно от събранията, където се говори на идиш (което показва, че събралите се от Русия), е решено: „Революцията трябва да се състои. Решено е да се изпратят допълнителни 2000 долара за „помощ“ на Русия. [...] Присъстват радикални социалисти, членове на Бунда, Централната революционна организация на Русия, социалисти. [...] Решено е да се увеличи [...] сумата, предназначена за засилване на агитацията в полза на руската революция“ (пак там).

Всичко това се случи в навечерието на т. нар. Декемврийско въоръжено въстание от 1905 г. в Москва. Преобладаващото присъствие на евреи (като се

има предвид действителният етнически състав на населението) в революционни, включително терористични, организации в Русия е неоспоримо.

„Широко разпространеното участие на евреи“, подчертава живеещият в Лондон еврейски изследовател Джон Клиер, „във всички клонове на революционното движение, сред социалистите-революционери, социалдемократите, включително еврейския им клон – Бунд, и в Полската социалистическа партия, не може да се отрече...“ (Й. Клиер, „Казаки и погроми. Какво отличаваше „военните“ погроми?“ // „Световната криза от 1914-1920 г. и съдбата на източно-европейското еврейство“. Москва, 2005. С. 51).

Най-силната партия в зоната на еврейското усядане, според В. И. Ленин, през февруари 1915 г., е „предимно от германофили и [затова] се радват на поражението на Русия“ (В. И. Ленин. Пълни съчинения, том 49, стр. 64).

Известният софизъм на равина Мазе, гореспоменатия защитник на еврейските интереси, е „Троцките правят революцията, а Бронщайните плащат за нея“. Отговорът на това може да се намери в думите на В.В. Шулгин, от кореспонденцията му с известния масон В.А. Маклаков, един от координаторите на убийството на Распутин, което той казва във връзка с публикуването на известната си книга „Какво не харесваме в тях“: „...Цяла нация гореше от чувство за отмъщение и [...] тези чувства доведоха до цяла поредица от отмъстителни действия. Но тези действия (докато не се докаже обратното) бяха предприети или от отделни евреи, или от групи евреи, а не от цяла нация. Цялата нация беше само много ядосана и готова да разкъса враговете си на парчета. [...] ...Еврейските политици подхранваха еврейските маси с тези отмъстителни чувства. Ето защо аз поставям основната отговорност върху тях. [...] ...Като напълно приравняваме еврейските революционери с руснаците и дори като смятаме последните за по-лоши от първите, можем да противопоставим руските революционери на руските нереволуционери. Що се отнася до евреите, не всички хвърляха бомби и не всички убиваха. Но почти всички ни мразеха (казвам нас, защото всеки, който се опитваше да защити Русия, беше наричан от тях погромник и подлаган на свирепи преследвания). [...] ...Докато евреите не признаят напълно вината, подстрекателството и съучастието си, ще бъде трудно да се постигне каквото и да е споразумение. Защото това е истината. А отричането е ужасно дразнещо, както всяко отричане на истината“ („Спорът за Русия: В. А. Маклаков – В. В. Шулгин. Кореспонденция 1919-1939“. Москва, 2012. стр. 381-382, 391).

Особено, добавяме, за православните, за които Бог е Истина. „Одеската революция“ от 1905 г., е изблик на племенна омраза, и веднага поражда руска реакция. Очевидци разказват за ужасните сцени, които се разиграват тогава: „...Когато евреите тичаха по улиците с нагли и победоносни викове: „Вашето самодържавие е мъртво. И тази дума, чула от хора, които никога преди не са мислили нищо определено за „автодържавието“, които не са мислили за него поради мързел и изобщо поради рутината на „ежедневието“, предизвиква ужас и яростен отпор: „Нашият Цар! Нашият Цар!“ - не искаме вашите еврейски водачи, било самият Давид или Соломон.“ За съвременниците и, най-важното, за бъдещите поколения, предавам тези буквални думи, които чух...“ (В. В. Розанов, „Върху основите на миналото“. Москва-Санкт Петербург, 2007. С. 203).

Никой разумен руснак не се съмнява кой е основният източник на финансиране за първата „руска“ революция. „Дарителите“, пише генерал-майор Г.О. Раух от свитата на Нейно Императорско Величество, „бяха почти изключително евреи. Това е разбираемо – евреите по целия свят постоянно се стремят към една цел – да постигнат равенство в Русия, за да я поробят след това напълно, и разбират, че постигането на тази цел е възможно само с пълен политически преврат, тоест с революция“ (Е.Ю. Сергеев, „Друга земя, друго небе...“, стр. 83).

Вътрешното единство на евреиството, въпреки външните, понякога на пръв поглед непреодолими, различия (с аргументи като: „Троцки не е бил евреин, а атеист, не евреин, а космополит“), е прекрасно предадено от писателя и офицер В. С. Крестовски, който влага това обяснение в думите на един странстващ талмудически проповедник: „...Знайте, че ако евреинът Ласал, светла му памет, повдигне въпроса за социалния труд в Германия, ако банковата къща на Блайхрьодер и Ко. играе за възход или падение в Берлин, ако Бенджамин Дизраели произнесе „патриотична“ реч на банкета на кмета, ако някой студент по медицина Хирш Шмулевич фигурира в политически процес с руски нихилисти, а Лейба Соловейчик бъде хванат в контрабанда или с фалшиви кредитни карти, ако Хайнрих [sic!] Хайне пее своите страстно капризни, болни и язвителни песни, а равин Офенбах издига на сцената на целия свят своите безразсъдно весели, неволно пленителни „Красивата Елена“ или „Херцогиня на Геролщайн“ - знайте, че всички те са по същество заети с едно и също нещо: всички те, съзнателно или несъзнателно, служат на една и съща велика цел и задача на евреиството; всички те, всеки в своята област, действат покваряващо върху този омразен християнски свят, който лежи като основен дънер по пътя към нашата цел; борбата срещу него е задължителна. Дори забелязваме, че с течение на времето тя става все по-лесна и по-лесна. „Не с желязо, а със злато, не с меч, а с кисия“ - това трябва да бъде нашето общо, разумно и вечно мото“ (В. В. Крестовски „Египетска тъмнина. Тамара Бендавид“. Том 1. Москва, 1993. Стр. 31).

Нека веднага направим уговорка: трябва ясно да разграничаваме интересите на евреиството като цяло от интересите на отделен евреин. Животът обаче показва, че на практика всеки евреин (понякога дори с най-незначителна примес), понякога напълно несъзнателно, действа в интерес на цялото. И все пак, да се приравняват напълно тези две явления е грешка. Това се прави или от заслепени (по напълно разбираеми причини) от последиците от евреиската дейност, или от представители на самото племе, които също имат личен интерес от това не винаги справедливо отъждествяване.

Най-яркото доказателство са споразуменията между световния ционизъм и служители на Третия райх, прякото следствие от което е притокът на заселници евреи в Палестина. Ционистките лидери не само знаеха за предстоящия, не съвсем естествен, подбор на тези заселници, но дори го одобряват. (Като опитни градинари, те разбираха ползата от резитбата на дърветата за цъфтежа и плододаването на цялата градина.)

..Много преди избухването на Първата световна война руската дипломация, напълно осъзнавайки опасността, породена от този източен елемент, се опита да предупреди ръководителите на един от основните еврейски щабове в

чужбина за възможните неблагоприятни последици за самите тях от тяхната авантюристична, подривна политика.

„Усилията на евреите и юдаизиращият печат“, докладва руският посланик барон Р. Р. Розен от Вашингтон на 31 март 1906 г., „да развалят руско-американските отношения по всякакъв възможен начин, като подбуждат американското обществено мнение срещу Русия, и чрез еврейското финансиране на Японската война, което не е тайна за никого. Миналата есен имах възможността да обясня на местните еврейски лидери, в личен разговор, който самите те поискаха, безумието на подобен курс на действие от гледна точка на техните съплеменници в Русия, за които нищо не можеше да бъде по-опасно от засилването на убеждението на руския народ, че трябва да вижда в еврейското население, непримирим враг на руската държава“ (Е. Ю. Сергеев, „Друга земя, друго небе...“ стр. 196).

Тези усилия остават без отговор и подозренията, както показва новата война, уви, не са неоснователни. Според един от еврейските лидери, Г. А. Ландау, „революцията от 1905 г. донесе положителни резултати“. Тя „даде на евреите, които все още нямаха гражданско равенство, политическо равенство [...] Никога преди еврейският въпрос не е стоял толкова благосклонно в общественото мнение, както след „освободителното движение““ (Г. А. Ландау, „Революционни идеи в еврейското общество“ // „Русия и евреите“. Сборник 1. Париж. 1978. Стр. 116).

Самите евреи (не в публични изявления) не отдават голямо значение на всички съществуващи административни ограничения. „...Е, тогава...“, казва едни еврейски книгоиздател на В. В. Розанов „с многозначителна усмивка“, „те не пускат евреите никъде и са превзели съда... Не ги пускат никъде“ – коментира горното твърдение Василий Василиевич, – Имам само един отговор: „където и да ги изпратят“, те там ще „заграбят всичко“... Ще го заграбят и няма да оставят дори „5% норма“ за руснаците...“ (В.В. Розанов, „Терор срещу руския национализъм“. Москва, 2005. Страница 291).

Според уместната забележка на директора на полицейското управление С.П. Белецки, „евреите са такъв народ, че или изобщо не съществуват, или няма къде да се избяга от тях“ („Синдромът на масонската фобия на руската бюрократия. Доклад на бившия директор на полицейското управление С.П. Белецки. 1916 г.“ // „Исторически архив“. Москва, 2004. № 5. Страница 6).

Трябва да се разбере обаче, че равенството/еманципацията (наричат го както искате) не е а цел за еврейството (не за отделни заблудени или преструващи се на заблудени индивиди, а за еврейството като такова), а метод. „Трябва да изискваме и постигаме от правителствата и народите, изравняване и разширяване на нашите граждански права и свободи“, цитира В. С. Крестовски талмудист от руската зона на уседналостта⁸⁹, „в името на справедливостта, цивилизацията, прогреса и човечността; но ние сме длъжни да упражняваме тези права само като се стремим по всякакъв начин да запазим своята индивидуалност, своята национална отличителност. За тази цел, ако е необходимо, можем да пожертваме външните си характеристики, дори да приемем различна религия. И дори това ни е позволено, в крайни случаи, но ние трябва свещено да

⁸⁹ Области в Руската империя където евреите имат право на собственост върху земята.

пазим тайното място на вътрешната си същност, като никога не преставаме нито за миг да бъдем евреи в душите си, да бъдем верни на юдаизма“ (В.В. Крестовски, „Египетска тъмнина. Тамара Бендавид“. Том 1. Москва, 1993. стр. 30-31).

Че исканията за равенство са просто тактика, най-добре се демонстрира от последвалото развитие на събитията. След като това бъде постигнато, то веднага се забравя и се изисква в името на същата тази свобода на индивидуалността. Когато всички прегради, регулиращи достъпа до образование и постигането на каквато и да е политическа или административна позиция, бъдат разрушени, „вечно преследваните“ изискват да отглеждат и образуват децата си в традициите на гетото. Всъщност те вече не изискват това, а го получават като нещо естествено. Така наречените еманципирани евреи са жертви на подобна тактика, нищо повече. В крайна сметка, жертването на сънародниците им, дори на самия им живот, в името на по-висши цели не е нищо ново за еврейските лидери. Трябва също да се признае, че всички тези приказки за изключителното потисничество на евреите в Руската империя са раздут пропаганден мит.

В действителност различните народи, в зависимост от различни фактори и обстоятелства, имат различни права. Евреите също имат свое специфично (и, трябва да се отбележи, далеч не най-ниско) място, но естествената им арогантност и вродена гордост („Дори в бедност евреинът е принц, / Бил той роб или скитник / [...] Помнете короната, / Символ на гения“: В. З. Жаботински) ги принуждават да претендират изключително за водещите роли. Но сравнете положението на узбеките, бурятите и тувинците с това на евреите. И все пак: за евреите в огромната империя е имало места, които са дори по-лоши от строгите столици Санкт Петербург и Москва. „...Потисничеството на евреите, което съществува във Финландия“, признава ционистът В. Жаботински, „е нещо, което дори Русия и Румъния не познават [...] Първият финландец, когото срещнат, като видят евреин извън града, има право да го арестува като престъпник и да го доведе в полицейския участък. Повечето сделки са недостъпни за евреите. Браковете между евреи са обградени от ограничителни и унижителни формалности [...] Евреите са абсолютно лишени от политически права“ (В. Жаботински, „Фейлетони“. Санкт Петербург, 1913. стр. 111-112). Но срещали ли сте някога гневна тирада срещу Великото херцогство Финландия по тази тема в Държавната Дума или в контролираните от евреи вестници? Не, защото на Хелсингфорс се прощава това, като на един от важните инструменти, предназначени да унищожат Велика Русия. „Въпреки [...] правилата, противни на зоната на уседналостта и лихвения процент, противни на Кишинев и Бялисток“, признава И.М. Бикерман, активен участник в „Освободителното движение“, „аз бях и се чувствах свободен човек, с широки възможности да работя в най-разнообразни области на човешката дейност, от които се обогатявах материално и израствах духовно, всеки можеше да се бори за това, което му липсва, и да събере сили, за да продължи борбата. Ограниченията [...] все повече се стесняваха под натиска на времето и нашия натиск и по време на войната направи широк пролом в последната крепост на нашето беззаконие. „Пет или петнадесет години ще трябва да минат, преди евреите да постигнат пълно равенство пред закона; „можехме да почакаме“ (И. М. Бикерман, „Русия и руското еврейство“ // „Русия и евреите“. Сборник 1. Париж. 1978. Стр. 33).

„При царския режим“, повтаря Д. С. Пасманик за своите събратя евреи, „евреите живеяха много по-добре и, каквото и да се каже, преди Първата световна война материалното и духовното състояние на руското еврейство беше отлично. Тогава бяхме политически лишени от права, но успяхме да развием най-интензивни дейности в областта на националното и духовното развитие, а традиционната еврейска бедност прогресивно изчезваше“ (Д. С. Пасманик, „Руската революция и еврейството. (Болшеvizъм и юдаизъм). Париж. 1923. стр. 195-196).

Ах, тази еврейска носталгия по това, което самите те смачкаха! След Февруарската революция от 1917 г. А. Д. Иделсон си спомня времето преди първата революция от 1905-1907 г. като най-щастливо. Според него тогава еврейците „страдали само от липса на права“, което се осъществява „някак си механично, почти без злоба и без ентузиазъм“.

След революционните събития, в които ролята на еврейците е видима за всички, започва епоха на „социална юдеофобия“. „...Русия се оказа изправена пред такъв прилив на антисемитски настроения сред масите, че дори либералните елементи не смятаха за възможно да се борят срещу еврейските клевети. [...] Вълната от антисемитизъм продължи да се надига и достигна своя връх непосредствено преди революцията“ (А. Д. Иделсон, „Тежко наследство. (Вместо предговор)“ // „От близкото минало. Речи на еврейски депутати в Държавната дума през военните години“. Стр. 1917. Стр. VII-VIII).

Така Февруарската революция от 1917 г. е възприета от еврейците като спасение от контрауълната, вдигната в името на разширяване на правата им, но най-важното, и като влизане във властта.

Относно тези „либерални елементи“ бих искал все пак да уточня. „...Точно както ти и аз“, пише А. И. Куприн на приятеля си през 1909 г., „стотици хора мислят, но не смеят да го кажат. Разговарял съм лично с много от онези, които защитават еврейските интереси, поставяйки ги далеч над тези на народа и селяните. И те ми казваха, оглеждайки се страхливо, шепнешком: „Колко съм уморен да се справям с техните болести!“ [...] ...В сърцата си еврейците е почувствували за тях от японец, от чернокож, от говорещо, съзнателно, прогресивно, партийно куче“ („Свидетел и участник в бурни събития“ // „Наш съвременник“. 1991. № 9. стр. 90-91). – С.Ф.

Прологът към руската трагедия започва с първите залпове на войната. В.В. Розанов, си спомня за един разговор преди Първата световна война с Венгеров, чийто братовчед притежава аптека, който му казал: „Нищо не може да се направи. Руският народ винаги е герой и ще се втурне в кръстоносен поход за Светата земя. Той разбира и Изгоите (евреин) също разбира, че руснаците разчистват пътя за еврейците и всъщност провеждат „кръстоносен поход“, еврейците да придобият Палестина, а между другото Русия, ще остане за Гинзбургите, Ротшилдови, Полякови и Бродски“ (В. В. Розанов, „Когато шефовете си тръгнаха...“, Москва, 1997, стр. 234).

Еврейците от трите империи – Германската, Австро-Унгарската и Руската – са предопределени да станат ключовия народ в Първата световна война, въпреки незначителната си военна стойност. Първо, $\frac{3}{4}$ от еврейците по света (90% от еврейците в цяла Европа) са живели и в трите воюващи сили. Второ, почти цялата

им общност е била концентрирана по границите на тези три държави и с избухването на войната, нейните селища се превръщат в театър на военни действия (А. И. Солженицин, „Двеста години заедно (1795-1995)“. Част I, стр. 476).

Според съвременния еврейски историк Цви Гителман, неговите сънародници от руска Полша още в самото начало на войната се питали: „Какво общо има с тях битката между Фонеганев и кайзер Вилхелм?“ (Ф. Шустер, „Дай ми хляб, и аз ще ти дам момичето“. Бедност, контрабанда, шпионаж и проституция по време на Първата световна война в еврейския контекст // „Световната криза от 1914-1920 г. и съдбата на източноевропейското еврейство“. Москва, 2005, стр. 10).

Този вече (!) американски историк използва „обидния идишки прякор за руския цар“ в текста на академичния си (!) труд от 1988 г.: *fone-ganев*, където *ganев* означава крадец. Много евреи, когато говорят с руснаци, предпочитат да наричат император Николай II „вашия цар“ (Б.И. Колоницки, „Евреи и антисемитизъм в случаи на обида на членове на Руския императорски дом (1914-1916)“ // „Световната криза от 1914-1920 г. и съдбата на източноевропейското еврейство“. Москва, 2005, стр. 91).

(Сравнете със съвременното: „тази страна“.) Медицинската сестра Соня Гелфтаг нарече царя „кръвопиец“ (пак там, стр. 88). „Той трябва да пасе свине“, каза 78-годишният Ш. Каган от Могилъовска област за царя. И евреите изпитваха такива чувства не само към този конкретен император. В дневника си за февруари 1892 г. граф В. Н. Ламздорф, съветник на министъра на външните работи, пише за това как цар Александър III получил „ужасяваща карикатура, изпратена до Негово Величество по пощата, придружена от писмо, съдържащо смъртни заплахи, подписано от войник, укриващ се в Америка, съдейки по името му – евреин“ (В. Н. Ламздорф, „Дневник 1891-1892“. Минск, 2003. С. 306). Особено омразен за евреите е фактът, че руският цар е православен.

Дори кръстените талмудисти далеч не винаги са излекувани от вековната си омраза. „Ако ние, евреите“, една покръстена еврейка, и вдовицата на загинал еврейски войник от Витебска област, се оплаква от царя, „не му бяхме дали пари, нямаше да има с какво да нахраним вас, просяците“ (Б.И. Колоницки, „Евреите и антисемитизмът в случаи на обиди на членове на Руския императорски дом (1914-1916)“, стр. 87).

Друга православна еврейка, съпруга на руски селянин от Кострома, заявява: „...Царят е глупак, [...] Майка му и съпругата му... [нецензурен език]; щеше да е по-добре, ако германците ни бяха завладели, народът щеше да е по-добре, отколкото с такъв цар“ (пак там, стр. 90). Не са ли това доста познати мотиви?

Съвременните руски изследователи, дори и да са с подчертани филосемитски убеждения, не могат да не признаят напълно очевидния факт: „Едва ли може да има съмнение, че сред еврейското население, особено в граничните райони, е имало вражески агенти, както няма съмнение, че значителна част от евреите не са изпитвали патриотични чувства към немилото си отечество“ (О. В. Будницки, „Руските евреи между червените и белите (1917-1920)“. Москва, 2005. Страница 292).

Такива изследователи обаче мъдро мълчат за това какви точно са били тези чувства. Истинското, а не въображаемо (пресметнато за лековерни глупаци)

отношение на евреите към войната е отразено в дневниковите записки на известния терорист и ционист П. Рутенберг, който по това време е във Франция: (8.8.1914 г.): „Ако не трябваше да се закълна във вярност на царя, щях да се запиша доброволно в руската армия...“; (12/8/1914): „Доброволно или насила, евреите ще проливат кръв за Русия, Германия, за изисканата френска култура, за други... За великото наследство на древните римляни, които дадоха на света легендата [sic!] за раждането на Христос, за Неговото разпятие. „Жестока легенда, която създаде християнска култура⁹⁰, изцяло пропита с еврейското страдание и кръвта, изградена върху него...“ (В. Хазан, „Пинхас Рутенберг. От терорист до ционист.“ Том 1. Йерусалим-М. 2008. Стр. 297-298).

Както се казва, това, което е на ума на евреина в Бердичев, е на езика му на Френската Ривиера. В чужбина наистина им се развързват езиците. Според доклад на действащия руски военен агент в Дания, полковник С. Н. Потоцки, от 8 декември 1915 г. до генерал-квартирмейстера на Генералния щаб, „евреите [...] открито заявяват, че не желаят победата на Русия...“ (М. К. Лемке, „250 дни в царската щабквартира. 1914-1915“. стр. 409).

В Русия те хвърляха прах в очите на всички с всички сили. „Сега не е време за вътрешни разправии“, писаха еврейските вестници, „сега не е време да се спираме на обидите, които ни се нанасят, или на тези, които ни се нанасят...“ Канторът и хорът на одеската синагога, пеейки „Боже, пази Царя!“ и „Слава!“, поведоха масова демонстрация. Събитията в столицата следваха подобен модел. Тълпа от евреи, носещи портрети на императора и руски знамена, въввят а по улиците на Петроград. Хорът на синагогата, водещ колоната, пее руския народен химн и молитви за Царя. Дори дясното „Новое време“ е трогнато: „Такива моменти са незабравими...“ (Ф. Кандел, „Книга на времена и събития. История на руските евреи“. Том 2, Част 3. Москва, 2002. стр. 810).

Войната обаче ще бъде дълга и нелегална. В ежедневните разговори понякога избухват настроения, някои от които са записани в официални полицейски документи (Б.И. Колоницки, „Евреи и антисемитизъм в случаи на обида на членове на Руския императорски дом (1914-1916)“, стр. 87-88, 90-92).

Търговският агент Г. Голдман: „Русия няма да може да победи врага, защото Русия е атакувана от две страни: Австрия от едната страна, германците от другата, а нашият цар вече се осра.“ Медицинска сестра С. Гелфлаг: „Русия няма да победи Германия, защото германският император Вилхелм е много интелигентен, докато нашият император Николай е глупак.“

Подолски гражданин, Ш. Рабинович: „Дано Бог да даде победа на германския цар над нашия.“

Търговецът на зърно А. Левин от Саратов: „Вилхелм е много умен, но нашият цар е глупак.“

Миньорът З. Гемелфарб: „Добър човек е този германец, той взе половината Русия и, ако Бог е рекъл, ще вземе още.“

Л. Барак от Бесарабска губерния: „Ако Бог е рекъл, ще живеем в Австрия; там ще бъде по-добре, а нашият руски цар е глупак...“ Съпругата на часовни-

⁹⁰ Абсолютно вярно – жестока легенда създава една ужасна деспотична религия, каквото е християнството, производно на юдаизма. (б. пр.)

кар, З. Бучацкая: „Вестниците пишат лъжи; вашият цар няма с какво да стреля; Той пропи всичко и продаде Русия, а вашата императрица...”

Дърводелец И. Гробщайн: „Ако евреите бяха знаели по-рано, че ще има война с германците, всички щяха да заминат за чужбина.” Понякога най-тайните тайни излизаха наяве. „Глупави войници”, казва могилъовският буржоа Л. Рубинчик още през декември 1914 г. (!), „германците гръбва да убият своя цар, ируснаците – своя, и тогава ще живеят в мир.”

Но отвъд думите има и съвсем конкретни действия. На 8 май 1915 г. генерал Н. Н. Янушкевич обърна внимание на министъра на вътрешните работи Н. А. Маклаков, че „някои вестници, издавани с еврейски пари, и изключително вредна за нашите войски насоченост, се разпространяват широко в действащата армия” (С. Голдин, „Руското командване и евреите по време на Първата световна война: Причини за формирането на негативен стереотип”. Стр. 32).

Интересно е, че учени от еврейски произход, привидно отдавна еманципирани в културния и ежедневен живот, все още се опитват да измъкнат „своите” от огъня на онази вече отдавна отминала Първа световна война.

Б. И. Колоницки, доктор на историческите науки от Санкт Петербург, цитира в едно от своите произведения пример за обида към Негово Величество (считана по онова време за държавно престъпление) от син на търговец, Л. С. Щайнер. Той нападнал с револвер селянки в Сумска област, когато подозира в незаконно сечене на дървета. Една от селянките извикала в отговор на заплахите: „Стрелбата е разрешена само във война, където нашите съпрузи защитават царя и отечеството.” Това допълнително вбесило Щайнер, който буквално изкрещял: „Майната му на вашия цар и отечеството.”

И ето как този представител (евреин) от Санктпетербургския институт по история към Руската академия на науките коментира тази мерзост: „Може би селянките умишлено са провокирали противника си да обиди императора. Такава тактика често се е използвала в руското село” (Б.И. Колоницки, „Евреи и антисемитизъм в случаи на обида на членове на Руския императорски дом (1914-1916)”, стр. 98).

Предполагам, че някои от моите сънародници може дори да завиждат на подобна племенна солидарност, но в това чувство, нека ви напомня, няма място не само за професионалната почтеност на учения, но преди всичко липсва най-важното - Христовата Истина.

Дъщерята на Григорий Ефимович, Матрьона, спомняйки си уроците на баща си, казва: „Обичам правдивите хора, това е основното за мен. Истината е яркото слънце” („Нашият скъп отец”. стр. 40). И все пак, в работата на Б.И. Колоницки има някои интересни изводи, характеризиращи еврейския менталитет и отчасти неговата собствена методология: „Известни са много случаи, когато руски селяни саправили доноси за свои съселяни [...] Известни са и случаи, когато поляци саправили доноси за поляци, казаки – за казахи, чужденци – за руснаци. [...] ...А евреите са обвинявали християни в обида към императора. Но почти няма известни случаи, в които евреин да донася за евреи. [...]

Реакцията на обвиненията също е отлична. Руските селяни често се оправдават, че са били пияни когато са произнесли обидата. [...]

Обвиняемите евреи винаги отричат вината си. Може спокойно да се предположи че това не винаги е било вярно“ (Б.И. Колоницки, „Евреи и антисемитизъм в случаи на обида на членове на Руския императорски дом (1914-1916)“, стр. 96).

Криейки се зад димна завеса на вечно недоволство (за външни лица), в действителност еврейството е доволно от позицията си. „...Една германска победа е неизгодна за евреите“, доверява главният равин на Москва Яков Мазе, на своя съплеменник, протоиерея на руската армия и флот Георгий Шавелски, „защото под германско управление, на евреите които са хитри в търговията, ще им е по-трудно да живеят, отколкото под руско управление“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 273).

Това напълно потвърждава идеята на В. В. Розанов: „Еврейният е ужасен само там, където другият е слаб, и цялата му глобална роля се върти в кръга на „чуждата слабост“ и не може да прескочи линията на този кръг“ (В.В. Розанов, В.В. „Сахарна“. Москва, 1998, стр. 265).

Според генерал А.И. Спиридович, „Великата война засили антисемитизма в Русия, въпреки че евреите, които играеха водеща роля в различни политически организации, целият воден от евреите печат веднага след обявяването на войната започнаха стриктно да се придържат към патриотичната национално-руска позиция, която беше да се подкрепи правителството срещу германците да воюва до победа. Ако във войната от 1904-1905 г. залогът е „за поражение“, сега е „за победа“.

Но в театъра на военните действия, след отстъплението от Полша, сред офицерите и войниците започнаха да се разпространяват слухове за чести случаи на шпионаж от местни евреи. Това е съобщено от различни военни разузнавателни служби, а местните селяни поляци и беларуси, се оплакват от евреите. По време на върховното командване на великия херцог Николай Николаевич, щабът заема остра антиеврейска позиция и чрез поредица от предприети мерки по негово указание потвърждава точността на обвиненията в масов шпионаж и държавна измяна, отправени срещу евреите. По целия фронт мнозинството от офицерите са остро настроени против евреите. Почти всеки висш командир докладва това на царя от време на време. Авторът на тези редове е имал възможност да чуе подобни доклади, съобщени открито пред царя. по време на посещението му на фронта“ (А.И. Спиридович „Сигурност и антисемитизъм в дореволюционна Русия“ // „Въпроси на историята“. Москва, 2003. № 8. С. 34).

Голямо недоволство и безпокойство сред евреите са, че с избухването на войната, те са свалени от традиционните им мирновременни небойни длъжности в армията: чиновници, пекари, санитарии, телефонисти и телеграфисти. Започна и чистка на персонала на Земския съюз, Съюза на градовете, Червения кръст и други подобни институции, където „евреи се бяха събрали в голям брой, избягвайки пряка военна служба“ (А. И. Солженицин, „Двеста години заедно (1795-1995)“. Част I, стр. 493).

А колко мастило е изписано, за да се обяви фиктивността на предполагаемия еврейски шпионаж. Трябва да се припомни, че в предвоенните години

1911-1914 г. в Русия са съдени 33 души по обвинения в шпионаж. 31 от тях са осъдени, а двама са оправдани (С.А. Пивоварчик, „Трагедията на Първата световна война: „Еврейски шпиони“ (по материали от Националния исторически архив на Беларус в Гродно)“ // „Световната криза от 1914-1920 г. и съдбата на източноевропейското еврейство“. Москва, 2005. С. 77).

Нещо повече, дори по това време значителна част от осъдените са евреи. Според Д. С. Пасманик, който е служил като лекар на фронта по време на войната, разговорите за еврейски шпионаж внезапно започват за една нощ в началото на новата 1915 г. (Д. С. Пасманик, „Руската революция и еврейството. (Болшеvizъм и юдаизъм)“. С. 144).

Но до каква степен всички тези слухове са потвърдени? В мемоарите на еврейски и либерални фигури, и в съвременните исторически изследвания на автори от същите категории, поставеният от нас въпрос е възмутено отхвърлен и без никакво позоваване на сериозни документални източници, потвърждаващи това мнение.

Адвокат Н. М. Фридман (1863–1925), депутат от Ковно и член на парламента, се опитва да прикрие фактите за масово сътрудничество с врага от страна на своите съплеменници в еврейската зона на уседналост, като твърди, че някои евреи от напълно различни губернии, са били призовани в редиците на руската армия, и същевременно преувеличава ролята им до просто омировски размери.

„Руските евреи“, заявява Нафталин Маркович, „играят основна роля във войната... Печата отбелязва големия брой еврейски доброволци. Тяхното образование им дава право на офицерско звание; „Те знаеха, че никога няма да го получат, но въпреки това продължават доброволно да се записват в армията. Няколкостотин хиляди евреи дават кръвта си на бойното поле.“

„Но въпреки всичко това, ние сме свидетели на увеличеното насилие и беззаконието срещу евреите...“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 335).

Съвременният еврейски изследовател А. Б. Миндлин, също без да се занимава с никакви доказателства, твърди: „Естествено, подобни измислици бяха безпочвени“. За да се отклони от следата, той отново без никакви доказателства, пише, че именно „полските кръгове [...] разпространяват лъжливия слух, че руските евреи клонят към Германия и Австрия и се занимават с шпионаж от тяхно име“ (А. Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени фигури на Руската империя в съдбите на евреите“. стр. 59, 358).

Всъщност тази еврейско-полска враждебност е донякъде преувеличена. Така, по време на Наполеоновата окупация, на евреите от Варшавското херцогство са предоставени всички възможни граждански права. В антируското въстание от 1863 г. евреите активно подкрепят поляците. След потушаването на въстанието около хиляда евреи се явяват пред съдилища. Евреите сътрудничат с поляците не само в Кралство Полша, но и в Австро-Унгария. Много полски патриотични манифести в Краков и Лвов са написани от евреи (О.В. Белова, В.Я. Петрухин, „Еврейският мит“ в славянската култура“. стр. 21-22, 24). – С. Ф.

Ето обаче фактите, не украсени с умело перо, а сбито изложени в документи, които сега се съхраняват в Националния исторически архив на Белору-

сия в Гродно. „...Между януари и август 1915 г. 7 германци и „бивши германски поданици“, 5 селяни и 24 евреи са изгонени от района на Гродненската крепост по подозрение в шпионаж. 4-ма евреи [...] бяха разстреляни за шпионаж в полза на германците, след присъда на военния съд на 8-ма пехотна дивизия.“ Подобна съдба сполетя още 8. „Помощник-началникът на Гродненския губернский жандармерийски отдел в районите Белосток и Сокол докладва: „Всички гореспоменати лица бяха ликвидирани от мен в нощта на 28 срещу 29 юни миналата година (1915 г.) с оглед на разузнавателната информация, с която разполагах, че се занимават с шпионаж и водят интензивна антиправителствена пропаганда сред по-нисшите евреи, които са били в слаби командвания и части от войски, преминаващи през град Белосток.“ Хасидитите са сред заподозрените в шпионаж“ (С. А. Пивоварчик „Трагедията на Първата световна война: „Еврейски шпиони“. Стр. 79-80).

Противно на това, което обикновено се пише, наказанията са пропорционални на престъплението. Документи описват случая със 17-годишния Мовша Кваша, който веднъж посъветвал случаен познат да „вземе“ плановете за крепостите Ломжа, Осовец и Брест и да ги продаде за малко повече пари. Престъплението изглежда очевидно, но разследването (а това е фронтова зона) се проточва повече от шест месеца. През това време родителите усилено се застъпват за нещастния си син, които са доста богати, успяват да го измъкнат. В крайна сметка той е депортиран в Ярославъл (пак там, стр. 81-82).

Впоследствие подобни негодници, без сантименталности са изправяни до стената и разстрелвани по време на войната, които после болшевиките превърнаха в герои, борещи се срещу „проклетата автокрация“.

Но различно обективни съвременници на тези събития и съвестни учени отхвърлят чисто емоционалния подход към проблема. Например, протоиерей Шавелски признава основателността на обвиненията срещу своите събратя евреи: „...По това време не е имало недостиг на основания за обвинения срещу евреите. [...] Не може да се отречат честите случаи на шпионаж, преминаване към врага и т.н. от евреите: те не могат да бъдат толкова лоялни, колкото руснаците, а измамата, шпионажът и други подобни „добродетели“ са присъщи на много от тях. Удивителните познания на евреите за развитието на събитията на фронта също не могат да не изглеждат подозрителни. „Пощата на Пантофел“ понякога е действала по-бързо и по-точно от всякакви щабни телефони и директни линии, всякакви щабни и контраразузнавателни служби. В еврейския град Барановичи, близо до Щаба, събитията на фронта стават известни, преди самият Върховен главнокомандващ и началник-щаба му да научат за тях“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 272).

Абрам Зисман, евреин служил в комисията по евакуацията, пише за поведението на своите съплеменници на германския фронт: „За мой срам, трябва да кажа, те се държаха неприлично, помагайки на германската армия по всякакъв възможен начин“ (А. И. Солженицин, „Двеста години заедно (1795-1995)“. Част I, стр. 483).

В началото на януари 1915 г. Петроградският отдел за сигурност вече разполага с показанията на завърнали се от плен офицери, че „германците широ-

ко използват евреи и еврейки“ (А. Ю. Дунаева, „Полицейски реформи в Русия в началото на XX век и Владимир Федорович Джунковски“. Стр. 239).

„Когато руските войски изгониха австрийците от едно галичанското село“, свидетелства служител от полицейското управление, „на тавана на къщата, където се намираше щабот на противника, е направено изненадващо откритие. Сред многобройните документи, принадлежащи на австрийското военно разузнаване, имаше списък с имената на петима евреи, вербувани като постоянни агенти, получаващи фиксирана месечна заплата от ръководството на австрийското разузнаване, на които те предаваха ценни доклади за движението на нашите войски. Всичко това беше записано в австрийските документи, които дори включваха подробен отчет за сумите, платени на тези евреи. Те бяха арестувани, но вместо незабавно да бъдат изправени пред военен съд, Ставката реши просто да ги отстрани от военната зона“ (А. Т. Василиев, „Сигурност. Руска тайна полиция“. стр. 403).

Оказва се, че целта, за разлика от „делото Мясоедов“, не е наказание за престъплението, а експулсиране. Има и по-солидни доказателства. Полковник Валтер Николай, началник на Разузнавателния отдел на германското върховно командване, задържан от специална група на НКГБ в Тюрингия през 1945 г., потвърждава, че истинската общност, от която са вербувани шпионите, са евреи, живеещи близо до фронта. Каквото и да твърдят техните сънародници и днешните политически коректни историци, все още има неопровержими показания и то от ръководителя на германското разузнаване, работодател на същите тези защитници на днешните хуманисти: „Въпрос: ...На стр. 48 и 49 от книгата си „Тайни сили“ описвате ситуацията в Русия и мобилизацията на руската армия въз основа на информация, получена от агенти, които сте докладвали на германския император. Такъв доклад не може да бъде съставен по информация от агенти, принадлежащи към по-нисшите класи. Какво ще кажете сега?

Отговор: В този конкретен случай си спомням, че докладът за мобилизацията на руската армия е получен от редовен агент, евреин, който незаконно е преминал границата от Русия в Германия. Този агент е докладвал на германски разузнавач в град Кьонигсберг.

Въпрос: Във вашата книга „Тайни сили“ посочвате на стр. 30 и другаде, че германското разузнаване се е ползвало с благоприятни условия за вербуване на агенти от еврейски произход в руската гранична зона. Вашите показания противоречат на книгата, която сте публикували.

Отговор: Да, Вярно е. Разузнаването наистина използваше еврейското население, живеещо по границата с Русия, за разузнавателна работа от името на Германия и това е отразено в книгата. Но трябва да уточня, че това бяха хора от по-нисшите слоеве на еврейското население, които не притежаваха голям разузнавателен потенциал и предоставяха незначителни доклади за Русия“ („Тайни сили. Разкрития на началника на кайзеровото разузнаване, направени в Лубянка“. Публикувано от А. Зданович // „Родина“. Москва, 1993. № 8-9. С. 47).

Германското разузнаване е използвало добре познатите качества на евреите за свои цели: продажност, алчност за пари и омраза към Руската империя –

наследницата на Римската империя⁹¹, чиято държавна религия е християнството, което те мразят. Въпросът е значително улеснен от идиша, езикът говорен от източноевропейското еврейство. Той е по същество жаргон на немския език, който позволява на евреите да общуват с германци без особени затруднения.

Същият полковник В. Николай, в книгата си, написана скоро след Първата световна война, твърди, че основната част от еврейските шпиони на Изток са лихварите, широко използвани за получаване на информация, интересуваша германското разузнаване, и за вербуване на задлъжнели руски офицери и чиновници (В. Николай, „Тайни сили. Международен шпионаж и борбата с него по време на Световната война и в настояще време“. Москва, 1925, стр. 30-31).

Руските евреи, според германския полковник, „по време на войната са гледали на шпионажа предимно като на начин за обогатяване“ (пак там, стр. 72).

Генерал-квартирмейстерът на Ставката, генерал Ю. Н. Данилов, също не отрича това: „В полските градове и села, разположени на руска територия, подозрението за шпионаж е падало основно върху еврейското население, считано за по-податливо на подкупи и други мерки за враждебно влияние“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. стр. 274).

Великият княз, както всеки друг на негово място, не може да пренебрегне това, за което говори цялата армия, от генерала до войника, както и местното население. Последвалото обаче се определя от особеностите на характера на Николай Николаевич и целите, които си поставя. „Това, което смяташе за полезно за държавните дела и не противоречеше на съвестта му“, казва за него отец Георгий Шавелски, „той изпълняваше решително, сурово и безмилостно“ (Протоиерей Георгий Шавелски, „Спомени на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 129).

В една от заповедите на Върховния главнокомандващ от януари 1915 г. евреите са наречени „надеждни съюзници, на враговете на Русия“ (А. Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени деятели на Руската империя в съдбите на евреите“. Стр. 358).

Не може да се отрече че при наличието на вина наказанието е неизбежно. Единственият проблем е, че то трябва да служи на интересите на Империята, а репресивните мерки трябва да са пропорционални на реалните възможности и последствията, които могат да предизвикат.

И в този смисъл действията, предприети от Николай Николаевич – „строгото секретните“ директиви, написани в преувеличена форма, и накрая заповедта за прочистване на фронтовата линия от евреите, всичко това надхвърля всякакви разумни граници, дестабилизира ситуацията в страната, включително в дълбокия тил.

„Местни еврейски момичета се занимават с шпионаж за врага. Те носят кодовете на австрийския щаб в жартиери и сутииени. Затова много от тях носят чорапи с блузи“ (Л. Власов „Манерхайм“. Москва, 2005. С. 122).

⁹¹ Авторът преекспонира, Русия няма нищо общо с Римската империя, очевидно има предвид Византия, но освен напъните и празнословното позърство на руските православни фанатици, да изкарат Русия наследник на Византия, в това няма нищо историческо достоверно. Русия е една напълно посредствена държава, която изпусна безвъзвратно шанса даден и от историята да стане наистина велика сила. (б. пр.)

Зад тези действия стоят много хора, близки до Върховния главнокомандващ. И преди всичко неговият началник-щаб, генерал Н. Н. Янушкевич (О.В. Буднишки „Руските евреи между червените и белите (1917-1920)“. стр. 290).

Генерал А.И. Спиридович го нарича „душата“ на тази операция (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 38).

Според генерал Ю. Н. Данилов, „Щабът е трябвало да издаде съответна директива за отношението към чужденците и тази отговорност е на началник-щаба на Върховното командване, който е разполагал с граждански кабинет за всички въпроси, свързани с управлението на населението, живеещо в района на военните действия. Но, за съжаление, именно тук се разкрива неуравновесеният характер на началник-щаба на Върховното командване. Той е неопитен човек който не осъзнава, че греша, въпреки че един бутон, натиснат само леко отгоре, винаги отеква отдолу в изключително болезнени проявления. „Несъмнено той (Янушкевич) е горял от справедлива омраза към всяка възможност за предателство и шпионаж. Но този плам, приложен към неговото небалансирано управление, за съжаление, причини големи страдания не само на отделни хора, но и на цели групи от населението“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. С. 275).

Съвременните еврейски изследователи подчертават „болезнения садизъм“ на Н. Н. Янушкевич към еврейството, неговия „животински антисемитизъм“ и го наричат „главен инициатор на жестокото преследване на евреите“ (С. Голдин, „Руското командване и евреите по време на Първата световна война: Причини за формирането на негативен стереотип“. С. 31; А.Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени фигури на Руската империя в съдбите на евреите“. С. 357).

Дори през годините на революцията полският произход на генерала е посочен като причина за неговия антисемитизъм (В. Львов-Рогачевски, „Преследвачи на еврейския народ“. Москва, 1917, стр. 93). Според еврейски източници, генерал Янушкевич е „поляк, приел православието“ (Кратка еврейска енциклопедия, том 7, колона 357). Тази „полска следа“ е в техните очи, почти решаваща. „...Поляците“, твърди Г.Б. Слиозберг, „се опитват по всякакъв начин да дискредитират еврейското население в очите на Върховното командване, като разпространяват митове и легенди за еврейски шпионин“ (Г.Б. Слиозберг, „Дела на отминали дни: Записки на руски еврейин“. том 3, Париж, 1934, стр. 324).

Според д-р Д. С. Пасманик, той е „способен да докаже, че първият слух за еврейско предателство е разпространен от поляците. [...] Желаяйки да отклонят подозрението от себе си, те започват усърдно да разпространяват слуха за еврейския шпионаж“ (Д. С. Пасманик, „Руската революция и еврейството. (Болшеvizъм и юдаизъм)“. стр. 144).

Въпреки това, зад действията на генерала е има и друга мотивация. „Не искам да казвам това“, заявява княз Н.Б. Шчербатов на заседание на Министерския съвет на 4 август 1915 г., „но ние сме тук в тесен кръг и няма да скрия подозрението си, че за Янушкевич, евреите са практически едно от онези алибита, за които А. В. Кривошеин спомена последния път“ („Трудни дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.)“. стр. 43).

Това се отнася за изявлението на Кривошеин на срещата от 24 юли: „Всичко се свива на фронта, врагът се приближава към сърцето на Русия, а г-н Янушкевич се интересува само от това да отклони отговорността за случващото се“ (пак там, стр. 24).

Има и по-малки фигури, които също имат важна роля. Такъв пример е генерал М. Д. Бонч-Бруевич, роден в Могилъовска област в дворянско семейство от полски произход. „Той стана особено известен с жестокостта си към чужденците, като началник-щаб на Северния фронт“, пише генерал-квартирмейстерът Ю. Н. Данилов. Когато трябваше да поема същия пост след него, трябваше да прекарам почти половината от първите седмици в уреждане на всякакви оплаквания за неговата дейност“ (Ю. Н. Данилов, „Великият княз Николай Николаевич“. Стр. 275).

Точно преди революцията, спомня си княз С. Е. Трубецкой, М.Д. Бонч-Бруевич предлага „изгонването на всички еврейски лекари (с изключение на военните) от фронтовата линия и дори от тила“ (княз С. Е. Трубецкой, „Миналото“. Москва, 1991, стр. 137).

Едва Февруарската революция донякъде охлажда позицията на генерала. Сред активните поддръжници на тази политика се посочват и генерал Н. В. Рузски, който покровителства М. Д. Бонч-Бруевич през цялата война, и Н. И. Иванов (О.В. Будницки, „Руските евреи между червените и белите (1917-1920)“. Стр. 299).

И ето парадокса: дъщерята на първия, както е добре известно, „се омъжи за циониста Ноа Дейвидсън, отпразнува сватбата в синагогата и самата тя прие юдаизма“; вторият произхожда от семейство еврейски кантонисти (О. А. Платонов, „[Император] Николай II: Живот и царуване“. Санкт Петербург, 1999. С. 415; „Скръбният ангел“. С. 776). Характерно е, че инициатор на друг документ, получил скандална публичност – секретният циркуляр на полицейското управление от 9 януари 1916 г., подписан от заместник-директора К. Д. Кафафов – е началникът на щаба на Върховния главнокомандващ, генерал М. В. Алексеев, също от еврейски кантонистки произход (С. В. Фомин, „Наказание с истина“. 2-ро изд. Москва, 2012. С. 447-453; „Скръбният ангел“. С. 775-777).

Щабът е оправомощен да прилага подобни мерки по силата на „Правилата за полево командване на войските във военно време“, подписана от царя на 16 юли 1914 г., която предоставя неограничени правомощия във всички фронтови райони, без никакво одобрение от Министерския съвет. Тези правомощия са предоставени от царя с очакването, че самият той ще поеме поста върховен главнокомандващ.

Още на 20 юли западните губернии на Руската империя са обявени на военно положение с императорски указ, който дава право на провинциалните губернатори да изселват всички нелоялни лица във вътрешните райони. Скоро тази мярка, поради вече известни ни причини, придобива характера на борба срещу местното нелоялно еврейство на фронтовата линия.

„В щаба“, отбелязва висш служител на Министерския съвет, „се е развило убеждението, че еврейското население в театъра на военните действия е източник на шпионаж и помощ за врага. Това доведе до идеята за прочистване на

фронтовата линия от евреи“ („Трудни дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.). стр. 42).

Изпълнението започва през август-септември 1914 г., когато жителите на малки градове в провинциите Ломжа, Люблин и Радом са депортирани. До края на годината подобна съдба сполетява редица селища във Варшавска губерния, а на следващата година и в австроунгарска Галиция, която вече е окупирана от руски войски. През пролетта на 1915 г. е издадена заповед за депортиране на евреи от губерниите Гродненска, Ковенска, Курландска и Сувалска (А.Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени деятели на Руската империя в съдбите на Евреи.“ стр. 358).

Междувременно Щабът напълно игнорира Министерския съвет и според княз В. Н. Шаховски, „министърът на железниците пое ужасната задача да транспортира милиони еврейски семейства, в ущърб на планираната експлоатация на железопътната линия, да доставя въглища и всички необходими материали за работата на оръжейните фабрики. Министърът на вътрешните работи пое трудната задача да настани тези евреи дълбоко в тила“ (княз В. Н. Шаховски, „Sic transit gloria mundi.“ стр. 94).

„Като чукаха по прозорците от улицата“, описва руски вестникарски кореспондент депортирането на населението от граничните райони на Кралство Полша през януари 1915 г., „те дадоха на евреите сигнал за изгонване. За минути този мравуняк се изсипа на улицата, крещейки и плачейки, хукна към влака. Носеха деца, помагаша на старите хора, носеха вързопи с няколко вещи. Блъскаха се един-друг, докато се качваха на влака. Всяка платформа, всеки буфер и накрая всеки покрив бяха покрити с хора, като някаква жива змия, направена от човешки тела...“ (Ф. Кандел, „Книга на времената и събитията: История на руските евреи“. Том 2, Част 3, стр. 814). Картина, нарисувана без най-малко съчувствие към властите, но както се казва, от натура.

Ето как същото е представено от френския посланик в императорския двор, М. Палеолог, който не е бил на мястото на депортациите: „От самото начало на войната евреите от Полша и Литва претърпяха най-тежките изпитания. През август те бяха принудени да напуснат фронтовата зона „масово“, без дори да имат време да съберат личните си вещи. След кратка почивка депортацията им се възобнови по най-прибързан, масов и жесток начин. [...] Навсякъде процесът на депортация беше белязан от сцени на насилие и грабежи под самодоволния поглед на властите. Стотици хиляди от тези нещастници можеха да се видят да се влачеха през снега, подгонени като добитък от казашките взводове, изоставени на произвола на съдбата си по гарите, струпани на открито около градовете, умиращи от глад, умора и студ. И вместо да повдигнат духа им, тези жалки тълпи бяха посрещани навсякъде от едни и същи чувства на омраза и презрение, същото подозрение за шпионаж и предателство. В дългата си и тъжна история Израел никога не е познавал по-трагична миграция“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 277-278).

Излишно е да казвам, че картината е просто спираща дъха. Липсват само прословутите канавки и крематориуми! Изглежда, че племенните чувства оче-

видно са надделявали у този дипломат над дълга му на дипломатически съюзник и задълженията на честен човек.⁹²

Подобна позиция заема и съвременният руски изследовател А. Б. Миндлин. В неговия прегрял ум процесът на евакуация на еврейското население от военната зона е извършен като „грабеж, изнасилвания и убийства на еврейски цивилни, вземане на заложници и екзекуции без предварителни доказателства по единствено подозрение за шпионаж“ (А. Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени фигури на Руската империя в съдбите на евреите“. стр. 358). В същото време „брутални войници и казаки са ограбвали, биели и изнасилвали евреи“ (пак там, стр. 59). Дори не уточнява еврейски жени, а пише „евреи“! Вероятно, за да не бъде заподозрян в хомофобия, историкът се нуждае от ескалация на страстите, за да обяви бежанците и шпионите за „мъченици на руския военен режим“ (пак там, стр. 359). Това е удобна позиция, няма съмнение. Но честна ли е?

А. И. Спиридович пише следното: „Щабът разгърна серия от строги репресивни мерки срещу евреите. [...] Мнозина в тила ги смятаха за жестоки и несправедливи, а на фронта ге.и определяха за недостатъчни“ (А.И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917“, том I, стр. 38).

След като масовите депортации са прекратени, генерал М. В. Алексеев, който наскоро се застъпва за леко смекчаване на мерките, получава през октомври 1915 г., вече като началник-щаб на Върховния главнокомандващ, доклад от щаба на 3-та армия за активната революционна дейност на евреите. Той издава много важна резолюция: „Вероятно ще се наложи да се приемат драстични, изключителни мерки срещу цялото еврейско население в театъра на военните действия. Няма друг метод на борба“ (С. Голдин, „Руското командване и евреите по време на Първата световна война: Причини за формирането на негативен стереотип“, стр. 39).

Така хуманността не дава никакви осезаеми положителни плодове. Както вече писахме, депортациите започват първо в Кралство Полша, но мярката получава най-голям обществен отклик, с изгонването на евреите от Галиция. „Тиловите власти“, пише А. Н. „Яхонтов“ „започнаха да депортират хиляди и десетки хиляди австрийски евреи във вътрешните руски губернии. Това беше направено не доброволно, а насила. Евреите бяха изгонени масово, без разлика на пол или възраст. Болните, инвалидите и дори бременните жени бяха включени в общата маса. [...] ...Когато нашето отстъпление доведе до прочистване на руските губернии, първо в Курландия, а след това и в други райони, насилственото преселване на евреите беше извършено в голям мащаб от военни отряди, специално назначени за тази цел. Това, което се случи по време на тези акции, е неописуемо. Дори непримирими антисемити идваха при членове на правителството с протести и оплаквания относно възмутителното отношение към евреите на фронта“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“. стр. 42).

Този текст, често цитиран в историческата литература, изисква някои малки, но съществени корекции за разбиране на въпроса. Трябва да се подчер-

⁹² Морис Палеолог е от гръцко-влашки фанариотски произход и няма нищо общо с евреите. (б. пр.)

тае, че противно на това, което пишат някои историци от определена школа, евреите не са са единствените жертви на депортациите. Германци, унгарци, цигани и малоруси също са прогонени. Митрополит Евлогий, например, пише за масовата евакуация на галичански малоруси в мемоарите си (Митрополит Евлогий (Георгиевски), „Пътят на моя живот“, стр. 250-255).

Това е направено за осъществяването на абсурдната идея на великия княз, да превърне изоставените на врага земи в пустиня, без да се отчита много променената ситуация, в сравнение с войната от 1812 г., или тактиката на изгорената земя.⁹³ „Водени от идеята, че врагът, навлизайки в опустошена област, ще изпитва затруднения с доставките на храна и настаняването на войските“, описва С. С. Олденбург тази тактика на Щаба, „руското командване улеснява масовото изселване на населението на изток, като селата са изгаряни заедно с реколтата, а добитъкът е изклан на място или загива по пътя – всичко, за да се гарантира, че нищо няма да попадне в ръцете на врага“ (С.С. Олденбург, „Царството на император Николай II“, стр. 554-555).

„Бежанци изпълват всичко“, пише историкът С. П. Мелгунов в дневника си на 14 август 1915 г. „Огромно процент от тях изобщо не са бежанци, а изселени. Те го правят като в 1812 г. Останалото население също е принудено да бяга против волята си – по време на отстъплението всичко е изгорено.“ К. съобщава за поредица от въоръжени сблъсъци между депортираното население и войниците. [...] Те не могат да се справят с вълната от бежанци. [...] Тарасович пише от юг: „Бежанците са посрещнати с пръти“ (С.П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. Москва, 2003. стр. 259-260). Не бива обаче да се забравя, че значителна част от тези бежанци са напуснали доброволно. Сред тях е имало много русофилски настроени галичани, които имат основателни причини да бягат от неминуемите репресии на австроунгарските власти. Ето един интересен пример от мемоарите на А.И. Деникин за неговия по-млад другар, генерал С. Л. Марков: „Спомням си дните на трудното отстъпление от Галиция, когато обезумяла тълпа от хора, с жени, деца, добитък и вещи, се движеше спонтанно зад войските, изгарящи домовете и селата им... Марков беше в ариергарда и трябваше незабавно да взриви мост, над р. Щир, където се беше натрупало живо море от хора. Но човешката мъка го трогна и той се бори още шест часа за моста, рискувайки да бъде отрязан, докато не мине последната кола с бежанци“ (А. И. Деникин, „Очерки за руското Смутно време“. Т. 1. Москва, 1991. С. 166).

Общо 200 000 галичански бежанци избягаха в Русия с отстъпващата руската армия. „...Какво се случва с евакуацията на районите, които разчистваме?“ министърът на правосъдието А. А. Хвостов, „Няма план, няма координация на действията. Всичко се прави хаотично, прибързано и безсистемно. [...] Местата за евакуираните институции се определят от военните власти без консултации със съответните ведомства, дори в губерниите извън театъра на военните действия и следователно не подчинени на Щаба. Губернаторите научават за избора на своя регион за дадена институция едва когато пристигнат влакове, превозващи служители и товари. Не са подготвени нито помещения, нито провизии.

⁹³ Напълно неефективна тактика, която показва своята неефективност и в англо-бурската война от началото на XX в., приложена по настояване на лорд Милнър спрямо бурското земеделско население в Южна Африка. (б. пр.)

Пристигащите изпитват всякакви трудности. Те трябва да настанят всички, което могат, в каквото могат. Населението мърмори от неочакваните ограничения“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г., стр. 20).

А. В. Кривошеин, пише „От всички тежки последици от войната, това е най-неочакваното, най-заплашителното и най-непоправимото явление. И най-ужасяващото е, че то не е причинено от истинска необходимост или народен плам, а е замислено от „мъдри“ стратегии, за да сплашат враг. „Добър“ начин за борба. Проклетия, болести, мъка и бедност се разпространяват из цяла Русия. Гладните и онеправданите сеят паника навсякъде, гасят последните остатъци от ентузиазма от първите месеци на войната. Те напредват с плътна стена, тъпчат зърното, съсипват ливадите и горите. Зад тях е почти пустиня, сякаш са минали скакалци или ордите на Тамерлан. Железопътните линии са задръстени и движението дори на военни доставки и хранителни запаси скоро ще стане невъзможно. Не знам какво се случва в районите, изоставени на врага, но знам, че не само непосредственият, но и дълбокият тил на нашата армия е опустошен, разорен и лишен от последните си запаси. Мисля, че германците наблюдават, не без удоволствие, резултатите от повторението на 1812 г. Дори и да са лишени от някои местни доставки, те са освободени от грижите за населението и им е дадена пълна свобода на действие в необитаемите райони.⁹⁴ [...] ...Второто голямо преселение на народите, организирано от Главната щабквартира, дърпа Русия в бездната, към революция и разрушение“ (пак там, стр. 37).

„Особено многобройни оплаквания“, пише комендантът на двореца В. Н. Воейков, „бяха получени [...] при евакуацията на Кралство Полша. Въпреки многократните обжалвания по този въпрос от Министерския съвет до Главната щабквартира на Върховния главнокомандващ, пълното ограбване на цивилното население от нашите отстъпващи войски, унищожаването на най-богатите имения с исторически дворци и напълно ненужните депортации на местните жители продължиха, което доведе до пълното разорение на Полския регион и наводняването на централните провинции на Русия с евреи, насилствено евакуирани от зоната на уседналост“ (В. Н. Воейков, „С и без царя“, стр. 133).

Общо, като се вземат предвид мобилизираните в армията през 1915 г., до 1,3 милиона жители са преместени от Кралство Полша в Русия („Полша през 20-ти век: Есета по политическа история“, стр. 70). Към това се добавят Галиция и Балтийските губернии. Има и друга група бежанци, неблагоприятна за ситуацията в тила. Документите показват, че „са предприети репресивни мерки срещу лица, заподозрени в шпионаж за Австро-Унгария [...] (депортиране в отдалечени райони на Русия, вземане на заложници, забрана за движение в рамките на Генерал-губернаторството и др.) [...]“

През 1914-1915 г. 1962 души са депортирани административно“. Не всички от тези депортирани обаче са евреи. Броят на преселените евреи е незначителен в сравнение с общата ситуация. Принудителните мерки не са прилагани към всички евреи. Общо, според последните данни, приблизително 250 000 евреи са депортирани от фронтовата зона, но много по-голям брой (приблизително

⁹⁴ Абсолютно същото пише генерал Макс Хофман, германският началник-щаб на Източния фронт. С глупавите си действия, руснаците само улесняват германското настъпление. (б. пр.)

телно 350 000) са избягали във вътрешността на Русия по собствена воля. Твърди се, че те „бягат от настъпващите германски войски“ (О.В. Будницки, „Руските евреи между червените и белите (1917-1920)“, стр. 291).

Само че историците, по различни причини, просто несправедливо експлоатират стереотипа, възникнал след Втората световна война. Германската армия по това време изобщо не е заплашвала с масово унищожение на евреите. Напротив, още през август 1914 г. в Берлин е създаден „Германският комитет за освобождение на руските евреи“ под ръководството на местния еврейски активист Макс Боденхаймер, който твърди, че интересите на неговите сънародници на Изток напълно съвпадат с германските имперски интереси.

През август 1914 г. Съвместното германо-австроунгарското командване отправя апел към полските евреи, поданици на Руската империя, в който твърди, че армиите на Централните сили носят на евреите освобождение от руско робство (пак там, стр. 290-291).

Характерно е, че тази тема активно се потулява от съвременните предубедени изследователи. В най-лошия случай те се опитват да я превърнат този сериозен въпрос във фарс: „През първите месеци на войната група германски евреи посещават кайзер Вилхелм II и го информират, че религиозните евреи в Германия се събират, за да се молят за победата на германското оръжие. „Колко евреи има в Германия?“, пита кайзерът. „Шестстотин хиляди“, отговарят те. „А колко евреи живеят в Русия?“, пита отново кайзерът. „Заедно с Полша – около шест милиона.“ Изречението на кайзера помрачава: „А какво ще стане, ако руските евреи се обърнат към Всевишния, за да даде победа на руското оръжие?.. В края на краищата, те са повече!“ И евреите му отговарят „Знаете ли какво, помолете Бог само за едно нещо – да не се намесва“ (Ф. Кандел, „Книга на времената и събитията. История на руските евреи“. Том 2, част 3, стр. 824).

Да, както се казва, „евреите се шегуват“. Но сериозността на въпроса се доказва от германските прокламации, разпространени в западните райони на Русия: „Евреи, спомнете си случая с Бейлис⁹⁵! Спомнете си Кишинев и другите погроми!“ (пак там, стр. 827). Сравнете това с възгледите на самото руско еврейство, за което вече писахме. Не бива да се забравя и че евреите от Галиция са получили всички възможни политически права още през 1868 г. (О. В. Белова, В.Я. Петрухин, „Еврейският мит“ в славянската култура. Йерусалим-М. 2008. Стр. 23).

Трябва да посоча, че не всеки по това време е безмозъчен изпълнител на заповеди. Много от тях се ръководят от държавните интереси. Ето какво е казва един от тях, генерал П. Г. Курлов, тогава специален комисар по гражданската администрация на Ливонската, Курландската и Естонската губернии: „Получих заповед от Върховния главнокомандващ, да изгоня всички евреи от въп-

⁹⁵ Менахим Бейлис е руски еврейин, обвинен в ритуално убийство на руския ученик Андрей Ющински, приятел и връстник на неговия син. Арестуван е през нощта на 21-22 юли 1911 г. и е оправдан на процеса през октомври 1913 г. Като следствен престоява в ареста 2 години. След оправдателната присъда, семейство Бейлис напуска Русия и се установява първо в Палестина, а после в САЩ. Истинският убиец така и не е открит, но се подозира криминално проявената Вера Чеберяк и свързаните с нея трима бандита. Убитият Андрей е бил приятел с нейният син Женя. Според една от версиите децата са се скарали, и Женя е убил Андрей като го е ударил с нещо тежко в главата. След това майка му и бандитите са имитирали ритуално убийство върху трупа, за да заличат следите си. (б. пр.)

росната [Курландска] губерния, независимо от пол, възраст или позиция. За да изпълня задачата, отидох в Митау, където обсъдих въпроса в специална комисия с участието на местни обществени представители. Курландската губерния е част от еврейската зона на уседналост. Доставкаите за болници и други военни институции, и цялата търговия, са в еврейски ръце. Значителен брой еврейски лекари работят в местните лазарети. Масовото изселване ще пердизвика криза в губернията и всички членове на комисията единодушно се противопоставят на това. Докладвах всичко горепосочено в Щаба, добавяйки, че масовото изселване е невъзможно и поради недостиг на вагони. Затова подадох петиция евакуацията да се извърши постепенно, като се оставят онези, чието присъствие е необходимо. В отговор получих потвърждение, че заповедта ще бъде стриктно спазвана, под заплаха за наказание и обективна отговорност. След това наредах да започне изселването.“ постепенно и да не се бърза, и аз самият поисках разрешение да дойда в щаба, за да докладвам лично. На следващия или третия ден генерал Данилов пристигна в Рига, на когото направих подробен доклад. Той напълно одобри моите предложения и заяви, че незабавно ще обсъди въпроса с главнокомандващите на фронтовите армии. Получих известие, че генерал Алексеев също потвърди моите предположения, но по заповед на щаба е наредил да се вземат заложници измежду най-видните евреи, като равините, и те да бъдат задържани. Тази мярка, според мен, напълно несправедлива и сурова, отново предизвика моето възражение и аз побързах да се възползвам от полученото разрешение и заминах за щаба. Там първо отидох при генерал Янушкевич и го помолих да докладва целия въпрос на великия княз и особено неприложимостта на окончателната мярка. От него научих, че причината за заповедта за масовото депортиране на евреи е унищожаването на малък наш отряд близо до Шавли от германците: те бяха хванали отряда неподготвен, което е приписано на еврейския шпионаж. Когато отбелязах, можех да разбера най-суровите мерки на място, но не можех да си представя защо този инцидент трябва да бъде незаслужено бреме за невинното еврейско население на цяла губерния. Генерал Янушкевич, посочвайки крайното раздразнение на великия княз от случилото се и моите многократни телеграми, забравил да докладва на Върховния главнокомандващ и предложи аз сам да го направя, като ме покани във вагона на великия княз. Не забелязах никаква промяна в поведението му. Великият княз, както винаги, учтиво ме покани на закуска, казвайки, че ще чуе доклада ми след това. Още в началото на последвалия разговор той промени тона си и доста строго ми посочи странното впечатление, което моите настоятелни възражения са му направили, вместо стриктно да изпълня получените заповеди. Бях уверен в справедливостта на великия княз и затова спокойно му повторих всичките си аргументи, след което той трябва да отмени заповедта си. Въпреки това много от евреите от Курландската губерния вече бяха депортирани, което имаше изключително тежки последици за тях пореди тежкото им положение. Съдбата на тези неволни бежанци, струпани на гарата, беше облекчена от сърдечните усилия на съпругите на най-богатите и уважавани евреи в Рига. Трябва да се отбележи, че гореспоменатата заповед изискваше депортиране в зоната на уседналост, с изключение на губерниите, обявени под военно положение. Цялата зона на уседналост беше включена сред тези губернии и се

оказа, че няма къде да се изпратят депортираните евреи, което предизвика значителна кореспонденция с Петроград“ (П. Г. Курлов, „Падането на имперска Русия“, стр. 214-215).

Тема, заслужаваща специално внимание, са еврейските погроми. Мнозина несъмнено са запознати с това добре познато явление, благодарение не толкова на научните изследвания, колкото на определен вид журналистика, облечена в привидно научна маска. Депортирането на евреите е съпроводено и със спонтанни погроми. Местните селяни участват активно в тях (Дж. Клиер, „Казаците и погромите: Какво отличаваше „военните“ погроми?“, стр. 61).

Но трябва да подчертая, говорим предимно за галчански села, в земите на Австро-Унгария. Както пише отец Георгий Шавелски, „в Галиция омразата към евреите е допълнително подхранвана от потисничеството, което местното руско население е претърпяло от еврейските господари по време на австрийското управление“. „Там с евреите не се церемоняха“ (протоиерей Георгий Шавелски, „Мемоари на последния протоиерей на руската армия и флот“. Том 1, стр. 271). Що се отнася до нашата зона на уседналост, изследванията на съвременни западни учени показват, че описанията на трудностите на нейните жители в мемоарите на еврейските „очевидци“ и последвали заинтересовани исторически тълкуватели са силно преувеличени. „Трудно е да си представим военен погром“, казва например лондонският учен Джон Клиър, „насочен изключително срещу евреите. Всъщност не е имало изключително еврейски погроми. В Ковенската област, която претърпява погроми през юли 1915 г., нападателите селища са с еврейско население от 63% до 78%. Броят на нееврейските жители варира от 442 до 1193. Ако войниците подпалят града, тогава нееврейските къщи изгарят заедно с еврейските [...] Освен това е важно да се отбележи характерът на насилието по време на тези погроми. Всички свидетели подчертават, че казаците (не пехотата) са ограбвали, били, убивали и изнасилвали. Това, което липсва в тези доклади, е информацията за жертвите. Побоищата с казашки камшик са широко разпространени [...], но убийствата или кланетата по време на погромите са практически неизвестни“ (Дж. Клиер, „Казаците и погромите: Какво отличаваше „военните“ погроми?“, стр. 61-62).

Но евреите са запазили само „своите“ спомени, които да бъдат безкрайно преглеждани и оплаквани по-късно. Еврейският поет И. Ясински е виждал реалността по този начин (В. Хазан, „Пинхас Рутенберг. От терорист до ционист.“ Том 1, стр. 296).

Относно самите погроми, доскоро (до публикуването труда на В. В. Кожинов) този въпрос оставаше изключително объркващ. След като щателно проучи оцелелите документи, В. В. Кожинов, с цифри, стигна до напълно недвусмислено заключение: „по-малко евреи загинаха в „страшните погроми“, отколкото хора от други националности“ (В. В. Кожинов, „Русия. 20-ти век (1901-1939). Москва, 1999. С. 167. За повече подробности вижте стр. 106-140).

По същество антируският плашило на „черносотниците“ е изцяло „скалъпено“ от реториката на „съюзниците“ (вестникарски статии, листовки и десни речи). „...Нито един факт, свидетелстващ за погроми, „организирани“ от Съюза на руския народ“, не съществува. Думите на черносотниците обаче „са предс-

тавени като нещо далеч по-опасно и жестоко от бомбите на революционерите“ (пак там, с. 131).

Ето как писателят Исак Бабел, очевидец, описва октомврийския погром в Одеса през 1905 г.: „Биеха евреи на улица „Большая Арнаутская“... Тогава нашите извадиха... картечница и започнаха да обстрелват слободските бандити.“ Съвременният писател Д.Е. Галковски коментира този цитат: „Картечница през 1905 г., току-що беше влязла на въоръжение. Бандитите биеха (с юмруци), а върху тях се стреля с картечници. Значи ли, че не е имало погроми?

Разбира се, че е имало. Имало е еврейски погроми. През 80-те години на XX век те са наричани антиеврейски погроми. А после някак си префиксът „анти“ отпадна. Така че има еврейски погроми. Тежко въоръжени еврейски погромаджии, често в униформи, разстрелват хладнокръвно... Или умишлено причиняват безредици, и провокират руското население...“ (пак там, стр. 134). Но евреите, и Западът, се нуждаят от „руска вина“. Честните руснаци се опитват по всякакъв начин да вразумеят някои от своите сънародници, които участват във формирането на подобно фалшиво обществено мнение. Напразно!

Сред мерките, предприети от Ставката, които са подложени, особено напоследък, на ожесточена критика и едновременно с това на осмиване, и следователно на премахване от дневния ред (отстраняване на самия проблем от дискусията), е борбата с еврейската проституция.

Генерал Н. Н. Янушкевич на 29 юни 1915 г. казва на генерал А. А. Маврин, началник по снабдяването за Югозападния фронт, „Напоследък значително се увеличават случаите на венерически болести, особено сифилис сред войските. Има данни, че германо-еврейска организация харчи значителни средства за поддържане на жени, заразени със сифилис, за да могат да заразяват нашите офицери...“ (С. Голдин, „Руското командване и евреите по време на Първата световна война: Причини за формирането на негативен стереотип“. Стр. 32).

„В случаите, когато се установи членство в банди“, нарежда генералът, „[...] подлагайте такива жени на телесно наказание“ и ги експулсирайте по административен път (пак там, стр. 41).

Съвременен еврейски изследовател от Лодз пише, че според руските военни, а по-късно (много важно!) и германските окупационни власти, които ги заменят, на територията, населена с евреи в Кралство Полша, „е имало тясна връзка между епидемиите, проституцията и шпионажа“ (Ф. Шустер, „Дай ми хляб, а аз ще ти дам момиче.“ стр. 23).

Някои цитират и друга неразривна връзка: проституцията и контрабандата (пак там, стр. 27). В резултат на това „много от преживелите войната на Изток са намерили потвърждение на своите идеи и предразсъдъци [...] Това е довело до нарастване, а след това и до експлозия, на антисемитизма сред поляци, руски украинци, австрийци и германци след Първата световна война“ (пак там, стр. 23-24).

Обвинението в умишлено заразяване в полза на една от воюващите страни едва ли може да се счита за доказано, разбира се, дори само защото германци и австрийци например също са страдали от заразни болести. Според германските военни и окупационни власти причината се крие в „упорито нежелание на евреите да спазват елементарни правила за хигиена“; дори равините са били за-

разени с въшки (пак там, стр. 20). Ръководителят на германската окупационна администрация Волфганг фон Крис пише: „Болестта е засегнала повече от 90% от еврейското население. Думата, използвана в тази страна вместо тиф – „еврейска треска“ – достатъчно илюстрира това наблюдение. Неописуемата мръсотия в тесни и тъмни къщи, купищата боклуци и парцали, всякакви паразити и отвратителната лична небрежност представляват плашещо реална основа за разпространението на епидемията...“ (пак там).

Всичко това не е толкова от бедност, колкото начин на живот, манталитет; достатъчно е да си спомним купищата боклуци с пълзящи по тях гризачи в Близкия изток, които много от нашите туристи със сигурност добре помнят. Въпреки това, еврейските истории продължават да отхвърлят „еврейската проституция“ като нещо, което никога не е съществувало, като „мит“, поредната „клевета“. Това е удобна, емблематична фраза, но когато се сблъскат с реални факти, подобни словесни еквилибристики изчезват като дим.

Обсъждайки „еврейските предрасъдъци“ и невъзможността дори да си представим подобни неща във връзка с „хасидските еврейски жени“, тези фокусници експлоатират европейските християнски очертания, наслаждавайки еврейството и неговите обичаи, скрити от очите на непосветените, върху това, което остава *terra incognita*. Нека започнем например с факта, че в Лодз, Полша, щателна германска полиция е изчислила, че делът на еврейските жени сред местните проститутки е 35% (пак там, стр. 21). Има дори специфичен идишки термин за търговията с еврейски момичета: *Mädchenhandel*⁹⁶ (пак там, стр. 22).

Но ако има дума, значи е следствие от самото явление. И още нещо: само техният народ търгува с еврейски момичета; нито поляците, нито руснаците, нито германците имат нещо общо с това. Зад термина „еврейски проститутки“ се крие голям и сложен въпрос, който съвременният човек трябва да разбере, защото заинтересованите страни, експлоатирайки нашето невежество и липса на любопитство, просто тривиализират, за да отклонят прекалено любопитните погледи.

Отец Павел Флоренски казва: „Евреите са изключително загрижени за чистотата на кръвта на основния род на своя народ – тоест мъжката линия и преди всичко първородните. Но що се отнася до женската линия, това е съвсем различен въпрос. За Израел жената не е пазител, а по-скоро разпространител на юдаизма. Тя има мисия да разпространява влиянието на Израел по целия свят, да завладее всички царства с израилтянски мрежи“ (В. В. Розанов, „Сахарна“, стр. 364). Не бива да забравяме и Стария завет: съпругите, които поставят робини и слугини в леглата на съпрузите си. Първоначално безплодната Сара иска от Авраам да има полов акт със слугинята Агар (Битие 16:3). Рахил, в абсолютно същата ситуация, довежда робинята Вала при съпруга си Яков (Битие 30:3). Лия, по-голямата сестра на Рахил, която също е съжителствала с Яков, след като губи способността си да ражда деца, довежда при него слугинята си Зелфа (Битие 30:9).

В. В. Розанов пише през март 1917 г., „Срещнах един капитан в електрoклиниката (физиотерапията) който ме каза: „Евреите не жалят нищо за рубли.

⁹⁶ В немски „предаване на момиче, от ръце в ръце“, днес означава „трафик на момичета“ т.е. проституция. (б. пр.)

За рублиа разменят своите“ (не каза „дъщери“, а просто „своите“ по някаква причина). – „Какво?“, възкликнах аз. – „Но ти току-що каза, че тяхното семейство е по-добро от нашето, по-топло, по-грижовно, по-благословено...“ Той беше простодушен човек, но честен и каза: „Да. Всички работят за семейството, а не само бащата, както е нашето. От 7-годишна възраст момчето работи за семейството. Майката ражда и на практика умира.“ – „Е, как така?“ – Той: „Не разбирам как. Живях в Ковно. Там има много евреи – в крепостта... И – военни. И така, всички публични домове се управляват от еврейски жени... Бендерки... Няма руснакини. И въпреки това къщите са препълнени с еврейски проститутки. И винаги можеш да получиш дъщеря от еврейска жена за пари.“ Бях изумен. Това е перфектният Вавилон и неговата Милита. Те не точно „обичат да се чифтосват“. Те „се отдават на чифтосване“ (случаят с Милита), те „ще ти угодят, ако имаш желание за чифтосване“ – те се разтапят, стават нежни и „бягат колкото могат по-бързо“ и търсят момиче за теб. А ако не, ти хвърлят дъщеря си. Това е съвсем различен въпрос и съвсем различен разговор. Това е наистина озирианство, „религия“, а не просто „еди-кой си“ (В. В. Розанов, „Последните листа“. Москва, 2000. С. 243).

Тук, разбира се, не става въпрос само (и не чак толкова!) за рублата. Защото не става въпрос за материален капитал, камо ли за ежедневен хляб. Тук е важно нещо друго: семето! генът! „...От всеки ред“, продължава отец Павел, както мъжки, така и женски род, всяко същество дава начало на странични потомци – нови женски линии, много от които се кръстосват с други народи и въпреки че остават реално еврейски, защото еврейската кръв е необичайно силна, престават да се наричат такива. Така юдаизмът, без да носи това име, прониква все по-дълбоко в масите на човечеството, корените му растат в целия човешки род. Тайната на юдаизма е, че има нещо чисто еврейско, чистокръвно, и около него „обвивката“ на други народи, която бързо се юдаизира. Сега няма нито един народ в света, напълно свободен от еврейска кръв, а има юдаизъм с абсолютно несмесена кръв. Така че, има евреи, полуевреи, четвърт евреи, пета част евреи, стотна част евреи и т.н. И така, всеки народ увеличава процента на еврейската кръв всяка година. „Тоест, тя се разрежда в своята отличителност“ (В.В. Розанов, „Сахарна“. стр. 364). „Родината на евреите е в кръвта им“, В. В. Розанов също потвърждава. „Защото тяхната кръв (за разлика от тази на другите народи) има корени, простиращи се от самата нея, и тези корени се преплитат (родствена връзка) с кръвните корени на съседа (не роднина) и по този начин всички те са свързани по цялата земя чрез кръвни корени, кръвна мрежа и всъщност тази люлееща се, деликатна, вълнообразна и невидима мрежа – слоят (от кръв) – образува тяхната родина. Така че те имат „родина“ и дори по-силна от нашата. Американският евреин се чувства и руски евреин, докато аз дори не се чувствам руснак на съседната улица. Всички сме „едно“, всеки от нас е „едно“; но евреите са „всички“ и те са „всички“, навсякъде, „всички“.“ Но, приближавайки се до нас, те казват: „Бъдете без отечество“, „бъдете просто хора“, „запазете и култивирайте простото човешко в себе си“, както правим „ние“, безкористно и идеално. И на всеки руснак това изглежда вярно и убедително,

защото те нямат видима отечество. Той се поддава на тяхната хипноза и логика. И тогава тяхната странна „отечество“ го поглъща“⁹⁷ (пак там, стр. 180).

И в заключение, отново отец Павел, от далечната 1913 г.: „...Рано или късно процентът на еврейската кръв във всички народи ще стане толкова значителен, че тя най-накрая ще заглуши всяка друга кръв, изяждайки я, както киселината изяжда боя. А за това, сами знаете, в никакъв случай не е необходим значителен процент“ (пак там, стр. 364). „С вяра в Бога – никога!“, опита се да възрази В. В. Розанов (пак там, стр. 365).

„Да, с вяра в Бога“... Но тази вяра непрекъснато се подкопава и разрушава от течението на юдаизма“, отговоря отец Павел. „И тъй като еврейската кръв и еврейските пари проникват в народа, вярата в Бога изчезва, единствената основа, на която бихме могли да устоим твърдо срещу разяждащите води на юдаизма“ (пак там). Така постепенно осъзнахме тъжния факт, че някои от мерките, предприети от Щаба по отношение на евреите (и начинът, по който бяха извършени), нанесоха много повече вреда, отколкото полза. Не, неслучайно императрицата предупреди императора в писмо (4 май 1915 г.): „Виж, че делата с евреите се водят внимателно, без излишен шум, за да не се предизвикат вълнения в страната.“ (18 юни 1915 г.): „Скъпият старец Горемкин разговаря с мен цял час и засегнахме много въпроси, дано Бог удължи живота му! [...] Той вижда и разбира всичко толкова ясно, че е истинско удоволствие да разговарям с него. Обсъдихме германския и еврейския въпроси, колко неправилно беше разрешено всичко това, и заповедите на Николаша и генералите.“

Ще спомена и онези действия на Щаба по еврейския въпрос, които имат вредни и разрушителни последици. А. Н. Яхонтов подчерта, че „военните власти издават редица заповеди, които надхвърлят индивидуалното преследване на отговорните за престъпни деяния и обхващат безразборно почти всички представители на еврейското племе в театъра на военните действия. Сред тези заповеди са искането за заложници от евреи в руските губернии, масовото депортиране на евреи от фронтовите райони, груповите арести на жители и др.“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915 г.)“, стр. 292).

Най-далновидните военни и държавни служители виждат безсмислието на строгите мерки на Щаба, които не носят никаква полза. В писмо до генерал Н. Н. Янушкевич от 9 май 1915 г., генерал М. В. Алексеев, командир на армиите на Северозападния фронт, пише: „Аз лично не бих се поколебал да използвам строги мерки или дори изключителна жестокост срещу евреите, ако има някаква реална полза за армията и държавата в тях. Убеден съм обаче в обратното и спомняйки си злощастния пример с депортацията на китайците през 1905 г., вярвам, че еврейството може да бъде обезвредено до известна степен чрез издаването, от името на Върховния главнокомандващ, на тържествено провъзгласен акт на милост, позволяващ на мнозинството еврейски семейства да останат в местата си на пребиваване...“ (С. Голдин, „Руското командване и евреите по

⁹⁷ Интересно и напълно обективно описание на съвр. глоализъм и консулативизъм, продукт на юдейските неолиберални, „евроатлантически“ псевдоценности, разпространявани от еврейските НПО-та, спонсирани от евреина Дьорд Шорош (Джордж Сорос) и неговото „Отворено общество“ една опасна и престъпна организация. (б. пр.)

време на Първата световна война: Причини за формирането на негативен стереотип“. Стр. 38).

Великият княз е не само не спря, но продължи безмилостно. На 24 май 1915 г. Николай Николаевич „признава за необходимо, за да се предотвратят престъпни въстания“ на евреите, „да се вземат заложници измежду равините и богатите евреи под стража, като едновременно с това се конфискува имуществото им, с предупреждение към последните за най-репресивните мерки, които ще бъдат приложени към тях в случай на най-малкото съучастие от страна на евреите, което може да навреди на нашата армия“ (С. Г. Нелипович, „В търсене на вътрешния враг. Политика на депортиране на Русия“ // „Първата световна война и участието на Русия в нея (1914-1918). Материали от научна конференция“. Ч. 1. Москва, 1997. С. 60).

„През 1915 г. са взети 554 (според други източници - 700) заложници. Като правило това са предприемачи, банкови директори и кметове на градове. Обявено е, че евреи са взети за заложници, защото според доноси от евреи австрийските власти преследват русини за сътрудничество с руските окупационни власти.“ Така наречената „Черна книга“, публикувана през 1918 г., не съобщава броя на екзекутираните заложници, нито техните имена. Има само едно споменаване на трима заложници, обесени в Сохачев, Варшавска губерния. Причината за това е неизвестна (Дж. Клиер, „Казаците и погромите: Какво отличаваше „военните“ погроми?“, стр. 67). Вземането на заложници (а не репресивните мерки срещу евреите в зоната на уседналост) предизвиква ожесточена позиция на влиятелни евреи в Русия и чужбина. Всички тези действия на Главната квартира създадоха допълнителен източник на напрежение в управляващите структури на държавата. Разногласията между правителството и Барановичи по еврейския въпрос, както правилно отбеляза служител на Министерския съвет, „създадоха пълно объркване и лишиха политиката по този въпрос от необходимата стабилност и последователност“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 г. – юли 1915 г.)“, стр. 294).

„Министерският съвет“, пише А. Н. Яхонтов, „многократно, писмено, и с устно съобщение чрез председателя и отделни министри, обръщаше вниманието на Върховния главнокомандващ и генерал Янушкевич върху необходимостта от прекратяване преследването на еврейските маси и общото обвинение в държавна измяна, обяснявайки, че това се изисква както от вътрешни, така и от международни съображения. Щабът обаче се оказва глух за всякакви доказателства и убеждавания“ („Трудни дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.). Стр. 42).

За възмущението на Министерския съвет, за който еврейският въпрос, поне в този конкретен случай, е елемент в борбата със Щаба за чисто властови прерогативи, от Барановичи е получен отговор, подписан от генерал Н. Н. Янушкевич: „Всички репресивни мерки, предприети срещу евреите, които достатъчно ясно демонстрираха своето явно враждебно отношение към интересите на нашето отечество“, се признават от генерал от пехотата Янушкевич за „много слаби“. Той „не би се поколебал да ги засили в още по-голяма степен“. „Неотчитането на тежкото икономическо положение на еврейската бедност с всичките последици за населението на областстите, служещи като центрове за

преселване, не по отношението на общественото мнение сред нашите съюзнически сили към формулирането на този въпрос, дори не настроението на борсовите среди, които са под огромно влияние на евреите, а практическите трудности, които неизбежно ще възникнат за гражданските власти при извършване на масовото изгонване на евреите от постоянните им места на пребиваване – представляват значителна пречка за засилване на репресиите“ (А. Н. Яхонтов, „Първата година на войната (юли 1914 – юли 1915 г.)“ . стр. 294).

Позицията на правителството е значително подсилена от реакцията на влиятелни международни сили. Слухове за „насилие срещу евреи по това време се разпространиха в Русия и в чужбина. Влиятелни евреи вдигнаха тревога. Съюзническите правителства започнаха да протестира срещу тази политика и посочват опасните ѝ последици. Министерството на финансите изпитваше различни трудности при провеждането на финансови операции. [...] В съюзническите страни и особено в САЩ се чуват пламенни призови за подпомагане на страдащите евреи в Русия, провеждат се протестни митинги срещу политиката на етническо потисничество и др. Последиците от това движение са нарастващи пречки за получаване на кредити за вътрешния и външния пазар. Тези последици се усещат най-силно от нашите финансови интереси, свързани със САЩ, които по това време стават все по-влиятелни като банкер на воюваща Европа“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г. Стр. 42-43).

Американските и британските финансови магнати упражняват силен натиск върху Русия, не само икономически, но и идеологически (чрез западния печат, който контролират).

През юли 1915 г. Леополд Ротшилд посещава руския посланик в Лондон, граф А. К. Бенкендорф и заявява, че „масовото експулсиране на евреи, заедно с техните съпруги и деца и огромните последвали бедствия, будят съчувствие сред английските единоверци на руските евреи“ и че „вълнението, главно от немски произход, във връзка с експулсирането отново се усеща в САЩ и дори в Лондон“. Посланикът в телеграма до С. Д. Сазонов заявява: „Мога да потвърдя, че вълнението нараства и оплакванията вече са достигнали до английското правителство. Вярвам, че мненията и преките обръщения на Ротшилд заслужават сериозно внимание“ (Международни отношения в ерата на империализма. Серия III. Том VIII. Част 1. Стр. 188-189).

Френският президент Поанкаре пише как негов довереник, посетил САЩ и внедрил се в еврейската общност там, получил съгласието на банката на Якоб Шиф да отпусне заем от 250 милиона долара на съюзниците, ако Русия предостави определени облаги на евреите“ (Р. Поанкаре, „На служба на Франция 1915-1916 г.“ стр. 461).

Руският народ е възпиращ фактор за по-решителна намеса на „съюзниците“ във вътрешните работи на Русия по т. нар. „еврейски въпрос“. Ето фрагмент от разговор по тази тема със заместник-министъра на външните работи А. А. Нератов през септември 1916 г., записан в дневника на френския посланик: „— Достатъчно е да направите само незначителни изменения във вашите закони за евреите; ефектът от това в САЩ ще е значителен.“ Нератов протестира: — „Какво! Да се върнем към еврейския въпрос в разгара на войната! Това е не-

възможно. Ще настроим цялата страна срещу нас. Това означава колосални щети на съюза; можете да бъдете абсолютно сигурни, че нашата крайнодясна партия веднага ще започне да обвинява Франция и Англия в тайна подкрепа на еврейските искания“ (М. Палеолог, „Дневник на посланика“. стр. 569).

Една от последните заповеди за депортиране на евреи от граничните Ковенска, част от Гродненска и Сувалска области е издадена през май 1915 г. На 10-11 май 1915 г. „е издадена заповед за спиране на депортациите“, но в действителност те прекратяват едва през август 1915 г. с поемането на Генералното командване от царя. Помогна ли това облекчаване на ограниченията?

Към декември 1915 г., според доклади, пристигащи в Щаба, „дезертьорството на евреи и поляци от нас към врага се е увеличило до заплашителни размери, не само от фронтовата линия, но и от тилловите институции“ (А. И. Солженицин, „Двеста години заедно (1795-1995)“. Част I, стр. 486; С. А. Пивоварчик, „Трагедията на Първата световна война: „Еврейски шпиони“. стр. 82; М. К. Лемке, „250 дни в царската щабквартира. 1916 г.“ стр. 19).

Зад кулисите в Думата през август 1915 г. се казва, че „Вилхелм е премахнал зоната на усядане“ (С. М. Дубнов, „Книга на живота. Материали за историята на моето време. Спомени и размисли“. Москва, 2004, стр. 383).

Въпреки че всъщност това е постигнато чрез необмислените (?) действия на Николай Николаевич и неговите най-близки сътрудници, като резултат от унищожаването на зоната на уседналост (поради изключителните обстоятелства на военно време, на евреите е позволено да живеят в градовете извън нея, с изключение на столиците и районите под юрисдикцията на министрите на императорския двор и войната), целият запалим революционен елемент е преместен в дълбините на Руската империя (нещо, към което световното еврейство напразно се стреми от векове). Като част от общия поток от бежанци, евреите бързо запълниха източната част на зоната на уседналост (Черниговската и Полтавската губернии). „...Тази пренаселеност“, спомня си княз Н. Б. Шчербатов, „започна да се усеща доста болезнено, градовете започнаха да се пренаселват, цените на храните се повишиха, местното недоволство нарастваше и на някои места можеше да завърши с погроми“ (Падането на царския режим. Том VII. Москва-Ленинград, 1927. Стр. 228).

Предишната граница трябваше да бъде временно разширена, за да включва Воронежката, Пензенската и Тамбовската губернии. Допускат се в градовете на сегашните вътрешни руски губернии през лятото. През 1915 г. бежанците донесоха там истински хаос: „...Хиляди евреи с децата и вещите си се заселиха по улиците, площадите и пред портите на къщите“ (Ф. Кандел, Книга за времена и събития. История на руските евреи. Том 2, Част 3, стр. 820).

А. Н. Яхонтов, обобщавайки обсъждането на бежанския въпрос на заседанието на Министерския съвет на 30 юли 1915 г., пише: „Евреите, които, противно на многократните инструкции на Министерския съвет, биват прогонвани от фронтовата зона с камшици [...], цялата тази еврейска маса е изключително озлобена и пристига в новите райони за преселване с революционна готовност“ („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г., Стр. 32).

Еврейските маси обаче носят не само озлобление, но и чисто икономически проблеми, които не можеха да не създадат поради традициите, съществуващи в тяхната среда. Според същия княз Н. Б. Шчербатов, „веднага щом вълната стигна дотам (местата, където се настаняваха бежанци и депортирани евреи. - С. Ф.), започнах да получавам заплашителни телеграми от земствата: че докато са малко, са приети с отворени обятия, но когато са много, започва агитация срещу тях, главно поради пазарни сблъсъци. Това е отправната точка“ („Падането на царския режим“. Том VII. Москва-Ленинград 1927. Стр. 228).

„В крайна сметка, в онези губернии в зоната на уседналост, където бяха прогонени недоброволни бежанци, преследвани от военните власти“, отбелязва А. Н. Яхонтов, „стана неизгодно да се живее не само за обеднелите новодошли, но и за самото коренно население. Всякакви кризи се изостриха – хранителна, жилищна и т.н. Появиха се заразни болести. Местните настроения ставаха все по-тревожни; евреите бяха озлобени срещу всички и всичко, а жителите – срещу неканените гости, които също бяха обявени за предатели и изменници, и срещу заповедта, при която стана невъзможно да се съществува у дома“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“, стр. 42-43). Депортирането на евреи от фронтовата линия във вътрешните губернии на Руската империя предизвика допълнително напрежение в руското общество, вече травмирано от войната. Нахлуването на една предимно „азиатска“⁹⁸ етническа група от западните граници на Империята в централните руски губернии, при това открито враждебна и антихристиянска в религиозно отношение, подтикна черносотниците да отговорят с отбранителни действия. (По-нататъшни събития, развиващи се в Русия, демонстрираха основателността на тези опасения.)

Участниците в Конференцията на монархистките организации, проведена през август 1915 г., се обръщат към правителството, със следния апел „Евреите които разпространяват тревожни слухове за война и мир и като етнос постоянно пораждащ безпокойство и недоволство, доказали се, особено в тази война, като предатели и шпиони, трябва да бъдат изолирани от останалото население, доколкото е възможно, и подложени на строг надзор. Еврейските бежанци и евреите, депортирани от военни зони поради страх от предателството и шпионажа им, трябва да бъдат концентрирани в градовете „Баку, Ереван, Шуша, Табриз, Тифлис, Александропол, Ахалцихе и Ахалкалаки, където населението не се поддава толкова лесно на тяхното влияние, и не трябва да бъдат заточени във вътрешните губернии, където слабото руско население ще пострада от тях“ (Десни партии. Документи и материали. Том 2. 1911-1917. Москва, 1998. Стр. 456).

В резолюцията На Конференцията на упълномощените десни организации и десни фигури, проведена през ноември същата година в Нижни Новгород, в специална секция, озаглавена „Борбата срещу еврейското влияние“, е изразено недоумение от „смесването на талмудическия юдаизъм с древния старозаветен благочестив и пророчески юдаизъм“.

В нея се предлага и въвеждането на изучаването на еврейски език и науката за осъждане на талмудизма „във всички начални, средни и висши учебни

⁹⁸ Пълен абсурд, евреите-ашкенази не са азиатци!?

заведения на Руската империя, особено в православните богословски учебни заведения“. Обръщайки се директно към царя, руските монархисти искат „преразглеждане на държавните закони за юдаизма и признаването му за фанатична религия, която разрушава християнските кралства“ (пак там, стр. 508). Особено отбелязана е необходимостта „монархическите организации да установят бдителен надзор над еврейските бежанци, с цел незабавно потушаване на всички техни разрушителни начинания за експлоатация и поквара на народа“ (пак там, стр. 510).

Това предизвиква погроми на места, където никога не са се случвали. Така на 7 май 1916 г. избухва погром в Красноярск „поради недостиг на храна“. Еврейски магазини и апартаменти бяха ограбени (О.В. Буднишки, „Руските евреи между червените и белите (1917-1920)“, стр. 304).

Що се отнася до самите погроми, ще цитирам думите на граф Н. П. Игнатиев, министър на вътрешните работи на Руската империя по време на управлението на Александър III (който, поради поста си, е знаел за какво говори), изречени пред еврейски представители Г. О. Гинзбург, С. С. Поляков, А. М. Варшавски и други през 1882 г.: „Вашето положение не е утешително, но зависи от вас да го поправите. Живеейки сред чуждо за вас население, вие сте си навлечени такава омраза, че в продължение на няколко месеца бях принуден да напрегам всеки нерв само за да ви защитя. Разследванията далеч не потвърдиха любимото ви твърдение, че сте атакувани като притежатели на собственост. Още по-малко случилото се на юг може да се отдаде на религиозна нетърпимост. Руският народ, както и държавата, са много толерантни – нужно е много, за да загубят търпението си. На изток сред руското население живеят много нехристияни. Няма обаче нужда да се използват войски за тяхната защита. Дълбоко съжалявам за възникналите вълнения и правя всичко по силите си, за да ги предотвратя, и ви предупреждавам, че няма да действам едностранно. Като се имат предвид причините за вълненията и се изучават подробностите им, не може да не се признае, че в много случаи те са причинени от самите евреи; дългосрочното съжителство с евреи е вкоренило в местното население убеждението, че няма закон, който евреинът не може да заобиколи. По време на най-лошите вълнения, рязкият преход от панически страх преди пристигането на войските към предизвикателна наглост в присъствието на войници не можеше да не раздразни населението. Можеш да се облегнеш на щик, но не можеш да седиш на него. Помнете, че сте защитени, но че е невъзможно да се толерира положение на нещата, при което евреите трябва постоянно да бъдат предпазвани от последствията на народната омраза. Опитайте се да си намерите продуктивни, работещи занимания; откажете се от кръчмарството и лихварството. [...] ...Ще настоявам упорито да се спазва законът и няма да позволя да бъде отклонен от този път от никакъв вик. Западната граница е все още отворена за вас [...] Ще завърша оттам, откъдето започнах: докато поддържате вашата кагалска структура, вашето единство и желанието си да завземете всичко в свои ръце, нарушавайки законите на страната, аз, ако е необходимо, ще осигуря вашата безопасност. Но, разбира се, не може да се разчита на облаги, разширени права или места за заселване, което ще създаде нови трудности“ („Можеш да се

осланияш на щик, но не можеш да седиш на него“ // Източник. 1993. № 3. С. 62. Наш акцент. – С.Ф.).

„Мисля, че [...] погромите безмилостно съпътстват евреите [във времето и пространството – С.Ф.] с причина“, излага В. В. Шулгин своите виждания за последиците от старозаветния „мордехаизъм“. „Мисля, че самите те ги създават. Злобната, страстна мисъл за масови, кървави репресии срещу враговете им трепти над главите на евреите като неугасващ огън. И тази мисъл от време на време се разпространява в околната среда; заразява масата от хора, живеещи около евреите; и настройва тези хора... върху евреите. Мечтаейки за погроми, евреите магнетично ги привличат към себе си. Евреите мечтаят за погроми (разбира се, не по отношение на себе си, а по отношение на враговете си), е много убедително демонстрирано в събитията от Руската революция. Когато евреите, чрез Комунистическата партия, завзеха властта в Русия, те се разправиха с „враговете си“ с такава жестокост, с такава ненаситна жажда за кръв, че подобни репресии не биха могли да се случат, ако тези хора, които се наслаждаваха на убийствата и всякакви видове насилие, не бяха получили дългосрочна психическа подготовка. [...] Отне години [векове – С.Ф.] обучение в злоба, за да се превърнат в такива дяволи, каквито се оказаха евреите в ролята на комунисти“ (В. В. Шулгин, „Какво не ни харесва в тях...“, стр. 128-129).

Както правилно отбелязва В.В. Розанов „оплакванията за зоната на осезаемост и ограниченията са просто повърхностни викове, онзи груб и външен таран, с който те пробиват стената на съпротивата, изпълнявайки „следващата си задача“ (В.В. Розанов, „Възраждащ се Египет“. Москва, 2002, стр. 465).

Никой от тях не искаше да се вслуша в здравия разум. „Сега ли е моментът“, пише „Руският инвалид“ по време на войната, „да говорим за равенство? Равенството не е просто нещо. „То трябва да се заслужи чрез преданост към отечеството и общо морално израстване“ (Ф. Кандел, „Книга на времена и събития: История на руските евреи“. Том 2, Част 3, стр. 827). Далеч от това!

Десетки „благотворителни“ дружества, сред воплите и оплакванията на „руския“ печат и общественост, започнаха да събират и даряват значителни средства за преселване на „принудителни бежанци“, създавайки еврейски колонии в нови, вътрешни руски земи, за които едва доскоро бяха мечтали. След като умело изложиха гърбовете си на казашките камшици, жителите на „зоната на уседналост“ получиха пропуск към руското бъдеще. Спомнете си героя от монолога на Фамусов в „Горко от ума“ на А. С. Грибоедов: Той падна тежко, но се изправи добре... Подаръкът на щаба за евреите не можеше да дойде в подходящ момент.

Министърът на железниците С. В. Рухлов казва: „Поемаме бремето на евреите, които напускат Полша от страх от автономия“ („Министерският съвет Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов.“ стр. 21).

Автономия (и дори независимостта) е обещана на Полша след войната както от руската, така и от германската страна. Така че, без значение коя страна ще спечели, те ще трябва да живеят в Полша. Да живеят сами сред поляците е невъзможно за евреите. Да се борят заедно срещу руснаците е добре; но да живеят заедно – благодаря!?

Провокативните действия на Щаба са залегнали в Министерския съвет, който включва много привърженици на великия княз и филосемити. „В Министерския съвет“, спомня си министърът на финансите П. Л. Барк, „министърът на земеделието Кривошеин беше особен поддръжник на изравняването на правата на евреите и главно на неговата подкрепа беше възможно да се извърши цяла поредица от облекчаване на съществуващите ограничителни разпоредби“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 172. Ню Йорк. 1966. С. 99).

Същият П.Л. Барк в мемоарите си припомня редакционна статия в „Новое время“, в която се казва, че „обикновено всеки министър има свой „личен евреин“, който е негов съветник, и дори членовете на Държавния съвет, принадлежащи към крайнодясната група, официално изповядваща антисемитизъм, не могат без еврейска помощ във всичките си лични дела“. „Мисля“, изразаво се П. Л. Барк, - че в тази статия имаше голяма доза истина“ (пак там, стр. 98).

Княз Н. Б. Щербатов, протеже на Николай Николаевич и министър на вътрешните работи, използвайки настоящата ситуация, която уж не може да бъде разрешена по друг начин, заявява на заседание на 4 август 1915 г.: „Стотици хиляди евреи от всякакъв пол и съсловие са дошли и продължават да напредват на изток от театъра на военните действия. Разпределението на цялата тази маса в границите на зоната на уседналост е не само трудно, но и направо невъзможно. Местните управители съобщават, че всичко е препълнено и че освен ако по-нататъшното преселване не бъде незабавно спряно, те не могат да бъдат държани отговорни за безопасността на новите заселници поради възбуденото състояние на духа [...] Всичко това ни води до необходимостта поне временно да се разреши преселването на насилствено евакуирани евреи извън зоната на уседналост. [...] ...Законът е написан за мирни условия, но ние живеем във време на катастрофа и трябва да се адаптираме към неочакваните изисквания на времето“ („Трудни дни. (Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.)“ стр. 43).

„Не говоря за принципната страна“, пристъпи с крак княз В. Н. Шаховски, министър на търговията и промишлеността. „За съжаление, дойде време, когато трябва да направим компромис с принципите“ (пак там, стр. 44).

А. Д. Самарин, главен прокурор на Светия синод, който следва същия дух и е член на „московската лицемерна клика на Ела“, се присъединява към общия хор: „И мен ме боли да давам съгласието си за акт, чиито последици са огромни и с който руският народ ще трябва да се съобразява в бъдеще. Но в обществения живот има такива преплетени обстоятелства, че в името на интересите на самодостатъчния момент, човек трябва да жертва много“ (пак там, стр. 46).

Следователно той е наясно с последствията, полагайки си сламка „за историята“... Позовавайки се на инструкцията на министъра на финансите П. Л. Барк, който е бил в Думата този ден, А. В. Кривошеин предава на колегите си доста интересна информация: „Каменка, барон Гинзбург и Варшавски наскоро дойдоха при П.Л. Барк с изявления за нарастващите трудности с пласирането на държавни ценни книжа, провала на вътрешния заем, негативното отношение към Русия сред чуждестранните финансови кръгове, общото възмущение за отношението към еврейството и др. „В същото време те не скриха факта, че подобряването на финансовите ни операции зависи от промените в политика-

та ни по еврейския въпрос, че не обвиняват правителството за случващото се на фронта, а очакват правителството да предприеме мерки, провокирани от хуманитарни искания, и т.н. в същия дух. Разговорът може да се обобщи накратко по следния начин: „Давайте и ние ще даваме. [...] Ножът е опрян на гърлото ни и няма какво да се направи“ (пак там, стр. 44-45).

Барон Александър Горациевич Гинзбург (1863–1948) – потомък на витебски равин. Неговите предци, забогатели чрез данъчно облагане на виното, последователно са служили като неофициални защитници на еврейските интереси пред руското правителство. Член на управителния съвет на Ленското златодобивно партньорство, съсобственик на Горноамурската златодобивна компания, Березовското златодобивно партньорство и Платиновото акционерно дружество. Той контролира платинения добив и търговия не само в Русия, но и по целия свят. – С.Ф.

Марк Абрамович Варшавски (1845–1922) – син на собственика на Санктпетербургската банка М.А. Варшавски и Ко, търговец от I-ва гилдия, наследствен почетен гражданин, търговски съветник и активист в еврейската общност на столицата. Ръководи Дружеството за разпространение на образованието сред евреите в Русия и Еврейското колонизационно дружество. Председател на управителния съвет на Хоралната синагога (1910–1918). Председател на управителния съвет на акционерни дружества: Герхард и Гей, Строител, Партньорството на захарната фабрика Богатовски и други. Член на управителния съвет на Руско-английската банка и Руско-английската търговска камара. По време на Първата световна война е председател на икономическия съвет на петроградската еврейска общност, като ефективно ръководи еврейския живот в столицата. Организира Комитета за подпомагане на семействата на еврейските войници (1915 г.). – С.Ф. „Съюзниците също зависят от еврейския капитал“, заявява С. Д. Сазонов на същата среща, „и те ще отговорят, като ни заповядат преди всичко да сключим мир с евреите“ („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“. стр. 45).

„Попаднахме в порочен кръг“, подкрепя общата тенденция княз Н. Б. Шчербатов. „Сега сме безсилни, защото парите са в еврейски ръце, а без тях няма да намерим нито стотинка, а без пари е невъзможно да се води война“ (пак там).

При княза идва и еврейска делегация: А. Г. Гинзбург, М. А. Варшавски, Б. А. Каменка и Г. Б. Слиозберг (А. Б. Миндлин, „Държавни, политически и обществени дейци на Руската империя в съдбите на евреите“. стр. 356). Но в Министерския съвет имаше и честни хора, които не се поддадоха на паниката, организирана, за да оправдаят съмнителните си цели. „Цяла Русия страда от трудностите на войната“, заяви министърът на железниците С. В. Рухлов, „но евреите са първите, които получават облекчение. Някак си не мога да го приема. Потвърждава се поговорката, че с пари може да се купи всичко.

И такова потвърждение ще дойде от акта на правителството. Несъмнено всички ще научат за произхода и мотивите му. Какво впечатление ще направи това не върху еврейските банкери, а върху армията и върху целия руски народ, който далеч не е доволен от ролята на евреите в случващите се събития.

„Надявам се, че последствията от предложената отстъпка няма да бъдат експлозия от възмущение и кървави бедствия за същите тези евреи“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“ стр. 45-46). Заслужава да се отбележи, че един от еврейските деятели, Г. Б. Слиозберг, поставяйки под въпрос в мемоарите си достоверността на информацията на А. Н. Яхонтов за изявленията на министрите на заседанието на Съвета, категорично отрича това талмудическо изнудване или ултиматум, отправено към руския народ и неговото правителство (Г. Б. Слиозберг, „Дела на отминалите дни. Записки на руски евреи“. Том 3. Париж. 1933. Стр. 336-338, 340).

В оцелелите чернови от протоколите от заседанията на Министерския съвет липсват страниците, на които са водени бележки именно за това заседание на 4 август („Министерският съвет на Руската империя по време на Първата световна война. Документи на А. Н. Яхонтов“. Стр. 210).

Те са откъснати от нечия заинтересована ръка. Всички тези аргументи обаче са напълно пресилени, защото руските евреи наистина действат в съгласие със своите роднини в чужбина. „...В началото на 1915 г.“, пише П.Л. Барк, „по време на престоя ми в Париж, бароните Едмон и Едуар дьо Ротшилд ме помолиха да отделя специално време, за да обсъдя с тях подобряването на положението на техните единоверци в Русия, и по-специално във военната зона. Нашият посланик, Изволски, силно подкрепи тяхната петиция. По време на последвалото ми посещение в Лондон [...] посетих барон Ротшилд в провинциалното му имение и чух от него същата молба, както от неговите роднини в Париж. „След завръщането си в Русия докладвах на царя за разговорите си...“ (П.Л. Барк, „Спомени“ // „Ренесанс“. № 172. Ню Йорк. 1966. Стр. 98-99).

Вж. записи в дневника на царя (5.1.1915): „В 10 ч. получих кратък доклад от Барк, който заминаваше за Франция с важна мисия“; (13.2.1915): „В 11 ч. приех Барк, който се беше завърнал от Франция и Англия.“

Самият факт, директно отречен, също се е случил, което е потвърдено от П. Л. Барк в мемоарите си, написани в чужбина: „В началото на лятото на 1915 г. бях посетен от делегация от видни представители на еврейството, състояща се от трима души: барон Александър Гинзбург, Борис Каменка и Марк Варшавски. [...] След революцията всички тези лица намериха убежище във Франция, а внучката на Варшавски се омъжи за Антон Ротшилд, един от участниците в лондонската фирма на Ротшилд. [...] След като изслушах оплакванията на депутатите, попитах събеседниците си защо се обръщат към мен, а не към министъра на вътрешните работи, чиято компетентност включва всички въпроси, свързани с еврейското население на империята. На това получих отговор, че не очакват да намерят отговор от Маклаков [Н. А. Маклаков напуска поста министър на вътрешните работи на 5 юни 1915 г. – С. Ф.] и се съмняват, че той ще намери начини и средства да повлияе. Бях озадачен от идеята да се заема с въпрос, който е извън моята компетентност, но смятах за невъзможно да откажа на депутатията съдействието си. Реших да информирам Царят за посещението на депутатията при мен и обещах на събеседниците ми да докладвам подробно за тяхното искане при следващия доклад до Негово Величество [...] Няколко дни по-късно, докато бях в Царское село [Царят обикновено изслушва докладите на П. Л. Барк в петък. Според дневниците на царя, през 1915 г. те бяха на 27 фев-

руари, 13 и 20 март, 3 и 24 април, 1 и 22 май, 5 юни и 3 и 10 юли. – С.Ф.], докладвах на Царя по този въпрос [...] Необходими са огромни финансови ресурси за водене на войната. Те се получават от емитирането на държавни заеми, които се отпускат от банките на онези класи, имащи спестявания. Междувременно повечето банки са еврейски и именно еврейското население държи големите спестявания. Освен това, отпускането на руски заеми в чужбина и получаването на чуждестранни кредити за Русия зависят изцяло от благоприятното отношение на влиятелните еврейски финансови кръгове в чужбина. [...] Императорът изслуша много внимателно доклада ми, съгласи се с аргументите ми и ме попита какъв е курсът на действие, които бих предприел, за да отменя заповедите на Върховния главнокомандващ [относно вземането на заложници от най-видните представители на местното еврейство, предимно равини, във фронтовата зона. – С.Ф.]. Отговорих, че според мен най-целесъобразният ми ход е да пътувам до Щаба, ако императорът благоволи да одобри предложението ми. Такъв деликатен въпрос е трудно да се разреши чрез писмена комуникация и въпреки че личният доклад също не е лесен въпрос, все пак има по-голям шанс да се повлияе на великия княз Николай Николаевич. Царят, без никакво колебание⁹⁹, ми позволи да отида до Щаба и аз заминах за Барановичи без забавяне. Съгласно установената процедура, първо трябваше да обясня целия въпрос на началник-щаба на Върховния главнокомандващ, генерал Янушкевич. Разговорът ми с него остави много тревожно впечатление у мен. [...] Трябваше да чакам много дълго време, за да бъда приет от великия княз. [...] Той ме изслуша много спокойно и внимателно, казвайки ми, че аргументите ми са напълно убедителни и че незабавно ще инструктира началник-щаба да освободи всички заложници от плен и да не прибегвам до подобни мерки в бъдеще. Горещо благодарих на Великия княз за такова внимание към петицията на еврейските представители и бях невероятно щастлив да се върна в столицата с успешно изпълнена мисия. Веднага поканих барон Гинзбург, Каменка и Варшавски в кабинета си и споделих с тях резултатите от тяхната петиция. В следващия си доклад разказах подробно на царя разговорите си в Щаба с Великия княз и генерал Янушкевич. Негово Величество беше много доволен от благоприятното разрешаване на този труден и сложен въпрос“ (пак там, стр. 92-95).

Два дни след първото, на 6 август 1915 г., се провежда второ заседание на Министерския съвет по същия въпрос за преселването на евреите, в атмосфера на объркване. Някои оратори сякаш се опитваха да се убедят във валидността на аргументите, на които самите те напълно вярваха („Трудни дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“. стр. 211-212).

А. В. Кривошеин: „Евреите ще разтърсят заспалото царство и ще смутят руската търговска класа, мързелива, свикнала със системата на патронажа. Те бързо ще създадат конкуренция, където няколко фирми царуват, принуждавайки преминаването от старомодни икономически методи към по-сложни.“ (Стари, безполезни либерални песни.)

Княз В. Н. Шаховски: „Няма какво повече да се добави към казаното от Александър Василиевич.“ (Князът е бил напълно наясно кой е шефът.)

⁹⁹ Царят се измъква, въпреки че той трябва да се разпорежи директно на чичо си! Типично за този „Путь Маринкин“ както се казва у нас. (б. пр.)

Княз Н. Б. Щербатов: „Според мен трябва да се ограничим до градските селища, изключвайки районите на казашките и императорските резиденции.“

П. Л. Барк: „За съжаление, трябва да се ръководим не от чувства, а от повелите на изключително належащата ситуация. Ние не създадохме този момент [...] Времената на Минин и Пожарски, изглежда, няма да се повторят.“

П. А. Харитонов: „Трябва да се съгласим с това. Не виждам друг начин.“ [...] ...Изгонването на стотици хиляди евреи дълбоко в Русия от военните власти, които министърът на вътрешните работи е длъжен да засели и за които няма достатъчно място в зоната на уседналост. Повярвайте ми, никой няма да изрече и дума за незаконността, нито ще протестира. Не само кадетите иземствата, но и октябристите ще сметнат за свой дълг да приветстват този акт на хуманност и възстановяване на справедливостта за тези несправедливо преследвани овце. Какви искания и протести има? Ще трябва да се постигне споразумение с десните партии и да се убедят да не правят скандал.“

Княз Н. Б. Щербатов: „Каква гаранция има един [еврейски] предприемач, че след войната няма да остане извън зоната?“

П. А. Харитонов: „Те знаят от собствен опит, че в Русия циркулярът, особено ако е подкрепен от смислен жест, има неустойима сила и безкрайна продължителност.“

А. В. Кривошеин: „Човек не може да води война едновременно срещу Германия и еврейството“.

Същите думи са изречени по време на императорската аудиенция през лятото на 1915 г. от финансовия министър П. Л. Барк, който е в много тесен контакт с А. В. Кривошеин: „Завърших доклада си с думите [...], че по мое убеждение не можем и не трябва едновременно да се борим срещу Германия и еврейството.“ В такъв случай не можем да разчитаме на победа“ (П. Л. Барк, „Спомени“ // „Възрождение“. № 172. Ню Йорк. 1966. С. 93).

През 1929 г. те са повторени от В. В. Шулгин: „Руското правителство не беше в състояние да се бори едновременно с евреите и германците. Трябваше да се сключи съюз с някого. Или с германците срещу евреите, или с евреите срещу германците.“ Но тъй като войната беше обявена от германците и приета от Русия, нямаше избор: оставаше да се сключи мир с евреите“ (В.В. Шулгин, „Какво не ни харесва в тях...“ За антисемитизма в Русия“. Санкт Петербург, 1992, стр. 53).

Княз Н. Б. Щербатов: „Не мога да скрия от Министерския съвет, че нашата резолюция ще предизвика буря от възмущение [...] ...Ако има равенство, тогава заложниците са неизбежни.“

П.А. Харитонов: „Това трябва да се посочи на еврейските представители, за да разберат пълното значение на мярката, предприета от правителството.“

Княз Н.Б. Щербатов: „И за да уточним, ние не допускаме евреи в селата и казашките райони, защото не можем наистина да ги защитим от заложници там.“

С. Д. Сазонов: „Знам от надежден източник, че всемогъщият Леополд Ротшилд не отива отвъд градовете.“ Той разбира отлично, че не е безопасно за неговите съплеменници да се появяват в руските села точно сега...”

П. Л. Барк: „Мога да добавя, че дори френските Ротшилд са далеч от това да изискват пълно равенство.“

„В заключение на дебата“, пише служителят, който е взел стенографската бележка от срещата, „те засегнаха въпроса за условията, които трябва да бъдат изисквани от влиятелните еврейски кръгове за мярката, приета от правителството. Политически тези искания трябва въздействат върху еврейските маси чрез успокояване и прекратяване на революционната агитация, както и промяна на посоката на печата, който е зависим от еврейския капитал.“

Княз Н. Б. Щербатов: „Смятам, че официалният разговор трябва да бъде предшестван от частен разговор, за да се подготвят умовете. Такъв разговор е най-удобно да се проведе на министъра на вътрешните работи, тъй като евреите възприемат министъра на финансите, поради естеството на поста му за подложен на техен натиск.“

Предшествениците на П. Л. Барк, С. Ю. Вите и И. А. Вишнеградски, също бяха защитници на евреите. Вишнеградски например е бил много близък с лондонския Ротшилд, който е награден с руски орден след активното застъпване от министъра. Император Александър III е написал следната резолюция по съответната петиция: „Добре, но за последен път за евреин“ (Ламздорф, В.Н. Дневник 1886-1890. Минск. 2003. стр. 368, 374). – С.Ф.

Единството на министрите по този наболял въпрос, както виждаме, им позволява безсрамно да игнорират закона, докато постоянните противници на правителството (членове на Думата и обществеността) този път си затварят очите за очевидните нарушения, които няма да толерират в друг случай.

Дори Извънредната разследваща комисия на Временното правителство, обесивно търсейки и най-малките „незаконни“ действия на старите власти, подминава това крещящо нарушение на закона с пълно мълчание.

Както и на предишното заседание, речта на министъра на железниците С. В. Рухлов е изключение: спокоен, замислен и правдив, достоен да бъде цитиран изцяло: „Не смятам за правилно да изразявам несъгласие и да прехвърлям тежестта на решаването на такъв фундаментален въпрос върху руския цар. Но не мога и да мълча. По същество, разрешаването на евреите да живеят свободно, дори само в градове, отвъд зоната на уседналост представлява фундаментална и необратима промяна в исторически установеното законодателство, което има за цел да защити руската собственост от еврейско заграбване и руския народ от покваряващото влияние на еврейските съседи. С едно щрих на перото се демонтира въпрос, който дори първата Държавна Дума не смееше да разгледа. За два-три дни се разрушава един от основите на националната политика, която ръководеше държавата в продължение на много години. Вие постановявате, че тази привилегия се предоставя само за времето на войната. Простете, но подобна резерва не е нищо повече от смокинов лист, успокояваща илюзия. Сериозно ли мислите, че след войната ще бъде възможно да се изтласкат евреите обратно отвъд зоната на уседналост? Това е немислимо: никое правителство не може да се справи с това. Не, и ние трябва открито да признаем, че с резолюцията си Министерският съвет предопределя цялата бъдеща посока на еврейския въпрос в Русия и тази резолюция неизбежно ще наложи допълнителни отстъпки по пътя към равенство в близко бъдеще. И всичко това се прави под натиск от ев-

рейската кесия! Не правителството смята за необходимо, а е принудено да го прави, възползвайки се от критичните обстоятелства, пред които е изправена родината. Руснаците умират в окопите, докато евреите ще се заселват в сърцето на Русия, печелейки от националното бедствие и общата разруха. А как ще гледат на това армията и целият руски народ? Има ли гаранция, че няма да има кървави последици? Слуховете за еврейско предателство далеч не са чиста клевета. Не е тайна, че повечето шпиони принадлежат към „избрания народ“. Само още няколко думи. Добре знаем как Полша, като зона на еврейска уседналост, страдаше от еврейското влияние. Сега искаме да прехвърлим тази беда върху изконните руски земи. Повярвайте ми, евреите никога няма да се върнат в Полша, защото се страхуват от поляците, които след като станат господари на местния си живот и получат автономия, няма да позволи на тези скакалци да влязат. Повтарям: Нямам право да не съм съгласен, но откровено заявявам пред Министерския съвет, че душата ми не го приема. С това ще замълча“ (пак там, стр. 47-48).

Резултатът от тези срещи е издаването на 15 август 1915 г. на циркуляр от вътрешният министър княз Н. Б. Щербаков, с който се предоставя на евреите правото да живеят във всички градски селища, с изключение на столиците и местностите под юрисдикцията на Императорския двор и военното министерство. Този акт на практика премахва зоната на уседналост.

„Беше ясно“, пише един член на еврейската делегация, „че този императорски указ ще остане в сила дори след войната“ (Г. Б. Слиозберг, „Дела на отминали дни: Бележки на руски евреин“. Том 3, Париж, 1933, стр. 335-336).

Г. Б. Слиозберг е ръката на министъра на вътрешните работи. Той иницира посещение на еврейска делегация при княза, и настоява да се легализира престоя на неговите съплеменници, преместили се от зоната на уседналост в градовете във вътрешните губернии на империята. Именно Слиозберг „предлага“ на княза формата на акта за разрешаване на този проблем – циркуляр от министерството на вътрешните работи с императорски указ, в съответствие с член 158 от Устава на министерството. По време на разговора министърът призна, че не е запознат с такъв член. И находчивият адвокат изготвя меморандум за княз Н. Б. Щербаков с мотивирано правно становище, който той представя на Министерския съвет (пак там). Оттогава нататък всичко върви гладко. „...Това премина през Министерския съвет доста лесно“, казва княз Н. Б. Щербаков по време на разпит в ЧСК през 1917 г. „Нямаше сериозни възражения“. Последва заповедта на Съвета, обявена с моя циркуляр. Възникнаха правни съображения дали имаме право да извършим това или не, предвид закона. След това експертите [днес знаем кои – С. Ф.] намериха всичко горе-долу за законно; никой не възрази. И така беше направено.

Председателят: Одобрен ли беше дневникът на Министерския съвет по този въпрос от императора?

Щербаков: Вероятно. Не си спомням. Нямаше никакви търкания.

Председателят: Докладвахте ли на бившия император по този въпрос?

Щербаков: Разбира се, че го направих.

Председателят: Каква реакция срещнахте?

Щербаков: Нямаше съпротива.

Председателят: Значи, императорот интересуваше ли се защо повдигнахте този въпрос или беше донякъде подготвен?

Щербатов: Беше подготвен. Не си спомням подробно доклада си сега, но мина доста гладко.

Председателят: Не чувствахте ли, че вашата политическа линия съвпада с някакво тайно поведение и отношение към този въпрос?

Щербатов: Не мога да кажа. Решението произтичаше от необходимост, от военната ситуация.

Председателят: Не беше повдигнато по принцип?

Щербатов: Не.

Председателят: Но повдигнат ли беше този въпрос във връзка с настаняването на бежанците, в определени губернии, или беше възприет като отстъпка на общественото мнение, което отдавна е подкрепяло премахването на зоната на уседналост?

Щербатов: Да, имаше дискусия по този въпрос и едното съвпадна с другото. От военна гледна точка, той трябваше да бъде решен.

Председателят: Не ви ли се стори странно, че това благоприятно за евреите решение на въпроса не срещна опозиция от Върховната власт, която преди това систематично се е изказвала срещу тях в редица резолюции?

Щербатов: Казвам, че тук почти нямаше място за дебат, защото беше продиктуван от необходимостта.

Председателят: Знаехте ли позицията на Распутин по този въпрос?

Щербатов: Не.

Председателят: И не срещнахте ли опозиция и в Министерския съвет?

Щербатов: Не.

Председателят: Поставихте ли този въпрос в дневния ред?

Щербатов: Да.

Председателят: Значи дори Горемикин не възрази срещу това решение?

Щербатов: Не. („Падането на царския режим“. Том VII. Москва-Ленинград, 1927. стр. 228-229).

Обширният откъс от стенограмата, който публикуваме, повдига много повече въпроси, отколкото разрешава. Много от нещата тук провокират размисъл. Хитроумното решение на вековния въпрос; очевидната лекота, с която той беше решен; и невероятно педантичният характер на Временната комисия, която щателно разследваше кой реагира и как действа, сякаш не става дума само за един от народите на Империята, а за най-фундаменталното, определящо нещо, сякаш всички останали дори не бяха човешки същества... Руският народ, чиито чувства бяха добре известни както на тези, които взеха решението през 1915 г., така и на членовете на ЧСК през 1917 г., не представлява интерес за никого.

Напротив, поведението на капитулиращия руски цар е интересно във всеки детайл. (Обичайното отмъстително любопитство на победителите? Сравнете, между другото, с въпросите на Нюрнбергския трибунал за вече мъртвия Хитлер.)

Показателно е, че самият цар категорично отказва да си изцапа ръцете с това деяние. Признавайки безнадеждността на ситуацията, създадена от безумните инициативи на Щаба и необмисленото (или дори твърде добре обмисленото)

но) прилагане на тези инициативи от гражданските власти, и съвместните, координирани действия на руското и чуждестранното еврейство, той оставя правото да изготвят и подпишат този документ изтръгнат чрез изнудване, на министрите. За да разберем по-добре отношението на царя по този въпрос, ще цитираме редица достоверни свидетелства.

П.Л. Барк си спомня думите, казани по време на доклада му на 13 февруари 1915 г.: „...Негово Величество ми каза, че той не таи враждебност към евреите и гледа на тях така, както на всички свои поданици. Що се отнася до равните им права с другите граждани, предвид сложността на проблема, пълното премахване на всички ограничения трябва да последва, както се изрази царят, чрез „всеобщо избиращо право“, тоест чрез законодателни средства“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Ренесанс“. № 172. Ню Йорк. 1966. Стр. 99).

„Евреите, каза царят, като всички чужденци, са равни в моята държава с другите мои поданици. Но ние имаме 90 милиона селяни и 10 милиона чужденци. Моите селяни са неграмотни и слабо развити. [...] Когато селяните достигнат същото ниво на развитие като евреите, те ще получат всичко, което селяните ще имат дотогава“ (А. Симанович, „Распутин и евреите“. Стр. 105).

След революцията, В.В. Шулгин формулира тази дилема пред която е изправен императорът: „Как може човек да „предаде полумладия руски народ, незащитен, в ръцете на опитните, силните, старите и безмилостните?“ (В. В. Шулгин, „Какво не ни харесва в тях...“, стр. 59).

Дори след „суматохата на революцията“ Василий Виталиевич не е сигурен в поуката от кървавата касапница, която е организиран за своите сънародници: „...Не вярвам, че тези изпитания са били достатъчни, за да изравнят волята на руския народ с интензивността на еврейското желание. Евреите пак ще бъдат по-силни от руснаците“ (пак там, стр. 173).

Това е напълно потвърдено от „размразяването“ по време на „перестройката“.

Изборът на царя е мъчителен, което за пореден път потвърждава готовността на царя-мъченик за изключителна саможертва. В. В. Шулгин безмилостно, без никакви украшения, го излага в книгата си, която вече многократно цитирахме: „Руският император, нападнат от германските императори, които, превземайки една губерния след друга, разпалваха вътрешен пожар в Русия, имаше изход: да обърне една от световните сили в своя полза. На тази цена той можеше да спаси себе си и историческия ред на Русия. Тази сила беше еврейството. Като му протегна ръката, отхвърлена от императорите (братята в семейството на монарсите), той можеше да отложи изпълнението на пророчеството на Якоб Шиф. Излишно е да казвам, на жестока цена! Но „руските власти не искаха да се оженят за Милуков; и същевременно отхвърли зестрата си, оставяйки по еврейския въпрос с елизабетинската формула: „Не желая никаква изгодна печалба от враговете на моя Господ“ (пак там, стр. 59, 62). Много повече беше постигнато, но нашата царска власт, слава Богу, не предприе тази последна стъпка, без да оскверни свещените си одежди с предателството на Вярата и народа, поверен ѝ от Бога.

Още в годините на първите революционни сътресения В. В. Розанов е имал възможността да чуе следното мнение от една от водещите фигури на Ка-

детската партия, А. А. Мануилов: „Руското правителство не се съмнява, че предоставянето на равни права на евреите означава край на революцията. Но то не иска да го направи, защото това означава предаване на руския народ на евреите, за да бъде погълнат. Нека отбележим“, коментира В. В. Розанов тези думи веднага след Февруарската революция от 1917 г., „тази благородна черта на руските „бивши“ царе: че те предпочитаха да загинат, отколкото да предадат „руските деца на вълка“¹⁰⁰ (В. В. Розанов, „Последните листа“. Москва, 2000. С. 242).

„Аз, драги ми господине, не страдам от антисемитизъм“, отвърна В. В. Розанов през 1909 г. от М. О. Гершензон, който го притискаше, „но често ми е жал за руснаците, както човек съжалява за малки деца – слабохарактерни, безхарактерни, сладникаво хвалещи се, впечатлителни, великодушни и мързеливи“ („Кореспонденция между В. В. Розанов и М. О. Гершензон. 1909-1918“ // „Новый мир“. 1991. № 3. С. 225).

И на него също, в края на 1912 г.: „Евреите ще оцелеят, но руският народ ще загине – в пиянство, разврат, угаждане и младежки грях. Ще кажете: „пияните и развратните го заслужават“. Ще го кажете – за някой другз „А на родителите, са „скъпи“ дори пияният им син, и разпусната им дъщеря“ (пак там, стр. 234).

В самия разгар на събитията, които описваме, В. В. Розанов прави забележително и дори пророческо изказване (6 юли 1915 г.): „Склони глава, руски овен... Мотел вече е наточил дълъг, тънък, „еврейски“ нож. [...] „Дай ни! Дай ни! „равенство“ между мотел и овен... Дай ни, дай ни, дай ни, дай ни... Задушени сме, глухи сме, сухи сме, дай ни, дай ни, дай ни...“ Толкова настоятелно. И руснаците ще „дадат“. И овенът ще каже: „Баа... Хо!.. Целият юдаизъм: хи-хи-хи... Горката Русия: всички ще бъдете като Андрюша Юшински. Именно след ужасната война [...] ...„Еврейско равенство, като неизбежен резултат от войната“ [...] „Всичко ще бъде наше“... не – „всички ще бъдат наши, защото сме богати“. Какво е „дългият нож на Мотел“: дълбокият джоб на Ротшилд... и Менделсон... и Блайхрьодер... „Дайте ни! Дайте ни! Дайте ни!“ „Кръв или злато?“ „Равенство. С него ще получим и злато, и кръв“ (В. В. Розанов, „Мимолетно“. стр. 220).

Елементите на известното стихотворение на Пушкин: „Ще купя всичко, каза златото; / „Ще взема всичко“, каза дамаската стомана“ и бяха решително обърнати един срещу друг в началото на XX век. И „златото“ спечели убедителна победа.

„...През последните години“, пише отец Павел Флоренски, „руският народ е подложен на някакъв непрекъснат тест и се проваля на този тест всяка минута“ (В.В. Розанов, „Сахарна“. стр. 361).

Ето още няколко откъса от известната книга на В.В. Шулгин „Какво не ни харесва в тях...“: „...Хората бяха изненадани как след Февруарската революция от 1917 г. евреите се оказаха лидери навсякъде (същата тази традиция продължи при болшевиките след Октомврийската революция)“ (В.В. Шулгин, „Какво не ни харесва в тях...“, стр. 44). Именно „комунистите успяха да привлекат към социалния елит [...] облак от мрачни евреи, избягали от гетото, вярно, без ки-

¹⁰⁰ Пълни глупости, демонстриращи ясно руската изостаналост и липсата на рационално мислене, което погуби Русия, сякаш Ленин, Троцки и Сталин не погубиха този народ. (б. пр.)

чури, но с еврейско сърце...” (пак там). стр. 171). „Водени от някакъв неудържим натиск, евреите пълзеха „нагоре“. Никой не изчисли точния им „процент“, но впечатлението беше зашеметяващо.“ Някой ден историята (ако не бъде потулена, потисната или фалшифицирана) ще разкаже този процес” (пак там, стр. 33). ...„Еврейството“, „с ярост, със скърцане със зъби, с нов пристъп на злобата от гетото“, „завладя политически Русия“ (пак там, стр. 172, 45). „Най-ужасяващият пример в това отношение е Русия, където евреите, в своята фантастична диващина, избиха 30 милиона души, безмилостно изклаха някои и подложиха други на нечовешки мъки от глад – и всичко това само за да осигурят диктатурата над една велика нация от малка група еврейски писатели и борсови гангстери.“ И – удивително! – тези думи от „Моята борба“ на Хитлер са потвърдени от самите евреи, и не под мъчения от Гестапо... В „Спомени за Багрицки“ Аделина Адалис открито заявява: „Чувствахме се силни, пъргави, красиви.“ [...] Ние наистина станаме „владетели“, „победители“, „собственици“ на една шеста от земята“ (С. Ю. Куняев „Свещеници и жертви на Холокоста“ // „Наш съвременник“. Москва, 2010. № 9. С. 159).

Потвърждение на тези мисли на „червените евреи“ намираме в писанията на техните сънародници емигранти. Синът на известен издател, кадетът Г. А. Ландау (1877–1941), след преврата от 1917 г. е силно „поразен“ от „това, което най-малко очаквахме да срещнем в еврейските среди – жестокост, садизъм и насилие, които изглеждаха чужди на народ, далеч от физическия живот на войната; онези, които вчера още не знаеха как да боравят с оръжие, днес се озоваха сред палачите-главорези“ (Г. А. Ландау, „Революционни идеи в еврейската общност“ // „Русия и евреите“. Париж. 1978. стр. 117–118).

Произхождайки от бедно буржоазно семейство, което впрочем не му попречило да завърши историко-филологическия факултет на Новоросийския университет, журналистът И. М. Бикерман (1867–1942) се съгласява: „...Няма нужда... да се отделя много време за доказване на прекомерното и прекалено ревностно участие на евреите в мъките на полумъртвената от болшевиките Русия“ (И.М. Бикерман, „Русия и руско еврейство“ // „Русия и евреите“. Париж. 1978. С. 25).

„Твърде крещящото участие на евреите в болшевишката лудост“, признава същият автор, „привлича вниманието на руския народ и вниманието на целия свят“ (пак там. С. 14-15). „Те станаха твърде голяма грозота“, със съжаление заяви синът на Меламед, получил образованието си в медицинския факултет на университета в Цюрих (Д. С. Пасманик, „Руската революция и еврейството. (Болшевизъм и юдаизъм)“. Стр. 154).

Даниил Самуилович Пасманик (1869–1930) е бил лекар, доцент в медицинския факултет на университета в Женева (1899–1905) и активист в ционисткото движение. „Болшевизмът“, пише същият ционист Пасманик, „се е превърнал за гладуващите евреи от градовете в същия вид занаят, какъвто преди са били шивачеството, брокерството и фармацията“ (пак там, стр. 157). В. М. Пасманик, който е женен за еврейка, говори за това явление по-образно и с повече познания.

Молотов: „...В първото правителство, в Политбюро, мнозинството бяха евреи. [...] Сред евреите имаше повече опозиционни и революционни елементи

сред масата, отколкото сред руснаците. [...] Те са по-находчиви, те проникнаха навсякъде... Те са градски хора – живеят в градовете от векове. Животът ги е обучил така, че са станали много активни, за разлика от руснаците, които първо трябва да се почешат по главите... Докато се ориентират, ще са се загрели, но тези са винаги готови“ („Сто и четиридесет разговора с Молотов. Из дневника на Ф. Чуев“. Москва, 1991. Стр. 271-272).

Давид, син на еврейския поет Перец Маркиш, който някога е прославял чекистките репресии, формулира един вид национален манифест в Израел през 80-те години на XX век: Говоря за нас, синовете на Синай, за нас, чийто поглед излъчва различна топлина. Нека руският народ тръгне по различен път, Не ни пука за славянските им дела. Ядохме хляба им, но платихме с кръв, Сметките ни не са уредени. Ще си отмъстим с цветя начело на Тяхната северна земя. ... Дадохме ви Маркс за ваша собствена вреда, Дадохме ви Христос за ваша собствена скръб. Когато най-силната ни проба (революцията) отпшуми, Когато ревът на червените викове заглъхне, Ще застанем до брезовия ви ковчег В почетния страж.

Едновременно с разрушаването на зоната на оселяваност в Русия по време на Първата световна война, подобни процеси протичат и у Централните сили. Дори опитният В. В. Шулгин, който е живял в Малорусия и, изглежда, е свикнал с абсурдните ревери и кичури, все още е силно впечатлен от галицийските евреи: „За първи път ги видях „на живо“ през 1914 г., когато нашите войски влязоха в Галиция. Там, в порутения град Рава-Руская, видях евреи, които сякаш бяха излезли от стари гравюри“ (В. В. Шулгин, „Какво не харесваме в тях...“, стр. 163).

Какво можем да кажем за германците, които дори не са си помисляли да живеят рамо до рамо с такива хора от далечно и съвсем не европейско минало. Ето как немският евреин М. Либерман описва начина на живот на галицийските талмудисти, заселили се през 1915-1916 г. в самия център на Берлин (в района на Александерплац и известната Линденалее), измествайки германците, които са живели там от векове: „Да, и в Берлин е имало гето. Доброволно... Гетото е имало собствено снабдяване с храна... Еврейските имигранти са се откъсвали от външния свят. Те... стриктно са спазвали стотици забрани... Повечето ортодоксални евреи, стари, и млади, не са могли да четат или пишат немски... Момичетата са се чувствали много зле. Те са си седели вкъщи и са чакали, докато достигнат възраст за брак. Смесеният брак се е смятал за най-големия грях сред религиозните евреи. „Изобщо не е ставало дума за това...“ (Мишкет Либерман, „От Берлинското гето до Новия свят: Мемоарите на антифашист“. Москва: „Прогрес“. 1979).

За майка си: „Тя самата не е знаела каква коса има. Просто не е имала такава от сватбата си.“ Тя е принудена да се обръсне, преди да отиде до олтара. Това беше ритуалът. Сега се подстригваше всеки месец. Почти гола глава. Носеше перука, която я правеше да изглежда по-възрастна и дори по-грозна.“

За ритуалите на магьосничеството: „Връзваха краката на птица, въртяха я над главата си и рецитираха молитва. Малките трябваше да повтарят отново и отново: „Твоята смърт и моята живот.“ Малкият ми брат също шепнеше тези думи, докато баща ми въртеше петела над главата си. След това животните бяха

предадени на еврейски месар, за да бъдат заклани според ритуала.“ Тоест, обезкървени. „Луд свят“, обобщава самата Либерман. И див, бихме добавили ние. Но това не бяха цигулари или гинеколози.

Дори външният министър на Ваймарската република, Ратенау, самият той еврейн, описваше своите сънародници галицийци като „азиатски орди по пясъците на Бранденбургската марка“ (Х. Кардел, „Адолф Хитлер – основател на Израел“. Москва, 2002. стр. 38).

Цялата тази диващина сега се роеше в самото сърце на Европа. И, както сега добре разбираме, тя неминуемо щеше да предизвика отпор в много краткосрочен план.

Надеждите на определена част от европейското общество за еманципация, интеграция на еврейството в цивилизацията и нейното културно прекодиране се оказаха химера; при това опасна илюзия. И конкретни примери ни убеждават в това. Вземете например поета Осип Манделщам. Европейското образование и личният житейски опит на този син на масторка на ръкавичи и музикант, темите на неговите произведения и самата структура на неговата стихосбирка – всичко това, изглежда, ни убеждава в правотата на поддръжниците на идеята за еманципация. Това впечатление обаче е измамно, защото самата същност на този „еманципиран човек“ се оказва различна от очакваното. „...Невъзможно е да се живее, ако Царят не бъде убит“, внезапно и съвсем неочаквано избухва в неговия разсъдлив и философски текст, написан съвсем не по „горещата тема на деня“ и не по петите на някакво събитие, което го е засегнало (О. Манделщам, „Пълно събрание на поезия и проза в един том“. Москва, 2010. С. 373).

По-нататък, във връзка с Царя – сякаш по думите на класик (от казаното от Йешуа на Пилат в „Майсторът и Маргарита“ на Михаил Булгаков): „Ще си спомнят за мен и веднага ще си спомнят и за теб“ – следва неназованият Царски приятел: „...В този жълт зимен ден“, 9 януари 1905 г., „дори един хитър селянин в далечен Сибир още не е знаел кого ще трябва да спаси и не се е подготвил за дългия път“ (пак там, с. 374). И тогава, най-накрая, идва ред на Руската земя: „Имперска Русия умря като звяр – никой не чу последния ѝ хрип“ (пак там, стр. 373).

Всичко това е написано не заради рутина, не заради ритуалното кадене на тамян пред революционни и вселенски идоли, а със страст към кръвта, във всяка капка от която е викала скрита, тайна душа. Но имаше и нещо друго – непреодолима отчужденост. Потресаваща глухота към руските значения се разкрива още в първата статия на О. Манделщам „Престъпление и наказание в „Борис Годунов““ (1906), в която той категорично отхвърля „богословието“ (с други думи, теологията), която „разглежда престъплението като причина, в която неизменно се крие зародишът на наказанието“. В подобна доктрина престъплението винаги е логически свързано с наказание чрез посредничеството на Бог, абсолютна справедливост или друг висш принцип [...] Тази гледна точка е особено отвратителна и най-отблъскваща, когато е защитавана от поет или художник“ (пак там, стр. 273-274). (Това разсъждение, между другото, е подобно на тирадите на масона граф Фоско - злодея от романа на Уилки Колинс „Жената в бяло“.)

Но защо Пушкин и Достоевски са били или мразени (както например от прословутия Чубайс), или изопачавани (както самият Манделщам, а след него и стотици негови колеги филолози, които гъсто населяват руската класика). Ръкописните свидетелства на самия поет демонстрират органичното му отчуждение от най-великите проявления на руския дух. Блясъкът на „военната столица“, на който се е възхищавал А. С. Пушкин, за Манделщам е „купчина милитаризъм и [...] полицейска естетика“ (пак там, стр. 447). Той е отблъснат и от зашеметяващата музика на П. И. Чайковски, която Манделщам свежда до „патриотичната какофония на увертюра от 1912 г.“ (пак там, стр. 443). Що се отнася до император Николай II и Г. Е. Распутин, на Манделщам не е била дадена възможност да разбере, както някога е писал М. Ю. Лермонтов, за какво вдига ръка. Н. С. Гумилев, А. А. Ахматова и М. И. Цветаева, въпреки неразбирането им на някои детайли, е получила дарбата (Н. А. Ганина, „Неочакваното“ // С. В. Фомин, „Наказание с истина“. Москва, 2007), но не е била културна и цивилизационна глухота! И следователно Осип Емилиевич, с целия си неоспорим талант и значимост, все пак не е руски, а рускоезичен поет, същият като например „другия Йосиф“ Бродски. Всяко явление трябва да има своето място под слънцето. Но някои ще кажат, че Осип Емилиевич е бил човек на европейската култура? Самият писател е описал как се е освободил от „еврейския хаос“ (О. Манделщам, „Пълно събрание на поезия и проза в един том“. стр. 449).

Това ваксиниране с „чужда кръв“ (пак там, стр. 450) не е дошло лесно. Майка му е първата в семейството си, която „схваща [...] чистите и ясни звуци“ на руския език, бариерата, която баща му никога не успява да преодолее (Пак там, стр. 455). По негово собствено признание, за Манделщам езикът на предците му са „думи, съставени от непознати шумове“ (Пак там, стр. 456). Той мразел всички тези „странни празници, измъчващи слуха с диви имена“ (Пак там, стр. 449).

След като е живял в Санкт Петербург и е пътувал из половината Европа, той забелязва, че „истинските еврейски домове миришат различно от арийските“ и че „не мирише само кухнята, но и хората, вещите и дрехите“ (Пак там). Освобождаването от тези миризми на светско ниво, разбира се, е по-лесно, отколкото освобождаването от потискащото, хилядолетно духовно иго. Вярно е, че той, подобно на някои от своите съплеменници, си е поставял по-малко радикални цели. Подобно на много от своите събратя по вяра, той е принуден да приеме християнството, за да получи образование. И за разлика от повечето си сънародници, той подхожда към този въпрос обмислено. В този смисъл Манделщам принадлежи към групата еврейски интелектуалци (с различни политически убеждения), които не приемат християнството безразсъдно. Тази група се характеризира с предпочитание към всяка форма на християнството (от различни форми на протестантство до старообрядците) пред католицизма и православията. Самият Манделщам е кръстен от пастор на Методистката епископална църква. За обезбоженото европейско съзнание това е представено не толкова като кръщение в Христос, колкото като влизане в „християнската култура“ (Н. Василкова, „Хроника на живота и творчеството на Осип Манделщам“ // О. Манделщам, „Пълно събрание от поезия и проза в един том“. С. 948).

Външно тези „нови християни“ споделят цивилизован живот с околните, но не предишния, истински европейски, а вече опростен, осакатен от усилията на няколко поколения усърдни и търпеливи работници в името на удобството на своите потомци. Ето защо те не са били европейци в истинския смисъл на думата, оставайки чужд елемент, дори частично преносим, но все пак не част от себе си.

ВИТЕ, РАСПУТИН Е ЕВРОПЕЙСКИЯТ МИР

Л. А. Молчанов, един от първите, посетили Г. Е. Распутин след пристигането му в Санкт Петербург (21-23 и 29 август), свидетелства пред следователите на ЧСК през 1917 г.: „Видях го едва в края на август 1914 г., след като се възстанови от опита за убийство, и се върна в Петроград... Ходеше прегърбен по халат, защото все още превързваха раната му и не му позволяваха да носи обикновени дрехи. Беше забележимо потиснат... Разказа ми за покушението, за това как някаква „кучка“ го ранила, как избягал, държейки раната с ризата си, как е бил опериран на свеци в село Покровское и как лекарят се изненадал, че не е починал“ (Е. Радзински, „Распутин: Живот и смърт“ стр. 297).

След като става известно, че Г. Е. Распутин се върнал в столицата, той отново е затрупан с молби. И Григорий Ефимович продължава благотворителната си дейност. Едно такова свидетелство е наскоро публикувана бележка от Г. Е. Распутин до министъра на железниците С. В. Рухлов, съхранявана в колекциите на Красноярския регионален музей за местна история. Той се застъпва за своя сънародник Л. В. Смирнов, родом от Енисейската губерния.¹⁰¹ Молбата е подкрепена от Московския митрополит Макарий и А. А. Вирубова.

Леонид Василиевич Смирнов завършва Юридическия факултет на Московския университет през 1900 г. и постъпва в полицейското управление. През 1903-1904 г. служи като селски началник в Иркутска и Енисейска губернии; до 1909 г. е минен администратор и данъчен инспектор в Енисейска губерния.

„Радост майска, ето ме жив, за да те обезпокоя драги! Ти обеща да ни помогнеш с митрополит Макарий, за нашия добър, идеален човек. За твоя дълг към Бога, Илионит Василиевич Смирнов, нека Макарий ти се поклони с хиляди любящи поклони, нека ти бъде задължен за добрите ти дела. Григорий Распутин“ (Т. Комарова, „Радост майска, ето ме жив...“ // „Красноярски рабочий“. 2005. 19 февруари).

Такава е тази, една от малкото автентични бележки на стареца, оцелели до наши дни. „През септември 1914 г.“, свидетелства Матрьона Распутина, „баща ми, след като се възстанови напълно от раната си, се завърна в Санкт Петер-

¹⁰¹ Обикновена битова история. Л. Смирнов си търси по-доходна служба в столицата и като сибиряк, успява да се срещне с Распутин, През декември 1914 г. и в началото на 1915 г. Григорий изпраща писмо до министър С. В. Рухлов; Анна Вирубова и архимандрит Макарий родпомагат усилията му. Но ходатайството не се получава по неизвестни причини. И през 1917 г. Русия става различна... В началото на 1918 г. В. Л. Смирнов се завръща в Красноярск. През март 1919 г. е назначен за комисар по снабдяването за Енисейската губерния, от Колчак. В началото на 20-те години на XX век работи в музеите на Красноярск и Минусинск, пише няколко брошури по орнитология, дарява доста интересна колекция от предмети от бита на градския музей в Красноярск и оставя след себе си любопитни дневници, описващи ежедневието, и колекция от писма от фронтовата линия на Първата световна война. След 1924 г. следите му се губят... , най-вероятно е станал жертва на бошевишкия терор. (б. пр.)

бург. Веднага след пристигането си беше приет от Техни Величества. Възгледите му за войната не се бяха променили, но той трябваше да приеме свършения факт и да съсредоточи усилията си върху постигането на победа. Поражението, според него, означаваше гибелта на династията и следователно на цяла Русия. Той виждаше царя като Божи помазаник, самодържец и арбитър на Православната църква. Без царя родината не съществуваше за него. Ако бяха необходими реформи, те можеха и трябваше да се провеждат единствено в духа на самодържавието и православието; в противен случай щеше да настъпи анархия. На въпроса на императора за войната баща ми отговори: „Кръвта и сълзите на невинните текат като река. Русия ще бъде в руини години наред. Но на предела на силите ни Бог ще чуе молитвите ви и ще се случи чудо. Само чудо може да спаси Русия.“ По време на това посещение в Царско село баща ми беше поразен от настроението, което цареше там. Царското семейство трудно се справяше със събитията. „Всички, включително веселата Анастасия Николаевна, изглеждаха сериозни и съсредоточени“ (М. Соловьева-Распутина, „Моят отец Григорий Распутин. Спомени и бележки.“ Париж. 1925. Стр. 72).

„След вечеря видяхме Григорий, за първи път след нараняването му“, пише царят в дневника си на 22 август. Това беше първата им среща след всичко, което се случи оттогава.

„В началото на септември, почти едновременно с Распутин“, отбелязва А. А. Амарик в своето изследване, „граф Вите се завърна в Русия през Франция, Италия и Турция, под тайното наблюдение на руската политическа полиция.“

„Щях да хвана кайзера за гащите, но нямаше да позволя война!“ – каза той на бившия си секретар Колишко, съжалявайки, че не е назначен за посланик в Берлин (А. Амарик, „Распутин“. Москва, 1992. С. 175).

„Още един човек току-що се завърна в Петроград – пише М. Палеолог, френският посланик в Русия, в дневника си за 30 август/12 септември 1914 г. – чието завръщане ме обезпокоява, защото след завръщането си, той не прави нищо друго, освен мрачни пророчества. Имам предвид граф Вите, който беше в Биариц, когато избухна войната. Той ме посети онзи ден“ (М. Палеолог, „Дневник на посланика“. Стр. 101).

С. Ю. Вите, е освободен от поста председател на Министерския съвет и Съвета на министрите, е освободен на 22 април 1906 г. Съвременните историци, дори тези, които симпатизират на Вите, са принудени да признаят: „...Той беше прагматик и притежаваше удивителна способност радикално да променя възгледите си в зависимост от обстоятелствата. Неговият прагматизъм, граничещ с политиканство, често е шокира съвременниците му“ (Б. В. Ананич, Р. Ш. Ганелин, „Сергей Юлиевич Вите и неговото време“. Санкт Петербург, 1999. стр. 7-8).

Дори бившият директор на полицейското управление А. А. Лопухин, известен със своя либерализъм и бунтарство към властите, след като прочита мемоарите на граф С. Ю. Вите, отбелязва: „След като старателно и всестранно хвърля кал по Николай II, в мемоарите си Вите не престава да ни уверява в личната си искрена любов и преданост към него“ (А. А. Лопухин „Откъси от спомени“. Москва, 1923. С. 10).

Брат му, Виктор А. Лопухин (1865 – след 1920)¹⁰², който от 1910 г. последователно заема постове губернатор в Перм, Новгород, Тула и Вологда, е женен за дъщерята на известния бизнесмен, един от най-влиятелните представители на еврейското общество в Русия, Израел Хесен – Соси-Цицилия (кръстена Нина Исидоровна) (В. Ю. Хесен, „Семейство Хесен в Русия (XIX-XX век)“ // „От дълбините на времето“. Брой 7. Санкт Петербург, 1996. Стр. 114-115).

Лопухин продължава: „...Читателят, който иска да разбере възгледите на С. Ю. Вите не само като държавник, но и като личност, неизбежно се обръща към неговите „Мемоари“...“ (пак там, стр. 8). Човек би могъл да се съгласи с това като с твърдение на факт (и това всъщност се случва), но по същество всичко е толкова далеч от истината.

Както правилно е писал един от познатите на Сергей Юлиевич в края на 20-те години на XX век: „Той умря неразкрит. Мемоарите му, издадени много години преди смъртта му, не дават отговор на въпроса какво е истина в тях. Ще минат години и историческите документи ще попаднат в ръцете на нови хора. Може би тогава ще бъде намерен ключът към човешката енигма на Вите“ (пак там, стр. 419).

Изглежда, че това време едва сега започва... Що се отнася до самата личност на Сергей Юлиевич, не бива да говорим за еволюция или промяна в неговите възгледи, а по-скоро за тези, които е намирал за най-удобни за представяне пред онези, от които в момента е бил зависим или с които е преговарял за свои собствени, често неизвестни, цели. Основната цел на Вите е властта; основният му двигател е всепоглъщащата страст за постигане на все по-голямо влияние. Средствата, и не подбира средствата чрез които постига това. Всеки, запознат с дейността на С. Ю. Вите по време на Първата руска революция и ролята му в реформата на Държавния съвет [във връзка със създаването на Държавната Дума с манифеста от 20 февруари 1906 г., който превръща Държавния съвет в законодателен орган с правомощия, равни на тези на Думата], смята, че той „неизбежно става лидер на либералната партия в тази институция [Държавния съвет], обединявайки около себе си враговете на бюрократичния кабинет на Горемкин. Това е напълно естествено и всички са доста изненадани, когато той изоставя тази роля и се присъединява към реакционната група в Държавния съвет, водена от бившия му колега и противник Дурново. Той принадлежи към нея, въпреки всички събития, съпътстващи откриването на Думата, и в последните дни от живота му дейността му е толкова неразбираема, че възникват съмнения относно умствените му способности“ (А. П. Изволски, „Мемоари“. стр. 102).

Генерал А. Н. Куропаткин също е дълбоко озадачен по това време: „...Борбата на Вите срещу земството и защитата му на чиновничеството са ми напълно неразбираеми. [...] ...Междувременно, по природа и по миналото си, той трябва да е враг на бюрократията“ („Дневник на А. Н. Куропаткин“ // „Червен архив“. Том 2. Москва-Петербург, 1922. Стр. 27).

¹⁰² След революцията той остава в родината си. По време на Гражданската война е смятан за мъртъв, но това се оказва грешка. Живял е близо до Москва. На 6 февруари 1933 г. е арестуван от ОГПУ по обвинение в антисъветска агитация и е държан в затвора Бутирка, където умира през м. март, същата година. Жертва на Сталинския терор, реабилитиран е през 1993 г. (б. пр.)

Вите и Распутин – не се знае много за връзката им. (Има дори противоположни мнения по този въпрос.) Както е добре известно, всички малко споменавания на Г. Е. Распутин в мемоарите на граф С. Ю. Вите са рязко негативни. Първите доказателства за промяната на курса на Сергей Юлиевич датират от 1909 г. Не всички източници, съобщаващи за това, са надеждни, но съвкупността от доказателства потвърждава истинността на информацията, която те съдържат. Вите описва срещата им, състояла се през 1909 г., по следния начин: „Распутин предложи много оригинални и интересни възгледи в нашия разговор; например, той каза, че тълпата вечно жадува за чудо. И въпреки това, тя напълно не забелязва най-голямото от чудесата, което се случва ежечасно пред очите ни – раждането на човека. Всичко, което Распутин казва, той самият го е мислил и чувствал. Тогава му казах: „Слушай, Распутин, защо точно дойде при мен? Ако това се разбере, ще кажат, че търся сближение с влиятелните салони чрез теб; ще кажат за теб, че поддържаш връзки с вреден човек.“ „Прав си, братко“, каза Распутин“ (Ден. Санкт Петербург, 1914 г., 5 юли).

Твърдението, че Г. Е. Распутин е търсил среща със Сергей Юлиевич, както смятам, е измислица на последния, за да се оправдае по някакъв начин от слуховете, изтекли в пресата за опитите на графа да се върне на власт с помощта на Григорий Ефимович.

„Какъв всъщност е Вите?“, разсъждава В. В. Розанов в обичайния си стил. „В най-дълбоката си същност е велик щундист. В същността си Рус е разделена и съдържа в себе си борба между: Вите, и по-възрастния Гриша, пълен с артистичност, интерес и мъдрост, но неграмотен. Вите е напълно глупав човек, но действа блестящо и страстно. Не може да не действа. Не може да бъде спрян. Спи и сънува делата си. Гриша е блестящ и живописен. Но [...] той не иска и не може да „постигне“ нищо, той е изпълнен с „паметта за Божественото“, разбира зорите, разбира танца, разбира красотата на света – самият той е красив. Но геният на Вите дори не стига до коленете му. „Гриша е цяла Рус.“ Да: но Вите 1) създава държавни кръчми; 2) въвежда златни монети; 3) създава търговски училища. Гриша е абсолютно неспособен да направи това!! Гриша не може да прави нищо друго освен да обича, да се моли [...] Цяла Рус. ...да, но докато „зелето и картофите растат“ (В. В. Розанов, „Мимолетно“. Москва, 1994, стр. 66).

„Распутин... е добър човек“, казва Сергей Юлиевич, „винаги искащ да прави добро“ (О. А. Платонов, „Тръненият венец на Русия: Пролог към Цареубийството“. Москва, 2001, стр. 89).

В дневника си на 20 март 1910 г. прословутата съпруга на генерала Богданович, е отбелязала „Голямата опасност е че тази „прищявка“ (Распутин) се сприятели с Вите, а съпругата на Вите се е изпълнила с любов и доверие към него. Дали това е искрено или не, е под въпрос; но най-вероятно е неискрено. Това се дължи на желанието на Вите да си върне властта, мислейки, че може да го направи чрез „прищявка“ (А.В. Богданович, „Трима автократи. Дневниците на съпругата на генерал Богданович“. Москва, 2008, стр. 383).

Още в началото на 1912 г. в някои кръгове Распутин е почитан като „инструмент на „тъмните сили“ и „ръката на С. Ю. Вите“ се „чувстваше“ зад всичко това (В. М. Вонлярлярски, „Моите спомени, 1852-1939“. Берлин, 1939, стр. 204).

Същевременно „Гласът на Москва“ на Гучков пише за връзките на Г. Е. Распутин с княз В. П. Мещерски и граф С. Ю. Вите, а йеромонах Илиодор, който е в изгнание във Флорищевия скит, заявява, че Г. Е. Распутин е „по същество [...] агент на Вите, а Вите е руският Юаншикай“¹⁰³ („Комитетът „Распутин“ // „Гласът на Москва“. 1912. № 24. 29 януари. Стр. 4; Б. Р. „Илиодор в изгнание. От нашия специален кореспондент“ // „Гласът на Москва“. 1912. № 29. 5 февруари. Стр. 3).

„Жаждата за власт продължава да мъчи Сергей Юлиевич...“; „Завръщането на власт е винаги на ума му“, гласят характерни записи в дневника на генерал А. Н. Куропаткин („Дневник на А. Н. Куропаткин“. стр. 99, 105).

Руският посланик в Париж А. П., Изволски който често общува с граф Вите пише, чи той „считал за възможно да прибегне до помощта на Распутин с надеждата да си върне благоволенieto на царя и да бъде призован на власт“ (А. П. Изволски, „Мемоари“. стр. 102-103).

Несъмнено доброжелателното отношение на Григорий Ефимович към графа е отбелязано в показанията му пред ЧСК от С. П. Белецки. Бившият директор на полицейското управление твърди, че Г. Е. Распутин „е бил близък със семейството на граф Вите, когато си спомнял с особена топлина до края на живота си и за когото, докато графът е жив, той, както ми е разказвал, многократно говореше във висшите кръгове и мечтаеше за завръщането си на власт“ („Падането на царския режим“. Том III. Москва-Ленинград, 1925. Стр. 388; Том IV. Москва-Ленинград, 1925. Стр. 147)

Цяла глава в известната книга на А. Симанович, озаглавена „Вите търси защитата на Распутин“ (А. Симанович, „Распутин и евреите“. Стр. 70-75), е посветена на връзката между граф С. Ю. Вите и Г. Е. Распутин.

Както е по принцип много характерно за автора, тя съдържа множество ненадеждни свидетелства, чиято цел е да демонстрират особената роля на самия Симанович. „В обществото се носеха слухове, че бившият министър-председател е потърсил помощта на Григорий Распутин, за да се върне от политическата забрава“, пише докторът на историческите науки А. Н. Боханов. „Тази история все още съдържа повече съмнителни твърдения (които са преписвани от книга на книга), отколкото документални доказателства. Малко се знае със сигурност. Самият пенсиониран сановник не е имал контакт с омразния старец (видели са се само веднъж в църква), но съпругата му Матилда Ивановна се е срещала с него и, както е известно на учредена през 1917 г. Извънредна следствена комисия на Временното правителство, е посетила апартамента на Распутин на улица Гороховая поне два пъти (ГАРФ. Ф. 1467. Оп. 1. Д. 13. Л. 38 об.).“ „Какво е обсъждала графинята с отец Григорий на тези срещи, е неизвестно“ (А. Н. Боханов, „Руският Бисмарк“ // „Родина“. Москва, 1996, № 2, стр. 82).

През 1913 г. фигурата на В. Н. Коковцов е активно използвана в борбата за завръщането на С. Ю. Вите на власт. В един от своите доклади Л. К. Куманин,

¹⁰³ Юан Шикай (1859–1916) е китайски военен лидер и политик от последните години на династията Цин и ранните години на Република Китай. Той е първият президент на Република Китай и последният император на Китай. Известен е в китайската история като авторитарен владетел, който управлява с военна диктатура, като президент с широки правомощия (1912–1915), и като самопровъзгласил се император (1916). (б. пр.)

ръководител на Министерския павилион на Държавната дума, отбелязва (29 май 1913 г.): „...Политическите салони на Санкт Петербург, в които се разказват много басни, но които са по същество много чувствителни и реагират правилно дори на мимолетни политически прегрупировки, напоследък много ясно показват започващо сближаване между граф Вите и княз Мещерски, а следователно и камерхер [Н. А.] Маклаков. И двете страни се нуждаят една от друга.“ „Княз Мещерски и камерхер Маклаков се нуждаят от граф Вите, чиито лични връзки на световния финансов пазар могат да смекчат пагубните последици от държавния преврат върху руските финанси. Граф Вите се нуждае от княз Мещерски и камерхер Маклаков, защото без тяхната помощ, въпреки подкрепата на Григорий Распутин, който по молба на граф Вите популяризира идеологията на княз Мещерски, той няма да може да се върне на власт“ („Доклади на Л. К. Куманин от Министерския павилион на Държавната дума, декември 1911 г. – февруари 1917 г.“ // „Въпроси на историята“. Москва, 1999 г. № 7. С. 8).

„...През есента на 1913 г.“, отбелязват изследователите, „Вите, заедно с Распутин, Мещерски и други, взема активно участие в кампанията срещу Коковцов, като остро критикува икономическата му политика в Държавния съвет и в пресата“ (Б.В. Ананич, Р.Ш. Ганелин, „Опит за критика на мемоарите на С.Ю. Вите (във връзка с публицистичната му дейност през 1907-1915 г.)“ // „Проблеми на историографията и изворознанието в историята на СССР“. Москва-Ленинград, 1963. С. 372).

„...В петербургското общество и банковите среди“, пишат историците, „през декември 1913 г. се разпространяват слухове за предстоящото завръщане на С. Ю. „Вите на власт...“ (Б. В. Ананич, „Банкови къщи в Русия 1860-1914: Очерци по история на частното предприемачество“. 2-ро издание. Москва, 2006, стр. 202).

Графиня М. Е. Клайнмихел, която поддържала връзка с графа, заявява на закуска, организирана от индустриалеца М. И. Терещенко: „Ние в Русия имаме малко хора като Вите и те несъмнено ще бъдат принудени да го повикат... скоро ще го повикат“ (пак там).

Дали Г. Е. Распутин се е застъпвал за граф С. Ю. Вите пред императора, не е известно със сигурност. Отношението на царя към бившия министър-председател може да се счита за горе-долу ясно (трябва обаче да се подчертае, че някои нюанси все още остават неясни). Според А. П. Изволски, който симпатизира на Сергей Юлиевич, Николай II, „не му се доверявал напълно дори когато Вите заемал много важен пост в Империята“ (А. П. Изволски, „Мемоари“. стр. 7).

С. Ю. Вите, по оценка на Д. В. Философов, „беше единственият талантлив човек в правителството, но той донесе много нещастия на Русия. С трескава бързина той обърква държавния апарат, повдига всички най-належащи въпроси и не даде отговори. [...] Вите [...] разруши автократията не отвън, както правят революционерите, а отвътре.“ [...] Груб човек, лишен от всякакъв философски интелект, той инстинктивно усеща, че не може да се справи без Църквата, че автократията не може да бъде премахната без реформа на православието“ (Д. Мережковски, З. Гипиус, Д. Философов, „Царят и революцията“. Москва, 1999, стр. 95-96).

Трябва да се отбележи, че точно това се е опитал да направи. Балансирана оценка на дейността на граф С. Ю. Вите и мотивацията на царя за неговото отстраняване се съдържат в мемоарите на П. Л. Барк: „Винаги бях голям почитател на граф Вите, когото смятах за най-изявения държавник след Столпин, но се притеснявах от необуздан му характер, който силно му вреди. Въпреки блестящия си ум и неоспоримите му качества, той не успя да запази доверието на царя. Контрастът между личностите на царя и Вите беше твърде голям за тясно сътрудничество, както и между императора и Столипин. Въпреки това царят задържа Вите като министър на финансите в продължение на девет години и впоследствие го използва да разреши много сложни държавни въпроси. Но напоследък царят не беше търсил подкрепата на Вите и нямаше намерение да се консултира с него в бъдеще“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 159. Ню Йорк. 1965. С. 82).

Това фатално (но напълно оправдано) недоверие пречи на царя през 1914 г. да чуе (също напълно оправданите) опасения на графа относно участието на Русия във войната.

Съществува обаче и друга правдоподобна теория, но да се отхвърли без подходяща проверка би било най-малкото неразумно. Мемоарите на А. Симанович, които, повтаряме, като цяло са доста ненадеждни, съдържат доста любопитен разказ за предполагаем разговор между Григорий Ефимович и царя относно граф С. Ю. Вите. Императорът уж е отказал, позовавайки се на следното разсъждение: „...Канейки граф Вите, се излагам на голяма опасност. Моите роднини ще се постъпят с мен по същия начин, както някога постъпиха със сръбския крал Александър. Ще убият мен и жена ми. Ако назнача Вите за председател на Министерския съвет, това ще означава, че искам да сключа мир с Германия“ (А. Симанович, „Распутин и евреите“. стр. 73).

Що се отнася до политическите възгледи на графа, както руската, така и чуждестранната общественост са били добре запознати с тях много преди началото на войната.

През февруари 1912 г. петербургският вестник „Реч“ публикува три статии на граф С. Ю. Вите (под псевдоними), посветени на външната политика на Русия. Те оцениха англо-руските и руско-японските споразумения от 1907 г., както и действията на руската дипломация по време на Босненската криза от 1908-1909 г. Авторът на статията оценява англо-руската конвенция от 31 август 1907 г. за уреждане на отношенията в Персия, Афганистан и Тибет като сериозно поражение за руската дипломация в Близкия изток (С. Литовцев, „Поглед върху англо-руското споразумение“ // „Реч“. Санкт Петербург. 1912. 14 февруари). „Тази конвенция“, отбелязва Сергей Юлиевич в мемоарите си, „бележи рязък завой в нашата политика от сближаване, или, с други думи, флирта с Германия, към сближаване и флирт с Англия, и тъй като такива дами като Англия и Германия са доста ревниви личности и са надарени с умствени способности, не по-малко развити от нашите, ние се озовахме в неловко положение и засега се измъкваме от това положение, като уверяваме Германия, че ние, разбира се, я обичаме най-много от всичко, докато с Англия флиртуваме повече за показност, а когато е необходимо, казваме на Англия обратното“ (С. Ю. Вите, „Мемоари“. Т. 3. Москва, 1960. С. 461).

Така професор Н. Н. Савин (по-късно заместник-министър на търговията и промишлеността на Временното правителство), описва настроението на граф С. Ю. Вите, при посещението му в Политехническият институт през 1913 г.: „Общото впечатление беше, че той се страхува от войната, но не от германската победа и нашето поражение, а от последствията от войната и неизбежните кръвопролития, които ще последват от дивата тълпа...” (В.В. Чепарухин „Мемориални книжни колекции от началото на 20 век и техните създатели“. Санкт Петербург, 2007. С. 56).

Граф С. Ю. Вите развива идеята си за континентална коалиция (Франция-Германия-Русия) пред руския посланик в Париж А. П. Изволски¹⁰⁴: „...Той беше убеден, че по пътя към осъществяването на такава коалиция [...] няма пречки. [...] ...Когато граф Вите беше министър на финансите, той разполагаше с редица служители, които в действителност изпълняваха дипломатически задължения, но официално се наричаха финансови агенти, командировани в руски посолства и мисии в двете полукълба. [...] Върху тези агенти граф Вите разчиташе да изгради проекта си за създаване на съюз между Русия, Франция и Германия, основан на общи материални интереси и насочен срещу господството на Англия във финансовата и търговската сфера. [...] Притежавайки изключително влияние сред известните финансови групи на Европа, той вярваше, че е възможно с тяхна помощ да съгласува интересите на Франция и Германия и да подготви почвата за техния политически съюз. Той не се съмняваше, че ако беше посланик в Париж, щеше да постигне желаните резултати“ (А. П. Изволски, „Мемоари“. стр. 100-101).

Въпреки това, както по-късно стана ясно, подценяването на проблема Елзас и Лотарингия от страна на Сергей Юлиевич във френско-германските отношения се оказва слабото звено. Въпреки това бъдещето демонстрира жизнеспособността на тази идея. „Проектът на Вите за създаване на континентален европейски съюз“, отбелязват съвременните изследователи, „неочаквано привлича вниманието през 1938 г. във връзка с европейската политика на британския премиер Невил Чембърлейн. В края на 1938 г. в САЩ е публикувана малка брошура. Нейният автор, Томас Уилсън, открива очевидни прилики между проекта на Вите от 1897 г. и плана на Чембърлейн, който е имал за цел да осигури мир в Европа чрез обединените усилия на Германия, Италия, Франция и Англия. Т. Уилсън сравнява проектите на Чембърлейн и Вите и публикува откъси от мемоарите на Вите върху проекта за европейски континентален съюз, както и проекта на споразумението от Бюркьо (Б. В. Ананич, Р. Ш. Ганелин, „Сергей Юлиевич Вите и неговото време“. стр. 378).

„През март 1914 г.“, четем в мемоарите на британския посланик Дж. Бюканън, „общественото внимание е привлечено към международната позиция на Русия във връзка с публикуването през „Новое время“ на поредица от разговори с руски държавник, лесно разпознаваем като граф Вите. Същността на тези разговори беше, че единствената надежда за поддържане на траен мир е в пренаареждането на силите. Граф Вите винаги е смятал тясното сближаване с Германия за основна основа на руската външна политика и открито е заявявал, че англо-руското споразумение е тежка грешка, тъй като жертва свободата на

¹⁰⁴ Изразява идеята си пред най-неподходящият човек.

действие на Русия. Подобни възгледи са подкрепяни и от германската партия в двора, която противопоставя реалните ползи от съюза с Германия на проблематичните печалби, които ще донесе споразумение с Великобритания. „Дори и онези, които бяха добронамерени към нас, започнаха да обмислят практическото значение на споразумение с държава, на чиято помощ не можеше да се разчита в случай на война“ (сър Джордж Бюканън, „Моята мисия в Русия: Спомена на дипломат“. Том 1. Берлин. 1924. Стр. 136).

Съюзниците не са в състояние да отговорят на всички тези въпроси, справедливо повдигнати от руските противници на Антантата, и затова се опитаха да обвинят за всичко някаква напълно фантастична „германска партия при двора“ (от тази митология произтича последвалото абсурдно и разрушително обвинение към императрица Александра Фьодоровна за съдбата на Русия).

Нямаше „германска партия“; имаше хора, които предупреждаваха за реалната опасност за интересите на Русия ако следва Франция и Англия. Следователно тази партия беше руска, иначе, както самият британски посланик призна, интелгентните хора, които доскоро бяха поддръжници на „сърдечното съглашение“, нямаше да започнат да „мислят за това“.

„Войната с Германия е лудост и от двете страни“, каза княз Н. Д. Жевахов на руските дипломати. – Всяка от тези страни се бори, по същество, срещу самата себе си... Победата или поражението на Германия ще бъде победата или поражението на Русия. [...] ...Причините, оправдаващи войната, се разтварят в тази, която забранява войната ни с Германия. Но вие сте забравили, ще ви попитам на свой ред, че Русия и Германия са единствените монархии в Европа, не по име, а по структура и същност, единствената крепост на монархическия принцип, единствената бариера, възпираща натиска на революцията... Представяте ли си резултатите, които ще станат неизбежни, ако Русия победи Германия, или Германия извади Русия от строя? Англия ще дойде и ще превърне Русия в колония, както направи с Египет. Още в гимназията, когато бях в 3-ти клас, ме учеха, че Англия е хищнически ястреб, живеещ от чужда плячка; че известният Британски музей се състои само от плячкосаните съкровища на други народи [...] Германия не може да има такава подла роля, дори само защото поражението на Русия е неизгодно за нея; а за Англия това е изгодно... И Франция, и Англия се страхуват еднакво от силата както на Русия, така и на Германия, и още повече от взаимното приятелство между тях; следователно всичките им усилия са насочени към разрыв между нас и германците... И ние, както винаги, се изложихме... Германците също се хванаха на въдицата на тези интриги [...] Всички вие тук сте деца, възпитани от школата на Сазонов, всички сте англофили; но по въпросите на широката политика трябва да се вземат предвид не личните симпатии към дадена нация, а политическите предимства; и това е фатално за нашата дипломация, че тя винаги забравя тази истина.

„Вие казахте, че Германия винаги е била заплаха за европейския мир... Но аз ще ви кажа, че ако между Русия и Германия съществуваше истинско приятелство, никаква война в Европа нямаше да е възможна... Ето защо Германия дрънкаше сабя, защото ѝ липсваше доверие в нас, защото ние се хвърлихме първо в обятията на Франция, после в обятията на Англия и естествено, Германия се страхуваше от нашия съюз с враговете си. Има и трета страна, която пе-

чели от гибелта както на Германия, така и на Русия...” („Мемоари на княз Н. Д. Жевахов, помощник-главен прокурор на Светия синод“. Том 1. Москва, 1993. Стр. 42-43).

И възгледите на самия цар не могат да бъдат пренебрегнати. Принудителният характер на решението му за мобилизация (което всъщност е основната причина за войната) – под силен натиск от непосредственото му обкръжение и в климат на дезинформация – ще бъде отделна тема. Но какви точно са личните възгледи на императора за войната?

Няма много надеждни доказателства за това. Един такъв разказ се съдържа в непубликуваните досега мемоари на руския емигрант А. А. Спаски-Одинец, съхранявани в архивите на Бахметиев в Колумбийския университет (САЩ). По време на закуска в дом в Санкт Петербург в края на 1913 г., спомня си този журналист, Г. Е. Распутин отбелязал на някои прекалено приказливи интелектуалци: „...Царят не е такъв глупак, колкото вие, учени и драскачи, бърборци и клеветници, си мислите за Него. Царят знае, че войната... ще завърши с революция“ (Б. В. Ананич, „Банкови къщи в Русия 1860-1914 г.“ стр. 201).

Онези членове на правителството, които одобрили влизането на Русия във войната, също разбират всички тези причини, но редица обстоятелства ги принуждават временно да забравят за тях. „...Ние в Министерския съвет“, свидетелства П. Л. Барк, „по време на първия доклад на С. Д. Сазонов на 11 юли 1914 г., очертаващ цялата международна обстановка, бяха напълно наясно, че една неуспешна война означава гибелта на великата сила Русия и вероятна революция тук, но първият успешен период на войната значително повлия на настроението ни. Неочакваното участие на Англия в нашата орбита, изключително бързата и добре изпълнена мобилизация и накрая, блестящите успехи на руското оръжие в Галиция и нахлуването на руските войски в Източна Прусия заглушиха песимистите и събудиха в нас надежда за по-нататъшно благоприятно развитие на събитията“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 161. Ню Йорк. 1965. Стр. 88).

Разбира се, ние бяхме „напълно наясно с това“, но въпреки това решихме да поемем риска – всичко това не е разсъждение на министри, а по-скоро на комарджии, които са поставили на карта самото съществуване на Русия. И тогава това „наше настроение“: не обсъждане, дискусия, изчисления, а както го наричат, настроение е просто чудовищна безотговорност! Източниците, с които разполагаме (включително и тези, публикувани наскоро), ни позволяват не само да оценим отношението на граф С. Ю. Вите към избухването на войната, но и да си съставим пълната картина на опитите му да спре предстоящата катастрофа.

Граф С. Ю. Вите прекарва юли 1914 г. със съпругата си и внука си в германския курорт Залцширф, радвайки се на специалното внимание на неговия директор, граф Хюлзен-Хеслер. Прави впечатление, че директорът на Обществената библиотека, А. И. Браудо, високопосветен масон, прави специално пътуване от Санкт Петербург, за да посети графа. Иля Троцки, кореспондент на вестник „Русское слово“, „станал свидетел на интереса на германското министерство на външните работи към Вите. [...] Една вечер директорът на курорта организира концерт в чест на Вите. По време на концерта Троцки и Вите били

единствените двамата на масата. М. И. Вите била заминала за Париж, за да посети дъщеря си. Към края на вечерта Вите е повикан по телефона. Щом Троцки останал сам, той е поканен на масата на дългогодишния си познат, сенатор Филип Хайнекен, президент на най-голямата корабна компания в Бремен, *Norddeutscher Lloyd*. Хайнекен поискал да бъде представен на Вите. „По този начин ще направите голяма услуга както на родината си, така и на Германия“, заявил той на Троцки. Срещата на Хайнекен с Вите се състои на следващия ден и продължава приблизително два часа. „Пратеникът на кайзера не каза нито дума за това, което е обсъждал с граф Вите. Лицето му беше зачервено от възмущение“, пише Троцки, „и вътрешно развълнуван, сенаторът не крие възхищението си от срещата с героя от Портсмут.“ Вите също бил доволен от срещата. „Вие ме запознахте с един много проникателен и политически далновиден германец“, казва той на Троцки. „Кайзерът очевидно е прецизен в избора си на съветници. Той не направи никакъв опит да ме заблуди относно официалния характер на мисията си.“

Скоро след разговора си с Вите, Ф. Хайнекен напуска курорта и в навечерието на заминаването си „проведе дълъг телефонен разговор с Вилхелмштра-се“. Както Троцки съобщава няколко години по-късно, Вите е напълно погълнат от желанието да предотврати войната. Двете тези, на които той особено настоява, са, че „Европа ще се обезкърви и ще се съсипе, а цялото европейско злато ще отиде в чужбина“ и „Русия ще бъде първата, която ще попадне под колелото на историята“. Според Троцки, Вите е развил американската тема още преди Хайнекен“ (Б.В. Ананич, Р.Ш. Ганелин, „Сергей Юлиевич Вите и неговото време“. стр. 384-385).

По-късно Сергей Юлиевич развива темата за финансовите последици от войната от гледна точка на интересите на руския народ в разговор с журналист от Санкт Петербург: „Всички са изпаднали в безумие... Осъзнават ли изобщо какво означава да се води такава война? Къде си купуваш обувките?“ „От „Ситнов“, отговарям аз, изненадан от неочаквания въпрос. „Колко плащаш?“ „Двадесет рубли.“ „Ще платиш 20, 40, 80, 200. Тогава ще разбереш какво означава тази война. Имаш ли златна монета от десет рубли?“ Ровя в портфейла си: „Не, графе. Но имам монета от пет рубли.“ „Дай ми я.“ Той я взе в ръка и ми я подаде, казвайки: „Виж, виж я внимателно: никога повече няма да я видиш! Това е значението на войната...“ (А. Руманов, „Щрихи за портрети. Вите, Распутин и други“ // „Времето и ние“. № 95. Тел Авив. 1987. стр. 219-220).

Докато е все още в чужбина, граф С. Ю. Вите става обект на следене от тайните служби на Руската империя. Формално наблюдението е установено във връзка с телеграма от директора на полицейското управление В. А. Брундьо Сен-Иполит до началника на външното разузнаване А. А. Красилников от 9 август 1914 г.: „Вземете всички мерки за установяване на външно наблюдение на граф Вите, като го поверите изключително на надеждни агенти. Също така, опитайте се да определите отношението му към текущите военни събития и връзките му чрез вътрешното разузнаване. Също така, докладвайте подробно всяка седмица за резултатите от неговите движения“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Из дневниците на външното наблюдение. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. С. 125).

„Граф Вите“, съобщават агентите, „пристигна в Рим в петък, 21 август (нов стил) и отседна в хотел „Екселсиор“. На този ден граф Вите, придружен от нашия посланик Крупенски, посети италианския министър на външните работи Сан Джулиано, който му върна посещението на следващия ден“ (пак там, стр. 135). Два документа, открити от изследователите, са много характерни: писмо от директора на полицейското управление до началник-щаба на върховния главнокомандващ генерал Н. Н. Янушкевич от 14 август и уведомление до него от министъра на вътрешните работи Н. А. Маклаков от 13 септември (пак там, стр. 126, 136). Те предоставят подробна информация за контактите на С. Ю. Вите в Италия и Русия.

В последния документ се споменава по-специално, че „Учителят“ е приел епископ Варнава Тоболски на 6 септември, а на 7 септември самият той е посетил „Негово Преосвещенство Варнава точно когато Григорий Распутин го е посещавал“ (пак там, стр. 136). Адресът на тези послания не е случаен.

Първо, генерал Н. Н. Янушкевич е изиграл основна роля в избухването на войната и носи голяма отговорност за противодействието на опитите на императора да спаси страната от бедствие (надявам се да разгледам това подробно в някоя от следващите ми книги).

Второ, зад началник-щаба стои самият главнокомандващ, великият княз Николай Николаевич, за когото е важно да осуети всякакви опити за мирно приключване на въпроса. В тази връзка си припомням думите, съвсем открито изречени от министъра на външните работи С. Д. Сазонов, на заседание на Министерския съвет на 24 юли 1915 г.: „Всичко може да се очаква от господин Янушкевич. Ужасното е, че великият княз е в плен на такива господа. Не е тайна, че е хипнотизиран от Янушкевич и Данилов. Те ревниво пазят главнокомандващия от общуване с външния свят. В Щаба е създадена разделителна стена. Нищо не достига до великия княз“ („Тежки дни. Тайни заседания на Министерския съвет, 16 юли – 2 септември 1915 г.“ Съставител А. Н. Яхонтов // „Архив на руската революция“. Том XVIII. Берлин. 1926. Стр. 25).

И все пак, едва е минала година от деня, в който същият този министър, в тесен контакт с генерала, полага всичките си усилия за да разгърне войната. На 13/25 август, според чуждестранното разузнаване, „граф Вите напусна Рим за Бриндизи за по-нататъшно пътуване до Одеса“ („Последният Година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на наблюдението. 1914-1915" // "Исторически архиви". 2004. № 3. С. 125).

На следващата вечер той отпътува за Константинопол с океанския параход "Жарденга", пристигайки на 17/30 август (пак там. С. 135).

Княз Н. Д. Жевахов, който пътува с граф С. Ю. Вите през лятото на 1914 г. по морския път от италианското пристанище Бриндизи, през Константинопол, до Одеса, си спомня думите, казани от графа на представители на руското висше общество, вече разпалени от антигерманската пропаганда: „Войната с германците е безсмислена... Невъзможно е да се унищожи Германия, както мечтаят нашите юнкери (курсантите от военните училища)... Не е лампа, която може да се хвърли на пода и тя ще се счупи... Народ с вековна култура, който е погълнал най-висшите принципи в дълбините си, не може да загине... Наследството на културата принадлежи на всички, а не на отделните народи, и посеща-

телствата срещу нея не могат да са безнаказани [...] Но разберете, че поражението на Германия, дори и да е успешно, не е в наша полза. Резултатът от това ще бъде революция първо в Германия, а след това и у нас.“ И като каза тези думи, пише княз Н. Д. Жевахов, „граф С. Ю. „Вите се просълзи като дете“ („Спомени на другаря главен прокурор на Светия синод, княз Н. Д. Жевахов“. Том 1, стр. 43).

При пристигането си в Одеса граф С. Ю. Вите, на 21 август/3 септември заявява пред представители на най-големите петроградски вестници („Новое время“, „Речь“, „Биржевые ведомости“): „Досега сме водили война само срещу една част от Германия. Войната все още предстои. Не бива да се опияняваме от първите си успехи; силата на врага е неизвестна и ще трябва да водим героична борба, която ще изисква безпрецедентни усилия. „Печата, вместо да приспива обществото с изрази на радост, трябва да го подготви за неуспехите, които винаги са възможни в борбата срещу могъщ враг“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на външното наблюдение. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. С. 154).

Наблюдението над граф С. Ю. Вите продължило дори след пристигането му в Русия, като „доклади“ се подават ежедневно до полицейското управление (пак там, стр. 127). Докторът на историческите науки З. И. Перегудова, която публикува дневниците за наблюдението на графа, подчертава, че „всъщност срещу него са били използвани всички методи за наблюдение (с изключение на вътрешни агенти), разработени срещу опозиционно настроени лица“ (пак там, стр. 124). Що се отнася до вътрешните агенти, тяхното отсъствие е необходимо. „Никой не може да бъде изпратен в къщата на графа“, отбелязва Зинаида Ивановна, „нито пък някой може да бъде подкупен. Какво се говорело зад стените на двореца на „Господаря“ (това бил прякорът, даден на Вите), можело само да се гадае“ (пак там, стр. 122).

Граф С. Ю. Вите пристига в Санкт Петербург в края на август. Сред първите посетители след завръщането му са: членът на Държавния съвет княз А. Д. Оболенски, издателят на вестник „Биржевые ведомости“ С. М. Пропер, председателят на Управителния съвет на Руско-азиатската банка А. И. Путилов и бившият директор на Канцеларията за кредит Л. Ф. Давидов. Домът на Каменноостровски проспект често е посещаван от каретите и автомобилите на министри: председателят на Министерския съвет И. Л. Горемикин, министърът на финансите П. Л. Барк, министърът на земеделието и земеползването А. В. Кривошеин, министърът на железниците С. В. Рухлов и председателят на Държавния съвет И. Я. Голубьов. Чести гости тук са предприемачи и банкери: Я. А. Бродски, М. Е. Верстрат, А. И. Вишнеградски, М. А. Гинзбург, П. О. Гукасов, И. П. Манус, Е. Л. Нобел, Е. Г. Шайкевич.

Сергей Юлиевич поддържа постоянен контакт с печата. Той приема журналистите С. М. Пропер, И. И. Колишко, Г. М. Лап, Л. М. Клячко и А. В. Руманов; посещава редакциите на „Биржевые ведомости“, „Вечернее время“, „Речь“ и „Петроградский листок“.

Наблюдението на графа се оказва нелека задача. Това ясно се вижда от заповедта на директора на полицейското управление В. А. Брюн дьо Сен-Иполит до началника на отдела за сигурност в Санкт Петербург, полковник П. К. По-

пов, 24 ноември 1914 г.: „...Неефективността на проследяването на по-голямата част от пътуванията на „Господаря“ е поразителна, което очевидно е следствие, че местата на посещения на въпросното лице, не са надлежно обозначени. Признавайки трудността при провеждането на наблюдение върху „Господаря“ и по-специално при точното определяне на местата на неговите краткосрочни посещения, не мога да не отбележа, че местата на по-дългите му престои, когато пътува из града, не винаги са правилно посочени“ (Пак там, бр. 4. стр. 64-65).

Настроението на граф С. Ю. Вите е ясно видно от личните му писма, прихванати от полицейското управление. До съпругата му в Биариц (24 септември 1914 г.): „Кога ще свърши този ад - само Бог знае. Всички са толкова разявени, че е страшно да ги гледаш. Моля се на Бог скоро да бъдем заедно, но все пак си мисля, че е добре, че не дойде с мен. [...] Всички приказки за войната ми се струват все една и съща стара история и до вечерта това напълно ми изпъва нервите“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. От дневниците на наблюдението. 1914-1915“ // „Исторически архиви“. 2004. № 3. Стр. 144).

До нея (25 септември 1914 г.): „Сега всички се чудят колко дълго ще продължи войната. Мнозина мислят, че ще бъде много дълга. Но Бог е милостив; невъзможно е този ужас да не свърши скоро, и за нас, Русия, ще е добре“ (Пак там, стр. 145).

До сестрата на Вите – София, в Одеса (13 септември 1914 г.): „Имам малка надежда за бърз край на войната. Тази война се води основно от Англия, която печели ужасно много, и все още не е в неин интерес да я прекрати“ (Пак там, стр. 135). До същия адресат (29 октомври 1914 г.): „Трябва да се молим на Бог тази ужасна война да свърши скоро – и да свърши добре за нас. Разбира се, тя ще остави много последици след себе си. И какви смели млади руснаци умират – героично, меко казано. Те са мъченици на дълга към Царя и Отечеството. С такава младеж Русия има голямо бъдеще“ (пак там, № 4, стр. 53).

Граф С. Ю. Вите изразява остро негативни мнения относно Манифеста на великия княз Николай Николаевич от 1 август 1914 г., адресиран до поляците, който предизвика враждебност и сред много държавници на Руската империя (А. Ю. Бахтурина, „Обръщение към поляците от 1 август 1914 г. и неговите автори“ // „Въпроси на историята“. Москва, 1998, № 8, стр. 132-136).

„Вите се завърна в Санкт Петербург от чужбина няколко седмици след началото на Първата световна война“, спомня си журналистът А. В. Руманов, „точно когато беше публикуван известният манифест към поляците за възстановяване на Полша. Вите крачи из огромния си кабинет и ми каза. – Не разбирам нищо. Или съм остарял, или светът е полудял! Представям си го така: аз – Боже, помогни ми (и Вите се прекръства с широк кръст¹⁰⁵) – съм умрял. Е, погребяха ме. Изведнъж идват и чукат на капака на ковчега:

¹⁰⁵ Безстрастните данни от външното наблюдение за 1914 г. рисуват направо фантастична духовна всеядност на граф С. Ю. Вите. На 7 септември той се моли в катедралата на Александров-Невската лавра („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на външното наблюдение. 1914-1915 г.“ // „Исторически архиви“. 2004. № 3. С. 130). На 13 септември той посещава католическата църква на Невски проспект, където прекарва час и половина (пак там, стр. 134). На 22 септември Сергей Юлиевич посещава параклиса „Спасител“ (пак там, стр. 141). А на 7 ноември посещава еврейската синагога на Лермонтовски проспект, където прекарва 25 минути (пак

- Графе, стани.
 - Какво има? –питам аз.
 - Война.
 - Каква война? Кой с кого се бие?
 - Между Англия и Германия.
 - Ами отдавна се очакваше. Не може да свърши без война.
 - Франция влезе във войната.
 - Какви луди, какъв темперамент ги е довел дотам. Не могат да спрат да мислят за отмъщение. Ще платят скъпо за това.
 - Русия влезе във войната.
 - Какво общо има Русия с това? Защо Русия трябва да се бие с Германия?
 - Заради Сърбия и Полша.
 - Сърбия?!!! Забравете, нямаше да воюваме заради тези глупости. А какво да кажем за Полша? Наистина ли нашите идиоти воюват, за да унищожат окончателно Полша?

- Не, графе, за да възстановят Полша. Русия обяви, че се бори за освобождаването на поляците.

- Върнете ме веднага в гроба! Не искам да живея в такава бъркотия..." (А. Руманов, „Щрихи към портретите. Вите, Распутин и други.“ стр. 219).

Изглежда, че всеки момент думите, които някога е нахвърлял в полетата на машинописните страници от бившия държавен секретар А. М. Безобразов относно предисторията на Руско-японската война, ще бъдат казани от невъздържания граф С. Ю. Вите: „...Императорът ясно застана на страната на безотговорните, неведомствени лица и доведе нещата до война“ (Б. В. Ананич, Р. Ш. Ганелин, „Опит за критика на мемоарите на С. Ю. Вите“. Стр. 318).

Той уточнява и развива тази мисъл в друг непубликуван мемоар: „Колко малко е очаквал императорът разрыв, е видно, че през септември [1904 г.] той заминава за Дармщат и се връща в Санкт Петербург в късна есен. Когато император Вилхелм го предупреждава в Дармщат, че японците енергично се готвят за война, Негово Величество отговаря, че война няма да има, защото не иска да воюва“ (пак там, стр. 320).

Малко вероятно е обаче всичко това да се обясни единствено с враждебност. „Не е нужно владетелят да е интелигентен или непременно силен“, казва Сергей Юлиевич на един от събеседниците си. „Изисква се късмет. Владетелят трябва да е феликс (щастливец)...“ (А. Руманов, „Щрихи към портрети: Вите, Распутин и други“. С. 218).

Но много упреци могат да бъдат отправени и към самия С. Ю. Вите. В края на краищата, нека си припомним, че именно той е основният играч в нарушаването на Бюркьоското споразумение, сключено от императорите Вилхелм II и Николай II на 23 юли 1905 г. на яхтата „Хохенцолерн“.

Цената за това действие е огромен френски заем за Русия, договорът за който е подписан на 3 април 1906 г.

Разгневеният болшевишки писател Горки избухва по този повод с памфлета си „Красивата Франция“, обръщайки се към този традиционен образ с

там, № 4, стр. 57). – С.Ф. Б. пр. Като интелигентен човек, естествено Вите не може да бъде религиозен и по-скоро е атеист, което авторът не може да разбере, защото той самия е православен фанатик.

нетрадиционни думи (съвсем в стила на „Елиодор“): „Приемете моята плонка от кръв и жлъчка в очите ви!“ (М. Горки „Пълно собрание на произведения на изкуството в 25 тома“. Т. 6. Москва, 1970. С. 182).

Макар че характеризира Бьоркьоския договор като нечестен спрямо Франция, самият Вите не показва никакво смущение, когато инструктира руския представител на конференцията в Алхезирас през 1906 г.: „да подкрепя безпрекословно всички френски искания и винаги да гласува с французите“ (Е.В. Тарле, „Граф С. Ю. Вите. Опит за характеризиране на външната политика“ // Е.В. Тарле, „Съчинения“. Т. В. М. 1958. стр. 550-554, 557-563).

Френско-еврейските пари, по същество, плащат не само за стриктното спазване на диктата на банкерите от страна на Руската империя, но и за руската кръв, която е трябвало да бъде пролята в техен интерес. Уви, човешката памет е твърде къса... Министърът на финансите П. Л. Барк в мемоарите си предоставя подробно описание на възгледите на граф С. Ю. Вите, изразено от него по време на тяхна среща: „След пристигането си в Петроград той дойде да ме види и подробно ми изложи възгледите си за разгръщащата се европейска трагедия. Той беше дълбоко убеден, че Русия не е в състояние да воюва с Германия, и каза че тази война заплашва Русия с безброй бедствия, пълна разруха и не възлага надежди на нашите съюзници. Когато посочих нашите блестящи военни успехи в Галиция, както и победоносното ни нахлуване в Прусия, той възрази, че тези успехи са мимолетни, че няма да можем да задържим завладените от нас територии, и че единственото ни спасение е да се възползваме от настоящите си краткосрочни успехи и да сключим мир с Германия и Австро-Унгария. Той не се съмняваше, че Германия с готовност ще се съобрази с нашите желания и ще ни направи значителни отстъпки, за да има единен фронт за по-нататъшен натиск върху основните си врагове – Великобритания и Франция. Той беше убеден, че Германия е заинтересована да поддържа добросъседски отношения с нас; германският народ никога не е таял лоши чувства към своя източен съсед, винаги е живял в мир с нас и сега няма да вдигне меч срещу нас, ако не бяха принудени да го направят от нашите агресивни действия. Бях напълно изненадан от този начин на разсъждение и напомних на графа, че не ние обявихме война на Германия, а Германия ни обяви война. На това граф С. Ю. Вите възрази, че нашата мобилизация постави Германия в положението на човек, когото заплашват да го ударят с тояга. Какво трябва да направи човек, с удар, висящ над главата му, ако цени собственото си съществуване – да го изчака или в самозащита, да удари пръв, предотвратявайки атаката? Не можех да се съглася с този начин на разсъждение, но не продължих дебата, тъй като от самото начало на войната намирах за напълно ненужно да споря коя нация носи отговорност за избухването на глобалния пожар. Тази национална трагедия се е зараждала в продължение на много години, причините за нея са дълбоко вкоренени, законите на историята несъмнено биха довели рано или късно до този жесток сблъсък и диагностицирането на предпоставката за тази дълго тлееща война, според мен, нямаше реално значение. Беше необходимо да се съобразим с фактите и техните възможни последици и да вземем всички мерки, за да защитим родината си от големи сътресения. Следователно, избягвайки полемики с граф Вите, аз въпреки това слушах внимателно думите му, доверявайки се на

неговата държавническа мъдрост, далновидност и чувствителност към всички аспекти на живота. Предишната му обществена дейност му позволяваше да бъде в центъра на световните събития; сключването на търговско споразумение с Германия и други страни, сключването на Портсмутския мир и познанството му с видни чуждестранни държавници му позволяваха правилно да оцени международната обстановка; а престоят му в продължение на няколко години далеч от активната политика, която той продължаваше да следва с характерната си замисленост и голямо внимание, му позволяваше да оценява събитията в правилна перспектива, без да изпада в грешките, доста типични за хора, потопени в текущите си дела и лишени от възможността да си съставят безпристрастна преценка. Според граф Вите, настоящата война е единична борба между Великобритания и Германия за световна хегемония; От дълго време Германия напъна всички усилия, за да изпревари английския флот, като трескаво строи военни и търговски кораби и унищожава превъзходството на Англия в моретата; Що се отнася до други области, огромните успехи, постигнати от германската търговия и индустрия, позволиха на германците не само да се конкурират с Англия на световните пазари, но и да изместят английските продукти и дори да залееят Великобритания със свои собствени. И все пак английското господство остава силно и Германия няма да се успокои, докато не се изравни с въоръжените ѝ сили; блестящата военна организация на Германия ѝ дава надежда да излезе победител от тази гигантска борба. Другите сили са предопределени да играят ролята на статисти в тази схватка, но за съжаление, не просто странични наблюдатели, а въввлечени в касапницата, *ad maiorem Dei gloriam* [За по-голяма слава Божия (латински). Йезуитско мото. – С.Ф.]. Гр. Вите отбеляза иронично, че Великобритания, не е против да се бие до последната капка руска кръв, но едва ли е уместно за нас да следваме техния пример и бяхме длъжни да спрем навреме, за да не унищожим цялото благополучие и съществуване на родината си. Когато посочих на графа, че с неотдавнашно споразумение с Англия и Франция съюзниците са се ангажирали да не започват самостоятелни мирни преговори, а да действат в пълна солидарност през цялата война, той се развълнува много, казвайки, че е чел за това във вестниците, но не иска да повярва, че Русия е приела подобен ангажимент, и ме попита дали е предвидена адекватна финансова и техническа подкрепа за Русия от страна на съюзниците.¹⁰⁶

Трябваше да отговоря, че научих за последвалото споразумение, точно както граф Вите, само от вестниците, защото, както самият граф е добре запознат, международната политика е извадена от компетенциите на Министерския съвет; министърът на външните работи води всички преговори и сключва споразумения по пряко указание на императора и в този случай той не се е отклонил от обичайната процедура. Също така не знам дали на Русия е била обещана някаква военно-техническа помощ от нейните съюзници, но съм сигурен, че не е ставало дума за финансова помощ, тъй като министърът на финансите би

¹⁰⁶ Например думите на императрица Александра Фьодоровна, изречени през октомври 1915 г.: „Не можем да направим нищо без съюзниците, ние сме обвързани от всички страни и което е най-страшно, нямаме мир в държавата...“ („Спомени на заместник-главния прокурор на Светия синод, княз Н. Д. Жевахов“. Том 1. Москва, 1993. Стр. 69). – С. Ф.

бил предварително помолен да изясни това, докато с мен и С. Д. Сазонов не е имало писмена комуникация. Дори не ме предупредил устно за подготвяното споразумение. Г-н Вите остро разкритикува действията на Сазонов, казвайки ми, че никога не е симпатизирал на политиката му на сближаване между Русия и Англия за сметка на приятелските ни отношения с Германия. Той намира за непроситимо министърът на външните работи, по време на такава безпрецедентна война, да възлага на императора отговорността за вземане на най-важните решения по най-важните въпроси, без първо да ги докладва на Министерския съвет. При екстремни обстоятелства единственият отговорен орган трябва да бъде цялото правителство; отделните министри, склонни към грешки, нямат право да водят независима политика, като се крият зад името на монарха. Г-н Вите говори подробно с мен за тесните, егоистични политики на нашите съюзници, Англия и Франция, като твърди, че ние ще трябва сами да понесем основната тежест на кампанията и настоява, въпреки нашето споразумение, че трябва спешно да проучим възможностите за възстановяване на добросъседските отношения с Германия. Дипломатите вероятно ще намерят някакъв начин да формализират правно подобни действия; Що се отнася до честен посредник, това би могла да бъде Италия, която от самото начало на войната заема позиция, независима от Германия, и е малко вероятно да иска да се бие рамо до рамо с Австро-Унгария.¹⁰⁷ Граф С. Ю. „Вите непрекъснато се връщаше към тази тема и завършваше с думите, че ако държавниците не се вслушат в предупреждението му и не предприемат незабавни стъпки за спиране на кръвопролитията, поне на нашия фронт, тогава всички сили, участващи в тази трагедия, ще се изправят пред неописуеми бедствия, докато за Русия това ще завърши с катастрофа, а войната, започната от правителствата, ще бъде прекратена от народите“ (П. Л. Барк, „Мемоари“ // „Възраждане“. № 161. Ню Йорк. 1965. стр. 85-87).

„На 17 август (стар стил) германците обкръжиха нашите 13-ти, 15-ти и част от 23-ти корпус и плениха до 90 000 души. Генерал Самсонов изчезна. Казаха, че се е застрелял“, описва ситуацията генерал А. И. Спиридович в мемоарите си. „Цялата тази информация се пристигаше от ранените и по различни канали. Когато пристигна закъснялото съобщение от Щаба, вече не му се вярваше. Беше осмивано. [...] Те започнаха остро да критикуват Генералния щаб и генералите като цяло. Критикуваха Щаба, че е пожертвал няколкостотин хиляди, за да помогне на французите, знаейки много добре, че настъплението срещу Източна Пруссия е обречено на провал. А онези, които се противопоставяха на войната с Германия, представиха това като първо доказателство за своята правота. Започнаха да говорят за меморандума на Дурново. Вите, който се беше завърнал в Санкт Петербург, не се поколеба да говори за безумието на войната срещу Германия. Той заяви, че тя трябва да бъде прекратена. Това достигна до царя и силно го разгневи. „Те говориха за съществуването на германofilска партия сред нас“ (А. И. Спиридович, „Великата война и Февруарската революция, 1914-1917 г.“ Том I, Ню Йорк. 1960. стр. 19-20).

¹⁰⁷ *Посредничеството на Италия не е просто теоретично размишление на С. Ю. Вите. Според доклад на ръководителя на външното разузнаване А. А. Красилников, графът е провел „среща с маркиз Сан Джулиано, министър на външните работи“ на Италия, в Рим в началото на август 1914 г. („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на наблюдението. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. С. 125). – С.Ф.*

Сергей Юлиевич и за негова чест, говори съвсем открито със „съюзниците“. Дали графът беше постъпил различно, той щеше да бъде обвинен в тайно подпомагане на Германия и заклеен като германски шпионин, както по-късно беше направено с Г. Е. Распутин и императрицата. Някои от изявленията на Сергей Юлиевич, предизвикаха пристъп на омраза и страх в лагера на „съюзниците“, са отразени в т. нар. „дневник“ на френския посланик в Русия, М. Палеолог. Ето описание на среща, състояла се в Петроград на 28 август/10 септември 1914 г.¹⁰⁸: „Той ми напомни за нашата среща през есента на 1905 г. и веднага, без да губи време за предварителни общи теми, влезе в разговор с мен, държейки главата си изправена, впервайки поглед в мен и бавно изричайки точни и прецизни думи „Тази война е лудост“, заяви той. „Това беше наложено на царя, противно на здравия му разум, от глупави и късогледи политици. То може да доведе само до катастрофални резултати за Русия. Само Франция и Англия могат да се надяват да извлекат някаква полза от победата... Във всеки случай, нашата победа е изключително съмнителна.“ „Разбира се“, отговорих аз, „ползата, която ще се извлече от тази война, както и от всяка друга, зависи от победата. Но вярвам, че ако победим, Русия ще получи своя дял, и то не малък, от предимствата и наградите... В края на краищата – и простете ми, че ви напомням за това – ако целият свят сега е обхванат от пламъците на войната, това се случва преди всичко в полза на интересите на Русия, интереси, които засягат предимно славяните, но не и Франция или Англия.“ „Сигурно имате предвид нашия престиж на Балканите, нашия религиозен дълг да защитаваме кръвните си братя, нашата историческа и свещена мисия на Изток? Но това е романтична, остаряла химера. Никой тук, поне никой мислещ човек, не приема сериозно тези неспокойни и самонадеяни балкански хора, които нямат нищо славянско в себе си. Те са просто турци, погрешно наречени при кръщението. Трябва да позволим, сърбите да понесат наказанието, което заслужават. Какво ги е грижа за славянското братство, когато техният крал Милан направи Сърбия австрийско владение? Това е всичко за произхода на тази война! А сега нека поговорим за ползите и наградите, които ще ни донесе това. Какво се надяваме да спечелим? Увеличение на територията. Боже мой! Не е ли империята на Негово Величество вече достатъчно обширна? Не притежаваме ли огромни пространства в Сибир, Туркестан, Кавказ и дори самата Русия, които все още остават девствена земя? Тогава какви са тези завоевания, които ни привличат? Източна Пруссия? Няма ли императорът вече твърде много германци сред поданиците си? Галиция? Пълна е с евреи! Нещо повече, веднага щом анексираме полските територии, които са част от Австрия и Пруссия, веднага ще загубим цяла руска Полша. Не се заблуждавайте: когато Полша възвърне териториалната си цялост, тя няма да се задоволи с така глупаво обещаната автономия. Тя ще поиска – и ще получи – абсолютната си независимост. На какво друго можем да се надяваме? Константинопол, Света София с Кръста, Босфора, Дарданелите? Тази

¹⁰⁸ Това датиране е напълно потвърдено от дневниците от наблюдението: на 28 август „в 4 часа следобед „Господарят“ се отправя със собствения си автомобил към Френския бряг, до сграда № 10 (френското посолство), и остана 40 минути“ (Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците от наблюдението. 1914-1915 // Исторически архив. 2004. № 3. Стр. 128). На 7 септември в 16:00 часа С. Ю. Вите се върна във Френското посолство, прекарвайки там 10 минути (нак там, стр. 130). След това М. Палеолог отвърна на посещението (нак там, стр. 138).

идея е твърде безумна, за да си струва да я обмисляме дори за момент! И дори да приемем, че нашата коалиция постигне пълна победа и Хохенцолерните и Хабсбургите благоволяват да поискат мир и да се съгласят с нашите условия, това ще означава не само край на германското господство, но и провъзгласяване на републики в цяла Централна Европа. Това ще означава едновременно край на автократията! Предпочитам да мълча за това, което може да ни очаква, ако приемем хипотезата за нашето поражение.

— Какви практически заключения правите?

— Моето практическо заключение е, че трябва да прекратим това глупаво приключение възможно най-бързо.

— Разбирате, че не мога да подкрепя критиките ви към руското правителство за това, че действа в защита на Сърбия. Но твърдите, че то носи отговорност за започването на войната. Не вашето правителство е искало войната, нито френското или британското правителство. Мога да гарантирам, че и трите правителства честно са направили всичко по силите си, за да запазят световния мир. Във всеки случай, въпросът днес не е дали войната е могла или не е могла да бъде избегната, а по-скоро да се постигне победа. Защото заключенията, до които самият вие стигнахте, приемайки нашето поражение, са толкова ужасяващи, че не смеете да ги споменете! Що се отнася до желанието ви за „бърз край на тази глупава авантюра“, тази идея, идваща от държавник като вас, само ме изумява. Не виждате ли, че гигантската битка, в която участваме, е смъртоносен дуел и че компромисен мир би означавал триумф на Германия?“ С поглед на недоверие той отговори: „Значи, трябва да продължим да се борим?!“ „Да, до победа.“ Той леко сви рамене. След кратко колебание той продължи: „Страхувам се, господин посланик, че вярвате на някои неоснователни слухове и смятате, че съм мотивиран от лоши чувства към Франция; това обяснява всичко, което ви харесва в казаното от мен.“ „Ако вярвах, че таите лоши чувства към Франция, особено в този момент, тогава нямаше да Ви приема, графе; във всеки случай, щях да прекратя разговора ни отдавна. Знам само, че имате негативно отношение към Тройното съглашение.“ „Да, но винаги съм бил привърженик на съюз с Франция.“ „При условие, че този съюз бъде допълнен от Германия.“ „Признавам.“ „А какво ще кажете за Елзас-Лотарингия? Как се вписва това в рамките на Вашата комбинация?“ „Трудността при разрешаването на този проблем не ми се струваше непреодолима. Във всеки случай, никога не бих жертвал съюз с Франция за съюз с Германия и предоставих убедителни доказателства за това. [...] Вите, ставайки от стола си, се изправи с известна неловкост, характерна за високите мъже, и се сбогува с мен много сърдечно. „Когато си тръгна, аз отидох на разходка [...] Пред очите ми все още стоеше високата фигура на възрастния държавник, загадъчна и неспокойна личност, притежаваща дълбок интелект, деспотична, арогантна, самоуверена, жертва на амбиция, ревност и гордост“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 103-107).

Средата на октомври 1914 г. Писмо от граф С. Ю. Вите до великия княз Константин Константинович, разпространено в Петроград в списъците: „Не ни ли води Англия на каишка и не ни ли води в ситуация, която след това ще изисква маса жертви от нашите потомци, за да се отървем от новия си приятел?“ (А. Ф. Кони, „По пътя на живота“. Том 5. Л. 1929. стр. 287).

И още един запис в дневника на френския посланик (29.10.11.10.1914): „Граф Вите, с характерната си невъзмутимост и арогантност, не спира да агитира в полза на сключването на мир. Той повтаря навсякъде: „Побързайте да сложите край на тази абсурдна авантюра! Русия никога повече няма да има такава благоприятна възможност за мир. Току-що победихме австрийците и отблъснахме германците. Това е най-много, което можем да направим. Отсега нататък военната ни сила може само да намалява. Ще ни трябват месеци и месеци, за да възстановим войските си, да подредим артилерията си и да организираме доставките си. Но още по-рано, само след три седмици, германците, използвайки железопътната си мрежа, ще преминат в настъпление срещу нас, изпращайки в битка обновени армии, превъзхождащи ни по брой и изобилно снабдени с боеприпаси. И този път ще ни довършат! Точно това трябва да разберат императорът и неговите министри – ако изобщо са способни да разберат нещо! Тази лицемерна реч, произнесена небрежно, умишлено и арогантно, прави силно впечатление. Оплаках се на Сазонов. „Това, което прави интригите на граф Вите особено ненавременни и нечестни, е фактът, че във Франция и Англия политици от всички партии доброволно са се подчинили на строга дисциплина в интерес на националната солидарност. Вижте нашите социалисти. Те са безупречни. Тук се чува една-единствена фалшива нота. И този, който я произнася, освен това, който я крещи на всеки кръстопът, не е частно лице, а бившият председател на Министерския съвет, все още един от държавните секретари на Негово Величество, член на Държавния съвет и председател на Върховния финансов комитет!“ „За съжаление, трябва да кажа, че сте напълно прав! Интригите на граф Вите не са просто нечестни, те са престъпни. Вече няколко пъти ги изобличих в разговори с императора и Негово Величество беше много възмутен.“ „Но защо императорът не го накаже? Защо не го лиши от титлата му на държавен секретар, не го изключи от Държавния съвет и, във всеки случай, не го отстрани от поста му на председател на Върховния финансов комитет?“ „Защото... Защото...“ Думите му завършиха с въздишка на отчаяние. „Но вие трябва да вземете мерки срещу тази пацифистка пропаганда; тя лесно може да стане много опасна“, продължих аз. „През следващите няколко дни ще се видя с императора и ще му предложа да се срещне с вас, за да можете сами да му кажете, че бърборенето на граф Вите няма никакво основание“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 160-161).

Английският посланик Бюканън също действа в тандем с френския дипломат. Ето откъс от мемоарите на последния по тази тема: „Освен общото чувство на униение, причинено от военни неуспехи, мирната кампания, водена от граф Вите и неговата германofilска клика¹⁰⁹, също вдъхваше значително без-

¹⁰⁹ Невъзможно е да се представи въпросът така, както го прави Дж. Бюканън (с пропагандна цел, разбира се), говорейки за някаква митична „германofilска клика“ на граф С. Ю. Вите. Позициите на всички тези различни хора (Г. Е. Распутин, П. Н. Дурново, княз В. П. Мещерски, барон Р. Р. Розен и граф С. Ю. Вите) се сближават в предвоенния период само по едно нещо: отричането на ползите за Русия от разрыв с Германия и съюз с Франция и Англия. Във всички останали отношения всички изброени лица далеч не са единодушни. Сред руските дипломати, които „гледат с надежда към сближаване между Русия и Германия“, освен гореспоменатия барон Р. Р. Розен, те посочват и руския пратеник в Лисабон П. С. Боткин, брат на известния лекар-ординатор в Руската империя (А. П. Изволски, „Мемоари“. стр. 102). – С. Ф.

покойство. Граф Вите [...] винаги е вярвал, че интересите на Русия диктуват тесен съюз с Германия, а сега открито заявява, че Русия няма какво да спечели от продължаването на войната и трябва незабавно да сключи мир. По време на един от разговорите ни със Сазонов в началото на ноември [1914 г.], моят френски колега настоява императорът да предприеме определени мерки по отношение на кампанията, която достига опасни размери¹¹⁰. Сазонов отговаря, че френският посланик трябва лично да обърне внимание на императора върху това и обещава да уреди аудиенция по въпроса. По време на тази аудиенция, която се състоя седмица по-късно, императорът не спомена името на Вите и затова Палеолог не смее сам да повдигне въпроса. Тъй като атаките на граф Вите бяха насочени предимно срещу Великобритания, реших да приема предизвикателството му и да му отговоря в реч, която произнесох в Английския клуб в навечерието на Нова година. „Обвинени сме“, казах аз, „от някои известни германофили, че тласкаме Русия във война за наши собствени егоистични цели, а сега сме я изоставили на мизерията ѝ. Тези господа постоянно ни питат: „Къде е вашият флот? Какво прави вашата армия?“ „Ще им кажа“, продължих аз, „какво са направили британската армия и флот“ и след като изброих всички услуги, които са оказали на съюзническата кауза, цитирах Германия, специален приятел на нашите критици, като свидетел, потвърждаващ истинността на думите ми. Немски поети посвещаваха цели химни на омразата на Англия, а немски професори изливаха целия си гняв и възмущение върху Англия. Те правеха това, защото знаеха, че Британската империя е блокирала пътя им към световното господство, за което Германия мечтаеше. Тази реч имаше огромен успех. Тя не само беше публикувана изцяло [изцяло, дословно (на латински)] във всички водещи руски вестници, но и послужи като тема на редакционни статии, поздравяващи ме за решимостта ми да отворя раните, от които Русия страдеше. Царят, когото видях скоро след това, ми каза, че е много доволен, че съм говорил толкова откровенно. Това имаше своите последици. Няколко дни по-късно един много известен журналист дойде да ме посети. Той ми каза, че граф Вите, който беше болен, го е изпратил да види дали казаното от мен в речта ми се отнася за него. Отговорих, че отказвам да отговоря. такъв въпрос, тъй като в Петроград имаше много германофили и всеки един от тях можеше да поиска същото обяснение от мен. Моят приятел от вестника обаче не беше доволен от това и каза, че граф Вите настоява да получи отговор. Тогава му казах: „Можете да кажете на граф Вите, че когато произнасях речта си, имах предвид всички онези, които казаха това, за което се оплаках, и ако шапката му отиваше на главата, може да я носи.“ (Сър Джордж Бюканън, „Моята мисия в Русия: Мемоари на един дипломат“. Том 1, Берлин, 1924, стр. 161-162).

Но графът, според изследователите, „е правил нещо повече от простото говорене. От ноември 1914 г. той кореспондира през Стокхолм с Роберт Менделсон-Бартолди, ръководител на германската банка Mendelssohn & Co., която е обслужвала руските интереси повече от сто години“ (А. Амалрик, „Распутин“. стр. 176). В едно от двете оцелели съобщения, за които се смята, че са от края на

¹¹⁰ Разбира се, няма „кампания“; „опасността“ обаче със сигурност е налице. Тя произтича не толкова от величината на личността и влиянието на граф С. Ю. Вите, доколко силата на неговите аргументи, пряко свързани със здравия разум, е достъпна за всеки. – С.Ф.

1914 г. и са изпратени чрез шведската мисия в Германия, Сергей Юлиевич откровено пише: „Що се отнася до мен лично, дълбоко съжалявам за това огромно нещастие, което се случи; това е ад на земята и ако бях на власт, този ад вероятно нямаше да се случи. Ако в момента съм лишен от възможността да действам, това не прави чест на онези, които официално обявиха тази война, предварително подготвена от най-заклетите ви врагове в чужбина. Виждам единствения начин да се стигне до мир: откровено обяснение от двамата императори и предложения, които биха могли да дадат на Русия и Франция удовлетворение и пълни гаранции за бъдещето. Но не можем да позволим войната да се проточи; трябва да действаме бързо и енергично. „Семейните връзки биха могли да помогнат за започване на преговори“ (Б.В. Ананич, Р.Ш. Ганелин, „Сергей Юлиевич Вите и неговото време“. стр. 388). Това е, отчасти, което се е случило по-късно. Цитиращите последното писмо на С. Ю. Вите до Менделсон от 25 януари/7 февруари 1915 г. изследователите отбелязват: „...Малко вероятно е Вите да ги е написал без никакво основание“, добавяйки прозрачната бележка: „Трябва да се отбележи, че Менделсон е пазел и парите на царското семейство“ (пак там, стр. 389, 392. Цитирано: Б.В. Ананич, Р.Ш. Ганелин, „С.Ю. Вите - мемоарист“. Санкт Петербург, 1994. стр. 86-87). Разбира се, трудно е да се съгласим с професор С. С. Олденбург, който смята, че „само граф С. Ю. Вите, далеч от десните и придворните среди, открито се застъпваше за прекратяване на войната и предсказваше големи бедствия, ако тя продължи“ (С. С. Олденбург, „Царството на император Николай II“. Вашингтон, 1981. С. 546).

Има, както писахме, и други. Истината обаче е, че най-влиятелните хора, близки до царя, са недееспособни: княз В. П. Мещерски неочаквано настина и почина, а Г.Е. Распутин беше случайно ранен. Личността на граф С. Ю. Вите, поради позицията, която открито заема, привлича хората, които мислят като него. Ето откъс от анонимно писмо от Рига, прихванато от полицейското управление, подписано „Скептик“, изпратено до Сергей Юлиевич на 5 февруари 1915 г.: „Не е ли време да помислим предварително за почетен мир? Японските претенции в Китай сякаш драматично промениха ситуацията. Укрепването им на континента е изключително опасно за Русия.“ Вместо сигурен съсед, ще имаме хитър „пазител“, на чието приятелство не можем да разчитаме. Източният милитаризъм ще бъде по-опасен от западния и американците сами няма да могат да се справят с новите завоеватели. И каква съпротива може да окаже изтощена Русия на Япония след няколко години? Ние не проникваме в Германия. Германците се борят за оцеляването си, докато милион и половина доброволци проявяват народен плам. Колко жертви ще са необходими, за да се форсират източните крепости? И нашата армия вече не е това, което беше някога; няма вдъхновение, няма вяра в победата, войниците са обременени от войната. Умората вече се забелязва навсякъде. А какво ще се случи през пролетта, когато няма да има достатъчно орачи, коне, добитък или семена за посев? И когато огромни територии бъдат опустошени, хората изтощени, когато раните от войната изискват спешно лечение? Тези косвени разходи вероятно няма да бъдат по-малки от преките. Русия, като слабо населена земеделска страна, е в неизгодно положение в сравнение с Германия, с нейното излишно население и предимно индустриализирана икономика, все още не разрушена. Каква е целта

на война „докрай“? Няма да получим Проливите: британците ще покажат различното си лице след войната, а за италианците появата на руснаци в Средиземно море също е напълно нежелателно. Какво можем да очакваме от южните народи – глутници чакали около плячката? Те ще преминат на страната на победителя в последния момент, но ще бъдем ли техни?

Франция е слаб съюзник, а Англия е вероломна. Германия има приятели на север, които не желаят нейната гибел. Не е ли по-добре да се споразумее с Германия предварително? По-късно ще бъде трудно, а потисничеството е опасно за бъдещето. Германският милитаризъм не представлява заплаха за нас; той има други врагове – британците и французите. Можем дори да използваме този милитаризъм; ако не се бяхме съюзили с нейните врагове, щяхме да имаме приятелство с германците, както преди Александър III. Няма съществени причини за войната. Дайте на Германия колонии, за да абсорбира излишното си население, и тя ще има мир. Германците в Русия, като културен тор, винаги ще бъдат полезни; дори ще бъде трудно да съществуваме без тях. Какво ще се случи, ако японският или британският милитаризъм замени германския милитаризъм? Какво може да очаква Русия от войната? Тя не се нуждае от нови територии, а Германия няма да може да си възстанови разходите. От друга страна, ни очаква дълъг период на отслабване, пълно изтощение на народа и, много вероятно, въстания. В края на краищата, освен поляците, и други ще представят сметките си пред правителството. Населението не искаше войната и сега я проклина. Тя е твърде трудна и се смята за ненужна. В края на краищата е ясно, че цялата война е заради сърбите и другите славяни, които още през 1877 г. се оказаха много „скъпи братя“. Знаем, че тези братя са неспокойни и че животът им не е чак толкова труден под австрийско управление“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Из дневниците на външните наблюдения. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 5. стр. 46-47).

Човек може да тълкува посланието по различни начини и да спекулира за самоличността на автора. Разбира се, Рига предполага немски автор. В предсказанията на „скептика“ обаче има твърде много истина, за да се игнорират.

Министърът на финансите П. Л. Барк, който участва в конференцията на съюзниците в Париж през януари 1915 г., свидетелства за силното внимание, което държавниците на Антантата обръщат на граф С. Ю. Вите („Международни отношения в епохата на империализма“. Серия III. Том VI. Част 2. Москва-Ленинград, 1935. № 485, 501, 551, 634, 724. Забележка 3).

По време на един разговор френският президент Поанкаре „се спря на личността на граф С. Ю. Вите и ме попита какво е влиянието му в руските правителствени кръгове.“

Според доклади на френския посланик в Петроград и други източници, Поанкаре е бил убеден, че граф Вите е опасност за Франция по време на настоящата война с Германия. Всички знаят, че граф Вите е бил и остава германофил, но с неговата кипяща енергия и необуздан характер е невъзможно да се мисли, че той ще остане пасивен наблюдател на развиващите се събития. Той не крие мнението си, че въоръженият конфликт с Германия е изключително неизгоден за Русия и всичките му мисли са насочени към постигане на бърз, сепаративен мир между Русия и Германия.

Посочих на президента, че граф Вите не заема официална позиция в правителството; той е редовен член на Горната законодателна камара и дейността му в Държавния съвет е пред очите на всички. Тъй като редовните заседания на Държавната Дума и Държавния съвет са преустановени, граф Вите в момента е лишен от възможността да говори публично от трибуната на Държавния съвет. Като председател на Финансовата комисия, той естествено се ползва с голям авторитет в обсъжданията на комисията по въпроси, отнасящи се до финансовата политика на Империята, но влиянието на граф Вите по тези въпроси се простира само отвъд заседанията на Комитета, тъй като решенията на Финансовия комитет се докладват на императора не от неговия председател, а от министъра на финансите.

Моите обяснения не успяха да успокоят президента; той възрази, че видни фигури, които отдавна заемат отговорни позиции в правителството, запазват престижа си в продължение на много години и, въпреки че вече официално не участват в управлението, все още могат да оказват огромно влияние върху хода на държавните дела благодарение на дългогодишни и здраво установени връзки. Следователно Франция е силно загрижена, че граф Вите може да отклони Русия от нейните съюзници и да проправи пътя за сближаване с Германия.

Поанкаре добави, че има много добър начин за временно отстраняване на политически фигури, които в определени моменти могат да създадат големи неудобства за правителството чрез своята агитация или интриги. Франция също има такъв *enfant terrible* (ужасно дете), също бивш министър на финансите, Кало, и той е получил дългосрочна задача да изучава определени въпроси в екзотични страни; в момента е в Бразилия и вероятно няма да се върне у дома скоро. „Отговорих, че самият аз имам идеята да се обърна към граф Вите с молба да поеме работата по подготовката на благоприятни условия в САЩ за получаване на кредити оттам, не с цел отстраняване на граф Вите от Русия, а за да използвам неговия огромен държавнически опит и блестящи способности; с разрешението на императора започнах да изпълнявам намерението си, но се сблъсках с пълното нежелание на графа да напусне Русия, докато трае войната.

Въпреки това съм дълбоко убеден, че граф Вите, оставайки в Русия, няма да направи нищо, което би могло да навреди на общите интереси на съюзниците, и съм уверен, че опасенията, които съществуват във Франция относно неговата личност, са напълно напразни“ (П.Л. Барк, „Спомени“ // „Ренесанс“. № 164. Ню Йорк. 1965. Стр. 86-88).

На 20 януари 1915 г. френският вестник *Le Temps*, в статия, озаглавена „Машинациите на пацифистите в Русия“, според информация от полицейското управление, пише, че „напоследък германските вестници обръщат специално внимание на усилията на гореспоменатото лице [граф С. Ю. Вите] да популяризира в Петроград идеята за бързо сключване на мир. Като отбелязва между другото факта, че според берлинската преса въпросното лице, след завръщането си от Портсмут, е представило на император Вилхелм проект на руско-германско споразумение, гореспоменатият френски вестник също така заявява, че агитацията за мир, предприета от въпросното лице, се води изключително сред твърдите противници на войната, които са се събрали около него, и че следователно руското ръководство като цяло не е склонно да придава сериозно

значение на подобни дейности“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на наблюдението. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 5. С. 39).

Идеята за групата противници на войната около граф С. Ю. Вите е най-малкото грубо преувеличение. Внимателният преглед на дневниците за ежедневно наблюдение разкрива само няколко релевантни доказателства: „На 8 септември в 14,10 ч. Пьотр Николаевич Дурново пристигна с карета до „Господаря“ и остана 30 минути.“ (Пак там, № 3, стр. 131). Между 12 септември и 6 октомври С. Ю. Вите посети барон Р. Р. Розен (Пак там, стр. 150). Накрая, на 17 декември 1914 г., Н. Ф. Бурдуков, наследникът на княз В. П. Мещерски, посети Каменноостровски проспект (Пак там, № 4, стр. 81).

Самите факти, трябва да се съгласите, са твърде незначителни. Фигурата на Сергей Юлиевич обаче може да се превърне в магнит за противниците на войната с Германия, от които все още е има много, особено сред монархистите. Както вече писахме, княз Н. Д. Жевахов изразява мисли, подобни на тези на граф С. Ю. Вите. По време на императорската аудиенция на 10 октомври 1915 г. той очертава същността на събитията пред Нейно Величество: „Това е война между Франция и Германия, на руска земя, замислена от Англия, която винаги се е страхувала от нашето приятелство с германците.“ Отговорът на императрицата обаче е далеч по-незначителен: „Русия, все пак, винаги се е намирала в подобни ситуации...“ (Мемоари на княз Н. Д. Жевахов, заместник-главен прокурор на Светия синод. Том 1, стр. 69).

От тази гледна точка, Царският приятел е представлявал далеч по-голяма опасност за „съюзниците“. Граф С. Ю. Вите също му е отредил видно място в своите антивоенни планове. Сергей Юлиевич обърна внимание на Г. Е. Распутин по време на Балканската криза от 1912 г. Един виден руски дипломат си спомни „забележка, която той [С. Ю. Вите] направи по време на разговор [...] в Париж по време на Балканската война, когато заяви, че ако Русия не се намеси във войната, тя го дължи на усилията на Сазонов, от чиято политика той беше изключително възмутен, но който действаше под влиянието на заповедите на императора, продиктувани от Распутин, за да поддържа мира; и си спомням колко изненадан бях по онова време да чуя такова странно твърдение от него“ (А. П. Изволски, „Мемоари“. стр. 103).

„Распутин дойде“, казва Сергей Юлиевич, визирайки Балканската криза, „с пламенна реч, лишена, разбира се, от ораторско изкуство, но пропита с дълбока и пламенна искреност, той демонстрира всички катастрофални последици от европейския пожар – и стрелките на историята се движеха в друга посока. Войната беше предотвратена“ (Биржевые ведомости, Санкт Петербург, 11 юли 1914 г.). В понеделник, 5/18 май 1914 г., берлинският вестник „Vossische Zeitung“ (един от литературните агенти на граф С. Ю. Вите, Йосиф Мелник, берлински издател на някои от неговите произведения, е работил за този вестник) публикува интервю с граф С. Ю. Вите с положителна рецензия за Г. Е. Распутин като човек, който се е опитал да предотврати война. „...Целият свят хули Распутин“, заяви Сергей Юлиевич, „но знаете ли, че Распутин ни спаси от война?“ „Кога? Как? Всички знаем, че влиянието на Распутин е много значително, но човек никога не би си помислил, че е способен да предотврати война.

Как би могъл човек, който едва може да се подпише и няма разбиране за външната политика, да постигне нещо подобно? Непонятно е! И все пак това е факт. Думите ви доказват само едно: вие познавате Распутин твърде малко. Неговата сила и тайната на неговото влияние се крият в това, че той не е като другите. Нашите представи за човечеството не се отнасят за него. Съвсем вярно е, че е необразован, а мистериозното му влияние върху жените от висшето общество го прави доста съмнителна фигура. Можете да мислите за него както искате, можете да бъдете негов приятел или негов враг – няма значение, едно нещо трябва да се признае: той притежава силна воля и природна интелигентност, на която много образовани хора биха завидели.“ И мога да ви уверя, че в трудните времена, които преживяхме по време на Балканската война, когато най-разнообразните влияния се съревноваваха, именно Распутин имаше решаващата дума. Естествено, той не беше сам в противопоставянето си на войната. Признавам, че не е имал достатъчно ясно разбиране за политическата ситуация по това време и е бил вдъхновен от някого за опасностите от войната с Австрия. Неговата заслуга е, че сред различните течения се е спрял на правилното и е успял да го защити с такава сила и успех, че мнението му е станало решаващо. Удивлявате се, че човек, който едва може да пише, играе роля в разрешаването на подобни въпроси. Но това ли е единственото необяснимо нещо в живота му? Не, няма да обясните този човек само с логика. Това, което прави Распутин, никой друг не може да го направи. Той е възпътено чудо. Той трябва да се разглежда като факт, който съществува, независимо колко противоречи на общоприетото ни разбиране. [...] ...Мога да ви кажа, че влиянието му е значително по-голямо, отколкото се смята“ („Григорий Распутин“ // „Гласът на Москва“. 1914. № 106. 9 май. Стр. 4).

„Наистина, няма нищо по-талантливо от талантливия руски селянин“, цитира думите на графа немският вестник „Berliner Tageblatt“. „Какъв уникален, отличителен тип! Распутин е абсолютно честен и мил човек, винаги готов да прави добро и с готовност да дава пари на нуждаещите се.“

Вите се усмихна леко и продължи: „[...] Говорих с Распутин само веднъж – преди около пет години. Той беше доведен при мен без предупреждение от г-н С. [журналистът Г. П. Сазонов. – С. Ф.] [...] ...Не съм го виждал оттогава. Но той все пак ми изпраща хора, на които желае да направи някаква услуга“ („Покупение срещу Григорий Распутин“ // „Ден“. Санкт Петербург. № 180. 5 юли. стр. 3-4).

Руският печат обсъждаше това необичайно интервю по всякакъв възможен начин: „Благодарение на „стареца“ Русия избегна война“ („Виден сановник за Григорий Распутин“ // „Вечерние известия“. № 461. Москва. 7 май 1914 г. стр. 4). Тези думи предизвикат и голям международен фурор. „Чуждестранни журналисти, които са в тясна връзка с посолствата“, пише руският печат, „съобщават, че дори в дипломатическите среди, които тълкуват това престъпление [покупението срещу Г.Е. Распутин. – С.Ф.] като политическо, въпреки ясно религиозния и фанатичен характер, са изключително заинтересовани от хода на разследването по този случай. Причината е, че по едно време граф Вите, в сериозен разговор с представител на виден берлински вестник, си позволи да твърди, че Г. Е. Распутин е оказал известно влияние върху някои въпроси на

външната политика“ („Чуждестранни кореспонденти и опитът за покушение“ // „Петербургски куриер“. 1914. № 159. 2 юли. Стр. 2).

Изявленията на Сергей Юлиевич за Григорий Ефимович Распутин направили голямо впечатление на „сюзниците“. „Дори такъв практичен човек като граф С. Ю. Вите“, пише френският вестник „Temps“, смятал Распутин за „свръхчовек“. Графът също така изразил висока оценка за усилията на Распутин да предотврати войната в частни разговори. Потвърждение за това намираме в един от дневниковите записи на великия княз Андрей Владимирович (17 септември 1915 г.): „Онзи ден разговарях с Алекс. Викт. Осмоловски [служител по специални задачи на Министерството на земеделието. – С. Ф.], който, страдайки от сърдечен порок, прекарваше сезона всяка година в курорта Наухайм и често се срещаше там с покойния С. Ю. Вите. Последният сезон на 1914 г. завари Осмоловски, подобно на граф С. Ю. Вите, в Наухайм в началото на политическите усложнения. В тази връзка граф Вите казал на Осмоловски, че има само един човек, който може да помогне в този момент и да разплете сложната политическа ситуация. На естествения въпрос на Осмоловски, кой е този човек, граф Вите го посочил, за негова голяма изненада, че това е Распутин. Осмоловски възразил, как е възможно този напълно неграмотен човек, който не е чел нищо, как е възможно да знае сложната политика и интересите на Русия и взаимоотношенията на всички страни помежду си. На това граф Вите отговорил: „Вие не знаете какъв велик ум има този забележителен човек. Той познава Русия по-добре от всеки друг, нейния дух, настроение и исторически стремежи. Той знае всичко с някакъв инстинкт, но за съжаление, сега е отстранен.“ Това е мнението на граф С. Ю. Вите за Р-н (Распутин) и ми се стори наистина изумително. Винаги съм смятал и все още смятам С. Ю. за изключително изключителна личност, каквато Русия не е виждала отдавна. Мисля, че мнозина споделят същото мнение. Но как С. Ю. е могъл да стигне до такова странно заключение за Р-н, остава загадка за мен. Никой никога не е говорил за връзката му с Р-н. Дори закоравели клюкари не са могли да свържат имената им. Дали С. Ю. е познавал Р-н, не знам. Малко вероятно. Може би тази мистерия ще се изясни в бъдеще, но засега не разбирам абсолютно нищо. Едно нещо знам е, че С. Ю. не се е шегувал с думите си. „Какво е имал предвид с това?“ („Военен дневник на великия княз Андрей Владимирович Романов (1914-1917)“. Москва, 2008. С. 184).

„Интуицията“ на Г. Е. Распутин, която граф С. Ю. Вите обяснява на своя събеседник. Способността на Вите се разкрива напълно през последните месеци на мир през 1914 г.

„...Наскоро“, отбелязва вестникът на Суворин „Вечерное време“, „той беше доста развълнуван от германо-френските недоразумения. Изразяваше пацифистки възгледи и твърдеше, че война не трябва да има. По тази тема той диктуваше на секретаря си „Размисли“, които възнамеряваше да публикува скоро“ („Опитът за покушение срещу „стареца“ Распутин“ // „Вечерно време“. Санкт Петербург, 1914, № 803, 1 юли, стр. 1).

Веднага след „Австрийската драма“ – убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд, той се изразяваше по следния начин: „Какво може да каже тук Григорий Ефимович, братко? „Вече го убиха, о!“ „Не можеш да го върнеш... Плачи или вий... Прави каквото искаш, крайт е един и същ... Такава е съдбата...“

Не можеш да избегнеш съдбата... Но английските гости, които бяха в Санкт Петербург, не могат да не се радват... Добра поличба... Мисля, в селския си ум, че това е велико нещо. Началото на приятелството на Русия с английския народ... Съюз, скъпи мой, между Англия и Русия, и такъв, който е приятелски и с Франция – това не е лесна работа, а страхотна сила... Наистина добро!..“ (В. Спятов, „У Григорий Распутин. (Разговор)“ // Биржеви ведомости. № 14207. Санкт Петербург. 1914. 17 юни. Сутрешен брой. Стр. 6). Това, между другото, е реалполитиката.

„Знаете ли, Григорий Ефимович“, попита кореспондент от един от столичните вестници, „че граф С. Ю. Вите, в разговор с чуждестранен кореспондент, е казал много истини, очевидно угодни на вашата суета, за вашите добри усилия и застъпничество срещу онези, които предизвикаха войната?“

„Приятно или неприятно е“, отвърна сибирският селянин, „няма да го обсъждаме от суета... Това е отделен въпрос... Но що се отнася до противопоставянето на войната, това със сигурност е вярно; кой би си пожелал зло на себе си и на своите? Разбира се, трябва да отстояваме националното си достойнство, но не е редно да дрънкаме с оръжия. Винаги съм го казвал. Е, що се отнася до граф С. Ю. Вите, той говореше много разумно, защото самият той е разумен“ (Петербургски вестник, 1914, № 144, 29 май. Вижте също: „Разговор с граф Распутин“ // Биржевые ведомости, № 14176, Санкт Петербург, 1914, 30 май. Стр. 3).

Различен тон задава в коментара си масонът М. Любимов, журналист от „Гласът на Москва“ на Гучков: „Репортерът попита Распутин: „Вероятно сте чували, Григорий Ефимович, че граф Вите е казал много комплименти за Вас в разговор с чуждестранни журналисти. Какво ще кажете за това? [...] „Граф Вите е разумен човек.“ Вите е казал почти същото, само че с по-силни и ласкателни думи, за Распутин. Размениха си комплименти! [...] Какви мистериозни връзки свързват тази двойка? И кроят ли заедно план за спасяване на Русия, тайна, която знаят? Кой ще отговори на този въпрос в нашето време на чудеса и изненади? И какво да правим? Да се смеем или да плачем? Изглежда обаче, че цялата тази история отдавна е престанала да бъде смешна“ (М. Любимов, „Проблем на деня“ // „Гласът на Москва“. 1914. № 126. 3 юни. Стр. 1).

Да, времето за сълзи неизбежно приближавае. Но има и за какво друго да се плаче... И все пак, действителното отношение на Г.Е. Распутин към граф С.Ю. Вите е много по-сложно, отколкото може да си представим, четейки интервюта във вестници. В края на 1913 г. Г.Е. Распутин, явно надявайки се думите му да бъдат предадени на граф С.Ю. Вите, казва на журналиста А.А. Спаски-Одинец (пресаташе на министър-председателя през 1905-1906 г.): Вите „е най-умният човек в Русия... просто не уважава достатъчно „татко и мама“ (царя е царицата)... Винаги прави нещата по свой начин. Но „татко и мама“ не харесват това. Царят трябва да бъде почитан и да му се подчинява“ (Б.В. Ананич, „Банкови къщи в Русия 1860-1914 г.“ стр. 202).

През лятото на 1914 г. (следователно, още преди нараняването си), Г. Е. Распутин казва, че Вите го посещавал (А.А. Мосолов, „В двора на последния император. Записки на началника на канцеларията на министъра на двора.“ Санкт Петербург, 1992. стр. 9).

Според А.А. Мосолов, Григорий Ефимович казва за него следното: „Витя е умен, но хитър. Няма да каже какво мисли“ (пак там, стр. 14). Или: „Той е умен. Но ще промени нещата по свой начин — така че да е лошо за „татко“ ... [...] Често ми казва — изглежда добре... Но аз си мисля: оказва се, че „татко“ ще бъде лош, но Витя ще бъде добър“ (пак там, стр. 15). И накрая: „Витя е най-умният от всички, но не харесва „татко“ ...“ (пак там, стр. 19).

Според данни от наблюдение, през есента на 1914 г. генерал А. А. Мосолов е посетил граф С. Ю. Вите поне два пъти. („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Въз основа на дневници от наблюдение. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. С. 151; № 4. С. 56).

В подкрепа на тези думи на Григорий Ефимович цитираме мнението на самия А. А. Мосолов относно обосноваващия доклад за Манифеста от 17 октомври 1905 г., съставен от граф С. Ю. Вите: „Любопитно е: фактите са представени точно и последователно, но общата картина, която се очертава, е напълно различна от тази, която си спомням. Какъв е проблемът тук? Тайната се оказа, че Вите представи само фактите, благоприятни за него. [...] Докладът беше съставен умело и фино“ (пак там. С. 53). „С Вите винаги е така“, царят коментира доклада. „Трудно е да му се противоречи, но думите му рядко предават искреност“ (пак там). Новината за за покушението срещу Г. Е. Распутин силно шокира и възмути Сергей Юлиевич. Той телеграфира на дългогодишния си познат, епископ Варнава в Тоболск: „Току-що прочетох телеграмата за нападението срещу „стареца“. Видях го веднъж в живота си, преди седем години. Отказах по-нататъшни посещения, за да не давам отровна храна в ръцете на моите и неговите врагове. Това престъпление е напълно възмутително“ (А. Н. Боханов, „Распутин: Анатомия на един мит“. Москва, 2000. С. 219).

А сега ще представим някои доста неясни доказателства за контактите между граф С. Ю. Вите и Г. Е. Распутин след началото на Първата световна война. Като правило те не излизат извън рамките на доказателствата, че тези срещи са се състояли.

През септември 1914 г. ректорът на Московския университет А. А. Мануилов (1861–1929) разговаря с граф С. Ю. Вите. От този разговор той заключава: „На най-високите нива преобладава желанието за мир: Распутин и Маклаков (министърът) са за мир. Те казват, че трябва да сключим сепаратен мир и да се присъединим към Германия: Вилхелм е опора на автокрацията (същата гледна точка е изразена в „Руско знаме“)“ (С. П. Мелгунов, „Спомени и дневници“. Москва, 2003. С. 245).

„Распутин“, свидетелства генерал В. Ф. Джунковски „по едно време е бил посещаван доста често от графиня М.И. Вите, съпругата на бившия министър-председател и министър на финансите, тя е влизала през задната врата, оставяйки каретата си зад ъгъла, или е пристигала с файтон, силно забулена, като всеки път е давала на агента три рубли“ (В.Ф. Джунковски, „Мемоари“. Том 2, стр. 332).

Наистина, отделът за сигурност е регистрирал поне пет посещения на графиня М. И. Вите при Г. Е. Распутин от октомври 1914 г. до декември 1916 г. и едно посещение на Григорий Ефимович в дома на граф Вите (О. А. Платонов, „Трънният венец на Русия: Пролог към царевичството“. Стр. 217).

Епископ Варнава Тоболски, когото Сергей Юлиевич поднава добре, както вече писахме, е надежден канал за комуникация между графа и „приятеля на царя“. Нека видим откъси от дневниците за наблюдение на Граф С. Ю. Вите. (6 септември 1914 г.): „В 3,10 ч. сутринта епископ Варнава Тоболски пристигна с карета, за да види „Учителя“ със съкилийника си, който го чакаше на входа. Отец Варнава остана 1,10 ч. сутринта и си тръгна без наблюдение“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на наблюдението. 1914-1915 г.“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. С. 130).

(7 септември 1914 г.): „...Отидох на Литейния проспект, сграда № 34, до входа, където „Тъмният“ [Г. Е. Распутин] също беше под наблюдение. „Учителят“ остана тук 45 минути.“ (Пак там). Епископ Варнава, който напусна Петроград на 8 септември, живееше на този адрес в апартамента на заместник-главния прокурор на Светия синод П. С. Дамански („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на наблюдението. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. Стр. 133). – С.Ф.

В бележката на полицейското управление от 22 септември се казва: „...Установено е, че съпругата на посоченото лице [графиня М.И. Вите] посещава съпругата на губернския секретар на Светия синод, Наталия Александровна Полежаева, която е посещавана от Григорий Распутин и по време на посещенията му в Петроград, от епископ Варнава Тоболски“ (пак там, стр. 141). Н. А. Полежаева е сестра на епископ Варнава.

(26.1.1915): „...В 12:35 ч. епископ Варнава Тоболски пристигна със своя съкилийник (прислугата) и остана 1 час и 35 минути“ (пак там, бр. 5, стр. 39).

„Новината, че Вите, с помощта на Распутин, търси сближаване с Двора, силно разтревожава противниците на [император] Николай II и разпали напрежението в „Стария двор“ (т.е. средите около вдовицата-императрица и майка на Николай II). „Там те се бориха много енергично срещу Вите“ (А. Симанович „Распутин и евреите“. стр. 74).

Като се имат предвид крайните германофобските възгледи на вдовстващата императрица (датчанка), това твърдение на А. Симанович е вярно. Честите посещения в дома на граф С. Ю. Вите (след завръщането му в Петроград през 1914 г. и чак до смъртта му) от княз Г. Д. Шервашидзе, който е отговарял за двора на императрица Мария Фьодоровна, могат да се обяснят с необходимостта от изясняване на реалните позиции на бившия премиер („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците на външното наблюдение. 1914-1915 г.“ // „Исторически архив“. 2004. № 3. С. 134, 138, 160; № 5. С. 41).

Скоро след убийството на Г.Е. Распутин в печата се появяват съобщения за три писма от граф С. Ю. Вите, за които се твърди, че са намерени сред документите на убийтия. Дори са публикувани откъси от тях („Три писма от граф Вите“ // Биржеви ведомости. Стр., 1916. 21 декември. Вечерно издание). „...И Вие разбирате, Григорий Ефимович, че този въпрос може да бъде решен само по този начин. Имах удоволствието да изразя възхищението си от Вашата изобретателност, но сега ще кажа повече: Вие сте интелигентен човек и трябва да разберете, че силната глава на раменете е по-ценна от твърдата ръка.“ „Ще изпълня молбата Ви. Честно казано, този човек не ми вдъхва доверие, но не искам

да развалям благоразположението Ви към него. Той прекалява но човек трябва да бъде хитър с мярка. Накратко, дадох му визитна картичка. Ваш, С.Ю. Вите.“

Относно подобни обръщения към него, Г.Е. Самият Сергей Юлиевич разказва пред журналисти за Распутин: „Малко преди последното ми заминаване от Санкт Петербург, един евреин дойде при мен с бележка без плик, адресирана до мен. Едва разбрах следните нечетливи думи на листчето хартия: „Графе, помогнете на този евреин да запише сина си в политехниката. Евреите също са хора. Защо са преследвани? Распутин.“ Често получавах такива препоръчителни писма от него“ (Русские ведомости, 3 юли 1914 г.). Фактите, които представихме, изобщо не съвпадат с версията, предложена в първата руска биография на граф С. Ю. Вите, написана от историка С. В. Илин: „Той разчиташе, по всяка вероятност, че с негово участие Русия ще може да сложи край на войната с почетен мир [...] За да постигне това, С. Ю. Вите положи големи усилия, дори установи контакти с Г. Е. Распутин, когото искрено презираше, надявайки се, че с помощта на този негодник, авантюрист и мошеник ще може да си върне властта и да служи на Родината“ (С.В. Ильин, „Вите“. Москва, 2006, стр. 477).

Оставяме всички епитети и оценки на съвестта на този московски професор. Ще отбележим само: цитираният пасаж в книгата не е подкрепен от нито един източник. Единствената му „подкрепа“ е изключително предубеденото мнение на главния редактор на „Биржевые ведомости“, злобния русофоб и евреин С.М. Пропер: „За да постигне власт, той не се страхуваше през следващите години да влезе в отношения с обкръжението на Распутин, лично и чрез съпругата си. [...] доколкото познавах Вите, Распутин беше за него просто инструмент за постигане на власт и той щеше да е първият, който да елиминира този зъл гений на Русия“ (С.М. Пропер, „Какво не беше включено във вестника. Спомени на главния редактор на „Биржевые ведомости“ // Б.В. Ананич, Р.Ш. Ганелин, „Сергей Юлиевич Вите и неговото време“. стр. 413, 419).

Както вече писахме, дипломатическият корпус на „съюзниците“ ясно разпознава опасността, идваща от бившия премиер. М. Палеолог, пише „...че ако войната се развие неблагоприятно, тогава по силата на характера си, той ще се върне към активна държавна работа. И колко пагубно ще е разпространението на неговите идеи за войната за страна с толкова емоционално и нестабилно обществено мнение и колко опасно е да каже на руския народ, че „тази глупава авантюра“ трябва да бъде прекратено възможно най-бързо“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 107).

Изследователите отбелязват: „Последната година от живото на граф С. Ю. Вите е т най-интензивната по отношение на броя на приемите и посещенията“ (С. В. Илин, „Вите“. С. 475). Нещо повече: „...В последните седмици от живота на Вите [...] интензивната политическа борба, която той е води непрестанно след оставката си през 1906 г., достига особена интензивност“ (Б. В. Ананич, Р. Ш. Ганелин, „Сергей Юлиевич Вите и неговото време“. С. 388).

„Бях доста изненадан“, спомня си С. М. Пропер, собственик на влиятелния вестник „Биржеви ведомости“, „когато жена ми ме повика в редакцията. Граф Вите, когото не бях виждал отдавна, беше дошъл на гости, пожела да ме види и искаше да поговорим. Обещах да дойда скоро. Сградата на редакцията беше само на няколко къщи от апартамента ми. (Семейство Пропер живее на адрес

Английски насип № 62. Според данни от наблюдението, С. М. Пропер редовно е посещавал имението на Каменноостровски проспект, буквално от деня на завръщането на С. Ю. Вите до столицата. – С.Ф.)

Намерих Вите да разговаря с жена ми. Синът ми и една от дъщерите ми присъстваха. Вите говореше напористо, постоянно се обръщаше към жена ми, скицирайки картина след картина. Той се съмняваше във всяка възможност за победоносен изход от войната, предсказваше поражение след поражение, финансов крах, вътрешни раздори и вълнения в невероятен мащаб, революция, крах на династията и анархия, ако скоро не се сключи мир. Думите му бяха пророчествата на Касандра.

Когато си тръгна, роднините ми ме попитаха каква е била целта на това посещение и трагичните съобщения. Знаех, че Вите няма навика да прави каквото и да било без конкретна цел. Беше ми ясно, че е на път да бъде преназначен на служба и че отново се надява да действа като „спасител на Русия“. Този път Вите може би е постигнал целта си, тъй като е узрял през годините на изгнание, немилост и всеобща омраза. [...] Всеобщият мир, ако беше установен години по-рано щеше да намали значително страданията на народите, особено на Русия... [...] Два дни по-късно Вите внезапно се разболява тежко и умира три дни по-късно“ (С.М. Пропер, „Какво не беше включено във вестника. Спомени на главния редактор на „Биржевые ведомости“. стр. 419). А беше само на 66 години. Смъртоносната болест на граф С. Ю. Вите е изключително кратка. Дори докладите относно диагнозата са изключително противоречиви... Изненадващо е че причината за смъртта на такъв важен държавник е неясна дори за онези, които трябва да знаят по силата на позицията си. Ето един запис в дневника на кмета на Петроград, граф И. И. Толстой: „Рано тази сутрин С. Ю. Вите почина, след като беше болен само 36 часа; някои казват от отит и менингит, други от рак на простатата. (!?)“ (И. И. Толстой „Дневник. 1906-1916“. Санкт Петербург. 1997. Стр. 610-612).

В руското общество се носят слухове, че е отровен (А. Симанович, „Распутин и евреите“. стр. 75). Твърди се, че се е самоубил, когато е научил, че френските власти разполагат с „доказателства за неговите отношения с Германия“. Френският посланик е принуден да отрече тази глупост, дори ласкателна за него, но въпреки това, те не му повярваха; дори казаха, че „обществото предпочита... измислицата... пред истината“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“. стр. 271).

При такива обстоятелства въпросът е напълно легитимен (и дори естествен): кой е имал полза от това? Последният запис в дневника за полицейско наблюдение: „В нощта на 28 февруари, в 3 часа сутринта, „Господарят“ почина“ („Последната година от живота на Сергей Юлиевич Вите. Според дневниците за наблюдение. 1914-1915“ // „Исторически архив“. 2004. № 5. стр. 56).

В събота, 28 февруари/13 март 1915 г., М. Палеолог записва радостната новина в дневника си: „Тази сутрин граф Вите почина почти внезапно от мозъчен тумор (!?). Той беше на 66 години. Телеграфирайки тази новина на Делкасе, добавям: заедно с него е угасна голям източник на интриги“ (М. Палеолог, „Дневникът на посланика“, стр. 262). Това събитие дори е записано в дневника на френския президент Поанкаре: „Научихме за смъртта на граф Вите. Тази

смърт е почти толкова значима за Антантата, колкото спечелена битка“ (П.Л. Барк, „Спомени“ // „Възраждане“. № 164. Ню Йорк. 1965. С. 88).

„Един човек, вреден за Русия, е елиминиран“, отговаря вестник „Русское знамя“ (стр. 1915, 14 март). „...Този път си тръгвам с такова спокойствие“, четем в дневника на императора, „че дори аз съм изненадан.“

Дали това е защото говорих снощи с Нашия Приятел, или заради вестника, който Бюканън ми даде, или заради смъртта на Вите, или може би заради чувството, че нещо добро ще се случи във войната - не мога да кажа, но в сърцето ми цари истински Великденски мир.“

Смъртта на граф С. Ю. Вите не е отбелязана в дневника на царя. „В очите на Николай II“, спомня си генерал В. И. Гурко, „Вите се е превърнал в предател, безвъзвратно и напълно, до такава степен, че когато Вите умира през 1915 г. и новината за това достига до Щаба, където царят пребивава по това време, той се изразява в смисъл, че опасният източник на вълнения най-накрая е изчезнал“ (В. И. Гурко, „Черти и силуети на миналото“. стр. 536).

Нека си припомним, че подобен израз („източник на интриги“) е използван по отношение на граф С. Ю. Вите от френския посланик М. Палеолог. „Трябваше, по служебен дълг и по молба на неговата вдовица, графиня Матилда Ивановна“, спомня си П. Л. Барк, „да дам на царя писмо от покойния ѝ съпруг, запечатано с восък, което тя намери сред документите на графа. Запитах се какво ли е поискал граф Вите от царя в предсмъртното си писмо. На следващата аудиенция предадох това писмо на Негово Величество. Царят го отвори в мое присъствие и ме информира за съдържанието му. Граф Вите моли царя да позволи на внука си Нарискин да добави името Вите към своето, за да може името му да се предава на бъдещите поколения. Графът имаше две дъщери от първия си брак. Той нямаше деца от втория си брак с Матилда Ивановна Лисаневич, но осиновил дъщерята на Матилда Ивановна от първия ѝ брак с Лисаневич, Вера Лисаневич, която се омъжи за Нарискин и имаше един син, Кирил. След като прочете писмото, императорът се спря за момент, размишлявайки мълчаливо. След това скри писмото в чекмедже на бюрото си, казвайки, че ще ме информира за решението си по-късно. Той веднага добави, че Кирил Нарискин, тогава 14-годишен, може би не би искал да добави името на незаконния си дядо към своето, особено след като Нарискини принадлежат към старата аристокрация (майката на Петър Велики е родена Нарискин), а Вите е човек, изградил се сам. Императорът не отговори на молбата на Вите. Напълно е възможно големите тревоги и безпокойства, които изпитва, да са го разсеяли от този въпрос, а може би причината е била известна враждебност към Вите. (П.Л. Барк, „Спомени“ // „Възраждане“. № 166. Ню Йорк. 1965. Стр. 97).

Веднага след смъртта на графа кабинетът му в имението на Каменноостровский проспект е запечатан и на 5 март там пристигат генерал-адютант К.К. Максимович, княз Ю.Г. Трубецкой и представител на полицията. Архивът на покойния граф е прегледан, като значителна част от документите са изнесени. Служители от руското посолство в Париж също извършиха щателна проверка на вилата на графа в Биариц (Б.В. Ананич, Р.Ш. Ганелин, „Опит за критика на мемоарите на С.Ю. Вите“. Стр. 300).

Интересът на царя към документите, останали след смъртта на граф С. Ю. Вите, не е необичаен. Така, след смъртта на министъра на вътрешните работи Л. С. Сипягин и министъра на външните работи граф В. Н. Ламсдорф, техните архиви също са запечатани, документите им са сортирани и след това представени на императора. Нещо повече, дневникът на Д. С. Сипягин е унищожен от самия цар (С. Ю. Вите, „Мемоари“. Том 2. Москва, 1960. стр. 202-204, 313).

След смъртта на княз В. П. Мещерски, който е бил много близък до императора, адмирал К. Д. Нилов, отива в апартамента на Владимир Петрович Мещерски в Царское село веднага след погребението му, със заповедта на царя да се отвори бюрото на княза и да се конфискува кореспонденцията му с него (Д.И. Стогов, „Юридически монархистки салони на Петербург-Петроград“. стр. 23. С позоваване на: А. Спиридович, „Les dernieres annees de la Cour de Tzarskoie Selo“. том 2. Париж. 1929).

В същото време обаче изследователите обръщат внимание на едно важно обстоятелство: заповедта относно документите на граф С. Ю. Вите е дадена от император Николай II в навечерието на смъртта на бившия министър-председател (27 февруари в 14,00 ч.) по време на доклада на министъра на вътрешните работи Н.А. Маклаков. Авторът на публикацията не намира нищо необичайно в подобно предварително уведомление, посочвайки като пример писмо от министъра на императорския двор, барон В.Б. Фредерикс, до кмета на Санкт Петербург, Д. В. Драчевски, от 30 ноември 1907 г.: „Предвид тежкото заболяване на княз Владимир Петрович Мещерски, Негово Величество счете за благосклонно в случай на смърт на княза да се вземат мерки за опазване на документите му до второ нареждане.“ Князът, както е известно, е бил жив по това време и когато умира през 1914 г., се установява, че е скрил най-ценната част от архива си в сейф в Дойче Банк в Берлин (Б. М. Витенберг, „Към историята на личния архив на С. Ю. Вите“ // „Спомагателни исторически дисциплини“. Брой XVII. Л. 1985. Стр. 252).

Граф С. Ю. Вите е погребан на 2 март 1915 г. Заупокойната литургия и служба са водени от епископ Вениамин (Казански) Гдовски, викарий на Петроградската епархия и бъдещ светомъченик. Граф С. Ю. Вите е погребан в гробището на Александро-Невската лавра. Върху черната гранитна плоча, освен обичайните дати на раждане и смърт, е издълбана друга дата – 17 октомври 1905 г.

Следващият, който тръгва за оня свят на 11 септември 1915 г., е Пьотр Николаевич Дурново, който е уволнен от длъжност през март 1911 г. по искане на П. А. Столипин. И отново, удобна смърт!

Следващият на опашката е Г. Е. Распутин. Трябва да се признае, че след физическото отстраняване на граф С. Ю. Вите от политическата арена, „сюзниците“ – с помощта на своите агенти на влияние и симпатизанти на „общата кауза“ – успяват да пренасочат вниманието на руската общественост от себе си, като тези, които са хвърлили Русия в бездната на военния провал, към тези, които стоят начело на страната и „Царския Приятел“, точно както покойните графове С. Ю. Вите и П. Н. Дурново и княз В. П. Мещерски, които са критични към „сюзниците“ и самата война.

„Вътрешната ситуация“, пише британският посланик, „междувременно се влоши и общото недоволство от воденето на войната се изрази в атаки срещу императора и императрицата. Последната винаги беше наричана „германката“, въпреки, че, както самата ми каза, е прекъснала всички връзки с Германия. Распутин беше обвинен и в подкупване от германците – обвинение, което, честно казано, беше неоснователно. Той нямаше преки връзки с Германия и не получаваше пари директно от германците, но беше финансиран значително от определени еврейски банкери, които очевидно бяха германски агенти. „Тъй като имаше навика да повтаря на тези еврейски приятели всичко, което беше чул в Царское село, и тъй като императрицата се консултираше с него по всички военни и политически въпроси, много полезна информация достигна до германците по този косвен начин. Въпреки че не беше техен пряк агент, той им оказва услуга, като дискредитира царския режим и подготви пътя за революция“ (сър Джордж Бюканън, „Моята мисия в Русия“. „Мемоари на дипломат“. Том 1. Берлин. 1924. С. 178). По-подробно разгледахме формирането на този фантом в руското общество (чиито особено активни релета след Революцията, неслучайно, бяха масонът А. Ф. Керенски, който имаше тесни връзки с Англия, и перверзникът, убиец на стареца, княз Ф. Ф. Юсупов) в нашата поредица от книги за Г. Е. Распутин, включително книгата-албум „Всичко отнесено от вятъра“ (2015), която завършва поредицата.

ПОХОДЪТ КЪМ ВЕРСАЙ

„Няма по-голям грях от това да се съпротивляваш на волята на Божия Помазаник... Пази Го, защото чрез Него се поддържат руската земя и православната вяра“, предупреждава стареца Анатолий от Оптина, княз Н. Д. Жевахов, който идва при него през 1916 г. преди назначаването му за заместник-главен прокурор на Светия синод. „[...] Съдбата на царя е съдбата на Русия. Ако царят се радва, Русия ще се радва. Ако царят плаче, Русия ще плаче... Както човек с отрязана глава вече не е човек, а смърдящ труп, така и Русия без царя ще бъде смърдящ труп.“ И точно така се случи...

Често се случва смъртоносно ранен или дори убит, преди да падне мъртъв, да продължи да бяга по инерция известно разстояние, така че някои наблюдатели дори вярват, че са все още живи... Подобни събития, не с отделни хора, а с цели групи хора, бойни офицери и кадети, тези, които не можеха да проумеят изгонването на царя от Русия посред войната, се случват спонтанно на различни места из цялата империя, която отстъпваше в миналото пред очите ни.

Ето три исторически епизода от историята на Гражданската война: Киевската „битка привечер“ с петлюровци на 14 декември 1918 г., водена от офицери и кадети под командването на генерал граф Ф. А. Келер; Есенните боеве от 1919 г. в Курландска губерния с латвийските и естонските национални части на Западната доброволческа армия под командването на генерал княз П. М. Бермонт-Авалов; Северната кампания от 1921 г. в Забайкалието на Азиатската кавалерийска дивизия на генерал барон Р. Ф. фон Унгерн-Щернберг.

И тримата не бяха руснаци по кръв, но бяха руснаци по дух, рицари на Монархията. Подобни действия обаче, в отсъствието на Монарха, загубват предишното си значение. Защото именно под високата ръка на Царя, а не благодарение на руския народ, независимо колко важна беше неговата роля, земите и племената, които ги населяваха, дойдоха на власт и чрез тях Имперска Русия се разрасна. Последвалата замяна на Царя с „народа“ (чийто образ беше умишлено силно митологизиран, защото окован, той беше пускан на сцената само в моменти, подходящи за новите владетели, играейки по същество представителна роля) просто обслужваше идеологическата тема „Велика Рус се обедини завинаги“, която маскиреше истинските глобални исторически цели на новите господари на живота, мечтаещи да превърнат всички континенти в единен СССР.

В самото навечерие на Втората световна война поетът Павел Коган пише за това съвсем открито: За да блести от Япония до Англия Моята Родина, е необходим Царя. И никой друг няма да заеме мястото на Божия Помазаник.

Особено сега, след като размислим върху смисъла, който ни разкрива иконата „Господарката“ – тя е в ръцете на Небесната Царица.

И защото това, което загубихме през 1917-1918 г., е загубено завинаги. Нещо повече, това не подобава на мнозинството от хората, които предадоха самата идея за богоустановената царска власт (както показаха резултатите от гражданската война), колкото и господарите на „каквото пожелаете“ да измислят в своите „доказателства“ противното.

...Но ние говорим за онези последни проблясъци, почти мигновено изчезващи в съгъстващата се нощ, искри на Империята – Историческа Русия, отлитали към другия свят заедно със своя Господар и Неговото Свето Семейство.

(Именно така, а не като, да речем, призив за отмъщение или други подобни глупости, трябва да се възприема тази наша историческа публикация, а в никакъв случай не като идеологическа или пропагандна.)

Епизодът, който описвам по-долу, излиза извън рамките на чисто руската история. Става дума за Западната доброволческа армия, в чиито редици войници от руската и германската императорска армия се сражаваха рамо до рамо, след като преди това се изправяха един срещу друг в продължение на няколко години на бойните полета на Първата световна война. Сега те бяха обединени от един общ враг – болшевизма, който заплашваше не само Русия, но и Европа и целия цивилизован свят. Съвсем естествено беше в тази борба оръжията на новите съюзници да се обърнат и срещу армията на новосъздадената Латвийска република – имплицитно, но по-тясно, отколкото мнозина сега осъзнават, свързана с Червена Москва.

Що се отнася до самите руски и германски доброволци, това е болезнена, дори инстинктивна реакция на народа на Империята, останал без своите императори, в чието отсъствие толкова много неща загубиха значение за тях. За тези руснаци и германци земята буквално се изплъзна изпод краката им. И те – в ситуация на пълна несигурност и безнадеждност – решиха, въпреки всички трудности, да се опитат да отстояват своите идеали. Както подобава на мъже и воители – с дело и с оръжие. Руснаци и германци, врагове довчера, заедно се опитаха да обърнат хода на историята, обръщайки събитията.

Наивен, но достоен за уважение и памет опит... Забележително е, че името на граф Фьодор Артурович Келер, убит на 21 декември 1918 г. от войските на Петлюра близо до катедралата „Света София“ в Киев, е запазено – след смъртта на генерала, в имената на редица военни части в северозападна Русия. Всички те са свързани с името на княз Павел Михайлович Бермонт-Авалов.

Генерал В. А. Кислицин, който разговаря с него в Берлин в самото начало на 1919 г., си спомня: „Той беше голям почитател на убития граф Келер. Дори и на униформата на полковия му отряд...“ „Паметникът на Бермонт е създаден в памет на доблестния генерал граф Келер“ (В. А. Кислицин, „В огъня на Гражданската война“. Харбин. 1936. С. 23).

Павел Рафаилович Бермонт (както първоначално е бил кръстен този човек) е роден в Тифлис. Баща му е княз Михаил Антонович Авалов. Майка му, по рождение княгиня Кугушева, е омъжена във втория си брак за щаб-капитан Р. Бермонт, участник в Руско-турската война от 1877-1878 г., диригент на Сибирския стрелков полк, от караимски произход.

Княз Бермонт-Авалов успява да си върне фамилията, а оттам и бащиното име, по молба на баща си едва през 1919 г., в началото на боевете край Рига („В борбата срещу болшеvizма: Спомени на генерал-майор княз П. Авалов, бивш командир на Руско-германската западна армия в Балтика“. Глюкшат-Хамбург. 1925. С. 436).

По време на Руско-японската война той се сражава в 1-ви Аргунски полк на Забайкалската казашка войска. Служи като ординарец при известния генерал-адютант П. И. Мищенко. Награден е с Герогиевски кръст 4-та и 3-та степен. За отличителни бойни заслуги е повишен в офицер. След войната Бермонт е приет в Усурската казашка войска. През 1908 г. е корнет.

В началото на Първата световна война е адютант на командира на II Кавказки армейски корпус генерал П. И. Мищенко. Той се е сражава на Югозападния фронт и е раняван седем пъти. Награден е с ордена „Света Анна“ „За храброст“. Бил е Георгиевски кавалер, IV степен.

Според П. Р. Бермонт, той е повишен в чин капитан по препоръка на генерал П. И. Мищенко. Повишен е в подполковник и полковник преди революцията, но получава уведомление за повишението си едва след преврата (пак там). По време на февруарските събития от 1917 г. П. Р. Бермонт е младши офицер в учебния отряд на резервния батальон на Лейбгвардейския Волински полк, същият отряд, който преживява бунта и убийството на щабс-капитан И. С. Лашкевич.

След преврата участва в група от заговорници, свързани с адмирал А. В. Колчак, който, след като подава оставка като командир на Черноморския флот, и е в Петроград от юни до началото на август.

През лятото на 1918 г. Павел Рафаилович е началник на контраразузнаването на монархистката Южна армия, работейки в тясно сътрудничество с бюрото за наборници в Киев. „Преди това (преди Киев)“, пише офицер, познат му, „оказва се, че Бермонт е живял в Житомир (това ми беше непознато), където често се е срещал с офицери от германския Генерален щаб и е решил да организира офицерски отряд. Тъй като искаше да направи организацията (предвид общата нестабилност на руските събития) силна, находчива и морално подкре-

пана от висшите власти, той написа молба до император Вилхелм, в която подробно описал скромната си молба (за ресурси) и плана за организацията. „Петицията била изпратена до Берлин, но Бермонт така и не получил отговор“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов. Документи и спомени“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. С. 15).

Като служител на бюрото за набор на доброволци, му е предложено „да се присъедини към конен картечен отряд, сформирани заедно със студентската бригада“ („В борбата срещу болшевизма. Спомени“. С. 48).

Едновременно с това, след като е писал до Берлин, според Бермонт, той „е забелязан от правилните места“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. С. 15).

Познати немски офицери го информират, че „на север, близо до Санкт Петербург, германците също са започнали да работят заедно с руски монархисти и възнамеряват да свалят болшевишкия режим чрез съвместни усилия в близко бъдеще“ (В борбата срещу болшевизма. Спомени. С. 51).

В Киев той се среща с членове на Северозападния регионален съвет за отбрана, създаден от генерал граф Ф.А. Келер. Според Бермонт, след като научава за формирането на монархическа армия в Псков, той „иска да помоли генерал граф Келер да го вземе със себе си, за да може там, в непосредствена близост до столицата, да продължи работата си по възстановяване на законността и реда в Русия“ (Пак там. С. 51). Осъществяването на това намерение улеснено защото, „в Киев стоях много близо до генерал граф Келер“ (Пак там. С. 82).

П. М. Бермонт-Авалов описва познанството и сътрудничеството си с граф Ф. А. Келер в писмо от 1919 г. до адмирал А.В. Колчак: „Когато генералът от кавалерията граф Келер пристигна със „Северната армия“, която той формираше в Псковска област, успях да установя контакт с него и да му предам редица офицери, с които разполагах. Когато в Украйна избухнаха вълненията и се наложи защитата на Киев срещу войските на Петлюра, работих по формирането на „Отечествените отряди“. Всичко това създаде силни връзки за мен с офицерския корпус тогава в Киев и в цяла Южна Русия. След като Петлюра превзе Киев, отново бях арестуван за пети път през гореспоменатия период заради работата ми по възстановяването на единна, неделима Русия и затворен в затвора Лукьяновка.“

„Съюзниците“, очаквани с дълбока вяра от населението на Киев, така и не пристигнаха, а Киев вече беше заплашен от болшевиките, които приближаваха. По заповед на германското Оберкомандо (Върховно командване), както разоръжените, така и арестуваните офицери от доброволческите организации, включително и аз, бяхме транспортирани до Германия с ешелоните на германските войски, завръщащи се в родината си. Тук, още по пътя, а също и при пристигането си в лагера близо до Залцведел, отново успях да сплотя около себе си най-активните и безкомпромисни антиболшевишки елементи и да им внуша идеята за сформирани партизански отряд, който да участва в борбата за доброто на Родината. За да осъществи тази идея, влязох в контакт с германските търговски кръгове и германското командване, като и двете бяха напълно отзивчиви и оказаха пълна подкрепа и съдействие, снабдявайки отряда с всичко необходимо. Командването дори позволи на своите монархически настрое-

ни доброволчески организации да се присъединят към партизанските редици и цели части от тях започнаха да се присъединяват към моя отряд. Германското общество също реагира съчувствено. [...] Междувременно идеята, която бях замислил за сформирание на партизански отряд, нарастваше и се разширяваше, обхващайки други лагери и привличайки все повече офицери. Необходими бяха средства, униформи, оръжия и екипировка, които ми бяха предоставени от германското командване и капиталистите. „Не смятайки за допустимо да подбирам само състава, реших да използвам и най-добре настроените пленници, които, отново със съдействието на германското командване, интегрирах в отряда“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. стр. 23-24).

Ето как генерал В.А. Кислицин описва ситуацията в един от германските лагери, приели офицери и кадети, взети от Киев: „Бяхме много удобно настанени, точно както в Русия. До Великден 1919 г. построихме собствена църква, приехме Свето Причастие и отпразнувахме Светлия празник, както подобава на православните християни. Животът ни там течеше спокойно, но не и безделно. Създадохме общарски, шивашки и шапкарски работилници. Там работеха нашите руски офицери, вече открили, че са способни на всичко и никога няма да се загубят при никакви обстоятелства. Милосърдните сестри, които пристигнаха с нас, управляваха нашето просто домакинство. Беше създадена обща трапезария. Имахме и собствена амбулатория. Редът беше образец навсякъде. Вътрешният живот на лагера се водеше на военна основа. Например, бяха назначени дежурни офицери и старши офицери. В трапезарията, както подобава на военно поделение, сядахме на хранене с молитва и също завършвахме с пеене на молитва. Чисто военните дейности също не бяха пренебрегнати. Всички, живеещи в лагерите, бяха разделени на групи според оръжията си. Всеки ден всички групи провеждаха учения, строеви и теоретични упражнения. Провеждаха се тактически упражнения на терен. Четяха се лекции. „Животът беше изпълнен с полезни дейности и учене и протичаше с премерено темпо“ (В. А. Кислицин, „В огъня на Гражданската война“. Стр. 22).

„Живеейки в Германия...“, пише един съвременник, „Бермонт често пътува до Берлин, където по щастлива случайност се запознава с офицер от Генералния щаб (германец), капитан Р-е, който му помага да получи разрешение да организира отряд в лагера (с намерението по-късно да пътува с него до Балтика)“ („Полковник П. Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 16). Първоначално това е пластунски (разузнавателен) отряд на името на граф Келер (в някои документи наричан „Отряда на генерал граф Келер“), първата заповед за който е дадена на 8 февруари 1919 г. в германския лагер Залцведед (С. В. Волков, „Бялото движение. Енциклопедия на Гражданската война“. Москва, 2002. С. 471; „Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. С. 10; „В борбата срещу болшеvizма. Спомени“. С. 52). Сред другите са и войници от конно-картечния отряд, напуснали Киев (С.В. Волков, „Бялото движение. Енциклопедия на Гражданската война“. С. 203)

Създаден е специален почетен съд, който да обсъжда допустимостта на всеки желаещ да се присъедини към отряда („В борбата срещу болшеvizма: Спомени“, стр. 52).

На 16 февруари, след литургия, свещеник Павел Савицки отслужва молебен „за даряване на успех... на отряда в предстоящата трудна борба“ (Пак там, стр. 53). На 1 април, по заповед на командира си, отрядът е преименуван на „на името на кавалерийския генерал граф Келер“ (Пак там, стр. 456). Нагръдникът на тези първи доброволци е белият малтийски „кръст на Келер“, кръстът на „търпението и неуморната борба“, учреден в памет на граф Фьодор Артурович (В.В. Акунов „Freikorps. Германски доброволчески отряди през 1918-1923 г.“ Москва, 2004. Стр. 90, 123).

Този символ, емблематично аналогичен на кръста на рицарите от Малтийския орден, е предложен от полковник Андрей Владимирович Потоцки от Лейб-гвардейския Павловски полк, присъединил се към отряда, преди това е един от организаторите на Астраханската монархическа армия („В борбата срещу болшеvizма. Спомени.“ стр. 125).

Полковник Андрей Владимирович Потоцки (1886-1968) е син на полковник; След като завършва Павловското военно училище (1905 г.), служи в Лейб-гвардейския Павловски полк, с който влиза в Първата световна война. Художник-любител; неговите скици са използвани през 1907-1908 г. за одобряване на новите униформи за гвардейските офицери. Участник в Бялото движение, той е един от организаторите на Астраханската армия в Киев (1918 г.); от края на март 1919 г. е в Западната доброволческа армия (командир на бригада, след това командир на дивизия). Емигрира първо в Германия, а след това в Румъния, където умира.

В мемоарите си, публикувани през 1925 г., самият П.Р. Бермонт обяснява причината за това необичайно почитане на граф Ф.А. Келер по време на войната: „Доблестният генерал граф Келер беше истинският командир на Северната армия, която започна тук, в Балтийския регион, заедно със своята сестринска, Южна армия, разположена в Малорусия, да осъществи плановете, които аз и моята част по-късно продължихме. Последната заповед на граф Келер до щаба на Северната армия, която се беше оттеглила от Псков, гласеше: „Считам района на Митау-Лиепая за най-подходящо място за по-нататъшното формиране на армията и заповядвам тя да бъде съсредоточена там.“ Тази заповед от генерал граф Келер е получена от щаба на Северната армия по времето, когато временният ѝ командир, полковник фон Неф, вече е решил да се оттегли към Ревал и да се базира в Естония.

Генерал граф Келер загива героично от престъпните банди на Петлюра в Киев, а „Северната армия“ като такава изчезва и трансформирана в „Северозападна армия“, напълно променя първоначалната си идентичност. Външно, някога рожба на германското военно командване, тя преминава в лагера на бившите ни съюзници; вътрешно, под ръководството на генерали като Юденич, Родзянко, Краснов и други, губи монархическите си принципи и поема по пътя на керенския фронт и „завоеванията на революцията“.

Самата идея обаче не загива; мойт отряд става неин носител, настъпвайки към Курландския фронт – тоест към самия район, където, според заповедите на генерал граф Келер, „Северната армия“ трябва да действа – и така изпълнява неговото последно желание. Освен тези специфични причини, като дадох това име на частта си, ще подчертая политически чистите, непоколебими монархи-

чески идеи. Защото там, където фигурираше името на генерал граф Келер, който остана непоколебимо лоялен към императора, не можеше да има съмнение в монархизма, и дори за временни отстъпления и компромиси. Във военно отношение инициалите на смелия генерал граф Келер, спечелил заслужена слава като кавалерийски водач, имаха за цел да повдигнат духа на офицерите и войниците, които се присъединиха към отряда, носещ неговото име“ (пак там, стр. 456-457).

Такива бяха мислите и планове на основателя на отряда. Според очевидец, към началото на май „упорито сформираният отряд на Бермонт се е консолидира, разработен е план за бъдещото му разширяване в „истински“ отряд и на 14 май първият ешелон тръгва от Залцведел за Митау. Митау е избран, защото се намира на жизненоважна артерия, водеща към Германия, откъдето ще идва основната снабдителна линия, и е доста удобен за временна, мирна организация. Имало е обаче много съображения“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. С. 16).

Особено важно е местоположението на самия доброволчески отряд. Митау е столица на Курландското херцогство. Наблизо се е намирал Венден, мястото където са погребени магистрите на Тевтонския орден в Ливония. В такава историческа обстановка златният кръст с лилии в краищата на лъчите, заимстван от герба на Върховния магистър на Тевтонския орден, върху „Балтийския кръст“, учреден от Бермонт за немските доброволци (В.В. Акунов „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 123-124), е бил изпълнен със специален смисъл.

И още един интересен детайл: според спомените на очевидци, руски и немски офицери са се заклели във вярност на П. Р. Бермонт върху древен рицарски меч на Тевтонския орден, взет от стената на Рицарската зала на Замъка на Курландските херцоzi, издигнат от В. В. Растрели специално за граф Е. И. Бирон (1690-1772), херцог на Курландия и Земгалия от 1737 г. (В. В. Акунов, „Рицари на Белия кръст“ // „Белая гвардия“. 2003, № 7, стр. 112).

На 8 март 1918 г. Курландският ландрат в Митау решава да създаде Курландско херцогство, начело с по-малкия брат на германския император Вилхелм II, принц Хайнрих Пруски (1862-1929), който е бил женен за принцеса Ирена, сестра на императрица Александра Фьодоровна. На 15 март херцогството е обявено за независима държава, а на 12 април в Рига Обединеният ландрат на Ливония, Естония, Рига и остров Йосел провъзгласява създаването на Балтийското херцогство. Процесът в балтийските провинции, спрял от революционни събития в бившата Руска империя, набира скорост след Брест-Литовския договор на 22 септември 1918 г.

Курландското херцогство е признато за суверенна държава от император Вилхелм II, а на 5 ноември е сформирани Временен регентски съвет. Рига е трябвало да стане столица на Обединеното балтийско херцогство (Vereinigte Baltische Herzogtum), което е включвало територията на средновековната Ливонска конфедерация (бъдещата територия на Латвия и Естония). Адолф Фридрих Албрехт Хайнрих, херцог на Мекленбург-Шверин, е трябвало да стане херцог. Революцията в Германия проваля този проект. Регентският съвет в Рига просъществува до 28 ноември 1918 г. По времето, когато П. Р. Бермонд

пристига в Митау, от херцогството е останало малко. Междувременно неговата част бързо прераства в бригада, която на 20 юли е преименувана на дивизия („Полковник П. Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. С. 19).

Накрая, на 31 юли е сформиран Западният доброволчески корпус „Граф Келер“ (пак там, с. 21). Самият Бермонт обикновено не изразява публично монархистичните си убеждения, не без основание страхувайки се от още по-голяма външна опозиция срещу армията му в този случай. По-късно той пази възгледите си в тайна, но околните са добре запознати с тях. Не без основание през 30-те години на XX век в Германия неговите другари го обвиняват, в съответствие с духа на времето, в „монархистки реставраторство“ (Г. К. Граф „На служба в Императорския дом на Русия. 1917-1941 г.“ Санкт Петербург. 2004. С. 559).

След като влизат в Митава, белите доброволци стават свидетели на жесток погром, извършен от червените, които превзеха града в началото на януари 1919 г. Кои са били тези „червени“, научаваме от разказ на очевидец („В Митава през 1919 г.“ на Кармина), който сега се съхранява в колекцията на историка С. П. Мелгунов в архивите на Института Хувър в САЩ: „Болшевиките нямаха много полза от живите. През 1919 г. живите отговаряха за 1905 г. Отмъстителността на латвийците не знаеше граници. И затова те се обърнаха към мъртвите.“ Говорим за варварското разрушение на древния херцогски мавзолей в двореца Митава, за което съвременните латвийски и дори руски краеведи, по някаква причина, единодушно обвиняват „войниците от кайзерската армия, войските на Бермонд-Авалов“ и едва накрая „болшевиките“, като никога не споменават латвийците. Но са запазени снимки, документиращи онези гнусни зверства, толкова характерни за червените (които по-късно стават известни по целия свят), които и да са били те – руснаци или латвийци, заснети от немски фотографии. Ето какво съобщава очевидец: „В Митава има дворец, построен от известния Растрели. Този дворец някога е бил дом на херцозите на Курландия, тогава губернатори, а в последно време в него винаги се е помещавала комендатурата – немска, или руска. Долу вдясно се е намира херцогският мавзолей. Там са останките на известният Бирон. Той и съпругата му лежат в огромни медни ковчези. И двамата, подобно на последните херцози на Кетлер, са били балсамирани, така че са били толкова добре запазени, че са били изложени на показ преди 10-15 години.“ Бирон лежеше в пурпурен кадифен кафтан. Кетлер в син брокатен, с перуки, ръкавици, копринени чорапи и т.н. Казваха, че копчетата на кафтана са от злато, а на ръцете им имало пръстени... Не знам дали е било за плячка или просто отмъщение, но болшевиките разбиха всички ковчези, дори детските, изхвърлили всички кости и балсамираните Бирон и Кетлер, и оскверниха труповете по всякакъв начин. Съблякли Бирон, сложили му немска каска, натъпкали цигари в устата му и му пъхнали червени знамена в ръцете... След освобождението на Митава гробницата е отворена дълго време и аз лично бях свидетел на ужасното ѝ опустошение. Месец по-късно „белите“ върнаха всички кости в ковчезите и напълно зазидаха гробницата.

Що се отнася до Бермон, той с право смятал, че първо трябва да се свърши работата. В мемоарите си той очертава целта си: да възстанови „законната мо-

нархия“ чрез сключване на мир с Германия „при условие на status quo ante bellum“ [Ситуацията преди избухването на войната (лат.)]. Според П.Р. Бермонт, планът е одобрен от великия княз Павел Александрович („В борбата срещу болшевиизма. Спомени.“ стр. 37).

Убежденията на командира ясно се демонстрират от подкрепата му от монархистката група на полковник В.Ф. Винберг, в която са включени П. Н. Шабелски-Борк, С. В. Таборицки и други. Именно с финансовата подкрепа на княз Бермонт-Авалов е издаден вестникът „Призыв“ (Зов), издаван в Берлин през 1919-1920 г. от тази група („Полковник П. Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. стр. 20).

Военното сътрудничество между руски и германски доброволци заслужава специално внимание; Да не забравяме: след четири години кървави боеве по полетата на Първата световна война! (Изследователят В. В. Акунов работи усилено през последните години, за да осветли тази почти непозната страница от нашата история.)

Още през 1918 г., страхувайки се от болшевишко нашествие, различни балтийски кръгове насочват вниманието си към части на германската армия, единствената реална сила, която може да спре червеното нашествие. През ноември 1918 г. Балтийският национален комитет започва преговори с германското върховно командване относно възможността за набиране на германски доброволци за защита на Балтика (Балтенланд). Предвижда се всеки доброволец, който подпише договор, задължаващ го да служи поне шест месеца, да получи поне 80 моргена [1 морген = 0,25 хектара] земя за заселване. Курландските и ливонските земевладелци от немски произход („остзебери“), които са членове на Националния комитет, изразяват готовност да дарят 1/3 от своите земеделски владения (приблизително един милион моргена) за тази цел. Временното латвийско правителство на Улманис също започва преговори с правителството на Германския Райх. На 18 декември германският имперски комисар в Балтийските страни, Август Виниг, сключи споразумение, според което германските войници, съгласили се да защитават Латвия от външен враг, ще получат гражданство и земя след края на военните операции. На 29 декември споразумението е ратифицирано от министър-председателя Улманис. През март 1919 г. обаче, след като болшевишката атака е отблъсната, Улманис коварно обявява, че споразумението е анулирано от Версайския договор.

Август Виниг (1878–1956) е германски политик, писател и публицист; малко след германската окупация на руските балтийски губернии, той служи като правителствен комисар на 8-ма германска армия, която окупира Рига в началото на септември 1917 г. От октомври 1918 г. той служи като официален държавен пратеник в тези окупирани територии. С настъпването на революционните събития в Германия той става генерален комисар на Германия в Балтийските страни. Впоследствие той подписва официалното признаване на Латвия и Естония от името на Германия. През 1920 г. подкрепя Каповия пуч.

Взмутени, германските доброволци се разбунтуват. „Смелият войник“, дори член на социалистическото правителство на Ваймарската република е принуден да потвърди, „си е представял нова родина в нова страна с обещаващо бъдеще в Балтийския регион, където германските колонизатори са се на-

сочвали стотици години преди това. Хиляди хора са били обхванати от така наречената „балтийска треска“... [...] Войниците са свикнали с идеята да се заселят и да придобият поземлени права. Много от тях са продали цялото си имущество в Германия, за да купят земя в Курландия със спечелените пари. Те сформират общности, учредяват фондове и са започнат да обработват получената земя на артелни начала. Те решително а отхвърлили всяка мисъл за завръщане в Германия. След като са прогонили болшевиките отвъд Митау, те се смятат за освободители на страната и че с кръвта си са придобили правото да се заселят и да притежават земята“ (Г. Носке, „Бележки за Германската революция“ // „Вилхелм II. Събития и хора 1878-1918. Спомени. Мемоари“. Минск. 2003. стр. 425, 426).

И когато осъзнават, че са измамани, отново грабват оръжие. Избягалите латвийски министри ги провокират към тези действия и обявяват сключения договор за нищожен. В отговор германските доброволци издигат на власт друго правителство, начело с пастор Андриевс Ниедра, който е безкомпромисен не само към болшевиките, но и към всякакви социалисти. На 22 май балтийско-немски, руски и германски доброволци (без никакво латвийско участие) освобождават Рига от Червената армия. По време на по-нататъшното прочистване на латвийската територия от болшевишки отряди, германските доброволци влизат в контакт с естонските и латвийските (на Улманис) въоръжени сили, сформирани и екипирани от Антантата. Под натиск от британците, правителството на пастор А. Ниедра е принудено да подаде оставка през юли (В. В. Акунов, „Почти забравената война (Серия есета)“ // „Доброволец. Северозапад в бялата борба. Приложение.“ 2004. № 2. стр. 76-83).

Андриевс Ниедра (1871–1942) е пастор на лутеранската църква, учител по теология, редактор на списание. Министър-председател на прогерманското временно правителство на Латвия от 10 май до 29 юни 1919 г., след което заминава за Германия. След завръщането си у дома през 1924 г. е арестуван и обвинен в държавна измяна и сътрудничество с генерал Бермонт-Авалов. На процеса срещу него пасторът заявява: „Не умни речи и договори решават съдбата на един народ, а силата... През април 1919 г. цялата власт в Лиепая е в ръцете на германски военни части. Рига стана под болшевиките. Въпросът е как да се доведат тези войски в Рига.“ Осъден е на три години, а две години по-късно е изгонен от страната, установявайки се в Източна Прусия. Приема германско гражданство, продължава да служи като пастор и пише мемоари и пиеси. С избухването на войната през 1941 г. се завръща в Рига, където скоро умира и е погребан в гробището Лесное.

В тази сложна и напрегната ситуация германските доброволчески части са прехвърлени в Западния доброволчески корпус „Граф Келер“. Той включва чисто германски формирования, най-значимите от които са Железната дивизия под командването на майор Йозеф Бишоф, Германският легион под командването на капитан фон Зиверт и Доброволческият корпус под командването на капитан Карл фон Плеве.

Руско-германското военно сътрудничество започва през юли 1919 г. В резултат на това на 5 септември Западният доброволчески корпус „Граф Келер“ е преобразуван в Руска Западна доброволческа армия. Хусарският полк „Граф

Келер“ също е сформирани под командването на полковник А. Л. Долински (С. В. Волков, „Бялото движение: Енциклопедия на Гражданската война“, стр. 148).

Отличителната емблема на армията е бял, осемлъчен православен кръст, изработен от галун или гайтан, пришит на левия ръкав, с размер 9 см (пак там, стр. 472). Подобен кръст е поставен и на обратната страна на бронзовия медал, изобразяващ Свети Георги, Великомъченик и Победоносец, учреден в памет на битките в Курландия през есента на 1919 г. На 6 септември е учреден орден от два класа за армейски звания под формата на черен малтийски кръст със сребърна рамка и кръстосани мечове със сребърна адамова глава над горната греда. Този „Кръст на Руския корпус“ се носи на лента едновременно в два национални цвята: руски от едната страна (бяло-синьо-червен) и немски от другата (черно-бяло-червен) (В. В. Акунов, „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 124).

Символът на армията е бяло знаме с голям черен малтийски кръст в центъра, напомняне за предстоящия кръстоносен поход за освобождение на Русия от болшевиките. „Малтийският кръст на бяло поле“, пише историографът на армията, „е кръстоносен знак, тъй като те са смятали целия си минал (киевски) път за белязан от кръста, а цялото си бъдеще (тук, в земите, където някога са живели рицарите) е предназначено да бъде изминати под белия, защитен кръст на търпението и неуморната борба“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 16).

Княз Бермонт-Авалов запазва ангажимента си към този символ и по-късно в живота си. През 20-те години на XX век, с подкрепата на своите другари от Руската Западна доброволческа армия, той провъзгласява създаването на „Императорския руски Малтийски орден“, който съществува до началото на 40-те години на XX век. Знакът на Ордена е бял малтийски кръст със златен православен осемлъчен кръст на горната греда (В.В. Акунов, „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 80, 91, 123).

През март 1919 г., в знак на траур за граф Ф.А. Келер учредява нов черен кръст със същата форма като армейския нагръдник, известен като „Аваловско-Бермонтски кръст“, често носен в розетка от черните и оранжеви цветове на кръста „Свети Георги“ (В.В. Акунов, „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 90, 123).

Униформи от стар немски плат. Шапки със сини, бели и червени ленти и бели пагони. Такава беше тази кръстоносна бяла армия. Всички тези приготовления се провеждат сред яростната съпротива на силите на Антантата. Първоначално втората част на член 12 от примирието, сключено на 11 ноември 1918 г. между Антантата и Германия, оставя въпроса за изтеглянето на германските войски от окупираната от тях руска територия изцяло на преценката на „съюзниците“. Силите на Антантата решават кога ще настъпи моментът за изтегляне, като вземат предвид „вътрешното положение на тези територии“ („Международни отношения. 1870-1918. Сборник с документи“. Москва, 1940. С. 390).

Тази позиция е потвърдена от нотата на „Съюзниците“ до германското правителство от 24 декември 1918 г. По този начин германската армия е превърната в инструмент на Антантата. Парижката мирна конференция, проведена в началото на 1919 г., обаче разкрива различните възгледи на британците и

французите за бъдещето на техния „съюзник“ Русия. Представители на Франция са за автономия за Естония и Латвия в рамките на „обединена Русия“. Британците са за предоставяне на независимост на тези неупълномощени образувания. Параграфи 292 и 293 от Версайския договор, подписан на 28 юни, изискват изчистването на германските войски от Балтийските страни. На 5 юни френският министър-председател, масонът Клемансо, заявява: „Ако Германия получи контрол над Русия, войната ще бъде загубена за нас“ (В. В. Акунов, „Германската бяла гвардия“ // „Доброволец. Северозапад в бялата борба. Приложение.“ 2004. № 2. С. 56).

Така съдбата на Русия става тясно свързана с тази на Германия. Единственият избор е или да победим заедно, или да загинем. Германското социалистическо правителство забранява по-нататъшното набиране на доброволци за руската Западна армия. Един след друг наборните пунктове затварят, но, както признава военният министър на Ваймарската република, „на мястото на един затворен наборен пункт веднага възниква друг и притокът на хора в Курландия продължи дълго време“ (Г. Носке, „Бележки за германската революция.“ С. 427). Накрая социалистите „обявиха, че всеки, който не се завърне в родината си, ще загуби правото си на германско гражданство; след това спряха всяко изплащане на заплати и накрая строго забраниха постъпването на руска служба. На тези, които вече бяха на такава служба и заемаха някаква командна длъжност, беше позволено да се преместят на съответните длъжности в Германия“.

Но дори това не помага: „мнозинството упорстваше и се отрече от родината си“ (пак там, стр. 431). Авторът на тези думи, военният министър Густав Носке, както е типично за социалисти от всякакъв вид, изопачава: не германските войници изоставиха родината си, а редът, установен там от неговите другари. Густав Носке (1868–1946) е социалдемократ, член на Райхстага. Роден в работническо семейство, той играе ключова роля в потушаването на проболшевишкото спартакистко въстание, чиято цел е установяване на съветска власт в Германия. Той разрешава убийствата на Карл Либкнехт и Роза Люксембург. През 1919–1920 г. е министър на отбраната на Ваймарската република; от 1920 до 1933 г. ръководи провинциалната администрация на Хановер. В Третия райх е арестуван за участие в антихитлеристка конспирация. Умира в британската окупационна зона.

Още на 4 август ръководителят на Съюзническата военна мисия в Балтийските страни, британският генерал Хъбърт Гоф, предупреждава генерал Н. Н. Юденич: „...Който сътрудничи с Германия, ще загуби всякаква подкрепа от съюзниците“ (В. В. Акунов, „Германски доброволчески корпус като част от Западната доброволческа армия“. стр. 30).

И на 10 август, от името на командира на Съюзническата военна мисия, базирана в Рига, британският генерал А. Кийнън заплашва П. Р. Бермонт: „Трябва ясно да ви заявя, че присъствието на германски войски в тези райони е нарушение на Парижкия мирен договор. В допълнение към това, трябва да ви информирам, че руски военнопленници от Германия и Полша вече няма да бъдат довеждани от вас в Латвия и Литва“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 1. Стр. 14).

„Струва ми се“, споделя Бермонт мислите си по този въпрос в писмо до Колчак, „че е пролята достатъчно руска кръв и е унищожено руско имущество, за да се постигне победа за Антантата, така че руският народ да има право да се изправи на собствените си крака и да приема помощ, откъдето му бъде оказана. Французите, все пак, имат свой собствен „Чуждестранен легион“, наполовина съставен от германци, и казват, че в полската армия на Халер има много германци. Защо тогава изведнъж поставят пречки пред руската кауза в това отношение? В края на краищата това хвърля Русия директно в обятията на Германия“ (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. Стр. 5).

„Версайският договор“, се казва в меморандума на Желязната дивизия, „изисква изтеглянето на всички германски войски от Балтийските страни и по този начин прекъсва преките връзки между Германия и Русия“. В знак на протест, войници от Германската желязна дивизия и руските доброволци на Бермонт маршируват във факелно шествие по улиците на древния Митау вечерта на 24 август, настоявайки за съвместна борба срещу болшеvizма (В. В. Акунов, „Германски доброволчески корпус като част от Западната доброволческа армия“, стр. 30, 32).

На 21 септември генерал-майор Рюдигер фон дер Голц и П. Р. Бермонт подписват споразумение за прехвърляне на всички германски войски в Курландия към руската Западна доброволческа армия. Самото прехвърляне е формализирано на 6 октомври. Граф Густав Адолф Йоахим Рюдигер фон дер Голц (1865–1946) е поддръжник на създаването на Балтийско херцогство. На 1 февруари той поема командването на антиболшевишките сили в Курландия. След като разоръжава латвийските военни формирования в Либава през април, той сваля правителството на Улманис и влиза в Рига на 22 май. От 1941 до 1944 г. един от булевардите на Рига носи неговото име. През октомври, по искане на британците, той е отзован от правителството на Ваймарската република. Частите под негово командване са поставени под командването на Бермонд-Авалов. Докато е в Германия, той участва в Каповия пуч.

„Обречени на безработица и глад в родината си“, съобщава разузнавателният отдел на Щаба на армията на 8 ноември, „германци се стичат към нас с надеждата за добре хранено и сигурно съществуване“ („Полковник П.Р. Бермонд-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. Стр. 22).

„Почти всеки ден“, спомня си очевидец, „добре екипирани, сплотени германски роти се явяват доброволно да служат в нашата част. Те се присъединяват към редиците на „Желязната дивизия“ или съществуват напълно автономно, подчинявайки се само на служебните заповеди на нашия щаб (не на икономическите)“ (Същото // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 21).

„...Те са много сериозни, съсредоточени и честни“, пише офицер от щаба на Бермонт за бойците от германския Фрайкорпс (пак там, стр. 23). Сякаш древни времена бяха възкръснали. Германските доброволци пееха песните на ландскнехтите от Тридесетгодишната война. Вместо моряшки фуражки и фуражки с козирка, често се виждаха кадифени барети. Знамената и значките, украсени със старинни емблеми, бяха празнично украсени (В. В. Акунов, „Фрайкорпс. Германски доброволчески части през 1918-1923 г.“ стр. 13).

В съответствие с традицията, доброволците остават лоялни, преди всичко, на командирите на своите части. Съюзът на германските подофицери на руска служба писмено изразява „своите уважения“ на княз Бермонт-Авалов и се заклева в „непоколебима вяроност до последния момент“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 1. Стр. 19).

Сред германските доброволци, сражаващи се в Балтика по това време, са бъдещият организатор на Вермахта фон Фрич; фелдмаршал фон Кюхлер; генералите Гудериан и фон Щюпнагел; командирът на всички шурмови отряди (СА) на НСДАП Пфефер фон Саломон; и „руският германец“ Макс-Ервин фон Шойбнер-Рихтер, който спасява А. Хитлер с цената на собствения си живот по време на Мюнхенския пуч от 1923 г. (В.В. Акунов, „Почти забравената война“. Стр. 85).

Бермонд разполагал със значителни сили: до 55 000 щика и саби. За сравнение, Северозападната армия на генерал Н. Н. Юденич наброявала само 17 960 души в началото на октомврийската офанзива срещу Петроград. Последният обаче е фанатик на Антантата и „съюзниците“ предотвратят контакта на Западната армия на Бермонд с болшевиките, използвайки въоръжените сили на своите марионетни, дотогава невиджаните, държави-джуджета. Антантата се опасява, че армията на Бермонд ще превземе Петроград. В крайна сметка, господарят на ситуацията ще може да окаже значително влияние върху бъдещото държавно устройство на Русия. Тази неестествена ориентация на Юденич води до прехвърлянето на офицери от неговата Северозападна армия в Западната доброволческа армия, насаеща името на граф Келер („Полковник П. Р. Бермонд-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. Стр. 3).

Офицерите в армията на Бермонд обясняват на размишляващите офицери кой „не е на труден кръстопът, а е на правилния път“ какво представлява Юденич: „Но той е притиснат от всички страни, всеки както си иска: естонците по свой начин, латвийците по свой, а британците, излишно е да се казва, просто диктуват.“ „Диктуват?...“ (Същото // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. стр. 3-4).

Прерязвайки всякаква възможност за самостоятелни действия, на Бермонд е предложено подчинение на Юденич. „Главнокомандващият на Северозападния фронт, генерал Юденич, назначава полковник Бермонд за командир на всички руски военни части, сформирани в Курландия и Литва“, се казва в официалното известие, адресирано до него (пак там // „Въпроси на историята“. 2003. № 1. стр. 16). За умните и добре информирани хора не е тайна, че „според английския план се подготвя мир между Съветска Русия, и Естония, Латвия и Литва. Целта на този временен мир е да освободи балтийските военни сили за борба срещу германските сили, които са част от армията на Бермонд, и руснаците, отказали се от своите „съюзници“ (пак там, стр. 17). Сключването на мир със Съветите беше още по-лесно, предвид духа на балтийските националисти. „Настроението на войските на Естонската република е почти, или дори направо болшевишко“, свидетелства латвийски пастор (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. стр. 15).

През лятото в Берлин е създаден Военно-политическият съвет на Западна Русия. (Председател: барон Л. К. Кноринг. Членове на Съвета: Г. В. фон Берг, Г.

М. Дерюгин, П. П. Дурново, барон А. Пилар фон Пилхау и А. К. Ремер. Секретар на Съвета: В. М. Поуп.) Антантата незабавно му противодейства със „Северозападно руско правителство“, сформирано на 10 август в Ревал под прякото ръководство на генерал Ф. Д. Марш, член на съюзническата военна мисия в Балтика. Негов председател е видният масон и петролен индустриалец С. Г. Лианозов. „Самият факт на сформиранието на кабинета е много характерен“, пише пастор А. К. Ниедра. „На сутринта, без предупреждение, британското командване нареди [...] на генерал Юденич, като главнокомандващ и представител на руската власт в Естония, да представи списъци с кандидати за министерски постове. След като назначиха Лианозов за министър-председател, те наредиха сформиранието на правителство на Северозападната република до 18,00 ч. същия ден. Когато Лианозов сформира кабинета до определеното време, от британските власти дойде нова заповед: да се признае независимостта на Естония до 19,00 ч. същия ден. Под какви заплахи или обещания е неизвестно, но до 19,00 ч. признаването беше дадено и подписите на трима членове на руското правителство на Северозападната република удостовериха признаването на независимостта на Естония. Според наличните [...] данни, всички министри са де факто назначени предварително от самите британци [...] По отношение на състава си това правителство е ляво, със съюзническа насоченост, с голям процент евреи в редиците си...“ (пак там, стр. 13-14). Подобни събития не можеха да не провокират ответни мерки от командира на руската Западна армия. „Генерал Юденич и Северозападното правителство под негово ръководство, сформирано по настояване на Антантата“, четем в публикувания меморандум, „пренебрегвайки бъдещата обединена Русия, вече окончателно признаха независимостта на малките републики Естония, Латвия и други, начело с правителства, следващи уклончива политика и подготвени да прекратят борбата с болшевиките. [...] Изпълнението на заповедта на генерал Юденич от командващия Западната армия и изтеглянето на войските от Курландия незабавно би извадило този регион от руско влияние и би създавало плодородна почва за бързото развитие на болшевизма. Освен това, изоставянето на този регион лишава Западния фронт от естествената му оперативна база в посока Двинск-Полоцк-Смоленск-Москва, която е свързваща и съществена връзка между войските на южните армии и войските, действащи в посока Санкт Петербург. Следователно командирът на Западната доброволческа армия, заедно с сформиранието под него Областно управление, не смятат за възможно да изпълнят инструкциите на генерал Юденич и да следват неговия път, особено след като интересите на Русия изискват анексиране на балтийските държави, които осигуряват на Русия достъп до морето и чиито интереси отдавна са свързани с една велика Русия. В същото време войските на Западната армия и цялата администрация разчитат на онази част от местното население, както балти [германци], така и латвийци, които виждат ползата от балтийските държави в тясно единство с Русия“ (пак там, стр. 17).

Става дума за руския Западен правителствен съвет, създаден през септември 1919 г. в Митава. През октомври той е преобразуван в Централен съвет на Западна Русия. Начело му е граф К. К. Пален. – С.Ф.

Победената страна също дава остър отпор на представителите на силите на Антантата. „...Смеете да се обръщате към мен с искане да екстрадирам моите сътрудници като престъпници“, пише граф фон дер Голц до ръководителя на военната мисия на Антантата, генерал Берт, през септември 1919 г. „Виждам това искане като тежка обида към моите лични и национални чувства. Затова бих искал да ви посъветвам да не се обръщате към мен или към моите подчинени с подобни подли искания в бъдеще. В противен случай ще бъда принуден да прекъсна всички отношения с вас и да изгоня всеки англичанин от района, окупиран от германските военни сили, тъй като е невъзможно да се гарантира сигурността на съюзническите мисии, които грубо и умишлено засягат честта на германския народ“ (В. В. Акунов, „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 129).

Самият Бермонд многократно се опитва да предаде позицията си на адмирал А. В. Колчак, когото познава от следреволюционния Петроград през 1917 г., и на генерал А. И. Деникин. Първият никога не отговаря на нито едно писмо. Деникин издава много характерна резолюция: „По дяволите Авалов и неговите немци“ („В борбата срещу болшеvizма: Спомени“ . стр. 76).¹¹¹

Докато предлага сътрудничество в борбата срещу болшевиките, Бермонд едновременно предупреждава литовското правителство: „Велика Русия ще се прероди и доброто, както и злото, сторено ѝ по време на нейното прераждане, ще бъде възмездено стократно“ („Полковник П.Р. Бермонд-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 2. стр. 24).

Междувременно, насърчавани от своите „съюзници“, латвийците и естонците се държат все по-предизвикателно.

„В настоящия момент“, докладва Бермонт на генерал Юденич на 22 септември, „латвийците и естонците концентрират войските си близо до Рига и Олай за враждебни действия срещу мен и не само на части от армията е забранено преминаването през Латвия, но дори на отделни армейски редици е отказан достъп до Рига от латвийците, на което британската мисия е напълно безразлична“ (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 1. Стр. 22).

На 6 и 7 октомври латвийците атакуват части от германската Желязна дивизия. „Днес“, докладва Бермонт на Юденич на 8 октомври, „латвийските и естонските части, заплашвайки ме, започнаха да преминават демаркационната линия и ме принудиха да се бия с тях...“ (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 2. Стр. 15). „Когато исках да стигна до определения ми участък от болшевишкия фронт“, докладва князът на Междусъюзническата комисия в Балтийските страни, „латвийците ми блокираха пътя и ме нападнаха“ (Също така // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. Стр. 5).

„Многократно [...]“, пише Бермонт в заповед до армията, „посочвах и обяснявах причините, които принуждават моята армия, вместо бързо да се придвижва дълбоко в Русия, да се бави тук, където руската власт е игнорирана и където онези, които искат да откъснат от Русия регионите на балтийското крайбрежие, които исторически са ѝ принадлежали, са узурпирали властта. [...] ...Не мога да позволя на онези, които се опитват да откъснат руските земи от

¹¹¹ Колчак е изключително слабохарактерен и на практика се води по мнението на совете приближени, Деникин е много самонадеян, но и двамата са заблудени антантофили! (б. пр.)

нея, да станат господари на руските региони. [...] ...Русия няма да забрави онези, които запазват свободния достъп до морето за нашата Родина“ (Също така // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. Стр. 11).

Решено е да се удари Рига. Това е пряко предизвикателство към Антантата. Кампания срещу Версайската система. В армията е издадена ясна заповед: „Латвийците, които преди това са служили в латвийската армия и институциите на правителството на Улманис, трябва да се считат за служили под управлението на болшевиките“ (Също така // „Въпроси на историята“. 2003. № 2. Стр. 7).

Те са си заслужили това отношение, дори само с безсрамното си плячкосване на имущество, което не им е принадлежало. „В Курландия“, пише гореспоменатият латвийски пастор А. К. Ниедра в меморандум, „има голямо количество руска държавна собственост. Около 1/3 а от цялата площ е принадлежала на държавата. [...] Необяснимо е, че правителството на Улманис и Народният съвет разглеждат цялата тази собственост като преминала във владение на свободната и независима Латвия, която те провъзгласиха.“ От правна гледна точка тази собственост може да се разглежда само като временно изоставена от собственика си. [...] Правителството на Улманис и Народният съвет... стигат дотам, че искат да ипотекират руска държавна собственост като латвийска собственост на Англия, за да гарантират външния заем на Латвия от 20 милиона паунда“ (Същото // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. Стр. 9).

Остава да се добави, че действията на Улманис са обусловени от миналата му революционна дейност. Само по случайност той е избегнал обесването (през 1905 г., осъден на смърт, успява да избяга от Рига в навечерието на пристигането на руските наказателни войски), през 1942 г. въпреки това среща смъртта си в един от лагерите на сталинския ГУЛАГ.

„Напоследък“, руските приятели на княза в Берлин приветстваха решението да се удари по самонадеяните латвийски националисти, „се разпространяват слухове за вашия ход към Рига, на който те отдават голямо значение и, разбира се, са много доволни, вярвайки, че превземането на Рига, първо, ще обуздае крилете на самонадеяните „съюзници“ и второ, „дай урок на глупавите балтийски шовинисти. Командирът на корпуса „граф Келер“ е сравняван с италианския герой Д'Анунцио“ (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 2. Стр. 4).

„Скъпи и обичани командири“, пише познат руски офицер на княза, „с голямо външение и радост получавам новината за първата ви поява на арената на честта и славата, в името на спасяването на нашата Родина.“ „От все сърце имам честта да ви поздравя за свещения поход срещу враговете на Единна и Неделима Русия и се моля на Бог да ни даде победа и да ни отвори пътя към червения Петроград, където ни очакват смъртта и щастието на Родина... [...] Германското обществено мнение е на ваша страна. „Походът към Рига е поход срещу Антантата“ – така германците обясняват вашата военна операция. [...] Бог е с нас и осемтъчният кръст, емблемата на славния корпус“ (пак там, стр. 27, 29). „Поздравявам Ваше Превъзходителство“, обръща се друг, „за успеха на Руската Западна армия в последните битки. За първи път от повече от сто го-

дини руски и германски войски се сражаваха тук рамо до рамо..." (пак там, стр. 18).

По това време в живота на полковник П. Р. Бермонт в живота на се случва значимо събитие: той е осиновен от грузинския княз Михаил Антонович Авалов и на 9 октомври 1919 г. официално започва да използва двойното си фамилно име, като променя и бащиното си име.

Командирът на Германския доброволчески корпус, курляндският барон Карл Хайнрих фон Дибич (потомък на известния руски фелдмаршал И. И. Дибич-Забалкански), пише до командира на Руската Западна армия: „Възраждането на Русия и Германия са тясно свързани. Руските и германските офицери са свързани от кръвта, която проливат за обща кауза. Хитрата Англия няма да успее да раздели ръцете на германските и руските войници. Борбата срещу болшеvizма за възраждане на Родината ни обедини завинаги“ (Също така // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. Стр. 20). След първите съвместни победи в Балтика, княз Бермонд-Авалов пише на генерал фон дер Голц: „Нека духът, който някога е вдъхновявал императорските армии на Германия и Русия, живее в моята армия, за да бъде тя достойна за името си и достойна за онези, които работят за създаването ѝ“ (Пак там, стр. 19).

Генерал Юденич, който е с вързани ръце, реагира различно на събитията (9 октомври 1919 г.): „Като се има предвид, че полковник Бермонд не е изпълнил нито една от моите заповеди в определения срок и според получената информация дори е започнал военни действия срещу латвийските войски, го обявявам за предател на Родината и го изгонвам заедно с войските под негово командване от Северозападния фронт“ (Пак там // „Въпроси на историята“. 2003. № 2. Стр. 17).

Княз Бермонд-Авалов бързо отговаря (10 октомври 1919 г.): „Започнах контраофанзива срещу латвийските и естонските войски, за да избегна поставянето на армията ми в същата позиция, в която вие поставихте Северната армия, без да осигуря тила ѝ. Вашите предишни заповеди бяха последвани от разяснения от ваша страна, чрез офицери, че те не са обвързващи за мен, тъй като вие не сте единственият господар на действията си. Така разбирам последната заповед. Надявам се, че с бъдещите операции ще бъда от полза не само за Родината, но и за Северната армия. Не мога да повярвам в истинността на чудовищните обвинения, които отправяте, тъй като когато вашата армия се намира в условия, непоносимо за руската гордост, моята армия заема полагащото ѝ се място в Курландия и издига руското знаме в предишната му слава“ (Пак там, стр. 17-18).

Съгласете се, че отговорът е изключително интересен. Действието на Юденич, освен морални, преследва и други цели. „Кой предпазлив германец след това“, пише берлинският представител на княза, „би подписал договор и би дал милиони на войските на предател, след като всичко, което предателят или негов довереник подпише, ще бъде анулирано от бъдеща Русия“ (Пак там // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. стр. 14).

Северозападното правителство, по искане на британците, се обръща към войниците от руската Западна доброволческа армия с призив да не се подчиняват на своя командир. Княз Бермонт-Авалов отговори: „Вашият предателски

призив към моите войски, беше съобщен преди всичко на мен и не може да бъде другояче там, където съществува военна дисциплина. Опитите ви да я подкопаете с подобни тактики в стил Керенски са наивни. Във ваш интерес е да предотвратите тези ваши напразни усилия, в противен случай моите смели войници ще ви отговорят на силен руски език. Аз ви моля да предадете на войниците на Нарвския фронт, които толкова много пострадаха от вашата политика на подмазвачество пред естонците, че моят съвет е стриктно да поддържат дисциплина и да бъдат уверени, че след като осигуря тила си, скоро ще застана на тяхна страна за съвместна атака срещу болшевиките“ (В. В. Акунов, „Рицари на Белия кръст“. стр. 113).

Въпреки това, близо до Петроград, Северозападната армия на генерал Юденич претърпя поражение. Впрочем, не би могло да бъде другояче, ако си припомним с какво се сблъскват „северозападните войски“.

Комендантът на фронтовата зона и началникна гражданската администрация в Нарва през октомври, предупреждава „Някои духовници не разбират настоящата ситуация и очевидно смятат, че идването на белите ще възстанови „стария режим“. Необходимо е духовенството да се държи в течение на вътрешната политика и да му се внушава правилен поглед върху нещата, в противен случай то може да причини голяма вреда с неподходящи проповеди и разговори...“ (Бяла гвардия. 2003. № 7. С. 128).

Тези „бели идеолози“ обаче сами трябва да развият „правилния поглед върху нещата“ в чуждите земи. Значителен разговор се е състоял между бившия командир на Отделния Псковски доброволчески корпус генерал А. Е. Вандам и най-близкия сътрудник на генерал Н. Н. Юденич, контраадмирал В. К. Пилкин, в Париж на 11 май 1920 г.: „Англосаксонците, каза ми почтеният Алексей Ефимович, сега държат ключовете за целия свят. Дори Константинопол е в техни ръце. Сега те могат и ще експлоатират целия свят. Не мислете, че Англия и САЩ ще се сблъскат за нещо. Не, те ще заговорничат. Те вече са го направили. [...] „Ако това е факт, казах аз, тогава заключенията са очевидни: необходима е коалиция от континентални сили срещу Англия. Необходим е съюз между Франция, Русия и Германия.“ [...] „Знаете ли, каза ми той, Англия стигна до извода още през 1916 г., че е спечелила войната срещу Германия. Още през 1916 г. тя знаеше, че САЩ ще се намеси през 1917 г. По това време английските политици, включително Лойд Джордж, замислиха план за започване на борба срещу следващия противник на Англия – Русия. Казват, че има муморандум от Лойд Джордж по този въпрос. Англичаните не са организирали революция в Русия, за да водят реална борба срещу Германия. Това е нападение на Англия срещу Русия. А болшевиките вероятно изобщо не са германско изобретение, а английско“.

„Но те винаги са подкрепяли, за добро или лошо, Белите армии в борбата им срещу болшевиките.

„В това е смисълът, не са, англичаните никога няма да позволят на Колчак, Деникин или Юденич да победят. Те се нуждаеха от тях за да ги използват: Деникин, за да защитава Кавказ с петролните му богатства, докато не бъдат заграбени от Англия; Юденич, за да гарантира, че новата английска колония, Република Естония, ще бъде сформирана и укрепена под защитата на Североза-

падната армия; Колчак, за да отклони болшевишките сили от Деникин. Англия никога няма да позволила на Деникин да превземе Москва, нито на Юденич да превземе Петроград. [...] ...Вижте... Имам цяла поредица от книги за политиката и войната между германците и англичаните [...], но англичаните нямат само една карта за игра. „Те знаят, че политиката и стратегията са дело на цели поколения и мълчат, разбирайки, че тайните на тази война не могат да бъдат разкрити. Германците не разбират това; те вярват, че с края на тази война е дошъл краят на света и изразяват всичко, всичките си планове и целите си...“ (Адмирал В. К. Пилкин, „В бялата борба на северозапад. Дневник 1918-1920“. Москва, 2005. стр. 336-337).

Междувременно защитата на Рига срещу настъпващата руска Западна армия е водена от пристигналият там френски генерал Нисел. Гарнизонът е подсилен от естонска дивизия. Улманис разполага с 38-хилядна армия, отлично въоръжена от англо-френските сили. Британска ескадра се притичва на помощ на латвийците, започвайки да обстрелва позициите на руските доброволци. Това често е съпроводено с типично британско предателство.

„Когато линията Торенсберг-Боулдера беше окупирана от моите войски“, пише княз Бермонт-Авалов в отворено писмо до британците, „английски офицер дойде при командира на 1-ви батальон на Пластунски полк. След като се увери, че Боулдера е окупирана от руски войски, този офицер отидоха в квартирата на командира на батальона, полковник Ревелин, и изпиха чай от руска войнишка чаша; „И двадесет минути по-късно, когато английският офицер се върна на кораба си, по руските позиции беше открит свиреп огън от всички кораби...“ (В. В. Акунов, „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 140. С позоваване на: „Двуглавият орел“. Берлин. 1921, 15 май).

„Съюзническите кораби в Рижкия залив“, пише язвително княз Бермонт-Авалов до правителствата на страните от Антантата, „в предишни битки с болшевиките, бързо се оттеглиха в морето, без да окажат подкрепа на воюващите срещу болшевиките. В борбата между Западната доброволческа армия и болшевишките банди на Заметана, съюзническият флот вече втори ден обстрелва моя Първи казашки пластунски полк и цивилното население на Торенсберг, проливайки руска кръв, очевидно в знак на благодарност за героичната помощ, която руснаците оказаха на своите съюзници по време на войната. Приемам това като пълна подкрепа за враговете на Русия – болшевиките. Няма да отстъпя от позицията си и моите войски, водени от мен, ще се бият до последната капка кръв за доброто на Русия“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 2. Стр. 24).

Този апел не донесе резултати (и не можеше да ги донесе), но белегът от този шамар ще остане завинаги върху уж респектиращата фасада на Великобритания¹¹². „Съюзниците“ се опитаха да се оправдаят.

„Вече 12 дни“, обръща се полковник дю Парке, ръководител на френската военна мисия в Рига, към княз Бермон-Авалов, пренебрегвайки всички елементарни правила на благоприличие, „вие непрестанно бомбардирате Рига, един открит град, въпреки, че знаете, че снарядите ви не са предназначени за лат-

¹¹² Наглосаксонците нямат нито съвест, нито чест, наивно е да се търсят такива качества у тях. (б. пр.)

войски войници, а за жени, деца и цивилно население, които чувстват, че ги убивате. Това не ме изненадва, тъй като щом сте станали предател, не е далеч до убийството. Но съветниците, които стоят около вас, не бива да забравят, че примката, която ви очаква, несъмнено един ден ще ви сграбчи всички за врата“ (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. С. 6).

Князът не отговаря на полковника, който се държеше на спокойствие, а пише писмо до прекия си началник в Берлин. „От деня, в който моите войски окупираха предградието Торенсберг, разположено на левия бряг на Двина, срещу Рига“, пише той, „то е подложено на постоянни бомбардировки от болшевишките банди на Заметана, които добре знае, че моите войници и батареи са извън обсега на снарядите им, в скрити окопи, непрестанно атакуват цивилното население с лошо насочен огън и разрушават къщи. [...] Както установиха нашите пилоти, батареите бяха разположени между къщите на Рига и по градските булеварди. [...] На 10 октомври мостовете на Рига бяха в ръцете на моите войски и градът беше в моя власт. Аз не го окупирах, като по този начин подчертавах единствената цел на операцията си - да осигуря военната си база, необходима за кампанията срещу болшевиките... [...] През цялото това време, през което продължава борбата ми срещу латвийците, подстрекавана срещу мен от техните лидери, готови да сключат мир с болшевиките, аз доказах, че руската армия, която командвам, е цивилизована армия, неспособна да стреля по незащитен град, с единствената цел да убива невинни жени и деца, докато въоръжените банди на Заметана и Улманис, подсилени от дезертьори, последователи на Ленин, бомбардират къщи по цялата линия, в които не живеят войници; така те обстрелват Детската болница в Торенсберг, където снарядите им убиват медицинските сестри и болните, убиват и осакатяват малкото руски пленници, които успяват да вземат. „Затова, когато тази сутрин моята станция прихвана телеграма, адресирана до мен от полковник дю Парке, с такива обидни и груби изрази и в стил, който толкова ясно изглеждаше като перифраза от латвийски, отказах да повярвам, че този офицер от доблестната и благородна френска армия, на която се гордеех, че съм брат по оръжие през четири години на ужасна война, за чиято победа аз, четири пъти ранен, пролях кръвта си, може да бъде неин автор“ (пак там, стр. 7).

Княз Бермонд-Авалов е не по-малко решителен с водачите на латвийската протестантска общност: „Докато картечните не бъдат премахнати от църковните камбанарии, батареите не бъдат премахнати от улиците и площадите и не бъде прекратен обстрелът на открития град Торенсберг, аз съм принуден да отговоря на огъня на латвийците, от които зависи прекратяването на военните действия“ (пак там, стр. 15). Всяка дума в цитираните съобщения се потвърждава от други документи. Например, известно е, че латвийското правителство, представлявано от своите представители на конференцията на четирите балтийски държави в Ревал през септември 1919 г., се е изказало в полза на сключването на мир със Съветска Русия („Чуждестранна военна намеса в Балтийските страни. 1917-1920 г.“ Москва, 1988. стр. 224-225).

Дисциплината в руската Западна армия, доколкото е възможно в условията на гражданска война, е била доста висока. „Коректно и рицарско отношение към местното население“, четем в заповедта от 15 ноември, „безупречната

служба и прецизното изпълнение на дадените заповеди свидетелстват за прецизно разбиране на дълга на войника и воина“ („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 6. Стр. 3).

Латвийците прояват животинска жестокост (както „червените латвийски стрелци“ в Русия, така и местните републикански). „Латвийците, братя мои“, казват руските войници, „са като кокошки: когато дойде лошо време, кудкудаят от страх. Но са и злобни, ако нещо се случи... Знам – служихме заедно във форта...“ (Същото // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 12).

През 1920 г., на парада пред М.В. Фрунзе, те маршируват не под звуците на „Интернационала“, както можеше да се очаква, а под звуците на латвийския химн „Боже, благослови Латвия“.

На 8 ноември, близо до Рига, 27 ранени германски доброволци и един подофицер от медицинската служба, попаднали в латвийски ръце, бяха пребити до смърт с ковашки чук след нечовешки мъчения... (В. В. Акунов, „Германски доброволчески корпус като част от Западната доброволческа армия“. Стр. 33).

Ние сме ковачи и духът ни е млад! Просто е трудно да се повярва, че това са невзрачни войници с цивилен вид: „униформите им странно приличат на английски якета, фуражки със звезди на короната и къси пурпурни пагони“ („Полковник П. Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 12).

Твърди се, че действията на командира на руската Западна армия са одобрени дори от политик като У. Чърчил, който отбелязва, че „ако беше руснак, щях да постъпи точно като полковник Бермонт“ (Ditto // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. С. 15).

Значението на Западната армия нараства още повече, когато става ясно, че Юденич няма да превземе Петроград. На 25 октомври ротмистър А.К. Гершелман, пише на княз Бермонт-Авалов „Когато стана ясно, че Юденич преживява много трудности близо до Санкт Петербург и че войските му са недостатъчни, за да превземат столицата, всички в Берлин са уверени, че вие и вашата армия ще решите съдбата на болшевиките на целия Северозападен фронт; всички с нетърпение очакват разрешаването на въпроса за съдбата на Рига и навлизането на вашата армия на московския път“ (пак там, с. 12).

Събитията в северозападна Русия разчупва завесата на мълчанието дори в западния печат. „Бермонт се превърна в тема на разговор“, отбелязва офицер, следящ публикации за руската Западна армия, „германските вестници отбелязват неговите удивителни организационни умения и психологическа сила над войниците, които „сляпо му се доверяват като на честен, смел лидер““ (Пак там // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 19).

В нашата страна княз П. М. Бермонт-Авалов обикновено е наричан авантюрист, още от времето на съветската пропаганда. Но ето някои отзиви за него от сериозни хора, написани, както се казва, за вътрешна консумация, макар и на по-късен етап. „Убеден монархист“, четем в доклад на германското разузнаване от 1920 г., „може би авантюрист, но добър войник“ („Руска военна емиграция от 20-те до 40-те години на 20-ти век. Документи и материали“. Том I, книга 1. Москва, 1998. Стр. 93).

А ето и доклад на агент на ЧЕКА от същия период, който го характеризира като „пламенен германofil“, сходен по съдържание с мнението на неговите германски колеги: „...Личните качества на княза като командир, ползващи се с голяма популярност както сред руските, така и сред германските офицери и войници, ще окажат огромно влияние върху успеха на военните операции.“ [...] Отношението на генерал Врангел към княз Авалов е най-доброто...“ (пак там, стр. 173, 174).

От септември 1921 г. чекистите са обезпокоени от планове на Бермонт-Авалов да нахлуе в западните граници на Съветска Русия с армия, сформирана в Германия (Пак там, том I, книга 2, Москва, 1998 г., стр. 84). За тази цел, според информация, получена от чекистите, той „влиза в сериозни организационни връзки с десните германски кръгове“.

Особено тревожен е фактът, че генерал Хофман е определен за негов началник-щаб, което показва „сериозността на това начинание“ (Пак там, стр. 409). Смята се, че той разполага с до 75 000 германски доброволци и приблизително 3000 руснаци (Пак там, стр. 235). Бермонт набира руски доброволци от лагерите Вюнсдорф и Квелинбург. „Отношението на войниците към Бермонт“, според съветското разузнаване, „е много доверчиво и предано. Бермонт често получава писма с уверения в тяхната лоялност; на 26 декември [1921 г.] войниците връчват на княза Георгиевски кръст втора степен. Авалов знае как да разговаря с войниците и е популярен сред тях. [...] Войниците се обръщат директно към Бермонт за всички разяснения. Отношението на германските военни кръгове към Бермонт е изключително благосклонно. Той има пълен контакт с бившия германски генерален щаб“ (пак там, стр. 451).

Най-добрата оценка за дейността на Бермонт е фактът, че полицията го е отстранила от Прусия под силен натиск „от Антантата, Полша и болшевиките, като искането на последните е решаващо“ (пак там).

Нека се върнем обаче към събитията от късната есен на 1919 г. „Очевидно трескавата дейност на корпуса сериозно тревожи британците“, пише щабният офицер на княз Бермонт-Авалов, И. С. Коноплин („Полковник П.Р. Бермонт-Авалов“ // „Въпроси на историята“. 2003. № 7. Стр. 23). И британците успяват да обърнат хода на събитията в своя полза. Преди всичко, те оказват натиск върху германците, които снабдяват Западната армия с униформи, екипировка и храна. Под заплахата от блокада на Германия, нейното социалистическо правителство се съобразява с желанията на победителите (Същото // „Въпроси на историята“. 2003. № 5. Стр. 13). Те също оказват пряк военен натиск върху Северната армия в Балтика, дори обстрелват руските войски от британския флот. След това, виждайки, че прекият военен натиск е безсилен срещу волята на командира, „съюзниците“ решават да го удушат в прегръдка на преговори. За тази цел Антантата изпраща мисия в Балтика, начело с вече познатия генерал Нисел. „Планът на генерал Нисел“, пише неговият представител от Берлин до княз Бермон-Авалов, „е вашата армия да се съедини с Юденич, а германците да се оттеглят в Германия“ (пак там, стр. 25).

Изпълнението на този план означава не само виртуално унищожение на армията, но и изоставяне на първоначалната ѝ цел: възстановяване на авторитарната монархия в Русия. Самият княз Бермон-Авалов разбира това отлично,

пишейки, катото вече е в изгнание: „Ако преди година моята Западна армия не окупира Москва, това се случи само защото Антантата, преследвайки своите егоистични цели, не искаше да влезе в Москва. За тази цел тя затвори германската граница и едновременно с това забрани нападение срещу болшевиките (има документ за това, подписан от английския полковник Робинсън)“ (В. В. Акунов „Freikorps. German Volunteer Units in 1918-1923.“ стр. 140. С препратка към: „Двуглавият орел“. Берлин. 1921, 15 май).

Знаейки всичко това, победените балтийски националисти си позволиха да игнорират разумните предложения на княз П.М. Бермонт-Авалов. „Заплахата за моя фланг от латвийци и естонци“, пише князът, обръщайки се към командира на латвийската армия, „е победоносно елиминирана от моите войски. Моята база е осигурена. За да избегна братско кръвопролитие, предлагам примирие и преговори в Митау и призовавам за съвместна борба срещу болшевиките“ (Полковник П.Р. Бермонт-Авалов // Вопросы на историята. 2003. № 6. С. 21). Изходът от битката беше решен от големия калибър на британските кораби. „Отряд британски военни кораби (под латвийски флаг) под командването на британския адмирал Коен влезе в устието на Двина“, пише В.В. Акунов. „Девет британски кораба откриха артилерийски огън по Болдераа и Динамюнде.“ „С артилерийския си огън британската ескадра разпръсна руските пластуни на Авалов-Бермонт и улесни превземането на Динамюнде от латвийската пехота. Едновременно с това други британски военни кораби край Либау обстрелваха позициите на Доброволческия корпус на фон Плеве, чиито роти почти бяха изчистили града от латвийски войски. Под защитата на британската морска артилерия латвийците увеличиха натиска си по целия Двински фронт. На всичкото отгоре, в южния сектор на фронта позициите на Германския легион бяха неочаквано атакувани от съветски и литовски (!) полкове“ (В. В. Акунов, „Германският доброволчески корпус като част от Западната доброволческа армия“. стр. 34).

Руските и германските доброволци се оттеглиха, ръмжейки. Нашето черно-бяло знаме вече е покрито с кръв... Александър Щернберг. От поредицата „Кралете на Бетелгейзе“. През декември те преминаха границата с Източна Прусия. Опитът им да променят съдбата на Германия и Русия със силата на оръжието се провали. В Германия, управлявана от социалистическо правителство, никой също не ги посрещна. Наричаха ги „балтийски свине“. Доброволците не се плашеха, като отвърщаха (визирайки социалистическия военен министър): „кучетата на Носке“ (Г. Носке, „Бележки за германската революция“, стр. 432). Германските доброволчески части бяха принудени да се разпуснат. Войниците бяха изпратени в различни краища на Германия. Руснаците бяха изпратени в лагери за военнопленници. Желязната дивизия я нямаше. Корпусът „граф Келер“ го нямаше. Пред тези опитни воини предстояха битки с червените германски банди, в чието поражение те, макар и разпръснати, все пак изиграха ролята на таран. Под името „Авалоф-Трупшен“ армията е интернирана в германския град Найсе. Самият генерал (той е повишен в генерал-майор на 1 декември 1919 г.) се установява първо в Берлин, а след това в района на Харц, кроейки планове за повторение на кампанията. „От поведението на агент Бермонт“, докладва таен агент на външния отдел на ГПУ в началото на 1923 г.,

„може да се заключи, че ако монархистите се вдигнат, те ще пометат балтийските държави, за да си осигурят военна база“ („Руска военна емиграция от 20-те до 40-те години на XX век. Документи и материали“. Том II. Москва, 2001. Стр. 17).

И тогава – към Петроград и Москва!.. Но историята пое по различен път, водейки довчерашните „врагове-съюзници“ по различни пътища... За разлика от руснаците, германските войници и офицери, които се сражаваха на два фронта срещу армиите на водещите сили по време на Първата световна война, имаха политическия инстинкт, моралната и психологическа сила и духовната мъдрост да устоят на изкушенията на змията на световната революция на Коминтерна. След като успяха да се организират и по време на един от най-катастрофалните периоди на военно поражение за Германия и принудителната абдикация на император Вилхелм II, те решително отблъснаха червената зараза, принуждавайки я да отпшуми за известно време. Мнозина подчертават значителната роля на германските генерали в това (за разлика от руските). Макар и да не отричаме това, отбелязваме, че проблемът се крие и в човешките ресурси като такива. Германските офицери и генерали по-късно също работеха като таксиметрови шофьори и свиваха тютюн на цигари; дори просеха, но само в родината си, а не в Париж или Шанхай. Германия отвори широко портите си за руските бежанци, своите бивши врагове; В началото на 20-те години на XX век Берлин се превръща в един от центровете на руската емиграция. ...Руснаци и германци се срещат отново на бойното поле малко повече от двадесет години по-късно. Външно Германия се изправя срещу същата коалиция. СССР заема мястото на Руската империя. Но при по-внимателно разглеждане всичко е различно. Този път Червена Москва се сражава на два фронта: с твърда ръка хвърля батальон след батальон в пещта на войната (изключвайки най-активната част от населението, поне теоретично способна да предявява претенции към властите), като едновременно с това води широко разпространена дезинформационна кампания срещу западните си съюзници, за да прикрие истинските си цели. В резултат на това през 1945 г. целият свят се оказва изправен пред военната и политическа експанзия на СССР, която внезапно се появява под прикритието на социалистически блок – страни със социалистическа ориентация, чиито народи, освободени от германска окупация, се озовават под външния политически контрол на своите „освободители“ и под вала на суровите репресии (истинският мащаб на които предстои да се види), и то за период несравнимо по-дълъг, отколкото под германците. Повтарянето на същия трик днес, макар и под различни знамена и придружено от различна реторика („Нова Ялта“, „арбитър в постсъветското пространство“), както се очакваше, се провали...

край

КОЙ Е СЕРГЕЙ ФОМИН

Сергей Владимирович Фомин (роден на 24 ноември 1951 г. в Иркутск) е съветски и руски журналист, писател, редактор, публицист и кореспондент. Член е на Съюза на журналистите на СССР (1985 г.) и на Съюза на руските писатели (1998 г.). Православен монархист и поддръжник на идеите на Сергей

Нилус¹¹³; вярва в автентичността на „Протоколите на сионските мъдреци“; и съставител на антологията „Русия преди Второто пришествие“, най-популярното православно издание, посветено на есхатологичните очаквания.

Роден в Иркутск в семейство на офицер и лекарка. От 1972 до 1974 г. служи в Съветската армия. През 1978 г. започва работа като журналист. От 1978 до 1980 г. е кореспондент и ръководител на отдел във вестник „Победител“.

През 1980 г. завършва Историческия факултет на Московския държавен университет „Ломоносов“. Общуването му с професорите М. Т. Белявски, А. Г. Бокщанин и П. А. Зайончковски оказва голямо влияние върху развитието на академичните му интереси и като личност.

От 1980 до 1982 г. преподава във Всесъюзния институт по съветската търговия. От 1982 до 1989 г. е ръководител на редакционния отдел на „Новые рубежи“. От 1989 до 1990 г. е кореспондент на седмичника „Книжное обозрение“. От 1990 до 1991 г. е заместник-редактор на „Славянски вестник“ (издание на Фондацията за славянска литература и славянски култури).

През 90-те години на XX век е старши редактор и изпълнителен секретар на списание „Съветска литература“.

От 1990 до 1991 г. е кореспондент на вестник „Ден“. През 1991 г. е редактор на журналистическия отдел и член на редакционния съвет на списание „Наш съвременник“.

През 1992 г. е редактор и съставител на православния алманах „Град-Китеж“. През 1993 г. – на православния алманах „К свету“.

През 1993 г. работи в православното издателство „Отчий дом“. От 1995 до 2005 г. работи в православното издателство „Православный паломник“ (Православен поклонник).

Семейство: Съпруга - Тамара Ивановна (родена през 1955 г.), с която е съавтор на няколко книги. Дъщери – Руксанда (1978 – 1999 г.) и Татяна (родена през 1987 г.).

Възгледи: От края на 80-те години на XX век той поддържа монархистки възгледи. Става православен журналист, публикувайки в национално-патриотични издания като вестниците „День“, „Славянские вести“ и „Московский литературовед“, списанието „Наш современник“ и вестникарските алманахи „Град Китеж“ и „К свету“.

Първоначално споделя „руския етнически патриотизъм“, вярвайки, че той може да спаси Русия от разпад. Вярва, че е необходимо да се премахне федералната структура на Русия и да се създаде „унитарна национална руска държава“.

Разпадането на Съветския съюз предизвиква в него голямо разочарование от науката и рационализма. Той отхвърля демокрацията и се обръща към православната монархическа идея, която свързва съдбата на Русия със света. Става почитател на Нилус и следвайки го, започва да събира християнски пророчест-

¹¹³ Сергей Александрович Нилус (1862 - 1929) е руски православен писател, публицист и мистик. Известен е като издател на фалшификата „Протоколите на сионските мъдреци“, които използва, за да развие теорията за юдео-масонска конспирация. Той се превръща в основна фигура, свързваща православния апокалиптицизъм с нови антиеврейски фобии, съчетавайки образа на еврейския Антихрист с идеята за световна „юдео-масонска конспирация“.

ва, възраждайки жанра на религиозните компилации и коментари, популярни в средновековното богословие.

Подобно на Нилус, той вярва, че „Протоколите на сионските мъдреци“ (доказан фалшификат) са автентични и по думите на бившия му колега и приятел-съмишленик А. А. Шchedрин, „повдигат завесата над мистерията на беззаконието и обявяват на православния свят зловещата роля на глобалния талмудически юдаизъм в подготовката и установяването на световното царство на Антихриста“.

Фомин защитава възгледите на Нилус от всякаква критика и използва добре познатия аргумент, че планът, съдържащ се в „Протоколите“, се осъществява пред очите ни.

Той реабилитира свастиката, която смята за важен християнски символ. Критикува известната книга на Норман Кон „Благословение върху геноцида: Митът за еврейската конспирация и протоколите на сионските мъдреци“, опитвайки се да я дискредитира.

Фомин разделя евреите на два лагера: първите, заедно с неевреите, съставляват Новозаветната църква, докато вторите остават „талмудисти“. Той нарича вторите „евреи“. Според него те очакват Антихриста.[

Освен това той се опитва да намери „еврейска следа“ в реформите на Александър II, твърдейки, че евреите са виновни за подкопаването на „добрата стара Русия“ и че революцията от 1917 г. е обяснена със заговора на „масоните и евреите“, които са „антихристиянските сили“.

Творчество: От 1980 г. публикува в периодични издания на исторически и литературни теми, често основани на архивни изследвания. Неговите творби се появявали във вестниците „Литературна Русия“, „Московски църковен вестник“, „Път“ (РЦХД) и „Московски литературен вестник“, както и в списанията „Кодри“ (Молдова), „Хоризонт“ (Кишинев), „Днестър“ (Молдова), „Музикален живот“, „Дружба на народите“, „Вече“ (Мюнхен), „Лепта“, „Литературные исследования“, „Политически журнал“ и „Алманах на библиофила“.

Автор е на над сто книги за историята на Русия и Православната църква. Редовен сътрудник е на вестник „Руски вестник“ и на уебсайта на музея „Наша епоха“ (Москва).

Започва кариерата си през 80-те години на XX век като краевед и пушкинолог (публикации и изследвания върху „кишиневския период“ от живота на Пушкин, монографията „Кантемир във визуални материали“). Много непубликувани досега изследвания за Пушкин са публикувани в сборника „Знай как да чакаш!“ (2011).

В началото на 90-те години той е автор на произведения, съчетаващи църковна история с историософски въпроси. Фомин е широко известен като автор и съставител на сборник с църковни пророчества за бъдещето „Русия преди Второто пришествие“, произведение, чийто обем нараства с всяко ново издание (1993, 1994 г. - еднотомно; 1998 г. - двутомно).

Впоследствие Фомин продължава своите документални изследвания по църковна история, посветени на епископи и църковни водачи. Под негова редакция и с негови коментари са публикувани произведенията и мемоарите (някои за първи път) на митрополит Нестор (Анисимов), митрополит Вениа-

мин (Федченков), епископ Арсений (Жадановски), отец Сергей Дурилин, отец Константин Ровински, игуменката Тамар (Марджанова), архимандрит Константин (Зайцев) и Н. Д. Талберг.

Фомин съставя и коментира най-обширния до момента сборник за прото-йерей Алексей Мечев, сега прославен като светец („Добрият пастир“. 1997), включващ всички проповеди, писма и мемоари за него, открити към момента на публикуването.

Заедно със съпругата си той съставя сборник с материали за летописа на Борисо-Глебския женски манастир „Женска оптина“ (1997, 2005, 2007 и 2023), включващ няколко примера за женска духовна проза.

Царските теми заемат специално място в изследователската и издателската дейност на Фомин. Той редактира книгите „Православният цар-мъченик“ от игумен Серафим (Кузнецов) (1997); „Изоставеното царско семейство“ от С. В. Марков (2002); „Император Николай II и революцията“ (2005 г.) на И. П. Якобия, както и сборник с духовни химни и молитви на цар Иван Василиевич (1999 г.), оценен от експерти като „изключително важен труд“, в който са събрани и преиздадени „всички текстове, приписвани на царя“, свързани с неговата химографска работа. Отношението му към Николай II е изцяло апологетично, като изцяло оневинява поведението на последния руски монарх, и прехвърля цялата отговорност за подпалването на Първата световна война, върху великият княз Николай Николаевич, Ал. Изволски, Сергей Сазонов и другите „антантофили“ които обявява за масони. Представя го като миротворец, заблуден от своето обкръжение.

Фомин е автор на изследвания, в които доказва безпочвеността на сюжета на картината на И. Е. Репин „Иван Грозни и синът му Иван на 16 ноември 1581 г.“ и разглежда някои проблеми във връзка с разкопките на царските гробове в Кремъл и реконструкциите на антрополога М. М. Герасимов и неговите ученици (2000 г.).

Съставил е и сборник с писма, дневници и мемоари за императрица Александра Фьодоровна („Скръбният ангел“. 2005 г.), както и „Царският сборник“ (2000 г.), който включва служби и акатисти на царските мъченици и възпоменателна книга.

Базирайки се предимно на чуждестранни емигрантски източници, той написва труд за статута на праведния старец Фьодор Козмич от Томск, почитан от императора и други членове на царския дом (2003 г.). Едно от последните произведения на Фомин е посветено на историята на семейството на личния лекар Е. С. Боткин, който е екзекутиран заедно с царското семейство.

Значителна част от работата на Фомин е посветена на различни аспекти от биографията на Г. Е. Распутин и е апологетична спрямо него. Мотото на многотомния труд „Григорий Распутин: Разследване“, предприет с благословията на Николай Гурянов, са думите на „стареца“: „Неистината ще помогне да се разкрие истината“.

Този принцип става основа на това изследване. Акцентът е поставен върху научната критика на известни материали, както и върху откриването на нови документални доказателства. В хода на работата си Фомин публикува изцяло документите по тайното дело на Тоболската духовна консистория за предпола-

гаемата (но непотвърдена) принадлежност на Г. Е. Распутин към хлистската (бичуващите се) секта от 1907-1912 г., както и още три случая с опита за покушение срещу Г. Е. Распутин в село Покровское през лятото на 1914 г.

През 2012 г., редактирани и анотирани от Фомин, за първи път са публикувани на руски език, автентичните мемоари на дъщерята на Г. Е. Распутин, Матрьона, както и мемоарите на една от най-близките му духовни дъщери, М. Е. Головина. Последната публикация е издаването през 2015 г. на книгата-албум „Всичко е ветровито“, която включва не само всички известни до момента изображения на Г. Е. Распутин, но и разследване на обстоятелствата около убийството му, включително „английската следа“ в него.

От 2021 до 2023 г. той публикува шесттомно изследване на обстоятелствата около убийството на царското семейство и затворниците от Алапаевск, както и разследването на тези престъпления.

В статията си „Войната, Църквата, Сталин и митрополит Илия“ Сергей Фомин разказва легенда, според която през 1941 г. чудотворно копие на Тихвинската икона от московската църква „Тихвинска икона на Божията майка“ в Алексеевски спасява Москва от германците: „Сталин, силно смутен [...], свиква духовенството в Кремъл за молебен за победата; след това, продължава легендата, чудотворната Тихвинска икона на Божията майка от Тихвинската църква в Алексеевски е пренесена из Москва със самолет и спасява Москва от врага. И на 9 декември, след първата успешна контраофанзива, предшестваща московската офанзива, град Тихвин е освободен.“

Историкът на Руската православна църква Михаил Шкаровски отбелязва, че тази легенда не се вписва в историческите събития.

Второто издание на антологията „Русия преди Второто пришествие“, с позоваване на „Разказ за живота на блаженната старца Матрона“ (издаден от името на Зинаида Жданова), добавя легенда за посещението на Сталин при ясно-видката Матрона Московска.

Книги:

Кантемиры в изобразительных материалах (1988)

«Пером и мечом сотруждася...» (1990)

Россия перед Вторым пришествием. Материалы к очерку Русской эсхатологии (1993)

«Россия перед Вторым Пришествием». 2-е испр. и доп. (1994)

«Их пепел в наших сердцах». Царская семья и Григорий Распутин. Ритуальный характер убийства Григория Распутина

«Неизвестный Нилус» (1995), совместно с Р. В. Багдасаровым

Россия перед Вторым пришествием. 3-е, испр. и доп. Т. I—II (1998). Совместно с Т. И. Фоминой

Кровью убеленные. Мученики и исповедники Северо-Запада России и Прибалтики (1940—1955). Мартиролог православных священнослужителей и церковнослужителей Латвии, репрессированных в 1940—1952 гг. Жизнеописания и материалы к ним (1999), совместно со свящ. Андреем Голиковым

Царский сборник (1999)

Царь Иоанн Васильевич Грозный. Духовные песнопения и молитвословия (1999)

«Последний Царский святой. Святитель Иоанн (Максимович), митрополит Тобольский, Сибирский чудотворец. Житие. Чудеса. Прославление. Служба. Акафист» (2003)

Святой Праведный старец Феодор Томский (2003)

«Страж Дома Господня. Патриарх Московский и всея Руси Сергей (Страгородский) Жертвенный подвиг стояния в истине Православия» (2003)

«Апостол Камчатки. Митрополит Нестор (Анисимов)» (2004)

Боролись за власть генералы... и лишь Император молился" (2005)

«Скорбный ангел. Царица-Мученица Александра Новая в письмах, дневниках и воспоминаниях» (2005)

«На Царской страже» (2006), сборник статей

Царица Небесная — Державная Правительница Земли Русской. Коломенская икона Божией Матери «Державная». Службы. Акафисты. Молитвы. Сказания. Свидетельства (2007)

Граф Келлер (2007)

«Золотой клинок Империи». Свиты Его Императорского Величества генерал от кавалерии граф Федор Артурович Келлер. Изд. 2-е, испр. и доп. (2009)

Грозный Царь Иоанн Васильевич (2009)

Царский сборник. Изд. 2-е, испр. и доп. (2009). Совместно с Т. И. Фоминой

Григорий Распутин: расследование. Т. 1. Наказание Правдой (2007)

Григорий Распутин: расследование. Т. 2. «А кругом широкая Россия...» (2008)

Григорий Распутин: расследование. Т. 3. «Боже! Храни Своих!» (2009)

Григорий Распутин: расследование. Т. 4. «Судья же мне Господь!» (2010)

Григорий Распутин: расследование. Т. 5. «Ложь велика, но правда больше...» (2010)

Григорий Распутин: расследование. Т. 6. «Страсть как больно, а выживу...» (2011)

«Ждать умеете!» К 60-летию Сергея Фомина: Сборник статей (2011)

Правда о первом русском царе: кто и почему искажает образ Государя Иоанна Васильевича (Грозного) (2010, 2012)

Дорогой наш Отец. Г. Е. Распутин-Новый глазами его дочери и духовных чад (2012)

Григорий Распутин: расследование. Т. 7. «Милые, дорогие, не отчаивайтесь» (2013)

«„Весь ветром подбит“». Образ Г. Е. Распутина в фотографиях и произведениях искусства» (2015)

Великая?.. Безкровная?.. Русская?.. Февраль 1917 года (2019)

«Царское дело» Н.А Соколова и «Le prince de l'ombre». Т. I — II (2021)

Царские мощи. Документы. Материалы. Статьи (2022)

Свидетель «Русской Агонии» Роберт Вильтон. Т. I — II (2022)

Алапаевские мученики: убиты и забыты. Исследования. Документы. Материалы (2023)

«Благословенно Царство!..» Барон Р. Ф. фон Унгерн-Штернберг и его Монархический проект (2023)

У подножия Царской Голгофы. Верховный Правитель и Царственные Мученики (2023)

«Наш ангел на небеси...» Кем считали старца Феодора Козьмича члены Царской Фамилии (2023)

«Гибель боговъ». Россійская Имперія и // und Deutsches Reich. в 2 тома (2025)

(по Википедия)